HADİSLERLE İSLAM

6

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

HADİSLERLE İSLÂM 6

Hadislerin Hadislerle Yorumu

BİLİM KURULU : Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ
Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR
Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL
Prof. Dr. Yavuz ÜNAL
Prof. Dr. Bünyamin ERUL

EDİTÖRLER : Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR
Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL
Prof. Dr. Yavuz ÜNAL
Prof. Dr. Bünyamin ERUL
Prof. Dr. Huriye MARTI
Dr. Mahmut DEMİR

REDAKSİYON HEYETİ : Prof. Dr. Huriye MARTI
Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN
Doç. Dr. Zişan TÜRCAN
Dr. Öğr. Üy. Mehmet HARMANCI
Dr. Öğr. Üy. Mahmut Esad ERKAYA
Dr. Öğr. Üy. Suat KOCA
Dr. Mahmut DEMİR
Dr. Muhammet Ali ASAR
Dr. Saliha TÜRCAN
Ali ÇİMEN
Elif ERDEM
Esma ÜRKMEZ
Hale ÇERÇİBAŞI
Kenan ORAL
Rukiye AYDOĞDU
Salih ŞENGEZER
Yıldıray KAPLAN
Yusuf TÜRKER

SON OKUMA : Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR
Dr. Mahmut DEMİR
Elif ERDEM
Hale ÇERÇİBAŞI
Kenan ORAL
Rukiye AYDOĞDU
Salih ŞENGEZER
Yusuf TÜRKER

Genel Koordinatör : Prof. Dr. Huriye MARTI
Yayın Yönetmeni : Dr. Fatih KURT
Koordinasyon : Bünyamin KAHRAMAN
Tasarım : TAVOOS
Baskı Hazırlık : Emre YILDIZ
Baskı Kontrol : Hasan ÖZTÜRK
Baskı ve Cilt : Çağlayan Matbaası
(0232) 274 22 15
Baskı: : 5. Baskı, İzmir 2019
DİYK Kararı : 12.07.2011/49
2019-35-Y-0003-985
ISBN 978-975-19-5998-0 (takım)
ISBN 978-975-19-6004-7 (6. cilt)
Sertifika No: 12930

© T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı
No: 147/A 06800 Çankaya/ANKARA
Tel: 0312. 295 72 93 - 94
Faks: 0312. 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış : Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel.: (0312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

HADİSLERLE İSLÂM
6

HADİSLERİN HADİSLERLE YORUMU

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

VII. BÖLÜM
TARİH ve MEDENİYET -I-

11| **PEYGAMBERLER**
İNSANLIĞIN KUTLU REHBERLERİ

25| **HZ. ÂDEM ve HZ. NUH**
İNSANLIĞIN İKİ ATASI

37| **HZ. İBRÂHİM ve HZ. İSMÂİL**
BİR BABA OĞULUN TEVHİD SINAVI

49| **HZ. YAKUB ve HZ. YUSUF**
KISSALARIN EN GÜZELİ

63| **HZ. MUSA ve HZ. HARUN**
RİSALET ZİNCİRİNİN İKİ KARDEŞ HALKASI

77| **HZ. DÂVÛD ve HZ. SÜLEYMAN**
HÜKÜMDAR PEYGAMBERLER

89| **HZ. ZEKERİYYÂ, HZ. YAHYÂ, HZ. İSA**
KAVMİ TARAFINDAN İHANETE UĞRAYAN ÜÇ NEBÎ

103| **HIZIR**
ANSIZIN GELEN İLÂHÎ YARDIM

115| **DİĞER PEYGAMBERLER**
NÜBÜVVET ZİNCİRİNİN HALKALARI

131| **GEÇMİŞ ÜMMETLER**
TARİHİ İBRETLE OKUMAK

145| **FİRAVUN, HÂMÂN ve KÂRÛN**
TEVHİDİN AMANSIZ ÜÇ DÜŞMANI

161| **HABEŞİSTAN'A HİCRET ve ÂDİL HÜKÜMDAR NECÂŞÎ**

173| **CÂHİLİYE DEVRİ**
ZULÜM, ZORBALIK, CEHALET

187| **CÂHİLİYE DEVRİ**
BİLGİ KAYNAKLARI

199| **CÂHİLİYE DEVRİ**
İNANÇ ve İBADETLER

215| **HZ. PEYGAMBER**
AY YÜZLÜ, GÜL KOKULU SON ELÇİ

229| **HZ. PEYGAMBER'İN MÜBAREK İSİMLERİ**

241| **HZ. PEYGAMBER**
ALLAH'IN EN SEÇKİN KULU

251| **HZ. PEYGAMBER**
SAYGIYA EN LÂYIK İNSAN

261| **HZ. PEYGAMBER'İN ÜSTÜNLÜKLERİ**

271| **BİR İNSAN OLARAK HZ. PEYGAMBER**

285| **BİR PEYGAMBER OLARAK HZ. MUHAMMED**

297| **HAK, ADALET VE ÖZGÜRLÜK PEYGAMBERİ**

309| **HZ. PEYGAMBER'İN KONUŞMA TARZI**
ZARİF, ÖLÇÜLÜ ve ANLAŞILIR

319| **HZ. PEYGAMBER'İN YEMEK ÂDÂBI**
ACIKMADAN YEMEZDİ, DOYMADAN KALKARDI

331| **HZ. PEYGAMBER'İN GİYİM TARZI**
TEMİZ ve SADE

341| **HZ. PEYGAMBER'İN EŞYALARI**
İYİ KİMSE İÇİN İYİ MAL NE GÜZELDİR!

351| **HZ. PEYGAMBER'İN EŞLERİ**
MÜMİNLERİN ANNELERİ

365| **EŞ ve BABA OLARAK HZ. PEYGAMBER**

377| **HZ. PEYGAMBER'İN ÇOCUKLARI**

387| **HZ. PEYGAMBER'İN ÇOCUKLARLA VE GENÇLERLE MÜNASEBETİ**
ÇOCUKLARA: SEVGİ, ŞEFKAT ve İLTİFAT
GENÇLERE: ONUR, GÜVEN ve CESARET

397| **HZ. PEYGAMBER'İN HİZMETİNDE BULUNANLAR**
HİZMETÇİLERİNİZ KARDEŞLERİNİZDİR!

407| **HZ. PEYGAMBER'İN SAHÂBEYLE İLETİŞİMİ**

407| **İÇTEN ve SAMİMİ DOSTLUK**

419| **SAHÂBÎLER ve HZ. PEYGAMBER**
SADAKAT ve İTAAT

433| **SAHÂBÎLERİN HZ. PEYGAMBER SEVGİSİ**
TEZAHÜRLER

445| **ARKADAŞ OLARAK HZ.PEYGAMBER**
SADIK, SAMİMİ ve VEFAKÂR

457| **HZ. PEYGAMBER'İN ÜMMETİNE DÜŞKÜNLÜĞÜ**
ÜMMETİM! ÜMMETİM!

467| **İSLÂM ÜMMETİ**
EN HAYIRLI ÜMMETSİNİZ

477| **HZ. PEYGAMBER**
BİLGİ ve TECRÜBE İNSANI

489| **HZ. PEYGAMBER**
YAŞAYAN KUR'AN

501| **HZ. PEYGAMBER**
DUYGULU ve DUYARLI İNSAN

513| **HZ. PEYGAMBER**
DUASI ÜMMETİNİ KUŞATAN NEBÎ

525| **HZ. PEYGAMBER**
ŞÜKREDEN BİR KUL

539| **HZ. PEYGAMBER**
HİKMETLİ DAVETÇİ

559| **HZ. PEYGAMBER**
SAMİMİ ve BİLGE REHBER

575| **HZ. PEYGAMBER**
EN GÜZEL MÜREBBİ

591| **BİAT**
BİR YÜREK SÖZLEŞMESİ

605| **MUHACİR ve ENSAR**
İLK KUTLU İSLÂM NESLİ

617| **SUFFE ASHÂBI**
İLME ADANANLAR

627| **MÜELLEFE-İ KULÛB**
ÖNCE KALPLERİN KAZANILMASI

637| **SAHÂBÎLER ARASI İHTİLÂFLAR**
FARKLI DÜŞÜNMEK İNSANIN TABİATI GEREĞİDİR

652| **DİZİN**

VII. BÖLÜM

TARİH ve MEDENİYET -I-

PEYGAMBERLER
İNSANLIĞIN KUTLU REHBERLERİ

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

"أَنَا أَوْلَى النَّاسِ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ فِى الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَالْأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ لِعَلَّاتٍ، أُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى، وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ."

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Ben dünya ve âhirette insanların Meryem oğlu İsa'ya en yakın olanıyım. Peygamberler, anneleri ayrı, babaları bir kardeşlerdir; dinleri de birdir."
(B3443 Buhârî, Enbiyâ, 48)

عَنْ جابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

"مَثَلِي وَمَثَلُكُمْ كَمَثَلِ رَجُلٍ أَوْقَدَ نارًا فَجعَلَ الْجَنادِبُ وَالْفَرَاشُ يَقَعْنَ فِيهَا وَهُوَ يَذُبُّهُنَّ عَنْهَا وَأَنَا آخِذٌ بِحُجَزِكُمْ عَنِ النَّارِ وَأَنْتُمْ تَفَلَّتُونَ مِنْ يَدِي."

عَنْ عائِشَةَ قَالَتْ: مَنْ حَدَّثَكَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَتَمَ شَيْئًا مِنَ الْوَحْيِ، فَلاَ تُصَدِّقْهُ، إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: "يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلَ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ إِلَّا مَوْضِعَ لَبِنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيَعْجَبُونَ لَهُ وَيَقُولُونَ هَلَّا وُضِعَتْ هَذِهِ اللَّبِنَةُ؟ قَالَ: فَأَنَا اللَّبِنَةُ وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ."

Câbir'in naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Benim ve sizin durumunuz, (gece) yaktığı ateşe üşüşen böceklerle pervanelere engel olmaya çalışan adamın durumuna benzer. Ben sizi ateşten korumak için kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kaçıp ateşe girmeye çalışıyorsunuz."*

(M5958 Müslim, Fedâil, 19)

Hz. Âişe şöyle demiştir: "Her kim sana Peygamber'in (sav) vahiyden herhangi bir şey gizlediğini söylerse onu doğrulama. Çünkü Yüce Allah şöyle buyuruyor: *'Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan Allah'ın sana verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun.'*"(Mâide, 5/67)

(B7531 Buhârî, Tevhîd, 46)

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "*Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev inşa eden kimseye benzer. O kimse evi güzelce yapıp mükemmel hâle getirmiş fakat bir köşede sadece bir tuğla yeri boş kalmıştır. İnsanlar bu evi dolaşırlar, ona hayran olurlar ve şöyle derler: 'Keşke şu tuğla da yerine konulmuş olsaydı.'*" Resûlullah sözlerine şöyle devam etmiştir: *"İşte ben o tuğlayım. Ben peygamberlerin sonuncusuyum."*

(B3535 Buhârî, Menâkıb, 18)

Hz. Âdem ve eşini cennette yarattıktan sonra oraya yerleştiren Yüce Allah, onlara orada dilediklerinden yiyebileceklerini fakat bir ağaca yaklaşmamalarını, aksi hâlde zalimlerden olacaklarını bildirmişti.[1] Düşmanları olan şeytanın aldatmasına karşılık da onları uyarmıştı.[2] Âdem ve soyunu yoldan çıkarmak için ilk adımını atan şeytan, hileleriyle hemen Hz. Âdem ve eşine yaklaştı. Onlara yasaklanan ağacın aslında ebedîlik ağacı olduğunu[3] ve Allah'ın bu ağacı her ikisinin de melek olup cennette ebedî olarak kalmamaları için yasakladığını söyledi.[4] Şeytan, bu vesveseleriyle onların ayaklarını kaydırdı ve cennetten kovulmalarına sebep oldu.[5] Bunun üzerine Hz. Âdem ve eşi yaptıklarına pişman oldular ve *"Ey Rabbimiz! Biz kendimize yazık ettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, hiç şüphesiz, kaybedenlerden olacağız!"*[6] diyerek O'ndan af dilediler. Onların tevbelerini kabul eden Cenâb-ı Allah, yeryüzüne inmelerini emretti ve şöyle buyurdu: *"Hepiniz cennetten inin! Eğer benden size bir hidayet gelir de her kim hidayetime tâbi olursa onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmezler. İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır."*[7]

Âdemoğlunun "imtihan dünyası" denilen yeni hayatının başlangıcıydı bu olay. Hz. Âdem, hem ilk insan, hem de ilk peygamberdi.[8] Yukarıdaki âyetin muhatapları ise Âdem ile Havva'dan üreyecek bütün insanlardı. Allah'tan gelen rehberlere uyanlar kurtulacak, yalanlayanlar ise ağır bir bedel ödeyeceklerdi.

Aslında Yüce Yaratıcı ezelde âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* demişti. Onlar da, *"Evet, şahit olduk."* demişlerdi. Yüce Allah kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik." dememeleri için böyle bir söz almıştı tüm insanlardan.[9] Allah Teâlâ bu sözü alırken yedi kat gök ve yer ile insanlığın atası ilk insan Hz. Âdem'i de şahit tutmuştu.[10] Ve Allah, bu sözü ve sorumluluklarını hatırlatmak ve vaad ettiği hidayetini ulaştırmak üzere insanlara "nebîler ve resûller" göndermiş ve kullarına bu elçilere uymalarını emretmişti.

[1] Bakara, 2/35.
[2] Tâ-Hâ, 20/117.
[3] Tâ-Hâ, 20/120.
[4] A'râf, 7/20.
[5] Bakara, 2/36.
[6] A'râf, 7/23.
[7] Bakara, 2/38-39.
[8] HM22644 İbn Hanbel, V, 266.
[9] A'râf, 7/172.
[10] HM21552 İbn Hanbel, V, 135.

Allah'tan aldıkları ilâhî mesajları insanlara ulaştırmak üzere seçilmiş kutlu kişilerdir nebîler ve resûller. "Nebî", haber getiren,[11] "resûl" ise elçilik yapan[12] anlamına gelmektedir. Bu özel göreve seçilenlerin yaptığı, Yüce Yaratıcı'nın haber verilmesi gereken buyruklarını insanlığa elçilik yoluyla iletmek, onlara ilâhî vahyi bildirmek ve ulaştırmaktır. Sadece seçilmiş insanların yüklenebileceği bu zor görevi üstlenenler için dilimizde genellikle Farsça kökenli "peygamber" kelimesi kullanılır ki, bu da nebî gibi "haber getiren" demektir.[13] Peygamberlik, Rabbimizden hidayet getiren bir hediye, karşılığı verilemeyen ve bedeli ölçülemeyen bir ihsandır. Her ümmete bir peygamber (resûl) gönderilmiş[14] ve her millet için mutlaka bir uyarıcı gelmiştir.[15] Ancak Kur'an, peygamberlerden bir kısmını anlatmış, bir kısmını ise anlatmamıştır.[16] Kur'an'da geçen peygamberler bahsedilmeyenlere oranla hayli azdır. Ebû Zer el-Ğıfârî'nin sorduğu bir soruya cevap olarak Allah'ın Elçisi, üç yüz on beşi resûl, yüz yirmi dört bin nebînin gönderildiğini bildirmiştir.[17] Kur'an'da adı geçen peygamberler şunlardır: Âdem, İdris, Nuh, Hud, Salih, Lût, İbrâhim, İsmâil, İshak, Yakub, Yusuf, Şuayb, Harun, Musa, Dâvûd, Süleyman, Eyyub, Zülkifl, Yunus, İlyas, Elyesa', Zekeriyyâ, Yahyâ, İsa, Muhammed. Kur'an'da adları geçtiği hâlde Lokman, Üzeyir ve Zülkarneyn'in ise peygamber olup olmadıkları ihtilâflıdır.

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de müminlerin peygamberler arasında fark gözetmediklerini bildirerek,[18] gönderiliş sebepleri, görevleri ve getirdikleri ilâhî bildiri açısından peygamberlerin aynı noktada buluştuğuna işaret etmiştir. Diğer taraftan bazı peygamberleri, bazısına üstün kıldığını ifade buyurarak, *"O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir."* buyrulmaktadır.[19] Ayrıca, *"O hâlde (Resûlüm) sen de, ulü'l-azm peygamberlerin sabretmesi gibi sabret!"*[20] âyet-i kerimesinde peygamberlerden bazıları "ulü'l-azm" yani "yüksek azim ve sebat sahibi" olarak nitelendirilmiştir. İslâm âlimleri bu âyette bahsedilen ulü'l-azm peygamberlerin Hz. Nuh, Hz. İbrâhim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed (sav) olduğunu söylemişlerdir.[21] Buna delil olarak da Allah'ın bu peygamberlerden sağlam bir söz aldığını ifade ettiği[22] ve adı geçen bu peygamberlere din olarak gönderdiğini Hz. Peygamber'in ümmetine de din kıldığını belirttiği[23] âyetleri göstermişlerdir. Buna göre bu peygamberler, kendilerine müstakil şeriat verilen ve şeriatlarını tebliğ ederken diğer peygamberlere göre daha fazla sıkıntıya katlanan ve sıkıntılara karşı ka-

[11] LA48/4315 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXXIII, 4315.
[12] LA19/1644 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIX, 1644.
[13] "Peygamber", *DİA*, XXXIV, 257.
[14] Yûnus, 10/47.
[15] Fâtır, 35/24.
[16] Nisâ, 4/164.
[17] HM22644 İbn Hanbel, V, 266.
[18] Bakara, 2/285.
[19] Bakara, 2/253; İsrâ, 17/55.
[20] Ahkâf, 46/35.
[21] "Peygamber", *DİA*, XXXIV, 259.
[22] Ahzâb, 33/7.
[23] Şûrâ, 42/13.

rarlı ve azimli bir şekilde görevlerini yerine getirmelerinden dolayı bu sıfatla anılmışlardır.[24]

Peygamberlik, Allah ile beşer arasındaki iletişimi temin etmesi bakımından çok ayrıcalıklı ve çok üstün ilâhî bir görevdir. Yüce Yaratıcı'nın muradını insanlara doğrudan değil de kulları arasından özel olarak seçtiği elçileri aracılığıyla iletmesi peygamberliğin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilen peygamberler,[25] beşeriyetin başlangıcından itibaren devam edegelen kadim geleneğin temsilcileri oldukları için, aslında tek, müşterek bir dini yani İslâm'ı tebliğ etmişlerdir. Nerede ve ne zaman gönderilirlerse gönderilsinler bütün peygamberlerin tebliği aynı olmuştur: *"Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlere, 'Şüphesiz, benden başka hiçbir ilâh yoktur. Öyleyse bana ibadet edin.' diye vahyetmişizdir."*[26] Yine peygamberler, bu tebliğe uymaları dışında insanlardan herhangi bir karşılık da beklememişlerdir.[27]

Allah'ın kullarına bir ikramı olan peygamberliğin en belirgin özelliklerinden birisidir süreklilik. Nitekim Kur'an'da, *"Sonra arka arkaya peygamberlerimizi gönderdik. Her ümmete kendi peygamberi geldikçe, onu yalanladılar. Biz de onları birbiri ardından helâk ettik ve onları birer ibretli hikâye yaptık."* buyrulur.[28] Yine âyetlerde Cenâb-ı Allah'ın peygamberleriyle bu konuda yaptığı sözleşmeye vurgu yapılır: *"Hani Allah, peygamberlerden, 'Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz.' diye söz almıştı. 'Kabul ettiniz ve bu ahdimi yüklendiniz mi?' dediğinde, 'Kabul ettik.' cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine Allah, 'O hâlde şahit olun; ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim.' buyurmuştu."*[29] Cenâb-ı Hak, risâlet zincirinin son halkası olan Âlemlerin Efendisi'nden de doğru yola ilettiği diğer peygamberlerin yoluna uymasını[30] kendilerinden önce nice kavimlerin gelip geçtiği Rahmân'ı inkâr eden kavme aynı bildiriyi iletmesini istemişti: *"De ki: O, benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na tevekkül ettim, dönüşüm de yalnız O'nadır."*[31] Bu süreklilik, peygamberlerin birbirlerini tasdik edip doğrulamalarında ve getirdikleri inanç esaslarında açıkça görülür. Kavimleri için birer uyarıcı olan peygamberler, onları Allah'a ibadet etmeye, O'na karşı gelmekten sakınmaya ve kendilerine itaate çağırmışlardır. Ancak bu davet ve tebliğ görevi, sanıldığından çok daha meşakkatlidir. Her ne kadar kendilerine inananlar eksik olmamışsa da insanların çoğu onların davetine icabet etmemişlerdir. Dolayısıyla peygamberlerin hayatları, bir taraftan da

[24] KC16/220 Kurtubî, *Tefsîr*, XVI, 220.
[25] Nisâ, 4/165.
[26] Enbiyâ, 21/25.
[27] Şûrâ, 26/109, 127, 164, 180.
[28] Mü'minûn, 23/44.
[29] Âl-i İmrân, 3/81.
[30] En'âm, 6/90.
[31] Ra'd, 13/30.

o toplumların ileri gelenleriyle mücadele içinde geçmiştir. Hakka davet edilen halklar ise genellikle bu davete duyarsız kalmışlardır. Örneğin Nuh (as), Allah'ın davetini kendi toplumuna gece gündüz anlatmış, bazen haykırarak, bazen açıktan açığa, bazen de gizli konuşarak sürekli tebliğde bulunmuştu. Ancak onun bunca çabasına karşılık onlar parmaklarını kulaklarına tıkamışlar, kibirlenip ayak diremişlerdi.[32]

Peygamberlerin hepsi toplumlarına kendilerinin Allah'a teslim olmuş Müslümanlar olduklarını ifade etmişlerdir. Hz. Nuh bunu söylemiş,[33] Hz. İbrâhim ve Hz. Yakub bunu haykırmışlar,[34] Hz. Yusuf bu gerçeği beyan etmiş,[35] Hz. İsa ile havârileri de aynı hakikati dillendirmişlerdir.[36] Peygamber Efendimizin (sav), *"Ben dünya ve âhirette insanların Meryem oğlu İsa'ya en yakın olanıyım. Peygamberler, anneleri ayrı, babaları bir kardeşlerdir; dinleri de birdir."*[37] hadisi de yukarıdaki âyetlerde ifade edilen hususun teyidi ve tespitidir. Ancak peygamberlerin getirdikleri iman esasları aynı kalırken, insanlığın ihtiyaçlarına ve gelişmesine paralel olarak öteki dinî hükümler ile sosyal hayatı ve hukuku ilgilendiren konularda aşama aşama bazı değişiklikler de olmuştur.

Bu süreçte nebîlerin iki temel görevi, inananları ebedî cennetle müjdelemek, karşı gelenleri ise ilâhî cezayla uyarmaktır.[38] Nitekim Allah Resûlü (sav), bütün peygamberlerin şahsında bu konuda kendi durumunu çok çarpıcı bir temsil ile şöyle ifade etmiştir: *"Benim ve Allah'ın bana verdiği görevin misali, bir kavme gelip, 'Düşman ordusunu gözlerimle gördüm, ben çıplak uyarıcıyım. Kurtulmaya bakın!' diyen kimsenin hâline benzer. O toplumdan bir kısmı, onun bu uyarısını dikkate almış ve geceleyin sessizce kaçıp kurtulmuş; bir kısmı ise onu yalanlamış, sabaha kadar bulundukları yerden ayrılmamış ve sabahleyin gelen ordu tarafından helâk edilmiştir. İşte bana itaat edip getirdiğime uyan kimsenin durumu ile bana isyan edip getirdiğim gerçeği yalanlayanın durumu buna benzer."*[39]

İnsanları Allah'ın dinine davet eden peygamberlerin bütün çabaları onları cehennem ateşinden korumaya yönelik olmuştur. Bu durumu Hz. Peygamber, kendi ümmetiyle ilgili şöyle bir benzetmeyle ifade etmiştir: *"Benim ve sizin durumunuz, (gece) yaktığı ateşe üşüşen böceklerle pervanelere engel olmaya çalışan adamın durumuna benzer. Ben sizi ateşten korumak için kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kaçıp ateşe girmeye çalışıyorsunuz."*[40]

Yüce Allah, elçilerini, bir şekilde doğru yoldan uzaklaşan kavimleri yahut milletleri Allah'ın yoluna davet etmek üzere göndermiştir. Örne-

[32] Nûh, 71/2-9.
[33] Yûnus, 10/72.
[34] Bakara, 2/130-133.
[35] Yûsuf, 12/101.
[36] Âl-i İmrân, 3/52-53.
[37] B3443 Buhârî, Enbiyâ, 48.
[38] En'âm, 6/48.
[39] M5954 Müslim, Fedâil, 16.
[40] M5958 Müslim, Fedâil, 19; T2874 Tirmizî, Emsâl, 82.

ğin, Hz. Nuh'un kavmi, içlerinden bazı salih kimseler vefat ettikleri zaman, şeytanın onlar için putlar dikmeleri yönündeki vesveselerine uymuşlar ve bu diktikleri putlara ölen kişilerin isimlerini vermişlerdi. Bu insanlar önceleri bunlara ibadet etmiyorlardı. Ancak bu putları dikenler öldükten sonra arkalarından gelen nesiller bunlara tapınmaya başlamıştı.[41] İşte Nuh (as) böyle bir kavmi yeniden tevhide davet etmek ve kendilerine azap gelmeden önce uyarıp düştükleri bu yanlıştan kurtarmak üzere gönderilmişti.[42] Kur'an'da Nuh kavminden sonra anılan Âd kavmi de aynı yanlışa düşmüş ve Allah'a şirk koşmuştu. Hz. Hud da onlara peygamber olarak gönderilmişti.[43] Atalarının izinden giden ve Allah'a şirk koşmakta ısrar eden Semûd kavmine ise uyarıcı olarak Hz. Salih gönderilmişti.[44] Hz. Şuayb ise ölçü ve tartıda adaletsizliğin yaygınlaştığı Medyen halkını tevhide ve ölçü ve tartıda haksızlık yapmamaya davet eden bir mesajla gönderilmişti.[45] Hz. Lût, kendilerinden önce hiçbir milletin yapmadığını yapan, kadınları bırakıp erkeklerle ilişkiyi tercih eden kavmini bu sapkınlıklarından vazgeçirmek ve Allah'ın yoluna davet etmek üzere gönderilmişti.[46] Ancak söz konusu kavimler peygamberlerinin çağrılarına kulak vermemişler ve Allah'ın helâkine maruz kalmışlardır.

Diğer taraftan risâlet mücadelelerinde bütün peygamberler aynı ya da benzer tepkilerle karşılaşmışlardır. Kendilerine peygamber gönderilen insanlar, peygamberleri büyücülükle yahut deli olmakla suçlamışlar[47] ve onlarla alay etmişlerdir.[48] Peygamberlerden çeşitli mucizeler göstermelerini istemişler ancak gözleriyle şahit oldukları bu mucizeleri de inkâr etmişlerdir.[49] Özellikle İsrâiloğulları'nın peygamberlerine yaptıkları eziyetler ve Hz. Musa'nın onlarla mücadelesi Kur'an'da tekrar tekrar anlatılır.[50] Ancak inkârcıların bu tavırları elbette karşılıksız kalmamıştır. Daha önce geçen nice peygamberler alaya alınmış, Yüce Allah o inkârcılara belli bir mühlet vermiş sonra da onları yakalayıp cezalandırmıştır![51]

Peygamberlik, kesbî yani insanın çalışarak elde edebileceği bir makam veya işlediği bir amele karşılık verilen bir mükâfat değil, Allah'ın, kulları arasından kendi seçtiklerine bir lütuf olarak tevdi ettiği şerefli bir vazifedir.[52] Nübüvvet, Allah vergisi yani vehbî bir görevdir. Yeryüzünün en fazla sorumluluk isteyen işi olan peygamberlik vazifesi için, Yüce Yaratıcı tarafından özel seçilmiş insanlar görevlendirilmiştir.[53] Hikmetsiz bir iş yapması düşünülmeyecek olan Rabbimizin peygamber seçiminde isabet

41 B4920 Buhârî, Tefsîr, (Nûh) 1.
42 Nûh, 71/1-4.
43 Hûd, 11/50-60.
44 Hûd, 11/61-62.
45 Hûd, 11/84.
46 A'râf, 7/80-82.
47 Zâriyât, 51/52.
48 Enbiyâ, 21/41.
49 A'râf, 7/132-133; Tâ-Hâ, 20/22-23.
50 Bakara, 2/61, 63, 64, 65, 68, 69, 70.
51 Ra'd, 13/32.
52 Bakara, 2/90.
53 Âl-i İmrân, 3/33.

etmemesi asla düşünülemez. Nitekim Kur'an'ın ifadesiyle, *"Allah peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir."*[54]

Dolayısıyla nebîler sıradan insanlar değillerdir. Onlar bedenî ve ruhî yönden üstün özelliklerle donatılmış kişilerdir.[55] Kalpleri, zihinleri, içsezileri ve tabiatları daima iyiye, güzele yönelmelerine yardımcı olmuştur. Bu nedenle peygamberler temiz karakterli, özel yeteneklere sahip, doğru yoldan sapmayacak zihnî bir yapıda yaratılmışlardır. Hz. İbrâhim'in kavmiyle gerçekleştirdiği ve putların hiçbir şeye yaramadığını onlara ikrar ettirdiği söyleşi,[56] yine Hz. Süleyman'ın ekinlerini davarın telef ettiği iki taraf hakkında verdiği mükemmel hüküm peygamberlerin zekalarını gösteren örnekler arasında sayılabilir.[57] Bunların yanı sıra bütün peygamberler için peygamber olmalarının bir gereği olan ortak özellikler vardır. Bunlar sıdk (doğruluk), emanet (güvenilirlik), fetânet (akıllılık), ismet (günah işlememek) ve tebliğ (Allah'ın emirlerini insanlara bildirmek) şeklinde sıralanabilir.

Kur'ân-ı Kerîm'in peygamberler için saydığı pek çok olumlu nitelemeler arasında, en dikkat çekenlerden ikisi, onların doğru ve güvenilir kişiler olmalarıdır. Nitekim Kur'an, Hz. İsmâil'in her zaman sözünde duran bir kimse, bir resûl ve bir nebî olduğunu vurgulamış,[58] Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih ve Hz. Şuayb hep kendilerinin "güvenilir ve samimi" olduklarını ifade etmişlerdir.[59]

Doğruluk, peygamberlerin düşüncelerinde, sözlerinde ve davranışlarında vazgeçilmez bir unsurdur. Örneğin, Hz. Peygamber'e karşı derin bir düşmanlık besleyen Ebû Cehil bile Allah Resûlü'nün doğru ve güvenilir bir kişi olduğunu kabul ediyor fakat onun getirdiği dine karşı çıkıyordu.[60] Yine Bedir'de müşrik ordusunun sancaktarlığını yapan,[61] Hz. Peygamber'e olan düşmanlığından dolayı "Kureyş'in şeytanlarından biri" şeklinde nitelenen Nadr b. Hâris,[62] Kureyşlilere yaptığı konuşmada Peygamber Efendimize atılan şair, kâhin ve deli gibi iftiraların mesnetsiz olduğunu beyan ederek, onun doğru sözlülüğünü ve emanete riayetini açıkça teslim ediyordu.[63]

Bunların yanı sıra peygamberler fetânet özelliklerinden dolayı güçlü bir hafıza, sağlam bir muhakeme ve ikna kabiliyeti, etraftaki hadiseleri kavrama ve onlara nüfuz edebilme becerisine sahiptirler. Onlar, sıradan insanların zaman ve emek harcadıktan sonra bile göremedikleri gerçekleri, en kısa zamanda görebilirler; hak ile bâtılı, doğru ile yanlışı hemen teşhis edebilirler. Hz. Yakub ile ilgili Yûsuf sûresindeki tespitler, peygam-

[54] En'âm, 6/124.
[55] Bakara, 2/247.
[56] Enbiyâ, 21/58-67.
[57] Enbiyâ, 21/78-79.
[58] Meryem, 19/54.
[59] A'râf, 7/62, 67, 68, 79, 93.
[60] T3064 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 6.
[61] BN3/374 İbn Kesîr, *Bidâye*, III, 374.
[62] ZE1/157 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, I, 157.
[63] HS2/137 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 137-138; BD2/201 Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, II, 201.

berlerin duyuları, duyguları ve mânevî sezgilerinin ne kadar kuvvetli olduğunun delilidir.[64]

Allah'ın elçileri, ilâhî kelâmı tebliğ görevini yerine getirirken buna mani olabilecek herhangi bir engellemeden, dinin tebliği ve beyanı konusunda hataya düşmekten ve büyük günah işlemekten korunmuşlardır. Kur'an'da başta Sevgili Peygamberimiz olmak üzere diğer bazı peygamberlerin nübüvvet öncesi hayatlarına atıfta bulunulması,[65] onların peygamberlikten önceki hayatlarında da toplumun hoş karşılamadığı tavırlar sergilemekten kaçındıklarının göstergesidir. Aksi takdirde, ahlâkı bozuk, davranışları tutarsız kişilerin pek çok kötülüğü işledikten sonra insanları iyiye ve doğruya çağırması inandırıcı olmazdı. Hz. Musa ile ilgili Kur'an'da bahsedilen adam öldürme meselesi ise Hz. Musa'nın kasten gerçekleştirdiği bir suç değildi. Âyette de ifade edildiği üzere, Hz. Musa, işlediği bu fiili "şeytan işi" olarak nitelemiş ve yaptığından pişmanlık duyarak, *"Rabbim! Şüphesiz ben nefsime zulmettim. Beni affet!"* diyerek hemen tevbe etmiş, Allah da onu affetmişti.[66]

Ancak risâlet görevleri sırasında da kimi zaman peygamberlerin insan olmalarından kaynaklanan ve "zelle" denilen bir tür sürçme olarak nitelenebilecek bazı davranışları olmuştur. Ancak bu küçük hatalar Allah Teâlâ tarafından düzeltilmiştir. Örneğin, Kur'an'da Hz. Yunus'un öfkelenerek kavmini terk etmesi ardından da yaptığından pişman olarak Allah'tan af dilemesinden ve Allah'ın kendisini affetmesinden bahsedilir.[67] Hz. Peygamber aldığı bazı kararlarla ilgili yahut bazı davranışlarıyla ilgili ilâhî iradenin müdahalesine muhatap olmuş ve Allah tarafından uyarılmıştır. Bedir Savaşı'nda düşmanları öldürmek yerine esir alarak onları fidye karşılığı bırakmaya karar vermesi,[68] Tebük Savaşı'na çıkarken bazı münafıklara izin vermesi,[69] münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'un cenaze namazını kılmaya teşebbüs etmesi,[70] hanımlarıyla aralarında geçen tatsız bir olay üzerine onlardan bazısının gönlünü almak için kendisine helâl olan bir şeyi haram kılması,[71] Kureyş'in ileri gelenlerinden birisiyle konuştuğu bir sırada kendisinden bir şeyler öğrenmeye gelen âmâ sahâbî Abdullah b. Ümmü Mektûm'un araya girmesinden rahatsızlığını belli etmek üzere suratını asıp yüzünü çevirmesi[72] gibi olaylarda Resûl-i Ekrem (sav) ilâhî uyarıyla karşılaşmıştır.

Peygamberler, Allah'tan aldıkları bildiriyi insanlara aynen tebliğ etmekle yükümlü oldukları için hiçbir şeyi gizlemezler. Nitekim Hz. Âişe'nin şu

[64] Yûsuf, 12/86, 94, 96.
[65] Yûnus, 10/16; Hûd, 11/62.
[66] Kasas, 28/15-16.
[67] Enbiyâ, 21/87-88.
[68] Enfâl, 8/67-68.
[69] Tevbe, 9/42-43.
[70] Münâfikûn, 63/6.
[71] Tahrîm, 66/1.
[72] Abese, 80/1-10.

sözleri, Peygamberimizin tebliğ görevini Allah'ın emrine uygun olarak yerine getirdiğini göstermesi açısından önemlidir: "Her kim sana Peygamber'in (sav) vahiyden herhangi bir şey gizlediğini söylerse onu doğrulama. Çünkü Yüce Allah şöyle buyuruyor: *'Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan Allah'ın sana verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun.'*"[73] Allah'ın emirlerini tebliğde hiçbir engelleme peygamberleri yıldırmamış ve onları elçilik görevlerini hakkıyla yerine getirmekten alıkoyamamıştır. Her bir peygamber üstlendiği görevi ve yüklendiği sorumluluğu hakkıyla yerine getirmiş, aldığı kutsal emanete katiyen ihanet etmemiştir. Zira Allah elçilerinden bu konuda söz almıştır: *"Hani biz peygamberlerden sağlam bir söz almıştık. Senden, Nuh'tan, İbrâhim, Musa ve Meryem oğlu İsa'dan da. Evet biz onlardan sapasağlam bir söz almıştık."*[74]

Kur'an'da peygamberlerin, insanların kendi cinslerinden birer beşer olduklarına özellikle vurgu yapılmıştır.[75] Yine çeşitli hikmetlerle açıklanabileceği üzere, onlar erkeklerden seçilmiştir.[76] Çünkü peygamberlere itiraz eden inkârcılar, çoğu defa inanmama gerekçesi olarak onların insan olmalarını ileri sürmüşler ve peygamber gönderilecekse eğer bunun melek olacağını iddia etmişlerdir.[77] Bu iddialarına Kur'an'ın cevabı, *"De ki: "Eğer yeryüzünde, (insanlar yerine) yerleşip dolaşan melekler olsaydı elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik."*[78] olmuştur. Peygamberlerin beşer olmalarının neticesi, onların da diğer insanlar gibi yemek yemeleri, çarşılarda dolaşmaları, aile hayatı kurup çoluk-çocuğa karışmaları, hastalanmaları ve ölümlü varlıklar olmalarıdır. Ayrıca onlar da kendilerine gönderildikleri kişiler gibi hesaba çekilecek sorumlu kullardır.[79]

Yüce Rabbimiz yeryüzünde mutlak adaleti gerçekleştirecek elçileri, kullarına sahici birer model olarak sunmuştur.[80] Çünkü peygamberler sadece dini tebliğle sorumlu değildir. Aynı zamanda onlar dinin uygulayıcısıdırlar. Allah'tan getirdikleri emirleri bizzat hayatlarında yaşamakla sorumludurlar. Bu nedenle peşinden gidilebilir ve takip edilebilir örnek gösterilen kimseler olmalıdırlar. İnsan kendi cinsi dışındaki bir varlığı hangi yönleriyle örnek alabilir ve nasıl takip edebilir ki? Bu açıdan da peygamberlerin insan olması, sonsuz merhamet sahibi Allah Teâlâ'nın kullarına büyük bir ikramıdır.[81]

Peygamberler insan olmalarının bir gereği olarak çeşitli mesleklerle de iştigal etmişlerdir. Meselâ, İdris (as) terziliğiyle,[82] Nuh (as) gemi yapımcılığı sırasındaki marangozluğuyla,[83] Dâvûd (as) zırh yapımcılığıyla[84]

73 Mâide, 5/67; B7531 Buhârî, Tevhîd, 46.
74 Ahzâb, 33/7.
75 Kehf, 18/110.
76 Nahl, 16/43.
77 Mü'minûn, 23/24; En'âm, 6/8.
78 İsrâ,17/95.
79 Furkân, 25/20; Ra'd, 13/38; Şuarâ, 26/80; Zümer, 39/30; A'râf, 7/6.
80 Ahzâb, 33/21; Mümtehine, 60/4.
81 Âl-i İmrân, 3/164.
82 KC11/117 Kurtubî, *Tefsîr*, XI, 117.
83 Hûd, 11/37-38.
84 Enbiyâ, 21/80; Sebe', 34/10-11.

zanaata emek vermişlerdir. Sevgili Peygamberimiz de tüccarlığın en güzel örneğidir.[85] Nitekim ticaret ortaklarından Sâib b. Abdullah, câhiliye döneminde Hz. Peygamber'le yaptıkları işbirliğinden bahsedip onun (sav) ne kadar mükemmel bir ortak olduğunu Mekke'nin fethi günü anlatmıştır.[86] Bu açıdan onlar, esasen Allah'ın birliği ve âhiret inancına dayanan hakikat medeniyetinin kurucuları oldukları gibi maddî açıdan da kültür ve medeniyetin temellerini atan, insanlığa bu anlamda da ciddi katkılar sunan seçilmiş kimseler olmuşlardır. Onlar görünür âlemde insanın yozlaşmasına, toplumun çözülmesine ve çökmesine karşı mükemmel bir sosyal düzen oluşturan yüksek medeniyet kurucuları, görünmeyen âlem olan ebedî âhiret yurdunun gerçek bilgilerini insanlığa verip onları kurtuluşa ulaştıran büyük rehberlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm, bu kutlu elçilerden bir kısmının kıssalarını, mücadelelerini anlatmıştır.[87] İnsanoğlunun karşılaşacağı önemli problemlere çözüm reçeteleri sunan ve her biri ibret vesikası olan peygamber kıssaları birer masal değil hayatın ta kendisidir. Hatasında ısrar ederek ilâhî rahmetten kovulan İblis'e karşılık yaptığı yanlışı kabul ve itiraf eden Hz. Âdem... Denize uzak bir mekânda gemi inşa ettiği için karşılaştığı her türlü alayı ve istihzayı göğüsleyerek başkalarının değil kendi işine bakmanın, kınayanın kınamasına aldırış etmemenin timsali Hz. Nuh... Nemrut tarafından dağ gibi ateşe atıldığında, Allah'ın ateşi tesirsiz hâle getirdiği, "Allah'ın dostu" Hz. İbrâhim'in kıssası... Bütün bunlar peygamberlerin risâlet görevlerinde karşılaştıkları zorlukları anlatmakta ve onların bu haklı mücadelelerindeki tavırlarını da insanlığa örnek olarak sunmaktadır. Hz. İsmâil, kurtuluşun tam bir teslimiyette olmasının; Hz. Yakub, kaybettiği oğlu için gözlerini feda edecek kadar ağlasa da asla ümidini yitirmemenin; Hz. Yusuf, tek bir kişinin koca bir ülkeyi nasıl kurtarıp değiştirebileceğinin timsalidir. Büyüyünce diktatörlüğüne engel olacak diye yok etmek istediği Musa (as) sebebiyle, doğan bütün çocukları vahşice katleden zalim ve gaddar Firavun, farkında olmadan onu kendi kucağında beslemişti. Bu, Rabbimizin kendi kudretini Hz. Musa'nın hayatı vesilesiyle beşeriyete gösterdiği en çarpıcı misallerden biri değil de nedir? Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman, servet, güç ve iktidarı elinde bulundurup bunların esiri olmadan hükümdar olmanın mümkün olduğunu göstermişlerdir. Hz. Zekeriyyâ ve Hz. Yahyâ kutsal dava, yani imanın izzetini koruma uğruna hayatlarını feda edip kurban olmayı göstermişlerdir. Dillere destan ve deyimlere konu

[85] HS2/5 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 5-6; ST1/129 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 129-131.
[86] HM15585 İbn Hanbel, III, 425.
[87] Nisâ, 4/164.

olan Hz. Eyyub'un sabrı, keza fakir zengin, yetim öksüz, genç yaşlı, idareci aile reisi, her konumdaki ve kademedeki insanın, hayatından mutlaka bir örnek bulduğu âlemlerin efendisi Hz. Peygamber'in risâlet mücadelesi ve örnekliği de gün gibi aşikârdır.

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'le başlayan nebîler silsilesi, son peygamber Muhammed Mustafa (sav) ile nihayete ermiştir. Bu hususu iki cihan Peygamberi bir hadislerinde çok güzel bir benzetmeyle anlatmışlardır: *"Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev inşa eden kimseye benzer. O kimse evi güzelce yapıp mükemmel hâle getirmiş fakat bir köşede sadece bir tuğla yeri boş kalmıştır. İnsanlar bu evi dolaşırlar, ona hayran olurlar ve şöyle derler: 'Keşke şu tuğla da yerine konulmuş olsaydı.'"* Resûlullah sözlerine şöyle devam etmiştir: *"İşte ben o tuğlayım. Ben peygamberlerin sonuncusuyum."*[88]

Yeryüzü, peygamberlerin insanlığa getirdiği ilâhî vahiy kadar tutarlı ve sürekli bir zincire şahit olmamıştır. Sonra gelen her peygamber bir öncekini tasdik ederek ilâhî daveti insanlığa ulaştırmış[89] ve hiçbir peygamber diğerini kesinlikle yalanlamamıştır. Nebîler, insanlığı bir bütün hâlinde kucaklamışlar, onları ırk, dil, renk, kültür ve yaşadıkları coğrafyaya göre bölerek, ayrımcılık yapmamışlardır. Onların öğretilerinde insanlar arasındaki üstünlüğün yegâne ölçütü, kâinatın yaratıcısına karşı saygının ve kulluk bilincinin doruk noktası olan takvadır.[90]

[88] B3535 Buhârî, Menâkıb, 18.
[89] Fâtır, 35/31.
[90] Hucurât, 49/13.

HZ. ÂDEM ve HZ. NUH
İNSANLIĞIN İKİ ATASI

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"...فَجَحَدَ آدَمُ فَجَحَدَتْ ذُرِّيَّتُهُ وَنَسِيَ آدَمُ فَنَسِيَتْ ذُرِّيَّتُهُ وَخَطِئَ
آدَمُ فَخَطِئَتْ ذُرِّيَّتُهُ."

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"...Âdem reddetti, zürriyeti de reddetti; Âdem unuttu, zürriyeti de unuttu;
Âdem hata etti, zürriyeti de hata etti."
(T3076 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 7)

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"...وَالنَّاسُ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تُرَابٍ."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"...فَكُلُّ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ..."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ ﷺ أَعْرَابِيٌّ ...رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَجَلَسَ فَقَالَ: إِنَّ نُوحًا عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ دَعَا ابْنَيْهِ فَقَالَ: "إِنِّي قَاصِرٌ عَلَيْكُمَا الْوَصِيَّةَ آمُرُكُمَا بِاثْنَتَيْنِ وَأَنْهَاكُمَا عَنِ اثْنَتَيْنِ أَنْهَاكُمَا عَنِ الشِّرْكِ وَالْكِبْرِ وَآمُرُكُمَا بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا فِيهِمَا لَوْ وُضِعَتْ فِي كِفَّةِ الْمِيزَانِ وَوُضِعَتْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فِي الْكِفَّةِ الْأُخْرَى كَانَتْ أَرْجَحَ وَلَوْ أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا حَلْقَةً فَوُضِعَتْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَلَيْهَا لَفَصَمَتْهَا أَوْ لَقَصَمَتْهَا وَآمُرُكُمَا بِسُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ فَإِنَّهَا صَلَاةُ كُلِّ شَيْءٍ وَبِهَا يُرْزَقُ كُلُّ شَيْءٍ."

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"...İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır, Âdem ise topraktandır."*

(T3956 Tirmizî, Menâkıb, 74)

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"...Cennete her giren, Âdem'in suretinde olacaktır..."*

(B3326 Buhârî, Enbiyâ, 1)

Abdullah b. Amr anlatıyor: "Hz. Peygamber'e (sav) bir bedevî geldi. (Ashâbdan birisinin insanlar arasındaki asalet farkını gözetmediğinden şikâyet ediyordu)... Bunun üzerine (adamı azarlayan) Resûlullah (sav) döndü, oturdu ve şöyle buyurdu: *"Vefat vakti geldiğinde Allah'ın peygamberi Nuh (as) iki oğlunu çağırdı ve dedi ki: 'Size kısaca şu vasiyeti yapıyorum. Size iki şeyi emrediyorum ve iki şeyi yasaklıyorum: Allah'a ortak koşmayı ve kibirlenmeyi yasaklıyorum. 'Lâ ilâhe illâllâh' demeyi emrediyorum. Çünkü gökler, yer ve bu ikisi arasında bulunanlar bir kefeye, lâ ilâhe illâllâh diğer kefeye konsa onlardan ağır gelir. Gökler ve yer bir halka olsalar da lâ ilâhe illâllâh onların üzerlerine konsa, onları çatlatır ya da kırar. Size 'sübhânallâhi ve bihamdihî' demeyi de emrediyorum. Çünkü bu her şeyin duasıdır ve her şey bununla rızıklandırılır.'"*

(HM7101 İbn Hanbel, II, 225)

Peygamber Efendimiz, Hz. Âdem ile Hz. Musa arasında geçen bir konuşmayı bizlere şöyle aktarır:

"Ey Rabbim! Bana, bizleri ve kendisini cennetten çıkaran Âdem'i göster." dedi Musa. Allah Teâlâ da bu duasını kabul ederek ona Âdem'i gösterdiğinde ikisi arasında şu konuşma yaşandı:

"Sen babamız Âdem misin?"

"Evet."

"Allah'ın ruhundan üflediği, bütün isimleri öğrettiği, meleklere emredip de onların secde ettikleri sen misin?"

"Evet."

"Bizi ve kendini cennetten çıkarmaya seni sevk eden nedir?"

"Sen kimsin?"

"Ben Musa'yım."

"Allah'ın araya yaratılmışlardan bir elçi koymaksızın, perde arkasından konuştuğu, İsrâiloğulları'nın peygamberi sen misin?"

"Evet."

"Ben daha yaratılmadan önce Allah'ın Kitabı'nda bunu(n takdir edilmiş olduğuna dair bilgi) bulmadın mı?"

"Evet (buldum)."

"O hâlde, öncesinde Allah'ın takdirinin olduğu bir konuda beni neden kınıyorsun?"[1]

Bu konuşma, her ne kadar keyfiyeti ve zamanı bilinmese de Hz. Âdem yaratılmadan evvel Allah Teâlâ tarafından onun başına geleceklerin önceden yazıldığını anlatır bizlere. İlâhî takdir sonrasında, ezelî ilmin bir nişanesi olarak kayda geçirilenler, bir bir vuku bulmaya başlar. Önce yeryüzü, gökyüzü ve bu ikisi arasındakiler yaratılır, tam altı günde.[2] Sonra Cenâb-ı Hak, yeryüzüne bir halife yaratmayı murad ettiğini bildirir meleklere. Onlar, *"Biz hamdin ile seni tesbih ve takdis ederken, orada bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?"* diyerek şaşkınlıklarını ifade ederler. Allah Teâlâ da onlara, *"Şüphesiz ben, sizin bilmediklerinizi bilirim!"*[3] buyurarak âdemoğlunun yaratılmasında bazı hikmetler olduğunu ima eder.

Peygamber Efendimizin bildirdiğine göre Allah Teâlâ, Hz. Âdem'i, cuma günü,[4] cennette[5] yaratmaya başladı. Allah Teâlâ, Hz. Âdem'in bede-

[1] D4702 Ebû Dâvûd, Sünnet,16.
[2] Furkân, 25/59.
[3] Bakara, 2/30.
[4] M7054 Müslim, Sıfâtü'l-münafikîn, 27.
[5] M6649 Müslim, Birr, 111.

nini yarattığında onu bir süre kendi hâline bıraktı. Şeytan, Hz. Âdem'in bir karnı olduğunu görünce, iştah sahibi olduğunu yani nefsine hâkim olamayacak şekilde yaratıldığını anladı[6] ve *"Ben onu yenebilirim."* dedi.[7] Böylece kıskançlığın ve kibrin tetiklediği isyanın ilk tohumları atılmış oldu.

Belirlenen süre dolduğunda Allah Teâlâ, meleklere, *"Ben, kupkuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Ona şekil verip ruhumdan üflediğim zaman siz hemen secdeye kapanın."* buyurdu.[8] Bütün melekler, hemen Rablerine itaat ederek topluca secdeye kapandılar.[9] Ancak cinlerden olan şeytan[10] bu emre itaat etmedi.[11] Kibirlendi ve inkâr edenlerden oldu.[12] Allah Teâlâ, *"Ey İblis! Benim bizzat yarattığıma secde etmene engel olan nedir?"* diye sorduğunda, şeytan, *"Ben ondan daha hayırlıyım, beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın."*[13] *"Kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan yarattığın bir beşere secde edecek değilim."* diyerek Cenâb-ı Hakk'a karşı geldi.[14] Kibrinin[15] yol açtığı bu isyanı dolayısıyla da huzûr-ı ilâhîden kovuldu.[16] Hz. Âdem yüzünden huzurdan kovulan ve bunu hazmedemeyen şeytan, Rabbine dönerek, *"O hâlde bana onların tekrar diriltilecekleri güne kadar mühlet ver."* dedi.[17] Bu dileği kabul edildiğinde de Allah'a yemin ederek maksadını şöyle ifade etti: *"Rabbim! Beni azdırmana karşılık, andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim, içlerinde ihlâsa erdirilmiş kulların hâriç, onların hepsini azdıracağım."*[18] Bunun üzerine Allah Teâlâ, *"Andolsun ki ben de cehennemi seninle ve sana uyanların tamamıyla dolduracağım."*[19] diyerek ilâhî hükmünü bildirdi. Böylece Hz. Âdem'in şahsında ortaya çıkan ve sonu şeytana uyanlar için cehennemde,[20] Rabbinden sakınanlar için cennette[21] bitecek olan, insanoğlu ile şeytanın amansız mücadelesi başlamış oldu.

Allah Teâlâ, Hz. Âdem'i yarattığında kıyamete kadar kuşaklar boyunca devam edecek olan zürriyetini ona gösterdi. Hz. Âdem, zürriyeti içerisinde yüzü parlayan bir kişi gördü ve *"Bu hangi oğlumdur?"* dedi. Cenâb-ı Hak, *"Oğlun Dâvûd'dur."* buyurdu. *"Ömrü kaç yıldır?"* diye sorunca, *"Altmış yıl."* cevabını aldı. Bunun üzerine Hz. Âdem, *"Yâ Rabbi, onun ömrünü artır!"* diye ricada bulundu. Ancak Yüce Rabbimiz, *"Olmaz, ama sen kendi ömründen artırırsan olabilir."* buyurdu. Böylece Hz. Âdem, bin yıl olarak takdir edilmiş ömründen Hz. Dâvûd'a kırk yıl hibe etti. Allah Teâlâ da buna melekleri şahit tutarak bir anlaşma yazdırdı.[22]

Hz. Âdem'e her şeyin ismini öğreten Allah Teâlâ, onun yaratılışındaki hikmeti anlamaları için meleklere eşyayı göstererek, *"Eğer doğru söylüyorsanız bana şunları isimleriyle bildirin."* diye emir buyurdu. Melekler, *"Seni bütün*

[6] M6649 Müslim, Birr, 111.
[7] NM3992 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1494 (2/542).
[8] Hicr, 15/28-29.
[9] Hicr, 15/30.
[10] Kehf, 18/50.
[11] Hicr, 15/31.
[12] Sâd, 38/74.
[13] Sâd, 38/75-76.
[14] Hicr, 15/33.
[15] Bakara, 2/34.
[16] Hicr, 15/34, A'râf, 7/13.
[17] Sâd, 38/79.
[18] Hicr, 15/39-40.
[19] Sâd, 38/85.
[20] İbrâhîm, 14/22.
[21] Meryem, 19/63.
[22] HM3519 İbn Hanbel, I, 371.

eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” diyerek âcizliklerini itiraf ettiler. Akabinde Âdem (as), Allah Teâlâ’nın buyruğu üzere, eşyanın isimlerini onlara söyleyince[23] âdemoğlunun yaratılışındaki hikmet, onu meleklerden ayıran bilgi ve marifet olarak ortaya çıkmış oldu.

Hz. Âdem’i yarattıktan sonra, kendisinden, huzur bulsun diye eşini[24] yani Havva validemizi yaratan Allah Teâlâ, şöyle buyurdu: *“Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin, orada dilediğinizden bolca yiyin ve (fakat) şu ağaca yaklaşmayın, (yoksa) zalimlerden olursunuz.”*[25] *“Ey Âdem! Şüphesiz bu (şeytan) sana ve eşine düşmandır. Sakın ola sizi cennetten çıkarmasın, sonra bedbaht olursun!”*[26]

Diğer taraftan şeytan hemen işe koyulup, kendisinin sadece öğüt verdiğine yemin ederek[27] onlara vesvese vermeye başladı. *“Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacını ve yok olmayacak saltanatı göstereyim mi?”*[28] *“Rabbiniz size bu ağacı, melek olursunuz ya da ebediyen (burada) kalırsınız diye yasakladı.”*[29] diyen şeytan bu asılsız sözlerle onların ayaklarını kaydırdı.[30] O ağaçtan tattıklarında, avret yerleri kendilerine göründü ve hemen cennet yapraklarıyla örtünmeye başladılar. Allah Teâlâ da onlara şöyle nida etti: *“Ben size bu ağacı yasaklamamış mıydım? Ve size, ‘Kesinlikle, şeytan apaçık düşmanınızdır.’ dememiş miydim?”*[31] *“Birbirinize düşman olarak inin, yeryüzünde bir vakte kadar barınak ve nasibiniz var.”*[32]

İşte bu ilâhî ferman ile başlayan âdemoğlunun dünya hayatındaki yolculuğu, kıyamete kadar devam edecek olan bir imtihan hâlini aldı. Bu arada kendi hatasının farkına varan Hz. Âdem, Rabbinden öğrendiği bazı sözleri söyleyerek eşiyle birlikte, *“Rabbimiz, biz kendimize zulmettik, şayet sen bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka hüsrana uğrayanlardan oluruz.”*[33] diye tevbe etti. Çok bağışlayıcı ve çok merhametli olan Allah Teâlâ da hemen tevbesini kabul etti.[34] ve şöyle buyurdu: *“Hep beraber inin oradan, benden size bir yol gösterici gelir de kim ona uyarsa onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir, dedik. İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlarsa işte onlar cehennem ehlidir, orada kalıcı olacaklardır.”*[35]

Dünyadaki yaşantıları sırasında Hz. Havva, her batında ikiz, bir erkek ve bir kız olmak üzere toplam kırk çocuk doğurdu.[36] Hz. Âdem çocuklarından her bir erkeği farklı batından bir kız ile nikâhladı ve âdemoğlu çoğalmaya başladı. Allah Teâlâ da ona uzun bir ömür bahşettiği için kendi neslinden binlerce kişiyi gördü.[37] Hz. Âdem, çocukları arasında birtakım kötülüklerin ortaya çıktığına da şahit oldu. Bunlardan ilki ise Kâbil’in

[23] Bakara, 2/30-33.
[24] A’râf, 7/189.
[25] Bakara, 2/35.
[26] Tâ-Hâ, 20/117.
[27] A’râf, 7/21.
[28] Tâ-Hâ, 20/120.
[29] A’râf, 7/20.
[30] Bakara, 2/36.
[31] A’râf, 7/22.
[32] Bakara, 2/36.
[33] A’râf, 7/23.
[34] Bakara, 2/37.
[35] Bakara, 2/38-39.
[36] TB1/89 Taberî, *Târîh*, I, 89.
[37] ST1/38 İbn Sa’d, *Tabakât*, 1, 38.

Hâbil'i öldürerek başlattığı ve her tekrarlandığında Kâbil'in de günahından nasibini alacağı cinayet suçu[38] oldu.

Yeryüzünde yaşadığı sırada, Allah Teâlâ, Hz. Âdem'e, *"Benim bir mukaddes mekânım var. Git, orada benim için bir ev inşa et, sonra, meleklerimin arşımı nasıl tavaf ettiğini gördüysen sen de öylece orayı tavaf et ki senin ve evlâdından bana itaat edenlerin (ibadetlerini) kabul edeyim."* diye vahyetti.[39] Hz. Âdem, bu kutsal mekâna yaptığı Beytullah'ın inşasını bitirdiğinde bir melek gelerek onu Arafat'a çıkardı ve haccın bugün bile yapılagelen aşamalarını gösterdi.[40] Bundan sonra Hz. Âdem kırk defa haccetti.[41]

Nihayet Hz. Âdem'in ömrü dolmuş, ölüm meleği Azrail yanına gelmişti. Hz. Âdem, *"Ömrümden daha kırk yıl kalmamış mıydı?"* diye sordu. Melek, *"Onu oğlun Dâvûd'a vermemiş miydin?"*[42] diyerek yaşananları hatırlattı. Hz. Âdem verdiği sözü unuttuğu için, *"Vermedim."* dedi. Allah Teâlâ da ona anlaşmayı gösterdi ve melekler de bu duruma şahitlik ettiler.[43] Yine de Allah Teâlâ lütfuyla, onun ömrünü bin yıla, Hz. Dâvûd'un ömrünü ise yüz yıla tamamladı.[44] Âdem (as) ile Rabbi arasında geçen bu konuşmayı nakleden Resûlullah Efendimiz, onun bu tavrının evlâtları tarafından sürdürüldüğünü şöyle ifade etmektedir: *"Âdem reddetti, zürriyeti de reddetti; Âdem unuttu, zürriyeti de unuttu; Âdem hata etti, zürriyeti de hata etti."*[45]

Evet, âdemoğlu babası Hz. Âdem'in nisyanını ve hatasını tekrar edip durur, ama unutmaması gereken bir şey var ki o da babasının tevbe edip bağışlandığı gerçeğidir. Eğer insan, atasının tevbesini de tekrar ederse umulur ki, babası Âdem (as) gibi bağışlananlardan olur. Diğer taraftan Allah Teâlâ da, *"Ey Âdemoğulları! Edep yerlerini kendilerine göstermek için giysilerini soyarak anne-babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan, sizi de fitneye düşürmesin. Çünkü o ve kabilesi sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz, o şeytanları inanmayanların dostu yaptık."*[46] buyurarak insanoğlunu şeytanın hilelerine karşı uyarmıştır.

Âdem (as) bütün insanlığın nüvesi kılınmıştır, dolayısıyla insanlar onun özellikleriyle donatılmıştır. Bu anlamda tüm insanların eşit olduğunu ve bunu daima hatırda tutmaları gerektiğini ashâbına bildirmek isteyen Peygamberimiz (sav), câhiliye âdetlerinde olduğu gibi atalarla övünmenin anlamsız olduğuna işaret etmiş, *"İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır, Âdem ise topraktandır."*[47] buyurarak hem eşitliği vurgulamış hem de ümmetine tevazuu öğütlemiştir.

Yeryüzündeki ilk nebîdir Hz. Âdem. Allah Teâlâ'nın kendisiyle söyleştiği ilk peygamber...[48] Diğer insanlardan farklı olarak o, bebeklik, ço-

[38] B3335 Buhârî, Enbiyâ, 1.
[39] ST1/38 İbn Sa'd, *Tabakât*, 1, 38.
[40] ST1/38 İbn Sa'd, *Tabakât*, 1, 38.
[41] ST1/35 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 35.
[42] T3076 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 7.
[43] HM2270 İbn Hanbel, I, 251.
[44] HM2713 İbn Hanbel, I, 299, ST1/29 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 29.
[45] T3076 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 7.
[46] A'râf, 7/27.
[47] T3956 Tirmizî, Menâkıb, 74.
[48] HM22644 İbn Hanbel V, 265.

cukluk gibi dönemler yaşamamıştı. Yetişkin bir insan olarak, sahip olduğu surette[49] topraktan yaratılmıştı.[50] Çok uzun boylu, gür saçlı[51] ve yakışıklıydı. Nitekim Peygamber Efendimiz cennetliklerin, bir ikram olarak Hz. Âdem suretinde, çok uzun boylu[52] ve fizikî noksanlıklardan arınmış olarak[53] cennete gireceklerini müjdelemişti.[54]

Peygamber Efendimiz, kıyamet sahnesini tasvir ettiği bir konuşmasında, Hz. Âdem'in, Müslümanların bağışlanması noktasında ilk umut olarak görüldüğünü bize aktarmaktadır. Hadîs-i şerîfe göre kıyamet gününde toplanan insanların sıkıntıları dayanılmayacak seviyeye ulaştığında aralarında konuşup kendilerine aracı olması için Hz. Âdem'e gitmeyi kararlaştırırlar. Hz. Âdem'e gelerek Allah Teâlâ'nın ona lütfettiği nimetleri hatırlatırlar: *"Sen beşeriyetin atasısın, seni bizzat Allah yarattı, sana ruhundan üfledi, meleklere emretti de sana secde ettiler, seni cennetine yerleştirdi."* diyerek durumlarını arz edip kendilerine şefaatçi olmasını talep ederler. Âdem (as) ise kendisine konulan sınırı ihlâl edip itaatsizlik ettiği için Cenâb-ı Hakk'ın kendisine çok kızdığını hatırlatır. "Kendim, kendim!" diyerek kendi derdine düştüğünü söyler ve insanlara Hz. Nuh'a gitmelerini tavsiye eder.[55]

Hz. Âdem'den sonra da Şit (as) ve İdris (as) gibi şahsiyetler nübüvvet mührünü taşımışlar, insanları Allah'a ibadet etmeye davet etmişlerdir. Ancak kendisine ilk risâlet verilen zât,[56] büyük azim ve kararlılık sahibi (ulü'l-azm)[57] peygamberlerden sayılan Nuh (as) olmuştur.[58]

Nuh (as) peygamber olarak gönderildiğinde, kavmi içinde kötülüğe engel olmaya çalışan kimse yoktu.[59] Rabbinden aldığı vahiyle tebliğde bulunan Hz. Nuh, puta tapan ve Allah'a şirk koşan kavmini[60] tevhide çağırdı: *"Allah'a ibadet edin. O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin ki sizin günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vakte kadar ertelesin."*[61] *"Allah'tan başkasına ibadet ve kulluk etmeyin. Doğrusu ben sizin adınıza elem dolu bir günün azabından korkuyorum."*[62] *"Bunlara karşılık sizden hiçbir ücret de istemiyorum, benim ecrim Âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir."*[63] Hz. Nuh'un bu davetine karşılık kavminin ileri gelenleri, onu ve beraberindekileri küçümseyerek, *"Sen de bizim gibi bir insansın ve sana aramızda sadece alt tabakada olanlar uyuyor. Ayrıca sizin bize bir üstünlüğünüzü de göremiyoruz. Aksine sizin yalan söylediğinizi düşünüyoruz."*[64] dediklerinde, Hz. Nuh, *"Ben, bana inananları kovacak değilim, çünkü onlar Allah'a kavuşacaklardır."*[65] *"Hem ben onları kovarsam beni Allah'ın gazabından kim koruyabilir?"*[66] *"Ben size, 'Allah'ın hazineleri yanımdadır.' demiyorum. Gaybı da bilemem. 'Ben bir meleğim.' de demiyorum.*

[49] B6227 Buhârî, İsti'zân, 1.
[50] Âl-i İmrân, 3/59.
[51] NM3998 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1496 (2/544).
[52] B3327 Buhârî, Enbiyâ, 1.
[53] İF6/367 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VI, 367.
[54] B3326 Buhârî, Enbiyâ, 1.
[55] B3340 Buhârî, Enbiyâ, 3.
[56] M480 Müslim, Îmân, 327.
[57] Ahkâf, 46/35.
[58] NM4007 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1499 (2/546).
[59] ST1/40 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 40.
[60] B4920 Buhârî, Tefsîr, (Nûh) 1.
[61] Nûh, 71/2-4.
[62] Hûd, 11/26.
[63] Şuarâ, 26/109.
[64] Hûd, 11/27.
[65] Hûd, 11/29.
[66] Hûd, 11/30.

Sizin küçümsediğiniz kimseler hakkında, 'Allah onlara asla hayır bahşetmeyecektir.' de diyemem. Allah onların içlerindekini daha iyi bilir. Böyle bir şey söylersem, o zaman ben gerçekten zalimlerden olurum."[67] diye cevap verdi.

Hz. Nuh'un bu cevabı karşısında söyleyecek söz bulamayan kavmi, ukalaca bir tavır takınarak, *"Ey Nuh! Bizimle haddinden fazla mücadele ettin ve çok ileri gittin. Eğer doğru söylüyorsan, bizi tehdit edip durduğun azabı getir de görelim."*[68] dediler. Onların bu tutumlarına rağmen vakur duruşunu hiç bozmayan Nuh (as), *"Onu size dilerse ancak Allah getirir, zaten siz de O'nu âciz bırakamazsınız. Sizi azdırmak isterse benim öğüdüm de size fayda vermez. O sizin Rabbinizdir, sonunda O'na döneceksiniz."*[69] diye karşılık verdi. Değişmeyen azmi karşısında söyleyecek söz bulamayan kavmi, en sonunda, *"Nuh bu davadan artık vazgeçmezsen seni mutlaka taşa tutarız!"*[70] deyip onu tehdit etme yoluna gittiler. Kavminin onu yalancılıkla, hatta delilikle suçlaması neticesinde tebliğden alıkonulan Nuh (as) Rabbine yalvarmaya başladı: *"Ben mağlup oldum, yardım eyle!"*[71]

Dokuz yüz elli yıl kavminin arasında kalan[72] Nuh (as), bu süre zarfında onları ikna edemeyince, çaresiz bir şekilde Rabbine yönelerek şöyle dedi: *"Ey Rabbim, ben kavmimi gece gündüz imana davet ettim, fakat davetim sadece onların kaçışını artırdı. Sen onları bağışlayasın diye kendilerini her davet edişimde, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, örtülerine büründüler, inanmamakta ısrar ettiler, çok kibirlendiler. Sonra onları açık açık davet ettim. Sonra hem açık hem gizli çağırdım, dedim ki: Rabbinizden bağışlanma dileyin, çünkü o çok bağışlayıcıdır. Size gökten bol bol yağmur versin, sizi mallarla ve oğullarla desteklesin, sizin için bahçeler var etsin, sizin için ırmaklar var etsin."*[73] Bu şekilde yaptığı tebliği anlatan Hz. Nuh, kavminin kendisine nasıl cevap verdiğini de şöyle arz etti: *"Onlar bana karşı geldiler, malı ve çocuğu kendini azdıran kimseye uydular, büyük büyük tuzaklar kurdular, 'Sakın ilâhlarınızı bırakmayın!' dediler... Ve gerçekten birçoklarını saptırdılar."*[74] *"Artık onlarla benim aramı ayır, beni ve beraberimdeki inananları kurtar."*[75] *"Kâfirlerden hiç kimseyi de yeryüzünde bırakma, eğer bırakırsan kullarını saptırırlar."*[76] Her fırsatta kavmini Allah'a çağırmaya devam eden Hz. Nuh, iman etmiş olanlar dışında inanacak kimse olmadığı kendisine vahyedilip bir gemi yapma emri verilince[77] halkının gözleri önünde gemiyi yapmaya başladı. O bir taraftan gemiyi inşa ediyor, yanına her uğradıklarında onunla alay eden müşriklere de, *"Bizimle nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle öyle alay edeceğiz."* diyordu.[78]

Sonunda göğün kapıları sağanak sağanak bir yağmurla açıldı ve yeryüzü pınar pınar[79] kaynayıp taşmaya başladı.[80] Nuh (as), kendisine gelen

[67] Hûd, 11/31.
[68] Hûd, 11/32.
[69] Hûd, 11/33-34.
[70] Şuarâ, 26/116.
[71] Kamer, 54/9-10.
[72] Ankebût, 29/14.
[73] Nûh, 71/5-12.
[74] Nûh, 71/21-24.
[75] Şuarâ, 26/118.
[76] Nûh, 71/26-27.
[77] Hûd, 11/36-37.
[78] Hûd, 11/38.
[79] Kamer, 54/12-13.
[80] Hûd, 11/40.

emirler doğrultusunda, her canlıdan bir çifti[81] ve sayıları seksen civarında olan[82] iman etmiş bir avuç mümini[83] *"Haydi binin, onun yüzmesi de durması da Allah'ın adıyladır."*[84] diyerek gemiye yükledi. Kendisi de gemiye bindiğinde, beraberindekilerle birlikte Rabbinin öğrettiği duaları bir bir okumaya başladı: *"Bizi zalimlerden kurtaran Allah'a hamdolsun. (Allah'ım) beni bereketli bir yere indir, muhakkak sen barındıranların en hayırlısısın."*[85] Bu yakarışları üzerine, çağrıya icabet edenlerin en yücesi, duasını kabul ederek onu ve ailesini[86] boğulmaktan o dolu gemi ile kurtardı.[87]

Gemi, dağ misali dalgalar arasında onları götürürken Nuh (as) uzakta duran ve kendisine inanmayan oğluna: *"Yavrucuğum bizimle bin gemiye, inkâr edenlerle beraber olma!"* diye seslendi. Oğlu, *"Beni sulardan koruyacak bir dağa sığınacağım."* diye cevap verince, Nuh (as), *"Bugün, acıdığı kimseler dışında Allah'ın azabından kurtulacak yoktur."* dedi. Tam o sırada bir dalga gelip aralarına girdi ve oğlu da boğulup gidenler arasına karıştı.[88] Oğlunun boğulmaya mahkûm olduğunu fark eden Nuh (as), *"Yâ Rabbi, oğlum ailemdendir."*[89] diyerek onun kurtulmasını talep edecek oldu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, *"Ey Nuh, o senin ailenden değil! O(nun yaptığı) iyi olmayan bir iş. Bu yüzden bilmediğin bir şeyi benden isteme!"*[90] buyurarak iman bağıyla birbirine tutunmanın daha önemli olduğuna dikkatleri çekti. Düşüncesinin kusurlu olduğunu anlayan Nuh (as), *"Yâ Rabbi! Bilmediğim bir şeyi istemekten sana sığınırım. Şayet beni bağışlamaz ve esirgemezsen hüsrana uğrayanlardan olurum."*[91] diyerek hemen tevbe etti. Aslında ailesinde ona iman etmeyen tek kişi, oğlu değildi. Hz. Lût'un karısıyla birlikte, kâfirlere misal olarak gösterilen eşi de onun sözünü dinlemedi. Bir peygamber eşi olmasına rağmen, ona ihanet etti. Neticede Nuh (as), ne şirkte ısrar eden oğluna ne de kendisine ihanet eden karısına Allah'tan gelen azabın ulaşmasına mani olabildi.[92]

Tufan o kadar dehşetliydi ki gemiye binenlerin dışında hiç kimsenin kurtulma ihtimali yoktu. Bu durumu Allah Resûlü (sav) şöyle anlatıyordu: *"Yollar sularla dolmaya başladığında bir anne, canından çok sevdiği yavrusu için endişelenmişti. Hemen yavrusunu alıp bir dağa doğru yola koyuldu. Dağın üçte birine kadar tırmandı. Aralıksız yükselen sular oraya ulaştığında tırmanmaya devam etti ve dağın üçte ikisine kadar çıktı. Sular oraya da geldiğinde dağın zirvesine kadar kaçtı. Nihayet oraya da gelen sular, boğazına kadar yükselince, biricik yavrusunu eliyle başının üstüne kaldırdı ve sel onları alıp götürünceye kadar onu yukarıda tuttu."* Bu olayı anlatan Resûlullah Efendimiz sözlerini şöyle tamamladı: *"Şayet Allah Teâlâ, Nuh kavminden birisine merhamet edecek olsaydı, işte bu bebeğin annesine merhamet ederdi."*[93]

[81] Hûd, 11/40.
[82] TB1/118 Taberî, *Târîh*, I, 118.
[83] Hûd, 11/40.
[84] Hûd, 11/41.
[85] Mü'minûn, 23/28-29.
[86] Enbiyâ, 21/76.
[87] Şûrâ, 26/118-119.
[88] Hûd, 11/42-43.
[89] Hûd, 11/45.
[90] Hûd, 11/46.
[91] Hûd, 11/47.
[92] Tahrîm, 66/10.
[93] NM4010 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1500 (2/547).

Nihayet yeryüzü kendisini kirleten şirkten arındığı zaman yüce ferman geldi ve "*'Ey yer, yut suyunu ve ey gök, tut suyunu!' (Bu emir üzerine) sular çekildi ve hüküm yerine getirildi. Gemi Cudi (dağı) üzerine yerleşti.*"[94] ve "*Ey Nuh, sana ve beraberindeki ümmete tarafımızdan (bahşedilen) selâmet ve bereketle in gemiden.*" denildi.[95] Receb ayının onuncu gününde başlayan zorlu yolculuk, tam altı ay sonra Muharrem ayının onuncu gününde yani âşûrâ gününde tamamlanmış oldu. Hz. Nuh ve beraberindekiler de Allah'ın bu nimetine şükretmek için o gün oruç tuttular.[96] Çünkü Nuh (as) her fırsatta çokça şükreden bir kul idi.[97]

Tufandan sonra Hz. Nuh ve yanında bulunanlar kendilerine evler yaparak yeniden yeryüzüne yerleştiler.[98] Ancak o insanlardan sadece Hz. Nuh'un zürriyyeti yani üç oğlu ve üç gelini geriye kaldı.[99] Böylece bütün âlemler içinde Allah'ın kendisine selâm ettiği Nuh (as),[100] Hz. Âdem'den sonra insanların ikinci atası oldu.

Daha önce zikrettiğimiz kıyamet sahnesini anlatan hadisin devamında Resûlullah Efendimiz, insanların Hz. Âdem'in tavsiyesine uyarak Hz. Nuh'a müracaat ettiklerini anlatır. İnsanlar ona, "*Sen yeryüzü halkına gönderilen ilk resûlsün ve Allah seni 'şükreden bir kul' olarak niteledi. Rabbinin katında bize şefaatçi olmaz mısın?*" dediklerinde, Hz. Nuh kavmi aleyhine yaptığı duayı hatırlatarak "Kendim, kendim!" diye kendi telaşına düştüğünü belirtir ve Hz. İbrâhim'e gitmelerini tavsiye eder.[101]

Hz. Nuh'tan yüzyıllar sonra, insanlığa hidayet rehberi olarak gönderilen Peygamberimiz (sav) de, arkadaşının insanlar arasındaki asaleti gözetmediğine dair, kibirli bir şekilde şikâyette bulunan bir kişiye öğüt vermek için, Hz. Nuh'un iki dünya saadetine ulaştıracak vasiyetini şöyle hatırlattı:

"*Vefat vakti geldiğinde Allah'ın peygamberi Nuh (as) iki oğlunu çağırdı ve dedi ki: 'Size kısaca şu vasiyeti yapıyorum. Size iki şeyi emrediyorum ve iki şeyi yasaklıyorum: Allah'a ortak koşmayı ve kibirlenmeyi yasaklıyorum. 'Lâ ilâhe illâllâh' demeyi emrediyorum. Çünkü gökler yer ve bu ikisi arasında bulunanlar bir kefeye, lâ ilâhe illâllâh diğer kefeye konsa onlardan ağır gelir. Gökler ve yer bir halka olsalar da lâ ilâhe illâllâh onların üzerlerine konsa, onları çatlatır ya da kırar. Size 'sübhânallâhi ve bihamdihî' demeyi de emrediyorum. Çünkü bu her şeyin duasıdır ve her şey bununla rızıklandırılır.*'"[102]

[94] Hûd, 11/44.
[95] Hûd, 11/48.
[96] MK5538 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VI, 69.
[97] İsrâ, 17/3.
[98] ST1/42 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 42.
[99] İsrâ, 17/3; TT17/353 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XVII, 353; Sâffât, 37/77; TB1/119 Taberî, *Târîh*, I, 119.
[100] Sâffât, 37/79.
[101] B4712 Buhârî, Tefsîr, (Benî İsrâîl) 5.
[102] HM7101 İbn Hanbel, II, 225; EM548 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 192; NM154 Hâkim, *Müstedrek*, I, 70 (1/49).

HZ. İBRÂHİM ve HZ. İSMÂİL
BİR BABA OĞULUN TEVHİD SINAVI

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِنَّ اللَّهَ اتَّخَذَنِى خَلِيلاً كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً فَمَنْزِلِى وَمَنْزِلُ إِبْرَاهِيمَ فِى الْجَنَّةِ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ تِجَاهَيْنِ..."

Abdullah b. Amr'ın naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Şüphesiz Allah, İbrâhim'i dost edindiği gibi beni de dost edindi. (Bu sebeple) kıyamet günü cennette benim yerim ile İbrâhim'in yeri karşı karşıyadır..."
(İM141 İbn Mâce, Sünnet, 11)

عَنْ أنَسِ بْنِ مالِكٍ قالَ: جاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقالَ: يا خَيْرَ الْبَرِيَّةِ!
فَقالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : "ذاكَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلامُ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قالَ: قالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ وُلاةً مِنَ النَّبِيِّينَ وَإِنَّ وَلِيِّيَ أَبِي وَخَلِيلُ رَبِّي..."

عَنْ جابِرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قالَ:
"عُرِضَ عَلَيَّ الْأَنْبِياءُ ...وَرَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ [صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ] فَإِذَا أَقْرَبُ مَنْ رَأَيْتُ
بِهِ شَبَهًا صاحِبُكُمْ يَعْنِي نَفْسَهُ..."

Enes b. Mâlik anlatıyor: "Bir adam Resûlullah'a, 'Ey yeryüzünün en hayırlısı!' şeklinde hitap etmişti. Bunun üzerine Allah Resûlü (sav), *'Bu (söylediğin) İbrâhim aleyhisselâmdır.'* buyurdu."

(M6138 Müslim, Fedâil, 150)

Abdullah (b. Mes'ûd) tarafından nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Her peygamberin diğer peygamberlerden bir dostu vardır. Benim dostum ise atam ve Rabbimin dost edindiği (İbrâhim)dir..."*

(T2995 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3)

Câbir'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"(Mi'rac gecesi) bütün peygamberler bana gösterildi... İbrâhim'i (as) de gördüm. Gördüklerim arasında ona en çok benzeyen –kendisini kastederek– arkadaşınızdır..."*

(M423 Müslim, Îmân, 271)

İbrâhim (as), oldukça uzun süreden beri içinde yaşadığı toplumun inanç sistemini ve dinî değerlerini sorgulayıp duruyordu. İnsanlar, bazı gök cisimlerinin[1] ve bunları temsil eden putların kendileri üzerinde etkin olduğuna inanıyor; yaz, kış ve baharın, soğuk ve sıcağın, gece ve gündüzün putların eseri olduğunu düşünüyorlardı. Onlara göre ancak tanrıların hayat üzerinde bu kadar etkisi olabilirdi! Toplumun ilâh kabul ederek taptığı bu varlıklar İbrâhim'i (as) tatmin etmiyordu. Zira İbrâhim, her birini teker teker gözlemlemiş ve tanrı olup olamayacağını sorgulamıştı. Gece parlayan bir yıldızın ve ayın bütün ışıltısına rağmen gündüz olunca batıp kaybolduğunu fark etmişti. Aynı şey akşam olunca batan güneş için de geçerli idi. Bir tanrı nasıl batıp yok olabilirdi? O yok olduğu zaman kâinatı kim idare edecekti? O'nun, asla yok olmaması gerekirdi. Evet, gerçek Rab böyle bir varlık olmalıydı. İşte, tabiatı gözlemleyip buradan elde ettiği verilerden aklî sonuçlar çıkararak yavaş yavaş gerçeğe ulaşıyordu. Gün gelecek, *"Ben, Hakk'a yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, (Allah'a) ortak koşanlardan değilim."* diyecekti.[2]

Her vesileyle tefekküre devam ediyor, kulluk bilincini destekleyip kuvvetlendirecek şeyler üzerinde uzun uzun düşünüyordu. Bu kez karşısında, ölmüş bir hayvan cesedi vardı. Yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmış, kemikleri dağılmış bir cesetti bu. Yine düşünmeye başladı. *"Şüphesiz Rab, bunu bile yırtıcı hayvanların kursaklarından toparlayıp bir araya getirecek, sonra da yeniden diriltecek kudrete sahip olmalı."* diye düşündü. Ama bilmek, görmek gibi değildi. Görmek daha net bilgi verir, insanın daha hızlı yol almasını sağlardı. Düşünceleri diline döküldü:

"Rabbim! Ölüleri nasıl diriltiyorsun? Bana göster."

"Yoksa inanmıyor musun?"

"Hayır, inanıyorum. Ama kalbimin mutmain olması için görmek istiyorum."

"O hâlde dört tane kuş yakala. Onları yanına al, (sonra kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana geldiklerini göreceksin. Bil ki, Allah Azîz'dir, Hakîm'dir."[3]

"Şu hâlde teslimiyet göster!"

"Âlemlerin Rabbine teslim oluyorum."[4]

[1] TT11/480 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XI, 480-481.
[2] En'âm, 6/75-79.
[3] Bakara, 2/260.
[4] Bakara, 2/131.

Hz. İbrâhim artık hazırdı. Allah Teâlâ aklıyla ve gönlüyle tam mânâda mutmain olan Hz. İbrâhim'e bazı sahifeler vahyetti.[5] Ve onu, kavmini hidayete çağırmakla görevlendirdi. Tebliğ görevi başlamıştı. Bildiği, inandığı, tecrübe ettiği şeyleri bir an önce, başta babası Âzer olmak üzere bütün toplumla paylaşmak istiyordu. Ancak bunun için tehlikeli bir yol seçmişti.

Hz. İbrâhim, bir şenlik günü halkın meşguliyetinden faydalanarak puthaneye girdi ve baltasıyla buradaki bütün putları kırdı. Sadece en büyük putu bıraktı ve elindeki baltayı onun boynuna astı. Halk, kutsal değerlerine yöneltilen bu saldırıyı öğrendiğinde büyük bir şok yaşamıştı. Buna kim cüret etmişti? Ancak zanlı belli idi: Uzun süredir putları diline dolayan İbrâhim! Hz. İbrâhim, hemen Kral Nemrud'un huzuruna çıkartıldı, ileri gelenlerle yüzleştirildi:

"Ey İbrâhim, bu işi putlarımıza sen mi yaptın?"

"Şu büyükleri yapmış olabilir. Ona bir sorun bakalım (belki söyler). Tabi eğer putlar konuşuyorsa!"[6]

"Bunların konuşamayacağını sen de biliyorsun."[7]

"Öyle ise siz, (hâlâ) Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda, hiçbir zarar veremeyecek şeylere mi tapıyorsunuz? Yazıklar olsun, size de; Allah'ı bırakıp tapmakta olduklarınıza da! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?"[8]

Ama Nemrud bu vasıflarını hiçe sayan yaklaşımları elbette baş düşman addedecekti. Bu düşmanın yaptığı cezasız kalmamalıydı. Kral Nemrud ve adamları ona verilecek cezayı tartışmaktaydı. Nihayet karar verildi: *"Eğer (bir şey) yapacaksanız, onu yakın da ilâhlarınıza yardım edin."*[9]

Hz. İbrâhim'i hemen hapsettiler. Büyük bir ateş yaktılar. İbrâhim'i içine atacaklardı. Ama İbrâhim sakin, İbrâhim vakarlı... Mütevekkil bir şekilde tek olan Rabbine yakararak O'nun kendisine yeteceğini ve en güzel vekil olduğunu söylüyordu.[10]

Bu, son cümlesi oldu. Hz. İbrâhim'i ateşe attılar. Ancak aynı anda, daha İbrâhim ateşe düşmeden ilâhî bir nida yankılandı: *"Ey ateş! İbrâhim'e karşı serin ve güvenli ol!"*[11]

Yanına bile yanaşamadıkları harlı ateşin kendiliğinden sönmesini beklediler. Ateşin içinde bir şeyler seçilir gibi olduğunda hepsi dehşete düşmüştü. İşte İbrâhim hâlâ oradaydı! Hem de sapasağlam. Hakikati görmek isteyenler için bundan daha büyük bir mucize olabilir miydi? Hz. İbrâhim, son bir ümitle babasına dönüp yine tevhidi anlattı.[12] Fakat babasının, putlarından vazgeçmeye niyeti yoktu. Üstelik artık oğlunun yanında

[5] Necm, 53/36-37; A'lâ, 87/19.
[6] Enbiyâ, 21/58-63; B3358 Buhârî, Enbiyâ, 8.
[7] Enbiyâ, 21/65.
[8] Enbiyâ, 21/66-67.
[9] Enbiyâ, 21/68.
[10] TT18/464 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 464-468.
[11] Enbiyâ, 21/69.
[12] Meryem, 19/42.

kalmasını da istemiyordu.[13] Hicretten başka çare yoktu. Babasının dahi kendisinden yüz çevirdiği Hz. İbrâhim; eşi Sâre ve bir avuç taraftarıyla doğup büyüdüğü Urfa'yı[14] terk etti ve Allah Teâlâ'nın kendilerine vaad ettiği bereketli topraklara,[15]Şam'a[16] doğru yola çıktı. Zira İbrâhim, Nemrud'un ülkesinde daha fazla kalamayacağını anlamıştı. Her peygamber gibi o da hicret etmek durumundaydı ve şöyle dua eti: *"Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek. 'Rabbim! Bana salihlerden olacak bir evlât ver.'"*[17]

Hz. İbrâhim, mücadele dolu uzun bir ömrün sonunda artık yaşlanmıştı; kendini yalnız hissetmekte ve bu yalnızlığa son verecek bir evlât istemekteydi.[18] Evlât özlemi o kadar büyüktü ki, bir gün adakta bulundu: "Eğer Allah bana bir erkek evlât verirse, onu kendisine kurban edeceğim."[19]

Ancak eşi Sâre oldukça yaşlıydı. Eşinin evlât özlemini bilen ama anne olma yaşının geçtiğini düşünen bu muhterem kadın, bir fedakârlıkta bulundu. Eşi Hz. İbrâhim'i, elinin altında çalışan ve ev işlerinde kendisine yardımcı olan cariyesi Hacer[20] ile evlendirdi.[21] Kısa bir süre sonra Hz. İbrâhim'e, yumuşak başlı, iyi ve hayırlı bir evlâdın müjdesi verildi.[22] Peygamber evinde bütün ilgi artık bu küçük çocuğun, İsmâil'in üzerindeydi.

Aile mutluydu. Ancak Sâre, Hacer'i kendi rızasıyla İbrâhim'le evlendirmesine rağmen, İsmâil'in doğumuyla kıskançlığa kapılmıştı ve onlarla bir arada yaşamak istemiyordu. Kısa süren mutluluk çetin bir imtihana dönüşecekti. Zira Allah Teâlâ, Hz. İbrâhim'den, eşi Hacer ile çocuğunu Kâbe'nin bulunduğu yere götürüp bırakmasını istedi. Bu ulu peygamber hiçbir tereddüt göstermeden, eşini ve henüz anne sütü emmekte olan biricik oğlunu yanına alıp yola çıktı. Ailesini çölün ortasında, o gün için oldukça ıssız; bir damla suyun, bir tutam otun dahi bulunmadığı bir vadiye bıraktı. Anne ve bebeğin yanında sadece küçük bir su kırbası ve az miktarda azık vardı. Hz. İbrâhim geldiği tarafa dönüp yürüdüğünde eşi Hacer arkasından koşmaya başladı:

"Bizi, kimsenin yaşamadığı bu topraklara terk edip gidecek misin?"

İbrâhim'in gözlerine bakan Hacer, durumu anlar gibi olmuştu:

"Bizi burada bırakmanı sana Rabbin mi emretti?"

"Evet, (bu, Rabbimin emridir!)"

"(Öyleyse hiç korkma! O bizi korur ve) bize zarar gelmesine mani olur."[23]

Hacer, su akmaz ekin bitmez bir yerde bıraktığı küçük yavrusuna dönerken, İbrâhim de yoluna devam etmişti. Aklında ve dualarında eşi

[13] Meryem, 19/46.
[14] "İbrâhîm", *DİA*, XXI, 269.
[15] Enbiyâ, 21/71; Ankebût, 29/26.
[16] KC11/305 Kurtubî, *Tefsîr*, XI, 305.
[17] Sâffât, 37/99-101.
[18] Sâffât, 37/100.
[19] TT21/73 Taberî *Câmiu'l-beyân*, XXI, 73-75.
[20] B3358 Buhârî, Enbiyâ, 8.
[21] "İbrâhîm", *DİA*, XXI, 270.
[22] Sâffât, 37/101.
[23] B3364 Buhârî, Enbiyâ, 9.

ve çocuğu vardı: *"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler."*[24]

Hacer ve İsmâil artık yalnızdı. Çok geçmeden suları bitti. Çaresizdiler. Anne, karşıdaki Safâ tepesine baktı. "Oraya çıksam birilerini görebilir miyim?" diye düşündü. Hızla tepeye doğru koştu; karşısındaki vadiyi gözleriyle taradı. Hayır, hiç kimse yoktu. Tepeden indi, yavrusunun bulunduğu Merve mevkiine koştu. Yeniden Safâ'ya yöneldi. Sonra yine Merve'ye koştu. Bu, tam yedi kere tekrarlanmıştı. İşte hac ibadeti esnasında Safâ ile Merve arasındaki yedi sa'y, Hacer'in bu koşuşturmasını temsil etmekteydi. Ümitler kırılmak üzereyken birden hafiften bazı sesler işitti. Az ileride topuklarıyla ya da kanatlarıyla kumları kazan bir melek gördü ve su şırıltısını işitti: Berrak ve serin su: Zemzem! Hacer koştu, suyun çıktığı yeri eliyle düzeltip küçük bir havuz hâline getirdi. Asırlar sonra İsmâil'in neslinden gelecek başka bir peygamber, âlemlerin efendisi Muhammed Mustafa (sav), bu sahneyi yorumlayacak ve *"Eğer Hacer, havuz yapmayıp suyu kendi hâline bıraksaydı, şimdi Zemzem bir nehir olmuş akıyordu."* diyecekti.[25]

Hacer, bu havuzcukta biriken suları hemen kırbasına doldurdu. Oğluna koştu ve kurumuş dudaklarını suyla buluşturdu. Sonra kendisi içti doyasıya. Yeniden birikmeye başlayan sütüyle yavrusunu emzirip doyurdu. Allah'ın elçisi melek, kaybolmadan önce müjdeyi verdi: "Size zarar gelmesinden sakın korkmayın. İşte şurası Allah'ın evi hâline gelecek. O evi, şu çocukla babası inşa edecekler. Allah, sevdiği kimseleri zayi etmez."[26]

Hacer bu müjdeden, Hz. İbrâhim'in tekrar kendilerine döneceğini anlamış, eşini beklemeye başlamıştı. Diğer taraftan da Zemzem'in hayat verdiği bu vadideki değişimi izliyordu. Tatlı ve serin suyu sebebiyle ziyaretçisi artan vadide yavaş yavaş bir şehir oluşmaya başlamıştı.[27] Mekke, adım adım tarih sahnesine çıkıyor, Kutlu ve Son Elçi için, Efendimiz için gün sayıyordu.

Zaman su gibi akmış, İsmâil koşup oynayacak çağa gelmişti. Babasının ziyaretleri onu çok mutlu ediyordu. Ancak bu son gelişinde babasını oldukça düşünceli görmüştü. Nihayet babası onu karşısına aldı ve kendisi doğmadan önce yaptığı adaktan bahsetti: "Yavrum! Bir süredir rüyamda, 'Adağını yerine getir.' diye sesleniliyor.[28]

Sonra da seni kurban ettiğimi görüyorum. Bu işe sen ne dersin?"

[24] İbrâhîm, 14/37.
[25] B3364 Buhârî, Enbiyâ, 9.
[26] B3364 Buhârî, Enbiyâ, 9.
[27] B3364 Buhârî, Enbiyâ, 9.
[28] TT21/73 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXI, 73-75.

O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın." dedi."[29]

İbrâhim'in beklediği, belki de umduğu cevap buydu. Bu öylesine teslimiyet dolu ve olgun bir cevap idi ki ancak geleceğin peygamberi olan bir çocuğun ağzına yakışıyordu. Evet, İbrâhim bir peygamberdi. Ama aynı zamanda yüreği evlât sevgisiyle çarpan merhamet timsali bir babaydı.

Baba, çocuğunun elinden tutup görevini ifa edeceği yere doğru ilerledi. Olayı uzaktan izleyen şeytana gün doğmuştu. Bir babayı, bir çocuğu veya bir anneyi Allah'ın emrine uymaktan vazgeçirmek için bundan daha büyük bir fırsat olabilir miydi? Fakat Hz. İbrâhim, peygamber ferasetiyle durumu fark etmişti. Şeytana yedi taş attı. Şeytan vazgeçmedi. Onu caydırmak için konuşuyor, önünü kesiyordu. Biraz sonra yine karşılarına çıktı. Fakat Hz. İbrâhim, ona meydan vermedi; yedi taş daha attı. Sonra peşlerini bırakmaya niyeti olmayan şeytana, yedi taş daha... İşte bugün dahi hacıların şeytan taşlaması, cemreler de bu tablonun yeniden canlandırılmasıdır... Ama şeytan şeytanlığına devam etmekteydi. Önce anneye, ardından çocuğun yanına sokuldu. Ama her ikisinde de cevap aynıydı: "Eğer bu Rabbimizin emriyse itaat etmekten daha güzel ne olabilir!"[30]

İstenilen yere geldiğinde İbrâhim durdu. Çocuk vaktin geldiğini anlamıştı. Tereddüt etmeden yere yattı, gül yanağını toprağa koydu. Babasından yüzünü örtmesini ve ellerini bağlamasını, üzerindeki kıyafeti ise çıkartarak ölümünden sonra kefen olarak kullanmasını istedi.[31]

İbrâhim bıçağını çıkardı. İkisinde de, hüzün vardı ama zerre kadar tereddüt yoktu. Dillerde dua. Gözler kapandı. Tam bu sırada hemen yanlarında Allah Teâlâ'nın elçisi belirdi. Yanında büyük ve gösterişli bir koç. Sonra ufku dolduran bir ses işitildi: *"Ey İbrâhim! Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır."*[32]

İbrâhim'in, İsmâil'in ve Hacer'in imtihanı... Ve başarılmıştı. Bu koç da, İsmâil'e karşılık bir fidye idi.[33] Allah Teâlâ böyle bir sınavla âdemoğlunun yolunu şaşırıp zaman içerisinde icad ettiği evlât kurban etme mitini külliyen kaldırmış oldu. Şüphesiz bu olaydan elde edilen tek şey, Rabbin rızası değildi. Allah Teâlâ, sonradan gelecek nesiller için İbrâhim'i örnek gösterecek, onu daima selâm ve muhabbetle anacak, imanının bütünlüğüne dikkat çekecekti.[34] Ama İbrâhim'de hep aynı tevazu, hep aynı dua: *"Rabbim! Beni dosdoğru ibadet edenlerden eyle. Zürriyetimden de böyle ibadet edenler*

[29] Sâffât, 37/102.
[30] TT21/80 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXI, 80-81.
[31] TT21/73 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXI, 73-75; TT21/76 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXI, 76-79.
[32] Sâffât, 37/104-106.
[33] Sâffât, 37/107.
[34] Sâffât, 37/108-111.

yarat. Rabbim! Dualarımı kabul et. Rabbim! Hesapların görüleceği kıyamet gününde beni, ana babamı ve tüm inananları bağışla."[35]

Hz. İbrâhim'in, babasına olan istiğfarı hâriç, dualarının kabul edilip edilmediğini görmesi için çok beklemesi gerekmeyecekti. Zira hemen yanı başındaki oğlu İsmâil de peygamberlikle görevlendirilip,[36] vahiy ile şereflendirilecekti.[37] O da Allah'ın hidayete ulaştırıp âlemlere üstün kıldığı[38] zümrenin önde gelen mensuplarından olacaktı.

Ancak Allah Teâlâ, Hz. İbrâhim'e asıl üstünlüğü, tevhid inancının imamlığı ve önderliği vasfı[39] ile bahşedecekti. Bu doğrultuda Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil, yeryüzünde Allah'a adanan ve Tek Yaratıcı inancını simgeleyen ilk mâbet olan Kâbe'nin yeniden inşasıyla görevlendirilecekti. O günden itibaren Tek Allah'a tapan ve tapacak tüm müminler için kıyamete kadar kalıcı olan bu kutsal değerin yeniden inşası bu baba-oğla nasip olacaktı.

Allah Teâlâ, öncelikle Kâbe'nin yerini onlara bildirir.[40] Hz. İbrâhim, iki kez Mekke'ye giderek oğlu İsmâil'i ziyaret eder ve ona Rabbinin burada kendisi için Beyt'ini yeniden yapmayı emrettiğini haber verir. İsmâil de babasına destek olarak Rabbine itaat etmesini, kendisinin de ona yardım edeceğini söyler. Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil burada temelleri yavaş yavaş yükseltirler ve *"Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin."* diyerek dua ederler.[41] Böylece, *"Mekke'de, insanlar için inşa edilen bu ilk mâbet, âlemlere hidayet kaynağı olacak bu mübarek Beytullah"*[42] yeniden gün yüzüne çıkar. Baba-oğul iki peygamber, görevlerini yerine getirir ve yine nesilleri için dua ederler.[43] Bu duaların kabul senedi, İsmâil soyundan gelen Muhammed Mustafa (sav) olacaktır.

Görevin tamamlanması üzerine Cenâb-ı Allah, Kâbe'nin, İbrâhim tarafından inşa edilen bu makamın, insanlar için ibadet edecekleri ve kendilerini güvende hissedecekleri bir yer olduğunu[44] ilân eder ve hac ibadetinin inananlara duyurulmasını ister.[45]

Hz. İbrâhim, Kur'an'ın anlatımına göre, hak dine yönelip Allah'a boyun eğen, bütün iyi sıfatları kendinde toplayan bir önder; Rabbinin nimetlerine her zaman şükreden iyi bir kuldur. Bu nedenle Allah tarafından seçilmiş ve hak yola iletilmiştir. Kendisine bu dünyada nice güzellikler ve yüce bir makam verilmiş, âhiret için ise salih kullar sınıfına dâhil edilmiştir.[46]

İbrâhim (as), tevhid mücadelesi ile tüm inananların önderi olmuştur. İnsanlık tarihindeki tevhid mücadelesinin öncü isimlerinden olan Hz.

35 İbrâhîm, 14/40-41.
36 Meryem, 19/54.
37 Bakara, 2/136.
38 En'âm, 6/86.
39 Bakara, 2/124.
40 Hac, 22/26.
41 Bakara, 2/127; B3365 Buhârî, Enbiyâ, 9.
42 Âl-i İmrân, 3/96.
43 Bakara, 2/127-129.
44 Bakara, 2/125.
45 Hac, 22/27-28.
46 Nahl, 16/120-122.

İbrâhim'in bu örnekliği Kur'an'da da şöyle ifade edilmiştir: *"Andolsun, onlarda (İbrâhim ve beraberindekilerde) sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır."*[47]

Allah Teâlâ'nın bu çerçevede son peygamber Muhammed Mustafa'ya tavsiye ve emrettiği din de yine Hz. İbrâhim'in tebliğ ettiği tek ilâh öğretisidir.[48] Bu nedenle Allah, muhataplarına İslâm'ı anlatırken Hz. İbrâhim ve onun öğretilerine atıfta bulunur.[49] İslâm'ın müntesiplerine tavsiye edilen de yine İbrâhim'in Hanîf dinidir.[50] Kur'an'ın beyanına göre, böyle bir inanç sistemine sahip olan İbrâhim'in dininden ancak kendini bilmeyen, yaratılış amacına ve fıtratına muhalefet edenler yüz çevirir.[51]

Bu vasıflarıyla Hz. İbrâhim, her açıdan örnek bir birey, kendisine uyulacak bir kuldur. Bir "insan" olması vasfıyla o, İbrâhimî din mensuplarının babasıdır. Her şeyden önce son derece ağır başlı, insanlara karşı yumuşak huylu,[52] misafirperver[53] ve dürüsttür.[54] Bütün bu özelliklerinden dolayı Allah Teâlâ onu kendine "dost" edinmiştir.[55] Cenâb-ı Allah ile İbrâhim arasındaki bu dostluk ilişkisi, *"Allah Teâlâ İbrâhim'i nasıl dost edindiyse beni de öyle dost edinmiştir."*[56] buyuran Allah Resûlü için de ölçü olmuştur. Bu sebeple, Peygamberimizin belirttiğine göre, onun makamı kıyamet günü Hz. İbrâhim'in makamı ile karşı karşıya olacaktır.[57] Yine bu sebeple Resûl-i Ekrem, kendisine, "Ey yeryüzünün en hayırlısı!' diye seslenen bir sahâbîye, *"Bu (söylediğin) İbrâhim aleyhisselâmdır."* buyurmuştur.[58]

Hz. İsmâil de babası gibi sözüne sadık, ibadetlere sımsıkı sarılmalarını ümmetine emreden bir tevhid taraftarıdır. Bu yoldaki çabaları sebebiyle Rabbi katında "rızaya" ulaşmış bir Allah dostudur.[59]

Bu peygamberler ailesinin ahlâkı, aile bireyleri ve çevresi için de bir ihsan ve bereket vesilesidir.[60] Bu sebeple, Hz. İbrâhim'in gününden beri sunulan ikram ve yedirilen yemeğe karşı misafirin duası hep "Halil İbrâhim bereketi"dir. Bu dua, onun neslinden gelen Muhammed'in de dilindedir. Senenin ilk mahsulünü kendisine getiren ashâbına Allah Resûlü'nün yaptığı duada Hz. İbrâhim'e atıf vardır: *"Allah'ım! Meyvelerimizi bereketli kıl. Beldemizi bereketli kıl. Ölçeklerimizi bereketli kıl. Allah'ım! İbrâhim senin kulun, dostun ve peygamberindi. Ben de senin kulun ve peygamberinim."*[61]

İşte bu özelliklerinden dolayı Resûl-i Ekrem'in, peygamberler içinden seçtiği dost, Allah dostu İbrâhim'dir: *"Her peygamberin diğer peygamberlerden bir dostu vardır. Benim dostum ise atam ve Rabbimin dost edindiği (İbrâhim)dir."*[62]

47 Mümtehine, 60/6.
48 Nahl, 16/123; Âl-i İmrân, 3/95.
49 En'âm, 6/161-162.
50 Bakara, 2/135.
51 Bakara, 2/130.
52 Tevbe, 9/114.
53 Zâriyât, 51/24-26.
54 Meryem, 19/41.
55 Nisâ, 4/125.
56 M1188 Müslim, Mesâcid, 23.
57 İM141 İbn Mâce, Sünnet, 11.
58 M6138 Müslim, Fedâil, 150.
59 Meryem, 19/54-55.
60 Hûd, 11/73.
61 M3334 Müslim, Hac, 473; T3454 Tirmizî, Deavât, 53.
62 T2995 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3.

Ahlâk ve karakterdeki bu yakınlık ve benzerlik, bu iki dostun vücutlarına da yansımıştır. Nitekim Mi'rac gecesinde bütün peygamberlerle görüşen Hz. Peygamber, onlar içinde en çok İbrâhim ile benzeştiğini söyler.[63]

Kendi neslinden gelen, hem ahlâken hem bedenen kendisine bu kadar benzeyen Muhammed'in ümmetine karşı İbrâhim de ilgisiz değildir. Mi'rac gecesi, bu son ve mükemmel dinin hayırlı ümmetine şu tavsiyede bulunur: *"Yâ Muhammed! Ümmetine benden selâm söyle ve onlara bildir ki, cennetin toprağı güzel, suyu tatlıdır. Cennette ovalar vardır. Buraların ağacı ise, 'Sübhânallâhi velhamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhü ekber.' (Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim, Allah'a hamdederim, Allah'tan başka tanrı yoktur ve Allah en büyüktür.) cümlesidir."*[64]

Hz. İbrâhim pek çok güzellikte ilktir. İlk defa sünnet olan odur.[65] Ayrıca bıyıkları kısaltmak, tırnak kesmek, misafir ağırlamak gibi güzel özellikler onun sünnetidir.[66] Saçına ak düşen ilk kişi de yine İbrâhim'dir (as). Evet, insanın saçının beyazlaması da bir olgunluk alâmetidir. Rivayete göre İbrâhim, saçının ağardığını görünce sormuştur:

"Yâ Rabbi bu nedir?"

"Olgunluktur yâ İbrâhim!"

"Rabbim, olgunluğumu artır!"[67]

[63] M423 Müslim, Îmân, 271.
[64] T3462 Tirmizî, Deavât, 58.
[65] B6298 Buhârî, İsti'zân, 51; M6141 Müslim, Fedâil, 151.
[66] EM1250 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 428; BŞ9615 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, VII, 97.
[67] MU1677 *Muvatta'*, Sıfatü'n-nebî, 3.

HZ. YAKUB ve HZ. YUSUF
KISSALARIN EN GÜZELİ

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"أُعْطِيَ يُوسُفُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ شَطْرَ الْحُسْنِ."

Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Yusuf'a (as) güzelliğin yarısı verildi."
(HM14096 İbn Hanbel, III, 287)

عَنْ أبى هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَكْرَمُ النَّاسِ؟
قَالَ: "أَتْقَاهُمْ" قَالُوا لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ. قَالَ: "فَيُوسُفُ نَبِيُّ اللَّهِ."

عَنْ أبي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي قَوْلِهِ لِرَسُولِهِ ﴿فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ﴾ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"لَوْ كُنْتُ أَنَا لَأَسْرَعْتُ الْإِجَابَةَ وَمَا ابْتَغَيْتُ الْعُذْرَ."

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"الْكَرِيمُ ابْنُ الْكَرِيمِ ابْنِ الْكَرِيمِ ابْنِ الْكَرِيمِ يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِمِ السَّلَامُ."

Ebû Hüreyre (ra) anlatıyor: "Resûlullah'a (sav), 'Yâ Resûlallah, insanların en üstünü kimdir?' diye soruldu. O da, '*(Günahtan) en çok sakınanıdır.*' diye cevap verdi. 'Biz sana bunu sormamıştık.' dediler. Bunun üzerine Resûlullah (sav), '*Öyle ise Allah'ın peygamberi Yusuf'tur.*' buyurdu."

(B3490 Buhârî, Menâkıb, 1)

Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den (sav) naklettiğine göre, (Yusuf'un) elçisine söylediği, *"Ona, ellerini kesen kadınların derdi ne idi? diye sor."* (Yûsuf, 12/50) sözü hakkında Resûlullah şöyle buyurmuştur: *"Ben olsaydım hemen kabul eder, (aklanmaya) gerekçe aramazdım."*

(HM8535 İbn Hanbel, II, 346)

İbn Ömer'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim; İbrâhim'in oğlu İshak'ın oğlu Yakub'un oğlu Yusuf'tur."*

(B3390 Buhârî, Enbiyâ, 19)

"Babacığım! Gerçekten ben (rüyamda) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana secde ediyorlardı."*[1] dedi küçük Yusuf. Allah'ın (cc) peygamberlikle şereflendirdiği kullardan biri olan Yakub (as), biricik yavrusunun anlattığı bu rüyayı duyar duymaz endişeye kapıldı. *"Yavrucuğum! Sakın rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa sana tuzak kurarlar."*[2] diye oğlunu uyardı ve ardından rüyasında müjdelenenleri haber verdi: *"İşte Rabbin seni böylece seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrâhim ve İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyuna da tamamlayacaktır. Şüphesiz Rabbin hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."*[3]

Bu rüya ile başlar kıssaların en güzeli.[4] Hz. Yakub'un cefasını, sabrını ve hasretini anlatır, Yusuf'un ezası, güzelliği ve iffeti ile birlikte. Yakub (as) on iki oğlu arasında[5] aynı anneden doğan[6] Yusuf ve Bünyamin'i bir başka sever ve onları gözünün önünden ayırmazdı. Ağabeyleri, babalarında gördükleri bu hâli doğru bulmuyorlar, kendilerinin daha üstün olduklarını düşünüyorlardı. Babalarının bu hatasının düzelmesi gerekiyordu, bunun çözümü de Yusuf'u ortadan kaldırmaktı. Onlara göre Yusuf yok olunca, babaları onlara kalacak, kendileri de iyi kimseler olacaklardı.[7] Onu öldürmeyi kararlaştırmışlardı ki en büyükleri,[8] *"Yusuf'u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın ki geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın."* dedi.[9] Yusuf'u öldürmekten vazgeçtiler ve kıskançlığın kendilerini sürüklediği planlarını uygulamaya koyuldular.

"Ey babamız! Yusuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Halbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz. Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz."[10] Yusuf'un kardeşleri, hain planlarını bu sözlerle başlattılar. Babaları Hz. Yakub, onların kötü düşüncelere sahip olduklarını sezmiş olmalı ki Yusuf'u teslim etmek istemezcesine, *"Doğrusu onu götürmeniz beni üzer, siz ondan habersiz iken onu kurt yer diye korkuyorum."*[11] dedi. Onlar da babaları Hz. Yakub'u ikna etmek için, *"Andolsun biz kuvvetli bir topluluk iken onu kurt yerse (o takdirde) biz gerçekten hüsrana uğramış oluruz."*[12] diyerek ısrar ettiler. Çocuklarının bu ısrarı üzerine daha fazla dayanamayan Hz. Yakub, istemeye istemeye biricik oğlu Yusuf'un onlarla gitmesine razı oldu.

1 Yûsuf, 12/4.
2 Yûsuf, 12/5.
3 Yûsuf, 12/6.
4 Yûsuf, 12/3.
5 TB1/201 Taberî, *Târîh*, I, 201.
6 İT4/372 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 372.
7 Yûsuf, 12/8-9.
8 İT4/372 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 372.
9 Yûsuf, 12/10.
10 Yûsuf, 12/11-12.
11 Yûsuf, 12/13.
12 Yûsuf, 12/14.

Yakub (as) evlâtlarına, Yusuf'u neden onlarla göndermediğini izah ederken, aslında hiç farkında olmadan onların planlarında eksik kalan bir parçayı tamamlıyordu. Bu durum İbn Ömer'den (ra) gelen rivayette şöyle anlatılmaktadır: "(Söylediğiniz sözlerle) insanlara yalan söyleme fırsatı vermeyin, yoksa yalan söylerler. Çünkü Yakub'un evlâtları, kurdun insanı yiyebileceğini bilmiyorlardı. O, 'Ben onu kurt yer diye korkuyorum.' diyerek onlara fırsat verince onlar da 'Onu kurt yedi.' dediler."[13]

Yusuf'u alıp götürdüklerinde önce ona küçük ikramlarda bulundular. Ama biraz uzaklaşıp çöle vardıklarında, gizledikleri düşmanlıklarını açığa vurdular. Onu dövüp hırpalamaya başladılar. O sırada büyük kardeşleri yine, 'Bana onu öldürmeyeceğinize dair söz vermiştiniz.' diyerek araya girdi. Bunun üzerine gömleğini çıkarıp aldılar, Yusuf'u da oradaki bir kuyuya attılar.[14]

Akşam olduğunda ağlayarak gelip, yapmacık hıçkırıklar içinde, *"Ey babamız! Biz yarışa girmiştik. Yusuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. (Bir de ne görelim) onu kurt yemiş. Her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın."* dediler.[15] Söylediklerini ispat etmek için Yusuf'un gömleğini, kestikleri bir kuzunun kanına bulayarak[16] delil olsun diye babalarına getirdiler.[17] Ancak gömleği yırtmayı akıl edemediklerini fark eden Yakub (as) sessiz kalmadı.[18] *"Ne zamandır bu kurt böyle yumuşak huylu oldu? Yusuf'u yemiş de gömleğini yırtmamış!"*[19] *"Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah'tır."* dedi.[20] İşte bu vakitten sonra, oğullarının sahte gözyaşlarına, Hz. Yakub'un ayrılık gözyaşları karıştı. Oğullarındaki haset, Hz. Yakub'da hasrete dönüştü. Hz. Yakub'un, Yusuf'a olan sevdası enginlere sığmasa da acısı gönlünü dağlasa da o, sabrı tercih etti. Oğullarının anlattıkları karşısında Allah'a sığınmayı seçti.

Diğer taraftan Yusuf (as) ise kuyuda yapayalnız ve biçareydi. Tam üç gün kuyuda kaldı.[21] En büyük kardeşi ona acıdığı için her gün yiyecek getiriyordu.[22] Üçüncü gün olduğunda, kuyunun yakınlarında konaklayan bir kervan, kuyudan su getirmesi için hizmetkârını gönderdi. Hizmetçi kovayı sarkıtınca Yusuf hemen kovaya tutundu. Hizmetçi onu çıkardığında sevinçle, *"Müjde! Müjde! İşte bir oğlan!"* diye kervana haber verdi. Onlar da onu bir ticaret malı olarak yanlarına aldılar. Mısır'a vardıklarında ise pek değer vermedikleri için birkaç dirhem karşılığında, ucuz bir paraya onu sattılar.[23] Onu satın alan Mısır'ın malî işlerinden yani hazine dairesinden

13 DF7322 Deylemî, *Firdevsü'l-ahbâr*, V, 20.
14 TB1/201 Taberî, *Târîh*, I, 201.
15 Yûsuf, 12/16-17.
16 İT4/375 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 375.
17 Yûsuf, 12/18.
18 İT4/375 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 375.
19 FG3/16 Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, III, 16.
20 Yûsuf, 12/18.
21 KF1/106 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, I, 106.
22 BY3/158 Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, III, 158.
23 Yûsuf, 12/19-20.

sorumlu olan veziri, eşi Züleyha'ya, *"Ona iyi bak. Belki bize faydası dokunur ya da onu evlât ediniriz."* dedi.[24] Böylece Allah Teâlâ küçük Yusuf'u Mısır'da seçkin bir ailenin yanına yerleştirdi. Büyüyüp ergenlik çağına ulaştığında da ona derin bir muhakeme gücü ve ilim verdi.[25]

Bütün bu ihsanların yanı sıra Allah Teâlâ, Hz. Yusuf'a eşi benzeri olmayan bir güzellik de lütfetti. Bunu Peygamber Efendimiz şöyle ifade etmektedir: *"Yusuf'a (as) güzelliğin yarısı verildi."*[26] Bir benzeri daha olmayan beden güzelliğinin yanında, eşsiz bir ahlâk güzelliğine de sahip olması Hz. Yusuf'u daha da çekici kılıyordu. Yusuf'un gözleri kamaştıran simasını gören kimse, ona kayıtsız kalamıyordu. Öyle ki vezirin eşi Züleyha bile kendi evinde yetişen Yusuf'a âşık olmuştu. Aşkın taşkınlığa dönüştüğü bir anda, eşinin yokluğunu da fırsat bilerek Yusuf'un (as) üstüne bütün kapıları kilitleyip onu günaha davet etmeye başladı: "Hadi gel!"

Bu durumda büyük bir dehşete kapılan Yusuf (as) ise, *"Allah'a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler."* deyip onu reddetti.[27] Züleyha onu gerçekten arzulamıştı. Şayet Allah'ın (cc) burhanı, yani babası Hz. Yakub'un sureti gözlerinin önüne gelmeseydi[28] Hz. Yusuf da ona meyledecekti.[29] Cenâb-ı Hakk'ın ihsanıyla büyük bir günahtan korunan Yusuf (as), üzerine kilitlenen kapıları açıp dışarıya çıkmak için kapıya yöneldi. Onu bırakmak istemeyen Züleyha da ardından giderek yakaladı ve gömleğinin arka kısmını yırttı. Tam bu sırada kapıda, Züleyha'nın kocasıyla karşı karşıya geldiler. Suçu Hz. Yusuf'un üzerine atarak bu utanç verici durumdan kurtulacağını düşünen Züleyha, *"Ailene kötülük etmek isteyen birinin cezası hapse atılmaktan ya da can yakıcı bir azaptan başka ne olabilir?"*[30] diyerek eşini kışkırttı. Bu iftira karşısında hayretler içinde kalan ve öfkelenen Yusuf (as), *"Asıl o benimle birlikte olmak istedi."*[31] diye itiraz etti.

Böyle bir ihtilâf çıkınca orada olan Züleyha'nın amcasının oğlu[32] aralarında şahit oldu ve şöyle dedi: *"Eğer gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiştir, bu ise yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalan söylemiştir. O (Yusuf) ise doğru söyleyenlerdendir."*[33]

Gömleğin arkadan yırtıldığını gören vezir, *"Şüphesiz bu, siz kadınların tuzağıdır. Şüphesiz sizin tuzağınız çok büyüktür."*[34] dedi ve Yusuf'a dönerek, *"Ey Yusuf! Sen bundan sakın kimseye bahsetme."*[35] diye tembihledi. Sonra tekrar eşine dönerek, *"Sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen günah işleyenlerdensin."*[36] deyip konuyu kapattı.

[24] İT4/378 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 378; Yûsuf, 12/21.
[25] Yûsuf, 12/22.
[26] HM14096 İbn Hanbel, III, 287; M411 Müslim, Îmân, 259.
[27] Yûsuf, 12/23.
[28] İT4/381 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 381.
[29] Yûsuf, 12/24.
[30] Yûsuf, 12/25.
[31] Yûsuf, 12/26.
[32] TB1/204 Taberî, *Târîh*, I, 204-205.
[33] Yûsuf, 12/26-27.
[34] Yûsuf, 12/28.
[35] Yûsuf, 12/29.
[36] Yûsuf, 12/29.

Ancak her şey bu kadarla kalmadı. Olayı duyan şehrin kadınları, *"Azizin karısı, delikanlısıyla birlikte olmak istiyormuş; Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz."* dediler.[37] Züleyha, kadınların dedikodularını duyunca meyve ve yemeklerle donatılmış bir sofra hazırlayarak onları davet etti. Her birine de bir bıçak verdi.[38] Tam meyvelerini soydukları sırada[39] Hz. Yusuf'a onların yanına girmesini emretti. Kadınlar, bütün yakışıklılığı ve heybetiyle karşılarına çıkan Hz. Yusuf'u gördüklerinde büyük bir hayret içinde kaldılar ve şaşkınlıktan ellerini kestiler. Hayranlıklarını gizleyemeyerek, *"Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil ancak şerefli bir melektir."* dediler.[40] Züleyha da, *"İşte bu, beni hakkında kınadığınız kimsedir. Andolsun, ben ondan murad almak istedim. Fakat o, iffetinden dolayı bundan kaçındı. Andolsun, eğer emrettiğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve zillete uğrayanlardan olacak."*[41] dedi.

Korkutulduğu zindanı, çağırıldığı zinaya tercih eden Yusuf (as), onların şerrinden tek kurtuluşun Yüce Allah'ın inayetiyle olacağını bildiği için, *"Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni davet ettiği şeyden daha sevimlidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan onlara meyleder ve cahillerden olurum."*[42] diye dua etti. Allah Teâlâ da Hz. Yusuf'un duasını kabul etti ve onu kadınların tuzaklarından kurtardı.[43] Nitekim Resûlullah'ın kendisine en üstün insan sorulduğunda, günahtan en çok sakınan kişiye işaret etmesi ve isim zikretmesi istenince de, *"Allah'ın peygamberi Yusuf."* buyurması[44] onun bu takvasını dile getirmektedir.

Bütün deliller Hz. Yusuf'un suçsuzluğunu gösterdiği hâlde insanların dedikodularını susturmak[45] ve Yusuf'un, efendisinin hanımına meylettiği izlenimi vermek için[46] onu bir süreliğine hapse attılar.[47] Yusuf (as) hapiste cömertliğiyle, güzel ahlâkıyla, güvenilirliğiyle, doğru sözlülüğüyle ve rüya yorumlama kabiliyetiyle herkesin gönlünü kazanmıştı. Onunla birlikte iki genç daha hapse atılmıştı. Biri hükümdarın fırıncısı biri de şarapçısı olan bu iki genç gördükleri rüyaları Hz. Yusuf'a anlattılar.[48] Bu durumu bir fırsat bilen Hz. Yusuf ise rüyalarının tabirini yapmadan önce, kendisine verilen risâlet görevini yerine getirmek için onlara tevhidi anlattı. Allah dışında ibadet ettiklerinin, bizzat kendilerinin isimlendirdiği putlar olduğunu hatırlattı. Hükmün sadece Allah'a ait olduğunu ve yalnızca O'na ibadet etmekle emredildiklerini bildirdi. Bunun akabinde de onların rüyalarının tabirini yaptı. Rüyalarına göre hükümdarın fırıncısı idam edilecek, şarapçısı ise hükümdara şarap sunmaya devam edecekti. Yusuf (as) kurtulacağı-

[37] Yûsuf,12/30.
[38] Yûsuf, 12/31.
[39] İT4/285 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 285.
[40] Yûsuf, 12/31.
[41] Yûsuf, 12/32.
[42] Yûsuf, 12/33.
[43] Yûsuf, 12/34.
[44] B3490 Buhârî, Menâkıb, 1.
[45] BL4/239 Begavî, *Tefsîr*, IV, 239.
[46] İT4/388 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 387.
[47] Yûsuf, 12/35.
[48] İT4/388 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 387-388.

nı tahmin ettiği hükümdarın şarapçısına dönerek, *"Efendinin yanında beni an!"* dedi. Fakat hapisten çıkan genç, hükümdara Hz. Yusuf'u hatırlatmayı unuttu. Bu yüzden Yusuf (as) hapiste birkaç sene daha kaldı.[49] Kuşkusuz bütün bunlar ilâhî bir takdire göre cereyan ediyordu. Nitekim Peygamber Efendimiz (sav) de bu duruma işaret etmiş ve *"Kurtuluşu Allah'tan başkasında arayarak söylediği, 'Efendinin yanında beni an!' sözü olmasaydı Yusuf, hapiste daha fazla kalmazdı."* buyurmuştur.[50]

Mısır hükümdarı bir gece kendisini çok etkileyen bir rüya gördü. Rüyasında, 'yedi zayıf ineğin yediği, yedi semiz inek ile yedi tanesi yeşil ve yedi tanesi de kuru olan başaklar' vardı. Bunları kendi kâhinlerine ve bilginlerine anlattığı zaman onlar, *"Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilmiyoruz."* dediler. Bu sırada orada olan, hükümdarın şarapçısı hapishanede başından geçenleri hatırladı ve rüyanın tabirini Hz. Yusuf'a sormak için izin istedi.[51] Yusuf (as) kendisine anlatılan rüyayı dinledikten sonra şöyle dedi: *"Yedi yıl âdetiniz üzere ekin ekeceksiniz. Yiyeceğiniz az bir miktar hâriç, biçtiklerinizi başağında bırakın. Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelecek, saklayacağınız az bir miktar hâriç bu yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek. Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki o yılda insanlara (Allah tarafından) yardım olunacak ve o yılda (meyve suyu ve yağ) sıkacaklar."*[52]

Kendisine önceden ricada bulunduğu hâlde bunu unutan hapis arkadaşını kırmayarak hükümdarın rüyasını tabir eden Hz. Yusuf'un nezaketi karşısında Peygamber Efendimiz şaşkınlığını şöyle ifade etmiştir: *"Kardeşim Yusuf'un sabrına ve keremine hayret ettim. Allah onu bağışlasın, kendisine rüya hakkındaki yorum sorulduğunda (cevapladı) ben olsaydım çıkıncaya kadar yorumlamazdım. Yine onun sabrına ve keremine hayret ettim. Allah onu bağışlasın, hapisten çıkması için geldiklerinde o, onlara (hapse atılma) gerekçesini haber verinceye kadar çıkmadı. Ben olsaydım (çıkmak için) hemen kapıya yönelirdim."*[53]

Hükümdar, rüyası için yapılan tabiri duyanca çok beğendi. Hz. Yusuf'un faziletini, bilgisini, rüya yorumu konusundaki maharetini anladı ve onun hapisten çıkarılıp yanına getirilmesini emretti.[54] Hükümdarın elçisi geldiğinde Yusuf (as) elçiye, *"Efendine dön de 'ellerini kesen o kadınların derdi ne idi' diye sor."*[55] diyerek suçsuzluğu ortaya çıkıncaya kadar hapisten çıkmayı reddetti. Hz. Yusuf'un aklanmasını sağlamak için sorduğu bu soru karşısında da hayranlığını gizlemeyen Resûlullah Efendimiz, *"Ben olsaydım hemen kabul eder, (aklanmaya) gerekçe aramazdım."*[56] buyurarak Yusuf Peygamber'in sabrına hayret ettiğini belirtmiştir.

[49] Yûsuf, 12/36-42.
[50] MK11640 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI, 199.
[51] Yûsuf, 12/43-45.
[52] Yûsuf, 12/46-49.
[53] MK11640 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI, 199.
[54] İT4/393 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 393.
[55] Yûsuf, 12/50.
[56] HM8535 İbn Hanbel, II, 346.

Hükümdar, kadınlara işin aslını sorduğunda onlar, *"Hâşâ! Allah için, biz onun bir kötülüğünü bilmiyoruz."* dediler. Bu sırada vezirin karısı, *"Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ondan ben murad almak istedim. Şüphesiz Yusuf doğru söyleyenlerdendir."* diyerek kabahatini itiraf etti.[57] Yusuf (as) da böyle bir davranışı nefsini temize çıkarmak için değil kendisinin efendisine ihanet etmediğinin bilinmesi için yaptığını söyledi.[58]

Hükümdar, Hz. Yusuf'un sadakatini ve ilmini anlayınca, bundan böyle onun kendisi katında güvenilir ve makam sahibi birisi olduğunu söyledi. Yusuf (as) da, *"Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim."* dedi. Hükümdar onun bu talebini kabul etti. Böylece Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in, *"Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim; İbrâhim'in oğlu İshak'ın oğlu Yakub'un oğlu"* diyerek övdüğü Hz. Yusuf'a[59] önemli bir makam bahşetti.[60] Ayrıca rivayet edildiğine göre Züleyha'nın eşi olan vezir o günlerde vefat etmişti. Hükümdar da Züleyha'yı Hz. Yusuf'la evlendirdi. Evlendiklerinde Hz. Yusuf, Züleyha'ya böylesinin, onun istediğinden daha hayırlı olduğunu söyledi ve bu hayırlı izdivaçtan iki erkek evlât dünyaya geldi.[61]

Diğer taraftan Hz. Yusuf'un yorumladığı gibi önce yedi sene bolluk içinde mahsul toplandı ve kendilerine yiyecek olarak ayırdıkları az bir miktar dışındaki bütün mahsul depolandı. Sonra o yakıp kavuran yedi kıtlık yılı başladı. Öyle şiddetli bir kıtlık oldu ki Peygamber Efendimiz (sav), inananlara eziyet ettikleri zaman Kureyş'e, *"Allah'ım Yusuf'un (as) yedi yılı gibi yedi (yıllık bir kıtlık) ile onları başımdan sav!"* diye beddua etti. Böylece Kureyş, öyle bir kıtlık yaşadı ki kemikleri bile kemirip yediler.[62]

Hz. Yusuf zamanındaki kıtlık sadece Mısır bölgesiyle sınırlı kalmadı. Babası Hz. Yakub'un ve kardeşlerinin yaşadığı Ken'ân diyarına kadar ulaştı. Mısır vezirinin ücret karşılığında, bir kişi için bir deve yükü erzak dağıttığını öğrenen Yusuf'un kardeşleri de erzak almak için yola koyulup Mısır'a geldiler.[63] Huzuruna girdiklerinde Hz. Yusuf onları tanıdı, fakat onlar küçük kardeşlerini tanıyamadılar. Durumlarını Hz. Yusuf'a anlattılar. O da onların yüklerini hazırladığında, *"Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ölçeği tam dolduruyorum ve ben misafir ağırlayanların en iyisiyim. Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek tek ölçek (zahire) bile yoktur ve bir daha da bana yaklaşmayın."* dedi.[64] Zira kardeşler babalarından ve küçük kardeşleri Bünyamin'den bahsederek onlar için de erzak talep etmişlerdi. Bir defaya mahsus olarak böyle

[57] Yûsuf, 12/51.
[58] Yûsuf, 12/52-53.
[59] B3390 Buhârî, Enbiyâ, 19.
[60] Yûsuf, 12/54-56.
[61] İT4/396 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 396.
[62] B4693 Buhârî, Tefsîr, (Yûsuf) 4.
[63] İT4/396 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 397.
[64] Yûsuf, 12/58-60.

bir şeyi kabul eden Hz. Yusuf ise ikinci seferde doğru söylediklerini ispat etmedikleri sürece kendilerine erzak vermeyeceğini söyledi.[65] Onlar da babalarından kardeşlerini getirmek için izin isteyeceklerini belirttiler. Bu arada Yusuf (as), tekrar gelmelerini ümit ederek kardeşlerinin ödedikleri ücretin yüklerinin içine konularak iade edilmesini emretti.[66]

Kardeşleri memleketlerine vardıklarında babalarına, *"Ey babamız! Bize artık erzak verilmeyecek. Kardeşimizi (Bünyamin'i) bizimle gönder ki erzak alalım. Onu biz elbette koruruz."* dediler. Hz. Yakub, *"Onun hakkında size ancak, daha önce kardeşi hakkında güvendiğim kadar güvenebilirim! Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir."* dedi.[67]

Yüklerini açıp ücret olarak götürdükleri eşyaların kendilerine iade edildiğini gördüklerinde, *"Ey babamız! Daha ne isteriz? İşte ödediğimiz bedeller de bize geri verilmiş. Onunla yine ailemize yiyecek getirir, kardeşimizi korur ve bir deve yükü erzak da fazladan alırız. Çünkü bu getirdiğimiz az bir erzaktır."*[68] dediler. Hz. Yakub, *"Kuşatılmanız (ve çaresiz kalma durumunuz) hâriç, onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına sağlam bir söz vermediğiniz takdirde onu sizinle beraber göndermem!"*[69] diye cevap verdi.

Söz verdiklerinde ise, *"Allah söylediklerimize vekildir."* dedi ve şöyle devam etti: *"Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler."*[70]

Göze batmamaları ve göze gelmemeleri düşüncesiyle babalarının tavsiye ettiği şekilde[71] şehre farklı kapılardan girip Hz. Yusuf'un yanına çıktıklarında, Yusuf (as) kardeşi Bünyamin'i yanına aldı ve gizlice, *"Bilesin ki ben senin kardeşinim, onların yaptıklarına üzülme."* dedi. Yüklerini hazırlarken hükümdara ait su kabını kardeşi Bünyamin'in yüküne yerleştirdi. Sonra bir kişi, *"Ey kervandakiler, siz hırsızsınız!"* dedi. Onlar da dönerek, *"Ne kaybettiniz?"* dediler.

"Hükümdarın su kabını yitirdik. Onu getirene bir deve yükü ödül var..." diye cevap verdiler. Hz. Yusuf'un kardeşleri, *"Allah'a yemin olsun, siz de biliyorsunuz ki biz bu ülkede fesat çıkarmaya gelmedik ve hırsız da değiliz."* dediler. *"Eğer yalan söylüyorsanız, hırsızlığın cezası nedir?"* diye sorduklarında, kardeşler, *"Cezası, su kabı kimin yükünde bulunursa, o kimsenin kendisi(nin alıkonması) onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız."* dediler. Önce diğer kardeşlerinin yüklerini aramaya başlayan Hz. Yusuf, su kabını Bünyamin'in yükünden çıkardı. Böylece kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoyma fırsatı

65 İT4/396 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 398.
66 Yûsuf, 12/61-62.
67 Yûsuf, 12/63-64.
68 Yûsuf, 12/65.
69 Yûsuf, 12/66.
70 Yûsuf, 12/66-67.
71 İT4/400 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 400.

bulmuş oldu. Çünkü hükümdarın kanunlarına göre onu tutmasına imkân yoktu. Allah Teâlâ kendisine böyle bir çıkış yolu göstermişti.[72]

Kardeşleri, *"Ey güçlü vezir! Bunun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizden birini alıkoy. Şüphesiz biz senin iyilik edenlerden olduğunu görüyoruz."* dedilerse de Hz. Yusuf, *"Malımızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını tutmaktan Allah'a sığınırız. Şüphesiz biz o takdirde zulmetmiş oluruz."* diyerek bu teklifi reddetti.[73]

Ümit kesip bir kenara çekildiklerinde büyükleri, *"Babanızın Allah adına sizden söz aldığını, daha önce de Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Artık babam bana izin verinceye veya Allah, hakkımda hükmedinceye kadar buradan asla ayrılmayacağım. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır."* dedi ve şöyle devam etti: *"Siz babanıza dönün ve deyin ki, 'Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti, biz ancak bildiğimize şahitlik ettik. Gaybı (oğlunun hırsızlık edeceğini) bilemezdik. İçinde bulunduğumuz şehre (Mısır halkına) ve aralarında geldiğimiz kafileye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz.'"*[74]

Babalarına gidip Yakub (as) onların bu söylediklerini dinleyince, daha önceden Yusuf'a yaptıkları gibi bir kötülük yaptıklarını düşündü ve o zaman söylediği gibi, *"Hayır, nefisleriniz sizi böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Umulur ki Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü O hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir."* dedi. Onlardan yüz çevirip, "Vah Yusuf'a, vah!" diye gözyaşı dökmeye başladı. İçinde sakladığı hüzünden dolayı gözlerine ak düştü. Oğulları, *"Allah'a yemin ederiz ki, sen hâlâ Yusuf'u anıp duruyorsun. Sonunda üzüntüden eriyip gideceksin veya helâk olacaksın."* dediler. Hz. Yakub, *"Ben gam ve kederimi sadece Allah'a arz ediyorum. Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından (vahiy ile) biliyorum. Ey oğullarım! Gidin Yusuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez."* dedi.[75]

Kardeşleri Bünyamin'i almak için yeniden Hz. Yusuf'un yanına gittiklerinde, *"Ey güçlü vezir! Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu. Değersiz bir sermaye ile geldik. Zahiremizi tam ölç, ayrıca bize sadaka ver. Şüphesiz Allah, sadaka verenleri mükâfatlandırır."* dediler. Yusuf (as), *"Siz (henüz) cahil kimseler iken Yusuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?"* dedi. *"Yoksa sen, sen Yusuf musun?" "Ben Yusuf'um, bu da kardeşim. Allah, bize iyilikte bulundu. Çünkü kim kötülükten sakınır ve sabrederse, şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez."*

[72] Yûsuf, 12/68-76.
[73] Yûsuf, 12/78-79.
[74] Yûsuf, 12/80-82.
[75] Yûsuf, 12/83-87.

İşte o zaman kardeşleri, *"Allah'a andolsun, gerçekten Allah seni bize üstün kıldı. Gerçekten biz suç işlemiştik."* dediler. Bunun üzerine Hz. Yusuf, *"Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir. Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne sürün ki gözleri açılsın. Ve bütün ailenizi bana getirin."* dedi.[76]

Kervan, Mısır'dan ayrılınca çok uzaklarda, Ken'ân ilinde bulunan Yakub (as) oğluna duyduğu büyük hasretin etkisiyle ve Allah Teâlâ'nın lütfuyla, onun kokusunu hissetti. Üstelik garipseyeceklerini bile bile etrafındakilere bunu söyledi: *"Bana bunak demezseniz, şüphesiz ben Yusuf'un kokusunu alıyorum."* Oradakiler, *"Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ eski şaşkınlığındasın."* dediler.

Yakub (as), Hz. Yusuf'un gönderdiği gömleği yüzüne sürdü ve gözleri yeniden açıldı. *"Ben size, 'Allah tarafından, sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim' demedim mi?"* dedi. Oğulları, *"Ey babamız! Allah'tan suçlarımızın bağışlanmasını dile. Biz gerçekten suçlu idik."* dediler. Hz. Yakub, *"Rabbimden sizin bağışlanmanızı dileyeceğim. Şüphesiz O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."* dedi.[77]

Yanına vardıklarında, Yusuf (as) anne babasını bağrına bastı ve *"Allah'ın iradesi ile güven içinde Mısır'a girin."* dedi. Anne babasını tahtına çıkardı ve sonunda hep birlikte onun huzurunda eğilip diz çöktüler. Bu tablo karşısında Hz. Yusuf, *"Babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi..."* dedi. Sonra Allah'ın kendisine ihsan ettiği nimetleri bir bir saydı ve sözlerini kıyamete kadar her bir Müslüman'ın tekrar edebileceği şu güzel dua ile bitirdi: *"Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada ve âhirette sen benim velîmsin. Benim canımı Müslüman olarak al ve beni iyilerin arasına dâhil et."*[78]

Bir rüya ile başlayan kıssaların en güzeli, o rüyanın gerçekleşmesiyle sona ermişti. Bu kıssasının en güzel kıssa olmasının sebebi, sadece onu bize anlatanın Allah (cc) olması ya da kerem sahibi bir peygamberden bahsetmesi veya Kur'ân-ı Kerîm'de geçmesi değil, bütün bunların ötesinde aşk-ı ilâhî'yi öğretmesi ve birçok ibretler içermesidir. Hz. Yusuf'un ilâhî aşkının yanında, ne Hz. Yakub'un sevdası ne de Züleyha'nın hevâsından söz edilebilir. Onun kuyudan saraya yükselişini anlatan bu aşk hikâyesi, günümüz insanları için pek çok öğütler barındırmaktadır: Evlâdından ayrılan Hz. Yakub'un sabrı ve tevekkülü; Hz. Yusuf'un kardeşlerinin kıskançlıkları ve

[76] Yûsuf, 12/88-93.
[77] Yûsuf, 12/94-98.
[78] Yûsuf, 12/99-101.

pişmanlıkları; hasedin kurbanı olup kuyuya atılan, sonra iftiraya maruz kalan ve suçsuz olduğu hâlde hapse giren fakat ihlâsı, sabrı ve Rabbinin lütfu sayesinde hapisten kurtulup makam sahibi olan Hz. Yusuf'un iffeti, sadakati ve iradesi... Alınacak en güzel öğüt ise Hz. Yakub'un oğullarına yaptığı vasiyette özetlenebilir: *"Oğullarım! Allah, sizin için bu dini (İslâm'ı) seçti. Siz de ancak Müslümanlar olarak can verin."*[79]

[79] Bakara, 2/132.

HZ. MUSA ve HZ. HARUN
RİSALET ZİNCİRİNİN İKİ KARDEŞ HALKASI

اِبْنُ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

”مَرَرْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِى عَلَى مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ [عَلَيْهِ السَّلاَمُ] رَجُلٌ آدَمُ طُوَالٌ

جَعْدٌ كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنُوءَةَ...“

İbn Abbâs'ın naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"İsrâ yolculuğuna çıkarıldığım gece İmrân'ın oğlu Musa'ya (as) rastladım. Uzun boylu, esmer bir adamdı. Saçları kıvırcıktı. Şenûeli adamlara benziyordu..."
(M419 Müslim, Îmân, 267)

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ [ﷺ] أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَوَجَدَ الْيَهُودَ صِيَامًا يَوْمَ عَاشُورَاءَ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : "مَا هَذَا الْيَوْمُ الَّذِى تَصُومُونَهُ؟" قَالُوا: هَذَا يَوْمٌ عَظِيمٌ أَنْجَى اللَّهُ فِيهِ مُوسَى وَقَوْمَهُ وَغَرَّقَ فِرْعَوْنَ وَقَوْمَهُ فَصَامَهُ مُوسَى شُكْرًا فَنَحْنُ نَصُومُهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : "فَنَحْنُ أَحَقُّ وَأَوْلَى بِمُوسَى مِنْكُمْ."

فَصَامَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

"إِنَّ مُوسَى كَانَ رَجُلاً حَيِيًّا."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَمَّا قَسَمَ النَّبِيُّ ﷺ قِسْمَةَ حُنَيْنٍ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ مَا أَرَادَ بِهَا وَجْهَ اللَّهِ. فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ، فَتَغَيَّرَ وَجْهُهُ ثُمَّ قَالَ:

"رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَى مُوسَى، لَقَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ."

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺما قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ يَوْمًا فَقَالَ:

"عُرِضَتْ عَلَيَّ الْأُمَمُ فَجَعَلَ يَمُرُّ النَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلُ وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلَانِ، وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّهْطُ، وَالنَّبِيُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ، وَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الْأُفُقَ فَرَجَوْتُ أَنْ تَكُونَ أُمَّتِي، فَقِيلَ هَذَا مُوسَى وَقَوْمُهُ..."

İbn Abbâs'tan (ra) nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) Medine'ye geldiği zaman, Yahudilerin âşûrâ günü oruç tuttuklarını gördü. Resûlullah (sav) onlara, "Oruç tuttuğunuz bugün nedir?" diye sordu. Onlar da, "Bugün Allah'ın, Musa'yı ve kavmini kurtarıp, Firavun'u ve kavmini (suda) boğduğu büyük bir gündür. Musa şükretmek için bugün oruç tuttu. Biz de (bu nedenle) oruç tutuyoruz." dediler. Bunun üzerine Resûlullah (sav), "*Biz Musa'ya sizden daha lâyık ve yakınız.*" buyurdu. Ondan sonra âşûrâ günü Resûlullah (sav) hem kendisi oruç tuttu hem de oruç tutulmasını emretti.

(M2658 Müslim, Sıyâm, 128; B2004 Buhârî, Savm, 69)

Ebû Hüreyre'nin (ra) naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: *"Şüphesiz Musa, hayâ sahibi bir insan idi."*

(B4799 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 11)

Abdullah (b. Mes'ûd) (ra) anlatıyor: "Peygamber (sav) Huneyn ganimetlerini taksim ettiğinde, ensardan bir adam, '(Resûlullah) bu taksimde Allah'ın rızasını gözetmemiştir.' dedi. Bunun üzerine Peygamber'e (sav) geldim ve söyleneni kendisine aktardım. Yüzünün rengi değişti ve şöyle buyurdu: *'Allah'ın rahmeti Musa'nın üzerine olsun! Ona, bundan daha fazla eziyet edilmişti de o sabretmişti.'*"

(B4335 Buhârî, Meğâzî, 57)

İbn Abbâs (ra) anlatıyor: "Bir gün Peygamber (sav) yanımıza çıkageldi ve şöyle buyurdu: *'Bana ümmetler gösterildi. (Baktım ki) bir peygamber yanında (kendisine inanan) bir tek adamla, bir peygamber iki adamla, bir başka peygamber yanında bir grupla geçiyor. Bir peygamberin ise yanında kimse yok! Ufku kaplayan büyük bir siyahlık gördüm ve bunun kendi ümmetim olmasını umdum. Denildi ki 'Bu, Musa ve kavmidir.'...*"

(B5752 Buhârî, Tıb, 42)

Mısır'ın kızgın çölüne hayat veren Nil, o gün sanki daha bir hızlı akıyordu. Kıyıda, dizlerine kadar nehre girmiş kadının gözleri, bu köpüklü bulanık suya takılıp kalmıştı. Sonra kucağındaki çocuğun sevimli, masum yüzüne son kez baktı. Hâkim olamadığı gözyaşları Nil'e karışırken bir taraftan da kendi kendine soruyordu: "Çocuğumu kendi ellerimle bu uçsuz bucaksız koca Nil'e nasıl bırakabilirim!"

Ancak bunu yapmaya mecburdu; çünkü biliyordu ki Firavun'un adamları eğer onu bulurlarsa gözlerini bile kırpmadan öldüreceklerdi. En azından Mısır'a hayat veren Nil, belki biricik ciğerparesine de hayat verirdi. Zira daha önce kendisine şöyle vahyedilmişti: *"...Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil'e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız."*[1]

Oğlunu, beraberinde getirdiği sandığa yatırdı ve onu şefkatle suya koydu. Onu, gerçek sahibine emanet ediyordu. Evet, bu onu son görüşü değildi. Zira annenin gönlüne bir vahiy, bir ilham hâlinde bu güveni aktaran bizzat Allah Teâlâ idi.[2]

Artık tarihin kalbi, bu hadiseden bir müddet sonra ve bu hüzünlü sahnenin yaşandığı yerin az ilerisinde, Firavun'un sarayında atmaktaydı. Firavun'un hanımı Âsiye, yalvaran gözlerle eşine bakmakta, bir taraftan da askerlerin getirdiği çocuğu göstererek heyecanla konuşmaktaydı: *"...Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlât ediniriz..."*[3]

Firavun, bir süre önce gördüğü rüyayı hatırladı. Rüyasında Beytü'l-Makdis'te başlayan bir yangının Mısır'a kadar ulaştığını görmüştü. Ancak Mısır'ı ve Mısırlıları yakıp kavuran bu yangın nedense İsrâiloğulları'na dokunmamıştı. Oldukça etkilendiği bu rüyayı hemen falcılara ve sihirbazlara anlatmış, yorumunu sormuştu. Onlara göre rüya, Beytü'l-Makdis tarafından İsrâiloğulları'na mensup bir adamın geleceğine ve Mısır'ın helâkine sebep olacağına işaret ediyordu. Bu yorum üzerine Firavun hemen tedbir almış, İsrâiloğulları'nın yeni doğan bütün oğlan çocuklarının öldürülmesini emretmişti.[4]

O dönemde İsrâiloğulları Mısır'da yaşıyordu. Allah Teâlâ, Mısır kralı Firavun'u ve adamlarını, bol bol bahşettiği zenginlikler, ziynet ve mallar

[1] Kasas, 28/7.
[2] Tâ-Hâ, 20/38-39.
[3] Kasas, 28/9; TT19/525 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIX, 525.
[4] İF6/422 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VI, 422; Kasas, 28/4.

ile imtihan ederken İsrâiloğulları'nı da Firavun ile sınıyordu. Nitekim Yüce Allah, Hz. Peygamber dönemi Yahudilerine, geçmişten ibret almaları için bu olayı şöyle hatırlatıyordu: *"(Ey İsrâiloğulları!) Hani, sizi azabın en kötüsüne uğratan, kadınlarınızı sağ bırakıp, oğullarınızı boğazlayan Firavun ailesinden kurtarmıştık. Bunda, size Rabbinizden (gelen) büyük bir imtihan vardı."*[5]

Bu, gerçekten ağır bir imtihandı. Fakat adaleti ve hikmeti sınırsız olan Yüce Rahmân, onları bu büyük sıkıntıdan kurtaracak rehberi de yine bu işkence döneminde göndermişti. Bu kurtarıcı, Hz. Musa idi. Erkek çocukların öldürüldüğü günlerde doğan bu İsrâiloğlu[6] için kurtuluş planını da yine Allah Teâlâ yapmıştı. Bu ilâhî plana göre, annesi Musa'sını Nil'e bırakacak, nehir onu sahile atacak, hem Allah'a hem de Musa'ya düşman olan birisi de onu sahilden alacaktı.[7]

Gerçekten de onu nehir kıyısında Âsiye'nin cariyeleri[8] buldu. Şüphesiz diğerleri gibi bu İsrâiloğlu'nun da öldürülmesi gerekiyordu. Zira Firavun böyle emir vermişti. Fakat ilâhî takdir bu noktada kalp gözü açık bir hak taraftarına rol veriyordu. Firavun'un hanımı Hz. Âsiye, İsrâiloğulları'na yapılan muamelenin zulüm olduğunu biliyor ama korkusundan bir şey diyemiyordu. Nehir kıyısında bir oğlan çocuk bulunduğunu ve Firavun'a götürüldüğünü haber alınca kendine hâkim olamamış, belki de korku ve tereddüdünü yenerek eşinin huzuruna çıkmıştı.

İşte bu noktada ilâhî takdir, Firavun'un tedbirinin önüne geçmişti. Gördüğü rüyayı ve gereği için aldığı karara rağmen Firavun, sevgili eşinin hatırı için çocuğun canını bağışlamıştı.[9] Fakat ne o, ne de adamları, *"(işin) farkında değildi."*[10] Merhameti sınırsız Yüce Allah, şüphesiz bir annenin çocuğuna duyduğu sevginin de farkındaydı. Çocuğundan ayrılmanın verdiği hüzünle sabahı zor eden anne, neredeyse onun kendine ait olduğunu açığa vuracaktı. Fakat Allah Teâlâ, inananlardan olsun diye kalbine sabır verip onu kendine bağlamıştı. Yüreği yanan anne, Musa'nın ablasından onu izlemesini istemiş, o da başkaları fark etmeyecek şekilde kardeşini gözetlemişti.[11]

İlâhî takdir gereği sandıktaki küçük Musa, Firavun'un sarayına alınmıştı. Emzirilmesi için derhâl sütanne arandıysa da Yüce Allah, Musa'nın herhangi bir sütanneyi kabul etmesine engel oldu. İşte tam bu aşamada, Musa'nın ablası, ona içtenlikle bakabilecek bir aile gösterebileceğini Firavun ailesine söyledi. İşaret edilen kişi şüphesiz Musa'nın öz annesiydi. Bu teklif kabul edilmiş ve anne yeniden Musa'sına kavuşmuştu. Gözü aydın

[5] Bakara, 2/49.
[6] TB1/232 Taberî, *Târîh*, I, 232.
[7] Tâ-Hâ, 20/38-39.
[8] TB1/232 Taberî, *Târîh*, I, 233.
[9] TB1/232 Taberî, *Târîh*, I, 233.
[10] Kasas, 28/9.
[11] Kasas, 28/10-11.

olsun, üzülmesin, Allah'ın verdiği sözün gerçekleşeceğini bilsin diye oğlu kendisine iade edilmişti.[12]

Musa bundan sonrasını can düşmanıyla yan yana, ama anne sıcaklığında ve saray imkânlarında yaşayacaktır. Fakat her yerde ve her zaman, *"...(Ey Musa! Sevilmen) ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim."*[13] diyen ilâhî takdirin gözetimi altındadır ve erginlik çağına yetişip olgunlaşınca da ona ilim ve hikmet verilir.[14] O artık bilgili ve kavrayışı güçlü bir kişidir fakat hâlâ olgunlaşması tamamlanmamıştır.

Bir gün Musa şehirde dolaşırken bir kavgaya şahit olur. İsrâiloğulları'ndan biri, bir Mısırlı ile kavga etmektedir. İsrâiloğlu kendisinden yardım isteyince kavgaya müdahil olan Musa vurduğu bir yumrukla Mısırlının ölümüne sebebiyet verir. Ancak bu kavgada haksız olan İsrâiloğlu'dur. Hemen Allah'tan af diler ve olaydan çıkardığı dersi O'na itiraf eder: *"Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim. Beni bağışla... Bana verdiğin nimete andolsun ki artık suçlulara asla yardım etmeyeceğim!"*[15] Ancak hadise duyulmuş ve şehrin ileri gelenleri Musa hakkında ölüm kararı almıştır. Bu haber kendisine ulaştığında Musa korku içinde ve etrafı gözetleyerek Mısır'ı terk eder. *"Rabbim! Beni bu zalim milletten kurtar."*[16] diye dua ederek Akabe Körfezi'nin doğu kıyılarında uzanan alan içerisindeki Medyen şehrine doğru yola çıkar.

Hz. Musa, Medyen suyuna varınca hayvanlarını sulayan bazı çobanlar görür. Onların gerisinde sıra bekleyen ve hayvanlarının diğerlerine karışmasına engel olmaya çalışan iki kız vardır. Onlara, neden geride durduklarını sorar. Kızlar, *"Çobanlar (hayvanlarını) sulamadan biz sulayamayız. Babamız çok yaşlı."* derler. Hz. Musa kızların hayvanlarını sulayıverir. Sonra gölgeye çekilip, *"Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra (lütfuna) muhtacım."*[17] diye dua etmeye başlar. Çünkü hem karnı açtır hem de korku içindedir. Kızlar, babaları Hz. Şuayb'ın yanına dönünce, bu olayı ve Musa'nın söylediklerini anlatırlar. Musa'nın aç olduğunu anlayan Hz. Şuayb, kızlarından birinden gidip onu çağırmasını ister. Onu çağırmaya giden kız, Musa'nın yanına gelince saygısından yüzünü örter ve *"Hayvanlarımızı sulamanın ücretini vermek için babam seni çağırıyor."* der.[18]

Musa bu davete icabet eder ve ev sahibine başından geçenleri anlatır. Bunun üzerine ev sahibi Şuayb (as), ona korkmaması gerektiğini, çünkü zalimlerden kurtulduğunu söyler. Bu arada kızlarından biri, *"Babacığım, onu ücretle tut. Herhalde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır."* der.[19] Hz. Şuayb da, *"...Ben, sekiz yıl bana çalışma-*

12 Kasas, 28/11-13; Tâ-Hâ, 20/40.
13 Tâ-Hâ, 20/39.
14 Kasas, 28/14.
15 Kasas, 28/15-17.
16 Kasas, 28/20-22.
17 Kasas, 28/24.
18 DM672 Dârimî, Mukaddime, 56; Kasas, 28/23-25.
19 Kasas, 28/25-26.

na karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur. Ben seni zora koşmak da istemiyorum. İnşallah beni salih kimselerden bulacaksın."[20]der. Hz. Musa bu teklifi kabul eder.[21] Böylece Hz. Musa, kızlarından biri ile evlenmesi ve karnının doyurulması karşılığında sekiz veya on yıl çalışmak üzere Hz. Şuayb ile bir sözleşme yapar.[22]

Sonunda süre dolar ve Hz. Musa Medyen'den ayrılır. Uzun süre önce terk etmek zorunda kaldığı Mısır'a doğru yola çıkar. Bu kez yanında ailesi de vardır. Tûr civarına geldiklerinde bir ateş görürler. Hz. Musa, yolu sormak ve ısınmak üzere biraz ateş istemek için o tarafa doğru yürür.[23] Fakat bulduğu, hiç beklemediği bir şeydir. Ve orada farklı bir ses işitir: *"... Ey Musa! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım!"*[24] *"Ben seni kendim için (peygamber olarak) seçtim."*[25]

Demek ki artık vakit gelmiştir. Allah Teâlâ, yeryüzünü dolduran şirke, küfre, adaletsizliğe ve zulme karşı bir kez daha peygamber gönderecektir. Bu kutlu görev için seçilen insan ise Musa'dır.

O zaten buna göre yetiştirilmemiş miydi? İşte peygamberlik alâmeti olan vahiy başlamıştı! Yüce Allah onunla konuşmuş, kendisine peygamber olarak seçildiğini bildirmiş, buna dair mucizeler göstermişti. Rabbi Musa'ya şöyle seslenmişti: *"Âsânı (yere) at!"*[26] Musa, yere attığı âsânın bir yılana dönüşüp hızlı hızlı hareket ettiğini görünce şaşırdı ve korktu. Dönüp kaçmaya başladı. Bunun üzerine Allah, *"Ey Musa! Gel, korkma! Zira sen emniyette olanlardansın! Elini koynuna sok (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın. Korkudan açılan kolunu kendine çek (toparlan)..."*[27] buyurdu.[28]

Allah Teâlâ daha sonra Hz. Musa'nın bu mucizeleri kimlere karşı kullanacağını da ifade buyurmuştu: *"Andolsun ki biz Musa'yı mucizelerimizle ve apaçık bir delille Firavun'a, Hâmân'a ve Kârûn'a gönderdik..."*[29]

Hz. Musa'ya öncelikle Firavun'a gitmesi ve gerektiğinde kendisine verilen mucizelere başvurması emredildi ve şöyle denildi: *"Firavun'a git! Çünkü o, iyice azdı!"*[30] *"...İşte bunlar (mucizeler), Firavun ve ileri gelen adamlarına (göstermen için) Rabbin tarafından (sana verilen) iki delildir..."*[31]

Omuzlarına böyle ağır ama bir o kadar da kutsal bir yük alan Hz. Musa, görevini daha iyi yapabilmek amacıyla Rabbinden yardım dilemişti; göğsüne genişlik, işine kolaylık, dilindeki tutukluğa karşı akıcılık vermesini niyaz etmişti. Ve belki de en önemlisi kendi ailesinden, bilip tanıdığı,

[20] Kasas, 28/27.
[21] Kasas, 28/28.
[22] İM2444 İbn Mâce, Rühün, 5.
[23] Kasas, 28/29.
[24] Kasas, 28/30.
[25] Tâ-Hâ, 20/41.
[26] Kasas, 28/31.
[27] Kasas, 28/31-32.
[28] Tâ-Hâ, 20/17-22.
[29] Mü'min, 40/23-24.
[30] Tâ-Hâ, 20/24.
[31] Kasas, 28/32.

güvendiği birini, kardeşi Harun'u yardımcı olarak istemişti.[32] Cevap tatmin ediciydi: *"İstediğin sana verildi ey Musa!"*[33]

Gerçekten de Allah Teâlâ, rahmetinin bir göstergesi olarak Hz. Musa'ya, kardeşi Harun'u ihsan etmiş ve onu da peygamber olarak görevlendirmiştir.[34] Bu çerçevede artık Harun (as) da peygamberler içinde sayılır;[35] hidayete erdirildiğinden,[36] kendisine ilâhî lütuflar verildiğinden[37] bahsedilir. Hz. Musa ile birlikte Hz. Harun'a da Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir ışık ve bir öğüt olarak hak ile bâtılı ayıran bir vahiy bahşedilir.[38]

Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya Hz. Harun dışında başka müjdeler de verir. Bu müjde büyük bir iç huzuru ve yerine getireceği önemli görev konusunda güven ihtiva etmektedir: *"Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir kudret vereceğiz ki, âyetlerimiz (mucize yardımlarımız) sayesinde onlar size erişemeyecekler. Siz ve size tâbi olanlar üstün geleceksiniz."*[39] *"Korkmayın. Çünkü ben sizinle beraberim; ben işitirim ve görürüm."*[40]

Bazı rivayetlerde nakledildiğine göre, *"Rabbi kendisiyle konuştuğu gün, Hz. Musa'nın üzerinde yün bir elbise, yün bir cübbe, başında yünden bir külah ve yünden yapılmış şalvar vardı. Ayakkabıları ölmüş bir eşeğin derisindendi."*[41]

Firavun'un huzuruna çıkan Hz. Musa, *"Ey Firavun! Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim."* diyerek[42] söze başlar ve görevinin, *"Allah hakkında sadece gerçekleri söylemek."*[43] olduğuna dikkat çeker. Zaten bütün peygamberlerin temel görevi de bu değil midir? Nitekim Allah Teâlâ, Tûr'da peygamberlik verdiği gün de Hz. Musa'ya bu hususları hatırlatmış ve muhataplarına bu gerçekleri anlatmasını istemiştir: *"Şüphe yok ki ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl. Kıyamet mutlaka gelecektir. Herkes işlediğinin karşılığını görsün diye, neredeyse onu gizleyecek (geleceğinden hiç söz etmeyecek)tim. Buna inanmayan ve nefsinin arzusuna uyan kimseler, seni ondan (ona hazırlanmaktan) sakın alıkoymasın, sonra helâk olursun."*[44]

Allah Teâlâ'nın dikkat çektiği bu ilkeler; nefislerin arzularına gem vurmayı, hayatı dünyadan ibaret gören sığ anlayışı değiştirip yerine hak, hukuk, adalet kavramlarını koymayı, atılan her adımı "hesap" düşüncesine göre atmayı gerektirecektir. Fakat yüzyıllardır ilâhlık iddiasıyla kendi dünyasını yönetmeye alışmış bir nesilden gelen Firavun'un, "gerçek" ve "tek" olduğu söylenen bir Allah'ın yönetimi altına girmeyi kabul etmesi düşünülebilir mi? O, hemen Musa'ya dönmüş, onu önce nankörlükle suç-

[32] Kasas, 28/25-35.
[33] Tâ-Hâ, 20/36.
[34] Meryem, 19/53.
[35] Nisâ, 4/163.
[36] En'âm, 6/84.
[37] Sâffât, 37/114.
[38] Enbiyâ, 21/48.
[39] Kasas, 28/35.
[40] Tâ-Hâ, 20/46.
[41] T1734 Tirmizî, Libâs, 10.
[42] A'râf, 7/104.
[43] A'râf, 7/105.
[44] Tâ-Hâ, 20/14-16.

lamış, mağlup ve mahcup duruma düşüreceğinden emin bir şekilde gerçekten Allah tarafından gönderildiğine delâlet edecek mucizeler istemiştir. Ancak Allah Teâlâ Musa'yı bu talebe hazırlamıştır. Hz. Musa hemen "beyaz el" ve "âsâ" mucizelerini gösterir. Fakat Firavun onun çok bilgili bir büyücü olduğunu, büyüsü ile o bölgenin halkını yurtlarından çıkarmak istediğini iddia eder.[45]

Firavun, çevresindekilerin teklifi ile Hz. Musa'ya aynı yoldan cevap verebilmek için ülkenin bütün büyücülerini toplar. Musa'nın yalan söylediğini ispatlamak için onu kendi emri altındaki en maharetli sihirbazlar ile yarıştırır. Fakat netice hiç de Firavun'un istediği gibi çıkmaz; Musa'nın âsâsı, sihirbazların göz aldanmasına dayalı olan oyunlarını yutar. Sonuç dehşet vericidir. İşin büyü olmadığını çok iyi anlayan sihirbazlar, hemen secdeye kapanırlar. Âlemlerin Rabbi olan, Musa ve Harun'un Rabbine iman ederler. Firavun, kendisinden izin almadan Allah'a iman eden bu sihirbazların ellerini ve ayaklarını çaprazlama kestirir, sonra da hepsini astırır.[46]

Gerilim tırmanmış, sıkıntılı günler birbirini kovalamaya başlamıştır. Firavun tekrar İsrâiloğulları'na karşı korkunç bir zulüm ve işkence faaliyeti başlatır.[47] Bu durum karşısında Hz. Musa, iman edenleri teskin etmekte, *"...Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. Ona, kullarından dilediğini mirasçı kılar. (Hayırlı) sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır."*[48] demektedir. Onlar ise Hz. Musa'ya sitem eder, "*Sen bize gelmeden önce de bize işkence edildi, geldikten sonra da.*" derler. Ancak Musa, bir taraftan, *"Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve sizi bu yerde (Mısır'da) egemen kılıp, nasıl davranacağınıza bakacaktır."*[49] *"Ey kavmim! Eğer siz gerçekten Allah'a iman etmişseniz, eğer O'na teslim olmuş kimseler iseniz, artık sadece O'na tevekkül edin."*[50] uyarısında bulunurken, diğer taraftan da, artık hidayetinden umudunu kestiği Firavun ve adamlarını Yüce Allah'a havale eder: *"...Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun'a ve onun ileri gelenlerine, dünya hayatında nice ziynet ve mallar verdin. Ey Rabbimiz! Yolundan saptırsınlar diye mi? Ey Rabbimiz! Sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver; çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler."*[51]

Sonunda beklenen müjde gelmiştir ve Allah, elçilerine şöyle seslenir: *"Her ikinizin de duası kabul edildi. Öyleyse dürüst olmakta devam edin ve sakın bilmeyenlerin yolunda gitmeyin."*[52] Ardından Hz. Musa'ya şu emri verir: *"... Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da (size) yetişilmesinden korkmaksızın ve (boğulmaktan) endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç."*[53]

45 Şuarâ, 26/18-34.
46 A'râf, 7/111-125; Tâ-Hâ, 20/62-71; TB1/245 Taberî, *Târîh*, I, 245.
47 A'râf, 7/127.
48 A'râf, 7/128.
49 A'râf, 7/129.
50 Yûnus, 10/84.
51 Yûnus, 10/88.
52 Yûnus, 10/89.
53 Tâ-Hâ 20/77; Şuarâ, 26/52.

Hz. Musa ve İsrâiloğulları'nın geceleyin yola çıktığını duyan Firavun, güneş doğarken onların peşine düşer. Hızla yol alan Firavun ordusu çok geçmeden kafileye yetişir. Aralarındaki mesafe hızla kapanmaktadır. İşte bu kez sonlarının geldiğini düşünen İsrâiloğulları, yanıldığını düşündükleri Hz. Musa'ya bakarlar: "*Eyvah yakalandık!*"[54]

Ancak Allah'ın Elçisi, ilâhî vaade sonuna kadar güvenmektedir: *"Hayır! Rabbim şüphesiz benimledir, bana yol gösterecektir."*[55] Nitekim onun sabrı ve güveni karşılıksız bırakılmaz; Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya şöyle buyurur: *"Âsânla denize vur!"*[56]

Hz. Musa, âsâsını denize vurur vurmaz İsrâiloğulları'nın gözü önünde bir mucize daha gerçekleşir. Deniz, âsânın dokunduğu yerden ikiye ayrılır ve iki tarafı dağ gibi kabarır. Böylece ortada, Allah'ın vaad ettiği gibi, "kuru bir yol" ortaya çıkar. Musa ve beraberindekiler bu "kurtuluş yoluna" girerler. Bir anlık şaşkınlığı üzerinden atan Firavun ve ordusu da onların peşinden büyük bir hızla açılan bu yola girer. Son İsrâiloğlu karşı kıyıya ayak bastığında, Firavun ve askerleri de denizin ortasındaki bu mucize yola girmiştir.[57] İşte tam bu anda Allah'ın emriyle ayrılan deniz, yeniden birbirine kavuşur. Artık Hz. Musa ve İsrâiloğulları için yıllardır süren zulüm dev dalgaların altında kalarak sona ermiş, Firavun defteri kapanmıştır.[58]

Ancak İsrâiloğulları kendilerini Firavun'un zulmünden kurtarıp nimetlere boğan Yüce Yaratıcı'yı yine unutacaklardır. Nitekim bunun ilk işaretleri, denizden çıktıktan kısa bir süre sonra görülür. Yol üzerinde, kendilerine ait bazı putlar yapıp bunlara tapan insanlara rastlarlar. Bu tablo karşısında kavminin dile getirdiği talep, Musa için çok daha çetin bir mücadelenin başladığını gösterir gibidir. Zira İsrâiloğulları, *"...Ey Musa! Onların tanrıları olduğu gibi, sen de bizim için bir tanrı yap!"* derler. Hz. Musa bu taleplerinden dolayı cahil halkını kınar ve onlara Yüce Allah'ın üstünlüğünü bir kez daha hatırlatır.[59]

Allah Teâlâ, insanların bizzat kendisi tarafından gönderilen ilkelere uymasını istemektedir. Bu yolda çeşitli uyarılarda bulunmak ve insanlara hem dünya hem de âhiret mutluluğunu kazandıracak ilkeleri açıklamak üzere kırk günlüğüne Hz. Musa'yı Tûr'a çağırır. Hz. Musa, yola çıkarken kavmini idare etmesi için yerine kardeşi Hz. Harun'u bırakır.[60] Hz. Musa, Allah ile bizzat konuşmak gibi sadece birkaç peygambere nasip olmuş fevkalâde tecrübeler yaşar. Allah'ı görme isteği kabul edilmemekle birlikte kendisine ilâhî emirler ihtiva eden Tevrat levhaları verilir.[61] Ancak bu esnada Hz. Ha-

[54] Şuarâ, 26/52-61.
[55] Şuarâ, 26/52-62.
[56] Şuarâ, 26/52-63.
[57] TB1/249 Taberî, *Târîh*, I, 249.
[58] Şuarâ, 26/52-66.
[59] A'râf, 7/138-140.
[60] TB1/249 Taberî, *Târîh*, I, 250.
[61] A'râf, 7/143-145.

run idaresindeki İsrâiloğulları, buzağı şeklinde bir heykel yapıp onu tanrı edinmekle meşguldür.[62] Hz. Musa aldığı emirleri kavmine tebliğ etmek için döndüğünde hiç ummadığı bir manzara ile karşılaşır. Üzgün ve kızgındır: *"Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?"* Sonra yerine vekil bıraktığı kardeşine dönerek hesap sorar. Hz. Harun, "kavminin kendisini zayıf bulduklarına, neredeyse kendisini öldüreceklerine" işaret edip suçsuz olduğunu söyler. Bunun üzerine Hz. Musa Rabbinin merhametine sığınır, dua edip kendisi ve kardeşi için af diler.[63]

Hz. Musa'nın İsrâiloğulları'na karşı giriştiği mücadele, unutulmaz derslerle ve ibret sahneleriyle dolu uzun bir süreçtir. Allah'ın elçisi olarak o, bu sürecin tamamında hem Yüce Yaratıcı hem de diğer insanlarla ilişkileri düzenleyen temel ilkeleri halkına hatırlatır. Allah Teâlâ Hz. Musa'ya dokuz âyet verdiğini Kur'an'da ifade eder.[64] Bu âyetlerin/ilkelerin İsrâiloğulları'na özgü olan birkaç tanesi dışında hemen hepsi, Allah tarafından gönderilen bütün peygamberlerin çağrısında da vardır. Nitekim asırlar sonra Allah Resûlü, Hz. Musa'ya verilen bu dokuz âyetin neler olduğunu soran Yahudilere şöyle cevap verir: *"Hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmayın, hırsızlık etmeyin, zina yapmayın, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı cana haksız yere kıymayın, suçsuz bir kimseyi öldürülmesi için idarecilerin yanına götürmeyin, sihirle uğraşmayın, faiz yemeyin, iffetli bir kadına zina iftirasında bulunmayın, savaş günü cepheden kaçmayın. Ayrıca siz Yahudilere mahsus olmak üzere cumartesi günü yasağını çiğnemeyin."*[65]

Bütün hayatı şirk, küfür ve haksızlığa karşı mücadele içinde geçen Hz. Musa ve onun en yakın yardımcısı Hz. Harun, peygamberler tarihine, esaret altındaki bir milleti kurtuluşa ulaştıran ama en büyük sıkıntıyı da yine onlardan çeken Allah dostları olarak geçmiştir. Hz. Musa, hayatının hemen her sahnesi ibretlerle dolu olduğu için hem Allah hem de Resûl-i Ekrem tarafından en sık verilen örneklerdendir ve bu sebeple Kur'an ve hadislerde ismi en çok zikredilen peygamberdir. Allah ile konuşan, her nefeste Rabbini hatırlayan bir tevhid eridir o.

İbn Abbâs, İsrâ gecesinde Hz. Musa ile görüşen Allah Resûlü'nün onu şöyle tasvir ettiğini nakleder: *"İsrâ yolculuğuna çıkarıldığım gece İmrân'ın oğlu Musa'ya (as) rastladım. Uzun boylu, esmer bir adamdı. Saçları kıvırcıktı. Şenûeli adamlara benziyordu..."*[66] Bir defasında da Peygamber Efendimiz Ezrak vadisinden geçerken şöyle demiştir: *"Musa'nın (as), tepeden inerken yüksek sesle Allah'a telbiye getirdiğini görür gibiyim."*[67]

[62] A'râf, 7/148.
[63] A'râf, 7/150-151.
[64] İsrâ, 17/101.
[65] T2733 Tirmizî, İsti'zân, 33.
[66] M419 Müslim, Îmân, 267; B3239 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 7.
[67] M420 Müslim, Îmân, 268.

Hz. Musa'ya ve özellikle de onun Firavun'a karşı verdiği örnek tevhid mücadelesine en büyük saygıyı gösterenler ise Müslümanlar olmuştur. Nitekim Medine'ye geldiğinde Yahudilerin âşûrâ orucu tuttuğunu gören ve bunun sebebini sorunca, "Bugün Allah'ın, Musa'yı ve kavmini kurtarıp Firavun'u ve kavmini (suda) boğduğu büyük bir gündür. Musa şükretmek için bugün oruç tuttu. Biz de (bu nedenle) oruç tutuyoruz." cevabını alan Allah Resûlü, *"Biz Musa'ya sizden daha lâyık ve yakınız..."* buyurarak âşûrâ orucunu tutmuş, ashâbına da bu orucu tutmalarını emretmiştir.[68]

Sevgili Peygamberimiz, Hz. Musa'ya ve Hz. Harun'a verdiği değeri her fırsatta vurgulamıştır. Çıktığı bir sefer esnasında yerine vekil bıraktığı Hz. Ali'nin ağladığını gören Allah Resûlü'nün onu teskin etmek için yaptığı benzetmede de yine bu iki ulu peygamber vardır. O gün Hz. Peygamber, "Beni arkada kalan (kadın ve çocuk)larla mı bırakıyorsun?" diyen Hz. Ali'ye, *"Musa için Harun ne ise benim için sen de o olmak istemez misin? (Tabi ki) peygamberlik sıfatı müstesna!"* buyurmuştur.[69]

Hz. Peygamber'in, utanma duygusunu teşvik için seçtiği örnek hadisenin kahramanı da yine Hz. Musa'dır: *"Şüphesiz Musa, hayâ sahibi bir insan idi."*[70]

Allah Resûlü, kendi kavminden çektiği sıkıntılar karşısında da Hz. Musa'yı hatırlamakta ve hatırlatmaktadır. Huneyn günü yaptığı ganimet taksiminin ensardan bir zât tarafından adaletsiz bulunduğunu haber alan Hz. Peygamber'in yüzünün rengi değişmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın rahmeti Musa'nın üzerine olsun! Ona, bundan daha fazla eziyet edilmişti de o sabretmişti."*[71]

Çeşitli hadislerinde Allah Resûlü, Hz. Musa'nın ümmetinden de söz eder. Meselâ, bir defasında kendisine mahşerin gösterildiğini anlatır ashâbına ve şöyle buyurur: *"Bana ümmetler gösterildi. (Baktım ki) bir peygamber yanında (kendisine inanan) bir tek adamla, bir peygamber iki adamla, bir başka peygamber yanında bir grupla geçiyor. Bir peygamberin ise yanında kimse yok! Ufku kaplayan büyük bir siyahlık gördüm ve bunun kendi ümmetim olmasını umdum. Denildi ki 'Bu, Musa ve kavmidir."*[72]

Başka bir hadisinde ise Allah Resûlü, sûrun son üfürülmesinden sonra başını ilk kaldıracak kimsenin kendisi olacağını söyler ve hemen ardından şunu ekler: *"Bir de baktım ki Musa, arşa tutunmuş. O, hep mi öyleydi yoksa sûrun üfürülmesinden sonra mı öyle oldu bilmiyorum!"*[73]

Bütün bu vasıflarıyla Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun, dünya yaratıldığı günden beri devam etmekte olan hak ve adalet mücadelesinin iki bü-

[68] M2658 Müslim, Sıyâm, 128; B2004 Buhârî, Savm, 69.
[69] HM1463 İbn Hanbel, I, 171; NS8432 Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 120.
[70] B4799 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 11; M6147 Müslim, Fedâil, 156.
[71] B4335 Buhârî, Meğâzî, 57.
[72] B5752 Buhârî, Tıb, 42; M527 Müslim, Îmân, 374.
[73] B4813 Buhârî, Tefsîr, (Zümer) 4.

yük kahramanı, risâlet zincirinin iki kardeş halkasıdır. Onların Firavun gibi bir güç karşısında sergiledikleri vakur, asil ve sabırlı duruş hayranlık uyandırıcıdır. Defalarca kendilerine ihanet etmelerine rağmen halklarını Allah'ın dinine davet etmekten usanmayan, gönüllere tevhid inancını yerleştirme uğruna kol kola, omuz omuza gayret gösteren bu iki peygamberin mücadele ettiği bütün semboller, ister aynı surette olsun isterse şekil değiştirsin, günümüzde de mevcuttur. Dolayısıyla Hz. Musa'nın ve Hz. Harun'un tarihte bırakılarak unutulması yerine, tanınması, hayatlarının her safhası üzerinde düşünülmesi ve örnek alınması gerekmektedir.

HZ. DÂVÛD
ve HZ. SÜLEYMAN
HÜKÜMDAR PEYGAMBERLER

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
”خُفِّفَ عَلَى دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ الْقُرْآنُ فَكَانَ يَأْمُرُ بِدَوَابِّهِ فَتُسْرَجُ، فَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَبْلَ
أَنْ تُسْرَجَ دَوَابُّهُ، وَلاَ يَأْكُلُ إِلاَّ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ.“

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Dâvûd'a (as) (Zebur'u) okumak kolaylaştırıldı.
O, binek hayvanlarının sefere hazırlanmasını emrederdi, onlar da eyerlenirdi. Ancak hayvanlar eyerlenmeden önce (Zebur'dan) okuyacağını okurdu. Ayrıca o, kendi elinin emeğinden başkasını yemezdi."
(B3417 Buhârî, Enbiyâ, 37)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
"أَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللَّهِ صِيَامُ دَاوُدَ كَانَ يَصُومُ نِصْفَ الدَّهْرِ وَأَحَبُّ الصَّلاَةِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ صَلاَةُ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ كَانَ يَرْقُدُ شَطْرَ اللَّيْلِ ثُمَّ يَقُومُ ثُمَّ يَرْقُدُ آخِرَهُ..."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ:
"أَنَّ سُلَيْمَانَ بْنَ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَام لَمَّا بَنَى بَيْتَ الْمَقْدِسِ سَأَلَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خِلاَلاً ثَلاَثَةً سَأَلَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حُكْمًا يُصَادِفُ حُكْمَهُ فَأُوتِيَهُ وَسَأَلَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ مُلْكًا لاَ يَنْبَغِي لأَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ فَأُوتِيَهُ وَسَأَلَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حِينَ فَرَغَ مِنْ بِنَاءِ الْمَسْجِدِ أَنْ لاَ يَأْتِيَهُ أَحَدٌ لاَ يَنْهَزُهُ إِلاَّ الصَّلاَةُ فِيهِ أَنْ يُخْرِجَهُ مِنْ خَطِيئَتِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ."

عَنْ أَبِى الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "كَانَ مِنْ دُعَاءِ دَاوُدَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ وَالْعَمَلَ الَّذِى يُبَلِّغُنِى حُبَّكَ اللَّهُمَّ اجْعَلْ حُبَّكَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِى وَأَهْلِى وَمِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ."

Abdullah b. Amr b. Âs'tan (ra) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın en çok hoşnut olduğu oruç, Dâvûd'un orucudur. O, yılın yarısını oruçlu geçirirdi. Yüce Allah'ın en çok hoşnut olduğu namaz da Dâvûd'un (as) namazıdır. O, gecenin yarısını uyku ile geçirir, sonra kalkıp namaz kılar, sonra gecenin kalanında yine uyurdu..."*

(M2740 Müslim, Sıyâm, 190)

Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Dâvûd oğlu Süleyman (as), Beytü'l-Makdis'i inşa edince Yüce Allah'tan üç şey istedi: (Birincisi) Doğru ve isabetli hüküm verme yeteneğinin kendisine verilmesini istedi ki bu kendisine verildi. (İkincisi) Kendisinden sonra kimseye nasip olmayacak bir iktidar verilmesini istedi, bu da kendisine verildi. (Üçüncüsü) Mescidin inşaatını bitirdikten sonra, 'bu mescide sadece namaz kılma düşüncesiyle gelen bir kimseyi annesinden yeni doğmuş gibi oradan çıkarmasını' Allah'tan niyaz etti."*

(N694 Nesâî, Mesâcid, 6)

Ebu'd-Derdâ'nın naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Dâvûd'un dualarından biri de şuydu: 'Allah'ım! Senden senin sevgini, seni sevenin sevgisini ve beni senin sevgine ulaştıran ameli isterim. Allah'ım! Senin sevgini, bana kendimden, ailemden ve serin sudan daha sevimli kıl.'"*

(T3490 Tirmizî, Deavât, 72)

Tarihin en zor sahnelerinden biri daha yaşanıyor, az sayıdaki bir topluluk, sayısı ve gücü kat kat fazla olan bir orduyla karşı karşıya geliyordu. Tâlût (Saul) komutasındaki İsrâiloğulları, zalim hükümdar Câlût'a (Golyat) karşı harekete geçmişlerdi. Tâlût, Kudüs'ten ayrılınca askerlerine: *"Şüphesiz Allah, sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim ondan kana kana içerse benden değildir. Eliyle sadece bir avuç almak dışında kim ondan tatmazsa bendendir."*[1] demişti. Ancak nehre varınca, *"Pek azı dışında onların hepsi ırmaktan içtiler."* Nihayet Tâlût ve beraberindeki inananlar ırmağı geçince, (ırmaktan içenler), *"Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yoktur."* dediler. Allah'ın huzuruna varacaklarını bilenler, *"Nice az sayıdaki topluluk, Allah'ın izniyle, çok olan bir topluluğa galip gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir."*[2] diyerek cevap veriyor ve daha da azalan sayılarına rağmen bütün samimiyetleriyle Rablerine yönelerek, *"Ey Rabbimiz! Yüreğimizi sabırla doldur; bize direnme gücü ver, o kâfir kavme karşı bize yardım et ve zafer ihsan eyle."*[3] diye dua ediyorlardı. *"Bana dua edin karşılık vereyim."*[4] sözünün sahibi Yüce Allah kendisine gönülden bağlananları, zalim kral Câlût'a karşı yalnız bırakmamıştı: *"Sonunda, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah da ona (Dâvûd'a) hükümdarlık ve hikmet (nübüvvet) verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti."*[5] Böylece Hz. Dâvûd, iktidar ve nübüvveti şahsında birleştiren ilk peygamber oldu.[6]

İshak Peygamber'in on birinci kuşak torunu olan Hz. Dâvûd,[7] Kitâb-ı Mukaddes'te Dâvid veya Dâvîd şeklinde yer almaktadır. O, milâttan önce 1015-975 yılları arasında Filistin bölgesinde, İsrâiloğulları'nın kralı olmuş ve onlara Hz. Musa'nın getirdiği şeriatı uygulamıştır. Yahudi literatüründe Hz. Dâvûd hakkında çok fazla bilgi bulmak mümkündür. Bir kısmı bazı tarih ve hadis kaynakları vasıtasıyla İslâm kültürüne de girmiş bulunan bu bilgilerin büyük çoğunluğu, İslâm inancında peygamberlere ait sıfatlardan kabul edilen ve günah işlemekten Allah tarafından korunma anlamına gelen, ismet sıfatıyla bağdaşmayacak türdedir. Bu yüzden mümin, bu konuda sadece Kur'an'da ve sahih hadislerde yer alan anlatımlara itibar etmelidir. Dâvûd Peygamber'in, bir komutanının karısına göz diktiğine dair Eski Ahid'de ve bazı tefsir kaynaklarımızda yer alan meşhur kıssa bunun tipik bir örneğidir. Söz konusu hadise şu âyetle ilişkilendirilmektedir:

[1] Bakara, 2/249.
[2] Bakara, 2/249.
[3] Bakara, 2/250.
[4] Mü'min, 40/60.
[5] Bakara, 2/251.
[6] "Dâvûd", *DİA*, IX, 22.
[7] ST1/54 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 54.

"(Ey Muhammed!) Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mâbedin duvarına tırmanıp Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. 'Korkma! Biz birbirine hasım iki davacıyız, aramızda adaletle hükmet, haksızlık etme; bize doğru yolu göster.' dediler. Onlardan biri şöyle dedi: Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken, 'Onu da bana ver.' dedi ve tartışmada bana galip geldi. Dâvûd, 'Andolsun ki o, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlık etmiştir. Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarına tecavüz ederler. Yalnız iman edip de iyi işler yapanlar müstesna. Bunlar da ne kadar az!' dedi. Dâvûd, kendisini denediğimizi sandı ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tevbe edip Allah'a yöneldi."[8] Hz. Dâvûd'un olayın sonunda secdeye kapanıp istiğfar dilemesiyle yaşanan hadise arasında bir bağ kuran birtakım söylentiler, Dâvûd'un önceden işlediği iddia edilen büyük bir günaha atıfta bulunmaktadır. Güya doksan dokuz karısı olan Dâvûd Peygamber, sadece bir karısı olan bir komutanının karısına göz dikmiş, onu da almak suretiyle eşlerini yüze tamamlamıştır. Bazı İslâm kaynaklarına da girmiş bulunan[9] bu kıssa, sahih olmadığı gibi[10] Kur'an'ın övgü dolu ifadelerle söz ettiği ve Peygamber Efendimizin, *"İnsanların Allah'a en çok ibadet edeniydi."* şeklinde vasıflandırdığı[11] Dâvûd Peygamber'in şahsiyetiyle de bağdaşmamaktadır.

İbrânîce'de "en çok sevilen kişi", "göz bebeği" anlamlarına gelen "Dâvûd",[12] Kur'an'da on altı kez zikredilmektedir. Onun peygamber olduğunu ifade eden yukarıdaki kıssanın yanı sıra kendisine "Zebur" verildiği ifade edilmekte,[13] Kur'an, *"Andolsun, Zikir'den (Tevrat'tan) sonra Zebur'da da, 'Yeryüzüne muhakkak benim iyi kullarım vâris olacaktır.' diye yazmıştık."*[14] âyetiyle ona atıfta bulunmaktadır. Bunun dışında Allah'ın bir fazlı ve lütfu olarak Dâvûd Peygamber'in demiri yumuşatıp[15] ona şekil vermek suretiyle zırh yapma zanaatına sahip olduğu,[16] güçlü olduğu ve Allah'a çokça sığındığı,[17] iktidarının güçlendirildiği ve kendisine "hikmet" ile "fasl-ı hitap" (hakkı bâtıldan ayırma yeteneği)[18] ve "ilim" verildiği[19] Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edilmektedir.

Peygamber Efendimiz (sav), zaman zaman ashâbına peygamberlerin yaşantılarından kesitler sunarak birtakım ahlâkî öğütlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Hz. Dâvûd, Resûlullah'ın (sav) çeşitli münasebetlerle en çok atıfta bulunduğu peygamberlerden biridir. Hadislerde Hz. Dâvûd'un daha çok iş ve ibadet hayatıyla ilgili bazı ayrıntılar dikkat çekmektedir. Nitekim Resûlullah, kendisi gibi Musa ve Dâvûd'un da çobanlık yaptığı-

[8] Sâd, 38/21-24.
[9] TT21/181 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXI, 181.
[10] İT7/60 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 60.
[11] T3490 Tirmizî, Deavât, 72.
[12] "Dâvûd", *DİA*, IX, 21.
[13] Nisâ, 4/163.
[14] Enbiyâ, 21/105.
[15] Sebe', 34/10.
[16] Enbiyâ, 21/80.
[17] Sâd, 38/17.
[18] Sâd, 38/20.
[19] Neml, 27/15.

nı söylemiştir.[20] Yine Hz. Dâvûd'un mesleğini ve geçimini nasıl kazandığına dair bir başka hadiste Allah Resûlü şöyle demektedir: *"Dâvûd'a (as) (Zebur'u) okumak kolaylaştırıldı. O, binek hayvanlarının sefere hazırlanmasını emrederdi, onlar da eyerlenirdi. Ancak hayvanlar eyerlenmeden önce (Zebur'dan) okuyacağını okurdu. Ayrıca o, kendi elinin emeğinden başkasını yemezdi."*[21] Bir başka hadiste de Dâvûd Peygamber'in hükümdar olmasına rağmen kendi geçimini temin etmesi, helâl rızık peşinde olanlar için ideal bir davranış olarak gösterilmiştir: *"Hiç kimse kendi el emeğinden daha hayırlı bir yiyecek yememiştir. Allah'ın Peygamberi Dâvûd (as) da kendi elinin emeğinden yer idi."*[22]

Dâvûd Peygamber'in şahsına münhasır bazı meziyetleri de hadislere konu olmuştur. Sesinin güzelliği, Hz. Dâvûd'la özdeşleşen bir haslettir. Öyle ki etkileyici ve güzel ses için "Dâvûdî" denmiştir. Resûlullah döneminde de bu özellikte sahâbîler mevcuttur. Bir gece etkileyici bir sesle Kur'an okunduğunu duyan Hz. Peygamber, sesin sahibi Ebû Musa el-Eş'arî'ye şöyle iltifat etmiştir: *"Dün gece senin okuyuşunu dinlerken keşke beni bir görseydin! Dâvûd Peygamber'e verilen güzel sesten sana da verilmiş."*[23]

Sevgili Peygamberimiz, Hz. Dâvûd'u en çok ibadet hayatıyla anmış, bu münasebetle ashâbına bazı tavsiyelerde bulunmuştur. *"Allah'ın en çok hoşnut olduğu oruç, Dâvûd'un orucudur. O, yılın yarısını oruçlu geçirirdi. Yüce Allah'ın en çok hoşnut olduğu namaz da Dâvûd'un (as) namazıdır. O, gecenin yarısını uyku ile geçirir, sonra kalkıp namaz kılar, sonra gecenin kalanında yine uyurdu."*[24] buyuran Peygamber Efendimiz (sav), ashâbından ibadete düşkün olan ve daha fazla ibadet etmek isteyenlere Hz. Dâvûd'un ibadet hayatını örnek göstermiştir. Nitekim bu sahâbîlerden biri olan Abdullah b. Amr, senenin tüm günlerini oruçla ve her gecesini namazla geçirmek istediğini Resûlullah'a ilettiğinde, ondan, *"Dâvûd Peygamber'in orucu gibi oruç tut; Dâvûd Peygamber'in orucundan fazla bir oruç yoktur."* karşılığını almıştır. Abdullah, Dâvûd Peygamber'in orucunun nasıl olduğunu sorunca Resûl-i Ekrem, bunun bir gün oruç tutmak, bir gün tutmamak şeklinde senenin yarısını oruçlu geçirmek olduğunu söylemiştir.[25]

Takvimler, milâttan önce onuncu yüzyılı gösterirken Allah Teâlâ, Hz. Dâvûd'a göz aydınlığı olacak bir evlât bahşetmiş, o da evlâdına, "doğru, dürüst, kusursuz" mânâlarına gelen "selim"in eş anlamlısı Süleyman ismini koymuştu. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"O ne güzel bir kuldu. Doğrusu o, daima Allah'a yönelirdi."*[26] ifadeleriyle övülen Hz. Süleyman'ın aynı zamanda Allah katında yüksek bir makama ve güzel bir geleceğe sahip olduğu ifade

[20] EM577 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 202.
[21] B3417 Buhârî, Enbiyâ, 37.
[22] B2072 Buhârî, Büyû', 15.
[23] M1852 Müslim, Müsâfirîn, 236.
[24] M2740 Müslim, Sıyâm, 190.
[25] B6277 Buhârî, İsti'zân, 38; B6134 Buhârî, Edeb, 84.
[26] Sâd, 38/30.

edilmektedir.[27] Bunun yanı sıra o, dünyada da pek az kişiye nasip olan çeşitli nimetlerle ilâhî iltifata mazhar olmuştur. Kendisine ilim verilen,[28] kuş dili öğretilen,[29] karıncaların dilinden anlayan,[30] rüzgâra[31] ve cinlere[32] hükmedebilen[33] ve her şeyden nasip verilmiş[34] bir peygamberdi.

Babası Hz. Dâvûd hakkında olduğu gibi Hz. Süleyman'a ilişkin de Yahudi edebiyatında çok çeşitli bilgiler yer almaktadır. Kur'an ve sahih hadislerde onun hakkında detaylı mâlûmat yer almamakla birlikte, özellikle onun yargıya konu olmuş bazı meselelere getirdiği çözümler âyet ve hadislerde yer almaktadır. Nitekim bir defasında anlaşmazlığa düşen iki kişi, Hz. Dâvûd ile oğlu Hz. Süleyman'ın huzuruna gelmişlerdi. Kur'an'da, *"Dâvûd ile Süleyman'ı da hatırla. Hani bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı. Çünkü halkın koyunları o ekine girmişti. Biz de hükümlerine şahit olmuştuk."*[35] âyetleriyle hatırlatılan bu olaya göre şikâyetçilerden birinin koyun sürüsü diğerinin tarlasına geceleyin girmiş ve zarar vermişti. Dâvûd (as) kendi ictihadıyla koyunların değerini zarara denk görmüş, bu nedenle de koyunların tarla sahibine verilmesine karar vermişti. Ancak Hz. Süleyman, tarlanın koyun sahibine, koyunların da tarla sahibine verilmesinin daha uygun olacağına hükmetmişti.[36] Böylece koyun sahibi, tarlayı zarardan önceki hâline getirinceye kadar, tarla sahibi koyunların yününden, sütünden ve kuzularından yararlanabilecek, tarla sahibinin zararı karşılanınca tarla ve koyunlar sahiplerine iade edilecekti. Bu düşüncesini babasına söyleyince, oğlu Süleyman'ın hükmü babasının çok hoşuna gitmiş ve kararını buna göre vermişti.

Daha küçük yaşta olaylara hâkimiyetiyle dikkat çeken Süleyman (as), bir keresinde de çocuklarından birini kurda kaptıran iki kadının aynı çocuk üzerinde annelik iddia etmesiyle karşılaştığında, "Bana bir bıçak getirin de onu sizin aranızda paylaştırayım." diyerek kadınların tepkisini ölçmüş ve kadınlardan birinin feryat ederek, "Çocuk onundur aman yeter ki ona zarar vermeyin!" demesine şahit olunca da babası Hz. Dâvûd'un aksine bir hüküm vererek gerçek annenin çocuğun kılına dahi zarar gelmemesini isteyen diğer kadının olduğuna hükmederek onun, verdiği hükmü değiştirmesine sebep olmuştur.[37]

Babası Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman'a, Kudüs'te inşa etmek için hazırlıklarına başladığı, fakat tamamlayamadığı mâbedin inşasını bitirmesini vasiyet etmişti.[38] Süleyman (as) babasının vasiyetine uyarak, Kudüs'te önce Beytü'l-Makdis'i, ardından da muhteşem bir saray inşa ettirmiştir.

[27] Sâd, 38/40.
[28] Neml, 27/15.
[29] Neml, 27/16.
[30] Neml, 27/18.
[31] Enbiyâ, 21/81.
[32] Neml, 27/17.
[33] NM4140 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1551 (2/589).
[34] Neml, 27-16.
[35] Enbiyâ, 21/78.
[36] NM4138 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1550 (2/588).
[37] B3427 Buhârî, Enbiyâ, 40; M4495 Müslim, Akdiye, 20; HM8263 İbn Hanbel, II, 322.
[38] TB1/285 Taberî, *Târîh*, I, 285.

Mescidin yapımı bitince hem babasının vasiyetini yerine getirmenin, hem de Allah'ın evi olma özelliğine sahip bir mâbet inşa etmenin huzuruyla Allah'a şükretmiş ve şöyle demiştir: *"Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye lâyık olmayacak bir mülk (hükümranlık) bahşet! Şüphesiz sen çok bahşedicisin!"*[39]

Peygamber Efendimiz de, Hz. Süleyman'ın üç şey dileği olduğunu söyleyerek şunları anlatmıştır: *"Dâvûd oğlu Süleyman (as), Beytü'l-Makdis'i inşa edince Yüce Allah'tan üç şey istedi: (Birincisi) Doğru ve isabetli hüküm verme yeteneğinin kendisine verilmesini istedi ki bu kendisine verildi. (İkincisi) Kendisinden sonra kimseye nasip olmayacak bir iktidar verilmesini istedi, bu da kendisine verildi. (Üçüncüsü) Mescidin inşaatını bitirdikten sonra, 'bu mescide sadece namaz kılma düşüncesiyle gelen bir kimseyi annesinden yeni doğmuş gibi oradan çıkarmasını' Allah'tan niyaz etti."*[40] Başka bir rivayette yer alan ayrıntıya göre, Resûlullah'ın (sav), *"Süleyman'ın ilk iki dileği gerçekleşmiştir; üçüncüsünün de kendisine verilmiş olmasını umarım."* dediği nakledilmektedir.[41]

Hz. Süleyman, kendi yaşadığı dönemde öylesine bir hâkimiyet kurmuştu ki görenlerin buna hayran kalmaması mümkün değildi. Onun (as) cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan ordusu[42] ile kurduğu hâkimiyet, tarihte hiç kimseye nasip olmamıştı. Hz. Süleyman'ın sarayı döneminin en ileri tekniği kullanılarak inşa edilmiş ve göz alıcı sanat eserleri benzersiz bir estetik anlayışı ile yerleştirilmişti. Saray, görenlerde büyük bir hayranlık uyandırıyordu. Hz. Süleyman'ın sahip olduğu hükümdarlığın ihtişamına karşı hayranlığı en derinden yaşayanlardan biri de onunla aynı dönemde yaşayan bir kavmin yöneticisi olan Sebe melikesi Belkıs idi.

Hz. Süleyman, Sebe melikesi Belkıs'ın varlığını, ordusu içinde yer alan Hüdhüd isimli bir kuşun kendisine haber getirmesi sayesinde öğrenmişti: *"Derken uzun zaman geçmeden (Hüdhüd) geldi ve dedi ki: Senin öğrenemediğin bir şeyi, ben öğrendim ve sana Sebe'den kesin bir haber getirdim. Gerçekten ben, onlara hükmetmekte olan bir kadın buldum ki kendisine her şeyden verilmiş ve büyük bir tahtı var. Onu ve kavmini, Allah'ı bırakıp da güneşe secde ederlerken buldum. Şeytan onlara yaptıklarını süslemiş, böylece onları (doğru) yoldan alıkoymuş; bundan dolayı hidayet bulmuyorlar."*[43]

Bu haberin üzerine Hz. Süleyman, güneşe secde eden Sebe halkını, imana davet etmek için onlara, *"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla."*[44] şeklinde başlayan bir mektup göndermiş ve tüm kavmi kendisine teslim

[39] Sâd, 38/35.
[40] N694 Nesâî, Mesâcid, 6.
[41] İM1408 İbn Mâce, İkâmet, 196.
[42] NM4140 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1551 (2/589); Neml, 27/17.
[43] Neml, 27/22-24.
[44] Neml, 27/30.

olmaya çağırmıştı. Mektubunda Belkıs'a şöyle sesleniyordu: *"Bana baş kaldırmayın ve teslimiyet gösterin ve bana gelin."*[45]

Sebe melikesi Belkıs, tüm hükümdarlığını kendisine katmasını isteyen Hz. Süleyman'ın mektubu karşısında çok şaşırmıştı. Durumu çevresindeki ileri gelen kimselerle istişare eden Belkıs, memleketinin savaş sebebiyle harap olmasını engellemek amacıyla yükler dolusu hediyeler gönderme ve elçilerin ne haber getireceğine bakma yolunu seçmişti. Ne var ki Allah'ın rızasını ve rahmetini hiçbir zaman maddî bir menfaate tercih etmeyen tüm peygamberler gibi Hz. Süleyman da Sebe melikesi Belkıs'ın hediyelerini geri çevirmiş ve elçileri vasıtasıyla ona ne kadar kararlı, onurlu ve Allah'a bağlı olduğunu gösteren şöyle bir haber göndermişti: *"Siz beni mal ile desteklemek (ve böylece etkilemek) mi istiyorsunuz? Oysa Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. Fakat hediyenizle ancak siz sevinirsiniz."*[46]

Hz. Süleyman, Sebe melikesi Belkıs'a gönderdiği ve Allah'ın adı ile başlayan mektubunda, gücünün Yüce Rabbinden geldiğini ve karşı koyamayacakları bir kuvvete sahip olduğunu hissettirmişti. Vezirlerine danışan Sebe melikesi, Hz. Süleyman'ın yanına gitmeye karar vermiş, onun sarayına gittiğinde o güne kadar hiç görmediği büyük bir mülk ve zenginlikle karşılaşmıştı. Camdan olan köşk zemini öylesine gerçekti ki saraya girdiğinde zemini su zannedip ıslanmaması için eteklerini toplayarak yürümesi gerektiğini düşünmüş ve eteğini çekerek sudan sakınmaya çalışmıştı. Bunun üzerine Süleyman (as), *"Gerçekte bu, saydam camdan yapılmış bir köşk zemindir."* deyince Belkıs şöyle cevap vermişti: *"Rabbim, gerçekten ben kendime zulmettim; (artık) ben Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."*[47]

Sarayın güzelliği ve ihtişamı, Hz. Süleyman'ın (as) sahip olduğu gücü ve zenginliği yansıtıyordu. Belkıs'ın hayranlığı bununla da kalmamış, kendi sultanlık tahtını Süleyman'ın sarayında görünce daha da şaşırmıştı. "Nasıl olur da kendi sarayımda bıraktığım taht burada olabilir?" düşüncesi içini kemirmekteydi. Hayranlık, şaşkınlığa dönüşmüştü. Hz. Süleyman, yardımcılarına Belkıs daha kendi yanına gelmeden evvel, *"Ey ulular! Hanginiz melikenin tahtını bana getirebilir?"*[48] diye sormuş, *"Allah tarafından verilmiş bir ilmi olan kimse, 'Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm.'"* diye cevap vermiş ve *"Süleyman, kraliçenin tahtını bir anda yanı başında görmüştü."*[49]

Hz. Süleyman, Rabbine tam bir teslimiyet ile bağlıydı. Kendisine nimet olarak bahşedilen ve Rabbini anmak için istediği bu büyük zenginliği[50]

[45] Neml, 27/31.
[46] Neml, 27/36-37.
[47] Neml, 27/44.
[48] Neml, 27/38.
[49] Neml, 27/38.
[50] Sâd, 38/33.

yine yalnızca Allah'ı razı etmek ve insanların kalbini Allah katındaki tek din olan[51] İslâm'a ısındırmak için kullanmış, Rabbinin verdiği nimetlere şükrünü hiç eksik etmemişti. Hz. Süleyman, Rabbine kavuşurken de insanlara mesaj vermişti. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Süleyman'ın can emanetini Rabbine teslim etmesine rağmen bu durumu anlamayan cinlerin günlerce başlarında Hz. Süleyman varmışçasına çalıştıklarının anlatılması,[52] geleceği bildiklerine inanılan cinlerin aslında böyle bir özelliklerinin olmadığı gerçeğini açıkça ortaya koyuyordu.

Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman, hükümdarlığın, zenginliğin ve sahip olunan her türlü değerin Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için kullanılması gereken birer nimet olduğunu yaşantılarıyla ortaya koymuşlar, insana verilen nimetlerin Allah Teâlâ'ya yaklaşmak için birer vesile olarak kabul edilmesinin en güzel örneğini yaşantılarıyla göstermişlerdir. Dünyada pek kimseye nasip olmayan şan, şöhret ve yüksek makama sahip olmalarına rağmen onlar, Allah'ın sevgisini kazanmayı amaçlamışlardır. Resûl-i Ekrem (sav) Dâvûd Peygamber'in şöyle dua ettiğini söylemektedir: *"Allah'ım! Senden, senin sevgini, seni sevenin sevgisini ve beni senin sevgine ulaştıran ameli isterim. Allah'ım! Senin sevgini, bana kendimden, ailemden ve serin sudan daha sevimli kıl."*[53]

[51] Âl-i İmrân, 3/19.
[52] Sebe', 34/14.
[53] T3490 Tirmizî, Deavât, 72.

HZ. ZEKERİYYÂ, HZ. YAHYÂ, HZ. İSA

KAVMİ TARAFINDAN İHANETE UĞRAYAN ÜÇ NEBÎ

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"كَانَ زَكَرِيَّاءُ نَجَّارًا."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Zekeriyyâ marangozdu."
(M6162 Müslim, Fedâil, 169)

عَنْ أبِى هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ:
"كُلُّ بَنِى آدَمَ يَمَسُّهُ الشَّيْطَانُ يَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ إِلاَّ مَرْيَمَ وَابْنَهَا."

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"مَا مِنْ النَّاسِ أَحَدٌ إِلَّا قَدْ أَخْطَأَ أَوْ هَمَّ بِخَطِيئَةٍ لَيْسَ يَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا."

عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"خَيْرُ نِسَائِهَا مَرْيَمُ، وَخَيْرُ نِسَائِهَا خَدِيجَةُ."

حَدَّثَنَا عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"مَنْ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ [لاَ شَرِيكَ لَهُ] وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَنَّ عِيسَى عَبْدُ اللَّهِ وَابْنُ أَمَتِهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ أَدْخَلَهُ اللَّهُ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ شَاءَ."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Meryem ile oğlu dışında her âdemoğluna annesinden doğduğu gün şeytan dokunur."*

(M6135 Müslim, Fedâil, 147)

İbn Abbâs'ın naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"İnsanlar içerisinde Yahyâ b. Zekeriyyâ hâriç hata yapmayan veya hata yapmayı düşünmeyen kimse yoktur."*

(HM2689 İbn Hanbel, I, 293)

Ali (b. Ebû Tâlib)'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"(Kendi döneminin) en hayırlı kadını Meryem'dir. Hatice de (kendi döneminin) en hayırlı kadınıdır."*

(B3815 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 20)

Ubâde b. Sâmit'in naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kim 'Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun tek (ve ortaksız) olduğuna, Muhammed'in O'nun kulu ve resûlü olduğuna, İsa'nın da Allah'ın kulu ve O'nun kadın kulunun oğlu olduğuna, Allah'ın (ol!) kelimesi neticesinde Meryem'e bahşedildiğine ve (babasız dünyaya gelmesi bakımından) O'ndan bir ruh olduğuna, cennetin hak, cehennemin de hak olduğuna şehâdet ediyorum.' derse, Allah onu cennetin sekiz kapısından hangisini dilerse o kapıdan cennete koyar."*

(M140 Müslim, Îmân, 46)

Hz. Zekeriyyâ, İsrâiloğulları'na ilâhî buyrukları tebliğ etmek üzere gönderilmişti. Soyu Hz. Dâvûd'a, oradan da Hz. İbrâhim'e kadar dayanmakta olup İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberlik silsilesinin son halkalarındandı. Aynı zamanda risâlet görevi verilmeden önce Beytü'l-Makdis'in hizmeti için bir araya gelmiş din adamlarından biriydi. Bir taraftan inkârın ve zulmün zirveye çıktığı bir dönemde ömrünü Allah'a davet ve Kudüs'teki mâbette hizmet ile geçiriyordu. Diğer taraftan da geçimini temin için marangozluk yapıyordu.[1]

Zekeriyyâ, Fâkûz isimli bir zâtın Îşâ' adındaki kızıyla evlenmişti. Fâkûz'un diğer kızı Hanne ise İmrân b. Mâsân isminde âlim bir zât ile evliydi. İmrân, İsrâiloğulları'nın ileri gelen hahamlarındandı. Hz. Zekeriyyâ'nın hanımı Îşâ' ile kardeş olan Hanne'nin uzun yıllar çocuğu olmamıştı.[2] Zaman geçtikçe Hanne'nin içindeki evlât özlemi daha da büyümüş ve çocuğu olması için Allah'a gece gündüz yalvarmaya başlamıştı. Bir zaman sonra duasının kabul edildiğini ve hamile olduğunu anladı.[3] Büyük bir sevinçle henüz doğmamış yavrusunu Allah'a ve onun yoluna hizmet etmeye adayarak şöyle dedi: *"Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz hakkıyla işiten ve bilen sensin."*[4]

O dönemde erkek çocukları Beytü'l-Makdis (Mescid-i Aksâ) hizmetine adamak âdettendi. Mâbede adanan erkek çocuklar henüz küçük yaşta iken Tevrat'ı öğrenmeleri ve mâbede hizmet etmeleri için hahamlara teslim ediliyor, ergenlik çağına ulaştıklarında isterlerse buradan ayrılabiliyorlardı. Hanne de erkek çocuk arzuladığından böyle adakta bulunmuştu. İmrân çocuğunun doğduğunu göremeden vefat etti. Doğum vakti geldiğinde ne yazık ki durum Hanne'nin beklediği gibi olmamış ve bir kız çocuğu doğurmuştu. Halbuki doğacak çocuğunu Beytü'l-Makdis'in hizmetine adamıştı. Kızı olduğunda hayal kırıklığına uğramıştı. Ancak yine de Yüce Yaratan'a sığındı ve dua etti.[5] Onun bu yakarışından Kur'an'da şöyle bahsedilir: *"Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu daha iyi bildiği hâlde, 'Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum.' dedi"*[6]

Hanne doğurduğu çocuğu Beytü'l-Makdis'e adama sözünü yerine getirmeliydi. Yavrusunu alıp yola düştü. Kucağında taşıdığı çocuğunu

[1] M6162 Müslim, Fedâil, 169; İM2150 İbn Mâce, Ticâret 5.
[2] KF1/228 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, I, 228
[3] İT2/33 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 33.
[4] Âl-i İmrân, 3/35.
[5] KF1/228 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, I, 228.
[6] Âl-i İmrân, 3/36.

mâbede götürecek ve orada bulunan din adamlarına teslim edecek[7] böylece Allah'a verdiği sözü yerine getirmiş olacaktı. Mâbetteki din adamları arasında Meryem'in terbiyesiyle kimin ilgileneceği konusunda tartışma çıkmıştı. Zira Meryem önderleri İmrân'ın kızı olmakla son derece değerli bir emanetti. Dolayısıyla bu görev onlar için büyük bir şeref olacaktı. Fakat kim alacaktı Meryem'i? Zekeriyyâ (as) Meryem'in teyzesiyle evli olduğunu hatırlatarak onun himaye ve eğitiminde daha fazla hak sahibi olduğunu ileri sürdü. Diğerleri ise bu en âlimlerinin kızı olduğunu söyleyerek bu konuda kendilerinin de hak sahibi olduklarını savundular. Neticede aralarında kura çekmeye karar verdiler.[8]

Âlimler Tevrat'ı yazmak için kullandıkları kalemleri nehre atacaklar ve kimin kalemi su üstünde kalırsa o, Meryem'i himayesine alacaktı. Hz. Zekeriyyâ'nın kalemi hâriç diğerleri suya battı.[9] İleride Allah'ın Elçisi'ni mucizevî bir şekilde dünyaya getirecek küçük Meryem'in eğitimi yine bir peygamberin, İsrâiloğulları'nın peygamberi Hz. Zekeriyyâ'nın uhdesine verilmişti.[10]

Allah, Hanne'nin bu samimi ve içten yakarışını kabul etti ve Meryem'i nadide bir çiçek gibi en mükemmel şekilde yetiştirdi.[11] Onu seçti, tertemiz yarattı ve bütün dünya kadınlarına üstün kıldı.[12] Peygamber Efendimiz Hz. Meryem'in bu ayrıcalıklı hâlini şöyle dile getirmişti: *"Meryem ile oğlu dışında her âdemoğluna annesinden doğduğu gün şeytan dokunur."*[13] Hz. Meryem, oğlu İsa'yı mucizevî bir şekilde doğuracak ve cennet hanımlarının efendisi olacaktı.[14]

Hz. Zekeriyyâ ona mâbette özel bir oda tahsis etti. Meryem Beytü'l-Makdis'teki bu odasında tek başına kalıyordu. Onun ihtiyaçlarını Zekeriyyâ (as) temin ediyor ve bir başkası Meryem'in odasına giremiyordu.[15] Hz. Zekeriyyâ onun odasına her girişinde yanında, kendisinin getirmediğinden emin olduğu türlü türlü yiyecekler görüyordu.[16]

Zekeriyyâ (as) Meryem'e bu yiyeceklerin nereden geldiğini sorar, Meryem her defasında Allah'tan geldiğini söylerdi.[17] Defalarca tekrarlanan bu olay sonucunda, Meryem'e böylesine nimetler bahşeden kudretin her türlü nimeti vermeye kadir olduğuna inanan Hz. Zekeriyyâ, Allah'tan bir çocuk istemeye karar verdi. Hanımının ihtiyar ve kısır olması, ümidini zayıflatsa da Allah'ın her şeye kadir olduğuna dair imanı duasına yön vermişti.[18] Zekeriyyâ (as) yaşlanmıştı artık. Saçlarına aklar düşmüş, vücudu iyice ağırlaşmış, yaşlılık kendini iyiden iyiye hissettirir olmuştu. Bütün bu duy-

7 KF1/228 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, I, 228.
8 KC4/86 Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 86; Âl-i İmrân, 3/44.
9 KF1/228 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, I, 228-229.
10 Âl-i İmrân, 3/37.
11 Âl-i İmrân, 3/37.
12 Âl-i İmrân, 3/42.
13 M6135 Müslim, Fedâil, 147.
14 T3873 T3893 Tirmizî, Menâkıb, 60, 63.
15 KC4/71 Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 71.
16 Âl-i İmrân, 3/37.
17 Âl-i İmrân, 3/37.
18 TT6/359 Taberî, *Camiu'l-beyân*, VI, 359-360.

gularla ellerini açıp Allah'a yalvardı: *"Rabbim, dedi, kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Ve ben, Rabbim, sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım. Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısırdır. Tarafından bana bir velî (oğul) ver."*[19]

Hz. Zekeriyyâ bir oğul istiyordu. Zira İsrâiloğulları o kadar bozulmuşlardı ki Allah'ı ve âhiret gününü unutmuşlar, hiç çekinmeden peygamberlerin kanlarını dökecek kadar azgınlıklarını ileri götürmüşlerdi. İsrâiloğulları'nın yaptığı eziyetlerden Hz. Zekeriyyâ da nasibini almış ve türlü musibet ve eziyetlere maruz kalmıştı. Etrafındakiler, eşine ve kendisine çocuğu olmamasından dolayı manevî baskı yapıyorlardı. Artık Hz. Zekeriyyâ'nın, kavminin bu eziyetlerine tahammül edecek gücü kalmamıştı. Kendisinden sonra halkının doğru yoldan ayrılacağından endişe ediyor, peygamberliği, hikmeti, Allah'a daveti miras alacak bir evlâtla rızıklandırılmayı diliyordu.[20] Aradan çok zaman geçmedi ki Allah, Hz. Zekeriyyâ'nın duasını kabul buyurdu: *"Zekeriyyâ mâbette durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle seslendiler: Allah sana, kendisi tarafından gelen bir kelimeyi tasdik edici, efendi, iffetli ve salihlerden bir peygamber olarak Yahyâ'yı müjdeler."*[21]

Hz. Zekeriyyâ bu müjde karşısında çok sevindi. Zira adı Allah tarafından konulan bir çocuğu olacaktı.[22] Bu hârikulâde müjdeye şaşırmıştı. Öyle ya! Yaşı oldukça ilerlemiş olmasına rağmen nasıl çocuğu olabilirdi? Yüreği büyük bir mutlulukla çarparken, *"Rabbim! Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaşmış iken, benim nasıl çocuğum olur?"* dedi.[23] *"(Vahiy meleği) dedi ki: Evet, öyle. (Ancak) Rabbin diyor ki: "Bu, bana göre kolaydır. Nitekim daha önce, hiçbir şey değil iken seni de yarattım."*[24]

Zekeriyyâ (as) kalbinin huzura kavuşması ve tatmin olması için Allah'tan kendisine bir alâmet göstermesini istiyordu: *"Rabbim! dedi, (çocuğum olacağına dair) bana bir işaret ver!"* Allah bu dileğini de geri çevirmedi ve ona, *"Sana işaret, sapasağlam olduğun hâlde üç gece insanlarla konuşamamandır."* buyurdu.[25]

Allah ona üç gün istese bile konuşamayacağını söylemişti. Konuşmak isteyecek ancak sağlıklı olduğu hâlde kendinde konuşacak gücü bulamayacak[26] ve meramını işaretle anlatmak zorunda kalacaktı. Öyle de oldu. Hz. Zekeriyyâ işaretle kavmine sabah akşam Allah'ı tesbih etmelerini emretti.[27]

Bir müddet sonra ilâhî vahyin müjdesini verdiği Yahyâ dünyaya gelmişti. Yahyâ'nın çocukluğu, diğer çocuklarınkinden farklı geçti. Yaşıtları ona, "Hadi bizimle gel, oyun oynayalım." dediklerinde o, "Ben oyun için yaratıl-

[19] Meryem, 19/4-5.
[20] BN2/57 İbn Kesîr, *Bidâye*, II, 57.
[21] Âl-i İmrân, 3/39.
[22] Meryem, 19/7.
[23] Meryem, 19/8.
[24] Meryem, 19/9.
[25] Meryem, 19/10.
[26] TT18/152 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XVIII, 152.
[27] Meryem, 19/11.

madım." diyordu.[28] Daima ağırbaşlı ve yumuşak kalpliydi, tertemiz bir hayat sürdü.[29] Anne babasına da çok iyi davranıyordu.[30] Peygamber Efendimiz onun nezih tabiatına işaretle, *"İnsanlar içerisinde Yahyâ b. Zekeriyyâ hâriç hata yapmayan veya hata yapmayı düşünmeyen kimse yoktur."*[31] buyurmuştu.

Hz. Yahyâ ile ilgili bu ilâhî mucize gerçekleşirken aynı zaman diliminde bir başka mucize de Beytü'l-Makdis'te yaşanıyordu. Vaktini ibadet ve tefekkürle geçiren Meryem bir gün şöyle bir ses duymuştu: *"...Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti."*[32]

Aynı ses tekrar, *"Ey Meryem! Rabbine ibadet et, secdeye kapan, (O'nun huzurunda) eğilenlerle beraber sen de eğil!"*[33] dedi. Evet, emir Allah'tan gelmişti. Hz. Peygamber'in, *"(Kendi döneminin) en hayırlı kadını Meryem'dir. Hatice de (kendi döneminin) en hayırlı kadınıdır."*[34] şeklinde taltif ettiği Hz. Meryem lâyık olduğu mükâfatı böylece almış ve ilâhî vahye muhatap olmuştu.

Mâbette geçen uzun yalnızlık yıllarının ardından Hz. Meryem, ailesinden ayrılarak şehrin doğu tarafında bir yere çekildi.[35] Kendiyle baş başa kaldığı bir gün daha önce hiç görmediği son derece güzel görünümlü[36] bir insan çıktı karşısına.[37] Onun kendisine bir kötülük yapmasından korktu ve dedi ki, *"Senden, çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma)."*[38] Meryem'e mükemmel bir insan şeklinde gözüken Cebrail'den başkası değildi. Cebrail, *"Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için gönderildim."* dedi.[39] Meryem'in şaşkınlığı daha da artmıştı. *"Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım hâlde benim nasıl çocuğum olabilir?"* dedi.[40] Cebrail, *"Öyledir, dedi. Rabbin buyurdu ki, bu bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir mucize ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış bir iş idi."*[41]

İşte dünyada ve âhirette en itibarlı ve Allah'a en yakın kullar içerisinde yer alacak olan Hz. İsa, annesine böyle müjdelenmişti.[42] Takdir-i ilâhî gerçekleşmişti. Şimdi Meryem'i sıkıntılı günler bekliyordu. Bu hâlini kime, nasıl izah edecekti. Kendisine iffetsiz gözüyle bakılacağından endişe ediyordu. Bu nedenle hamile olduğunu bütün insanlardan gizlemişti. Bakire bir kızın hamile olmasını kim, nasıl anlayabilirdi?[43] Doğum ânı yaklaştığında bu düşüncelerle Kur'an'ın ifadesiyle *"uzak bir yere"*,[44] Kudüs'e birkaç kilometre uzaktaki Beytül-Lahm'e geldi.[45]

Doğum zamanı gelmişti. Meryem bir hurma ağacına yaslanmış ve dudağından şu sözler dökülmüştü: *"Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!"*[46] Bu hüzünlü yakarışın ardından bebek doğmuştu. Allah'ın

[28] TT18/155 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XVIII, 155.
[29] Meryem, 19/13.
[30] Meryem, 19/14.
[31] HM2689 İbn Hanbel, I, 293.
[32] Âl-i İmrân, 3/42.
[33] Âl-i İmrân, 3/43.
[34] B3815 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 20.
[35] Meryem, 19/16.
[36] ŞR15/9054, Şa'râvî, *Tefsîr*, XV, 9054.
[37] Meryem, 19/17.
[38] Meryem, 19/18.
[39] Meryem, 19/19.
[40] Meryem, 19/20.
[41] Meryem, 19/21.
[42] Âl-i İmrân, 3/45.
[43] İT5/221 İbn Kesîr, *Tefsîr*, V, 221.
[44] Meryem, 19/22.
[45] İT5/223 İbn Kesîr, *Tefsîr*, V, 223.
[46] Meryem, 19/23.

sonsuz kudretiyle Meryem, babasız bir çocuk dünyaya getirmişti. Ancak Hz. Meryem'in üzüntüsü ve çırpınışları bir kat daha artmıştı. Bütün bunları düşünürken kendisine daha önce müjdeyi veren sesi yine işitti: "*Tasalanma! Rabbin senin alt yanında bir su arkı vücuda getirmiştir. Hurma dalını kendine doğru silkele ki üzerine taze, olgun hurma dökülsün. Ye, iç. Gözün aydın olsun! Eğer insanlardan birini görürsen de ki, 'Ben, çok merhametli olan Allah'a susmayı adadım; artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım.'*"[47]

Allah, Hz. Meryem'i teselli ediyordu. Artık kendini toparlayan genç anne, ızdırap ve korkusunu ilâhî desteklerle telâfi ettikten sonra çocuğunu da kucağına alarak halkının yanına dönmeye karar vermişti. Ancak şehre döndüğünde insanlar suçlayıcı bir tavırla ona bakmış, "*...Ey Meryem! Hakikaten sen çok kötü bir şey yaptın! Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi; annen de iffetsiz değildi.*" demişlerdi.[48]

Ne diyebilirdi? Kavmini nasıl inandırabilirdi çocuğun babasız dünyaya geldiğine. 'Bana değil de çocuğa sorun.' diye işaret etti. "*...Biz, dediler, beşikteki bir bebek ile nasıl konuşuruz?*"[49] Ama Allah'ın mucizesi olarak bebek konuşmaya başlamıştı: "*Ben, Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı. Yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti. Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün esenlik banadır.*"[50]

Bu manzara karşısında İsrâiloğulları şaşkına dönmüş, onu taşlamak ve öldürmek için ellerine aldıkları taşları bırakmışlardı.[51] Merhameti sonsuz Allah, bu zor zamanda Hz. Meryem'i yalnız bırakmamış ve ilâhî bir mucize ile onu desteklemişti. Peygamber Efendimizin bildirdiğine göre, Hz. İsa beşikteyken konuşan üç kişiden biriydi.[52]

Babasız dünyaya gelen Hz. İsa'nın beşikte konuşması Yahudileri susturmuştu. Ancak bu mucize karşısında bile doğruyu kabul etmeye yanaşmadılar ve Hz. Meryem'i itham etmeye başladılar. Azgınlıkta ve iftirada o kadar ileri gitmişlerdi ki Hz. Meryem'i kötü bir iş yapmakla suçluyorlar, bu işin müsebbibi olarak Hz. Zekeriyyâ'yı gösteriyorlar ve bu nedenle de onu öldürmek istiyorlardı. Bu ne ilkti, ne de sondu. Daha önce de defalarca günahkâr ellerini peygamberlerin tertemiz kanlarına bulamışlardı. Hz. Zekeriyyâ masumiyetini ispatlamak için ne kadar çırpındıysa da kâr etmedi. Nihayet bu azgınlıkları Hz. Zekeriyyâ'yı şehid etmelerine neden oldu.[53]

[47] Meryem, 19/24-26.
[48] Meryem, 19/27-28.
[49] Meryem, 19/29.
[50] Meryem, 19/30-33.
[51] KF1/239 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, I, 239.
[52] B3436 Buhârî, Enbiyâ, 48; M6509 Müslim, Birr, 8.
[53] KF1/235, KF1/239 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, I, 235, 239.

Kuşkusuz babasız bir çocuğun doğmasını anlamak kolay değildi. Oysa Hz. Âdem'in yaratılışına inananlar biraz düşünse bunun da Allah'ın kudreti dâhilinde mümkün olacağını kolayca kavrayabilirlerdi: *"Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona 'Ol!' dedi. O da hemen oluverdi."*[54] Hz. Âdem'in yaratılışındaki mucizevî durum tekerrür etmişti. İmtihan tam da burada anlam kazanıyordu. Bu noktada imanın anlamı ortaya çıkıyor ve Peygamber Efendimizin belirttiği üzere cennet kazanılıyordu: *"Kim 'Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun tek (ve ortaksız) olduğuna, Muhammed'in O'nun kulu ve resûlü olduğuna, İsa'nın da Allah'ın kulu ve O'nun kadın kulunun oğlu olduğuna, Allah'ın (ol!) kelimesi neticesinde Meryem'e bahşedildiğine ve (babasız dünyaya gelmesi bakımından) O'ndan bir ruh olduğuna, cennetin hak, cehennemin de hak olduğuna şehâdet ediyorum.' derse, Allah onu cennetin sekiz kapısından hangisini dilerse o kapıdan cennete koyar."*[55] Oysa Hz. Zekeriyyâ'nın mübarek ruhu cennete ulaşırken, imtihanı kaybeden İsrâiloğulları'nın bu cinayeti tarihe kara bir leke olarak geçmişti.

Hz. Meryem'in güvenebileceği kimse kalmamıştı artık. Üstelik babasız doğduğu için Yahudiler Hz. İsa'yı öldürmek istiyorlardı. Artık bu topraklarda hayatı tehlikede olan Hz. Meryem, oğlu İsa'yı da beraberine alarak Mısır'a gitmek zorunda kaldı. Hz. İsa'nın çocukluğunun bir bölümü böylece Mısır topraklarında geçti. Hz. İsa ve annesi Mısır topraklarında yaklaşık on iki sene kaldıktan sonra Şam'a giderek Nâsıra adındaki bir köye yerleştiler. Hz. İsa otuz yaşına gelinceye kadar burada kaldı.[56]

Hz. Yahyâ ile Hz. İsa'nın doğumu arasında yaklaşık altı aylık bir süre vardı.[57] Uzun süre birlikte yaşadılar. Hz. Yahyâ büyüyüp olgunlaşınca Allah ona Tevrat'ı kastederek,[58] *"Ey Yahyâ, Kitab'a sımsıkı sarıl!"* diye hitap etti.[59] Artık o da bir peygamberdi. Daha çocukken ona hikmet yani insanlar arasındaki anlaşmazlıklarda hüküm verme kabiliyeti verilmişti.[60]

Allah Teâlâ Hz. Yahyâ'dan beş şeyi yapmasını ve bunları yapmayı İsrâiloğulları'na da emretmesini istedi. Yahyâ bu beş konuda biraz yavaş davranır gibi oldu. Bunun üzerine Hz. İsa ona şöyle dedi: *"Allah sana beş hususu onlarla amel etmen ve İsrâiloğulları'na da aynı şekilde onlarla amel etmelerini emretmen için emir buyurmuştu. Ya sen onlara emredersin ya da onlara ben emredeceğim."* Yahyâ (as), *"Bu hususta beni geçersen yere batırılmamdan veya azaba uğramaktan korkarım."* diyerek insanları Beytü'l-Makdis'e topladı ve konuşmasına başladı:

[54] Âl-i İmrân, 3/59.
[55] M140 Müslim, Îmân, 46.
[56] KF1/240 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, I, 240-241.
[57] KF1/228 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, I, 229.
[58] KC11/86 Kurtubî, *Tefsîr*, XI, 86.
[59] Meryem, 19/12.
[60] Meryem, 19/12.

"Allah bana beş konuda emir vererek, hem benim bunların gereğiyle amel etmemi hem de size bunlarla amel etmenizi emretmemi istedi. Bunlardan ilki sadece Allah'a kulluk edip O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızdır... Allah size namaz kılmanızı emretti... Size orucu emretti... Size sadaka vermeyi emretti... Size Allah'ı zikretmenizi emretti..."[61]

Bu arada Hz. İsa da olgunluk çağına ulaşmıştı artık. Esmer,[62] salınmış düz saçlı,[63] orta boylu[64] ve al yanaklıydı.[65] Sima olarak, Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'ye benziyordu.[66] Allah Resûlü'nün Hz. İsa'yı benzettiği Urve, Tâif'in ileri gelenlerindendi. Hatta Kureyşli müşrikler, *"Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!"*[67] derken kastettikleri kişilerden biri Urve b. Mes'ûd'du. Urve, Peygamberimizin Tâif muhasarası sonrası dönüşünde onu takip etmiş, o Medine'ye varmadan ona yetişmiş ve Müslüman olmuştu. Sonrasında İslâm'ı anlatmak üzere kavminin yanına dönmüş ama ne yazık ki kavmi onu şehit etmişti.[68]

Otuz yaşına kadar Nâsıra'da yaşayan Hz. İsa'ya Cebrail ilk vahyi indirmiş ve Allah'ın onu peygamber olarak seçtiğini bildirmiş, insanları Allah'ın yoluna davet etmesini emretmişti.[69]

Hz. İsa'ya peygamberliğinin henüz müjdelendiği bu dönemde İsrâiloğulları bir tuzak peşindeydiler. Zira Hz. Yahyâ'nın insanları tevhide çağırması ve insanların da bu çağrıya kulak vermesi, dönemin Filistin valisi Herodos'un ve bir kısım Yahudi din adamının hoşuna gitmemişti. Hz. Yahyâ, insanları merhamete, paylaşmaya, eşitliğe, tek Allah'a ibadete çağırıyordu. Bu çağrıların halk tarafından kabul edilmesini kendi iktidarı ve çıkarları adına bir tehdit olarak gören Herodos, kendisinin dinen meşru olmayan bir evlilik yapmasına karşı çıkan Hz. Yahyâ'nın öldürülmesini emretti. Hz. Zekeriyyâ'ya duyulan öfke, sonunda Hz. Yahyâ'yı da bulmuştu. Bu öfkenin sahipleri İsrâiloğulları, nihayetinde onu da şehit ettiler.[70] Peygamber katilleri olan, adaleti emreden insanları öldüren bu kimseler, Kur'an'da elem dolu bir azap ile müjdelenmişlerdir.[71]

Artık Hz. İsa tevhid mücadelesinde yalnız kalmıştı. Her yerde peygamber olarak gönderildiğini, ilâhî vahye mazhar olduğunu ve kendisine kitap verildiğini ilân ediyordu. Ancak, İsrâiloğulları inatlarında ısrar ediyorlar ve daha önce kendilerine gönderilen peygamberlerden istedikleri gibi ondan da mucizeler bekliyorlardı. Hz. İsa bir gün halkının karşısına geçip onlara şöyle seslendi:

[61] T2863 Tirmizî, Emsâl, 78; HM17953 İbn Hanbel, IV, 202.
[62] B3441 Buhârî, Enbiyâ, 48.
[63] M419 Müslim, Îmân, 267.
[64] B3239 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 7.
[65] T3130 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 17.
[66] M430 Müslim, Îmân 278.
[67] Zuhruf, 43/31.
[68] İBS564 İbn Abdülber, *İstîâb*, s, 564-565.
[69] KF1/240 İbnül-Esîr, *Kâmil*, I, 241.
[70] TB1/348 Taberî, *Târîh*, I, 348.
[71] Âl-i İmrân, 3/21.

"Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz bunda sizin için bir ibret vardır. Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri de helâl kılmam için gönderildim. Size Rabbinizden bir mucize getirdim. O hâlde Allah'tan korkun, bana da itaat edin. Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyle ise O'na kulluk edin. İşte bu doğru yoldur."[72]

Hz. İsa bahsedilen mucizeleri Allah'ın lütfu ile gerçekleştiriyordu. Fakat İsrâiloğulları bütün bunlara "Apaçık bir sihirdir." yaftasını yapıştırıp[73] iman etmeye yanaşmadılar. *"İsa, onların inkârlarını sezince, 'Allah yolunda yardımcılarım kim?' dedi. Havâriler, 'Biziz Allah yolunun yardımcıları. Allah'a iman ettik. Şahit ol, biz Müslümanlarız.' dediler."*[74]

Hz. İsa kendisine inananlar arasından, irşad ve tebliğ işlerinde kendisine yardımcı olması için on iki kişi seçti. Bu on iki havârinin tayini haddizâtında İsrâiloğulları'nın on iki kabilesi ile ilgiliydi.[75] Hz. İsa, havârilerine bir ay boyunca oruç tutmalarını, bu süre sonunda yaptıkları duaların kabul edileceğini söyledi. Havâriler bir ay oruç tuttuktan sonra,[76] *"Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten, donatılmış bir sofra indirebilir mi?"* dediler.[77] Onlardan böyle bir isteğin gelmesi Hz. İsa'yı şaşırtmıştı. Yoksa hâlâ onun peygamberliğine karşı şüpheleri mi vardı? Hz. İsa, *"İman etmiş kimseler iseniz Allah'tan korkun."*[78] şeklinde cevap verdi. Havâriler de, *"Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun, bize doğru söylediğini (kesin olarak) bilelim ve onu gözleriyle görmüş şahitler olalım istiyoruz."* demişlerdi.[79]

Bunun üzerine Hz. İsa, *"Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir âyet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızık verenlerin en hayırlısısın."*[80] diye dua etti. Allah bu duaya şöyle karşılık verdi: *"Ben onu size şüphesiz indireceğim. Ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinatta hiçbir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim!"*[81]

Hz. İsa, Filistin'in çeşitli şehir ve kasabalarında Allah'ı anlatıyordu. Allah Teâlâ onun hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktaydı: "*Kendinden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin izleri üzerine, Meryem oğlu İsa'yı arkalarından gönderdik. Ve ona, içinde doğruya rehberlik ve nur bulunmak, önündeki Tevrat'ı tasdik etmek, sakınanlara bir hidayet ve öğüt olmak üzere İncil'i verdik.*"[82] Hz. İsa'nın getirdiği mesaj di-

[72] Âl-i İmrân, 3/49-51.
[73] Mâide, 5/110.
[74] Âl-i İmrân, 3/52.
[75] *Kitâb-ı Mukaddes,* Matta, 19/28; Luka 22/30.
[76] İT3/226 İbn Kesîr, *Tefsîr,* III, 226.
[77] Mâide, 5/112.
[78] Mâide, 5/112.
[79] Mâide, 5/113.
[80] Mâide, 5/114.
[81] Mâide, 5/115.
[82] Mâide, 5/46.

ğer peygamberlerinkiyle aynıydı: *"Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin!"*[83]

Hz. İsa'nın uyarıları, dinlerinin öğretilerini tahrif eden Yahudi din adamlarını ve onlarla işbirliği hâlindeki idarecileri rahatsız etmişti. Risâlet zincirinin kendisinden önceki halkalarında olduğu gibi Hz. İsa hakkında da çirkin bir oyun sahneleniyordu. Yine bir peygamberin kanına girilecekti. Askerler her yerde Hz. İsa'yı ararken, Havâriler içinde birisi ona ihanet ederek para karşılığında yerini gösterdi. Ancak bu ihaneti karşılıksız kalmadı, Yüce Allah onu Hz. İsa'ya benzeterek yakalanmasını ve cezalandırılmasını sağladı. Ne kadar çırpındı ve "Ben Hz. İsa değilim!" dediyse de kâr etmedi. Onu alıp İsrâiloğulları'na teslim ettiler. Onlar önce işkence ettiler ona. Sonra da çarmıha gerip astılar.[84] Kendileri Hz. İsa'yı astıklarını zannediyorlardı. Kur'an onların bu yanılgılarından şu şekilde bahsetmektedir: *"Ve 'Allah elçisi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük.' demeleri yüzünden (onları lânetledik). Halbuki onu ne öldürdüler ne de astılar, fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler."*[85]

Allah Teâlâ Peygamber'ini İsrâiloğulları'nın taşkınlıklarından korumuştu. Onun vefatının bu katillerin elinden olmayacağını şöyle bildirmişti: *"Hani Allah şöyle buyurmuştu: 'Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni inkâr edenlerden kurtararak temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar küfre sapanların üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz yalnızca banadır. Ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim.'"*[86] Buna göre Allah, Hz. İsa'yı katına yükseltmiş ve elçisini inkârcıların elinden kurtarmış, temizlemiş ve yüceltmiştir.

Kendisinden sonra Ahmed isimli bir peygamberin geleceğini müjdeleyen[87] Hz. İsa'nın kültürümüzde çok ayrı bir yeri vardır. Onun kıyamete yakın bir zamanda yeryüzüne ineceği[88] ve Peygamberimiz Muhammed'in (sav) davetini devam ettireceğine dair pek çok rivayet temel hadis eserlerimizde yerini almıştır. Rivayetlerde onun kıyametin yaklaştığının bir işareti olarak[89] yeryüzüne ineceğinden ve İslâm adına mücadele vereceğinden[90] bahsedilmektedir. Hz. İsa'nın Allah katına yükseltildiğinden bahseden âyetle ilgili olduğu gibi bu rivayetlerle ilgili de farklı yorumlar ortaya konulmuştur. Bu yorumlardan bazılarına göre, Hz. İsa, Allah katına bedenen yükseltildiği görüşüne uygun düşecek bir şekilde kıyamete yakın bir

83 Mâide, 5/117.
84 İT2/451 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 451.
85 Nisâ, 4/157.
86 Âl-i İmrân, 3/55.
87 Saff, 61/6.
88 B2476 Buhârî, Mezâlim, 31.
89 M7285 Müslim, Fiten, 39.
90 D4324 Ebû Dâvûd, Melâhim, 14.

zamanda yeryüzüne inecektir. Diğer bir yoruma göre ise Hz. İsa'nın dönüşü, manevî şahsiyetinin ortaya çıkıp getirdiği değerlerin müntesiplerince benimsenmesi ve uygulanması anlamına gelmektedir.[91]

Hz. Zekeriyyâ, Hz. Yahyâ ve Hz. İsa, İsrâiloğulları'na gönderilmiş peygamberlerdendi. Aynı dönem ve toplumda yaşayan Allah'ın bu sevgili kulları, insanları tek bir ilâha çağırmış, hayatları boyunca iyiliğin egemen olması için mücadele vermişlerdi. Hz. İsa'yı babasız bir şekilde dünyaya getiren Hz. Meryem ise iffeti, takvası, tevekkülü ve teslimiyeti ile Allah'ın kulları arasında seçkin bir yere sahip olmuştu. Rahminde taşıdığı mucize, hem kendisi için büyük bir imtihandı hem de insanlara iman ile küfür arasında bir tercih sunuyordu.

[91] "Îsâ", *DİA*, XXII, 473.

HIZIR
ANSIZIN GELEN İLÂHÎ YARDIM

حَدَّثَنَا أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
... "يَرْحَمُ اللَّهُ مُوسَى، لَوَدِدْنَا لَوْ صَبَرَ
حَتَّى يُقَصَّ عَلَيْنَا مِنْ أَمْرِهِمَا."

Übey b. Kâb'ın naklettiğine göre,
Hz. Peygamber (sav)... (Musa ile Hızır kıssasını anlattıktan sonra) şöyle buyurmuştur:
"Allah Musa'ya rahmet eylesin. Keşke sabretseydi de (aralarında başka olaylar geçseydi) bize o ikisinin yapacağı diğer şeyler de anlatılsaydı."
(B122 Buhârî, İlim, 44)

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

"إِنَّمَا سُمِّيَ الْخَضِرُ لِأَنَّه جَلَسَ عَلَى فَرْوَةٍ بَيْضَاءَ فَإِذَا هِيَ تَهْتَزُّ مِنْ خَلْفِهِ خَضْرَاءَ."

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Hızır'a Hızır (Hadır-Yeşil) denilmesi, otsuz kuru bir yere oturduğu zaman ardından oranın hemen yeşermesi sebebiyledir."*

(B3402 Buhârî, Enbiyâ, 27; T3151 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 18)

Hz. Musa, kavmine konuşma yapmak üzere kalktığı bir esnada cemaatten biri, "İnsanların en âlimi kimdir?" diye sordu. Bunun üzerine yeryüzünde peygamber olması hasebiyle kendisinden daha bilgili bir kimsenin olamayacağı kanaatinde olan[1] Musa (as), "Allah bilir, Allah en iyi bilendir." diyerek ilmi Allah'a izafe etmesi gerekirken, *"Ben, en bilgiliyim."* dedi. Hz. Musa'nın bu davranışı üzerine Yüce Allah, iki denizin birleştiği yerde ondan daha âlim bir kulunun olduğunu ona vahyetti.

Bunun üzerine Hz. Musa, Rabbine, onu nerede bulabileceğini sordu. Yüce Allah da Musa'ya, "Sepetin içinde bir balık taşı. Balığı kaybettiğin yerde (bu kimseyi bulacaksın)." buyurdu. Neticede Hz. Musa yanına Yûşa' b. Nûn adlı genci yol arkadaşı olarak aldı ve içinde balık olan sepeti birlikte taşıdılar. Hz. Musa bu genci balığı gözlemekle yükümlü tutarak ayrıldığı zaman kendisine haber vermesini istedi[2] ve ona şöyle dedi: *"Durup dinlenmeyeceğim, ta ki iki denizin birleştiği yere varacağım. Varamazsam, senelerce yürüyeceğim."* dedi.[3]

İki denizin birleştiği noktaya vardıklarında Hz. Musa bir kayanın gölgesinde uykuya daldı. Tam bu esnada balık canlanıp denize atladı ve denizin derinliklerinde kayboldu.[4] Genç, balığın canlanıp denize gittiğini görmüş, fakat şeytan ona bu durumu Hz. Musa'ya haber vermesini unutturmuştu.[5] İşte aslında Hz. Musa'nın, Allah'ın kendisine Musa'dan daha çok ilim verdiği kulu ile buluşacağı yer, balığın denize doğru yol tuttuğu bu yer idi.

Derken acıktılar. Hz. Musa gence, *"Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük."*[6] dedi. Bunun üzerine genç, *"Gördün mü? Kayaya sığındığımız sırada balığı unutmuşum. Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu. Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti."* dedi.[7]

Hz. Musa, bunun, kendisinden daha âlim olan kul ile buluşacağı yeri belirten bir işaret olduğunu biliyordu. Hemen o mevkie geri döndüler.[8] Vardıklarında Musa, kayanın yanı başında, elbisesine bürünmüş olan Hızır'ı gördü ve selâm verdi. Hızır, Musa'nın bu şekilde selâm vermesine şaşırarak, "Senin ülkende selâm ne gezer!" dedi. Musa, *"Ben Musa'yım."* diye-

[1] AU2/291 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, II, 291.
[2] B4726 Buhârî, Tefsîr, (Kehf) 3.
[3] Kehf, 18/60.
[4] Kehf, 18/61.
[5] B4726 Buhârî, Tefsîr, (Kehf) 3.
[6] Kehf, 18/62.
[7] Kehf, 18/63.
[8] Kehf, 18/64.

rek karşılık verdi. O, "İsrâiloğulları'nın Musa'sı mı?" diye sorunca, Musa, *"Evet."* dedi.

Hızır, "Hayırdır, ne istiyorsun?" diye tekrar sorunca, Hz. Musa, *"Sana öğretilen ilimden bana doğruya iletici bir ilim öğretmen için geldim."* dedi. Bunun üzerine Hızır, "Elindeki Tevrat ve sana gelen vahiy senin için yeterli değil mi?"[9] "Sen Allah'ın ilminden O'nun sana öğrettiği bir ilme sahip bulunmaktasın, bu ilmi ben bilmem. Ben de Allah'ın ilminden O'nun bana öğrettiği bir ilme sahibim, onu da sen bilmezsin." dedi. Daha sonra Hz. Musa, Hızır'a, *"Sana öğretilenden, bana, doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tâbi olayım mı?"* deyince,[10] *"Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin. İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin?"*[11] şeklinde cevap verdi. Hz. Musa da, *"İnşallah beni sabreder bulacaksın, hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim."* dedi.[12] Hızır da, *"Bana tâbi olacaksan hiçbir şey hakkında ben bahsetmedikçe soru sorma."* dedi.[13] Hz. Musa bu şartı kabul etti ve birlikte yola koyuldular.

Hz. Musa ve Hızır birlikte sahil boyunca yürürken bir gemi gördüler ve gemidekilerden kendilerini de gemiye almalarını istediler. Gemidekiler Hızır'ı tanıdıkları için, hemen ücretsiz olarak onları gemiye aldılar. Bir müddet sonra Hızır, geminin tahtalarından birini söktü. Hızır'ın kendilerine iyilik yapan bu insanlara zarar verdiğini düşünen Hz. Musa, *"Sen onu içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu şaşılacak bir iş yaptın!"* dedi.[14]

Bunun üzerine Hızır, Musa'nın kendisine verdiği sözü hatırlatarak, *"Ben sana, 'Benimle birlikte olmaya sabredemezsin.' dememiş miydim?"*[15] şeklinde cevap verdi. Hz. Musa ise, *"Unuttuğum şeyden dolayı beni suçlama; işimde bana güçlük çıkarma."*[16] diyerek af diledi.

Hz. Musa'nın bu itirazı gerçekten unutma neticesinde olmuştu. Daha sonra bir serçe gelip geminin kenarına kondu ve gagasıyla denizden bir miktar su aldı. Serçenin bu hareketini izleyen Hızır, Hz. Musa'ya, "Benim ilmim ve senin ilmin, ancak şu serçenin denizden eksiltebildiği kadarını Allah'ın ilminden eksiltebilir." dedi.

Bir müddet sonra ikisi de gemiden indiler. Sahilde yürümeye devam ederlerken Hızır, arkadaşlarıyla oynamakta olan bir çocuk gördü ve hemen onu öldürdü. Hz. Musa bu olaya da çok şaşırmıştı ve Hızır'a, *"Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın (kimseyi öldürmediği hâlde) katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!"*[17]dedi. Hızır, Musa'dan bu itirazı bekliyormuş gibi yine, *"Ben sana benimle birlikte olmaya sabredemezsin dememiş miydim?"*[18]

[9] B4726 Buhârî, Tefsîr, (Kehf) 3.
[10] Kehf, 18/66.
[11] Kehf, 18/67-68.
[12] Kehf, 18/69.
[13] Kehf, 18/70.
[14] Kehf, 18/71.
[15] Kehf, 18/72.
[16] Kehf, 18/73.
[17] Kehf, 18/74.
[18] Kehf, 18/75.

şeklinde karşılık verdi. Musa da, *"Bundan sonra sana bir şey sorarsam artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu, tarafımdan (dilenecek son) özre ulaştın (bu son özür dileyişim)."*[19] dedi.

Yine yollarına devam ettiler ve bir köye vardılar. Köy ahalisinden yiyecek istediler fakat bu isteklerine karşılık bulamadılar. Derken köyde yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Hızır bu duvarı eliyle kaldırıp düzeltince kendilerini misafir olarak kabul etmeyen bu insanlara yardımcı olmanın anlamsız olduğunu düşünen Hz. Musa yine dayanamadı ve şöyle bir itirazda bulundu: *"İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın."*[20]

Musa'nın bu itirazı karşısında Hızır, *"İşte bu, benimle senin, aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim."*[21] dedi ve şunları anlattı:

"Gemi, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. (Çünkü) onların arkasında, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı."[22] Böylece Hüded b. Büded ismindeki bu kral[23] gemiyi almaya geldiğinde onu delinmiş bulacak ve bırakıp gidecekti. (Gemidekiler de) onu bir tahta ile tamir edeceklerdi.[24]

"Çocuğa gelince. Onun anne babası mümin kimselerdi. (Çocuğun) onları azgınlık ve nankörlüğe sürüklemesinden korktuk. Böylece Rablerinin onlara bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik."[25] Bu çocuk ileride isyankâr bir kul olacaktı. Anne babasının ona olan sevgileri, onun yoluna tâbi olmalarına yol açabilirdi.[26]

"Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin, sabredemediğin şeylerin içyüzü buydu."[27] Duvarın altındaki hazineler, biriktirilmiş altın ve gümüşten ibaretti.[28]

Peygamber Efendimizin anlattığı bu kıssa Kur'ân-ı Kerîm'de Kehf sûresinde de geçmektedir. Fakat bu sûrede, kıssanın kahramanlarından bazılarının Hızır, Yûşa' b. Nûn gibi isimlerle isimlendirilmesi, Hz. Musa'nın kavmi ile arasında olan konuşma, hayat suyunun balığı canlandırması, bir kuşun gemiye konarak denizden bir katre su alması ve öldürülen çocuğun küfür tabiatı üzerine yaratılmış olduğunun belirtilmesi gibi hususlara yer verilmemektedir.[29]

Kur'an'da Hz. Musa ile arasında geçen bu hadiselerin anlatıldığı kimse hakkında yalnızca, *"Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki ona katımızdan*

19 Kehf, 18/76.
20 M6163 Müslim, Fedâil, 170; Kehf, 18/77.
21 Kehf, 18/78.
22 Kehf, 18/79.
23 B4726 Buhârî, Tefsîr, (Kehf) 3.
24 M6165 Müslim, Fedâil, 172.
25 Kehf, 18/80-81.
26 M6165 Müslim, Fedâil, 172.
27 Kehf, 18/82; M6165 Müslim, Fedâil, 172.
28 T3152 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 18.
29 Kehf, 18/60-82.

bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik."[30] ifadeleri yer almakta, ismi, nerede ve ne zaman yaşadığı hakkında detaylı bilgi verilmemektedir. Kur'an'da anlatılan bu kıssanın Hızır hakkında olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte İslâm âlimlerinin çoğunluğu bu kimsenin Hızır olduğu kanaatindedir.[31] Nitekim hadislerde de söz konusu kıssadaki şahıstan Hızır diye bahsedilmesi[32] bu kanaati güçlendirmektedir. Fakat Hızır'ın aslında kim olduğu, nerede, ne zaman yaşadığı, peygamber mi, velî mi yoksa melek mi olduğu gibi konular hakkında Kur'an'da veya hadislerde ayrıntılı bilgi verilmemesi, Hızır hakkındaki bilgilerin asırlarca tartışılmasına sebep olmuştur.

Hızır (as) hakkında âyetlerde ve hadislerde detaylı bilgi verilmemesinin sebebi, diğer bazı kıssalarda olduğu gibi bu anlatımlarda da tarihî bilgi vermenin değil, örnek sunmanın ve ibret aşılamanın hedeflenmesidir. Nitekim Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: *"...İşte misaller! Biz onları insanlara düşünsünler diye veriyoruz."*[33] *"Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini (tatmin ve) teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda, sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir."*[34]

Peygamber Efendimizin bu kıssayı anlattıktan sonra, *"Allah, Musa'ya rahmet eylesin. Keşke sabretseydi de (aralarında başka olaylar geçseydi) bize o ikisinin yapacağı diğer şeyler de anlatılsaydı."*[35] buyurması da bu kıssanın anlatılmasındaki gayenin ibret almak olduğunu bizlere göstermektedir. Musa ile Hızır kıssasını bu açıdan değerlendirdiğimizde, bir peygamber olmasına rağmen Hz. Musa'dan daha bilgili bir kimsenin olması, bu bilginin Allah vergisi olduğunu ve Allah'ın da bunu dilediği kimseye verebileceğini göstermektedir. Yüce Rabbimizin, *"...Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır."*[36] uyarısı da kimsenin tüm bilgileri kuşatamayacağını, daima birilerinden bir şeyler öğrenilebileceğini hatırlatmaktadır.

Bu kıssadan, Allah'ın kendisine ilim verebilmesi için kula düşenin gayret sarf etmek olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim Peygamber Efendimizin, *"İlim ancak öğrenmekle elde edilir."*[37] sözü ilmin elde edilmesinin çalışmak ile mümkün olabileceğini göstermektedir. Bu durum Hz. Musa için de geçerlidir. Nitekim başlangıçta Allah'tan vahiy aldığı için olsa gerek kendisini yeryüzünde bulunan en âlim kimse olarak gören Hz. Musa, Rabbinin kendisinden daha âlim bir kulu olduğuna dair uyarısını aldıktan sonra hemen ilim öğrenmek için yollara düşmüştür. Onun bu davranışı ilme verdiği değer ve bu uğurda gösterdiği fedakârlığın da bir göstergesidir.

30 Kehf, 18/65.
31 "Hızır", *DİA*, XVII, 406.
32 B74 Buhârî, İlim, 16.
33 Haşr, 59/21.
34 Hûd, 11/120.
35 B122 Buhârî, İlim, 44.
36 Yûsuf, 12/76.
37 Buhârî, İlim, 10 –bâb başlığı–.

Yine Hızır ile Musa arasında geçen olaylara ibret gözüyle bakıldığında, dışarıdan yanlış ve kötü gibi görünen bazı olayların gerisinde makul sebeplerin olabileceği anlaşılmaktadır. Yüce Rabbimizin, *"...Olur ki bir şey sizin için hayırlı iken siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki bir şey sizin için kötü iken siz onu seversiniz/istersiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz."*[38] buyruğu da insana kötü gibi gözüken bazı şeylerin hakikatte iyi olabileceğini bildirmektedir. Hakikaten kıssada anlatılanlar, yaşanan her hadisede Allah'ın hikmetlerinin olduğu düşüncesini teyit etmektedir.

Her ne kadar bu kıssalar Kur'an'da veya hadislerde ibret alınması için anlatılmış olsa da insandaki merak duygusu Hızır'ın kimliğinin asırlarca tartışılmasına sebep olmuştur. Bu tartışmalarda ele alınan ilk husus Hızır'ın ismi ile ilgilidir. Arapça kaynaklarda, "hadır, hadr ve hıdr" şekillerinde yer alan Hızır kelimesi, yeşil, yeşilliği çok olan yer anlamlarına gelmektedir.[39] Peygamber Efendimiz de, *"Hızır'a Hızır (Hadır-Yeşil) denilmesi, otsuz kuru bir yere oturduğu zaman ardından oranın hemen yeşermesi sebebiyledir."*[40] buyurmuştur.

Hızır ile ilgili olarak İslâm âlimleri arasında pek çok husus tartışılmıştır. Bunlardan belki de en önemlisi Hızır'ın her insan gibi tarihte yaşayıp ölmüş mü yoksa onun ölümsüz bir kul mu olduğu sorusudur. Hızır'ın geçmişten günümüze yaşamış olduğu düşüncesi, bazı rivayetlerde balığın "hayat suyu" ile olan teması sonucu dirildiğinden bahsedilmesi[41] ile yakından ilgilidir. Nitekim ölüleri dirilttiğine, canlıları ölümsüzlüğe eriştirdiğine inanılan hayat suyundan Hızır'ın da içtiği, böylece kıyamete kadar yaşayacağı yorumları, Hızır'ın darda kalmışların yardımına koşan, Allah'ın sevgili kullarına lütuf ve ikramlarını ulaştırdığı bir aracı konumuna sahip olduğu düşüncesini doğurmuştur. Böylece Hızır, tarihte yaşamış "salih bir kul"dan ziyade olağanüstü bir şahsiyet olarak tasavvur edilmiştir.[42] Dahası hadislerde âhir zamanda Deccâl'in karşısına çıkacağı belirtilen kişinin Hızır olduğuna dair yorumlar da[43] daha çok mutasavvıflar tarafından savunulan Hızır'ın kıyamete kadar yaşayacağı düşüncesini desteklemiştir. Bununla birlikte İslâm âlimlerinin çoğunluğu, *"Biz, senden önce de hiçbir beşere ölümsüzlük vermedik..."*[44] *"Her canlı ölümü tadacaktır..."*[45] âyetlerini ve Peygamber Efendimizin, *"Yüz sene sonra, bugün yeryüzünde yaşayanlardan kimse kalmaz."*[46] hadisini delil getirerek Hızır'ın da her insan gibi ölümlü olduğunu savunmaktadırlar.[47]

Hızır'ın öldüğü kabul edildiğinde, onun ne zaman yaşamış olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Musa (as) ile arasında geçen hadiseden ha-

38 Bakara, 2/216.
39 LA14/1185 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIV, 1185.
40 B3402 Buhârî, Enbiyâ, 27; T3151 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 18.
41 B4727 Buhârî, Tefsîr, (Kehf) 4; T3149 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 18.
42 "Hızır", *DİA*, XVII, 410-411.
43 M7375 Müslim, Fiten, 112.
44 Enbiyâ, 21/34.
45 Âl-i İmrân, 3/185.
46 B601 Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 40; M6479 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 217.
47 "Hızır", *DİA*, XVII, 407.

reketle Hızır'ın Hz. Musa döneminde yaşadığı söylenebilir. Bir rivayette, Hızır'ın, Mısır'da yaşayan İsrâiloğulları'ndan bir kimse olduğu, bir rahipten hak dini öğrendiği, daha sonra bu dini yaymaya çalıştığı anlaşılınca bir adaya sığındığının ifade edilmesi bu ihtimali desteklemektedir.[48]

Hz. Musa döneminde yaşadığı düşünüldüğünde onun Hz. Musa'nın dahi bilmediği bazı gaybî bilgileri bilmesinden yola çıkarak söz konusu salih kulun peygamber olup olmadığı da tartışılmıştır. Nitekim gayb, insanın akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinemeyeceği bir alandır. Gaybı yalnızca Cenâb-ı Hakk'ın bildiği Kur'an'da açıkça beyan edilmiştir.[49] Hızır'ın gelecekte yaşanacaklara dair bazı gaybî bilgilere sahip olması[50] göz önünde bulundurulduğunda, onun vahiy yoluyla bu bilgileri Cenâb-ı Hak'tan alan bir peygamber olduğu düşünülmüş, Kur'an'da kendisine rahmet verildiğinin belirtilmesi de[51] bazı âlimlerce, "Ona peygamberlik verildi." şeklinde yorumlanmıştır.[52] Hızır'ın peygamber değil de Allah'tan ilham alan bir velî olduğu fikri de bazı mutasavvıflarca ifade edilmiş, fakat bir velînin peygamberden daha âlim olmasının mümkün olamayacağını düşünen âlimler bu ihtimali reddetmişlerdir. Ayrıca, Hızır'ın insan şekline bürünmüş bir melek olma ihtimalinden de söz edilmiştir.[53]

Kur'an ve hadis kaynaklı Hızır tasavvurlarının yanında bir de İslâm ile doğrudan bağlantısı olmayan Hızır telakkileri mevcuttur. Nitekim "Ölümsüzlük pınarı" yahut "âb-ı hayat" olarak adlandırılan "hayat suyu"ndan içtiği, böylece ölümsüzlük kazandığı düşünülen Hızır'ın kıyamete kadar yaşayacağına inananlar bulunmaktadır. Bu inancın Gılgamış Destanı, İskender Efsanesi ve bazı Yahudi kaynaklardaki efsaneler ile benzerlik arz ettiği görülmekteyse de rivayetlerde Hızır'ın ölümsüzlüğüne dair bilgi yer almamaktadır. Yahudi kültüründe Hızır'ınkine benzer hikâyeler İlyâ hakkında da anlatılmakla birlikte Tevrat'ta ne Hızır ne de İlyâ hakkında böyle bir kıssa yer almaktadır.[54] Yine çeşitli toplumlarda ve kültürlerde yaygın olan "Hıdırellez Bayramı" da Hızır ile İlyas isimlerinin birleşmesinden oluşmuştur. Halk arasında ölümsüzlük suyundan içmeleri sonucu biri karada, biri denizde olmak üzere darda kalanların yardımına koştuklarına inanılan Hızır ile İlyas'ın buluştukları bahar mevsiminin başlangıç günü "Hıdırellez" olarak anılmıştır. Bu inanışa göre, Hızır ve İlyas'ın her yıl mayıs ayının altıncı günü buluşmaları ile birlikte doğa yeniden canlanmaktadır. Temelleri İslâm öncesi kültürlere dayanan bu efsanevî "Hıdırellez" telakkilerinin elbette ki İslâm'da yeri yoktur.[55]

48 İM4030 İbn Mâce, Fiten, 23.
49 En'âm, 6/59; Âl-i İmrân, 3/179.
50 Kehf, 18/82.
51 Kehf, 18/65.
52 KC11/16 Kurtubî, *Tefsîr*, XI, 16; KE2/685 Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 685.
53 Hİ2/288 İbn Hacer, *İsâbe*, II, 288-289.
54 "Hızır", *DİA*, XVII, 407-408.
55 "Hıdrellez", *DİA*, XVII, 313-314.

Bunların dışında halk arasında yaygın bir şekilde kabul gören Hızır karakteri yardımlaşma ve yardıma muhtaç olanların yardımına koşma hususunda menkıbeleşmiş olup geçmişten günümüze yaşayan, kıyamete kadar da yaşayacağına inanılan temsilî bir kahramandır. Hızır'ın, darda kalan insanların yardımına koştuğuna, bazen dilenci kılığına girerek yardım konusunda insanları imtihana tâbi tuttuğuna inanılmaktadır. Nitekim Hızır ile ilgili anlatılan hikâyelerde; dilenci kılığında gelen ve yardım edilmediğinde imtihanın kaybedildiğinin bir emaresi olarak aniden ortadan kaybolan bir Hızır'dan yahut darda kalmış bir kimsenin Allah'tan yardım istediği bir esnada aniden çıkagelen ve yardımın ardından da esrarengiz bir şekilde daha teşekkür dahi etmeye fırsat kalmadan ortadan kaybolan bir Hızır'dan bahsedilmektedir. Hızır'ın gerçekten yardım veya imtihan için gelip gelmediği bilinemez ama bu Hızır düşüncesinin toplumsal dayanışmayı diri tutarak insanlar arasındaki yardımlaşmayı sağlama gibi bir işlev icra ettiği bir gerçektir. "Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez!", "Her geceni Kadir, her geleni Hızır bil!" sözleri, yine acil servislere "Hızır Acil" denmesi de bu düşüncenin bir tezahürüdür.

Bu anlamda tarihte yaşamış ve Kur'an'da, *"kullarımızdan bir kul"* şeklinde ifade edilen[56] kimse ile halk arasında temsilî bir şahsiyete bürünmüş Hızır tasavvuru birbirinden ayrılmaktadır. Kur'an'da ve hadislerde bahsedilen Hızır tarihte yaşamış bir kul iken halk dilindeki Hızır bir nevi ilâhî yardımın işareti konumundadır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, yardımın Hızır'dan değil yalnızca Allah'tan geldiği ve yine yardımın yalnızca Allah'tan istenilmesi gerektiğidir.[57] Çünkü Rabbimiz yardımın yalnızca kendisinden olduğunu bize bildirmektedir: *"...Yardım ve zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah katındandır."*[58] *"Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin? Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümranlığı yalnızca Allah'ındır? Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır."*[59]

[56] Kehf, 18/65.
[57] Fâtiha, 1/5.
[58] Âl-i İmrân, 3/126.
[59] Bakara, 2/106-107.

DİĞER PEYGAMBERLER
NÜBÜVVET ZİNCİRİNİN HALKALARI

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ... فَغَضِبَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى رُئِيَ فِى وَجْهِهِ، ثُمَّ قَالَ:
"لاَ تُفَضِّلُوا بَيْنَ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ..."

Ebû Hüreyre anlatıyor:

... (Ensardan bir adamın bir Yahudi ile peygamberlerin hangisinin üstün olduğu konusunda tartıştıklarını öğrenen) Hz. Peygamber (sav) sinirlendi, öyle ki bu hâli yüzüne yansıdı. Ardından şöyle buyurdu: *"Allah'ın peygamberlerini birbirlerine üstün tutmayın..."*

(B3414 Buhârî, Enbiyâ, 35; M6151 Müslim, Fedâil, 159)

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"... وَالْأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ لِعَلَّاتٍ، أُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى، وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ."

أَخْبَرَنِى سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا مَرَّ بِالْحِجْرِ قَالَ:
"لَاتَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ أَنْ يُصِيبَكُمْ
مَا أَصَابَهُمْ."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"يَرْحَمُ اللَّهُ لُوطًا، لَقَدْ كَانَ يَأْوِى إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ..."

عَنْ سَعْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : "دَعْوَةُ ذِى النُّونِ إِذْ دَعَا وَهُوَ فِى بَطْنِ
الْحُوتِ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ. فَإِنَّهُ لَمْ يَدْعُ بِهَا رَجُلٌ
مُسْلِمٌ فِى شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا اسْتَجَابَ اللَّهُ لَهُ."

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"...Peygamberler, anneleri ayrı, babaları bir kardeşlerdir, dinleri de birdir."*

(B3443 Buhârî, Enbiyâ, 48)

Sâlim b. Abdullah, babasından (Abdullah b. Ömer'den) şunları nakletmiştir: "Peygamber (sav), (Semûd kavminin arazisi olan) Hicr'e uğradığında şöyle buyurdu: *'Onların başlarına gelen musibetin sizin de başınıza gelmemesi için, (kendilerine) zulmetmiş olan kimselerin yerleşim yerlerine ağlayarak (ibret alarak) girin.'*"

(B3380 Buhârî, Enbiyâ, 17)

Ebû Hüreyre'nin (ra) naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah, Lût'a rahmet etsin. O, sağlam bir kaleye sığınmıştı..."*

(B4694 Buhârî, Tefsîr, (Yûsuf) 5)

Sa'd (b. Ebû Vakkâs) tarafından nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Zü'n-nûn'un (Yunus'un) balığın karnında iken yaptığı dua şöyleydi: 'Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (kendine) zulmedenlerden oldum.'* (Enbiyâ, 21/87) *Müslüman bir kişi bir şey için bu duayı yaparsa, Allah onun duasını mutlaka kabul eder."*

(T3505 Tirmizî, Deavât, 81)

"Ey Ebû Kâsım! Ashâbından birisi yüzüme vurdu!" diyerek Peygamberimize (sav) geldi bir Yahudi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, *"Kim vurdu?"* diye sordu. Yahudi, vuran kişinin kim olduğunu söyleyince Peygamberimiz onu yanına çağırttı. Ensardan olan bu zât gelince de, *"Sen buna vurdun mu?"* dedi. "Onun çarşıda, 'Musa'yı (as) insanlar üzerine seçkin kılana andolsun ki!' diyerek yemin ettiğini işittim." diyerek söze başlayan sahâbî, bu söz üzerine öfkesine hâkim olamayarak Yahudi'ye tokat attığını itiraf etti.[1] Zira aralarında Resûlullah dururken, 'Musa'yı (as) insanlar üzerine seçkin kılan Allah'a yemin ederim.' denilmesini hazmedememişti...

Yahudi ise aralarındaki anlaşmayı ve kendilerine verilen güvenceleri hatırlatarak kendisine yapılan bu davranışın hesabını soruyordu Allah Resûlü'nden. Bunun üzerine Resûlullah (sav) öfkelendi. Öyle ki yüz ifadesinden öfkesi anlaşılıyordu. Sonra şöyle buyurdu: *"Allah'ın peygamberlerini birbirlerine üstün tutmayın! Nitekim sûra üfürülecek ve Allah'ın diledikleri müstesna, gökyüzünde ve yeryüzündeki her canlı ölecektir. Sonra bir daha sûra üfürülecek ve ilk olarak ben diriltileceğim. O anda bir de bakacağım ki Musa orada arşa tutunmuş duruyor. Tur günündeki baygın düşmesi ile mi hesaba çekildi yoksa benden evvel mi diriltildi bilmiyorum.[2] Ama ben hiçbir kimse için 'Yunus b. Mettâ'dan (as) daha faziletlidir!' diyemem."*[3]

Peygamber Efendimizin bu tavrı, aslında tam anlamıyla peygamberler arasında herhangi bir ayrım gözetilmemesi gerektiği yönündeki Kur'anî beyanın farklı bir ifadesidir: *"Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: 'Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz...'"*[4] Gönderiliş sebepleri, tebliğleri, görevleri açısından peygamberler arasında bir fark yoktur. Fakat Allah Teâlâ'nın, *"O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir..."*[5] buyurmuş olması ve *"(Ey Muhammed!) O hâlde sen, "ulü'l-azm" peygamberlerin sabretmesi gibi sabret!"*[6] âyet-i kerimesinde peygamberlerden bazılarını "ulü'l-azm" yani "azim sahibi" olarak nitelendirmiş olması, Yüce Allah nezdinde peygamberler arasında da fazilet bakımından bazı farklılıkların

[1] B2412 Buhârî, Husûmât, 1.
[2] B3414 Buhârî, Enbiyâ, 35.
[3] M6151 Müslim, Fedâil, 159.
[4] Bakara, 2/285.
[5] Bakara, 2/253; İsrâ, 17/55.
[6] Ahkâf, 46/35.

olduğunu göstermektedir. İnananlar açısından meseleye bakıldığında ise hiçbir peygamber arasında ayrım yapılmaması önem kazanır. Nitekim Peygamber Efendimiz hadiste, âhirette diriltilecek ilk kişi kendisi olacağı hâlde, Hz. Musa'nın (as) kendisinden önce diriltilebileceğini söyleyerek fazilet bakımından kimin daha üstün olduğunu Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini vurgulamıştır.

Hidayet yolunun rehberleri olan bütün peygamberler, silsile hâlinde –aynı inanç esasları üzerinde aynı kalarak– insanlığın kaydettiği gelişmeye denk düşecek bir tekâmül seyri oluşturmuşlardır. Bu tekâmül, Kur'an'da "Hâtemü'n-Nebiyyîn" (Peygamberlerin Sonuncusu)[7] olarak bildirilen Hz. Muhammed'de (sav) kemalini bulmuştur. Nitekim Peygamber Efendimiz, *"...Peygamberler anneleri ayrı, babaları bir kardeşlerdir, dinleri de birdir."*[8] buyurarak bunu ifade etmiştir.

Geçmiş ümmet ve milletlere gönderilen peygamberlerin kıssaları, Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli konularından biridir. Kur'an'ın muhtevasının neredeyse üçte birini, peygamber kıssaları teşkil eder. Kur'ân-ı Kerîm'deki peygamber kıssaları, geçmiş kavimlerin yaşadığı ibretli hadiseler vasıtasıyla, insanların kötü davranışlardan ve sapıklıktan kurtulup Cenâb-ı Hakk'a kulluğa teşvikini sağlama gibi bir hikmetin eseridir. Böylece Kur'an, hatalı davranışlar ile onların karşısındaki doğru tavırları somutlaştırır. Bu ise benzer hatalardan sakındırmak için ders ve ibret vermenin yanı sıra, doğru yola ulaştırıcı davranışları teşvik etmek başta olmak üzere, pek çok amaca hizmet etmektedir. Yine bu kıssalarda, tevhid akidesinin kalplerde güçlenmesi için peygamberlerin tebliğleri ve bu peygamberlere kendi ümmet ve kavimlerinin gösterdiği tavırlar da ele alınmıştır. Böylece peygamberlerin karşılaştıkları zorluk ve imtihanlardan vahye muhatap olanların ders almaları, sabırlı olmaları ve nimetlere şükretmeyi öğrenmeleri istenmektedir.

Resûl-i Ekrem'in hadislerinde, Hz. İbrâhim, Hz. Musa, Hz. İsa gibi, kendilerine kitap verilmiş peygamberler dışında, Kur'an'daki diğer peygamberlerin kıssalarına ait pek fazla detay bulunmaz. Bununla birlikte bütün peygamberler olmasa da bazı peygamberlerle alâkalı bir kısım bilgi, hikâye ve kıssalar, Kutlu Nebî'nin sözlerinde yer alır. Hz. Muhammed (sav) zaman zaman geçmiş peygamberlerin kıssalarını anlatmıştır. Aslında câhiliye döneminde Araplar arasında kıssa/hikâye meclisleri kurulur, panayırlarda hikâyeciler itibar görürdü. Ne var ki eğlenmek amacıyla câhiliyede anlatılan hikâyeler, daha çok kahramanlık maceralarından iba-

[7] Ahzâb, 33/40.
[8] B3443 Buhârî, Enbiyâ, 48.

retti. Peygamberimiz ise kıssayı bir eğitim aracı olarak kullanmış, geçmiş peygamberlerin mesel olmuş hikâyelerini zaman zaman isim vererek bazen de genel fakat hakîmâne bir üslûpla, kendi yorumlarını da katarak özel sohbet halkalarında sahâbîlerine anlatmıştır.[9] Böylece Peygamber Efendimiz, câhiliye döneminde yaygın olan ve İslâm'ın özüne uymayan geçmiş peygamberlere ait asılsız hikâyelerin yayılmasının önüne geçmiştir.

Söz konusu kıssa ve haberleri Resûl-i Zîşân'ın, nerelerde ve kimlere anlattığı konusunda detay bulunmamakla birlikte onun, bu tür bilgilere bilhassa önem verdiği görülmektedir. Nebîler Serveri, peygamberlere dair bazı kıssaları peygamber ismi vermeyerek "peygamberlerden biri"[10] gibi kıssa anlatım girişleriyle anlatmıştır:

"Bir peygamberi (ağacın altında konakladığı esnada) karınca ısırdı. Bu nedenle peygamber, karınca yuvasının yakılmasını emretti ve yuva yakıldı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, peygamberine şöyle vahyetti: 'Seni bir karınca ısırdı diye sen de Allah'ı tesbih eden bir ümmeti mi yaktın!'"[11]

Peygamber Efendimiz, bazı peygamberlerden ise bizzat isimlerini zikrederek bahsetmişti. Bunlar arasında Kur'an'da adı geçen Âdem, İdris, Nuh, Hud, Salih, Lût, İbrâhim, İsmâil, İshak, Yakub, Yusuf, Şuayb, Harun, Musa, Dâvûd, Süleyman, Eyyub, Zülkifl, Yunus, İlyas, Elyesa', Zekeriyyâ, Yahyâ, İsa ve Kur'an'da adları geçtiği hâlde peygamber oldukları ihtilâflı olan Lokman, Üzeyir ve Zülkarneyn yer alıyordu.

Bunlardan İdris (as), Kur'an'da, *"pek doğru bir insan ve bir peygamber"*[12] nitelemesi yapılarak taltif edilen ve *"Biz onu yüce bir makama yükselttik."*[13] âyetinde zikredildiği üzere, üstün bir makama yüceltildiği belirtilen bir nebî idi. Onun yükseltildiği bu yüce mekân, Allah Teâlâ'ya yakın bir mertebeye, cennete veya dördüncü kat semaya kaldırılması olarak yorumlanmıştı.[14] Nitekim Peygamber Efendimiz, İdris (as) hakkında, *"Mi'raca çıkarıldığımda İdris (Peygamber)'i dördüncü kat semada gördüm."*[15] buyurmuştu. Buna göre mi'racda Hz. İdris ile karşılaşması hadisesi Yüce Peygamber'in dilinde ifadesini şöyle bulmuştu: *"Dördüncü kat semaya vardık... (Bir süre sonra) İdris'in (as) yanına gittim ve ona selâm verdim. O da bana, 'Bir kardeş ve peygamberden sana merhaba!' dedi."*[16]

Peygamberimizin (sav) kendisinden bahsettiği peygamberlerden birisi de Hud (as) idi. Yüce Rabbimiz, Hz. Hud'u Âd kavmine göndermişti. Hud (as) kavmine, *"Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?"*[17] diyerek hak

[9] B3436 Buhârî, Enbiyâ, 48; B78 Buhârî, İlim, 19; M6949 Müslim, Rikâk, 100.
[10] B3124 Buhârî, Farzu'l-humus, 8.
[11] B3019 Buhârî, Cihâd, 153; M5850 Müslim, Selâm, 149.
[12] Meryem, 19/56.
[13] Meryem, 19/57.
[14] İT5/240 İbn Kesîr, *Tefsîr*, V, 240.
[15] T3157 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 19; HM13775 İbn Hanbel, III, 261.
[16] B3207 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 6; M411 Müslim, Îmân, 259.
[17] A'râf, 7/65.

dine davet etmişti. Bunun üzerine kavminin ileri gelenlerinden onu inkâr edenler *"...Şüphesiz, biz seni akılsız (cahil) görüyor, senin mutlaka yalancılardan biri olduğuna inanıyoruz."*[18] dediler. O ise, *"Ey kavmim! dedi, ben beyinsiz değilim. Fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir elçiyim. Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm. Sizi uyarmak için içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir (kitap) gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nuh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılışta sizi onlardan üstün kıldı. O hâlde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz."* buyurdu.[19]

Bunun üzerine, *"...Sen bize tek Allah'a ibadet edelim, atalarımızın ibadet edegeldiklerini bırakalım diye mi geldin? Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi bizi tehdit ettiğin azabı getir."*[20] diyerek karşı çıktılar.

Hud (as), *"Artık size Rabbinizden bir azap ve öfke inmiştir. Allah'ın, haklarında hiçbir delil indirmediği, yalnızca sizin ve babalarınızın uydurduğu birtakım isimler (düzmece tanrılar) hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Öyleyse (başınıza geleceği) bekleyin! Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!"* şeklinde cevap verdi.[21]

Hz. Hud'un kavmi, bu inkârlarının bir neticesi olarak bir müddet sonra, kendilerine doğru yönelen bulutları görürler. Onlar bu bulutların yağmur bulutu olduğunu sanırlar fakat Hz. Hud bunun Allah tarafından gönderilen, içinde acı bir azap olan rüzgâr olduğunu söyler.[22] Daha sonra, Allah Teâlâ, iman etmeyen bu kavmin üzerine yedi gün sekiz gece uğultulu ve dondurucu bir rüzgâr estirir. Öyle ki halk, kökünden çıkarılmış içi boş hurma kütükleri gibi yere serilir. Onlardan geriye hiçbir şey kalmaz.[23] İman edenler ise Allah'ın rahmetiyle kurtulur.

Peygamberimiz zaman zaman Hz. Hud'dan bahsederdi. Nitekim Veda Haccı esnasında bir vadiden geçerken Hz. Ebû Bekir'e, *"Ey Ebû Bekir! Bu hangi vadidir?"* diye sormuş, "Usfân vadisidir." karşılığını alınca da, *"Hud ve Salih (as), altlarında aba, üzerlerinde post olduğu hâlde, yuları hurma lifinden örülü kızıl renkli, genç develer üzerinde, telbiyeler getirerek buradan geçip Kâbe'de haccetmeye gidiyorlardı."*[24] diye Hz. Hud ve Hz. Salih'in başından geçenleri anlatmıştı.

Salih (as), Allah Teâlâ'nın Semûd kavmine (Hicr halkına) gönderdiği bir peygamberdi.[25] Salih (as) kavmine gönderildiğinde onlara şöyle seslenmişti: *"...Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yok. O, sizi topraktan yarattı ve sizi yeryüzünün imarında görevli (ve buna uygun)*

[18] A'râf, 7/66.
[19] A'râf, 7/67-69.
[20] A'râf, 7/70.
[21] A'râf, 7/71-72.
[22] Ahkâf, 46/24.
[23] Hâkka, 69/4-8; Fussilet, 41/16.
[24] HM2067 İbn Hanbel, I, 232.
[25] Neml, 27/45.

kıldı. Öyle ise O'ndan bağışlanma dileyin; sonra da O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır ve dualara cevap verendir."[26]

"...Ey Salih! Bundan önce sen, aramızda ümit beslenen bir kimseydin. Şimdi babalarımızın taptıklarına tapmamızı bize yasaklıyor musun? Şüphesiz, biz senin bizi çağırdığın şeyden derin bir şüphe içindeyiz.[27] *Sen de ancak bizim gibi bir beşersin. Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi bize bir mucize getir."* dediler.[28]

"Ey kavmim! İşte size mucize olarak Allah'ın dişi bir devesi. Bırakın onu, Allah'ın arzında/yeryüzünde yayılıp otlasın. Ona kötülük dokundurmayın, yoksa sizi yakın bir azap yakalar."[29] diyen Hz. Salih'in bu uyarısına çok da aldırış etmeyen kavmi, deveyi içlerinden kuvvetli ve mevki sahibi birisine kestirirler.[30] Ardından Hz. Salih'e, *"...Ey Salih! Sen eğer (dediğin gibi) peygamberlerden isen haydi bizi tehdit ettiğin azabı getir."* diye seslenirler.[31] Bunun üzerine Salih (as), *"Yurdunuzda üç gün daha yaşayın!"* buyurur.[32]

Derken sabaha çıkarlarken korkunç ve uğultulu bir ses onları yakalayıverir. Öyle bir yıldırım çarpar ki ayakta durmaya güç yetiremezler. Sonunda Allah Teâlâ onları kırıp geçirerek yerle bir eder.[33]

Peygamber Efendimiz, geçmiş ümmetlerin bu azgınlık ve inatçılıkları karşısında ümmetinin onların akıbetlerinden haberdar olmaları ve onların durumlarına düşmemeleri için bu kıssaları anlatıyordu. Hatta onların yaşadıkları bölgelerden geçerken bazı tedbirler almalarını istiyordu. Tebük Seferi dönüşü Salih Peygamber'in kavminin yaşadığı bilinen Hicr vadisinde konakladıklarında; ashâbına Semûd kavminin kullandığı kuyulardan su içmemeleri konusunda tembihte bulunmuştu.[34] Peygamber Efendimiz, böylece ashâbının önceki ümmetlerin düştükleri bu durumdan ibret almalarını istemişti. Nitekim bu kavimlerin mekânlarının ibret almak, onların düştükleri bu hâl konusunda gözyaşı dökerek tefekkür etmek için ziyaret edilebileceğini ayrıca haber vermekteydi: *"Onların başlarına gelen musibetin sizin de başınıza gelmemesi için, (kendilerine) zulmetmiş olan kimselerin yerleşim yerlerine ağlayarak (ibret alarak) girin."*[35] Bu ikazın, tarih bilincini diri tutma konusunda Müslümanlara son derece önemli bir uyarı niteliği taşıdığı da bir gerçektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Sizden önceki nice (milletler hakkında) ilâhî kanunlar gelip geçmiştir. Onun için yeryüzünde gezin dolaşın da (Allah'ın âyetlerini) yalanlayanların akıbeti nasıl olmuş görün."*[36] âyetindeki gibi pek çok âyette, yeryüzündeki geçmiş ümmet ve milletlerle ilgili mekânların ibret alınmak maksadıyla ziyareti konusunda yüce buyruklar vardır.[37]

[26] Hûd, 11/61.
[27] Hûd, 11/62.
[28] Şuarâ, 26/154.
[29] Hûd, 11/64.
[30] B3377 Buhârî, Enbiyâ, 17.
[31] A'râf, 7/77.
[32] Hûd, 11/65.
[33] Hûd, 11/66-68; Hicr, 15/83-84; Şems, 91/14.
[34] B3379 Buhârî, Enbiyâ, 17.
[35] B3380 Buhârî, Enbiyâ, 17; M7465 Müslim, Zühd, 39.
[36] Âl-i İmrân, 3/137.
[37] En'âm, 6/11; Nahl, 16/36; Neml, 27/69.

Resûlullah'ın anlatılarında zikri geçen peygamberlerden biri de, Kur'an'da kendisine "hüküm", "hâkimlik", "peygamberlik", "hükümdarlık" ve "ilim" verildiği bilhassa vurgulanan[38] Hz. Lût'tur. Hz. Lût'un halkı da diğer peygamberlerin kavimleri gibi onun peygamberliğine inanmamış, onu yalanlamışlardı.[39] Lût (as) kavmine, *"...Allah'a karşı gelmekten korkmaz mısınız? Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin! Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir."*[40] *"...Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz? Hakikaten siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Siz haddi aşan bir toplumsunuz."* demişti.[41]

Bunun üzerine kavmi onu ve taraftarlarını bu hayâsızlıktan uzak durdukları için memleketinden çıkarmak istemişler,[42] *"...Ey Lût! Ey Lût! (İşimize karışmaktan) vazgeçmezsen mutlaka (şehirden) çıkarılanlardan olacaksın!"* demişlerdi.[43] Lût (as) onlara cevaben, *"...(Bu ilâhî ikazdan sonra hâlâ) siz, ille de kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşacak mısınız? Doğrusu siz ne yaptığını bilmez bir toplumsunuz."* demişti.[44]

Bunun üzerine Allah Teâlâ, onları helâk etmeleri için meleklerini gönderdi.[45] Melekler insan şekline bürünüp Hz. Lût'un evine konuk olarak geldiler. Lût (as) gelenlerin oraların yabancısı olduklarını[46] görünce, kavminin onlara hayâsız bir şekilde zarar vermesinden korktu.[47]

Misafirlerin geldiğini duyan şehir halkı sevine sevine Hz. Lût'un evine geldiler.[48] Lût (as) onlara, *"...Bunlar benim misafirimdir. Sakın beni utandırmayın; Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin!"*[49] dedi. Bunun üzerine şiddetle Hz. Lût'a karşı çıkan gözleri dönmüş şehir halkı, *"...Biz seni, el âlemin işine karışmaktan men etmemiş miydik?"*[50] dediler. Lût (as) ise, *"İşte kızlarım. Eğer (düşündüğünüzü) yapacaksanız (onlarla evlenebilirsiniz)."* dedi.[51] Ama ahlâksız topluluk *"...İyi biliyorsun ki kızlarında bizim gözümüz yok. Sen bizim ne istediğimizi çok iyi biliyorsun."*[52] diye cevap verdi.

Halkının bu yaptıkları karşısında Lût (as), *"Keşke size karşı (koyacak) bir gücüm olsaydı ya da sağlam bir desteğe dayanabilseydim!"*[53] *"Ey Rabbim! Şu bozguncu kavme karşı bana yardım et!"*[54] *"Ey Rabbim! Beni ve ailemi onların yaptıkları çirkin işten kurtar!.."*[55] diyerek Allah'a yalvardı. Durumu fark eden misafirleri ona şöyle dedi: *"Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar."*[56] *"...Bilakis biz sana (kavminin) şüphe etmekte olduğu azabı getirdik. Biz, sana gerçeği getirdik. Şüphesiz biz doğru söyleyenleriz. Gecenin bir*

[38] Enbiyâ, 21/74.
[39] Kamer, 54/33.
[40] Şuarâ, 26/161-165.
[41] A'râf, 7/80-81.
[42] A'râf, 7/80-82.
[43] Şuarâ, 26/167.
[44] Neml, 27/55.
[45] Hicr, 15/58.
[46] Hicr, 15/61-62.
[47] Hûd, 11/77.
[48] Hicr, 15/67.
[49] Hicr, 15/68-69.
[50] Hicr, 15/70.
[51] Hicr, 15/71.
[52] Hûd, 11/79.
[53] Hûd, 11/80.
[54] Ankebût, 29/30.
[55] Şuarâ, 26/169.
[56] Hûd, 11/81.

bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalarından yürü. Sizden hiç kimse, sakın dönüp de ardına bakmasın, istenen yere gidin."[57] *"Ancak karın müstesna. (Onu bırak.) Çünkü onların (kavminin) başına gelecek olan azap onun başına da gelecektir. Onların azapla buluşma zamanı sabahtır. Sabah yakın değil midir?!"*[58]

Bunun üzerine Lût (as) karısını arkada bırakarak ailesini alarak oradan uzaklaştı. Derken güneşin doğuşu sırasında, onları uğultulu ve korkunç bir ses yakaladı. Onları yerle bir etti. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdı.[59] Böylece karısı hâriç Hz. Lût ve ailesi kurtulmuş oldu.[60]

Peygamber Efendimiz, *"Allah, Lût'a rahmet etsin. O, sağlam bir kaleye sığınmıştı..."*[61] buyurarak Hz. Lût'tan bahsetmiş, onun Allah Teâlâ'ya nasıl sığındığını anmıştı. Böylece Hz. Lût'un, bütün bu zorluklara rağmen tevhid mücadelesini azimle yürütmesini ashâbına örnek göstermişti. Peygamber Efendimiz, bir taraftan Hz. Lût'un mücadele azmine işaret ederken diğer taraftan da, *"Ümmetim için korktuğum şeylerin arasında en korkunç olanı Lût kavminin işlediği cürümdür."*[62] buyurarak Lût kavminde yaygın olan eşcinsellik gibi çirkin bir fiile yaklaşmamaları hususunda ümmetini uyarıyordu. Günümüzde eşcinselliğin yaygınlaşmış olduğu ve doğal bir cinsel tercih gibi ele alınmaya çalışıldığı düşünüldüğünde Peygamber Efendimizin bu endişesinin haklılığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu çirkin fiilin, çeşitli kitaplarda "Lûtîlik" veya "Livata" diye Hz. Lût'un ismi ile birlikte anılması da yanlış bir kullanımdır. Bu sebeple günümüzde kullanılan homoseksüellik ve eşcinsellik gibi isimlendirmelerle anılması daha uygun görülmektedir.

Allah Teâlâ, Medyen halkına ise peygamber olarak Hz. Şuayb'ı göndermişti.[63] Şuayb (as), Hz. Musa'nın kayınpederiydi. Musa (as) onun kızıyla evlenmiş, buna karşılık yanında sekiz veya on yıl işçi olarak çalışmıştı.[64] Şuayb (as) da kavmini Allah'a iman etmeye davet etmişti. Onun halkı ticaret esnasında ölçü ve tartıda hile yapmakla meşhur olduğu için bu konuda onları özellikle uyararak onlara şöyle seslenmişti: *"...Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin ondan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Ben sizi bolluk içinde görüyorum. Ben sizin adınıza kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum. Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. İnsanların eşyalarını (mallarını ve haklarını) eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. Eğer inanan kimselerseniz Allah'ın bıraktığı helâl kazanç sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin başınızda bir bekçi değilim."*[65]

[57] Hicr, 15/63-66.
[58] Hûd, 11/81.
[59] Hicr, 15/73-74; Hûd, 11/82-83.
[60] Sâffât, 37/134-135; Şuarâ, 26/170-171.
[61] B4694 Buhârî, Tefsîr, (Yûsuf) 5; M6144 Müslim, Fedâil, 153.
[62] T1457 Tirmizî, Hudûd, 24; İM2563 İbn Mâce, Hudûd, 12.
[63] A'râf, 7/85.
[64] Kasas, 28/25-29; İM2444 İbn Mâce, Rühûn, 5.
[65] Hûd, 11/84-86.

Kavmi ise *"...Ey Şuayb! Babalarımızın taptığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın."* diye cevap veriyorlardı.[66]

Onlara şunları söylemişti Hz. Şuayb: *"...Ey kavmim! Söyleyin bakayım, ya ben Rabbimden gelen açık bir delil üzere isem ve katından bana güzel bir rızık vermişse!.. Ben size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum. Ben sadece gücüm yettiğince düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir. Ben sadece O'na tevekkül ettim ve sadece O'na yöneliyorum. Ey kavmim! Bana karşı olan düşmanlığınız, Nuh kavminin veya Hud kavminin yahut Salih kavminin başına gelenin benzeri gibi bir felâketi sakın sizin de başınıza getirmesin. (Unutmayın ki) Lût kavmi(nin yaşadığı bölge) sizden uzak değildir. Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir, çok sevendir."*[67]

Ama halkının inadı sürmekteydi: *"...Ey Şuayb! Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Hem biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı seni taşa tutardık. Zaten sen bizce itibarlı biri değilsin."*[68]

Sonunda yeşillikler içinde bir vadide yaşayan ama çevrelerindeki nimetlerin farkında olmayan bu ahaliye azabın ne denli yakın olduğunu söylemekten başka çare kalmamıştı: *"...Ey kavmim! Benim kabilem sizce Allah'tan daha itibarlı mı ki O'na sırt çevirdiniz. Şüphesiz Rabbim sizin yaptıklarınızı kuşatmıştır. Ey kavmim! Elinizden geleni yapın. Şüphesiz ben de (elimden geleni) yapacağım. Rezil edici azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu yakında bileceksiniz. Gözleyin. Şüphesiz ben de sizinle beraber gözlüyorum."*[69]

Derken, onları bir sabah vakti korkunç bir sarsıntı yakaladı. Oldukları yere dizüstü çöktüler ve bir daha ayağa kalkamadılar. Öyle ki Hz. Şuayb'ın halkı sanki orada hiç yaşamamış gibi oldu.[70] Yalnız Şuayb (as) ve ona iman edenler kurtuldu. Böylece Semûd halkının Allah'ın rahmetinden uzaklaşıp helâk olduğu gibi Medyen halkı da helâk olmuş oldu.[71] Eğer iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı elbette onların üstüne gökten ve yerden nice nimetler verilirdi. Fakat onlar yalanladılar, Allah da işledikleri günahlarından dolayı onları helâk etti.[72]

Peygamber Efendimizin ashâbına bahsettiği peygamberlerden biri de Eyyub (as) idi. Kur'an'da, *"sabırlı bir kul"*[73] diye nitelenerek bu yönü öne çıkarılan Eyyub Peygamber'in, Allah Teâlâ tarafından kendisine gönderilen nimetler karşısındaki tavrı da vurgulanmıştı. Zira bir keresinde Hz. Eyyub banyo yaptığı sırada üzerine üşüşen, o dönemde çok değerli olan,

[66] Hûd, 11/87.
[67] Hûd, 11/88-90.
[68] Hûd, 11/91.
[69] Hûd, 11/92-93.
[70] A'râf, 7/90-92.
[71] Hûd, 11/94-95.
[72] A'râf, 7/96.
[73] Sâd, 38/44.

altın sarısı çekirgeleri elbisesini açarak toplamaya çalışmıştı. Onun bu davranışı karşısında Cenâb-ı Hak, *"Ey Eyyub! Ben sana şu gördüğün şeylerden daha fazlasını vermedim mi?"* diye seslenmiş, O da, *"Evet yâ Rabbi (verdin), ancak senin bereketinle verdiğin diğer nimetlerden müstağni kalamazdım."* cevabını vermişti.[74]

Şüphesiz burada Hz. Eyyub'un, her türlü nimetin Allah Teâlâ'dan geldiğini peşinen kabul etmesine ve reddetme yoluna gitmemesine işaret ediliyordu. Fakat Eyyub (as) denilince akla ilk gelen onun sabrı idi. Nitekim Hz. Eyyub yakalandığı hastalıktan on sekiz yıl gibi uzun bir süre kurtulamamıştı.[75] Sonunda bu hastalığa dayanamamış ve Allah Teâlâ'ya, *"...Şüphesiz ki ben bir derde müptelâ oldum, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin."* diyerek kendisini bu hastalıktan kurtarması için niyaz etmişti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak da kullarına bir ibret olması için onun duasını kabul etmiş, hastalığını iyileştirmiş, kendisinde dert ve keder olarak ne varsa gidermişti.[76]

Resûlullah'ın bahsettiği peygamberler arasında Kur'an'da iyi kimseler olarak tanıtılan[77] İlyas, Elyesa' ve Zülkifl (as) de yer alıyordu. İlyas (as) kavmine, *"...(Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız? Yaratanların en iyisi olan, sizin de Rabbiniz, sizden önce gelen atalarınızın da Rabbi olan Allah'ı bırakıp da Ba'l ismindeki puta mı tapıyorsunuz?"*[78] demişti. Onlar ise Hz. İlyas'ı yalanlamışlar, bu sebeple cehennemlik olmuşlardı.[79]

Peygamber Efendimizin ayrıntılı bir şekilde hikâyesinden bahsettiği peygamberlerden birisi ise Hz. Yunus'tu. Peygamberimiz, peygamberler arasında fazilet bakımından bir ayrım gözetilmemesi gerektiğini anlatırken Hz. Yunus'u örnek gösteriyordu: *"Ben kimse için Yunus b. Mettâ'dan daha faziletlidir diyemem!"*[80] *"Sizden hiçbiriniz benim, Yunus'tan daha hayırlı olduğumu söylemesin!"*[81] buyurmak suretiyle bir yandan Yunus Peygamber'in salih bir kul ve peygamber olduğunu ifade ediyor, diğer yandan da kendisi de dâhil olmak üzere peygamberler arasında üstünlük olmadığını ümmetine tembihliyordu. Zira Yunus Peygamber ile alâkalı benzer ifadeler, farklı vesilelerle Resûl-i Ekrem'in başka hadislerinde de yer alıyordu.[82] Bu ise aynı zamanda Hz. Peygamber'in hayatında ve zihninde Hz. Yunus'un önemli bir yer işgal ettiğini gösteriyordu.

Kur'an'da, "balık sahibi" anlamına gelen *"zü'n-nûn"*[83] ve *"sâhibü'l-hût"*[84] diye adlandırılan Yunus (as), peygamber olarak gönderilmiş olduğu kavminin ona inanmaması üzerine öfkelenerek halkından ayrılıp uzaklara

[74] B7493 Buhârî, Tevhîd, 35.
[75] MK22177 Taberânî, *el-Mu'cem'ül-kebîr*, XXV, 283.
[76] Enbiyâ, 21/83-84.
[77] En'âm, 6/85; Sâd, 38/48.
[78] Sâffât, 37/124-126.
[79] Sâffât, 37/127-128.
[80] B3415 Buhârî, Enbiyâ, 35.
[81] B3412 Buhârî, Enbiyâ, 35; DM2774 Dârimî, Rikâk, 33.
[82] B4805 Buhârî, Tefsîr, (Sâffât) 1; M6160 Müslim, Fedâil, 167.
[83] Enbiyâ, 21/87.
[84] Kalem, 68/48.

gitmiş,[85] yolculuğunda bir gemiye binmişti.[86] Yunus (as) gemiye binince, gemi sağa sola yalpalanmış ve ilerlememişti. Hz. Yunus geminin ilerleyememesinin sebebini anlamıştı: Kavmine öfkelendiği için Allah'ın ona vermiş olduğu tebliğ görevini bırakıp kaçmayı tercih etmişti. Hatasını anlayan Yunus (as) gemidekilere, geminin gitmeme sebebini açıklamış ve kendisini gemiden atmalarını istemişti. Fakat onlar bir peygamberi atmaya cesaret edememiş ve kura çekmeye karar vermişlerdi. Kurada Yunus (as) çıkmış ve gemiden atılmıştı.[87] Gemiden atılan Yunus Peygamberi Allah'ın emriyle büyük bir balık yutmuştu.[88] Yunus (as) balığın karnında iken kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı:[89] *"...Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (kendisine) zulmedenlerden oldum..."*[90]

Allah Teâlâ da onun bu duasını kabul etmiş ve içinde bulunduğu bu durumdan onu kurtarmıştı.[91] Allah Teâlâ balığın karnından kurtulan Yunus Peygamber'i hâlsiz bir vaziyette sahile ulaştırmış,[92] gölge yapması için üzerine geniş yapraklı bir bitki bitirmişti.[93] Daha sonra yüz binden daha fazla kişiden oluşan halkına[94] dönmüş, onlar da Hz. Yunus'un peygamberliğini kabul edip iman etmişlerdi.[95]

Peygamber Efendimiz, balığın karnında iken Yunus Peygamber'in yapmış olduğu ve Cenâb-ı Hak tarafından kabul buyrulan duayı da ashâbına öğretmişti: *"Zü'n-nûn'un (Yunus'un) balığın karnında iken yaptığı dua şöyleydi: 'Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (kendine) zulmedenlerden oldum.'*[96] *Müslüman bir kişi bir şey için bu duayı yaparsa, Allah onun duasını mutlaka kabul eder."*[97]

Hz. Yunus'u ve hikâyesini ashâbına ders almaları için anlatan Resûl-i Ekrem, bir defasında Mekke ve Medine arasındaki Herşâ yokuşundan ashâbı ile geçerken onlara bu tepenin hangi tepe olduğunu sordu. Onlar, "Herşâ tepesidir."[98] diye cevap verince Kutlu Nebî şöyle buyurmuştu: *"Yunus'u, yuları hurma lifinden olan kızıl bir dişi deve üstünde, yünden bir cübbe giymiş şekilde, telbiye getirerek (lebbeyk diyerek) bu vadiden geçerken görür gibiyim."*[99]

Peygamber Efendimiz, kıssalarını anlattığımız bu peygamberler dışında bir de Kur'an'da, peygamber olduğu açık bir şekilde belirtilmeyen Zülkarneyn, Üzeyir ve Lokman'dan (as) bahsediyordu. Allah'ın kendisine güç ve kudret verdiği ve ihtiyaç duyacağı her şeyi elde etme yolunu gösterdiği Zülkarneyn, Kur'an'da doğu ve batıya seferler yapan bir kimse olarak anılıyordu.[100]

85 Enbiyâ, 21/87.
86 Sâffât, 37/140.
87 MŞ31857 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Fedâil, 6; Sâffât, 37/141.
88 Sâffât, 37/142.
89 Kalem, 68/48.
90 Enbiyâ, 21/87.
91 Enbiyâ, 21/88; Sâffât, 37/143-144.
92 Sâffât, 37/145.
93 Sâffât, 37/146.
94 Sâffât, 37/147; T3229 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 37.
95 Sâffât, 37/148; MŞ31857 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Fedâil, 6.
96 Enbiyâ, 21/87.
97 T3505 Tirmizî, Deavât, 81; HM1462 İbn Hanbel, I, 170.
98 M421 Müslim, Îmân, 269.
99 İM2891 İbn Mâce, Menâsik, 4.
100 Kehf, 18/83-98.

Üzeyir hakkında ise Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Yahudiler, 'Üzeyir, Allah'ın oğludur.' dediler. Hıristiyanlar ise, 'İsa Mesih, Allah'ın oğludur.' dediler. Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkâr etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah, onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar!"*[101] buyrulmuştur. Peygamberimiz de Üzeyir'in bir peygamber olup olmadığı konusunda bir bilgisinin olmadığını söylemiştir.[102]

Lokman (as) ise Allah Teâlâ'nın, şükretmesi için kendisine hikmet verdiği bir kimseydi.[103] Hz. Lokman, daha çok oğluna verdiği hikmetli öğütler ile yâd edilmekteydi: *"...Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür."*[104]

"Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.

Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.

Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez.

Yürüyüşünde tabiî ol, sesini alçalt. Unutma ki seslerin en çirkini merkeplerin sesidir."[105]

Peygamber Efendimizin önceki peygamberler ile alâkalı bizlere anlattığı bu kıssa ve meseller, İslâm toplumunun süreklilik ve diriliğini sağlayan unsurlardandır. Tarih boyunca Allah Teâlâ'nın insanlığa göndermiş olduğu peygamberler bu anlatılanlardan ibaret de değildir. Yüce Rabbimizin, *"Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık..."*[106] sözlerinden de bu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen peygamberlerden başka daha nice peygamberler ve toplumlar gelip geçmiştir. Zikri geçen peygamber kıssalarının anlatılması hem bir tarih bilinci oluşturulması hem de toplumların yükseliş ve düşüşüne ilişkin Allah'ın değişmez yasalarının kıyamete kadar gelecek tüm Müslümanlar tarafından iyice kavranılması açısından önemlidir. Anlatılan bu kıssalar, başta Peygamberimiz olmak üzere[107] tüm Müslümanların kuvve-i mâneviyelerini artırıcı bir etki yapması bakımından da önemlidir. Zira bir toplumun geçmişi onun belleğidir; belleği ise onun kimliğinin temelidir. Belleğini kaybeden bir toplum, kimliğini de kaybeder. Geçmişten bugüne yani "mâzî"den "hâl"e bu toplumun kimliğini inşa eden hiçbir şeyin unutulmaması gerekir.

[101] Tevbe, 9/30.
[102] D4674 Ebû Dâvûd, Sünnet, 13.
[103] Lokmân, 31/12.
[104] Lokmân, 31/13.
[105] Lokmân, 31/16-19.
[106] Nisâ, 4/164.
[107] Âl-i İmrân, 3/184; En'âm, 6/10.

Şu hâlde geçmiş peygamberlerin yaşadıklarını kendi hayatımızın dışında tutarak sadece anlatıp masal niyetine dinlemek değil, *"Onlar yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğuna bakmadılar mı?"*[108] buyrulan Kur'ân-ı Kerîm'de de defalarca tembihlendiği üzere[109] ibret dolu bir bakışla her seferinde yeniden düşünmek, içselleştirerek Allah'ın elçilerinin yaşantsını yaşama tarzı olarak benimsemek ve örnek edinmek gerekmekte değil midir?

[108] Fâtır, 35/44.
[109] Âl-i İmrân, 3/137; En'âm, 6/11.

GEÇMİŞ ÜMMETLER
TARİHİ İBRETLE OKUMAK

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: كَانَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ يُحَدِّثُنَا عَنْ بَنِى إِسْرَائِيلَ
حَتَّى يُصْبِحَ مَا يَقُومُ إِلاَّ إِلَى عُظْمِ صَلاَةٍ.

Abdullah b. Amr şöyle demiştir:
"Allah'ın Peygamberi (sav) bize sabaha kadar İsrâiloğulları(nın kıssaları)nı anlatır,
ancak farz bir namazın vakti girince kalkardı."
(D3663 Ebû Dâvûd, İlim, 11)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
"... حَدِّثُوا عَنْ بَنِى إِسْرَائِيلَ وَلاَ حَرَجَ..."

عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"لَتَتْبَعُنَّ سَنَنَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ شِبْرًا شِبْرًا، وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ، حَتَّى لَوْ دَخَلُوا جُحْرَ ضَبٍّ تَبِعْتُمُوهُمْ."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"الْكَلِمَةُ الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ، فَحَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا."

Abdullah b. Amr'dan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"...İsrâiloğulları'ndan nakilde bulunabilirsiniz. Bunda bir sakınca yoktur..."*

(B3461 Buhârî, Enbiyâ, 50)

Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Muhakkak siz, önceki ümmetlerin yolunu (âdetlerini) karış karış, arşın arşın takip edeceksiniz. Hatta onlar bir kertenkele deliğine girmiş olsalar siz de onları takip edeceksiniz."*

(B7320 Buhârî, İ'tisâm, 14)

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Hikmetli söz, müminin yitiğidir; onu nerede bulursa, on(u öğrenmeye ve uygulamay)a en lâyık olan da odur."*

(T2687 Tirmizî, İlim, 19)

Suheyb'in (ra) anlattığına göre, Resûlullah (sav) bir gün ikindi namazını kıldıktan sonra dudaklarını oynatarak konuşur gibi yapmıştı. Bunun üzerine kendisine, "Ey Allah'ın Resûlü!" denildi, "İkindi namazını kıldığında dudaklarını oynattın." Bunun üzerine Peygamber Efendimiz de şöyle buyurdu: *"Peygamberlerden biri, ümmetinin hâline şaşırıp kaldı ve 'Onlara kim bir şey yapacak?' dedi. Allah da o peygamberine şöyle vahyetti: 'Onları, benim kendilerini bizzat cezalandırmamla, düşmanlarını başlarına musallat etmem arasında serbest bırak.' Onlar da Allah tarafından cezalandırılmalarını tercih ettiler. Bunun üzerine Allah onlara ölümü gönderdi ve bir günde yetmiş bin kişi ölüp gitti."*

Suheyb, Peygamberimizin bu hikâye ile birlikte anlattığı şu hikâyeyi de nakletmiştir: *"Bir kral vardı. Bu kralın kendisi için kehanetlerde bulunan bir kâhini vardı. Bu kâhin, krala, 'Benim için anlayışlı bir çocuk buluver de bu ilmimi ona öğreteyim. Korkarım ben ölürüm de sizden bu ilmi bilen kimse kalmaz.' dedi. Bu özellikte bir çocuk bulup ona kâhinin yanına gidip gelmesini ve ondan ilim öğrenmesini emrettiler. Çocuk kâhine gelip gitmeye başladı.*

Çocuğun yolu üzerinde manastırda yaşayan bir rahip –muhtemelen o gün manastırda kalanlar Müslüman kimselerdi– vardı. Çocuk, (kâhine gidip gelirken) her seferinde bu rahibe uğrayıp ona sorular sormaya başladı. Sonunda rahip çocuğa, 'Ben sadece Allah'a kulluk ediyorum.' dedi. Bunun üzerine çocuk rahibin yanında kalmaya başladı. Kâhine gitmeyi ise azalttı. Kâhin çocuğun ailesine, 'Hemen hemen hiç yanıma uğramaz oldu!' diye haber gönderdi. Bu durumu çocuk, rahibe bildirdi. O da, 'Kâhin neredeydin derse ailemin yanındaydım dersin. Ailen neredeydin derse kâhinin yanındaydım dersin.' dedi.

Genç bu şekilde devam edip giderken yolda kalabalık bir gruba rastladı. Bu insanların yolunu bir hayvan kesmiş –ki bazıları bu bir aslandı derler– onları orada alıkoymuştu. Çocuk eline bir taş aldı ve 'Allah'ım! Rahibin söyledikleri doğru ise (atacağım taşla) bu hayvanı öldürmek istiyorum." dedi ve sonra taşı atıp hayvanı öldürdü. İnsanlar, 'Onu kim öldürdü?' diye birbirlerine sordular. 'Bu genç (öldürdü).' dediler. İnsanlar telaşa kapılarak, 'Bu genç hiç kimsenin bilmediği ilimleri bilmektedir!' dediler. Bu haberi gözleri görmeyen biri duydu ve 'Eğer

görmemi sağlarsan şu şu (mallar) senindir!' dedi. Genç, 'Senden bunu (para ya da mal) istemiyorum, gözüne kavuşursan gözünü sana veren zâta iman etmeyi düşünür müsün?' dedi. Âmâ, 'Evet' dedi. Bunun üzerine genç Allah'a dua etti, Allah da onun gözlerini açıverdi. Âmâ (Allah'a) iman etti.

Onların hâli kralın kulağına ulaştığında o, birilerini göndererek hepsini yanına getirtti. 'Her birinizi farklı şekillerde öldüreceğim!' dedi. Rahip ve âmâdan birini başının tam ortasından testere ile keserek, diğerini de değişik bir yolla öldürdü. Sonra çocuk için de şu emri verdi: 'Onu falan dağa çıkarıp tepesinden aşağıya atın!' Genci o dağa götürdüler, oradan atmak istediklerinde kendileri o dağdan peş peşe düşüp helâk oldular sadece genç kaldı ve sonra geri döndü. Bunun üzerine kral, gencin götürülüp bir denize atılmasını emretti. Allah beraberindekileri suda batırdı ve genci kurtardı. Genç, krala (geldi ve) 'Beni, çarmıha gerip okunla halkın önünde, bu gencin Rabbi olan Allah adına atıyorum, demedikçe öldüremezsin.' dedi. Bunun üzerine kral emir verdi, genç çarmıha gerildi. Sonra kral, 'Bu gencin Rabbi olan Allah'ın adıyla atıyorum!' diyerek oku attı. Okla vurulunca genç elini şakağının üzerine koydu ve öldü. Bu arada insanlar, 'Bu genç kimsenin bilmediği ilimleri biliyordu. Biz de bu gencin Rabbine iman ediyoruz!' dediler. Krala, 'Üç kişi sana karşı çıktı diye mi endişelendin? Şimdi tüm insanlar sana karşı geliyor!' denildi. Sonra kral hendekler kazdırdı ve içlerine odun ve ateş attırdı. Sonra insanları toplayıp, 'Kim dininden dönerse onu bırakacağız, kim de dönmezse onu bu ateşe atacağız!' dedi. Ardından insanları bu çukurlara atmaya başladı."

Peygamberimiz burada Burûc sûresinin "*(Müminleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar lânetlenmiştir. O vakit, ateşin etrafında oturmuş, müminlere yaptıklarını seyrediyorlardı. Onlar müminlere ancak mutlak güç sahibi ve övülmeye lâyık Allah'a iman ettikleri için kızıyorlardı.*"[1] âyetlerini okuduktan sonra gencin defnedildiğini sözlerine ekledi.[2]

Peygamber Efendimiz iman mücadelesi veren geçmiş topluluklarla ilgili bu ve benzer kıssa ve öyküleri iman ve tevhid mücadelesinin tarihini öğretmek ve sahâbîlerini eğitmek için vasıta olarak kullanmıştı. Geçmişteki insanların mesel olmuş hikâyeleri vasıtasıyla Müslümanların iman, ibadet ve ahlâk sahasında eğitilmesini gaye edinmişti. Bu gayenin gerçekleşmesini sağladığından olsa gerek ashâbına uzun uzadıya kıssalar anlatmıştı. Abdullah b. Amr şöyle demişti: "Allah'ın Peygamberi (sav) bize sabaha kadar İsrâiloğulları(nın kıssaları)nı anlatır, ancak farz bir namazın vakti girince kalkardı."[3]

[1] Bürûc, 85/4-8.
[2] T3340 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 85.
[3] D3663 Ebû Dâvûd, İlim, 11; HM20166 İbn Hanbel, IV, 438.

Bu kıssalar hem bizzat Peygamberimizin hem de onu dinleyen sahâbenin ilgisini ve merakını fazlasıyla çekmiş olmalıydı. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan Hz. Musa ile salih kul kıssasının ayrıntıları hakkında daha fazla bilgi sahibi olmayı dilemekten kendini alamamıştı: *"Allah, Musa'ya rahmet eylesin, keşke (salih kulun işine karışmayıp biraz daha) sabır gösterseydi de onların arasında geçen (kıssa) bize daha fazla anlatılsaydı!"*[4]

Diğer yandan sahâbe Kur'an'da anlatılan geçmiş ümmet, millet ve peygamberler hakkındaki pek çok kıssayla ilgili olarak Yüce Peygamber'e sorular yöneltiyorlardı. Zaman zaman bu sorularda geçmiş ümmetlerle alâkalı yanlış anlayışlar da ortaya çıkıyor ve bu yanlışlar düzeltiliyordu. Nitekim bir keresinde kendisine Kur'an'da zikri geçen Sebe'nin bir yer mi yoksa bir kadın ismi mi olduğu sorulmuş ve *"Sebe, ne kadın ne de yer ismidir. Bilakis o Araplardan on oğul sahibi bir adamdır..."*[5] diyerek bir yanlış telakkiyi düzeltmişti.

Medine toplumunda daha çok Yahudilere muhatap olan sahâbîler, bu kültüre ait bazı kıssa ve haberlere ilgi duyabilmekteydi. Bu ilgiyi fark eden Resûl-i Ekrem, *"İsrâiloğulları'ndan nakilde bulunabilirsiniz. Bunda bir sakınca yoktur."*[6] hadisi ile teorik olarak onlardan nakledilecek ümmet için faydalı bilgilerin, ibretli kıssaların kaybolmamasına ve diri tutulmasına izin veriyordu. Diğer taraftan da bizzat kendisi genel olarak geçmiş ümmet ve milletler, özel olarak da İsrâiloğulları ile ilgili öğüt ve ibret verici kıssa ve haberleri, vermek istediği bildiriyi de ilâve ederek ashâbına aktarıyordu. Bu kıssaların yaşanmış tarihî gerçeklikleri olabileceği gibi tamamen belli bir mesajı verebilmek amacıyla "kıssadan hisse" kabilinden anlatılmış olmaları da mümkündür.

"Ehl-i kitabı ne doğrulayın ne de yalanlayın..."[7] ve *"Ehl-i kitaba bir şey sormayın..."*[8] hadisleriyle de Ehl-i kitaptan bilgi aktarmada ihtiyatlı olunmasını tembihliyordu. Buna rağmen tarihî kayıtların da gösterdiği üzere, "İsrâiliyat" adı verilen geçmiş ümmetlere ait pek çok bilgi, sonraki zamanlarda bazı hadis kaynaklarına dahi girebilmiş, sözde İsrâilî bilgi ve haberler İslâmîleştirilmişti.

Nebiler Serveri, geçmiş ümmetlere dair anlattığı bu kıssaları genelde, *"Peygamberlerden bir peygamber"*,[9] *"Krallardan bir kral vardı."*,[10] *"Sizden önceki ümmetlerde bir adam vardı."*[11] gibi kıssa-masal anlatım girişleriyle aktarırdı.

Tıpkı Kur'an'da olduğu gibi İsrâiloğulları peygamberi Hz. Musa, Peygamber Efendimizin isim vererek hakkında en fazla bilgi aktardığı peygamber idi. Bazen de Hz. Peygamber'in, İsrâiloğulları'na mensup bazı kişileri

[4] B3401 Buhârî, Enbiyâ, 27; M6163 Müslim, Fedâil, 170.
[5] T3222 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 34.
[6] B3461 Buhârî, Enbiyâ, 50.
[7] B7542 Buhârî, Tevhîd, 51.
[8] HM14685 İbn Hanbel, III, 338.
[9] B3124 Buhârî, Farzu'l-humus, 8; M4555 Müslim, Cihâd ve siyer, 32.
[10] T3340 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 85.
[11] B6480 Buhârî, Rikâk, 25.

açıkça belirttiği olurdu. Bunlardan birinde Resûlullah, *"İsrâiloğulları'ndan el-Kifl adında biri vardı..."* diye başlamış ve günah işleme konusunda Allah korkusu taşımayan bu kimsenin kıssasını anlatmıştı.[12]

Şüphesiz bu anlatılarda Yüce Peygamber, farklı amaçlar güdüyordu. Bazen câhiliye döneminde yaygın olan ve İslâm'ın özüne uymayan geçmiş ümmetlere ait hikâyelerin önüne geçiyor, bazen de geçmiş peygamberlerin ve ümmetlerin mücadelelerinden ve sabırlarından söz ederek[13] karşılaştıkları zorluklara karşı ashâbının şahsında ümmetinin kuvve-i mâneviyesini artırmaya çalışıyordu. Hatta bu mânevî teşvik, geçmiş peygamberlerin başlarına gelen zorluklardan söz edilerek zaman zaman Kur'an'da özel olarak Peygamberimiz için[14] genelde de bütün Müslümanlar için yapılıyordu.[15] Kur'an'da bazen bu, *"Ashâb-ı Uhdûd"*[16] ve *"Ashâb-ı Kehf"*[17] örneklerinde olduğu gibi geçmiş ümmetlerden bazılarının imanlarını koruma adına olan mücadele azimleri öne çıkarılarak yapılıyordu.

Resûl-i Ekrem de bir yandan geçmiş ümmetlerden bazılarının güzel işlerini anlatıp sahâbîlerin mücadele azimlerini güçlendirirken, diğer yandan da İsrâiloğulları başta olmak üzere geçmiş ümmetlerin yaptıkları bazı hatalı davranışlara[18] ve taşkınlıklara işaret ediyor ve böylece Müslümanların bunlardan ibret almalarını dolaylı olarak tembihlemiş oluyordu.

Buna göre İsrâiloğulları'nda meydana gelen en önemli kusurun, bazılarının Allah'ın haramlarını işleyenleri uyardıkları hâlde onlarla bir arada bulunup yiyip içmekten sakınmamaları olduğunu haber vermiştir.[19] Nitekim Kur'an'daki pek çok âyette de İsrâiloğulları başta olmak üzere geçmiş ümmetlerin hata ve taşkınlıklarından söz edilmiştir. Böylece Allah Resûlü, hem bir tarih bilinci oluşturmayı hem de toplumların yükseliş ve düşüşüne ilişkin Allah'ın değişmez yasalarının tüm Müslümanlar tarafından iyice kavranmasını istemiştir. Bu da hiç şüphesiz ashâbın şahsında Müslümanların geleceğe dönük ümitlerini artırıcı bir etki yapmıştır. Zira bir toplumun geçmişi onun belleği, belleği ise onun kimliğidir. Belleğini kaybeden bir toplum, kimliğini de kaybeder. Geçmişten bugüne yani "mazi"den "hâl"e o toplumun kimliğini inşa eden ne varsa, onların unutulmaması gerekir. İşte geçmiş ümmetlerle ilgili Kur'an ve sünnette yer alan bilgi, kıssa ve meseller, İslâm toplumunun geçmiş tecrübeden ders almasını sağlayan unsurlardandır.

Toplumsal değişimleri düzenleyen ve Kur'an dilinde "sünnetullah" adı verilen yasalarda değişim olmaz.[20] Bu kıssaların bir diğer amacı da

[12] T2496 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 48; HM4747 İbn Hanbel, II, 23.
[13] B3852 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 29.
[14] Âl-i İmrân, 3/184; En'âm, 6/34.
[15] Bakara, 2/214.
[16] Bürûc, 85/4-10.
[17] Kehf, 18/10-25.
[18] İM4001 İbn Mâce, Fiten, 19.
[19] D4336 Ebû Dâvûd, Melâhim, 17.
[20] Ahzâb, 33/62.

Müslümanların geçmiş ümmetlerin yolundan gidebileceklerini, geçmiş ümmetler için geçerli olan sünnetullahın bugün de geçerli olduğunu hatırlatmaktır. Geçmiş ümmetlerin başına gelenleri bilmek bu yönüyle bizim için de önemlidir. Onların, sadece "eskilerin masalları"[21] olarak dinlenip anlatılması değil aynen Kur'an'da tembihlendiği[22] ve Peygamber Efendimizin de yaptığı gibi ders ve ibret almak ve aynı hataya düşmemek amacıyla anlatılıp anlaşılması gerekir.

Kur'an'da zikri geçen peygamberlerin çoğu, Ehl-i kitap içinde yer alan İsrâiloğulları'na mensuptu. Yüce Nebî'nin Medine döneminin başlangıç yıllarında kendisine emir gelmeyen hususlarda zaman zaman Ehl-i kitaba muvafakat etmekten hoşlandığı bilinmektedir.[23] Nitekim Medine'ye hicretten sonra Allah Resûlü, Yahudilerin âşûrâ günü oruç tuttuklarını görmüş, bunun sebebini sorduğunda kendisine, bu günün Allah'ın İsrâiloğulları'nı düşmanlarından kurtardığı önemli bir gün olduğu ve Hz. Musa'nın da bu günü oruçlu olarak geçirdiği haber verilmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber Yahudilere, *"Biz, Musa'ya (onun sünnetini ihya etmeye) sizden daha lâyığız."* diyerek bu günde oruç tutmuş, ashâbına da oruç tutmalarını emretmişti.[24]

Peygamber Efendimizin, *"…Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'an'ı indiren (Allah'ım)!"* diye dua ettiği de olurdu.[25] Zira Kur'an'da da Ehl-i kitap ile müşrik/putperestler arasında belli bir farklılık ortaya konuyordu. Hatta bazı uygulamaları övülüyordu. Örneğin, Tevrat'ta mevcut olan, su ile temizlik yapma hükmünü uygulayan Kubâ halkı Kur'an'da övülmüş,[26] Resûlullah da Kubâ'ya geldiğinde bunun sebebini onlardan öğrenmişti.[27]

Hz. Peygamber bununla birlikte sahâbîlerin, önceki dinlerin tahrif edilmiş kitaplarını okumalarını hoş karşılamıyordu.[28] Zira Yahudi ve Hıristiyanlardan bir kısmı, bu ilâhî vahiyleri değiştirmişlerdi.[29] Bu değiştirme işlemi de daha ziyade her peygamberin etrafında bulunan havârilerden sonraki nesillerin, yapmadıklarını söylemeye, emrolunmadıklarını da yapmaya başlamalarıyla olmaktaydı.[30]

Şu hâlde peygamberlerin bildirilerinin korunmasında bu bildirileri koruyup gözetecek ve sonraki nesillere öncekilerden işittiği şekilde aktaracak nesillerin (sahâbe, havâriler) var olması önem arz ediyordu. Kur'an ve sünnet kaynağını titizlikle muhafaza eden bu ümmetin üstünlüğü de buradaydı. Bununla birlikte, "Biz Kur'an okur, çocuklarımıza da okuturken ve onlar da kıyamete kadar çocuklarına okutacak iken ilim nasıl kaybolur?" diye soran Medine'nin bilge kişilerinden Ziyâd b. Lebîd'e Hz.

[21] Mü'minûn, 23/83.
[22] Âl-i İmrân, 3/137; Nahl, 16/36.
[23] B3558 Buhârî, Menâkıb, 23; M6062 Müslim, Fedâil, 90.
[24] İM1734 İbn Mâce, Sıyâm, 41; HM2832 İbn Hanbel, I, 311.
[25] D5051 Ebû Dâvûd, Edeb, 97, 98; T3400 Tirmizî, Deavât, 19.
[26] Tevbe, 9/108.
[27] HM24334 İbn Hanbel, VI, 6.
[28] DM443 Dârimî, Mukaddime, 39.
[29] Bakara, 2/79.
[30] HM4379 İbn Hanbel, I, 458.

Peygamber, Müslümanların geleceğine yönelik şu önemli uyarıyı yapmaktaydı: *"Yahudi ve Hıristiyanlar Tevrat'ı ve İncil'i okudukları hâlde içindekilerden faydalanmayan kişiler hâline gelmediler mi?"*[31]

Rivayetlerden anlaşıldığına göre, buna benzer sorular Kutlu Peygamber'e farklı vesilelerle soruluyor ve her defasında o, vurgulu bir şekilde Yahudi ve Hıristiyanların şahsında ilmin geçmiş ümmetlerden kaldırılmasının, ya âlimlerin dinin içini boşaltacak yanlış yorumlamaları ile veya o dini yorumlayacak gerçek âlimlerin ortadan kalkmasıyla olduğunu haber veriyordu.[32] Böylece Müslümanlara Kur'an'ı yorumlarken titizlik göstermelerini öğütlüyordu.

Geçmiş ümmetlerin haberlerinin İslâm kültürü içerisinde yaşaması, bazı hikâyelerin doğrudan doğruya ana kaynaklar olan Kur'an ve sünnette yer alması, bazılarının ise Ehl-i kitaptan iken sonradan Müslüman olan râviler tarafından aktarılması, bir yandan tarih bilincini diri tutarken bir yandan da Müslümanlara has bir kültürün oluşmasına katkıda bulunmuştu.

Bu kıssalar sayesinde sahâbe nesli başta olmak üzere sonraki Müslüman nesiller şunu öğrenmekteydi: İslâm, tarihin bir döneminde Rahmet Peygamberi tarafından icat edilen bir din değildi. Kur'an, kendisinden önceki kitapları doğrulayıcı[33] ve tahrif edilen yönleri tashih edicidir. Dolayısıyla Kur'an ve sünnette geçmiş ümmetlerin kıssa ve meselleri anlatılırken yeni oluşan Müslüman toplumun aslında tarihin başından beri süregelen o biricik *"dîn"*in o zamandaki en doğru, en haklı ve en lâyık takipçileri oldukları tasavvuru yerleştirilmiştir. Bu yapılırken de bu kıssalardaki dil ve üslûp sayesinde, Müslüman topluma aynı zamanda bir tarih felsefesi ve tarihî olaylar ışığında günü okuma yöntemi kazandırılmaya çalışılmıştır.

İslâm öncesi din ve kültürleri kastetmek üzere kullanılan "geçmiş ümmetler" tabiri, pek çok alt konuları içeren genel bir ifadedir. Kur'an'da *"öncekiler"*,[34] *"onlardan öncekiler"*,[35] *"sizden öncekiler"*[36] ve *"el-kurûnu'l-ûlâ" (geçmiş nesiller)*[37] şeklinde geçen ifadeler ile İslâm öncesi dönemde yaşamış halklar ve kavimler kastedilir. Bunlar arasında en önemlileri, ilâhî vahye dayanan en önemli iki dinin muhatapları olan "İsrâiloğulları"dır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in, *"sizden öncekiler"* ifadesi ile kastettiği Yahudiler ve Hıristiyanlardır.

Bunların dışında ilâhî vahiyle irtibatları konusunda kesin bilgi bulunmayan değişik din ve kültürlerin varlığı da bir gerçektir. Bazı yorumlara göre Kur'an'daki, *"zübüri'l-evvelîn"*[38] ifadesinden hareketle, bunların bazı-

[31] HM17612 İbn Hanbel, IV, 160.
[32] HM22646 İbn Hanbel, V, 266.
[33] Bakara, 2/91.
[34] Vâkıa, 56/13, 39.
[35] Mülk, 67/18.
[36] Bakara, 2/183.
[37] Tâ-Hâ, 20/51.
[38] Şuarâ, 26/196.

larının ilâhî kaynaklı olabileceği ifade edilmiştir. Bu itibarla ifade en geniş anlamıyla değerlendirildiğinde geçmiş ümmet ve milletler tabiri ile Hz. Âdem'den sonra insanlığın ikinci atası olarak kabul edilen Hz. Nuh'un üç oğlu Hâm, Sâm ve Yâfes'in soyundan gelen milletlerin[39] tamamının kastedilmekte olduğu söylenebilir.

Sevgili Peygamberimizin geçmiş ümmetlerle alâkalı tavrı, aslında onun Ehl-i kitaba mensup din ve milletlere yönelik tavrından farklı değildi. Ehl-i kitaba olan tavır da bizzat onların kendilerine değil düşünce dünyalarına, din ve kültürlerine yönelikti. Nitekim Hz. Peygamber'in geçmiş kültürlere bakışının genel hatlarını belirten hadisler, genelde geçmiş kültürlere bir karşı duruşu ifade etmekte, daha özelde ise Yahudi-Hıristiyan kültürüne muhalif bir tavrı yansıtmaktaydı.

Geçmiş ümmetlere bakışında Allah Resûlü, onlara muhalefet etmeyi, onlara benzememeyi emir ve tavsiye etmekteydi. Ancak bununla geçmiş ümmet ve milletlerin inanç, hüküm, örf, âdet ve kültürlerinden İslâm'ın tasvip etmeyip yasakladığı hususlar kastedilmişti. Bir hadisinde Hz. Peygamber, *"Ümmetim, kendilerinden öncekilerin (ümmetlerin) yolundan karış karış, arşın arşın gidinceye kadar kıyamet kopmaz."* buyurmuştu. Bunun üzerine, "Ey Allah'ın Resûlü, Farslar ve Bizanslılar gibi mi?" diye sorulunca, *"Onlardan başka kim olabilir?"* buyurmuştu.[40] Bu hadiste "Farslar ve Bizanslılar", devrin en büyük iki devleti olması sebebiyle özellikle zikredilmişti. Ebû Saîd el-Hudrî'nin naklettiği başka bir hadiste de Peygamberimiz (sav), *"Muhakkak siz, önceki ümmetlerin âdetlerini karış karış, arşın arşın takip edeceksiniz. Hatta onlar bir kertenkele deliğine girmiş olsalar siz de onları takip edeceksiniz."* buyurmuş, Yahudi ve Hıristiyanları mı kastettiğini soran oradaki sahâbîlere, *"Başka kim olabilir?"* cevabını vermişti.[41]

İslâm'da diğer din ve kültürlere ait inanç, anlayış ve hükümler, Kur'an ve sünnet esaslarına göre değerlendirilmiştir. Bu itibarla Müslümanların din ve inanç esaslarına zarar vermeyecek bir tarzda yabancı kültürlerle irtibat kurmalarına engel olunmamıştı. Bilakis Müslüman'ın, geçmiş diğer kültür ve medeniyetlerin istifadeye lâyık yönleri hakkında bilgi sahibi olması teşvik edilmiştir. *"Hikmetli söz, müminin yitiğidir; onu nerede bulursa, on(u öğrenmeye ve uygulamay)a en lâyık olan da odur."*[42] hadisinin işaret ettiği mânâlardan biri de bu olsa gerektir.

Gerek Kur'an'da, gerekse hadislerde geçmiş ümmetlerle alâkalı olarak değinilen önemli hususlardan birisi de onlara verilen ilâhî cezalar-

[39] T3931 Tirmizî, Menâkıb, 69; HM20375 İbn Hanbel, V, 11.
[40] B7319 Buhârî, İ'tisâm, 14.
[41] B7320 Buhârî, İ'tisâm, 14.
[42] T2687 Tirmizî, İlim, 19.

dır. Maddî ve manevî olarak farklı şekillerde gerçekleşen bu cezaların başlıcaları şunlardır: Tufan,[43] sel,[44] maymun ve domuza dönüştürülme,[45] zorluk ve darlık,[46] (gürültülü ve şiddetli) sarsıntı,[47] tufan, çekirge, haşere, kurbağa ve kan gönderilmesi,[48] denizde boğulma,[49] soğuk ve şiddetli bir rüzgâr,[50] taş fırtınası.[51] Bu cezaların verildiği geçmiş ümmet ve milletler Kur'an ve sünnette bazen genel ifadelerle *"nice nesiller"* olarak geçerken[52] bazen de Nuh kavmi,[53] Lût kavmi,[54]Âd (kavmi),[55] Semûd (kavmi),[56] Medyen (halkı),[57] Res halkı,[58] Eyke halkı ve Tübba' kavmi[59] olmak üzere isimleriyle zikredilmiştir.

Aslında bu cezaların verilmesinin esas nedeni, kavimlerin peygamberlerini, istedikleri mucizeleri getirmelerine rağmen yine de inkâr etmeleri,[60] onları yalanlamak için çeşitli desiseler kurmaları[61] ve peygamberlerine eziyet etmeleri, hatta öldürmeleri idi.[62] Bu helâk, bazen Firavun, Kârûn, Hâmân gibi kavmi içerisinde tiranlıkları ve taşkınlıklarıyla sembol olmuş kimselere verilmişti.[63]

Kur'an bu kavim ve kişilerin helâk edilme şekil ve sebeplerini de bize bildirmiş ve her fırsatta, anlayanlar için bunlarda büyük öğüt ve ibretler olduğunu hatırlatmıştır.[64] Böylece Müslümanların tarihsel bilinçleri, geleceğe yönelik olarak da diri tutulmaya çalışılmış, tarihî olaylardan ibret almaya vurgu yapılmıştır. Bu cezaların verilme nedenleri arasında geçmiş ümmetlerin peygamberleri yalanlamaları,[65] peygamberlerle ve getirdikleri ilâhî mesajla alay etmeleri,[66] verilen nimetlerin şükrünü eda etmeyip nankörlük yaparak şımarmaları,[67] babalarının bâtıl dinlerinde ısrarcı olmaları,[68] yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaları,[69] öğrenme amacı taşımayan gereksiz çok soru sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilâfa düşmeleri,[70] kendilerine gönderilen ilâhî kitapların bazı kısımlarını diğerleriyle cahilce kıyas etmeleri[71] gibi hususlar zikredilmiştir.

Kur'an ve sünnette geçmiş ümmet ve milletlere uygulandığı haber verilen bu cezaların yanı sıra bilhassa İsrâiloğulları'na diğer milletlere nazaran pek çok nimetler, imtiyazlar verildiği,[72] Hz. Yakub'un kendisine haram kıldığı dışında her türlü yiyeceğin onlara helâl kılındığı bildirilmekteydi.[73] Bu itibarla Kur'an'da sık sık İsrâiloğulları'ndan, bu nimetlere şükretmelerinin beklendiği ifade edilmiştir.[74]

Çoğu zaman da küçük bir fırsatta onların Allah'a ortak koşma eğilimi gösterdikleri haber verilmekteydi.[75] Bu meyanda onların denizden geçirilmek suretiyle Firavun'un zulmünden kurtarılmaları,[76] alçaltıcı bir azap-

[43] Ankebût, 29/14.
[44] Sebe', 34/16.
[45] Mâide, 5/60.
[46] A'râf, 7/94.
[47] A'râf, 7/78.
[48] A'râf, 7/133.
[49] A'râf, 7/136.
[50] Kamer, 54/19.
[51] Kamer, 54/34.
[52] En'âm, 6/6.
[53] Şuarâ, 26/105.
[54] Hûd, 11/89.
[55] Hâkka, 69/6.
[56] Kâf, 50/12.
[57] A'râf, 7/85.
[58] Furkân, 25/38.
[59] Kâf, 50/14.
[60] Şuarâ, 26/154-158.
[61] Nûh, 71/22-25.
[62] Âl-i İmrân, 3/21.
[63] Ankebût, 29/39.
[64] Hicr, 15/73-75; Şuarâ, 26/158.
[65] Zümer, 39/25.
[66] Ra'd, 13/32; Enbiyâ, 21/41; Mü'min 40/83.
[67] Kasas, 28/58.
[68] Zuhruf, 43/23-25.
[69] Neml, 27/48-51.
[70] B7288 Buhârî, İ'tisâm, 2; M3257 Müslim, Hac, 412.
[71] HM6668 İbn Hanbel, II, 179.
[72] Duhân, 44/32; Câsiye, 45/16.
[73] Âl-i İmrân, 3/93.
[74] Bakara, 2/40.
[75] A'râf, 7/138.
[76] Bakara, 2/49.

tan kurtarılmaları,[77] güzel bir yurda yerleştirilmeleri ve temiz rızıklara kavuşturulmaları,[78] bulutla gölgelenmeleri ve herhangi bir zahmet göstermelerine gerek olmaksızın kudret helvası ve bıldırcın eti ihsan edilmesi,[79] kayanın bağrından onlar için kaynak suyu çıkarılması,[80] her türlü bakliyat ürünlerinin ve sebzenin onların istifadesine sunulması zikredilmiştir.[81] Buna karşılık hayvanların iç yağının onlara yasaklanmış olduğu[82] ancak onların, bu yasaktan kurtulmak için kendi akıllarınca bunu satarak parasını yemeleri de kınanmıştır.[83]

Diğer taraftan Resûlullah geçmiş bütün ümmetler ve peygamberlerle ümmeti ve kendisi arasında mukayeseler yapmaktaydı. Meselâ, *"Sizden önce gelen ümmetlere göre sizin (dünyadaki) kalışınız, (bütün bir güne oranla) ikindi namazından güneşin batışına kadarki müddet gibidir."*[84] hadisinde, geçmiş ümmetlere nispetle bu ümmetin ömrünün kısalığına vurgu yapmıştı. Bu mukayeselerde geçmiş peygamberlerle ortak dinî uygulamalara işaret ediyor,[85] zaman zaman da bu ümmetin geçmiş ümmetlere üstün kılındığını, üstün kılınma yönünü ve sebebini belirtiyordu.[86]

Yatsı namazının –bazı rivayetlerde bu namaz ikindi namazıdır[87]– bu ümmetin diğer ümmetlere üstünlük sebebi olduğu ve bu namazı yeryüzünde kılan başka bir ümmetin olmadığını beyan eden hadis buna örnek olarak sunulabilir.[88] Aynı mukayese, cuma namazının önceki ümmetlere de farz kılındığı ancak düzenli kılınmasının bu ümmete nasip olduğunu ifade eden hadiste de yapılıyordu.[89] Bazen de bu mukayese, çokluk yönünden Müslümanlar ile Hz. Musa'nın ümmeti arasında yapılmaktaydı.[90] Yine Âd kavminin batı (debûr) rüzgârı ile helâk edildiğini belirten Hz. Peygamber kendisine Sabâ rüzgârı ile yardım edildiğini ifade ederek bir karşılaştırma yapmıştı.[91]

Resûl-i Ekrem, cezalandırılmış kavimlerin kullandıkları arazilerden ashâbının faydalanmamasını, su içtikleri kuyulardan su içmemelerini istemişti. Özellikle Tebük Seferi dönüşü Salih Peygamber'in kavmi olan Semûd'un helâk olduğu Hicr vadisinde konakladıklarında ashâbına bu yönde bir uyarıda bulunmuştu.[92] Tabiatıyla içinde bulunulan ortamın insanların hissiyatına tesir edebileceği hatırlatılmakta ve onların düştükleri bu durumdan ibret alınmasına vurgu yapılmaktaydı. Nitekim Peygamberimiz bu kavimlerin mekânlarının ibret almak ve onların düştükleri bu hâl konusunda gözyaşı dökerek ibret almak için ziyaret edilebileceğini de belirtmiştir.[93] Bu tavır aynı zamanda tarih bilincini diri tutma konusunda

[77] Duhân, 44/30.
[78] Yûnus, 10/93.
[79] Bakara, 2/57.
[80] Bakara, 2/60.
[81] Bakara, 2/61.
[82] En'âm, 6/146.
[83] B2224 Buhârî, Büyû', 103; M4052 Müslim, Müsâkât, 73.
[84] B557 Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 17.
[85] HM5735 İbn Hanbel, II, 99.
[86] D421 Ebû Dâvûd, Salât, 7; HM22416 İbn Hanbel, V, 237.
[87] HM27767 İbn Hanbel, VI, 397.
[88] B862 Buhârî, Ezân, 161.
[89] HM10367 İbn Hanbel, II, 491.
[90] HM3806 İbn Hanbel, I, 402.
[91] B3205 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 5; M2087 Müslim, İstiskâ, 17.
[92] B3378 Buhârî, Enbiyâ, 17.
[93] B4419 Buhârî, Meğâzî, 81; M7465 Müslim, Zühd, 39.

Müslümanlara son derece önemli bir uyarı niteliği taşımaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetinde yeryüzündeki geçmiş ümmet ve milletlerle ilgili mekânların ziyareti konusunda şu mukaddes beyanlar yer almaktadır:

"Onlar, yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı?"[94]

"Sizden önce(ki milletlerin başından) nice olaylar gelip geçmiştir. Yeryüzünde gezin dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu bir görün."[95]

[94] Rûm, 30/9.
[95] Âl-i İmrân, 3/137.

FİRAVUN, HÂMÂN ve KÂRÛN
TEVHİDİN AMANSIZ ÜÇ DÜŞMANI

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم قَالَ:
"حَسْبُكَ مِنْ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ: مَرْيَمُ ابْنَةُ عِمْرَانَ، وَخَدِيجَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ، وَفَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ، وَآسِيَةُ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ."

Enes (b. Mâlik) tarafından nakledildiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Yeryüzü kadınlarından İmrân'ın kızı Meryem, Huveylid'in kızı Hatice, Muhammed'in kızı Fâtıma ve Firavun'un karısı Âsiye (örnek olarak) sana yeter."
(T3878 Tirmizî, Menâkıb, 61)

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَوْمَ بَدْرٍ، فَقُلْتُ قَتَلْتُ أَبَا جَهْلٍ، قَالَ: ''آللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ؟'' قَالَ: قُلْتُ: آللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، فَرَدَّدَهَا ثَلَاثًا، قَالَ: ''اللَّهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ، انْطَلِقْ فَأَرِنِيهِ''، فَانْطَلَقْنَا، فَإِذَا بِهِ، فَقَالَ: ''هَذَا فِرْعَوْنُ هَذِهِ الْأُمَّةِ.''

İbn Mes'ûd anlatıyor: "Bedir (Savaşı) günü Hz. Peygamber'e (sav) geldim ve 'Ebû Cehil'i öldürdüm.' dedim. Hz. Peygamber, *'Kendinden başka ilâh olmayan Allah aşkına (öldürdün mü onu)?'* dedi. Ben de, 'Kendinden başka ilâh olmayan Allah aşkına (evet öldürdüm)!' dedim. Üç kez tekrarladı. Ardından şöyle buyurdu: *'Allah en büyüktür. Vaadine sadık kalan, kuluna yardım eden, bütün grupları tek başına hezimete uğratan Allah'a hamdolsun! Gidelim de onu bana göster.'* dedi. Gittik bir de baktık ki o (Ebû Cehil). Bunun üzerine, *'Bu (Ebû Cehil), bu ümmetin firavunudur.'* buyurdu."

(HM4247 İbn Hanbel, I, 445)

Firavun (II. Ramses), hayatı boyunca unutamayacağı bir sahneyi yaşıyordu. Korkunç bir yangındı. Beytü'l-Makdis'ten çıkan alevler Mısır'a kadar ulaşmıştı. İşte şimdi de Mısır'ı yakıp kavuruyordu. Canlarını kurtarmak için oraya buraya kaçışan Mısırlıların çabaları boşa gidiyor, teker teker alevlerin pençesine düşüyorlardı. Fakat ilginçtir ki Mısırlılara acımayan ateş, İsrâiloğulları'na dokunmuyordu. Bir bir kül olan evlerden sonra ateş, saraya yöneldi. Çemberin iyice daraldığını gören Firavun, kurtuluşunun olmadığını biliyordu. İşte bir alev topu ağzını açmış kendisine doğru geliyordu! Kaderine razı bir kurban gibi gözlerini kapadı. Korkunç sıcaklığı yüzünde hissettiği anda uyandı.

Firavun, müneccimlerini çağırdı ve onlara rüyasını anlattı, yorumlamalarını istedi. Onların yaptığı yorumlar da rüyası kadar can sıkıcıydı: "Şu anda hâkimiyetiniz altında yaşamakta olan İsrâiloğulları'nın geldiği yerden yani Beytü'l-Makdis taraflarından bir adam çıkacak ve bu adam, Mısır'ın helâkine sebep olacak!"

Hemen bir çözüm bulmak gerekiyordu. Yapılan teklifler arasında birisi ne kadar korkunç ve gaddarca olsa da Firavun'un aklına yatmıştı. Teklifi dikkatle dinleyen Firavun hemen emir verdi: İsrâiloğulları'nın yeni doğan kız çocukları bırakılacak ama erkek çocukları öldürülecekti. Dışarıda zor şartlar altında çalışan köleler evlerin içindeki basit işlerle görevlendirilecek, en kötü, en pis, en alçaltıcı işler köleler yerine İsrâiloğulları'na yaptırılacaktı.[1]

Nil'in hayat verdiği bu topraklarda; kendine has bir din ve sanat anlayışı geliştiren medeniyetler ülkesi Mısır'da idarî, askerî, ekonomik, adlî, dinî bütün düzen, hanedandan hanedana el değiştiren ve babadan oğula geçen saltanat sistemi içinde binlerce yıldan beri hep firavunlar tarafından muhafaza edilmişti. Sosyal ve bireysel açıdan toplum üzerinde o kadar etkin bir mevkileri vardı ki Mısırlıya göre, hayatın devamını bir bakıma firavunlar sağlardı. Mısır'da, dinî hayatın merkezinde de firavunlar bulunurdu.[2]

Firavunlar, bu düzenin tesisinde ve yürütülmesinde şüphesiz bazı insanlardan da yardım alıyordu. Bir firavunun etrafında, kendisine yakın addettiği yüksek rütbeli saray görevlileri mutlaka bulunurdu. Ülkenin

[1] TT19/516 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIX, 516.
[2] "Firavun", *DİA*, XIII, 119.

yönetiminde bunlar da söz sahibi olur, firavuna danışmanlık yaparlardı. Bunlar arasında ise başrahiplerin önemli bir ağırlığı vardı. Zira hayatın bütün alanlarını doğrudan ilgilendiren din ve inanç ile alâkalı bütün meseleleri Firavunlar onlarla müzakere ederlerdi. İşte, Mısır'ın ve Mısırlının hayatına yön veren idarî düzen bu kadrodan oluşuyordu.

Şimdi ülke ile alâkalı bütün bu görev ve sorumluluklar, haklar ve yetkiler Firavun'a aitti, zamanında Mısır, oldukça büyük bir ilerleme kaydetmişti. Nil'in bahşettiği bereket sayesinde çöl âdeta çiçek açmış, her yeri yeşil bahçeler süsler olmuştu. Bu bahçeler arasına Mısırlılar yüksek binalar yapmışlardı.[3]

Firavun'un korkunç planının hedefi olan İsrâiloğulları, Hz. Yakub'un soyundan gelmekteydi. Hz. Yakub'un on iki oğlundan gelenler on iki kabileye ayrılmışlar[4] ve Hz. Yusuf zamanında Mısır'a yerleşmişlerdi. Allah Teâlâ Mısır hâkimi Firavun ve adamlarını bol bol bahşettiği zenginlikler, ziynet ve mallar ile imtihan ederken İsrâiloğulları'nı da Firavun ile deniyordu. Nitekim Yüce Allah, Hz. Peygamber dönemi Yahudilerine, geçmişten ibret almaları için bu olayı şöyle hatırlatıyordu: *"Hani, sizi azabın en kötüsüne uğratan, kadınlarınızı sağ bırakıp, oğullarınızı boğazlayan Firavun ailesinden kurtarmıştık. Bunda, size Rabbinizden (gelen) büyük bir imtihan vardı."*[5] Bu, gerçekten ağır bir imtihandı. İsrâiloğulları'nın yeni doğan erkek çocukları acımadan öldürülüyor, diğer taraftan sosyal hayatta ikinci sınıf insan muamelesi görüyor, dışlanıyorlardı. Ancak Allah Teâlâ, onları bu büyük sıkıntıdan kurtaracak ışığı da yine aynı dönemde gönderme lütfunda bulunuyordu: Hz. Musa.

Cenâb-ı Hak, bir oğlu olduğu için sevinsin mi yoksa başına gelecekleri düşünüp üzülsün mü bilemeyen bir annenin kalbine ilham gönderiyor, yavrusunu bir sandığa koyup nehre bırakmasını istiyor, ilâhî koruma altına alınan bu çocuğun peygamber olacağı ifade buyruluyordu.[6] Bu noktadan sonrası da derslerle dolu bir tecelli şeklinde planlanmıştı. Onu nehirden, hem Allah'a hem de Musa'nın bizzat kendisine düşman olacak biri çıkartacaktı.[7] Nitekim Musa'yı nehir kıyısında Firavun'un adamları buldu.[8] Firavun'un emirleri doğrultusunda hemen öldürülmesi gerekiyordu. Fakat ilâhî takdir, içeriden yani Firavun'un çok yakınından birisine bu cinayete engel olma ilhamı gönderiyordu: Firavun'un hanımı Hz. Âsiye'ye. Nehir kıyısında bir erkek çocuk bulunduğunu haber alınca hemen eşi Firavun'a gitti ve *"Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur ya da onu evlât ediniriz."* dedi.[9]

[3] A'râf, 7/137.
[4] A'râf, 7/160.
[5] Bakara, 2/49.
[6] Tâ-Hâ, 20/38-39; Kasas, 28/7.
[7] Tâ-Hâ, 20/39.
[8] Kasas, 28/8.
[9] Kasas, 28/9.

Firavun, gördüğü rüya ile sevgili eşinin teklifi arasında bocalar. Ancak sevgi hisleri ağır basar ve çocuğun canını bağışlar. Fakat hiçbiri işin farkında değildir.[10] Gerçekten de bir süre sonra Allah'ın verdiği söz gerçekleşir ve belli bir olgunlaşma döneminin ardından Musa'ya peygamberlik verilir.[11] Allah'tan başka ilâh olmadığı, yalnız O'na ibadet edilmesi gerektiği, kıyamet günü ve âhiretteki hesap Hz. Musa'ya vahyedilen bilgiler arasındadır.[12] Yüce Allah ona, *"Buna inanmayan ve nefsinin arzusuna uyan kimseler, seni ondan sakın alıkoymasın; sonra helâk olursun!"*[13] buyurur. Peygamberliği, atıldığında yılana dönüşen asâ ve beyaz el gibi mucizelerle desteklenir,[14] kardeşi Harun kendisine yardımcı bir peygamber olarak görevlendirilir.[15] Daha sonra da hedef gösterilir: *"Andolsun ki biz Musa'yı mucizelerimizle ve apaçık bir delille Firavun'a, Hâmân'a ve Kârûn'a gönderdik..."*[16]

Bu üç din düşmanı, nefsin arzularına son derece düşkün olma konusunda ortaklardır. Ancak bunu değişik yönlerde sergilerler: Birisi, bütün yönleriyle hayata hâkimiyet ve ilâhlık iddiasında bulunan Firavun; diğeri, kutsal olanla ilişkileri elinde tuttuğunu söyleyip bundan çıkar elde eden Başrahip Hâmân; üçüncüsü ise zenginliğinin boyutu konusunda darbımesel hâline gelen ama kendisine imtihan için verilen bu zenginliklerin bir emanet olduğunu unutup kibre kapılan Kârûn. Diğer bir bakışla zalim idareyi ve idareciyi Firavun; zalim beyni ve bilgiyi Hâmân; zalim destekçiyi ve kara sermayeyi de Kârûn temsil etmektedir.

Hz. Musa'ya öncelikle Firavun'a gitmesi emredilir: *"Firavun'a git, çünkü o azmıştır."*[17] Hz. Musa gerektiğinde kendisine verilen mucizeleri Firavun'a gösterecektir: *"...İşte bunlar, Firavun ve ileri gelen adamlarına (göstermen için) Rabbin tarafından (sana verilen) iki delildir..."*[18]

Hz. Musa ve Hz. Harun, Firavun'un huzuruna çıkar ve âlemlerin Rabbi tarafından gönderilen peygamberler olduklarını,[19] Allah hakkında sadece gerçeği söylediklerini[20] dile getirirler. Onların sıraladığı ilkeler, Firavun'un hayat anlayışına, dünya görüşüne ne kadar da terstir! Nefsin arzularına gem vuracaksın; hak, hukuk ve adaleti gözeteceksin; âhireti dikkate alarak yaşayacak ve attığın her adımı "hesap" düşüncesiyle atacaksın... Bu bakış, kurulu düzene tamamen muhaliftir, Firavun'un sistemini temelden sarsmaktadır. Nitekim Hz. Musa ve Hz. Harun bu gerçekleri anlatınca Firavun ve adamlarının gösterdiği ilk tepki doğrudan dünya ve dünyalıklarla ilgili olmuştur: *"Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan döndüresin de yeryüzünde hâkimiyet (devlet) ikinizin eline geçsin diye mi bize*

[10] Kasas, 28/9.
[11] Kasas, 28/30; Tâ-Hâ, 20/41.
[12] Tâ-Hâ 20/14-15.
[13] Tâ-Hâ, 20/16.
[14] Tâ-Hâ, 20/17-22; Kasas, 28/31-32.
[15] Meryem, 19/53; Furkân, 25/35.
[16] Mü'min, 40/23-24.
[17] Tâ-Hâ, 20/24.
[18] Kasas, 28/32.
[19] Şuarâ, 26/16.
[20] A'râf, 7/105.

geldin? Biz ikinize de inanmıyoruz."[21] *"Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?"*[22]

Hz. Musa'nın tevhid vurgusuna Firavun'un, *"Eğer benden başka bir ilâh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim."*[23] şeklindeki tehdidi de yine arzularına bağlanıp kalınan "ben" ve "nefis" ile ilgilidir. Düşüncesi, akıl yürütmesi koyu bir kibrin rengine bürünmüştür: *"Kavimleri bize kul köle iken, bizim gibi iki insana mı inanacağız?"*[24]

Yüzyıllardır ilâhlık vasfıyla kendi dünyalarını yönetmeye alışmış bir nesilden gelen Firavun, "gerçek" ve "tek" olduğu söylenen bir Allah'ın iradesine teslim olmayı ve bu iradenin altına girmeyi düşünememişti bile! Hemen Musa'ya döner. Onu mağlup ve mahcup duruma düşüreceğinden emin bir şekilde, gerçekten Allah tarafından gönderildiğine delâlet edecek mucizeler ister. Hz. Musa hemen beyaz el (yed-i beyzâ) ve asâ (asâ-yı Musa) mucizelerini gösterir. Fakat kalbi inanmamaya şartlanmış, gönül gözü kapalı, basireti bağlı Firavun'un cevabı küfrün alışılmış ve bildik yanıtıdır. Çevresinde bulunanlara döner ve der ki: *"Şüphesiz bu, bilgin bir sihirbazdır!"*[25]

Firavun, sihir yaptığını düşündüğü Hz. Musa'ya aynı yoldan cevap verebilmek için ülkenin bütün büyücülerini toplar. Amacı, Musa'nın yalan söylediğini, tek ilâhın kendisi olduğunu kanıtlamak; idaresini, insanlar üzerindeki hâkimiyetini devam ettirebilmektir. Musa'nın doğru söylüyor olabileceğini aklından bile geçirmez. Çünkü bu, tek kelimeyle, işine gelmemektedir. Bu sebeple Musa'yı, kendi emri altındaki sihirbazlar ile yarıştırmayı düşünür. Eğer sihirbazlar onu alt edebilirse Musa'nın, Allah adına değil sırf kendi çıkarı için mücadele ettiği ortaya çıkacaktır. Daha objektif karar verebilmeleri amacıyla müsabakanın bir bayram günü, kuşluk vakti toplanan halkın gözleri önünde yapılması kararlaştırılır.[26] Fakat netice hiç de Firavun'un istediği gibi olmaz; Musa'nın asâsı, sihirbazların birer hile ve göz aldanmasına dayalı oyunlarını yutmuş, Firavun değil belki ama sihirbazları hakikati anlamıştır. Hemen secdeye kapanıp imanlarını ikrar ederler: *"Biz âlemlerin Rabbine iman ettik. Musa ve Harun'un Rabbine!"*[27]

Firavun, çevresindeki iman çemberinin gittikçe büyüdüğünü ve kendi hareket alanını daralttığını fark etmiştir. Problemi hâlâ aynı yerde aramakta, aynı şeyleri sorgulamaktadır: Dünyası, buradaki hâkimiyeti, nefsi, benliği, görmeye alıştığı ilâh muamelesi. Gerçeği kabullenmeye yanaşmaz ve sihirbazlara haykırır: *"Ben size izin vermeden ona iman et-*

[21] Yûnus, 10/78.
[22] Şuarâ, 26/35.
[23] Şuarâ, 26/29.
[24] Mü'minûn, 23/46-47.
[25] Şuarâ, 26/34.
[26] Tâ-Hâ, 20/58-59.
[27] A'râf, 7/115-122; Tâ-Hâ, 20/65-73.

tiniz ha! Şüphesiz bu, halkını oradan çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir tuzaktır. Göreceksiniz!"[28]

Bundan sonra Firavun en iyi bildiği şeye, şiddete başvurur. Sihirbazları, ellerini ve ayaklarını çaprazlama kestirip sonra da astırmakla tehdit eder. Ancak sihirbazlar hakkı bulmuştur. Firavun'u en can alıcı noktasından vururlar: *"Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla tercih etmeyeceğiz. Artık sen vereceğin hükmü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsin. Şüphesiz ki biz, günahlarımızı ve bize zorla yaptırdığın sihri affetmesi için Rabbimize inandık. Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlı ve daha kalıcıdır."*[29]

Tam bu esnada Firavun'u daha da şaşırtan bir sahne yaşanır. Hanımı Hz. Âsiye de Musa'ya ve Rabbine iman ettiğini haykırmaktadır. Halbuki yıllar önce sırf kendisine duyduğu sevgi nedeniyle Musa'yı bağışlamıştır. İşte bu noktadan sonra Firavun, başka hâl çaresi kalmadığına hükmedecek ve işe kendi yakın çevresi ile başlayacaktır. Öncelikle hanımı Hz. Âsiye imanından dönmesi için korkunç bir işkenceye tâbi tutulur. Firavun, eşi için yere dört kazık çaktırır. Sonra karnının üzerine büyük bir değirmen taşı koydurur. Can verene kadar işkence edilir.[30] Başka bir rivayette Hz. Âsiye'ye güneşin altında işkence edildiği, Firavun'un adamları onun yanından ayrılınca meleklerin kanatlarıyla gölge yaptıkları, Hz. Âsiye'nin de cennetteki evini seyrettiği anlatılmaktadır.[31] Neticede Âsiye, bu işkence karşısında imanından vazgeçmez, aksine durumunu, varlığına ve birliğine iman ettiği Yüce Rabbine havale eder. İmanından dolayı bizzat kendi kocasının işkencelerine maruz kalan bu kadını Allah da övecek, duasını ve yakarışını imanı uğrunda korkunç muamelelere maruz kalanlara örnek gösterecektir. Firavun'un dünyasını geçici bilip hiçe sayan Hz. Âsiye, Rabbine şöyle seslenmiştir: *"Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun yaptığı işlerden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar!"*[32]

Allah Resûlü, asırlar sonra cennet kadınları içinde onu anacak[33] ve şöyle buyuracaktı: *"Yeryüzü kadınlarından İmrân'ın kızı Meryem, Huveylid'in kızı Hatice, Muhammed'in kızı Fâtıma ve Firavun'un karısı Âsiye (örnek olarak) sana yeter."*[34]

Firavun'un başka bir zulmünü Hz. Peygamber ashâbına şöyle anlatmıştır. Kıssaya göre Firavun'un kızının hizmetkârı olan ve "Mâşita" adıyla anılan mümin bir kadın vardır. Bir gün Firavun'un kızının saçını tararken tarak elinden düşer ve alırken, "Bismillâh" der. Firavun'un kızı, kadına, "Ba-

[28] A'râf, 7/123.
[29] Tâ-Hâ, 20/72-73.
[30] MA20445 Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 246.
[31] NM3834 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1436 (2/496).
[32] Tahrîm, 66/11.
[33] HM2668 İbn Hanbel, I, 293.
[34] T3878 Tirmizî, Menâkıb, 61.

bam Firavun(un ismiyle mi demek istiyorsun)?" diye sorar. Kadın, "Hayır! Benim Rabbim ve babanın Rabbi olan Allah(ın ismiyle demek istiyorum)." der. Bunun üzerine Firavun'un kızı, "Bunu babama haber vereceğim." der ve olanları babasına anlatır. Firavun, kadını yanına getirtir. Kadına, "Ey Kadın! Senin benden başka Rabbin mi var?" diye sorar. Kadın, "Evet! Benim Rabbim de senin Rabbin de Allah'tır." der. Firavun, bunun üzerine bakırdan tandır yapılıp kızdırılmasını, kadının ve çocuklarının o tandırın içine atılmasını emreder. Kadın, ölüme razıdır ancak Firavun'a, "Senden bir dileğim var." der. Firavun, "İstediğin nedir?" diye sorar. Kadın, "Benim ve çocuklarımın kemiklerini birleştirip gömmendir." der. Firavun, "Bunu yerine getirmek, bize düşen bir hak ve vazifedir." der. Sonra da çocuklarını annelerinin gözü önünde birer birer tandıra attırır. Henüz emzikli bir bebek olan son çocuğu atılırken bir an tereddüt yaşayan kadın, bebeğin dile gelerek "Anneciğim korkusuzca atla! Çünkü dünya azabı âhiret azabından daha hafiftir." demesi üzerine kendini ateşe atar. Hz. Peygamber, Mi'rac gecesinde çok hoş bir koku hissedince Cebrail'e bu güzel kokunun mahiyetini sormuş, Cebrail (as) da bu olayı anlatarak bu güzel kokunun, Firavun'un kızının saçlarını tarayan kadının ve çocuklarının kokusu olduğunu bildirmişti.[35] İbn Mâce'nin rivayetinde bu kokunun, kadının, iki oğlunun ve kocasının kabirlerinin kokusu olduğu ifade edilmektedir.[36]

Hz. Âsiye'nin, sihirbazların ve iman edenlerin maruz kaldığı bu muameleler, dünya kurulduğundan beri inananların karşılaştığı zulüm ve işkence dönemlerine bir yenisinin eklendiğini göstermektedir. Hayatı bu dünyadan ibaret sayıp saltanatlarını korumaya çalışanlar, her zaman olduğu gibi ortamı ve şartları değerlendirmekte, Firavun'a akıl verip onu kışkırtmaktadırlar. Nitekim önde gelen bazı adamları Firavun'a, bu topraklarda böyle fesat çıkarıp kendisini ve tanrılarını hiçe sayan Musa ve taraftarlarını rahat bırakmaması gerektiğini hatırlatırlar.[37] Firavun planını yapmıştır: *"Onunla (Musa ile) beraber iman edenlerin oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın."*[38] *"...Biz, onların üzerinde ezici bir güce sahibiz!"*[39] *"Bırakın beni, Musa'yı öldüreyim. (Faydası olacaksa) Rabbini yardıma çağırsın! Çünkü ben, onun, dininizi değiştireceğinden yahut yeryüzünde bozgunculuk çıkaracağından korkuyorum."*[40]

Bu planlar, harfiyen yerine getirilirken Yüce Allah, sınırsız merhametinin göstergesi olarak Firavun ve adamlarına hâlâ hakikati hatırlatan aracılar göndermekte, hatırlatmalarda bulunmakta, ders alınacak ibret man-

[35] HM2822 İbn Hanbel, I, 309; NM3835 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1436 (2/497).
[36] İM4030 İbn Mâce, Fiten, 23.
[37] A'râf, 7/127.
[38] Mü'min, 40/25.
[39] A'râf, 7/127.
[40] Mü'min, 40/26.

zaraları göstermektedir. Nitekim Firavun'un yakın çevresinden olmakla beraber Musa'ya iman eden ancak bu durumunu gizleyen bir adam, kralın aklına ve sağduyusuna hitap etmeye çalışır: *"Rabbim Allah'tır dediği için bir adamı öldürecek misiniz? Halbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirdi. Eğer yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir. Şüphesiz Allah, aşırı giden, yalancılık eden kimseyi doğru yola eriştirmez."*[41]

Ancak Firavun'un küfür oku yaydan çıkmıştır. Şüphe ve tehlike altındaki ilâhlık iddiasını kanıtlama çabasındadır. Bu nedenle Musa'nın bahsettiği ilâha meydan okumaya karar verir. Başrahip Hâmân'a döner ve der ki *"…Ey Hâmân! Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir de bana bir kule yap! Belki Musa'nın ilâhına çıkar bakarım(!) Şüphesiz ben, onun mutlaka yalancılardan olduğunu sanıyorum."*[42]

Rivayetlere göre Hâmân, Firavun'un emrini zevkle yerine getirir ve böyle bir kule inşa eder. Zira Musa'nın yalan söylediği ispat edilebilirse her şeyden önce kendi yerini ve mevkiini sağlamlaştıracaktır. Nitekim Firavun bu kuleye çıkar ve gökyüzüne doğru ok atar.[43] Bu tavrıyla, "Benim ilâhlığım karşısında başka bir ilâhın sözü mü olur? Musa yalan söylüyor; benden başka ilâh yoktur! Hem böyle bir varlık, gökyüzünde bile olsa onunla mücadele edebilir, ona ok atabilirim!" demek istemektedir. Sözlerine devamla son noktayı koyar ve kastını açıkça ifade eder: *"Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir ilâhınız olduğunu bilmiyorum…"*[44] *"Ben, sizin en Yüce Rabbinizim!"*[45] *"Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor (değil mi?) Hâlâ görmüyor musunuz?"*[46]

Ancak Allah Teâlâ'nın, onun ve destekçilerinin bu tavrına getirdiği yorum açıktır: *"O ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar."*[47]

Bu açık inat ve küfre rağmen Allah, Firavun ve adamları düşünüp ibret alsınlar diye yıllar süren kıtlık ve kuraklıklar gönderir. Fakat en ufak olumlu durumu, "Bu bizimdir, biz çalışıp kazandık!" şeklinde yorumlayan bu insanlar, felâketleri Musa ve taraftarlarının uğursuzluğuna bağlamışlardır. Bu felâketlerin bir ders olduğu hatırlatılınca da, *"Bizi büyülemek için her ne getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz."* derler. Bu basiretsizlik, inat ve kibir karşısında Allah daha ağır dersler verir. Tufan gönderir; onları çekirge, haşere ve kurbağa istilâsına maruz bırakır; sularına kan karıştırır. Her felâkette Musa'ya başvurur, bu sorunların orta-

[41] Mü'min, 40/28.
[42] Kasas, 28/38.
[43] TT19/581 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIX, 581.
[44] Kasas, 28/38.
[45] Nâziât, 79/24.
[46] Zuhruf, 43/51.
[47] Kasas, 28/39.

dan kaldırılması için dua etmesini isterler. Eğer bu azap biterse hidayete ereceklerini söyler, İsrâiloğulları'nı serbest bırakacaklarını vaad ederler. Ancak Musa'nın duası doğrultusunda azap kaldırılınca yine sözlerinden döner, yeminlerini bozarlar.[48]

Bu inkâr, kibir ve inat, Hz. Musa ve ona inananlara zulüm ve işkence şeklinde yansıyordu. Ancak Allah Teâlâ, imanlarının olgunlaşması için onlara evler yaparak buralarda ibadet etmelerini emrediyor ve inananları cennetle müjdeliyordu.[49] Sabır ve ibadet... Allah, çeşitli zorluklara veya imanlarından dolayı işkenceye maruz kalan taraftarlarına hep bu öğüdü vermişti: *"Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki Allah, sabredenlerle beraberdir."*[50] İşte şimdi bu emrin muhatabı, Musa ve taraftarlarıydı. Hz. Peygamber'in de bir hadislerinde namaza devam etmeyenlerin kıyamet gününde Kârûn, Firavun, Hâmân ve azılı bir müşrik olan Übey b. Halef'le birlikte olacağını zikretmesi[51] oldukça manidardır.

Sonunda Hz. Musa ve ona inananların beklediği müjde gelir. Allah, elçisine seslenmektedir: *"Kullarımı geceleyin yola çıkar. Yakalanmaktan korkmaksızın, endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç!"*[52] *"... Muhakkak ki takip edileceksiniz."*[53]

Hz. Musa ve İsrâiloğulları'nın geceleyin yola çıktığını duyan Firavun, kendine isyan eden bu insanları toptan yok edebilmek amacıyla güneş doğarken peşlerine düşer. Hızla yol alan Firavun ordusu çok geçmeden kafileye yetişir. Aralarındaki mesafe hızla kapanmaktadır. Önlerine çıkan deniz de İsrâiloğulları'nı oldukça endişelendirmiştir. Tam, "Eyvah yakalandık!" diye düşündükleri anda Hz. Musa, "Rabbim benimle beraberdir." diye imanını ve tevekkülünü tekrar dile getirir. İşte tam bu sırada Allah Teâlâ, elçisine kurtuluş çaresini gösterir, *"Asân ile denize vur!"*[54]

Suyun tam ortasında Allah'ın vaad ettiği gibi kuru bir yol ortaya çıkar. Musa ve taraftarları bu kurtuluş yoluna girerler. Firavun ve ordusu da onları izler. Son İsrâiloğlu karşı kıyıya, toprağa ayak bastığında, son Firavun askeri de denizin ortasındaki bu mucize yola girmiş durumdadır. İşte tam bu anda Allah'ın emriyle deniz eski hâline döner ve dalgalar, Firavun ve askerlerinin başı üzerinden tekrar birbirine kavuşur.[55]

Musa ve inananları, kurtuluş sevincini yaşarken her tarafını saran suya karşı son mücadelesini vermekte olan Firavun, birdenbire kendisini bir iç hesaplaşmanın içinde bulur. Kendini kınayıp durmaktadır.[56]

48 A'râf, 7/130-135.
49 Yûnus, 10/87.
50 Bakara, 2/153.
51 HM6576 İbn Hanbel, II, 169; DM2749 Dârimî, Rikâk, 13.
52 Tâ-Hâ, 20/77.
53 Şuarâ, 26/52.
54 Şuarâ, 26/60-63.
55 Şuarâ, 26/63-66.
56 Zâriyât, 51/40.

Gönlünü ve aklını uzun yıllar önce küfür ve zulüm denizinde boğduğunu fark eder. Kendisini bu denizden kurtaracak rehber yine sudan, Nil'den gelmiştir. Uzun süre yanında, sarayında yaşamış, sonra ayrılmış ama geri dönmüş, ısrarla ve korkusuzca hakikate çağırmıştır. Bütün bunlara karşı o, gözlerini kapamış, kulaklarını tıkamıştır.

Süre bitmiştir. Hesaplaşma da… Kararını verir ve ciğerlerindeki son nefesle haykırır: *"İsrâiloğulları'nın iman ettiğinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandım. Ben de Müslümanlardanım."*[57] Hadis kaynaklarımızda bu sahne anlatılırken iman etmesinden dolayı Firavun'a rahmetin ulaşmasından korktuğu için Cebrail'in, Firavun'un ağzına çamur tıkadığına dair bazı rivayetler yer almaktadır.[58] Firavun'un durumu âyetlerde ise şu şekilde bildirilmiştir: *"Şimdi mi?! Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun. Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere ibret olman için kurtaracağız. Çünkü insanlardan birçoğu âyetlerimizden gerçekten habersizdir."*[59]

Artık sıkıntı ve işkence çekecek olanlar, Firavun ve adamlarıdır. Ancak ilâhî azap, asla insanoğlunun elinden çıkana benzemez: *"Öyle bir ateş ki onlar sabah akşam ona sunulurlar. Kıyametin kopacağı günde de, 'Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun.' denilecektir. Ateşin içinde birbirleriyle tartışırlarken, zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara, 'Biz size uymuş kimselerdik. Şimdi şu ateşin bir kısmını üzerimizden kaldırabilir misiniz?' derler. Büyüklük taslayanlar ise şöyle derler: 'Biz hepimiz ateşin içindeyiz. Şüphesiz Allah, kullar arasında (böyle) hüküm vermiştir.'"*[60]

Bu hüküm ile Firavun ve yandaşlarının defteri kapanmıştır. Hadislerde Firavun ve onun akıbetinden, Medine Yahudilerinin âşûrâ gününü, Allah'ın Musa ile kavmini kurtarıp Firavun ile kavmini de denizde boğduğu gün olarak kabul etmeleri ve bu günde oruç tutmaları vesilesiyle bahsedilir.[61] Yine Hz. Peygamber, Yahudi olan İbn Sûriyâ'dan yemin isterken, *"Sizi Firavun hanedanından kurtaran, size denizi yaran, sizi bulutlarla gölgelendiren, size kudret helvasıyla bıldırcın indiren ve Musa'ya indirdiği Tevrat'ı size gönderen Allah'ı hatırlatarak size yemin veriyorum…"*[62] diyerek Firavun'dan söz eder.

Bedir Savaşı esnasında Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Peygamber'e gelerek Ebû Cehil'i öldürdüğünü söylemiş, Hz. Peygamber, *"Kendinden başka ilâh olmayan Allah aşkına (öldürdün mü onu)?"* diyerek İbn Mes'ûd'a Ebû Cehil'i öldürdüğünü üç kez yeminle teyit ettirmiştir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, *"Allah en büyüktür. Vaadine sadık kalan, kuluna yardım eden, bütün grup-*

[57] Yûnus, 10/90.
[58] T3107 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 10; HM2821 İbn Hanbel, I, 309.
[59] Yûnus, 10/91-92.
[60] Mü'min, 40/46-48.
[61] M2658 Müslim, Sıyâm, 128; B3397 Buhârî, Enbiyâ, 24.
[62] D3626 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 27.

ları tek başına hezimete uğratan Allah'a hamdolsun! Gidelim de onu bana göster.' dedi. Gittik bir de baktık ki o (Ebû Cehil). Bunun üzerine, *'Bu (Ebû Cehil), bu ümmetin firavunudur.*"[63] buyurmuştur.

Hz. Peygamber (sav) Bedir'de öldürülen müşrik cesetlerinin yanında durmuş ve onlara hitaben, *"Allah, benim yanımdaki bir grupla size ceza verdi. Şüphesiz, ben güvenilir bir kimse iken siz beni hain ilân ettiniz. Ben doğru bir kimse iken beni yalanladınız."* buyurmuştur. Sonra da Ebû Cehil b. Hişâm'a yönelerek, *"Bu, Allah'a karşı Firavun'dan daha azgındı. Zira Firavun, öleceğini anladığında Allah'ın birliğini ikrar etti. Bu ise öleceğini anladığında Lât ve Uzzâ'ya dua etti."*[64] buyurarak Firavun ve Ebû Cehil'i karşılaştırmıştır.

Firavun'dan sonra imana ve inananlara karşı gösterilen zulüm ve adaletsizliğin bayrağını bu kez başka bir simge alacaktır. Hak taraftarları bundan sonra dünyayı, dünyalığı ve nefsi temsil eden, kibir ve gurur ile bezenmiş bir bakış açısı ile uğraşacaktır. Bu bakış açısı da yine Hz. Musa ve inananları için açık bir tehlike ve tehdit olacaktır. İşte bu yeni düşman Kârûn'dur.

Musa'nın kavminden olan Kârûn, muazzam bir servete sahiptir. Öyle ki hazinelerin kendisini değil sadece anahtarlarını bile ancak güçlü kuvvetli insanlardan oluşan bir grup taşıyabilmektedir.[65] Kârûn gösterişi sever, sahip olduğu zenginliği insanların gözüne sokmaktan âdeta zevk alır. Aslında bu tavrı ile o, Musa ve Harun'un getirdiği ilâhî sisteme karşı üstü örtülü bir savaş vermekte, bunu sarsmaya hatta yıkmaya çalışmaktadır. Zira sahip olduğu zenginliği, sadece kendisi için, doymak bilmeyen nefsi için harcamayı en doğal hakkı görmektedir.

Kârûn yine bir gün bütün ihtişâmı, süsü ve gösterişi ile gezerken kulağına bazı sözler gelir. Allah Teâlâ'nın, *"dünya hayatını isteyenler"* şeklinde tavsif ettiği[66] halktan bazı insanlar demektedir ki, *"Keşke Kârûn'a verilen (servet) gibi bizim de (servetimiz) olsaydı. Şüphesiz o büyük bir servet sahibidir!"* Buna karşın, gerçeği bilen insanlar onlara şöyle cevap vermektedir: *"Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur."*[67]

Kârûn toplumda oluşturduğu fitneden memnundu. Musa'nın getirdiği düzenin eninde sonunda yıkılacağını düşünüyordu. Buna karşın Allah Teâlâ, eşsiz ve sınırsız merhametinin göstergesi olarak toplumdaki iyi insanların dilinden ona evrensel gerçekleri hatırlatmaya devam ediyordu. Hak, doğru ve adalet taraftarı, Allah dostu bu insanlar diyorlardı ki *"Bö-*

[63] HM4247 İbn Hanbel, I, 445.
[64] MK12067 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI, 302.
[65] Kasas, 28/76.
[66] Kasas, 28/79.
[67] Kasas, 28/79-80.

bürlenme! Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları sevmez. Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez."[68] Kârûn ise *"Bunlar bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir."*[69] diyor, uyarıları asla dikkate almıyordu.

Rivayete göre Musa Peygamber, İsrâiloğulları'na zekâtı emredince, Kârûn, İsrâiloğulları'nı toplayıp onlara, "Bu, size namaz ve birtakım emirler getirmiş, siz de onlara katlanmışsınız. Ona, bir de mallarınızı verme külfetini yüklenecek misiniz?" diye sorar. İsrâiloğulları, "Biz, ona (zekât olarak) mallarımızı verme külfetini yüklenmeyeceğiz! Peki, sen ne görüştesin?" diye karşılık verirler. Kârûn, "Benim görüşüm, İsrâiloğulları'ndan bir fahişeyi ona gönderelim. Onun kendisiyle birlikte olmak istediğini söylemesini ve bu iftirayı yaymasını isteyelim." der. Öyle de yaparlar. Hz. Musa, Kârûn aleyhinde Allah'a beddua edince Yüce Allah, Hz. Musa'ya boyun eğmesi için yeryüzüne emreder. Musa Peygamber, yeryüzüne onları yutmasını emredince yer, onları önce topuklarına, sonra dizlerine kadar, en sonunda da tamamen yutar. Onlar bu arada hep, "Ey Musa, ey Musa!" diyerek yardım isterler. Ama sonunda Allah'ın verdiği mühlet sona erer ve gerçekleri görmeye yanaşmayan Kârûn, sarayı ile birlikte yerin dibine geçirilir.[70] Toplumdaki bazı insanlar, bu hadiseden önemli bir ders çıkartarak gerçeği şöyle itiraf etmişlerdi: *"Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve (dilediğine) kısarmış. Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kâfirler iflah olmayacak."*[71]

Şüphesiz Firavun, Hâmân ve Kârûn, hakka, adalete, insan olma onuruna karşı nefsi temsil etmişlerdir. Onlar, tek hedefi "tüm arzuları tatmin edilmiş bir ben" olan düzeni tesis etme çabasının, bütün ilâhî dinlerin ortak ve evrensel değerlerine boyun eğmeyi kendilerine yakıştıramayan bakış açısının en meşhur sembolleridir. Dünyada sahip olunan bütün değerlerin, maddî manevî tüm zenginliklerin aslında bir başkasından geldiğini, eninde sonunda yine Allah'a döneceğini; bunların aslında imtihan için verildiğini, bu sebeple hak ve iyilik yolunda kullanılması gerektiğini asla kabul edemeyen düşünce tarzının örnekleridir. Bu nedenle bütün çabalarını ilâhî daveti önlemek için sarf etmişlerdir.

Allah'ın seçtiği bu örnekler dünya döndükçe nefsin, arzu ve heveslerin, insanların karşısına hangi şekillerde çıkacağına işaret etmesi açısından manidardır. Ancak sonuç aynıdır; bunlara kapılan insan, Yüce

[68] Kasas, 28/76-77.
[69] Kasas, 28/78.
[70] Kasas, 28/81; NM3536 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1327 (2/409); MŞ31834 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Fedâil, 4.
[71] Kasas, 28/82.

Allah'ı, âhireti, hesabı, Kitab'ı unutur; kendisine kendi eliyle farklı ilâhlar icat eder. Artık farkında olmasa bile câhiliye devri müşrikleri gibi somut veya soyut putları vardır. Bunların emrinden çıkmaz. Gerçeği ise kıyametin hazin tablolarını görünce fark eder. Ama artık iş işten geçmiştir. Gerçek şudur ki bu semboller, dünya kurulduğundan beri insanlığa ilâhî mesajı ulaştıran hemen her peygamberin karşısına çıkmış, şu veya bu surette her zaman var olagelmiştir. Dolayısıyla Allah ve Resûlü tarafından anlatılan bu kıssalara, bunlarda ismi geçen şahıslara ve yaşanan olaylara, sadece "hikâye" gözüyle bakmamak, ders alınması gereken birer "ibret tablosu" bilinciyle yaklaşmak gerekir.

HABEŞİSTAN'A HİCRET ve ÂDİL HÜKÜMDAR NECÂŞÎ

عَنْ أَبِى مُوسَى ﵁ ... فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ :

"لَكُمْ أَنْتُمْ ﴿يَا﴾ أَهْلَ السَّفِينَةِ هِجْرَتَانِ."

Ebû Musa'dan (ra) nakledildiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) (Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar hakkında)...
şöyle demiştir: *"Ey gemi ahalisi! Sizin için iki hicret (sevabı) vardır."*
(B3876 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 37)

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ... فقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِنَّ بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ مَلِكًا لاَ يُظْلَمُ أَحَدٌ عِنْدَهُ فَالْحَقُوا بِبِلاَدِهِ حَتَّى يَجْعَلَ اللَّهُ لَكُمْ فَرَجًا وَمَخْرَجًا مِمَّا أَنْتُمْ فِيهِ..."

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"مَاتَ الْيَوْمَ عَبْدٌ لِلَّهِ صَالِحٌ أَصْحَمَةُ" فَقَامَ فَأَمَّنَا وَصَلَّى عَلَيْهِ.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهُ قَالَ: نَعَى لَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النَّجَاشِيَّ صَاحِبَ الْحَبَشَةِ، الْيَوْمَ الَّذِي مَاتَ فِيهِ فَقَالَ: "اسْتَغْفِرُوا لأَخِيكُمْ."

Hz. Peygamber'in (sav) hanımı Ümmü Seleme (ra) anlatıyor: ...Resûlullah (sav) (Mekke'de işkence gören) ashâbına şöyle demiştir: *"Habeşistan'da, ülkesinde hiç kimseye zulmedilmeyen bir kral vardır. Allah sizin için bu durumdan bir çıkış ve kurtuluş yolu gösterinceye kadar orada kalın..."*

(BS18232 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 17)

Câbir b. Abdullah'ın naklettiğine göre, Resûlullah (sav), *'Bugün Allah'ın salih bir kulu olan Ashame (Necâşî) vefat etti.'* buyurdu. Sonra kalkarak bize imam oldu ve onun (gıyâbî) cenaze namazını kıldırdı."

(M2208 Müslim, Cenâiz, 65)

Ebû Hüreyre (ra) anlatıyor: "Resûlullah (sav) bize Habeşlerin meliki olan Necâşî'nin ölüm haberini, öldüğü gün bildirdi ve *'Kardeşiniz için Allah'tan mağfiret isteyin.'* buyurdu."

(B1327 Buhârî, Cenâiz, 60)

Mekke'den Medine'ye hicretin üzerinden yaklaşık yedi yıl geçmiş, Müslümanlar yeni yurtlarında yaşamaya alışmışlardı. Artık huzur içindeydiler. Aslında bu, Müslümanların ilk hicreti değildi. İslâm'ın cefakâr muhacirleri ilk hicretlerini Habeşistan'a yapmışlardı. Gün geldi, Allah'ın lütfuyla Medine muhacirleri ve Habeşistan muhacirleri Medine'de buluştu. İşte onlardan biri, Ca'fer b. Ebû Tâlib'in sevgili eşi, Habeşistan'a hicret eden Müslümanlardan olan Esmâ bnt. Umeys idi.[1] Esmâ, kendisi gibi Habeşistan muhaciri olan Hz. Ömer'in kızı Hafsa'yı ziyaret etmek için onun evine gitmişti. Tam bu sırada Hz. Ömer de kızını görmek için onların yanına geldi. Kızına, "Bu kadın kim?" diye sordu. Hafsa, "Umeys'in kızı Esmâ" diyerek onu tanıttı. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Habeşli mi, şu deniz yolcusu mu?" şeklinde ona takıldı. Esmâ da "Evet." dedi. Hz. Ömer, Esmâ'ya dönerek, "Medine'ye hicret ile biz sizi geçtik. Biz Resûlullah'a (sav) sizden daha lâyığız." dedi. Esmâ bu söze alınarak cevap verdi: "Hayır. Vallahi siz Resûlullah'la birlikte hicret ettiniz ve o sizin açlarınızı doyurdu, cahillerinizi eğitti. Biz ise Habeşistan'da Müslümanların uzağında, onlara nefret besleyen bir memlekette bulunuyorduk. Bütün bu sıkıntılar, Allah ve Resûlü'nün rızası içindi. Allah'ın adına yemin olsun ki, bana dediklerini gidip Resûlullah'a söyleyinceye kadar ne bir lokma yiyeceğim ne de bir yudum su içeceğim. Biz eziyet görüyorduk ve korkutuluyorduk. Hz. Peygamber'e (sav) bunları söyleyeceğim ve ona soracağım. Yemin olsun ki ne yalan söylerim ne de gerçeği saptırırım. Tek bir kelime bile eklemeden anlatırım."[2]

Hz. Ömer, Esmâ'yı hicret gibi hassas bir konuda kızdırmıştı. Çektikleri türlü sıkıntılar karşılığında Hz. Ömer'in söyledikleri ağırına gitmişti. Durumu Allah Resûlü'ne anlatmak üzere hemen onun yanına gitti. Peygamberimizin cevabı Esmâ'nın yüreğine su serpmişti: *"O, bana sizden daha lâyık ve yakın değildir. O ve onunla beraber hicret eden arkadaşları için bir hicret sevabı vardır.*[3] *Ey gemi ahalisi! Sizin için ise iki hicret (sevabı) vardır. Birisi Habeşistan'a hicret, öbürü Medine'ye, Peygamber'in yanına hicret."*[4]

Allah Resûlü'nden müjde niteliğindeki bu sözleri duyan Esmâ'nın mutluluğu tarif edilemezdi. Esmâ'nın ağzından Hz. Peygamber'in bu kutlu sözlerini duymak isteyen diğer gemi yolcuları onun yanına geliyorlardı. Onların ifadesiyle, dünyadaki hiçbir şey, Peygamber'in Habeşistan mu-

[1] Hİ7/489 İbn Hacer, *İsâbe*, VII, 489.
[2] B4230 Buhârî, Meğâzî, 39.
[3] M6411 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 169.
[4] HM19930 İbn Hanbel, IV, 412; B3876 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 37.

hacirleri hakkındaki bu güzel şehâdetinden daha büyük ve daha sevinç verici olamazdı. O kadar ki sahâbîlerden bazısı defalarca Esmâ'ya gelerek Allah Resûlü'nün bu sözlerini ondan tekrar tekrar dinlemek istemişti.[5]

Sevgili Peygamberimiz, Habeşistan muhacirlerine iki hicret sevabı olduğunu bildirirken ne kadar da haklıydı. Çünkü onlar, İslâm'ın ilk yıllarında Mekke müşriklerinin baskı ve zulümlerine maruz kalmışlardı. Mekke'de 610 yılında Hira Mağarası'nda doğan hidayet güneşi yayıldıkça Mekkeli putperestlerin Müslümanlara karşı olan baskı ve şiddeti de çoğalmıştı. Hakaret ve işkencelere maruz kalan Müslümanlar, canlarından da endişe eder duruma gelmişlerdi. Doğup büyüdükleri, o çok sevdikleri yurtları Mekke, artık onlara dar geliyordu.[6]

Allah Resûlü'nün vahye muhatap oluşunun üzerinden henüz beş yıl geçmişti. 615 yılının Recep ayıydı.[7] Ashâbının çektiği eziyet ve işkenceye karşı bir şey yapamamanın ızdırabını duyan Rahmet Peygamberi, onlara bu sıkıntıdan kurtulabilmeleri için hicret etmelerini tavsiye etmişti. Kuşkusuz kolay değildi insanın her şeyini ardında bırakarak hiç bilmediği diyarlara göç etmesi. Ancak bu göç, inandığı dini yaşamak gibi ulvî bir değer uğruna yapılınca, mükâfatı da bir o kadar yüce olmaktaydı. Zira Allah Teâlâ, bu kutlu insanlar için şöyle buyuruyordu: *"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Âhiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi."*[8] Bu ilâhî müjdeye nail olabilmek için inananların yolculuk yapacakları yer ise Allah Resûlü'nün sevdiği ve güvendiği bir memleket olan Habeşistan'dı.[9]

Habeşistan, o dönemde ticarî yolculukların yapıldığı, deniz yoluyla ulaşılma imkânına sahip olan, Müslümanlarca da bilinen bir ülkeydi. Bununla birlikte, hicret için tercih edilmesinin asıl sebebi güvenli bir yer olmasıydı. Arabistan çevresindeki diğer bölgeler, yeni bir dine mensup olan bu insanları kabul etmezdi. Semavî bir din olan Hıristiyanlığı benimseyen ve âdil bir hükümdara sahip olan Habeşistan, hicret için en uygun ülke idi. Nitekim Allah Resûlü, *"Habeşistan'da, ülkesinde hiç kimseye zulmedilmeyen bir kral vardır. Allah sizin için bu durumdan bir çıkış ve kurtuluş yolu gösterinceye kadar orada kalın."*[10] demişti. Böylece, Allah Resûlü'nün övdüğü ve vefatında da, *"Bugün Allah'ın salih bir kulu olan Ashame (Necâşî) vefat etti."*[11] diye nitelendirdiği ve güvendiği Necâşî'nin ülkesine hicret izni verilmiş oldu.

İslâm'ın ilk hicreti böylece Habeşistan'a gerçekleştiriliyordu. Ashâbdan on bir erkek, dört kadın, Şuaybe Limanı'ndan bindikleri gemiyle Kızıldeniz'i

[5] M6411 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 169.
[6] BS18232 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 17; İS214 İbn İshâk, *Sîret*, I, 214; HS2/164 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 164.
[7] ST1/203 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 204.
[8] Nahl, 16/41.
[9] MA9743 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 384; HS2/164 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 164.
[10] BS18232 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 17; İS247 İbn İshâk, *Sîret*, s. 247.
[11] B1320 Buhârî, Cenâiz 54; M2208 Müslim, Cenâiz, 65.

aşarak, Habeşistan (Etiyopya) yani Afrika topraklarına ayak basmış oldular. İlk muhacirler arasında Hz. Osman ve Peygamberimizin kızı olan hanımı Rukayye, Ebû Seleme ve hanımı Ümmü Seleme, Zübeyr b. Avvâm, Mus'ab b. Umeyr, Abdurrahman b. Avf, Osman b. Maz'ûn, Ebû Huzeyfe b. Utbe ve hanımı Sehle bnt. Süheyl, Âmir b. Rebîa ve hanımı Leylâ bnt. Ebû Hasme, Ebû Sebre, Hâtıb b. Amr ve Süheyl b. Beydâ yer almaktaydı.[12]

Hicret edenler arasında bulunan Ümmü Seleme'nin naklettiğine göre, muhacirler Habeşistan'da en hayırlı komşu olan Necâşî'yle birlikteydiler. Orada dinlerini emniyet içinde yaşama imkânı buldular. Hiç kimse dinleri aleyhinde bir tutumda bulunmamış ve kötü bir söz söylememişti.[13] Habeşistan'a yapılan bu ilk hicretten birkaç ay sonra, Mekke'de durumun düzeldiğine dair bazı asılsız söylentiler çıkmış, bunun üzerine Müslümanlardan bir kısmı Mekke'ye geri dönmüştü. Ancak burada müşriklerin daha da artan baskılarıyla karşılaşılması üzerine, Allah Resûlü ikinci bir gruba Habeşistan'a hicret için izin verdi. İlk hicretten yaklaşık bir yıl sonra Peygamberimizin amcasının oğlu Ca'fer b. Ebû Tâlib'in de aralarında bulunduğu yüz kişiyi aşan yeni bir grupla Habeşistan'a ikinci kez hicret edildi.[14]

İkinci hicretle birlikte Mekke'den kimi tek başına kimi ailesiyle pek çok kişi ayrılmış bulunuyordu. Fakat Müslümanların sığındıkları memlekette kendi ülkelerinden daha rahat oldukları haberleri gelince bu durum Mekke müşriklerini çok rahatsız etmişti. Kendi menfaatlerini yakından takip eden Mekkeli müşrikler, Habeşistan'a yerleşip dinlerini rahatça yaşayan, kimse tarafından hor görülmeyen Müslümanların durumunu, ileriye dönük bir tehlike olarak gördüler. Bunun üzerine Kureyşli kabile reisleri gecikmeden toplanarak muhacirlerin buradan çıkarılıp sürülmeleri için elçi göndermeye karar verdiler. İçlerinden siyaset konusunda yetenekli, ikna kabiliyetleri yüksek iki seçkin kişiyi görevlendirdiler. Bunlar, daha sonra önde gelen sahâbîler arasında yer alacak olan Amr b. Âs ve Abdullah b. Ebû Rebîa idi. Necâşî ve kumandanlarına sunulmak üzere türlü hediyelerle donatılmış olan bu heyet, Habeşistan'a gönderildi. Amaçları Necâşî'nin, ülkesine sığınan bu çaresiz insanları kabul etmemesini, kendilerine geri vermesini sağlamaktı.[15]

Heyet Habeşistan'a geldiğinde kralın huzuruna çıkmadan önce, beraberinde getirdikleri değerli hediyeleri kumandanlara takdim ettiler. Böylece, Necâşî'nin huzuruna çıkıldığında kendilerini desteklemelerini sağlamak istiyorlardı. Ayrıca, muhacirlerin Habeşistan'a geldikleri hâlde

[12] ST1/203 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 204.
[13] HM1740 İbn Hanbel, I, 202.
[14] ST1/203 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 206-207; EÜ1/189 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 189.
[15] HM1740 İbn Hanbel, I, 202.

Hıristiyanlığı kabul etmediklerine de işaret ederek Necâşî ve çevresindekileri onlar aleyhinde kışkırtmaya çalışıyorlardı. Nihayet söz alarak Necâşî'ye taleplerini bildirdiler:

"Ey Hükümdar! Aramızdan sefih bazı gençler senin ülkene sığındılar. Onlar kendi toplumlarının dinini terk ettiler ve senin dinine de girmediler. Aksine bizim de senin de bilmediğin yepyeni bir din icat ettiler. Bizi sana, onları geri vermen için kendi toplumlarının ileri gelenleri, babaları, amcaları ve aşiretleri gönderdi. Onların kavimleri kendilerini daha yakından tanımakta ve daha iyi bilmektedirler."[16]

Heyeti dinleyen Necâşî, kendisine sığınan insanları dinlemeden karar veremeyeceğini ifade ederek,[17] Müslümanlardan bir grubu huzuruna çağırdı. Peygamberimizin amcasının oğlu Ca'fer b. Ebû Tâlib başkanlığındaki grup Necâşî'nin huzuruna çıktı. Ancak hükümdara secde etmediler. Genç ve gözü pek bir sahâbî olan Ca'fer, söz alarak durumlarını gayet veciz bir şekilde ifade eden şu konuşmayı yaptı:[18]

"Ey Hükümdar! Biz câhiliye toplumuyduk; putlara tapar, leş yer, çirkin işler yapardık. Akraba ilişkilerine değer vermez, etrafımızdakilere kötülük ederdik. Güçlülerimiz zayıflarımızı yok ederdi. İşte biz bu hâlde iken, neticede Allah bize içimizden soyunu, doğruluğunu, güvenirliğini ve iffetini iyi bildiğimiz bir resûl gönderdi. Bu peygamber bizi Allah'a, tevhid inancına ve ona ibadet etmeye davet etti. Bizim ve atalarımızın Allah'ın dışında tapmış olduğumuz taşlardan ve putlardan kurtulmamızı öğütledi. Doğru söylemeyi, emanete riayet etmeyi, akraba ile iyi ilişkiler kurmayı, komşulara iyi muamelede bulunmayı, haram yemeye ve kan dökmeye son vermeyi emretti. Aynı şekilde çirkinlikleri, yalan sözü, yetim malı yemeyi, namuslu kadına iftira etmeyi de yasakladı. Sadece tek olan Allah'a ibadet etmeyi ve O'na bir şeyi şirk koşmamamızı emretti. Namazı, zekâtı ve orucu da bize emretti."

Ca'fer, İslâmî esasları açıkladıktan sonra sözlerine şöyle devam etti: "Biz onu tasdik ettik, ona iman ettik ve onun getirdiği ilâhî mesaja uyduk. Artık sadece Allah'a ibadet ettik, O'na hiçbir şeyi ortak koşmadık. Bize haram kıldıklarını haram, helâl kıldıklarını helâl kabul ettik. Bunun üzerine kendi toplumumuz bize düşman kesildi. Tekrar Allah'a ibadeti bırakıp putlara tapmaya döndürmek ve önceden helâl saydığımız çirkinlikleri tekrar helâl kabul etmemizi sağlamak suretiyle bizi dinimizden döndürebilmek için işkenceler yaptılar. Onlar bizi ağır bir baskıya maruz bırakınca, zorlayınca, bize zulmedince, bizimle dinimiz arasına girip inancımızı

[16] HM1740 İbn Hanbel, I, 202; İS247 İbn İshâk, *Sîret*, s. 248.
[17] HM1740 İbn Hanbel, I, 202.
[18] HM4400 İbn Hanbel, I, 461.

yaşamamıza engel olunca, biz de kalkıp senin ülkene sığındık. Seni başkalarına tercih ettik ve sana yakın olmayı istedik. Ey hükümdar! Senin yanında haksızlığa uğramayacağımızı umduk!"[19]

Bunun üzerine Necâşî, bahsettiği ilâhî vahiyden bazı âyetler okumasını istedi. O da Hz. Yahyâ ile Hz. İsa'nın dünyaya gelişlerinden bahseden Meryem sûresinden bir bölüm okudu. Bu âyetlerden etkilenen Necâşî'yle birlikte kumandanları gözyaşlarını tutamadılar. Sonra Necâşî, "Vallahi, bu ve Musa'nın getirdiği aynı kaynaktandır." dedi. Ardında da Mekkeli elçilere dönerek, "Siz, çıkın gidin. Vallahi ben onları size asla teslim etmeyeceğim, bunu yapmayacağım!" açıklamasını yaptı. Bu tavırla karşılaşan Mekkeli elçi Amr b. Âs, ertesi gün Müslümanların Hz. İsa hakkında kötü şeyler söyledikleri iddiasıyla Necâşî'nin huzuruna çıktı. Necâşî, İsa (as) hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için Müslümanları tekrar huzuruna çağırttı. Ca'fer, "Onun hakkında Peygamberimizin bize getirdiğini söylüyoruz. O, Allah'ın kulu, peygamberi, ruhu ve bakire ve iffetli Meryem'e (rahmine) bıraktığı kelimesidir." şeklinde cevap verdi. Bunu duyduktan sonra Necâşî eliyle yerden bir çöp aldı ve şöyle dedi: "Vallahi, Meryem oğlu İsa senin söylediğinden şu çöp kadar bile farklı değildir."[20]

Müslüman muhacirler Necâşî'nin ülkesinde huzur içinde yaklaşık on üç yıl yaşamaya devam etmişler ve orada bulundukları süre içinde Habeşistan'ı yurt edinmişlerdi.

Muhacirlerden bir kısmı Mekke'ye, bir kısmı da hicretten sonra Medine'ye çeşitli zamanlarda, farklı şekillerde geri dönmüşlerdi. Ca'fer b. Ebû Tâlib'in de içinde bulunduğu en son grup ise 628 yılında, Hayber'in fethi sırasında Medine'ye dönmüştü. Hayber'de Ca'fer'in geldiğini gören Allah Resûlü, onu kucaklamış, iki kaşının arasını öpmüş[21] ve şöyle demişti: *"Hangisine daha çok sevineceğimi bilemiyorum. Hayber'in fethine mi yoksa Ca'fer'in dönüşüne mi!"*[22]

Hayber günü, savaşa katılanların yanında, Habeşistan muhacirlerine de ganimetten pay ayrıldı. Ca'fer ve arkadaşlarıyla birlikte gemiyle Habeşistan'dan henüz dönen muhacirlere, savaşan gazilerle birlikte ganimet mallarından verildi. Bu nasipli gemi yolcuları arasında bulunan Ebû Musa el-Eş'arî, daha sonraki yıllarda bu durumu övünç vesilesi olarak insanlara anlatmaktaydı. Hatta muhtemelen onların bu durumunu kıskanan bazı Müslümanların, "Medine'ye hicret etmekle biz sizi geçtik." şeklindeki sözlerini de naklediyordu.[23]

19 HM1740 İbn Hanbel, I, 202; İS247 İbn İshâk, *Sîret*, s. 248-249.
20 HM1740 İbn Hanbel, I, 202.
21 D5220 Ebû Dâvûd, Edeb, 145-146.
22 BS13876 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 157.
23 M6410 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 169.

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Allah Resûlü, hicretin yedinci yılında diğer çevre ülkelerle birlikte, Habeşistan'a da İslâm'a davet mektubu göndermiştir. Esasında kaynaklarda Hz. Peygamber'in Amr b. Ümeyye ed-Damrî vasıtasıyla Necâşî'ye iki mektup gönderdiği rivayet edilmektedir. Bunlardan biriyle Necâşî'yi İslâm'a davet eden Allah Resûlü, diğeri ile de Necâşî'den Habeşistan muhacirlerinden olan Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe'yi kendisine nikâhlamasını ve diğer muhacirlerle birlikte Medine'ye göndermesini istemişti.[24] O dönemde müşriklerin reisi olan Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe, kocasıyla birlikte Habeşistan'a hicret etmiş, ancak kocası orada ölmüştü. Resûlullah'ın isteği üzerine Necâşî, dört bin dinar mehir ile Ümmü Habîbe ve Peygamberimizin nikâhlarını kıymış[25] ve Ümmü Habîbe'yi diğer muhacirlerle birlikte gemiyle Medine'ye ulaştırmıştı.[26] Necâşî, Medine'ye dönen muhacirlerin yanında Peygamberimize çeşitli hediyeler ve bir heyet göndermişti. Hz. Peygamber, minnettar olduğu Necâşî'nin heyetini karşılamış ve bizzat ağırlamıştı.[27]

Allah Resûlü'nün, kendisine sığınan Müslümanlara kucak açan Habeşistan kralı Necâşî Ashame'ye gönderdiği ve onu Müslüman olmaya çağırdığı mektup şöyledir:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın Resûlü Muhammed'den Habeş kralı Necâşî Ashame'ye...

Müslüman ol! Kendisinden başka tanrı olmayan gerçek melik, mukaddes, selâm, koruyucu, kurtarıcı olan Allah'a hamdimi sana iletirim. Meryem oğlu İsa'nın, Allah'ın ruhu ve bakire, iffetli, temiz ve namuslu Meryem'e (rahmine) bıraktığı kelimesi olduğuna şehâdet ederim. Böylece Meryem, İsa'ya hamile kalmıştır. Allah, Âdem'i kudreti ve nefesi ile nasıl yarattı ise İsa'yı da kendi ruh ve nefesinden öylece yaratmıştır.

Seni tek ve ortaksız olan Allah'a inanmaya, O'na itaatte devamlı olmaya, bana uymaya ve bana gelen vahye iman etmeye davet ediyorum. Çünkü ben Allah'ın Resûlü'yüm. Sana amcamın oğlu Ca'fer'i ve beraberinde Müslümanlardan bir grubu göndermiştim. Sana geldikleri zaman onları ağırla ve zorbalığı bırak. Seni ve askerlerini Allah'a (inanmaya) çağırıyorum. Ben tebliğ ettim, nasihatte bulundum. Nasihatimi kabul edin! Selâm hidayete tâbi olanların üzerine olsun.[28]

Necâşî, Allah Resûlü'nün bu davetine olumlu cevap vererek Müslüman olmuştu. Hatta kaynaklarda İslâm'ı benimsediğini ifade eden kendisine ait bir mektup da bulunmaktadır:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Necâşî Ashame b. Ebcer'den Allah'ın Resûlü Muhammed'e.

[24] EÜ4/181 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 181-182.
[25] BS14103, BS14681 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 217, 362.
[26] TL2/37 İbn Haldûn, *Târîh*, II, 37.
[27] BN3/98 İbn Kesîr, *Bidâye*, III, 98-99.
[28] TB2/131 Taberî, *Târîh*, II, 131-132.

Ey Allah'ın Peygamberi! Allah'ın selâmı, rahmet ve bereketi senin üzerine olsun. Allah'tan başka ilâh yoktur. O Allah ki beni İslâm'a eriştirmiştir.

Şimdi, İsa'nın durumunu anlatan mektubun bana ulaştı ey Allah'ın Resûlü! Göğün ve yerin Rabbine and olsun ki İsa senin söylediğin gibidir, fazlası değil! Senin bize gönderdiğinle tanışmıştık. Amcanın oğlunu ve arkadaşlarını misafir etmiştik. Şehâdet ederim ki sen Allah'ın Resûlü'sün, doğrusun ve (Allah tarafından da) tasdik edilmişsin. Sana ve amcanın oğluna biat ettim ve onun aracılığıyla âlemlerin Rabbine teslim oldum. Ey Allah'ın Resûlü! Sana oğlum Erhâ b. Ashame b. Ebcer'i gönderiyorum. Ancak kendime sözüm geçer. Sana gelmemi istersen ey Allah'ın Resûlü, gelirim. Şehâdet ederim ki senin söylediklerin gerçektir. Sana selâm olsun ey Allah'ın Resûlü!"[29]

Necâşî, bilge bir idareci olarak doğruya değer veren ve hakkı teslim eden bir kişiydi. Müslümanların zor anlarında onlara kucak açmış, daha sonra da Müslümanlığı seçerek hidayete ermişti. İslâm'ı seçişinde Hıristiyanlığı tanıması, Hz. İsa'nın Resûlullah'ı (sav) müjdelemesi ve Resûlullah'tan kendisine nakledilen bilgilerin öteden beri edindiği tecrübelerle örtüşmesi etkili olmuştu. Peygamberimiz (sav) Habeşistan meliki Necâşî öldüğü gün, ashâbına onun ölümünü haber vererek, *"Bugün Allah'ın salih bir kulu olan Ashame (Necâşî) vefat etti."* buyurmuş, imamlık yaparak ashâbına onun için (gıyâbî) cenaze namazı kıldırmış,[30] *"Kardeşiniz için Allah'tan mağfiret isteyin."*[31] diyerek âdil krala karşı son görevini yerine getirmişti.

Resûlullah (sav) en zor zamanlarında kendilerine sığınan ashâbına kucak açan Habeşlilerin gösterdikleri misafirperverlik ve yardımseverliklerine karşı minnetini ifade etmek üzere onlar için, *"Onlar size dokunmadığı sürece siz de Habeşlilere dokunmayın."* buyurmuştur.[32]

Allah Resûlü'nün Habeşistan kralı Necâşî ile kurduğu diplomatik ilişki, onun siyasî dehasını ortaya koymaktadır. İslâm'ın henüz ilk yıllarında kurulan bu ilişki ile Necâşî'ye İslâm dini tanıtılmış, İslâm'ın kuşandığı erdemler anlatılmış, böylece İslâm ve Hıristiyanlığın kaynağının esasında aynı olduğu fark ettirilmiştir. Bu şekilde İslâm'a hayran olması sağlanan Necâşî, ülkesinin kapılarını Müslümanlara açmış, Mekkeli müşriklerin diplomatik çabaları ise sonuçsuz kalmıştır. Necâşî'nin farklı bir dinden olan muhacirlere gösterdiği misafirperverlik, var oluş mücadelesinin verildiği bir dönemde, bunalmış ve köşeye sıkışmış Müslümanlar için âdeta bir çıkış kapısı, umut kaynağı ve önemli bir dönüm noktası olmuştur.

[29] TB2/131 Taberî, *Târîh*, II, 132; BN3/104 İbn Kesîr, *Bidâye*, III, 104-105.
[30] M2208 Müslim, Cenâiz, 65.
[31] B1327 Buhârî, Cenâiz, 60; M2205 Müslim, Cenâiz, 63.
[32] D4302 Ebû Dâvûd, Melâhim, 8; N3178 Nesâî, Cihâd, 42.

CÂHİLİYE DEVRİ
ZULÜM, ZORBALIK, CEHALET

عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبَجَلِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"مَنْ قُتِلَ تَحْتَ رَايَةٍ عُمِّيَّةٍ، يَدْعُو عَصَبِيَّةً، أَوْ يَنْصُرُ عَصَبِيَّةً،
فَقِتْلَةٌ جَاهِلِيَّةٌ."

Cündeb b. Abdullah el-Becelî'nin naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Kim kabilecilik/ırkçılık propagandası yaparak veya kabileciliğe/ırkçılığa destek vererek yolunu şaşırmış bir topluluğun bayrağı altında öldürülürse, onun ölümü câhiliye ölümüdür."
(M4792 Müslim, İmâre, 57)

عَنِ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَطَبَ النَّاسَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ فَقَالَ: "يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَتَعَاظُمَهَا بِآبَائِهَا فَالنَّاسُ رَجُلاَنِ: رَجُلٌ بَرٌّ تَقِيٌّ كَرِيمٌ عَلَى اللَّهِ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ هَيِّنٌ عَلَى اللَّهِ وَالنَّاسُ بَنُو آدَمَ وَخَلَقَ اللَّهُ آدَمَ مِنَ التُّرَابِ..."

أَنَّ أَبَا مَالِكٍ الْأَشْعَرِيَّ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
"أَرْبَعٌ فِى أُمَّتِى مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ لاَ يَتْرُكُونَهُنَّ: الْفَخْرُ فِى الْأَحْسَابِ وَالطَّعْنُ فِى الْأَنْسَابِ وَالْاِسْتِسْقَاءُ بِالنُّجُومِ وَالنِّيَاحَةُ..."

عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِى حَجَّةِ الْوَدَاعِ يَقُولُ: "أَلاَ إِنَّ كُلَّ رِبًا مِنْ رِبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ لَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لاَ تَظْلِمُونَ وَلاَ تُظْلَمُونَ. أَلاَ وَإِنَّ كُلَّ دَمٍ مِنْ دَمِ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ وَأَوَّلُ دَمٍ أَضَعُ مِنْهَا دَمُ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ..."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ بِحَدِيثٍ يَرْفَعُهُ قَالَ: "النَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ خِيَارُهُمْ فِى الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِى الْإِسْلاَمِ إِذَا فَقُهُوا..."

İbn Ömer'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav), Mekke'nin fethi günü insanlara bir hutbe vererek şöyle buyurdu: *"Ey İnsanlar! Allah sizden câhiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini gidermiştir. İnsanlar iki gruptur: İyi, takva sahibi, Allah katında değerli kişi ve günahkâr; bedbaht, Allah katında değersiz kişi. İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır. Ve Allah Âdem'i topraktan yaratmıştır..."*

(T3270 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 49; D5116 Ebû Dâvûd, Edeb, 110, 111)

Ebû Mâlik el-Eş'arî'nin naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimde câhiliye âdetlerinden kalma dört şey vardır ki bunları (kolaylıkla) terk edemezler. Bunlar; asaleti ile övünme, nesepleri kötüleme, yıldızlarla yağmur isteme ve bağıra çağıra ölülere yas tutmadır..."*

(M2160 Müslim, Cenâiz, 29)

Süleyman b. Amr'ın naklettiğine göre, babası (Amr b. Ahvas) şunları anlatmıştır: "Resûlullah'ı (sav) Veda Haccı'nda dinledim, şöyle diyordu: *'Bilesiniz ki! Câhiliye faizlerinden olan tüm faizler kaldırılmıştır. Anaparalarınız ise sizindir. Haksızlık etmeyecek ve haksızlık da görmeyeceksiniz. Bilesiniz ki! Câhiliye devrinin bütün kan davaları kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası Abdülmuttalib'in oğlu Hâris'in kan davasıdır...'"*

(D3334 Ebû Dâvûd, Büyû', 5; T3087 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9)

Ebû Hüreyre'nin Resûlullah'a nispet ederek naklettiği bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: *"İnsanlar gümüş ve altın madenleri gibi madenlerdir. Câhiliye devrinde hayırlı olanlar, İslâm'da da hayırlıdır. Yeter ki (dini) iyi kavrasınlar..."*

(M6709 Müslim, Birr, 160; B3336 Buhârî, Enbiyâ, 2)

Hz. Peygamber ve ashâbı bir araya geldiklerinde câhiliye devrindeki anılarından bahsederlerdi ve bu meclisler, kimi zaman gözyaşlarına kimi zaman da neşeli anlara sahne olurdu.[1] Bazen de ashâbdan kimileri Peygamber Efendimizin yanına gelerek câhiliye döneminde yaptıkları davranışları pişmanlık içerisinde anlatırlar ve ona hükmünü sorarlardı. Yine bir gün bir adam Resûlullah'ın yanına gelerek hayatının İslâm'la tanışmadan önceki hâlini şu şekilde tasvir etti: "Yâ Resûlallah! Biz câhiliye halkıydık. Putlara tapar, çocuklarımızı öldürürdük. Benim bir kızım vardı. Putlara tapma yaşına eriştiği zaman onu çağırdığımda sevinçle hemen yanıma gelirdi. Yine bir gün onu yanıma çağırdım, peşimden geldi. Ailemize ait olan yakındaki bir kuyuya gittim. Kızımın elinden tutarak onu kuyuya attım. Ondan hatırımda kalan son şey, 'Babacığım, babacığım!' şeklindeki çığlıkları oldu." Bu sözleri duyan Allah Resûlü'nün gözlerinden yaşlar süzüldü. Bunun üzerine oradakilerden biri Resûlullah'ı üzdüğü için adama kızdı. Allah Resûlü ise *"Bırakın! O, kendisini üzen bir şeyi anlatıyor."* dedi ve adamdan anlattıklarını tekrarlamasını istedi. Adam sözlerini tekrarladı ve Hz. Peygamber, yine gözyaşları mübarek sakalını ıslatacak kadar ağladı. Bu olaydan oldukça etkilenen Rahmet Peygamberi, kalbi İslâm'la yumuşamadan önce yaptığı bu davranıştan pişmanlık duyan sahâbîsine döndü ve ona umut veren şu sözleri söyledi: *"Allah, câhiliyede yapılan kötülükleri(n sorumluluğunu) kaldırmıştır. Sen işe (hayata) yeniden başla!"*[2]

Câhiliye döneminde insanlık, hayatın her alanında zalimce uygulamalara şahit oluyordu. Câhiliye karanlığını en çarpıcı şekilde resmeden olay ise bir babanın kızını diri diri toprağa gömmesiydi. İnanç olarak putperestliğin hâkim olduğu İslâm öncesi devirde insan, yalnız Rabbine karşı değil tüm âleme ve mahlûkata karşı zalimce bir tutum içerisindeydi.

Câhiliye döneminde kişinin kız çocuk sahibi oluşu onun için bir utanç vesilesiydi. Zira kadın toplumda uğursuzluk sebebi olarak görülür,[3] kişi kız çocuk sahibi olduğunda öfkelenir, yüzü kapkara kesilirdi.[4] *"Kendisine verilen kötü müjde(!) yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!"*[5] şeklinde Kur'an'da anlatılan bu kötü psikoloji içerisinde câhiliye insanlarından bazıları çareyi kızını toprağa gömmekte bulurdu.[6]

[1] M6035 Müslim, Fedâil, 69; T2850 Tirmizî, Edeb, 70.
[2] DM2 Dârimî, Mukaddime, 1.
[3] HM26562 İbn Hanbel, VI, 240.
[4] Nahl, 16/58.
[5] Nahl, 16/59.
[6] DM2 Dârimî, Mukaddime, 1.

Bazıları ise çocuklarını fakirlik korkusuyla öldürürlerdi.[7] Zeyd b. Amr b. Nüfeyl gibi hanîflerden olup kız çocuğunu ölümden kurtarmak için babasına masrafını ödeyip yanında yetiştirenler de vardı.[8] İslâm'la birlikte bu çirkin âdet yasaklanmış[9] ve diri diri gömülen kız çocuğunun hangi sebepten öldürüldüğünün kıyamet günü sorulacağı bildirilmiştir.[10]

Câhiliye zihniyeti inanç, ibadet, ahlâk, sosyal yaşantı gibi hayatın farklı alanlarına çeşitli tutum ve davranışlar hâlinde yansımaktaydı. İnanç yönünden şirk ve kitap-peygamber tanımazlık olarak görülen bu zihniyet, sosyal hayatta zorbalık, zulüm ve şiddeti fazilet sayıyordu. Hukukta adaletsizlik, eğitim ve öğretimde cehalet, siyasette ise kabile asabiyeti esastı. Buna karşılık yerleşik hayat yaşayan şehirlilerde yönetimin elitlerin elinde olduğu düzenli bir teşkilatlanma biçimi vardı ve hâkimiyetin dayandığı esaslar açısından gücün ve "asabiyetin" hükümranlığı söz konusu idi. İktisadî açıdan ise olgun olmayan bu barbar zihniyet; zorbalık, yağma ve talana dayanan bir cömertlik ve kahramanlığı erdem kabul ediyordu.[11]

Hz. İbrâhim'in getirdiği vahyin unutulmaya yüz tuttuğu, tevhid akidesinin yerine putperestliğin hâkim olduğu bir coğrafyada inançsızlık içerisinde bocalayan insanların sosyal ilişkileri de tam bir kargaşa hâlindeydi. O dönemin yapısını Habeş muhacirlerinden Ca'fer b. Ebû Tâlib, Necâşî'ye şöyle özetliyordu: "Biz câhiliye toplumuyduk; putlara tapar, leş yer, çirkin işler yapardık; akraba ilişkilerini keser, etrafımızdakilere kötülük ederdik. Güçlülerimiz zayıflarımızı ezerdi."[12] Câhiliye zihniyetinin devamlılığını ise ataları taklit ve onlara körü körüne bağlı olma düşüncesi sağlıyordu. Ne ilâhî bir vahye ne de insanî bir muhakemeye dayanan bu taassup yüklü tavır, câhiliye insanının atalarının sahte dinlerini ve geleneklerini devam ettirmesine yol açıyordu.

Araplar, câhiliye döneminde şehirlerde yerleşik hayat sürenler (hadarîler) ve çölde yaşayanlar (bedevîler) olarak ikiye ayrılmış durumdaydılar. Ayrıca toplumda hür, köle ve mevâlî şeklinde bir sınıf ayrımı da söz konusuydu. Köle ve cariyeler sahiplerine bağlıydılar ve mal gibi alınıp satılıyor, miras bırakılıyorlardı. Sosyal yapının kabilecilik esasına dayandığı, insanın ancak mensup olduğu kabileye göre değer kazanabildiği, ırk, renk, soy ve zenginliğin üstünlük ölçüsü olarak kabul edildiği bir sistem hüküm sürüyordu. Kabileler arasında çeşitli sebeplerden dolayı kan davaları ve savaşlar eksik olmazdı, ancak haram aylarda kan dökülmesi yasak sayıldığı için savaşlara ara verilirdi.

[7] İsrâ, 17/31.
[8] B3828 Buhârî, Menâkıb, 24.
[9] B6473 Buhârî, Rikâk, 22.
[10] Tekvîr, 81/8, 9.
[11] Cehl ve Hilm anlamları için bkz. FL1/489, FL2/93 İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsi'l-luğa*, I, 489, II, 93; RT3-RT4 İsfehânî, *Müfredât*, s.102, 129.
[12] HM1740 İbn Hanbel, I, 202.

Asabiyet adı verilen, kabile mensuplarının birlikte hareket etmelerini sağlayan kabilecilik ruhu ve dayanışma duygusu oldukça güçlü idi. Müşriklerin bu tutumları Kur'an'da, *"hamiyyetü'l-câhiliyye"* şeklinde yer almış ve kâfirler, taassuba varan aşırı kabilecilik, kin, öfke, şiddet ve düşmanlık duygularından dolayı eleştirilmişlerdi.[13] Ayrıca eşitlik ve adaletin yerine kabileciliği ve üstün ırk düşüncesini öngören *"hükmü'l-câhiliyye"*yi geri getirmek isteyenler bu davranışlarından dolayı Kur'an'da kınanmışlardı.[14] Hz. Peygamber'in, *"Haksız da olsa kendi kabilene arka çıkmandır."* diyerek tanımladığı asabiyet duygusu,[15] insanlar arasında yalnızca takvayı üstünlük ölçüsü kabul eden[16] İslâm dini tarafından kaldırılmıştı. Nitekim Allah Resûlü, Mekke'nin fethedildiği gün irad buyurduğu hutbesinde tüm insanların Hz. Âdem'den, Hz. Âdem'in ise topraktan yaratıldığını bildirmiş ve insanlara şöyle seslenmişti: *"Ey İnsanlar! Allah sizden câhiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini gidermiştir. İnsanlar iki gruptur: İyi, takva sahibi, Allah katında değerli kişi ve günahkâr, bedbaht Allah katında değersiz kişi. İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır. Ve Allah Âdem'i topraktan yaratmıştır..."*[17]

Sevgili Peygamberimiz her fırsatta kabile asabiyeti yerine İslâm kardeşliğini yerleştirmeye çalışmıştır. Nitekim bir seferinde ensar ve muhacir arasında bir tartışma yaşanmış ve taraflar, "Yetişin ey ensar!" ve "Muhacirler yetişin!" şeklinde bağırmaya başlamışlardı. Bu sözleri duyan Hz. Peygamber, *"Bu câhiliye çağrıları da nedir!"* şeklinde söz konusu ırkçı hareketlere tepki göstermişti.[18] Ayrıca Resûlullah, *"Kim kabilecilik/ırkçılık propagandası yaparak veya kabileciliğe/ırkçılığa destek vererek yolunu şaşırmış bir topluluğun bayrağı altında öldürülürse, onun ölümü câhiliye ehlinin ölümüdür."* buyurmuştu.[19] Habeşli siyah bir köle olan Bilâl-i Habeşî ve Ebû Zer arasında geçen bir tartışmada Ebû Zerr'in Bilâl'i zenci olan annesinden dolayı ayıplaması üzerine Allah Resûlü onu şöyle uyarmıştı: *"Ey Ebû Zer! Onu anasından dolayı mı ayıplıyorsun? Demek ki sen, kendisinde hâlâ câhiliyeden izler bulunan bir kimsesin."*[20]

Miras konusunda da İslâm'dan önce kadın, her türlü haktan mahrum ediliyor, mirasın erkeğin hakkı olduğu düşünülüyordu. İslâm'da kadınlara akrabalık derecesine göre miras hakkı farz kılınmış,[21] Câhiliye döneminden önce paylaştırılan her miras, paylaştırılmış olduğu şekilde geçerliliğini sürdürmüş ancak İslâmiyet'ten sonrakiler İslâm ahkâmına tâbi kılınmıştı.[22] Câhiliye insanının İslâm'la şereflendikten sonra bile hayatın her alanına sinmiş olan bu kabilecilik ruhunu hemen bırakma-

[13] Fetih, 48/26.
[14] Mâide, 5/50.
[15] D5119 Ebû Dâvûd, Edeb, 111, 112.
[16] Hucurât, 49/13; HM23885 İbn Hanbel, V, 411.
[17] T3270 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 49; D5116 Ebû Dâvûd, Edeb, 110, 111.
[18] M6582 Müslim, Birr, 62.
[19] M4792 Müslim, İmâre, 57.
[20] B30 Buhârî, Îmân, 22; M4313 Müslim, Eymân, 38.
[21] DM2920 Dârimî, Ferâiz, 8.
[22] D2914 Ebû Dâvûd, Ferâiz, 14; İM2485 İbn Mâce, Rühûn, 21.

sı mümkün olmadı ve Hz. Peygamber, zaman zaman ashâbına bu alışkanlıklarını bırakmalarına dair uyarılarda bulundu: *"Ümmetimde câhiliye âdetlerinden kalma dört şey vardır ki bunları (kolaylıkla) terk edemezler. Bunlar; asaleti ile öğünme, nesepleri kötüleme, yıldızlarla yağmur isteme ve bağıra çağıra ölülere yas tutmadır."*[23]

Câhiliye zihniyetinin tamamına hâkim olan "kabilecilik tutkusu" güçlü olmaya dayanıyordu. Bu sebeple evlenmek ve özellikle erkek çocuk sahibi olmak onlar için çok önemliydi; zira çokluklarıyla övünürlerdi.[24] Evlenme ve boşanma durumlarında erkeğe büyük bir serbestlik tanınırken, kadının hakkı göz ardı edilirdi. İslâm'la birlikte kadına kendi isteği ile evlenebilme hakkı verilmiş oldu.[25]

Hz. Âişe'nin anlattığına göre, câhiliye döneminde dört çeşit nikâh vardı. Bunlardan birincisi dünürlüğe dayanan bugünkü nikâhtı. Diğer bir nikâh şekli, çocuğun soylu olmasını isteyen kişinin, karısını dilediği kişiye göndermesi şeklinde gerçekleşiyordu. Bir başka nikâh şekli, on kadar erkek bir kadınla cinsî münasebette bulunduktan sonra, kadının doğan çocuğu onlardan hoşuna giden birine ilhak etmesiydi. Dördüncü nikâh şekli ise gayri meşru birliktelik idi. Böyle bir kadın hamile kalıp da çocuğunu doğurunca daha önce kendisiyle cinsî münasebette bulunan erkeklerden birine çocuğun şekil ve şemailine bakarak babasını tespit edebilen "kâif" yardımıyla nispet ederdi. Allah, Peygamberimizi (sav) gönderince bugünkü Müslümanların nikâhı câhiliye halkının bütün nikâhlarını kaldırdı.[26] "Şiğâr" adıyla câhiliye döneminde uygulanan ve mehirsiz olarak iki kadını karşılıklı değişmek anlamına gelen nikâh türü[27] ve belli bir süreliğine nikâhlanmak şeklinde olan mut'a nikâhı da yasaklandı.[28] Daha önce sınırsız olan eş sayısına sınırlama getirildi.[29] Böylece nesepte belirsizliğe yol açan ve câhiliye zihniyetinin ürünü olan uygulamalar yasaklanmış oldu.

Câhiliye halkının evlilikle ilgili konularda özellikle kadının aleyhine olan bütün örf ve âdetlerine İslâm'la son verildi. O dönemde tiranlığın hüküm sürmesi sebebiyle, evlenmede söz hakkı bulunmayan kadınların miras ve mülkiyet hakkı da genellikle erkeklerin elindeydi. Hatta bir adam vefat ettiği zaman, onun velîleri kalan zevcesini de miras olarak almaya herkesten haklı olurlardı. Velîlerden birisi isterse ilk mehri üzerinden o kadınla evlenir, isterlerse onu başka birisiyle evlendirip mehrini alırdı. Yine isterlerse o kadını kimseyle evlendirmezler, fidye vermesi için hapsederler, ölünce mirasını alırlardı. Ölenin velîleri o kadın üzerinde aile-

[23] M2160 Müslim, Cenâiz, 29.
[24] Tekâsür, 102/1-2.
[25] M3476 Müslim, Nikâh, 66.
[26] D2272 Ebû Dâvûd, Talâk, 32-33.
[27] B5112 Buhârî, Nikâh, 29.
[28] M5005 Müslim, Sayd, 22.
[29] D2241 Ebû Dâvûd, Talâk, 24, 25; İM1952 İbn Mâce, Nikâh, 40.

sinden daha fazla hak sahibi olurdu. Bu adaletsiz durum, *"Ey inananlar, kadınları miras yoluyla zorla almanız size helâl değildir. Onlara verdiklerinizin bir kısmını alıp götürmek için onları sıkıştırmayın..."*[30] âyetiyle sona erdirildi.[31] *"Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir hayâsızlıktır, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur."*[32] âyeti de kadının miras malı olarak vârislere intikalini yasaklıyordu.

Câhiliye döneminde evliliği bitirme hakkı genellikle tek taraflı olarak erkeğe aitti. Talâk, erkeğin keyfî kararına göre alınır, istenirse dul kadınlar erkeğin ailesi tarafından alıkonabilirdi.[33] Erkeğin karısını sırf ona zulmetmek amacıyla ve başkasıyla evlenmesini engellemek düşüncesiyle sayısız şekilde boşayıp kadının iddeti bitmeden tekrar ona döndüğü, sonra tekrar boşadığı oluyordu.[34] Câhiliye döneminde görülen boşama türlerinden biri de zıhârdı ve buna göre erkek karısına, "Sen bana annemin sırtı gibisin." diyerek ona yaklaşmayı kendisine haram kılıyordu. Böyle bir durumda Allah Resûlü, kişinin zıhâr kefareti vermesi gerektiğini bildirmişti.[35]

"Îlâ" adı verilen boşama türünde ise erkek belli bir süre karısına yaklaşmamak için yemin ederdi.[36] "Hul'" denilen boşanma şeklinde ise kadın kocasına belli bir bedel ödeyerek boşanırdı. Bu tür boşanma şeklini Resûlullah onaylamış ve ashâb tarafından da uygulanmıştı. İslâm ile sınırsız boşanma yasaklanarak kişinin tekrar karısına dönmesi üç boşama ile sınırlandırılmış ve en çok iki defa dönmeye ruhsat verilmiştir.[37] Evlilik ve boşanmayla ilgili olarak İslâm'ın getirdiği ilkeler ve Allah Resûlü'nün uygulamaları neticesinde evlilik kurumu ve aile konusunda câhiliye döneminde var olan keyfîlik kaldırılmış, bu kurum saygın ve kutsal bir hâle getirilmiştir. Kadının mağduriyetini önlemek, kişinin nesebini korumak adına evlilik konusuna ciddiyetle yaklaşılmış, boşanma konusuna da çeşitli prensipler getirilmiştir.[38]

İslâm'dan önce evlilik ve boşanmada kadının söz hakkının bulunmamasının nedeni, o dönemde kadınlara ve kız çocuklarına değer verilmemesi idi. Şehirlerde yaşayan üst tabakaya mensup zengin kadınlar istisna edilirse genel olarak câhiliye döneminde kadınlar bir meta gibi kullanılıyor, kimi cariyeler efendileri tarafından kendilerine kazanç sağlamaları için fuhşa zorlanıyorlardı. Daha sonra indirilen âyetlerle bu tür kadınların fuhşa zorlanması yasaklandı.[39] Bununla birlikte Kur'an, kadınları, *"Câhiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmamaları" (teberrücü'l-câhiliyye)* konusunda uyardı.[40] Ayrıca câhiliye döneminde uygulanan Mecûsî geleneği

30 Nisâ, 4/19.
31 B4579 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ) 6; D2089, D2090 Ebû Dâvûd, Nikâh, 21, 22.
32 Nisâ, 4/22.
33 B4579 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ) 6.
34 MU1242 *Muvatta'*, Talâk, 29; T1192 Tirmizî, Talâk, 16.
35 T1200 Tirmizî, Talâk, 20.
36 B5273 Buhârî, Talâk, 12; N3527 Nesâî, Talâk, 53.
37 MU1242 *Muvatta'*, Talâk, 29.
38 Bakara, 2/229-230.
39 M7552 Müslim, Tefsîr, 26.
40 Ahzâb, 33/33.

kaldırılarak kadınlarla âdet dönemlerinde ilişkiye girmek yasaklanmış,[41] diğer taraftan âdetli kadınla yiyip içmeme, birlikte oturmama gibi kadını dışlayan bütün âdetler kaldırılmıştı.[42]

Câhiliye âdetlerinin hüküm sürdüğü uzun yıllar boyunca bir kişi evlâtlık edindiğinde artık evlâtlık çocuk o kişinin adıyla anılır, öz çocuk muamelesi görür, mirastan pay alırdı.[43] Nitekim ashâb-ı kirâm, Allah Resûlü'nün azatlısı Zeyd'i "Muhammed'in oğlu Zeyd" şeklinde çağırırlardı.[44] *"Evlâtlıklarınızı, gerçek babalarının adlarıyla çağırınız. Allah yanında en doğrusu budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız bu takdirde onları din kardeşleriniz ve görüp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin."*[45] âyetinin inmesiyle birlikte evlâtlıklar kendi babalarına nispet edildi.

İslâm'dan önceki ceza sisteminde kabileciliğin izlerini görmek mümkündü. Zira o dönemde suçun bireyselliği ilkesine pek riayet edilmez, ferde karşı işlenen suç kabileye karşı işlenmiş sayılır ve bu nedenle kabileler uzun süre birbirleriyle savaşır, yıllarca kan davası güderlerdi. Kan davası, asabiyetin en önemli koruyucusuydu. Her kabilenin birbiriyle nesiller boyu süren kan davasına dayalı husumetleri vardı. Allah Resûlü ise Veda Hutbesi'nde câhiliye döneminde yaygın olan mal ve kanla ilgili bütün iftihar vesilelerinin ayağının altında olduğunu bildirmiş[46] ve *"Bilesiniz ki! Câhiliye faizlerinden olan tüm faizler kaldırılmıştır. Anaparalarınız ise sizindir. Haksızlık etmeyecek ve haksızlık da görmeyeceksiniz. Bilesiniz ki! Câhiliye devrinin bütün kan davaları kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası Abdülmuttalib'in oğlu Hâris'in kan davasıdır..."* buyurmuştu.[47]

Câhiliyede işlenen suçlar için kısas ve diyet uygulamaları da görülürdü. Ancak her konuda olduğu gibi cezaları tatbik konusunda da hür köle, zengin fakir, kadın erkek arasında ayrımcılık yapılıyordu. Nitekim Allah Resûlü döneminde Yahudi Benî Nadîr ve Benî Kurayza kabileleri arasında çıkan bir olayın eşitsizlik ve üstünlüğe dayanarak çözümlenmek istenmesi üzerine âyet inmiş ve bu kabileler, *"Câhiliye kanunlarıyla mı yönetilmek istedikleri"* sorusuna muhatap olmuşlardı.[48] Sevgili Peygamberimiz, insanların asalet, soy, zenginlik gibi durumları dolayısıyla ayrıcalıklı muameleye tâbi tutulmalarını, zayıf ve kimsesiz kişilerin ezilmesini, cezaların yalnız güçsüzler için geçerli olmasını asla kabullenmemiş, her zaman hakkaniyet, adalet ve eşitlik prensipleriyle hareket ederek hüküm vermiştir. Nitekim bir defasında güçlü bir kabileye mensup olan ve hırsızlık yapan Fâtıma adlı bir kadın hakkında imtiyazlı hüküm vermesini kendisinden istedik-

[41] M694 Müslim, Hayız, 16; DM1160 Dârimî, Tahâret, 112.
[42] D258 Ebû Dâvûd, Tahâret, 102; N289 Nesâî, Tahâret, 181.
[43] B5088 Buhârî, Nikâh, 16.
[44] M6262 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 62.
[45] Ahzâb, 33/5.
[46] D4588 Ebû Dâvûd, Diyât, 24; İM2628 İbn Mâce, Diyât, 5.
[47] D3334 Ebû Dâvûd, Büyû', 5; T3087 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9.
[48] D4494 Ebû Dâvûd, Diyât, 1; N4736 Nesâî, Kasâme, 8-9.

lerinde şöyle seslenmişti: *"Sizden önceki toplumlar şu tavırlarından dolayı yoldan çıkmışlardır: Toplumun ileri gelenlerinden bir kimse hırsızlık yaptığında onu cezalandırmayıp affederlerdi. Ancak kimsesiz biri aynı suçu işlediğinde onu cezalandırırlardı. Bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki hırsızlık yapan Muhammed'in kızı Fâtıma bile olsa elini keserdim!"*[49]

Câhiliye döneminde Araplar geçimlerini genellikle ticaretle sağlıyorlardı. Kur'an'da onların kışın (Yemen'e) ve yazın (Suriye'ye) ticaret seferleri düzenlediklerinden bahsedilmektedir.[50] Bunun dışında Kâbe ve çevresindeki bazı önemli yerler aynı zamanda ticaret merkezi konumundaydılar ve belli zamanlarda buralarda panayırlar düzenlenirdi. Ukâz, Mecenne, Zü'l-Mecâz panayırları hem iktisadî hem de kültürel yönden Arapların hayatında önemli bir yere sahipti. O dönemde ticaretin gelişmiş olması dolayısıyla, çeşitli alışveriş türleri mevcuttu. Ama bunların çoğu haksız kazanç sağlamaya yönelikti. Câhiliye döneminde henüz annesi bile dünyaya gelmemiş deve yavrusunun doğumunda ücretini ödemek kaydıyla alışveriş yapılırdı.[51] Hayvanların döllenmesinden ücret alınır,[52] satın alınan yiyecekler teslim alınmadan başkasına satılırdı.[53] Meyveler olgunlaşmadan, henüz ağaç üzerindeyken satılır ve bu şekilde satın alan kişi muhtemel bazı zararlara uğrardı.[54] Şehre mal getiren ticaret kervanları yolda karşılanır, mallar ucuza alınır ve böylece ard niyetli kişilere karaborsacılık yapma imkânı doğardı.[55] Satıcı ile müşteri arasına girerek malın fiyatını yükseltmeye çalışma (neceş) da alışverişte karşılaşılan durumlar arasındaydı.[56] Bunların dışında alışverişte belirlilik ilkesine uymayan ve bu sebeple karşı tarafın zarar etmesine ve aldatmaya yol açan çok çeşitli ticarî satış şekilleri bulunmaktaydı.[57]

Ayrıca ticarî hayatta da belli bir zümrenin hâkimiyeti söz konusuydu. Aldatma, dolandırma, güçsüzü ezme ve insanları sömürmenin yolu olarak faiz ve tefecilik oldukça ilerlemişti ve pek çok çeşidiyle yaygın şekilde uygulanmaktaydı. Allah Resûlü Veda Haccı'nda şöyle seslenerek bu haksız kazancı yasaklamıştı: *"Bilesiniz ki! Câhiliyeye ait bütün faizler kaldırılmıştır. Anaparalarınız ise sizindir. Haksızlık etmeyecek ve haksızlık da görmeyeceksiniz..."*[58] İnsanları aldatmaya ve haksız kazanç elde etmeye yönelik, hak ve hukuk prensiplerini hiçe sayan tüm alışveriş türlerini İslâm dini yasaklamış ve bunun yerine karşılıklı rızaya dayanan "helâl" satış şekilleri meşru kılınmıştır.

Câhiliye döneminde kabileler arasında savaşların çok yaygın olması sebebiyle, elde edilen ganimetler de ekonomik hayatta önemli yere sahipti.

[49] B6788 Buhârî, Hudûd, 12; N4902 Nesâî, Kat'u's-sârık, 6.
[50] Kureyş, 106/1-2.
[51] B2143 Buhârî, Büyû', 61.
[52] B2284 Buhârî, İcâre, 21.
[53] B2126 Buhârî, Büyû', 51.
[54] B2193 Buhârî, Büyû', 85.
[55] B2166 Buhârî, Büyû', 72.
[56] B2142 Buhârî, Büyû', 60; M3815 Müslim, Büyû', 11.
[57] B2133 Buhârî, Büyû', 54; M3808 Müslim, Büyû', 4.
[58] D3334 Ebû Dâvûd, Büyû', 5; T3087 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9.

Ancak ganimet mallarını taksimde bir sistem gözetilmiyor, yağmalama ve çapulculuk uygulanıyordu. İslâm'la birlikte ganimetlerin dağıtımında çeşitli ilkeler gözetilmiş, ilkel bir uygulama olan yağmacılık yerine ganimet hukuku tesis edilmiştir.[59]

İslâm'dan önce içki, kumar, fuhuş ve çirkin birtakım eğlence türleri yaygındı. Bu tür faaliyetler yasaklanırken, dine uygun olan birtakım Arap örf ve âdetleri devam ettirilmiş veya bunlarda bazı düzenlemelere gidilmiştir. Nitekim câhiliye döneminde insanlar senede iki defa bayram yaparlar ve bu günlerde eğlenirlerdi. Hz. Peygamber (sav) Medine'ye geldiğinde, *"Sizin de eğleneceğiniz iki gününüz vardır. Allah (câhiliyedeki) o günlerin yerine size daha hayırlısını verdi. Bunlar Ramazan ve Kurban Bayramı günleridir."* buyurmuştur.[60]

Câhiliye döneminde fazilet sayılan bazı davranışlar, İslâm'a uyduğu ölçüde kabul görmüş, tevhid inancına aykırı olmayan insanî ve ahlâkî değerlere müdahale edilmemiş, bazı alışkanlıklar ise İslâmî kurallarla güçlendirilerek sosyal hayatta devamlılıkları sağlanmıştır. Araplar arasında tek Allah'a inanan hanîflerin varlığı; haksızlıkları ve zulümleri engellemek amacıyla kurulan Hilfü'l-füdûl müessesesi; cömertlik, sıla-i rahim, komşuluk, misafirperverlik, ahde vefa ve mürüvvet gibi değerlere önem verilmesi toplumdaki yozlaşmaya rağmen karşılaşılan güzel vasıflardır. Bu yüzden Allah Resûlü, câhiliye devrinde ticaret ortaklığı yaptığı Sâib'e şu tavsiyede bulunmuştur: *"Ey Sâib! Câhiliye çağında yaptığın faziletli şeylere İslâm devrinde de devam et. Misafiri ağırla, yetime ikram et ve komşuna iyi davran!"*[61] Yine bir defasında kendisine gelerek câhiliye devrinde yaptığı köle azat etmek, sadaka vermek veya akrabaya iyilik yapmak gibi bazı davranışların karşılığı olup olmadığını soran Hakîm b. Hizâm'a, *"Sen eskiden yaptığın hayırlarla Müslüman oldun."* cevabını vermiştir.[62] *"İnsanlar gümüş ve altın madenleri gibi madenlerdir. Câhiliye devrinde hayırlı olanlar, İslâm'da da hayırlıdır. Yeter ki (dini) iyi kavrasınlar."*[63] buyuran Hz. Peygamber, insanların değerlerinin gerçek anlamına vâkıf olup bunlara sahip çıktıklarında her zaman farklı bir yere sahip olacaklarını bildirmiştir.

Câhiliye döneminden asr-ı saadete geçişte Allah Resûlü, Arap toplumunda büyük bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Barbarlığın ve bedevîliğin hüküm sürdüğü bir topluluğu büyük bir inkılâp gerçekleştirerek bilgi toplumuna dönüştürmüş, inançta, ahlâkta, hukukta, özetle hayatın her alanında insanları tevhid akidesi etrafında toplamayı başarmıştır. Sevgi

59 D2703 Ebû Dâvûd, Cihâd, 128; DM2027 Dârimî, Edâhî, 23.
60 N1557 Nesâî, Îdeyn, 1.
61 HM15585 İbn Hanbel, III, 425.
62 M324 Müslim, Îmân, 195.
63 M6709 Müslim, Birr, 160; B3336 Buhârî, Enbiyâ, 2.

ve merhametsizlikten katılaşan kalpleri önce imanla tanıştırmış, sonra birbirleriyle kaynaştırarak İslâm kardeşliğinin en güzel örneklerini sunmuştur. Câhiliye döneminin mal ve kana dair bütün övünme vesilelerini kaldırmış,[64] bu sahte değerler yerine insanın kendisiyle, Rabbiyle ve tüm mahlûkatla ilişkilerini düzenleyen ilkeler koymuştur. Câhiliye zihniyetine açılan bütün kapıları kesin bir şekilde kapatıp[65] o dönemi hatırlatan bütün izleri temizleyen Allah Resûlü,[66] câhiliye toplumundan İslâm medeniyetine uzanan büyük bir değişim gerçekleştirmiştir.

[64] D4588 Ebû Dâvûd, Diyât, 24.
[65] B6882 Buhârî, Diyât, 9.
[66] B30 Buhârî, Îmân, 22.

CÂHİLİYE DEVRİ
BİLGİ KAYNAKLARI

عَنْ صَفِيَّةَ، عَنْ بَعْضِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"مَنْ أَتَى عَرَّافًا فَسَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً."

Safiyye'nin, Hz. Peygamber'in (sav) bazı eşleri aracılığıyla naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Kim bir kâhine (medyuma) gelir de ona bir şey sorarsa kırk gece namazı kabul olunmaz."

(M5821 Müslim, Selâm, 125)

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

"اجْتَنِبُوا الْمُوبِقَاتِ: الشِّرْكُ بِاللَّهِ، وَالسِّحْرُ."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

"تَعَلَّمُوا مِنْ أَنْسَابِكُمْ مَا تَصِلُونَ بِهِ أَرْحَامَكُمْ..."

أَنَّ أَبَا مَالِكٍ الْأَشْعَرِيَّ حَدَّثَهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:

"أَرْبَعٌ فِى أُمَّتِى مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ لَا يَتْرُكُونَهُنَّ: الْفَخْرُ فِى الْأَحْسَابِ، وَالطَّعْنُ فِى الْأَنْسَابِ، وَالْاِسْتِسْقَاءُ بِالنُّجُومِ، وَالنِّيَاحَةُ..."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: ...قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

"لَا تُصَدِّقُوا أَهْلَ الْكِتَابِ وَلَا تُكَذِّبُوهُمْ، وَ قُولُوا: ﴿آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ﴾."

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

"يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِى سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ، هُمُ الَّذِينَ لَا يَسْتَرْقُونَ وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ."

Ebû Hüreyre’den (ra) nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *“Helâk eden şeylerden kaçının: Allah’a şirk koşmak ve sihir yapmak.”*

(B5764 Buhârî, Tıb, 48)

Ebû Hüreyre’den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *“Akrabalık ilişkilerinizi kurmanızı sağlayacak düzeyde neseplerinizi öğrenin!..”*

(HM8855 İbn Hanbel, II, 374)

Ebû Mâlik el-Eş’arî’den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *“Ümmetimde câhiliye âdetlerinden kalma dört şey vardır ki bunları (kolaylıkla) terk edemezler. Bunlar; asaleti ile övünme, nesepleri kötüleme, yıldızlarla yağmur isteme ve bağıra çağıra ölülere yas tutmadır...”*

(M2160 Müslim, Cenâiz, 29)

Ebû Hüreyre’nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *“Ehl-i kitabı ne doğrulayın ne de yalanlayın! Ancak, ‘Biz, Allah’a ve (bize) indirilene iman ettik...’* (Âl-i İmrân, 3/84) *deyin.”*

(B7542 Buhârî, Tevhîd, 51)

İbn Abbâs’tan nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *“Ümmetimden yetmiş bin kişi, hesaba çekilmeden cennete girerler. Onlar üfürükçülük yapmazlar, uğursuzluğa inanmazlar ve (her hususta) Rablerine güvenip dayanırlar.”*

(B6472 Buhârî, Rikâk, 21)

Muâviye b. Hakem, Sülem kabilesindendi. İslâm'a girdikten sonra Medine'ye gelmişti. Medine'de geçirdiği günlerde yaşadığı bir hatırasını şöyle anlatmıştı:

"Bir defasında Resûlullah (sav) ile birlikte namaz kılarken cemaatten biri aksırdı. Ben de namaz içinde, 'Yerhamükâllâh' (Allah sana merhamet etsin!) dedim. İnsanlar bundan rahatsız olup bana ters ters baktılar. Ben, 'Ne oldu yahu! Neden bana öyle bakıyorsunuz?' dedim. Bunun üzerine onlar, elleriyle dizlerine vurmaya başladılar. Beni susturmak istediklerini anlayınca ben de sustum. Resûlullah (sav) namazı bitirdi. Anam babam uğruna feda olsun! Ne ondan evvel ne de sonra daha güzel öğreten birini gördüm! Vallahi bana ne surat astı, ne vurdu ne de azarladı. Sadece *'Bu, namazdır. Namaz kılarken konuşulmaz. Namaz, tesbihtir, tekbirdir ve Kur'an okumaktır.'* buyurdu. Ben, 'Ey Allah'ın Resûlü! Ben câhiliyeden yeni kurtulmuş biriyim. Allah Teâlâ bize İslâm'ı getirdi. Bizden bazı kimseler kâhinlere gidiyor (ne dersiniz?)' dedim. Resûlullah (sav), *'Onlara gitme!'* buyurdu. 'Bazılarımız da uğursuzluğa inanıyorlar (buna ne dersiniz?)' dedim. Resûlullah (sav), *'Bu, onların içlerinden geçen bir düşüncedir. Bu düşünce onları sakın işlerinden alıkoymasın!'* buyurdu."[1]

Muâviye b. Hakem'in dile getirdiği kâhinlere gitme ve kehanetlerine itibar etme, câhiliye döneminde oldukça yaygındı. O dönemin Araplarınca kâhin, önemli bir bilgi kaynağıydı ve sorunlarının çözüm kaynağı olarak kabul edilmekteydi. Gaybı bildiklerine inandıkları için, gerçeği anlamak ve aralarındaki davaları hallettirmek üzere kâhinlere giderlerdi. Onlara göre kâhin, olağanüstü güçlerle ilişkisi olan biriydi ve o bu ilişki sayesinde geçmişteki ve gelecekteki olayları bilirdi. İnanışa göre onlar ihtilâfları çözer, rüyaları tabir eder, kayıpları bulur, zina olaylarını belirler, hırsızlık ve adam öldürme gibi cürümleri aydınlatır, hastalıklara şifa bulurlardı. Ayrıca bir kabileye savaş ilân edecekleri zaman kâhinlere danışılır, toplumsal ihtilâflarda ve aile anlaşmazlıklarında hakemliklerine başvurulur, gelebilecek her türlü felâketi önceden haber vermeleri istenirdi.[2]

Câhiliye düşüncesine göre her kâhinin kendisini gizemli bilgiler getiren cinleri vardı ve insanların bilmeyecekleri bilgileri cinleri sayesinde

[1] M1199 Müslim, Mesâcid, 33.
[2] "Kâhin", *DİA*, XXIV, 170-172.

elde etmekteydiler. câhiliye Arapları, göremedikleri hâlde var olduğuna inandıkları cinlerin bu insanları etkilediklerini düşünmekteydiler. Arrâf ya da kâhin, ciniyle görüştükten sonra "secî'" denen kafiyeli bir konuşma tarzıyla cevap verirdi. Onun bu şekilde etkileyici ve edebî bir üslûp kullanması dinleyenleri karşısında konumunu güçlendirirdi. Dolayısıyla secî' ile konuşmak olağanüstü bir varlıktan ilham veya vahiy alıyor olmanın işareti olarak addedilirdi. Bundan dolayı müşrikler, inen Kur'an vahiylerini "şair sözü" ya da "kâhin sözü" olarak nitelemişlerdi.[3]

Câhiliye düşüncesinde önemli yeri olan kâhinlerdeki bilgilerin değeri ve bunlara inanmanın doğru olup olmadığı, İslâm'ı yeni seçen kimselerce de merak konusuydu. Nitekim bu konuda Hz. Âişe şu bilgileri aktarır: "Birtakım insanlar Resûlullah'a (sav) kâhinleri sordular, Allah Resûlü, *'Onları dikkate almaya değmez!'* buyurdu. Bunun üzerine, 'Ey Allah'ın Resûlü! Ama onların anlattıkları şeyler bazen doğru çıkıyor.' dediler. Hz. Peygamber şu cevabı verdi: *'Bu söz cinlerdendir. Cin onu kapar ve (kâhin) dostunun kulağına tavuğun gagalaması gibi defalarca fısıldar. (Kâhin) ona yüz yalan karıştırır (ve halka sunar).'"*[4]

Burada Efendimiz, kâhinlerin yalancılığına vurgu yapmakla birlikte, onların cinler vasıtasıyla birtakım doğru bilgilere ulaşabildiklerini ve bazen de doğru şeyler söyleyebileceklerini ifade etmektedir. Şeytan ve cinlerin bilgi sızdırma olayından Kur'ân-ı Kerîm'de de söz edilmektedir: *"Biz, en yakın göğü yıldızlarla süsledik ve onu her azgın şeytandan koruduk. Artık onlar mele-i a'lâyı (yüce melekler topluluğunu) dinleyemezler, her taraftan kovularak (alevli yıldızlarla) taşlanırlar ve onlar için devamlı bir azap vardır. Şayet (meleklerin konuşmalarından) bir haber kapıp kaçıran olursa onu da (önüne geleni) delip geçen alevli bir yıldız takip eder."*[5] Bu âyetleri tefsir eden âlimlerimiz, şeytan ve cinlerin gökyüzünden bilgi sızdırma işinin Resûlullah'ın peygamber olarak gönderilmesinden sonra bittiğini belirterek kâhinlerin geleceğe dair verdikleri mâlûmatın gerçeklerden uzak olduğuna dikkat çekerler.[6]

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde insanın kaderini değiştirme iddiası taşıyan, Allah'tan başka varlıklardan yardım alma gayesi güden, insanları sağlam bilgi kaynaklarından ve sebeplere başvurmaktan alıkoyan her türlü hurafe, bâtıl inanç ve uygulamalar açık ve kesin bir şekilde reddedilmiş ve yasaklanmıştır. Hz. Peygamber'in hemen tüm faaliyetlerinde hurafelerle mücadele ettiği görülmektedir. Söz gelimi kehaneti ve kâhinlerin eylemlerini kesinlikle hoş görmemiş, onların kehanet karşılığı aldığı ücreti asla tasvip

[3] Hâkka, 69/41-42.
[4] M5817 Müslim, Selâm, 123; B7561 Buhârî, Tevhîd, 57.
[5] Saffât, 37/6-10.
[6] KC15/66 Kurtubî, *Tefsîr*, XV, 66, 67.

etmemiş,[7] çeşitli tekniklerle gelecekten ve bilinmeyenden haber verme, gizli kişilik özelliklerini ortaya çıkarma sanatı olan ve hemen bütün milletlerde bâtıl inanç ya da folklor olarak varlığı görülen falcılığı yasaklamıştır.[8]

Hz. Peygamber çocukların vücut yapılarına bakarak gelecekleriyle ilgili tahmin yürütmek gibi daha başka usullerle gâipten haber verdiğini iddia eden arrâflara ve kâhinlere müracaatı yasaklayarak şöyle buyurmuştur: *"Kim bir kâhine (medyuma) gelir de ona bir şey sorarsa kırk gece namazı kabul olunmaz."*[9] Çeşitli rivayetlerde onları tasdik edenin Hz. Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olacağı,[10] kâhinlerle, sihire inananların cennete giremeyeceği[11] ifade edilmektedir. Bu ve benzer hadisleri "terhîb" yani kötülüklerden sakındıran rivayetler olarak anlamak uygun olacaktır.

İslâm'ın doğduğu sırada cincilik, düğüm atmak, üflemek, fal okları ve yıldıza bakmak gibi usuller yaygın bir şekilde putperestlikle birlikte uygulanmaktaydı. Bu nedenledir ki İslâm bunlara şiddetle karşı çıkmıştır. Sihir/büyü yapılmasını, Hz. Peygamber helâk edici büyük günahlar arasında saymış, hatta onu Allah'a şirk koşmanın hemen ardından zikretmiştir: *"Helâk eden şeylerden kaçının: Allah'a şirk koşmak ve sihir yapmak."*[12]

Esrarengiz olan hususlara karşı merak duyan insanoğlu, tarih boyunca çevresindeki bilinmeyenleri keşfetmeye, anlamaya ve geleceği hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmıştı. Bu nedenle de insanlar ilk dönemlerden itibaren gizli yönleriyle ve gelecekleriyle ilgili olarak ileri sürülen iddialara ilgisiz kalmamış, onun bu özelliği sihir, büyü, fal, kehanet gibi uğraşıların toplumda yer edinmesine ve revaç bulmasına zemin hazırlamıştı. Ve zaman içinde insanların gayba, bilinmeze ve gizemliye olan ihtiyacını ve eğilimini karşılamak üzere kâhin, sihirbaz, büyücü, falcı, medyum gibi isimlerle anılan çeşitli kimseler ortaya çıktı. Bu kimseler, mistik sezgi güçlerinin bulunduğunu, görünmez varlıklarla temasa geçtiklerini ve sıradan insanların bilemediği bazı bilgilere sahip olduklarını ileri sürmüşlerdi.

Bu dönemin önemli bilgi kaynaklarından biri olan sihre, Kur'an'da, değişik vesilelerle sıkça temas edilmiştir. Bu âyetlerde Allah'ın diğer peygamberlere ve Hz. Muhammed'e indirdiği vahyin ve bu peygamberlerin hak olduğu, sihir ve sihirbaz olmadığı bildirilmiş, geçmiş peygamberlere karşı sihirbazların yürüttüğü muhalefet ve iftira kampanyasına değinilmiş, sihirbazların felâh bulmaz yalancı ve düzenbazlar olduğu ifade edilmiştir.[13]

Câhiliye dönemi Araplarında görülen bir başka bilgi türü de, hava durumu ve iklimlerdeki değişikliklerin yıldızların hareketleriyle oluş-

[7] D3428 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 39.
[8] "Fal", *DİA*, XII, 138-139.
[9] M5821 Müslim, Selâm, 125.
[10] HM9532 İbn Hanbel, II, 429; T135 Tirmizî, Tahâret, 102.
[11] HM11123 İbn Hanbel, III, 15.
[12] B5764 Buhârî, Tıb, 48; M262 Müslim, Îmân, 145.
[13] A'râf, 7/116; Yûnus, 10/76-77; Tâ-Hâ, 20/69; Zuhruf, 43/30; Zâriyât, 51/52.

tuğuna inandıkları “envâ” denilen halk astronomisi ve meteorolojisi bilgisidir. Onlar, yıldızları, yağmurun yağması, sıcakların veya soğukların başlaması, suların çekilip kabarması, bitki örtüsünde değişiklik olması, bereket ve kıtlık meydana gelmesi ve çeşitli rüzgâr yahut fırtınaların çıkması gibi tabiî hadiselerin amili olarak görmüşler ve onlara bir tür ulûhiyet nispet ederek beklentileri doğrultusunda kendilerinden niyazda bulunmuşlardır. Onlar, yıldızları bazı tabiat hadiselerinin yaratıcıları olarak görmekle küfre düşmüşlerdi. Hz. Peygamber, bu tür bâtıl inançları kınayarak yağmuru yağdıranın Allah olduğunu belirtmiş, yağmurun yağışını bir yıldızın doğup batmasına bağlayanların, o yıldıza tapmış Allah’ı inkâr etmiş olacaklarını bildirmiştir.[14]

Bu cümleden olarak Araplar arasında “yıldız kayması” da farklı şekillerde yorumlanabilmiştir. Abdullah b. Abbâs şöyle anlatır: “Bana Peygamber’in (sav) ashâbından ensardan bir zât haber verdi. Bir gece Resûlullah (sav) ile birlikte otururlarken bir yıldız kaymış ve ortalık aydınlanmıştı. Bunun üzerine Resûlullah onlara, *“Böyle bir şey olduğunda câhiliye devrinde ne derdiniz?”* diye sormuş, onlar da, “Allah ve Resûlü daha iyi bilir. Biz bu gece büyük bir adam doğdu ve bu gece büyük bir adam öldü derdik.” cevabını vermişler. Resûlullah, *“Bu yıldız, ne bir kimsenin ölümü için kayar ne de doğumu için! Lâkin Yüce Rabbimiz bir şey takdir buyurduğunda arşı taşıyan melekler tesbih eder. Arkasından onlardan sonra gelen gök ehli tesbih eder. Ta ki tesbih dünya semasının sakinlerine ulaşır. Sonra arşı taşıyanların arkasından gelenler arşı taşıyanlara, ‘Rabbiniz ne buyurdu?’ diye sorarlar. Onlar da ne buyurduğunu kendilerine haber verirler. Böylece semâvât sakinleri birbirleriyle haberleşir. Nihayet haber dünya semasına ulaşır. Ve cinler işitileni kaparak onu (kâhin) dostlarına aktarır ve bu kayan yıldızla taşlanırlar. Olduğu gibi getirdikleri (haber) haktır. Fakat bu habere yalan karıştırırlar.”* buyurmuştur.[15]

Câhiliye döneminde halkın bilgi edindiği bazı yöntemler daha vardır ve Hz. Peygamber de zaman zaman onları bizzat kullanmış yahut tasvip etmiştir. Bunlardan bir tanesi, “kıyâfe” denilen ilginç bir bilgi edinme yöntemiydi. Bir kimsenin fizikî yapısına ve organlarına bakarak onun soyu, ahlâk ve karekteri hakkında tahminde bulunmak demek olan “kıyâfe”, İslâm öncesi Hicaz-Arap toplumunun kültüründe önemli yer tutan bir ilim dalıydı. Tecrübe ve tahminin yanı sıra, feraset ve basirete dayalı olan kıyâfe ilmi sayesinde elbette bugün tıp ilminin sağladığı kesin sonuçlar elde edilemiyordu.

[14] B846 Buhârî, Ezân, 156; M231 Müslim, Îmân, 125; “Envâ”, *DİA*, XI, 257-258.
[15] M5819 Müslim, Selâm, 124; T3224 Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 34.

Ancak o günün imkânlarıyla nesebe dair bilgi sağlayan bu ilim dalında bazı kabileler şöhret kazanmıştı. Benî Müdlic, Benî Leheb ve Nizaroğulları'nın kıyâfe ve firâse konusunda uzmanlaştıkları kabul ediliyordu.[16]

Hz. Âişe kıyâfe hakkında şu anekdotu anlatır: "Bir gün Zeyd b. Hârise ile (oğlu) Üsâme başları bir kadife ile örtülü, ayakları açık vaziyette yatmaktaydı. Müdlic kabilesinden Mücezziz adlı bir kâif (kıyâfeci) içeri girmişti. Resûlullah (sav) da oradaydı. Mücezziz, "Şüphesiz bu ayaklar birbirinden olmalıdır." deyince bundan hoşnut kalan Resûlullah (sav), yüzü parlayarak sevinçle yanıma girdi ve şöyle buyurdu: *'Görmedin mi az önce Mücezziz, Zeyd b. Hârise ile Üsâme b. Zeyd'e baktı da şüphesiz bu ayaklar birbirindendir, dedi.'*"[17]

Peygamberimizin İslâm öncesinde evlâtlığı iken daha sonra azat ettiği Zeyd ile çok sevdiği Üsâme arasındaki benzerliğin Mücezziz tarafından ifade edilmesi Resûl-i Ekrem'i memnun etmişti. Zira Zeyd'in beyaz, Üsâme'nin ise siyah tenli olması, baba-oğul arasındaki bağ hakkında çeşitli dedikodulara yol açmıştı. Onun bu hoşnutluğu, hem Üsâme'nin nesebi konusunda rahatladığını, hem de kıyâfe konusunu önemsediğini göstermektedir.

Aynı şekilde birisiyle zina ettiğini iddia ederek eşiyle dört defa lânetleşen Uveymir'in eşinden doğacak çocuğun vasfıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in söylediği sözler, onun da basireti, ferâseti ve fetâneti sayesinde kıyâfe konusunda tecrübeli olduğunu ortaya koymaktadır.[18]

Hz. Peygamber dönemindeki farklı bilgi kaynaklarını göstermesi bakımından şu rivayet oldukça önemli bilgiler vermektedir. Genç talebelerinden Urve, birgün hocası ve teyzesi olan Hz. Âişe'ye şöyle diyor: "Ey anneciğim! Senin anlayışına şaşırmıyorum, 'Allah Resûlü'nün hanımı ve Ebû Bekir'in kızı!' diyorum. Senin şiir ve câhiliye halkının geçmişi ile ilgili bilgine de şaşırmıyorum ve yine 'Ebû Bekir'in kızı!' diyorum. Zira o (bu konularda) halkın en bilgililerindendi. Fakat senin tıp bilgini nereden edindiğine şaşırıyorum!" Hz. Âişe, Urve'nin omzuna vurarak şöyle cevap verir: "Urveciğim! Resûlullah (sav) ömrünün sonlarında hastalanmıştı. O sıralarda her bölgeden Arap heyetler gelmekte ve farklı tedaviler önermekteydiler. Ben de onu bunlarla tedavi ediyordum. İşte böyle!"[19]

Urve'nin burada sözünü ettiği şiir ve nesep bilgisi, gerek câhiliye döneminde gerekse İslâmî dönemde önem arzeden bilgi kaynaklarındandı. Özellikle şiir, o dönemin iletişim vasıtalarının en güçlülerinden biriydi. Şiir ve Arap toplumu özdeşleşmişti âdeta. Günlük hayatta meydana gelen olaylar, ilişkiler ve toplumu ilgilendiren siyasî, içtimaî ve kültürel haber-

[16] "Kıyâfe", *DİA*, XXV, 508.
[17] B6770, B6771 Buhârî, Ferâiz, 31; M3617, M3619 Müslim, Radâ', 38, 40.
[18] B4745 Buhârî, Tefsîr, (Nûr) 1.
[19] HM24884 İbn Hanbel, VI, 66.

ler şiirle Arap toplumuna aksederdi. Bu nedenle İbn Abbâs, Kur'an'da geçen "garib" kelimelerin anlamlarının câhiliye şiirinde aranması gerektiğini, zira şiirin "Arapların divanı" olduğunu ifade etmişti.[20] Câhiliye şiiri bu dönem insanının yaşantısını ve kültürel düzeyini yansıttığı için "Dîvânü'l-Arab" olarak nitelendirilmişti.[21] Şiir, kimi zaman safsata ve cehaletin ürünüydü. Şairlerin mısraları Arap soylularının bâtıl iddialarını şahlandırırdı bazen. Yeri geldiğinde ise şiir, hakikatin ta kendisi olurdu. Arap'ın dilinde hakikati dillendiren bir araç oluverirdi. Resûlullah'ın ifadesiyle hakkı ızhar ettiğinde, kâfirin bile dilinde şiir neredeyse Müslüman olurdu.[22]

Şiirin ilhamî yönü, onun gaybî bilgi ile ilişkilendirilmesini sağlardı. Şair, Arapların gözünde gaybî varlıklarla ilişkisi olan, gaybî varlıktan aldığı bilgileri topluma nakleden kişiydi. Hz. Peygamber'in (sav) getirdiği vahyi, şiire benzeterek karalamaya çalışmaları Kur'an'ın da gaybî bilgiye dayanmasındandı. *"Mecnun bir şair için biz tanrılarımızı bırakacak mıyız?..."*[23] diyen câhiliye Arapları, bu tutumlarıyla Kur'an'ın ilâhî menşeli olmadığını söylemeye çalışırlardı. Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de onlara şöyle cevap veriyordu: *"Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır."*[24]

"Ensab" yani soy bilgisi ise, tıpkı şiir ve hitabet gibi, câhiliye devri Araplarının kültürlerinin önemli bir parçasıydı ve onlar başkalarına karşı bu ilimleriyle övünmekteydiler. Ensab bilgisi, bir taraftan aynı soydan gelenleri birleştirirken, diğer taraftan başkalarına karşı şan ve şöhretleriyle övünme, hasımlarını yerme gibi Arap Edebiyatı'ndaki şiirlerin başlıca temasını oluşturmaktaydı. Bu konuda her kabilenin soyunu sopunu bilen "nessâb" denilen "soybilimci" râviler vardı. Allah Resûlü'nün zaman zaman çeşitli kabileler hakkında Hassân b. Sâbit ile Ebû Bekir'den bu konuda bilgi aldığı bilinmektedir. *"Akrabalık ilişkilerinizi kurmanızı sağlayacak düzeyde neseplerinizi öğrenin!"*[25] şeklindeki rivayet ve benzerleri, nesep bilgisinin sahâbe ve sonrasında da sürdürülmesini sağlamış ve neticede bu sahada birçok kitabın telif edildiği bir nesep ilmi ve edebiyatı gelişmiştir.[26]

Öte taraftan Rahmet Elçisi, neseplerle övünmeyi ve başkalarının neseplerini karalamayı yasaklamaktadır: *"Ümmetimde câhiliye âdetlerinden kalma dört şey vardır ki bunları (kolaylıkla) terk edemezler. Bunlar; asaleti ile öğünme, nesepleri kötüleme, yıldızlarla yağmur isteme ve bağıra çağıra ölülere yas tutmadır."*[27]Şüphesiz asil bir soydan gelmiş olmak, Hz. Peygamber'in

[20] BS21727 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 404.
[21] TL1/539 İbn Haldûn, *Târîh*, I, 539.
[22] M5885, M5886, M5887 Müslim, Şiir, 1.
[23] Sâffât, 37/36.
[24] Yâsîn, 36/69.
[25] HM8855 İbn Hanbel, II, 374.
[26] "Ensâb", *DİA*, XI, 244-248.
[27] M2160 Müslim, Cenâiz, 29; HM10821 İbn Hanbel, II, 526.

de işaret ettiği üzere insana ait bir değerdir.[28] Dolayısıyla burada yasaklanan asalet, hasep ve nesep değil sırf asalet ile övünme ve başkalarının neseplerini karalamadır.

Câhiliye döneminde kâhin ve arrâfların yanı sıra Yahudi ve Hıristiyanlardan oluşan Ehl-i kitap da önemli bir bilgi kaynağıydı. Bu iki dinin mensupları, ümmî Arap toplumunca daha bilgili addedilmekteydi. Gerek din, gerekse dünya ve âhiret ile ilgili çeşitli konularda çevredeki kitap ehline danışılmaktaydı. Peygamberimizin Mekke'de ilk vahyi almasının ardından eşi Hz. Hatice tarafından Hıristiyan bir bilge olan Varaka b. Nevfel'e götürülmesi ve yaşanan tecrübenin ona sorulması bunun tipik bir örneğiydi.[29] Kureyş'in, Hz. Muhammed'in gerçek peygamber olup olmadığını dahi Yahudilere sorması da bunu göstermekteydi.[30]

Ehl-i kitap olmaları hasebiyle Hicaz bölgesindeki Yahudilerin Araplar üzerinde önemli bir etkileri söz konusuydu. Hatta kitapsız ve peygambersiz olmalarının verdiği eziklik içerisinde Araplar, *"Kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi..."*[31] Câhiliye döneminde önemli bir bilgi kaynağı olan Ehl-i kitap hakkında Resûlullah daha ihtiyatlı bir tavır takınmıştı. O, bir hadisinde şunu tavsiye eder: *"Ehl-i kitabı ne doğrulayın ne de yalanlayın! Ancak 'Biz, Allah'a ve (bize) indirilene iman ettik.' deyin."*[32] Peygamber Efendimizin okunmasını tavsiye ettiği âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: *"Biz Allah'a ve bize indirilene, İbrâhim'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilenlere; Musa'ya, İsa'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri katından verilenlere iman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz. Biz Allah'a teslim olmuş Müslümanlarız."*[33] Diğer bir hadisinde ise Allah Resûlü, İsrâiloğulları'ndan (ibretli şeyleri) aktarmada bir sakınca olmadığını bildirir.[34] Peygamber Efendimizin gerek bu beyanları, gerekse Hz. Ömer'in merakla okumakta olduğu Tevrat nüshasından dolayı rahatsız olduğuna dair rivayetler[35] Ehl-i kitaptan alınan bilgiler konusunda temkinli ve seçici olunmasının gereğini ima eder.

Görüldüğü üzere, kendilerine herhangi bir peygamber ve kitap gönderilmemiş bir toplum olan câhiliye halkı,[36] geleceğe dair bilgi edinmek üzere kâhin, arrâf gibi cinlerle yahut doğaüstü güçlerle ilişkisi olduğunu düşündükleri kaynaklara inanıyor yahut envâ ve yıldız kayması gibi çeşitli bâtıl inanışlardan kendilerince bazı sonuçlar çıkarıyorlardı. Gizli, görkemli olan şeylere karşı tüm insanlarda bulunan merak ve ilgi onlarda da

[28] D2047 Ebû Dâvûd, Nikâh, 2.
[29] B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.
[30] HM4438 İbn Hanbel, I, 465.
[31] Fâtır, 35/42.
[32] Âl-i İmrân, 3/84; B7542 Buhârî, Tevhîd, 51.
[33] Âl-i İmrân, 3/84.
[34] T2669 Tirmizî, İlim, 13.
[35] DM443 Dârimî, Mukaddime, 39.
[36] Yâsîn, 36/6.

vardı. Oysa Kur'an'a göre gaybî bilgi sadece Allah tarafından bilinebilirdi ve Allah bu bilgiyi ancak dilediği kimselere bildirirdi.[37]

Allah Resûlü, İslâm sonrasında câhiliye zihniyetini arzulayıp yaşatmaya çalışmayı doğru bulmamıştır.[38] Bu bağlamda o, daima kehanet ve bâtıl inanışlara karşı koymuş, bu tarz bilgi kaynaklarına değer vermeyerek hayatlarına dâhil etmeyen kimseleri şu sözleriyle müjdelemiştir: *"Ümmetimden yetmiş bin kişi, hesaba çekilmeden cennete girerler. Onlar üfürükçülük yapmazlar, uğursuzluğa inanmazlar ve (her hususta) Rablerine güvenip dayanırlar."*[39]

Tecrübe ve birikime dayalı kıyâfe ve nesep gibi hususlar ise Peygamber Efendimiz tarafından kabul edilmiştir. Kesin ve şüphe götürmez bir bilgi kaynağı olan vahye muhatap olan Hz. Peygamber, yaşadığı dönemde vahiy ile çelişenleri kesinlikle yasaklamış, ilâhî bilgi ile karışma ihtimali olan bilgi kaynaklarına ise temkinli yaklaşmıştır. Bununla birlikte dönemin ortak ürünü olan ve bütün insanlığın genel geçer kabul ettiği sağlam bilgi kaynaklarına yaklaşımı olumlu olmuştur.

37 Âl-i İmrân, 3/179; Nahl, 16/77.
38 B6882 Buhârî, Diyât, 9.
39 B6472 Buhârî, Rikâk, 21.

CÂHİLİYE DEVRİ
İNANÇ ve İBADETLER

أَنَّ أَبَا مَالِكٍ الْأَشْعَرِيَّ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
"أَرْبَعٌ فِى أُمَّتِى مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ لاَ يَتْرُكُونَهُنَّ: الْفَخْرُ فِى الْأَحْسَابِ وَالطَّعْنُ فِى
الْأَنْسَابِ وَالْاِسْتِسْقَاءُ بِالنُّجُومِ وَالنِّيَاحَةُ..."

Ebû Mâlik el-Eş'arî'nin naklettiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Ümmetimde câhiliye âdetlerinden kalma dört şey vardır ki bunları (kolaylıkla) terk edemezler. Bunlar; asaleti ile övünme, nesepleri kötüleme, yıldızlarla yağmur isteme ve bağıra çağıra ölülere yas tutmadır..."
(M2160 Müslim, Cenâiz, 29)

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

"لاَ فَرَعَ وَلاَ عَتِيرَةَ."

أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

"مَنْ حَلَفَ مِنْكُمْ فَقَالَ فِى حَلِفِهِ: بِاللاَّتِ فَلْيَقُلْ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ..."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﵁ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ :

"لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَطَمَ الْخُدُودَ، وَشَقَّ الْجُيُوبَ، وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ."

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: أَبْغَضُ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ ثَلاَثَةٌ:

"مُلْحِدٌ فِى الْحَرَمِ، وَمُبْتَغٍ فِى الْإِسْلَامِ سُنَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ، وَمُطَّلِبُ دَمِ امْرِئٍ بِغَيْرِ حَقٍّ لِيُهَرِيقَ دَمَهُ."

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"(İslâm'da) fera' ve atîre (kurbanları) yoktur."*

(B5473 Buhârî, Akîka, 3; M5116 Müslim, Edâhî, 38)

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biriniz yemin eder ve yemininde de 'Lât'a yemin olsun ki!' derse arkasından 'Lâ ilâhe illâllâh' desin..."*

(M4260 Müslim, Eymân, 5)

Abdullah (b. Mes'ûd) (ra) tarafından nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"(Ölenlerin ardından) avuçlarıyla yanaklarını döven, yakalarını yırtan ve câhiliye âdeti olarak bağırıp feryat eden kimse bizden değildir."*

(B1294 Buhârî, Cenâiz, 35)

İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın en çok nefret ettiği insanlar şu üç sınıftır: Harem (bölgesi) içinde zulüm ve haksızlık eden, İslâm dininde câhiliye âdetleri(ni uygulama ve yaşatma) arayışı içinde olan ve haksız yere başka birinin kanını dökmek isteyen."*

(B6882 Buhârî, Diyât, 9)

İslâm, 610 yılında yeryüzünü şereflendirmiş ve bu tarihten itibaren Allah Resûlü, başta en yakınları olmak üzere insanları Allah'ın dinine çağırmaya başlamıştı. İnananların sayısı zamanla arttıkça, Kureyş toplumunun onlara karşı uyguladığı baskı da şiddetini artırmıştı. Müşriklerin ağır baskı ve işkenceleri dayanılmaz boyutlara ulaşınca Resûlullah, Müslümanlar için çareler aramaya başladı. Bu arayış neticesinde on beş kişilik ilk "muhacir heyetine" hiç kimseye zulmetmeyen bir hükümdarın iş başında olduğu Habeşistan'a gitmelerini ve Allah bir çıkış yolu gösterinceye kadar orada kalmalarını söyledi.[1] Buna karşılık Kureyş, Habeşistan'a hicret eden bir avuç Müslüman'ı sığındıkları bu ülkeden geri getirmek için bir heyet gönderdi. Âdil hükümdar Necâşî Ashame'nin huzurunda bu heyet ile Müslüman heyeti arasında bir tartışma oldu. Kureyşlilerin iddialarına muhacir Ca'fer b. Ebû Tâlib, İslâm'ın kendilerinde meydana getirdiği değişimi özetlediği şu tarihî konuşmasıyla cevap verdi:

"Hükümdar! Biz câhiliye toplumuyduk; putlara tapar, leş yer, çirkin işler yapardık. Akraba ilişkilerine değer vermez, etrafımızdakilere kötülük ederdik. Güçlülerimiz zayıflarımızı yok ederdi. İşte biz bu hâlde iken, neticede Allah bize içimizden soyunu, doğruluğunu, güvenirliğini ve iffetini iyi bildiğimiz bir resûl gönderdi. Bu peygamber bizi Allah'a, tevhid inancına ve O'na ibadet etmeye davet etti. Bizim ve atalarımızın Allah'ın dışında tapmış olduğumuz taşlardan ve putlardan kurtulmamızı öğütledi. Doğru söylemeyi, emanete riayet etmeyi, akraba ile iyi ilişkiler kurmayı, komşulara iyi muamelede bulunmayı, haram yemeye ve kan dökmeye son vermeyi emretti. Aynı şekilde çirkinlikleri, yalan sözü, yetim malı yemeyi, namuslu kadına iftira etmeyi de yasakladı. Sadece tek olan Allah'a ibadet etmeyi ve O'na hiçbir şeyi şirk koşmamamızı emretti. Namazı, zekâtı ve orucu da bize emretti."

Ca'fer, İslâmî esasları açıkladıktan sonra sözlerine şöyle devam etti: "Biz onu tasdik ettik, ona iman ettik ve onun getirdiği ilâhî bildiriye uyduk. Artık sadece Allah'a ibadet ettik, O'na hiçbir şeyi ortak koşmadık. Bize haram kıldıklarını haram, helâl kıldıklarını helâl kabul ettik. Bunun üzerine kendi toplumumuz bize düşman kesildi. Bize işkence ettiler.

[1] HS2/164 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 164.

Allah'a ibadeti bırakıp tekrar putlara tapmaya döndürmek, önceden helâl saydığımız çirkinlikleri tekrar helâl kabul etmemizi sağlamak ve böylece dinimizden döndürebilmek için bize baskı yaptılar. Onlar bizi ağır bir baskıya maruz bırakınca, zorlayınca, bize zulmedince, bizimle dinimiz arasına girip inancımızı yaşamamıza engel olunca, biz de kalkıp senin ülkene sığındık. Seni başkalarına tercih ettik ve sana yakın olmayı istedik. Ey hükümdar, senin yanında haksızlığa uğratılmayacağımızı umduk!" Bu konuşmadan sonra Necâşî mültecileri Kureyşlilere vermeyi kabul etmedi ve misafirliklerinin devamına karar verdi.[2]

Ca'fer b. Ebû Tâlib, Allah Resûlü'nün kendilerinde gerçekleştirdiği mucizevî değişimi, hayatlarının İslâm'la aydınlanmadan önceki ve onunla şereflendikten sonraki iki farklı dönemini, işte bu şekilde tasvir etmişti. Onların şahit olduğu dönemlerden birincisi, İbrâhimî davetin unutulmaya yüz tuttuğu, dinî, insanî, ahlâkî değerlerin yozlaştığı, insanın kendisine ve Rabbine yabancılaştığı karanlık dönemdi. İkincisi ise bu karanlığın Resûlullah tarafından İslâm'ın nuruyla aydınlatıldığı saadet asrıydı. İslâm öncesinde insanlığın inançsızlık, zulüm, adaletsizlik ile kıvrandığı, hayatın her alanında cahilce uygulamaların hüküm sürdüğü bu zaman dilimi, o dönemde yaşanılanlara yakışır şekilde "câhiliye dönemi" olarak isimlendirilmişti.

Câhiliye kavramı, "cehl" kökünden gelir ve "bilgisizlik ve cehaletin yanında kabalık, zorbalık, barbarlık" anlamı da taşır. Cehl kelimesinin "ilim" ve "hilm" kavramlarının zıddı olması yönüyle, câhiliye kavramı da yalnızca ilmin değil "akıllı ve kültürlü davranma, yumuşak, hoşgörülü, bağışlayıcı ve medenî hareket etme" anlamındaki hilmin de zıddıdır. Bu yönüyle inanç veya dünya görüşü yönünden câhiliye çağının bilgisizliği, İslâm'ın bilgelik ve aydınlığının zıddını ifade eder.[3] Nitekim câhiliye dönemi insanı yalnızca bilgisizliklerinden dolayı değil hilm sahibi olmadıklarından dolayı da Kur'an tarafından eleştiriye muhatap olmuşlardır.[4] Câhiliye dönemi, İslâm öncesinde Arapların sahip oldukları inanç ve sosyal hayat telakkisi olarak tanımlanır ancak bunun yanında genel olarak o dönemin zihniyetini andıran günah ve isyan içeren davranışlar için de câhiliye nitelemesi yapılabilmektedir.

Câhiliye kavramının, Allah Resûlü'nün ve ashâbının dilinde çeşitli şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Nitekim pek çok rivayette câhiliyeye ait anılardan bahsedilirken[5] Hz. Peygamber, ashâbının davranışlarında câhiliyeye ait izler gördüğünde onları uyarırken[6] veya sahâbe, o döneme

[2] HM1740 İbn Hanbel, I, 202.
[3] LA9/713 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IX, 713-714.
[4] Fetih, 48/26.
[5] M6035 Müslim, Fedâil, 69; T2850 Tirmizî, Edeb, 70.
[6] B30 Buhârî, Îmân, 22.

ait davranışlarının hükmünü Resûlullah'a sorarken câhiliye kavramını zikretmişlerdir.[7] Âyetlerde ise genel olarak câhiliye zihniyeti ve bunun insan ilişkilerine, sosyal ve hukukî alana yansımaları konu edilerek bunların yerine İslâm'ın değerleri yerleştirilmeye çalışılmıştır. Kur'an, Uhud Savaşı'nda münafıkların tutumunu, Allah'a karşı haksız yere câhiliye devrindekilere benzer düşüncelere kapılmaları sebebiyle eleştirmiş ve putperest câhiliye kuruntularına dayalı şüphe ve tereddütten kurtulamamış zihniyeti, *"zann-ı câhiliyye"* olarak isimlendirmiştir.[8] *"Hükmü'l-câhiliyye"*yi yani eski câhiliye hükmünü geri getirmek isteyen insanlar uyarılmış[9] ve Hz. Peygamber'in hanımları *"teberrücü'l-câhiliyye"* yani câhiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılma konusunda ikaz edilmişlerdir.[10] Câhiliye dönemine damgasına vuran, inanç, ahlâk, tutum ve davranışlardaki taassup, adaletsizlik, aşırı kabile taraftarlığı, ırkçılık, kin, öfke ve şiddetin karşılığı olarak Kur'an'da, *"hamiyyetü'l-câhiliyye"* ifadesi zikredilmiş ve kalplerine câhiliye taassubu yerleşmiş olan kâfirler bu tutumları sebebiyle eleştirilmişlerdir.[11]

Câhiliye zihniyetinin ve uygulamalarının temelini yozlaşan dinî inançlar oluşturuyordu. Zira hayatın her karesinde onların tahrif edilmiş inançlarına dair izler görmek mümkündü. İlâhî vahyin âdeta fetret döneminin yaşandığı bu çağda insanlar Hz. İbrâhim'in ilâhî vahyini unutmuşlar, var olan dinî değerleri yozlaştırıp aslından çok farklı bir şekle büründürmüşlerdi. Hz. İbrâhim'den beri tek Allah'a inanan Arapların, zaman içinde, atalarına ve atalarının hatırasına sorgulamaksızın körü körüne bağlanmaları, onları şirk akidesine yönlendirmişti. Câhiliye zihniyetinin devamını sağlayan da, taassuba dönüşmüş olan, putperest ataları taklit zihniyetiydi. *"Biz atalarımızı bir din (millet) üzerinde bulduk, biz ancak onları taklit ederiz."*[12] şeklinde kendilerini niteleyen bu zihniyet, Allah Resûlü'nün en büyük mücadele alanını oluşturuyordu. Puta tapan atalarına koşulsuz bağlanmaları ve onları taklit etmeleri nedeniyle Kur'an tarafından da eleştirilmişlerdi. Âyetlerde, *"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun!' denildiği zaman onlar, 'Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız.' dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler?"*[13] şeklinde tasvir edilen bu inatçı zihniyetin, âhirette de kendilerini müşrik atalarının yoldan çıkardıkları mazeretini ileri sürecekleri bildirilmektedir.[14] Ne ilâhî bir bildiriye ne de kendi aklî muhakemelerine dayanan, sadece putperest atalarının inançlarına körü körüne bağlanan ve sorgulamayı kabul etmeyen böylesi bir tavır câhiliye zihniyetinin temel özelliğini oluşturuyordu.

[7] M1199 Müslim, Mesâcid, 33.
[8] Âl-i İmrân, 3/154.
[9] Mâide, 5/50.
[10] Ahzâb, 33/33.
[11] Fetih, 48/26.
[12] Zuhruf, 43/23.
[13] Bakara, 2/170; Mâide, 5/104.
[14] Ahzâb, 33/67.

Kur'an'ın, *"Biz onlara okuyacakları kitaplar vermediğimiz gibi senden önce bir uyarıcı da göndermemiştik."*[15] şeklinde özetlediği durum içinde câhiliye devrinde insanlar, az sayıdaki hanîflerin dışında, dinî yönden atalarından devraldıkları bilgisizlik içerisinde hayatlarını sürdürüyorlardı. Hz. İbrâhim'in *"Hanîf dinini"*[16] bırakıp şirk akidesini benimseyen insanların Allah inancının yanında putlara da tapılan ilginç bir akideleri bulunuyordu. Esasında o dönemin insanına *"Yeryüzü ve içindekiler kimindir?"* denildiğinde, *"Allah'ındır."* cevabını veriyorlar,[17] Allah'ın dünyayı yarattığını kabul ediyor,[18] zor durumda kaldıklarında O'na sığınıyor,[19] rızkı O'nun verdiğine inanıyor[20] ve O'nun üzerine yemin ediyorlardı.[21]

Bunun yanında kendilerini Allah'a yakınlaştırsın diye Allah'la aralarında "aracı" olarak gördükleri putlara da tapıyorlardı.[22] Kur'an'ın, Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeyleri şefaatçi edinmelerinden dolayı eleştirdiği bu insanlar,[23] kimi zaman yardım dilemek,[24] kimi zaman da şeref ve itibar kazanmak[25] amacıyla sahte ilâhlar edinmişlerdi. Taş, ağaç, çamur veya hamurdan yapılan putlar, heykeller veya dikili taşlar câhiliyede tapınmaya değer bulunan nesneler arasındaydı. Her kabilenin ilâhî güç atfettiği bir putu bulunur ve onlara çeşitli şekillerde tapılırdı. Arap Yarımadası'nın çeşitli bölgelerinde[26] ve özellikle Hicaz bölgesinde isimleri ve şekilleri farklı pek çok put vardı. Kâbe ve çevresinde üç yüz altmış put bulunuyordu.[27] Bunun dışında her evde tapınacak bir put mevcuttu. Âyetlerde de zikredilen ve yalnızca ataların taktığı isimlerden ibaret olduğu vurgulanan Lât, Menât, Uzzâ[28] ve Hübel gibi putlar ise putların en büyüklerinden sayılıyordu. Onlar için kurbanlar kesilir,[29] yeminler edilir,[30] onlara yiyecekler sunulurdu.[31] Putların bazıları sabit, bazıları taşınabilirdi. Bir kısmı ise acıkınca yenilebilecek cinstendi. O döneme ait rivayet kültüründe câhiliye zihniyetinin şirk geleneğini yansıtan çarpıcı hatıralar yer almaktadır. Meselâ, tâbiînin önde gelenlerinden Mücâhid'in, kendisini azat eden efendisinden naklettiğine göre, bir gün efendisinin ailesi ona kaymak ve süt dolu bir tas vererek bunu tanrılarına hediye olarak götürmesini istemişti. Ancak tanrılardan korktuklarından dolayı yolda bunları yememesi için onu sıkı sıkı tembihlemişlerdi. O, tası götürüp putların önüne koyduğunda ise bir köpek gelip kaymağı yemiş, sütü içmiş, ardından da putun üzerine pislemişti. Ayrıca câhiliye insanının yolculuğa çıkarken beraberinde üçünü tenceresine sacayağı olarak kullanacağı, birine ise tapacağı dört taş aldığı da nakılediliyordu.[32] Yine câhiliye döneminde

15 Sebe', 34/44.
16 En'âm, 6/161.
17 Mü'minûn, 23/84-89; Ankebût, 29/61-63.
18 Zuhruf, 43/87; Mü'minûn, 23/84-89.
19 En'âm, 6/40-41.
20 Yûnus, 10/31.
21 En'âm, 6/109.
22 Zümer, 39/3.
23 Yûnus, 10/18.
24 Yâsîn, 36/74.
25 Meryem, 19/81.
26 B4355 Buhârî, Meğâzî, 63.
27 M4625 Müslim, Cihâd ve siyer, 87.
28 Necm, 53/19-23.
29 En'âm, 6/136.
30 M4260 Müslim, Eymân, 5.
31 DM3 Dârimî, Mukaddime, 1.
32 DM3 Dârimî, Mukaddime, 1.

güzel bir taş ele geçirdiklerinde ona taptıkları, taş bulamadıklarında biraz kum toplayıp sonra bol sütlü deveyi getirip bu kum yığınını tamamen ıslatıncaya kadar deveyi sağdıkları ve o yerde kaldıkları sürece bu kum yığınına taptıkları da anlatılmıştır.[33]

Câhiliye zihniyetinin temelini oluşturan putçu din anlayışı, hemen her varlığa ulûhiyet yakıştıran inanç tarzı, pek çok bâtıl inanış ve hurafeyi de beraberinde getirmişti. İnanç konusunda tam bir bocalama içerisinde olan câhiliye insanı, çeşitli varlıkları kutsallaştırarak, sahte ilâhların sayısını artırarak içlerindeki inanç boşluğunu doldurmaya çalışıyordu. Allah'a oğullar ve kızlar isnat ediyorlar, cinleri O'na ortak koşuyorlar,[34] melekleri dişi olarak kabul edip[35] Allah'ın kızları sayıyorlardı.[36] Bunların yanında çeşitli gök cisimleri ve yıldızlar da ilâhî güç atfedilen varlıklar arasında yerini alıyordu. Ayrıca yıldızların yağmur yağdırarak insanları rızıklandırdığı düşüncesi câhiliyeden kalma alışkanlıklar arasında zikredilmiştir. Bu konuda Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimde câhiliye âdetlerinden kalma dört şey vardır ki bunları (kolaylıkla) terk edemezler. Bunlar; asaleti ile övünme, nesepleri kötüleme, yıldızlarla yağmur isteme ve bağıra çağıra ölülere yas tutmadır."*[37] Ve yine o, buna inanmanın Allah'ı inkâr etmek anlamına geldiğini söyleyerek böyle davranışlardan ümmetini şiddetle sakındırmıştır.[38] Câhiliye döneminde yıldız kaydığında bunu büyük bir insanın doğumu veya ölümüyle ilişkilendiren anlayış da Hz. Peygamber tarafından düzeltilmiştir.[39] Buna benzer şekilde Allah Resûlü, oğlu İbrâhim'in vefat ettiği gün gerçekleşen güneş tutulmasında, insanların bu iki olay arasında ilişki kurması üzerine, güneş ve ayın Allah'ın âyetlerinden iki âyet olduğunu bildirmiş ve bunların kimsenin ölümü veya doğumu için tutulmayacaklarını söylemiştir.[40]

İslâm öncesinde yıldızların hareketlerine bakarak, cinlerden yardım alarak veya o dönemde revaçta olan çeşitli uygulamalarla gelecekten haber almaya yönelik pek çok bâtıl inanç bulunmaktaydı. Özellikle kâhinler, falcılar ve arrâflar gayba dair bilgi verdiklerine inanılan bilgi kaynakları arasında önemli yere sahipti. Doğaüstü güçlere sahip olduğu düşüncesiyle câhiliye insanı, bireysel veya toplumsal hemen her konuda bilgi sahibi olduğunu düşündükleri kâhinlere başvururlardı. Çeşitli yöntemlerle kehanette bulunduklarına inanılan kâhinlerin, sihir veya büyü yoluyla insanları etki altına aldıkları düşünülüyordu. Büyünün o dönemde yaygınlığından dolayı İslâm'ı tebliğ etmeye başladığında Allah Resûlü'nün

[33] DM4 Dârimî, Mukaddime, 1.
[34] En'âm, 6/100.
[35] Zuhruf, 43/19.
[36] İsrâ, 17/40.
[37] M2160 Müslim, Cenâiz, 29.
[38] B1038 Buhârî, İstiskâ, 28; M231 Müslim, Îmân, 125.
[39] M5819 Müslim, Selâm, 124.
[40] D1178 Ebû Dâvûd, İstiskâ, 4.

de büyülenmiş olduğunu veya insanları sözleriyle etkileyen bir büyücü olduğunu sanmışlardı.[41] Oysa şirk olarak tanımlanan sihir, büyü gibi bâtıl inançlar,[42] Allah Resûlü'nün en büyük mücadele alanlarından biriydi ve o, kâhinlerin yalan sözlerle insanları kandırdıklarını söyleyerek[43] onların sözlerine kesinlikle inanılmaması gerektiğini vurgulamıştı.[44]

Câhiliye döneminde insanlar büyünün yanında gaybdan haber alma aracı olarak fallara da başvuruyorlardı. Bu dönem halkı, kum üzerine çizgiler çizerek (hattü'r-reml),[45] kuş uçurarak (ıyâfe), taşları veya hurma çekirdeklerini yere vurarak (tark),[46] insanın birtakım fiziksel özelliklerinden yola çıkarak (kıyâfe) veya fal oklarıyla (ezlâm)[47] gelecekte yapacakları iş hakkında karar verirlerdi. İnsanlar hemen her konuda önemli birtakım kararlar almadan önce genellikle putların önünde çektikleri fal oklarına (ezlâm) başvururlar, çekilen ok doğrultusunda verilen kararı putların onayladığına inanırlardı.[48] Kur'an tarafından şeytan işi birer pislik olarak nitelenen fal okları ve bunlarla kısmet aramak İslâm'la birlikte haram kılınmış[49] ve bu tür uygulamalar ile işler Allah'ın takdirine değil de başka varlıkların iradesine bırakıldığı için Allah Resûlü tarafından da puta tapıcılık olarak tanımlanmıştır.[50]

İslâm'dan önce Araplar arasında bazı varlıklara uğursuzluk nispet etme alışkanlığı ve uğursuzluğa dayanan birtakım hurafeler oldukça yaygındı. Evde, kadında ve atta uğursuzluk olduğuna inanan câhiliye insanı,[51] ölülerin mezarlarından baykuş şeklinde çıktıklarına inandığı için, baykuşu uğursuz sayardı.[52] Issız yerlerde bulunarak insanlara zarar verdiğine inanılan, cin veya şeytan türü gizemli bir varlık olduğu düşünülen "ğul"[53] inancı da câhiliye döneminde yaygındı.[54] Şevval ayını uğursuz sayarak bu ayda evlenmeyen Araplar,[55] Safer ayının da uğursuz olduğunu düşünerek o ayda umre yapmazlardı.[56] Ayrıca Safer'in, karında bulunan ve başkalarına da bulaştığına inanılan bir ağrı veya karın kurdu olduğu inancı da mevcuttu.[57] Allah Resûlü ise yalnızca insanların zan ve kuruntularından ibaret olan, hayatı çekilmez kılan, eşyayı uğursuz sayma veya bunları kötüye yorma inançlarının (teşe'üm) aslının olmadığını vurgulamıştı.[58] Varlıkların zâtında uğursuzluğu barındıramayacağını bildiren Allah Resûlü, esasında Allah dışında, hiçbir kudrete sahip olmayan varlıklara bu tür güçlerin atfedilmesini câhiliye insanının temel karakteri hâline gelmiş şirk inancından kaynaklandığı ve İslâm'ın temeli olan tevhide ters düştüğü için reddediyor ve insanlara kalplerine bir korku geldiğinde Allah'a sığınmalarını öğütlüyordu.[59]

[41] Ahkâf, 46/7; Hicr, 15/15; Furkân, 25/8.
[42] N4084 Nesâî, Muhârebe, 19.
[43] B7561 Buhârî, Tevhîd, 57.
[44] M1199 Müslim, Mesâcid, 33.
[45] M1199 Müslim, Mesâcid, 33.
[46] D3907 Ebû Dâvûd, Tıb, 23.
[47] B3906 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45.
[48] B3906 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45.
[49] Mâide, 5/3, 90.
[50] D3907 Ebû Dâvûd, Tıb, 23; HM16010 İbn Hanbel, III, 477.
[51] HM26562 İbn Hanbel, VI, 240.
[52] D3915 Ebû Dâvûd, Tıb, 24.
[53] ŞU5/238 Süyûtî, *Şerh ale'l-Müslim*, V, 238.
[54] M5795 Müslim, Selâm, 107.
[55] ST8/60 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 60-61; ŞN9/209 Nevevî, *Şerh ale'l-Müslim*, IX, 209.
[56] B1564 Buhârî, Hac, 34; D3914 Ebû Dâvûd, Tıb, 24.
[57] M5797 Müslim, Selâm, 109; D3915 Ebû Dâvûd, Tıb, 24.
[58] B5707 Buhârî, Tıb, 19.
[59] D3910 Ebû Dâvûd, Tıb, 24; İM3538 İbn Mâce, Tıb, 43.

Câhiliye Araplarında yaygın bir inanış olan nazar değmesine karşı korunmak amacıyla çeşitli nesneler kullanılmaktaydı. "Temâim" adı verilen nazarlık ve muska türü nesnelerle insanın nazardan korunduğuna inanıyor, hatta develerinin boynuna astıkları muskalarla onları da nazardan ve kazadan koruyabilecekleri kanaatini taşıyorlardı. Hz. Peygamber ise nazarın gerçek olduğunu bildirmekle birlikte[60] ondan korunmak maksadıyla Yüce Allah yerine bu tür nesnelerden medet ummayı yasaklamış,[61] hayvanların boynuna asılan nazarlıkların çıkarılıp atılmasını emretmişti.[62]

İslâm öncesinde insanlar, bozuk inançlarının gerektirdiği şekilde birtakım ibadetlerde de bulunmaktaydılar. Ancak onların ibadetleri İbrâhimî geleneğin yozlaştırılmış yorumlarının ve putperest din anlayışlarının izlerini taşıyordu. Araplar arasında yaygın olarak görülen ibadetlerin başında hac geliyordu. Müşrikler, hac ibadetini "nesi'" uygulaması gereği ilkbahar ve yaz aylarına getirmek için ayların yerlerini değiştirirlerdi, böylece ancak otuz üç yılda bir kez hac asıl mevsimi olan Zilhicce ayında yapılırdı. Câhiliye dönemindeki haccın hemen her bölümüne şirk karışmış, Kâbe'nin içine putlar doldurulmuş, Safâ, Merve, Mina gibi diğer ibadet mahallerine de çeşitli putlar konulmuştu.[63] Kur'an'da, *"Onların Beytullah yanındaki duaları da ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey değildi..."*[64] şeklinde tasvir edildiği üzere, tavaf uygulaması da yozlaştırılmış ve Kâbe çıplak olarak tavaf edilir olmuştu. Daha sonra bu durum Allah Resûlü tarafından yasaklandı.[65] Tavaf esnasında müşrikler şu şekilde telbiye getirirlerdi: "Buyur Allah'ım buyur. Senin ortağın yoktur. Ancak bir ortağın vardır. O da senin hükmündedir. Sen ona ve onun sahip olduklarına hükmedersin."[66]

Müşrikler, İslâm'dan önce Safâ ve Merve arasında sa'y yaparlardı. Gassân ve Ensar kabileleri ise sa'y yapmaktan kaçınırdı. Zira onlar Menât putu için ihrama girip telbiye getirirlerdi ve onun karşısında bulunan Safâ ve Merve'de sa'y yapmayı günah sayarlardı.[67] Bir başka rivayete göre Ensar kabilesi, deniz kenarında bulunan İsaf ve Nâile adında iki puta telbiye getirir, sonra Mekke'ye gelip Safâ ve Merve arasında sa'y yapar ve tıraş olurdu.[68] İslâm'a girdikten sonra ise Ensar kabileleri, sa'y yapmanın kendilerine ağır geldiğini söylemişler ve bunun üzerine, *"Şüphe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur."* âyeti indirilmişti.[69] Bu şekilde İslâm'la birlikte şirk karışmış olan hac uygulamaları temizlenmiş ve Allah Resûlü, hac ibadetini İbrâhim (as) dönemindeki safiyetine döndürmüştü.

60 B5740 Buhârî, Tıb, 36.
61 D3883 Ebû Dâvûd, Tıb, 17; İM3530 İbn Mâce, Tıb, 39.
62 M5549 Müslim, Libâs ve zînet, 105.
63 B1643 Buhârî, Hac, 79; M3081 Müslim, Hac, 261.
64 Enfâl, 8/35.
65 B4655 Buhârî, Tefsîr, (Tevbe) 2.
66 M2815 Müslim, Hac, 22.
67 B1643 Buhârî, Hac, 79; M3080 Müslim, Hac, 260; M3083 Müslim, Hac, 263.
68 M3079 Müslim, Hac, 259.
69 B4495 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 21.

Bu bağlamda Hz. Peygamber, hacla ilgili olarak müşriklere muhalefet eden uygulamalarda da bulunmuştu. Müzdelife'den Mina'ya müşriklerin aksine güneş doğmadan önce hareket etmesi de bunun örneklerinden biriydi.[70] Allah Resûlü, müşriklerin hac aylarında umre yapmama âdetini de değiştirmişti. Câhiliye döneminde hac aylarında umre yapmak, yeryüzünde işlenen kötülüklerin en kötüsü sayılırdı. Bu yüzden Muharrem ayını Safer ayıyla değiştirirlerdi. Hz. Peygamber ise Mekke'ye geldiğinde hac için ihrama girdiklerinin dördüncü günü ashâbına hac niyetlerini umreye değiştirmelerini emretti.[71] Böylece hac döneminde umre yapılmasına da imkân sağlandı.

Câhiliye devrinde kurban ibadeti Hz. İbrâhim'in sünneti olmaktan çıkmıştı ve kendilerini ilâhlarına yakınlaştırma amacıyla devam ettiriliyordu. İnsanlar hac zamanında veya diğer zamanlarda Kâbe'deki putlara veya diğer ilâhlarına kurban keserler, adaklar adarlardı. Kurban da diğer ibadetler gibi aslını kaybetmiş, tamamen keyfî ve asılsız kurallarla, şirk unsurlarıyla donatılmıştı. Ancak Allah'ın birliğine inanan hanîfler bu tür uygulamalardan uzak duruyorlardı. Nitekim hanîflerden Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'e, İslâm'dan önce Kureyşliler putları adına kestikleri bir kurbanın etini ikram etmişler, o ise Allah'tan başkasının adına kesilen hayvanın etinin yenmeyeceğini söyleyerek onları şu şekilde ayıplamıştı: "Koyunu Allah yaratmış, onun için gökten yağmur indirmiş, yerden de onun gıdasını bitirmiştir. Sonra kalkıp siz onu Allah'tan başkasının adına kesiyorsunuz!"[72]

Câhiliye insanı devenin ilk doğurduğu yavrusunu putlara kurban olarak keser, kanını da putların başına akıtırdı, hayvanın derisi ise bir ağaç üzerine atılırdı. Bu kurbana "fera'", Receb'in ilk on gününde putlar için kesilip yenen hayvana ise "atîre" denirdi.[73] Hz. Peygamber, *"(İslâm'da) fera' ve atîre (kurbanları) yoktur."*[74] buyurarak putlar ve dikili taşlar adına kesilen kurbanları reddetmiş, Allah'ın adı anılmaksızın kesilen her kurbanı yasaklamıştır.[75]Kurbanların Allah rızası için kesilmesini şart koşmuştur.[76] Kabirlerin başında kurban kesme,[77] günah olduğu düşüncesiyle kurbanlık deveye binmeme[78] âdetlerini de yasaklamıştır. Resûl-i Ekrem, Arapların cömertlik gösterisi olarak[79] kestikleri develerin etlerini yemeyi de yasakladı.[80] Ayrıca canlıyken develerin hörgücünün ve koyunların kuyruklarının kesilmesi durumunda bunların leş hükmünde olduğunu bildirdi.[81]

İslâm öncesinde insanlar, bazı hayvanları kendilerine haram kılıyorlar (bahira), bazılarını bir beladan kurtulmak için adak olarak seçiyor,

[70] B1684 Buhârî, Hac, 100.
[71] B1564 Buhârî, Hac, 34; N2815 Nesâî, Menâsikü'l-hac, 77.
[72] B3826 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 24.
[73] D2833 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 19, 20.
[74] B5473 Buhârî, Akîka, 3; M5116 Müslim, Edâhî, 38.
[75] Mâide, 5/3.
[76] D2830 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 19-20; N4236 Nesâî, Ferâ ve atîre, 3.
[77] D3222 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 68, 70.
[78] B1706 Buhârî, Hac, 112.
[79] AV8/12 Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, VIII, 12.
[80] D2820 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 13-14.
[81] T1480 Tirmizî, Sayd, 12; İM3216 İbn Mâce, Sayd, 8.

sonra beladan kurtulunca salıverip onu kullanmayı kendilerine yasaklıyorlar (sâibe, hâm), bazı hayvanları da putları için kurban etmekten muaf tutuyorlardı (vâsıle).[82] İslâm'la birlikte câhiliye döneminde kurbanla ilgili yapılagelen tüm bu bâtıl uygulamalar yasaklanmış,[83] bir kısmı ise dine uygun hâle getirilmişti. Nitekim câhiliye döneminde çocuk doğduğunda onun için kurban kesilirdi, İslâm sonrasında da bu âdet devam ettirildi.[84] Allah Resûlü, câhiliye döneminde yapılan Receb ayında kurban kesme âdetine Allah rızası için olma şartını getirmiş ve ayrıca bunun Receb ayına mahsus olmadığını, herhangi bir ayda kesilebileceğini belirtmiştir.[85] Aynı şekilde Hz. Peygamber, adak uygulamasına da İslâm'a uygun olma durumunda izin vermiş, ancak Allah'ın dışındaki varlıklar için yapılan veya meşru sayılamayacak sebeplere bağlanan adakları yasaklamıştı.[86]

Oruç ibadeti câhiliye insanı tarafından biliniyor ancak farklı şekillerde uygulanıyordu. Onların âşûrâ gününde oruç tuttukları bilinmektedir. Ramazan orucu emredildiğinde ise Allah Resûlü, insanları âşûrâ günü oruç tutup tutmama konusunda serbest bırakmıştır.[87] Ancak câhiliye döneminde bir gün boyunca hiç konuşmama şeklinde gerçekleşen "sükût orucu" Allah Resûlü tarafından yasaklanmıştır.[88]

İslâm'dan önce insanlar, Allah'ın yanısıra putlara, Lât ve Uzzâ'ya, Kâbe'ye, annelerinin ve babalarının üzerine de yemin ederlerdi.[89] Yemin etme âdeti İslâm'dan önce ve sonra Araplarda yaygın olan bir durumdu. İslâm, Allah'tan başka bir şeyin üzerine yemin etmeyi yasaklamış, Allah Resûlü, *"Kim yemin edecekse ancak Allah adına yemin etsin."* buyurarak[90] putların, ataların ve tâğûtun üzerine yapılan yemini kaldırmıştır.[91] Ağız alışkanlığı sebebiyle Müslümanların bu yeminlerini bırakmaları pek kolay olmamış, belki de bu sebeple Allah Resûlü, *"Sizden biriniz yemin eder ve yemininde de 'Lât'a yemin olsun ki!' derse arkasından 'Lâ ilâhe illâllâh' desin..."* buyurmuştur.[92] Ayrıca Resûl-i Ekrem, eskiden Kâbe üzerine yapılan yeminin *"Kâbe'nin Rabbine"* şeklinde yapılmasını istemiştir.[93] Allah Resûlü, kişinin sahibi olmadığı bir şey üzerine yemin etmesini, adak adamasını,[94] günah olan bir şey üzerine edilen yemini,[95] Allah'a isyan konusunda adanan adağı, akraba bağını koparmaya dair yemini[96] ve insanın kendisine eziyet edercesine yalın ayak yürümeye dair ettiği yemini de yasaklamıştır.[97]

İslâm'dan önce, Allah'ın birliğine inanan hanîflerin dışında, müşriklerin çoğu âhirete şüpheyle yaklaşıyorlar[98] hatta, *"Bizim için dünya hayatından başka hayat yoktur, yaşarız ve ölürüz."*[99] diyerek inkâr ediyorlardı. Böyle bir

[82] M7193 Müslim, Cennet, 51.
[83] Mâide, 5/103; En'âm, 6/139; B4623 Buhârî, Tefsîr, (Mâide) 13.
[84] D2843 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 20, 21.
[85] D2830 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 19, 20; N4236 Nesâî, Ferâ ve atîre 3.
[86] B6704 Buhârî, Eymân ve nüzûr, 31; T1524 Tirmizî, Nüzûr ve eymân, 1.
[87] B4501 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 24.
[88] B3834 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 26; D2873 Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 9.
[89] M4259 Müslim, Eymân, 4; N3800 Nesâî, Eymân, 6; N3804-N3805 Nesâî, Eymân, 9-10.
[90] M4259 Müslim, Eymân, 4.
[91] M4257 Müslim, Eymân, 3; N3800 Nesâî, Eymân, 6; N3805 Nesâî, Eymân, 10.
[92] M4260 Müslim, Eymân, 5; N3807 Nesâî, Eymân, 12.
[93] N3804 Nesâî, Eymân, 9.
[94] D3274 Ebû Dâvûd, Nüzûr, 12; N3823 Nesâî, Eymân, 17; N3880 Nesâî, Eymân, 41.
[95] N3823 Nesâî, Eymân, 17.
[96] N3819 Nesâî, Eymân, 16; N3823 Nesâî, Eymân, 17.
[97] T1544 Tirmizî, Nüzûr ve eymân, 17; N3846 Nesâî, Eymân, 33.
[98] Fussilet, 41/54.
[99] Câsiye, 45/24.

anlayışına sahip olan câhiliye insanı, ölüp toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra tekrar dirilme düşüncesinin öncekilerin masallarından başka bir şey olmadığını düşünüyordu.[100] Bu yüzden indirilen âyetlerle ve bu âyetleri tebliğ eden Resûlullah'la çetin bir mücadele içerisine girmişler ve nasıl yaratıldıklarını unutarak, *"Çürümüş kemikleri kim diriltecek?"*[101] şeklinde bu inkârlarını dile getirmişlerdi. Âhiret konusunda yalnızca bir zanna kapılarak[102] Allah'ın âyetlerini alaycı bir şekilde yalanlayan müşrikler, ölüleri için cenaze törenleri düzenlerlerdi. Cenazeye saygı için ayağa kalkma âdeti vardı.[103] O dönemde insanlar ağıt ve çığlıklarla ölüm haberini yayarlardı. Allah Resûlü, bunları câhiliye âdetleri olarak niteleyip ölünün ardından yüksek sesle ağıt yakmayı yasaklamıştı.[104] Câhiliye âdetleri arasında, kocası ölen kadının zorunlu olarak yas tutması, süslenmemesi, koku sürünmemesi de vardı.[105] *"(Ölenlerin ardından) avuçlarıyla yanaklarını döven, yakalarını yırtan ve câhiliye âdeti olarak bağırıp feryat eden kimse bizden değildir."*[106] buyuran Allah Resûlü, cenaze töreni ve matemle ilgili insan fıtratına uygun uygulamalar getirmişti.

İslâm öncesinde kendi fıtratına ve kendisini yaratan Rabbine yabancılaşan insanoğlu, cahilce arayışlar içerisine girmişti. Hz. İbrâhim'in dini unutulmaya yüz tutmuş, tevhid akidesine şirk karışmıştı. İnsanlar tahrif olmuş inançları gereği eski safiyetini kaybetmiş olan birtakım ibadetleri sürdürmeye çalışıyorlardı. Putperest din anlayışları câhiliye zihniyetinin temelini oluşturuyordu ve bunun izlerini hayatın her alanında görmek mümkündü. Bu karanlık çağı aydınlatmakla emrolunan Allah Resûlü, ilâhî vahyi son kez insanoğluna bildirdi. Zihinlere Allah'ın varlığını ve birliğini, tevhidin hak olduğunu nakşettikten sonra, câhiliyenin şirk bulaşan tüm uygulamalarını kaldırdı. İbrâhimî geleneğin özüne dayanan davranışları onaylarken, bunların bir kısmını yeniden düzenledi, sonradan dine giren her türlü bâtıl inancı ise kaldırdı. Kendisine câhiliye döneminde yaptığı hayırların faydasının olup olmadığını soran sahâbîye, *"Sen eskiden yaptığın hayırlarla Müslüman oldun."*[107] buyurarak faziletli davranışları teşvik etti. Câhiliyede yapılan yeminlere sadık kalınmasını, zira Müslüman olmanın verilen sözlerin arkasında durmayı daha çok gerekli kıldığını bildirdi.[108] Böylece insanların hayatlarında önceki iyiliklerini ve erdemlerini inkâr etmeyen, bunula birlikte İslâm'ın inanç sisteminin gerektirdiği şekilde mevcut zihniyeti ıslah eden bir dönüşüm gerçekleştirilmiş oldu. Resûl-i Ekrem, insanların hayatlarını baştan ayağa inşa eden bu yeni düzeni

[100] Mü'minûn, 23/82, 83.
[101] Yâsîn, 36/78.
[102] Câsiye, 45/24.
[103] B3837 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 26.
[104] M2160 Müslim, Cenâiz, 29; İM1485 İbn Mâce, Cenâiz, 17.
[105] D2299 Ebû Dâvûd, Talâk, 41-43; N3570 Nesâî, Talâk, 67.
[106] B1294 Buhârî, Cenâiz, 35.
[107] B1436 Buhârî, Zekât, 24.
[108] T1585 Tirmizî, Siyer, 30.

yerleştirmenin yanında, onların eski alışkanlıklarına tekrar dönmelerini engellemeye çalışmıştır. Zira câhiliye, yalnızca onun yaşadığı dönemde kalmış bir zihniyet değildir, İslâm'dan uzaklaşıldığında her çağda ortaya çıkabilecek niteliğe sahiptir. Bu yüzden Allah Resûlü, her peygamberin gönderilmesinden önce bir câhiliye döneminin bulunduğunu bildirmiş[109] ve İslâm'a rağmen câhiliye zihniyetini yaşatmak isteyen kimseleri "Allah'ın en çok nefret ettiği insanlar" arasında zikretmiştir.[110]

[109] T3168 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 22.
[110] B6882 Buhârî, Diyât, 9.

HZ. PEYGAMBER
AY YÜZLÜ, GÜL KOKULU SON ELÇİ

قَالَ الْحُسَيْنُ: سَأَلْتُ أَبِي عَنْ سِيرَةِ النَّبِيِّ ﷺ ، فِي جُلَسَائِهِ، فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ، دَائِمَ الْبِشْرِ، سَهْلَ الْخُلُقِ، لَيِّنَ الْجَانِبِ، لَيْسَ بِفَظٍّ وَلَا غَلِيظٍ، وَلَا صَخَّابٍ وَلَا فَحَّاشٍ، وَلَا عَيَّابٍ وَلَا مُشَاحٍ، يَتَغَافَلُ عَمَّا لَا يَشْتَهِي، وَلَا يُؤْيِسُ مِنْهُ رَاجِيهِ وَلَا يُخَيَّبُ فِيهِ...

Hz. Hüseyin anlatıyor:
"Babama (Hz. Ali'ye) Resûlullah'ın dost ve arkadaşlarıyla olan münasebetlerini sordum. O da şöyle cevap verdi: 'Resûlullah (sav) her zaman güler yüzlü, yumuşak huylu ve nazikti. Asla kötü huylu, katı kalpli, bağırıp çağıran, çirkin sözlü, kusur bulan ve cimri bir kimse değildi. Hoşlanmadığı şeyleri görmezlikten gelir, kendisinden beklentisi olan kimseleri hayal kırıklığına uğratmaz ve onların isteklerini boşa çıkarmazdı...'"

(TŞ352 Tirmizî, *Şemâil*, 160)

حَدَّثنا حِزامُ بْنُ هِشَامِ بْنِ حُبَيْشِ بْنِ خَالِدِ بْنِ خُلَيْدِ بْنِ رَبِيعَةَ الْخُزَاعِيُّ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أُخْتِهِ أُمِّ مَعْبَدٍ وَاسْمُهَا عَاتِكَةُ بِنْتُ خَالِدٍ الْخُزَاعِيَّةُ قَالَتْ... فَقَالَ: صِفِيهِ لِي، قُلْتُ: نَعَمْ، رَجُلٌ ظَاهِرُ الْوَضَاءَةِ، أَبْلَجُ الْوَجْهِ، حَسَنُ الْخُلُقِ، بَسَّامًا، وَلَيْسَ نَحِيلًا، وَلَا مُدْلِمًا، وَلا مُطْهَمًا، أَبْيَضُ، وَسِيمٍ، ثَقِيلٌ، أَدْعَجُ الْعَيْنَيْنِ، أَهْدَبُ الْأَشْفَارِ...

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ ﵄، أَنَّهُ قَالَ: لِهِنْدِ بْنِ أَبِي هَالَةَ التَّمِيمِيِّ وَكَانَ رَبِيبًا لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ: صِفْ لَنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَلَعَلَّكَ أَنْ تَكُونَ أَثْبَتَ مِنَّا لَهُ مَعْرِفَةً قَالَ: كَانَ بِأَبِي هُوَ وَأُمِّي، طَوِيلَ الصَّمْتِ، دَائِمَ التَّفْكِيرِ، مُتَوَاتِرَ الْأَحْزَانِ، إِذَا تَكَلَّمَ تَكَلَّمَ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ، لَا فَضْلَ وَلَا تَقْصِيرَ، وَإِذَا حَدَّثَ أَعَادَ، وَإِذَا وَعَظَ جَدَّ وَمَادَ، وَإِذَا خُولِفَ أَعْرَضَ وَشَاحَ، يَتَرَوَّحُ إِلَى حَدِيثِ أَصْحَابِهِ، يُعَظِّمُ النِّعْمَةَ وَإِنْ دَقَّتْ، وَلَا يَذُمُّ ذَوَاقًا، وَيَبْتَسِمُ عَنْ مِثْلِ حَبِّ الْغَمَامِ.

Hizâm b. Hişâm b. Hubeyş b. Hâlid b. Huleyd b. Rebîa el-Huzâî'nin, babası aracılığıyla dedesinden naklettiğine göre, adı Âtike bnt. Hâlid el-Huzâiyye olan dedesinin kız kardeşi Ümmü Ma'bed şöyle anlatmaktadır: "... (Eşim Ebû Ma'bed) 'Bana onu (Resûlullah'ı) tasvir et.' dedi. Ben de, 'Elbette.' dedim. 'O, tertemiz görünümlü ve latîf birisiydi; yüzü aydınlıktı. Vücut yapısı güzeldi. Güler yüzlüydü. Ne şişman, ne de zayıftı. Çok uzun boylu ve siyah tenli değildi. Beyaz tenliydi. Güzel ve ahenkli bir görünüme sahipti. Ağırbaşlıydı. Gözlerinin siyahı ve beyazı belirgindi. Kirpikleri uzundu...'"

(ŞM3485 Ebû Bekir eş-Şeybânî, *el-Âhâd ve'l-mesânî*, V, 629-631)

Abdullah b. Abbâs (ra), Resûlullah'ın (sav) üvey oğlu olan Hind b. Ebû Hâle et-Temîmî'ye, "Resûlullah'ı bize tasvir et, zira muhtemelen aramızda onu en iyi bilen sensin." deyince Hind, "Anam babam ona feda olsun!" dedikten sonra sözlerine şöyle devam etti: "Resûlullah (sav), genelde sessizdi; daima düşünceli ve hüzünlüydü. Az ve öz konuşurdu. Uzatmazdı, kısa da kesmezdi. Konuştuklarını (gerektiğinde) tekrarlardı. Öğüt verdiğinde ciddi dururdu, kederlenirdi. Kendisine karşı çıkıldığında yüz çevirir giderdi, ashâbıyla konuşarak rahatlardı. Nimet az bile olsa ona saygı gösterirdi. Hiçbir yiyeceği kötümsemezdi. Tebessüm ederek güler ve güldüğünde (bembeyaz dişleri) dolu tanesi gibi (gözükürdü)."

(ŞM1231 Ebû Bekir eş-Şeybânî, *el-Âhâd ve'l-mesânî*, II, 418)

Hz. Peygamber'i görmüş, onunla uzun süre birlikte yaşamış pek çok sahâbî onun fizikî özellikleri, kişiliği ve mîzacı hakkında sonraki nesillere birçok mâlûmat bırakmışlardır. Ancak bu sahâbîlerden birisi var ki, Efendimizin kişiliğini ve dış görünümünü, onu ilk görüşünün akabinde veciz bir biçimde anlatmıştır. Asıl adı Âtike bnt. Hâlid olan bu hanım sahâbî, daha çok künyesiyle, Ümmü Ma'bed el-Huzâiyye olarak bilinmektedir. Mekke'nin fethi esnasında şehid olan sahâbî Hubeyş (veya Huneys) b. Hâlid'in kızkardeşi[1] olan Ümmü Ma'bed, Mekke ile Medine arasındaki bir yerde, kavminden biraz uzakta yaşardı. Olgun şahsiyetiyle tanınan, sözüne itimat edilen, akıllı ve iffetli bir hanımdı. Aynı zamanda çok cömertti. Uzun yıllar, "Ümmü Ma'bed'in Çadırı" diye nam salmış[2] çadırının dışına çıkar, çölden gelen geçenlerin yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılamak üzere beklerdi. İşte böyle bir günde Resûlullah Efendimiz, *yâr-ı ğâr* Hz. Ebû Bekir ile onun hizmetçisi Âmir b. Füheyre ve yol kılavuzları Abdullah b. Ureykıt, Mekke'den Medine'ye hicretleri esnasında yiyecek ihtiyaçları için Ümmü Ma'bed'in çadırına uğradılar. Allah Resûlü ona, *"Et var mı?"* diye sorunca Ümmü Ma'bed, ona sütlü bir koyun getirdi. Ancak Hz. Peygamber bunu kabul etmedi. Resûlullah (sav) çadırın yakınında çelimsiz bir koyun gördü ve onun durumunu sordu. Ümmü Ma'bed de, "O, çobanın sürüye katmadığı, süt vermeyen, çelimsiz bir koyundur." dedi. Allah'ın Elçisi, onu sağıp sütünü içmek istediğini söyledi. Derken koyun getirildi. *"Ey Allah'ım! Bu koyunu bereketli kıl!"* diye dua eden Resûlullah (sav) sütü sağmaya başladı ve oradaki herkes o sütten kana kana içti. Nihayet Hz. Peygamber yol arkadaşlarıyla beraber oradan ayrıldı. Çok geçmeden Ümmü Ma'bed'in eşi Ebû Ma'bed geldi. Süt dolu kabı görünce şaşırdı ve o sütün nereden geldiğini sordu. "Ümmü Ma'bed, "Mübârek bir zât uğradı şöyle şöyle yaptı." diyerek olan bitenleri ona anlattı. Ebû Ma'bed, "Vallahi o, Kureyş'in peşinde olduğu kişidir." dedi ve onu detaylıca tarif etmesini istedi. Bunun üzerine Ümmü Ma'bed, Sevgili Peygamberimizi (sav) şöyle anlattı: "O, tertemiz görünümlü ve latîf birisiydi; yüzü aydınlıktı. Vücut yapısı güzeldi. Güleryüzlüydü. Ne şişman ne de zayıftı. Çok uzun boylu ve siyah tenli değildi. Beyaz tenliydi. Güzel ve ahenkli bir görünü-

[1] İBS190 İbn Abdülberr, *İstîâb*, s. 190.
[2] İBS924 İbn Abdülberr, *İstîâb*, s. 924.

me sahipti. Ağırbaşlıydı. Gözlerinin siyahı ve beyazı belirgindi. Kirpikleri uzundu."[3] Tok sesliydi. Kaşları ince ve uzundu, bitişikti. Saçları simsiyahtı. Uzun boyunluydu. Gür sakallıydı. Sustuğunda vakur duruyordu. Konuştuğunda ise doğruluyordu (böylece bir asalet ortaya çıkıyordu). Tane tane konuşurdu. Konuşması o kadar tatlıydı ki kelimeler ağzından inciler gibi dökülüyordu. Konuşması net ve açıktı, ne uzatır ne de kısa keserdi. Uzaktan bakıldığında da insanların en güzeli ve en sevimlisiydi; yakından bakıldığında da tatlı ve hoş bir görünümü vardı. Orta boyluydu; göze batacak ve rahatsız edecek kadar uzun ve kısa değildi. Öyle ki iki dalın arasındaki bir dal gibiydi. Orada bulunan üç kişi arasında en aydın yüzlü ve kadri en yüksek olanıydı. Etrafında pervane gibi dönen dostları vardı. O bir şey dediğinde kendisini dinliyorlar, bir şey emrettiğinde derhâl yerine getiriyorlardı. (Belli ki) İnsanların etrafını kuşattığı ve hizmet ettikleri biriydi. Onun yaptıkları da söyledikleri de boş ve anlamsız değildi.[4]

Hiç şüphesiz Sevgili Peygamberimizi (sav) en iyi vasfedenlerden biri üvey oğlu Hind b. Ebû Hâle'dir. Hind, Hz. Hatice'nin, eski eşi Ebû Hâle Mâlik b. Zürâre'den olma oğludur.[5] Abdullah b. Abbâs bir gün kendisine, "Resûlullah'ı bize tasvir et, zira muhtemelen aramızda onu en iyi bilen sensin." deyince Hind, "Anam babam ona feda olsun!" dedikten sonra şöyle devam eder:

"Resûlullah (sav), genelde sessizdi; daima düşünceli ve hüzünlüydü. Az ve öz konuşurdu. Uzatmazdı, kısa da kesmezdi. Konuştuklarını (gerektiğinde) tekrarlardı. Öğüt verdiğinde ciddi dururdu, kederlenirdi. Kendisine karşı çıkıldığında yüz çevirir giderdi, ashâbıyla konuşarak rahatlardı. Nimet az bile olsa olsa ona saygı gösterirdi. Hiçbir yiyeceği kötümsemezdi. Tebessüm ederek güler ve güldüğünde (bembeyaz dişleri) dolu tanesi gibi (gözükürdü)."[6]

Abdullah b. Abbâs'ın yanı sıra Hz. Hatice'nin oğlu Hind'den Hz. Peygamber'i tasvir etmesini isteyen bir başka sahâbî de Hz. Hasan'dır. O, Allah Resûlü'nü en iyi bir biçimde tasvir eden şahıs (vassâf) olarak nitelenen dayısı Hind'den Hz. Peygamber'in (sav) hilkatini, şekil ve şemâilini (hilyesini) tasvir etmesini istediğinde şu cevabı almıştır:

"Resûlullah (sav) bakışlarıyla, dolgun yüzüyle heybetli bir görünüme sahipti. Yüzü dolunay gibi parıldıyordu... Saçı çözüldüğünde onu ayırır (yanlara salar)dı. Saçları çözülmediğinde kulak memelerini geçmezdi... Alnı genişti.

[3] ŞM3485 Ebû Bekir eş-Şeybânî, *el-Âhâd ve'l-mesânî*, V, 631.
[4] ŞM3485 Ebû Bekir eş-Şeybânî, *el-Âhâd ve'l-mesânî*, V, 631; ST1/230 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 230-231; MK3605 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IV, 48; NM4274 Hâkim, *Müstedrek*, V, 1604 (3/10).
[5] BM6553 Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, V, 2751.
[6] ŞM1231 Ebû Bekir eş-Şeybânî, *el-Âhâd ve'l-mesânî*, II, 418.

Kaşları hilâl gibiydi, gür ve birbirine yakındı; iki kaşının arasında bir damar vardı ki öfkeli hâllerinde kabarır, normal zamanlarında ise gözükmezdi. Burnu kemerli ve inceydi. ...Sakalı sık ve gür; yanakları ise düz idi. Ağzı geniş, ön dişlerinin arası seyrekti... Boynu, (saf mermerden yapılmış) heykellerin boynu gibi gümüş berraklığında idi. Vücudunun bütün azaları birbiri ile uyumluydu. Sıkı etliydi. Karnı ile göğsü aynı hizada idi... Avuçları ve ayakları irice ve kısaydı. Ayaklarının üstü öyle pürüzsüzdü ki üzerine su dökülse akar giderdi... Yürürken, sağlam adımlarla hafif önüne eğilerek yürürdü. Adımlarını uzun ve seri atardı. Sükûnet ve vakar üzere yürürdü... Bir tarafa dönüp baktığında, bütün vücudu ile birlikte dönerdi. Bakışlarını kısa tutardı. Yere bakışı, göğe bakışından daha çoktu. Çoğunlukla göz ucu ile bakardı. Ashâbı ile birlikte yürürken, onları öne geçirir kendisi arkadan yürürdü. Yolda karşılaştığı kimselere, onlardan önce hemen selâm verirdi."[7]

Hz. Hasan dayısı Hind'den bu kez Resûlullah'ın konuşma tarzı hakkında bildiklerini anlatmasını istedi. Hind, İbn Abbâs'a söylediklerinin benzerlerini ona da söyledi. Resûlullah'ın konuşma tarzına ilişkin dayısından detaylı mâlûmatlar edinen Hz. Hasan öğrendiklerini kardeşi Hz. Hüseyin'le de paylaşmak istedi. Ancak kardeşinin, bu mâlûmatlara kendisinden önce muttali olduğunu görünce, ona başka neler bildiğini sordu. Hz. Hüseyin de, Resûlullah'ın, evin içindeki ve dışındaki durumu ve ashâbıyla münasebetleri hakkında babası Hz. Ali vasıtasıyla öğrendiği şu bilgileri aktardı:

"Resûlullah (sav) evine geldiğinde, evde geçireceği zamanı üçe böler; bir kısmını ibadete, bir kısmını ailesine, bir kısmını da kendisine ayırırdı. Kendisine tahsis ettiği zamanı ise yine ikiye ayırarak; bir bölümünde dinlenir, geri kalanında da misafir kabul ederdi. O, bunu, huzuruna kabul ettiği seçkinler (havas) vasıtasıyla yapardı ki bunlar, öğrendiklerini, dışarı çıkınca avama aktarırlardı. Resûlullah Efendimiz, ümmetinden hiçbir şeyi saklamazdı. İzne tâbi misafir kabul ettiğinde, fazilet ve takva ehli olan ziyaretçilerine öncelik tanımak âdetiydi. Ziyaretçilere ayırdığı zaman, onların soy-sop durumlarına göre değil dindeki üstünlüklerine göre olurdu. Evine gelenlerin çeşitli ihtiyaçları olurdu. Kendisine doğrudan veya bir aracı ile iletilen sorulara, muhatapların ve ümmetin maslahatına uygun bir şekilde cevaplar verir ve arkasından şöyle uyarırdı: *"Burada görüp duyduklarınızı burada bulunmayanlara iletin. İhtiyaçlarını bana ulaştırma imkânı olmayan kimselerin isteklerini de bana ulaştırın. Kim ki ihtiyacını ulaştırma gücü olma-*

[7] TŞ8 Tirmizî, *Şemâil*, 11.

yanların isteklerini bir yetkiliye ulaştırırsa Allah, onun, kıyamet gününde (sıratı) sağlam adımlarla geçmesini sağlar." Hz. Peygamber'in huzurunda kesinlikle bunlar dışında bir şey konuşulmaz; başkasının da bunun hâricinde bir şey konuşmasına müsaade edilmezdi. Huzuruna gelenler; ilim ve hikmete susamış olarak girerler, kanmış ve doymuş olarak ayrılırlar ve hayra yol gösterici olarak çıkarlardı."

Resûlullah (sav) gereksiz konuşmazdı. Çevresiyle hep ülfet eder, onları ürkütücü bir davranışı olmazdı. Her topluluğun seçkinine (kerîm) özel ilgi gösterir ve onları başkan tayin ederdi. İnsanları sakındırır; onların üstüne titrer, hiçbirinden güler yüz ve tatlı dilini esirgemezdi. Ashâbını, yokluklarında arayıp sorar, durumlarını takip ederdi. Karşılaştığı insanlara, "Ne var, ne yok?" diye çevrede olup bitenleri sorardı. Güzel olan her şeyi beğendiğini ifade eder ve ona destek verir; kötü olan şeye de tepkisini gösterir ve onu çürütücü bir tavır takınırdı. Bütün işleri uyumlu idi; tutarsız hiçbir davranışı yoktu. Ashâbının kendilerine ait işlerinde gaflete düşmeleri veya bıkkınlık duymaları endişesiyle, onlar adına kendisi hep tetikte dururdu. O, her durum karşısında tedarikli idi (her sorunun çaresini bulurdu). Onun katında insanların en faziletlisi, başkalarına iyiliği en yaygın olanlardı; mertebesi en yüksek olanlar da halkın sıkıntısına en iyi şekilde ortak olan ve onlara yardım elini uzatan kimselerdi.

Resûlullah'ın kalkması da oturması da zikir üzere idi. Toplantı hâlinde bulunan bir topluluğun yanına geldiğinde başköşeye geçmez, meclisteki boş kalan en son yere oturuverirdi; çevresinin de böyle yapmasını isterdi. Birlikte oturduğu kimselerin seviyelerine göre her birinin hâl ve hatırlarını sorarak onlara iltifat ederdi. Çevresindekilere öylesine candan davranırdı ki birlikte oturduğu kimselerin hepsi de Resûlullah (sav) katında en değerli insanın kendisi olduğunu düşünürdü. Bir kimse yanında çok otursa veya bir ihtiyacını iletmek maksadıyla huzura gelse o şahıs kendiliğinden kalkıp gidinceye kadar sabrederdi. Kendisinden bir istekte bulunan kimseyi, ya istediğini yerine getirerek ya da tatlı bir dille gönderir, hiç boş çevirmezdi. Onun cömertliği, tatlı dilliliği ve güzel ahlâkı insanlar arasında öylesine yayılmıştı ki âdeta halkın babası gibi olmuştu. Onun nezdinde bütün insanlar da, hiçbirisi arasında hak ayrımı yapılmayan aynı seviyedeki evlâtlar gibiydi. Onun toplantıları, hep ilim, hayâ, emanet ve sabır gibi ahlâkî değerlerin öğretildiği yerlerdi. Onun huzurunda sesler yükseltilmez, hiç kimsenin mahremiyeti konuşulmaz, orada vuku bulan kusur

ve hatalar dışarı sızdırılmazdı. Onun meclisinde herkes eşit vaziyette idi. Bir kimse ancak takva ile bir başkasından üstün olabilirdi. Herkes tevazu üzere idi. Orada, yaşça büyük olanlara saygı gösterirler, küçüklere de merhamet ederlerdi. Toplantıdaki ihtiyaç sahiplerine öncelik tanırlar, özellikle garip olanlara ayrı bir ilgi gösterirlerdi.[8]

Hz. Ali, oğlu Hüseyin'in Resûlullah'ın dost ve arkadaşlarıyla olan münasebetlerini sorduğunda ise ona şunları anlattı: "Allah Resûlü (sav), her zaman güler yüzlü, yumuşak huylu ve nazikti. Asla kötü huylu, katı kalpli, bağırıp çağıran, çirkin sözlü, kusur bulucu ve cimri değildi. Hoşlanmadığı şeyleri görmezlikten gelir; kendisinden beklentisi olan kimseleri hayal kırıklığına uğratmaz ve onların isteklerini tamamen boşa çıkarmazdı. Üç şeyden titizlikle uzak dururdu: "Ağız kavgası, boşboğazlık ve mâlâyânî." Şu üç husustan da titizlikle sakınırdı; hiç kimseyi kötülemez, kınamaz ve hiç kimsenin ayıbı ile gizli taraflarını öğrenmeye çalışmazdı. Sadece yararlı olacağını düşündüğü konularda konuşurdu. O konuşurken, meclisinde bulunan dinleyiciler, başlarının üzerine kuş konmuşçasına hiç kımıldamadan kendisine kulak kesilirlerdi. Susunca da konuşma ihtiyacı duyanlar söz alırlardı. Ashâb, onun (sav) huzurunda konuşurlarken birbirleriyle asla ağız dalaşında bulunmazlardı. İçlerinden birisi Resûlullah'ın huzurunda konuşurken, o sözünü bitirinceye kadar, hepsi de can kulağı ile konuşanı dinlerdi. Allah Resûlü'nün katında, onların hepsinin sözü, ilk önce konuşanın sözü gibi ilgi görürdü. Ashâbın güldüklerine kendisi de güler, onların taaccüp ettikleri şeylere kendisi de hayretlerini ifade ederdi. Huzuruna gelen yabancıların kaba saba konuşmaları ile yersiz sorularının yol açtığı tatsızlıklara sabrederdi. Hatta ashâbı o tür kimseleri yanından çekip uzaklaştırmak isteseler dahi (buna izin vermez yine sabrederdi). Hz. Peygamber (sav) şöyle derdi: *"Bir ihtiyacının giderilmesini isteyen biriyle karşılaştığınız zaman ona yardımcı olunuz."* O (sav), ancak yapılan iyiliğe denk düşen ve fazla dalkavukluğa kaçmayan övgüleri kabul eder ve haddi aşmadığı müddetçe hiç kimsenin sözünü kesmezdi. Şayet huzurunda haddi aşacak şekilde konuşulursa o zaman, ya konuşanı susturmak ya da o meclisten kalkıp gitmek suretiyle ona engel olurdu."[9]

Hz. Peygamber'in sîması, beden yapısı, beşerî özellikleri hakkında hadis ve siyer kaynaklarında çok geniş bir mâlûmat yer almaktadır. "Sıfâtü'n-Nebî", "Sıfâtü Resûlillâh", "Menâkıb" "Fedâil" gibi başlıklar altında yer almakla birlikte, "Şeml" kelimesinin çoğulu olan ve "tabiat, huy,

[8] TŞ226 Tirmizî, *Şemâil*, 97; TŞ337 Tirmizî, *Şemâil*, 151; TŞ352 Tirmizî, *Şemâil*, 160; MK18934 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 155.
[9] TŞ352 Tirmizî, *Şemâil*, 160.

mîzaç ve karakter" anlamlarına da gelen[10] "Şemâil", Hz. Peygamber'in beşerî yönünü, yaşama tarzını ve şahsî hayatını anlatan bir kavram olarak yaygınlık kazanmıştır. Hz. Peygamber'in beşerî ve fizikî özellikleri İslâm kaynaklarında "Şemâil"in yanı sıra "Hilye" başlığı altında da zikredilmiştir. Hilye, "süs ve zînet" anlamlarının yanı sıra "hilkat, sıfat ve suret, bir zâtı fizikî yönleriyle nitelemek" anlamlarına da gelir.[11] Bilhassa Hz. Peygamber'in fizikî özellikleri, bunları anlatan edebî eserler ve aynı konuda hüsn-i hatla yazılmış levhalar için kullanılan "hilye" kelimesi, Osmanlı'da Resûlullah'ın vasıflarını, bu vasıflardan bahseden kitap ve levhaları ifade etmek için kullanılmıştır.[12]

Hz. Peygamber'in resmini çizmek İslâm toplumlarında hiçbir zaman tasvip edilmemiştir. Bunun yerine hadis ve siyer kaynaklarındaki Resûlullah'ı tavsif ve tasvir eden rivayet metinlerinden hareketle Kâinatın Efendisi'ni tanımak ve tanıtmak cihetine gidilmiştir. Yukarıdaki detaylı anlatımlar dışında hadis kaynaklarımızda başta Enes b. Mâlik olmak üzere Hz. Ali, Ebû Hüreyre ve Berâ b. Âzib gibi sahâbîler vasıtasıyla nakledilen Resûlullah'ın bedenî vasıfları ve kişiliğine ilişkin tasvirleri genel hatlarıyla burada zikretmekte yarar var:

Resûlullah Efendimizin,

Adı;

Muhammed, Ahmed, Mahî, Hâşir ve Âkib/Mukaffî; Nebiyyü't-tevbe ve Nebiyyü'r-rahme.[13]

Yüzü;

Yüzü çok güzel,
Güleç yüzlü,
Sevecen çehreli idi.[14]

Boyu;

Boyu ne uzun ne de kısa idi.[15]

Saçı;

Saçları kıvırcık değil düz de değil, dalgalı; bazen kulak memelerini geçer, kimi zaman omuzlarına kadar uzanırdı.[16] Saçlarını bazen dağınık bırakır, bazen ikiye ayırarak toplardı.[17] Saçında ve sakalında çok az beyaz kıl bulunurdu.[18]

Elleri;

Elleri ipek gibi yumuşak ve çok hoş kokulu; yolda rastladığı çocukların yanaklarına dokunarak sever; kokusu günlerce sürerdi.[19]

10 LA26/2332 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XVI, 2332.
11 LA12/985 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 985.
12 "Hilye", *DİA*, XVIII, 44.
13 M6105, M6108 Müslim, Fedâil, 124-126.
14 M6071 Müslim, Fedâil, 98; M6066 Müslim, Fedâil, 93.
15 M6066 Müslim, Fedâil, 93; TŞ26 Tirmizî, *Şemâil*, 17.
16 M6067, M6069 Müslim, Fedâil, 94-96.
17 M6062 Müslim, Fedâil, 90.
18 B3548 Buhârî, Menâkıb, 23; M6073 Müslim, Fedâil, 100.
19 M6052 Müslim, Fedâil, 80.

Gülüşü;

Ağız dolusu/kahkahayla güldüğü asla görülmemiştir.

Abdullah b. Hâris, "Resûlullah'ın (sav) gülüşü sadece tebessüm şeklindeydi." demiştir.[20]

Sadaka olarak nitelendirdiği tebessüm[21] yüzünden hiç eksik olmamıştır. Nitekim Cerîr b. Abdullah, "Müslüman olduğum andan itibaren, Allah Resûlü (sav), evine girmeme her zaman izin vermiş ve beni nerede görse gülümsemiştir." demiştir.[22]

Oturuşu;

Oturduğu zaman bazen kalçaları üzerine oturarak dizlerini dikip ellerini önden bağlar,[23] bazen de bağdaş kurarak otururdu.[24] (Mescitte istirahat ederken) ayaklarından birini diğeri üzerine koyarak sırt üstü uzandığı görülmüştür.[25]

Yürüyüşü;

Hızlı yürürdü; öyle ki arkasından gelenler ona yetişmekte zorlanırdı. Yürüyüşü, çarşıda işi olan bir insanınki gibiydi; tembelce değildi. Yürürken arkasına bakmazdı.[26] Âdeta yokuş aşağı iniyormuş gibi adımlarını sertçe kaldırırdı. (Kibirli bir eda ile) sağına soluna meylederek değil bir yokuştan iner gibi, hafifçe önüne eğilerek yürürdü.[27]

Giyimi;

En sevdiği giysi kamîs (gömlek) idi.[28] Gömleklerinin kol uçları bileklerine kadardı.[29] Berâ b. Âzib, en çok kırmızı desenli elbisenin ona yakıştığını söylemiştir.[30]

O, sıradan bir insan gibi davranırdı; söz gelimi kıyafetlerinin bakımını gözden geçirir, koyunun sütünü sağar ve kendi işini kendisi görürdü.[31]

Giyim kuşamında sadeydi. Şöyle diyordu:

"Kim dünyada şöhret elbisesi giyerse Allah da ona kıyamet gününde onun benzerini giydirir."[32]

Konuşması;

O, sözlerin en latîfini, en veciz ve en anlaşılır biçimde söylerdi. Anlatırken dinleyenler rahat kavrasın diye tane tane konuşurdu.[33]

Sözlerinin anlamı geniş; yapmacıklıktan uzak ve zorlamadan berî idi.

O, ağzını doldura doldura konuşmayı kınar, avurtlarını şişire şişire laf edenlerden uzak durur. Uzun konuşulması gereken yerde uzun; kısa olması gereken yerde ise kısa konuşur. Bilinmeyen ve yadırganan ifadelerden kaçınır; heyecanlandırıp galeyana getiren üslûptan özenle sakınır.

[20] T3642 Tirmizî, Menâkıb, 10; TŞ229 Tirmizî, *Şemâil*, 99.
[21] T1956 Tirmizî, Birr, 36.
[22] B3035 Buhârî, Cihâd, 162; TŞ231 Tirmizî, *Şemâil*, 100.
[23] D4846 Ebû Dâvûd, Edeb, 22.
[24] D4850 Ebû Dâvûd, Edeb, 26.
[25] EM1185 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 405.
[26] ST1/379 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 379.
[27] TŞ124, TŞ125, TŞ126 Tirmizî, Şemâil, 55.
[28] TŞ56 Tirmizî, Şemâil, 29; İM3575 İbn Mâce, Libâs, 8.
[29] TŞ58 Tirmizî, *Şemâil*, 30.
[30] TŞ65 Tirmizî, *Şemâil*, 32.
[31] TŞ343 Tirmizî, *Şemâil*, 154.
[32] D4029 Ebû Dâvûd, Libâs, 4; İM3606 İbn Mâce, Libâs, 24.
[33] T3639 Tirmizî, Menâkıb, 9; TŞ224 Tirmizî, *Şemâil*, 97.

Hikmetle konuşmuş; ilâhî lütufla korunmuş, desteklenmiş, anlaşılması kolay sözler sarf etmiştir. Onun sözlerine Allah sevgi lütfetmiş; kabulle kuşatmış; hem kolay anlaşılır kılmış hem de tatlılık ve heybet bahşetmiştir. Tekrarlamaya gerek olmadığı gibi dinleyenlerin tekrarını istemesine de hacet yoktur. Ne bir sözcük eksiktir ne de onu dillendiren bir ayak sürçmüştür. Ne tekide ihtiyacı vardır ve ne de ona karşı durmak olanaklıdır.

Hiçbir söz ustası onu mahcup edememiştir.

O, son derece kısa cümleciklerle uzun ifadeler irad etmiş; muhaliferini ancak onların tanıyıp itiraf edeceği bir üslûpla alt etmiş, sadece doğruyu delil getirmiş ve yalnızca hakikati dillendirerek üstünlük aramıştır. Hileden medet ummamış; kandırmaya yeltenmemiş; kaş göz oyununa asla meyletmemiştir.

Konuşurken ne ağır kalmış ne de acele etmiştir; ne uzatmış ne de kısa kesmiştir. İnsanlık onun sözlerinden/konuşmasından daha yararlı, daha düzgün, daha tertipli, daha akıcı, daha heyecanlandırıcı, daha tesirli, daha selis, daha anlaşılır ve daha açık söz/konuşma duymamıştır.[34]

Yemesi içmesi;

Yemek yerken bir yere yaslanmazdı, (hiç kalkmayacakmış gibi) iyice yerleşmezdi.[35] O (sav) şöyle derdi: *"Ben, sıradan bir kulun yediği gibi yer, sıradan bir kulun oturduğu gibi otururum..."*[36] Zemzem suyunu ayakta içerdi.[37] Normal suyu hem ayakta hem de oturarak içtiği görülmüştür.[38] Su içerken üç kez nefes alır[39] ve şöyle derdi: *"Bu hem hazmı kolaylaştırır hem de susuzluğu çabuk keser."*[40]

Ahlâkı;

Resûlullah (sav) ahlâkı en güzel insandı.[41] Hanımlara karşı son derece kibar ve nazik,[42] aile fertlerine karşı çok şefkatliydi; oğlu İbrâhim Medine'nin yaylasında bir süt anneye verilmişti. Resûlullah (sav) de zaman zaman o eve giderdi. Ev tüterdi, İbrâhim'in süt babası demirci idi. Allah Resûlü oğlunu alır, öper, sonra dönerdi.[43]

Çocuklarını öpüp okşamayanların kalplerinden rahmet duygusunun sökülüp atıldığını söyler; insanlara merhamet etmeyene Allah'ın merhamet etmeyeceğini hatırlatırdı.[44]

Örtüsüne bürünmüş bakire bir kızdan daha utangaçtı.[45] Kaba ve kötü sözlü değildi.[46] Allah yolunda cihad hâriç ne bir hizmetçiye ne bir kadına ne de herhangi birisine vurmuştur.[47]

[34] CBS221 Câhız, *el-Beyân ve't-tebyin*, s. 221.
[35] D3769 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 16; MA5247 Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 184.
[36] MA19543 Abdürrezzâk, *Musannef*, X, 415.
[37] B1637 Buhârî, Hac, 76; M5280 Müslim, Eşribe, 117.
[38] T1883 Tirmizî, Eşribe, 12; HM1140 İbn Hanbel, I, 136.
[39] B5631 Buhârî, Eşribe, 26.
[40] M5287 Müslim, Eşribe, 123; TŞ211 Tirmizî, Şemâil, 91.
[41] M6017 Müslim, Fedâil, 55.
[42] M6036 Müslim, Fedâil, 70.
[43] M6026 Müslim, Fedâil, 63.
[44] M6027, M6028 Müslim, Fedâil, 64-65.
[45] M6032 Müslim, Fedâil, 67.
[46] M6033 Müslim, Fedâil, 68.
[47] M6050 Müslim, Fedâil, 79.

Kolay olanı seçer, günahtan alabildiğine uzak durur, kendisi için asla intikam almazdı.[48]

İnsanların en güzeli, en cömerdi ve en yüreklisiydi.[49]

Kendisinden yapılan hiçbir talebe "hayır" demezdi.[50]

Kavmini, baskın yemek üzere olan bir orduya karşı uyaran bir kişi misali, apaçık bir uyarıcıydı.[51]

Pervane böceklerini ateşten korumaya çalışan adam misali insanlığı dehşetli günün tehlikelerinden korumaya adanan bir uyarıcı gibi[52] nübüvvet binasının ikmal taşı misali,[53] bereket veren yağmur misali insanlara faydalı idi.[54]

Eğer, hoşgörü ve alçak gönüllülüğüne ilişkin sadece Mekke'nin fethi günü takındığı tutuma bakılsa bile bu, onun mükemmel şahsiyetinin ve nübüvvetinin en açık göstergesi olarak yeter. Zira o, Mekke'ye büyük bir güçle girmişti ve bir vakitler Mekkeliler onları Mekke'nin sokaklarında abluka altında tuttuktan sonra; amcalarını, amca çocuklarını, dostlarını ve kendisine arka çıkanları öldürmüş, arkadaşlarına işkencenin her türünü reva görmüşlerdi. Kendisini yaralamış, türlü baskıları tattırmış; hakaretler yağdırmış, suikast için işbirliği yapmışlardı. İstekleri hilafına Mekke'ye girdiği; onlar zelil vaziyette aşağılanırken oraya egemen olduğu vakit, onlara bir konuşma yapmış ve Allah'a şükredip onu övdükten sonra şöyle demişti: *"Kardeşim Yusuf'un dediği gibi diyorum; bugün sizi kınamak yok; Allah sizi affetsin; çünkü O, rahmet edenlerin en merhametlisidir."*[55]

[48] M6045 Müslim, Fedâil, 77.
[49] M6006 Müslim, Fedâil, 48.
[50] M6018 Müslim, Fedâil, 56.
[51] M5954 Müslim, Fedâil, 16.
[52] M5955 Müslim, Fedâil, 17.
[53] M5959 Müslim, Fedâil, 20.
[54] M5953 Müslim, Fedâil, 15.
[55] CBS227 Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, s. 227.

HZ. PEYGAMBER'İN MÜBAREK İSİMLERİ

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"سَمُّوا بِاسْمِي، وَلاَ تَكْتَنُوا بِكُنْيَتِي، فَإِنَّمَا أَنَا قَاسِمٌ أَقْسِمُ
بَيْنَكُمْ."

Câbir b. Abdullah el-Ensârî'nin naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Benim adımla (çocuklarınızı) adlandırın, ama künyemi kimseye vermeyin! Zira ben ancak Kâsım (paylaştıran) olarak gönderildim ve (dağıtılması gerekenleri) aranızda taksim etmekteyim."
(B6196 Buhârî, Edeb, 109; M5591 Müslim, Âdâb, 5)

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُسَمِّي لَنَا نَفْسَهُ أَسْمَاءً فَقَالَ: "أَنَا مُحَمَّدٌ وَأَحْمَدُ وَالْمُقَفِّي وَالْحَاشِرُ وَنَبِيُّ التَّوْبَةِ وَنَبِيُّ الرَّحْمَةِ."

عَنِ الزُّهْرِيِّ سَمِعَ مُحَمَّدَ بْنَ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: "أَنَا مُحَمَّدٌ وَأَنَا أَحْمَدُ وَأَنَا الْمَاحِي الَّذِي يُمْحَى بِيَ الْكُفْرُ وَأَنَا الْحَاشِرُ الَّذِي يُحْشَرُ النَّاسُ عَلَى عَقِبِي وَأَنَا الْعَاقِبُ." وَالْعَاقِبُ الَّذِي لَيْسَ بَعْدَهُ نَبِيٌّ.

عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ: لَقِيتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رضي الله عنه قُلْتُ أَخْبِرْنِي عَنْ صِفَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي التَّوْرَاةِ. قَالَ: أَجَلْ، وَاللَّهِ إِنَّهُ لَمَوْصُوفٌ فِي التَّوْرَاةِ بِبَعْضِ صِفَتِهِ فِي الْقُرْآنِ: "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا"، وَحِرْزًا لِلْأُمِّيِّينَ، أَنْتَ عَبْدِي وَرَسُولِي سَمَّيْتُكَ الْمُتَوَكِّلَ، لَيْسَ بِفَظٍّ وَلَا غَلِيظٍ وَلَا سَخَّابٍ فِي الْأَسْوَاقِ، وَلَا يَدْفَعُ بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَغْفِرُ...

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: سَمِعَ عُمَرَ رضي الله عنه يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: "لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ، فَقُولُوا: عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ."

Ebû Musa el-Eş'arî şöyle demiştir: "Resûlullah (sav) bize kendini şu isimlerle isimlendirirdi: *'Ben Muhammed'im, Ahmed'im, (peygamberlerin ardından gelen) el-Mukaffî'yim, (insanların arkamda toplandığı) el-Hâşir'im, Tevbe Peygamberi'yim, Rahmet Peygamberi'yim.'*"

(M6108 Müslim, Fedâil, 126)

ez-Zührî'nin işittiğine göre, Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im, babasından şunları nakletmiştir: Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ben, Muhammed'im. Ben, Ahmed'im. Ben, küfrün benimle mahvedildiği el-Mâhî'yim. Ben, insanların arkamda toplandığı el-Hâşir'im. Ben, el-Âkıb'ım."* el-Âkıb, kendisinden sonra peygamber gelmeyecek olandır.

(M6105 Müslim, Fedâil, 124; B3532 Buhârî, Menâkıb, 17)

Atâ b. Yesâr anlatıyor: "Abdullah b. Amr b. Âs (ra) ile karşılaştığım ve 'Bana Resûlullah'ın (sav) Tevrat'ta geçen sıfatlarını anlatır mısın?' dedim. O da şöyle dedi: 'Elbette! Vallahi o, Kur'an'daki bazı sıfatlarıyla Tevrat'ta da vasıflandırılmıştır: 'Ey Peygamber! Biz seni şahit, müjdeci, uyarıcı ve ümmîleri koruyucu olarak gönderdik. Sen benim kulum ve resûlümsün. Ben sana "el-Mütevekkil" adını verdim. (Bu peygamber), kötü huylu, katı kalpli biri olmadığı gibi, çarşılarda/pazarlarda bağırıp çağıran biri de değildir. O, kötülüğe kötülükle karşılık vermez. Bilakis affeder, bağışlar...'"

(B2125 Buhârî, Büyû', 50)

İbn Abbâs'ın işittiğine göre, Hz. Ömer (ra) minberde şunları söylemiştir: "Ben Peygamber'i (sav) şöyle buyururken işittim: *'Hıristiyanların Meryem oğlunu (İsa'yı) övmekte aşırı gittikleri gibi siz de beni övmede aşırılık göstermeyin. Şüphesiz ki ben Allah'ın kuluyum. Onun için bana 'Allah'ın kulu ve resûlü' deyin."*

(B3445 Buhârî, Enbiyâ, 48)

Mekke'nin hatırlı sakinlerinden olan Abdülmuttalib, birkaç ay evvel evlendirdiği oğlu Abdullah'ın mürüvvetini görecekti. Ne var ki takdir-i ilâhî, genç Abdullah'ın, doğacak oğlunu görmesine izin vermeyecekti. Abdülmuttalib, evlât acısıyla yanıp tutuşan yüreğini, oğlunun yadigârı olarak dünyaya gelen torunuyla soğutacak, onunla teselli bulacaktı.

Güzeller güzeli torunu için akîka kurbanı olarak bir koç kesti. Herkes onun bu sevimli yetime ne ad verdiğini merak etmekteydi. Hemen sordular: "Doğumu münasebetiyle bize ziyafet verdiğin bu oğluna ne ad koydun?" "Muhammed adını verdim." dedi Abdülmuttalib.

Bu isim oradakilerin çok da aşina olduğu bir isim değildi. Bu nedenle tekrar sordular Abdülmuttalib'e: "Ey Ebu'l-Hâris! Bu çocuğa neden babalarından birinin ismini değil de Muhammed adını verdin?"

Böyle bir toruna kavuşmanın sevinci içerisinde şu hikmetli cevabı verdi dede: "İstedim ki onu Yüce Allah göklerde, insanlar da yeryüzünde övsün!"[1]

Evet, yerinde bir deyişiyle, "el-esmâ tenzilü mine's-semâ." "İsimler semadan iner." Yani isimleri âdeta Yüce Allah takdir buyurur ve uygun isimleri uygun kullarına yazar...

Bazı âlimlerin dediği gibi, aslında torununa bu ismi koymasını ona Yüce Allah ilham etmişti. Çünkü "övülen, övgülere lâyık" anlamına gelen "Muhammed" ismi, bütün hayırlı sıfatları kapsayan bir anlam taşımaktaydı. İsim ile müsemma, yani isim ile bu ismin sahibi arasındaki uygunluk çok geçmeden gün gibi açığa çıkacaktı. Feraset ve basiret sahibi olan bu dede, umduğuna fazlasıyla erişecek, tam da onun istediği gerçekleşecekti. Yüce Allah bu sevimli yetimi bizzat kendisi himaye edecek, ona doğru yolu gösterecekti. Bu kıymetli yavruyu son peygamber olarak seçecek ve ona vahiy indirecekti. Onu sadece son kitabında değil, önceki kitaplarda da nice övgülerle yâd edecekti. Nitekim Yüce Allah, Resûlü'nün geleceğini İncil'de Hz. İsa'nın ağzıyla müjdelemiş, üstelik onun güzel isimlerinden birini de zikretmişti:

"Hani bir vakit Meryem oğlu İsa şöyle demişti: 'Ey İsrâiloğulları! Ben Allah'ın size gönderdiği Resûlü'yüm. Benden önceki Tevrat'ı tasdik etmek, benden sonra gelecek ve ismi "Ahmed" olacak bir Resûlü müjdelemek üzere gönderildim."[2]

[1] TD3/32 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, III, 32.
[2] Saff, 61/6.

Hz. Ali'den nakledilen bir rivayete göre Allah Resûlü de bir vesile ile muhtemelen bu âyete atıfta bulunmakta ve önceki peygamberlere verilmediği hâlde kendisine verilen bazı ayrıcalıklar içerisinde "Ahmed" diye isimlendirildiğini de belirtmektedir.[3]

Kur'ân-ı Kerîm'de ise Yüce Allah onu dört yerde "Muhammed" ismiyle anmıştı:

"Muhammed, Allah'ın Resûlü'dür."[4]

"Muhammed, sadece bir elçidir..."[5]

"İman edip güzel işler yapanların ve Rableri tarafından gerçeğin ta kendisi olarak Muhammed'e indirilen vahye iman edenlerin günahlarını örtüp, hâllerini düzeltir."[6]

"Muhammed, sizden birinin babası değildir. Lâkin Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur."[7]

Bu âyetin son ifadesinde yer alan, *"hâtemü'n-nebiyyîn"* yani "peygamberlerin sonuncusu" nitelemesi, hem Allah Resûlü'nün kendi hadislerinde,[8] hem de sahâbenin dilinde tekrarlanan[9] önemli sıfatlarından birisiydi.

Bazı vesilelerle Muhammed ismini Hz. Peygamber kendisi de zikrederdi.

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre Resûlullah (sav) Kureyş'in kendisine yönelik birtakım olumsuz tavırlarına karşı şöyle demişti: *"Kureyş'in sövmesini ve lânetini Allah'ın benden nasıl da savuşturduğuna şaşırmıyor musunuz? Onlar beni kötüleyip sövseler de, ben (övülmüş) Muhammed'im!"*[10]

Ashâbdan Berâ' b. Âzib, Allah Resûlü ile Mekke müşrikleri arasında yapılan Hudeybiye Antlaşması'nda Peygamberimizin ismi ile ilgili tartışmayı şöyle anlatır:

"Peygamber (sav) hicretin altıncı yılı Zilkade ayında umre yapmak üzere yola çıktı. Peygamber'in Mekke'ye girmesini kabul etmeyen Mekkeliler buna izin vermediler. Nihayet Allah Resûlü, (ertesi yıl Mekke'de) üç gün ikamet etmek üzere, Mekkelilerle bir barış antlaşması yaptı. Antlaşmayı yazdıkları zaman, 'Bu, Allah Resûlü Muhammed'in (sav) antlaşma yaptığı yazıdır.' başlığını atınca, Mekkeli müşrik elçileri, 'Bizler senin Allah Resûlü olduğunu kabul etmiyoruz. Eğer biz senin Allah Resûlü olduğunu bilseydik, senin Mekke'ye girmeni engellemezdik. Sen, Abdullah oğlu Muhammed'sin!' dediler. Buna cevaben Resûlullah, *'Ben hem Allah'ın Resûlü'yüm, hem de Abdullah'ın oğlu Muhammed'im!'* dedi. Sonra da Ali'ye, 'Resûlullah' lafzını silmesini söyledi. Ancak Ali, 'Hayır, vallahi ben Resûlullah ibaresini asla

[3] HM763 İbn Hanbel, I, 98.
[4] Fetih, 48/29.
[5] Âl-i İmrân, 3/144.
[6] Muhammed, 47/2.
[7] Ahzâb, 33/40.
[8] B3535 Buhârî, Menâkıb 18; T2219 Tirmizî, Fiten, 43.
[9] M3376 Müslim, Hac, 507.
[10] B3533 Buhârî, Menâkıb, 17; N3468 Nesâî, Talâk, 25.

silmem!' dedi. Bunun üzerine Resûlullah yazıyı aldı ve 'Bu, Muhammed b. Abdullah'ın yaptığı antlaşmadır.' diye yazdırdı."[11]

Kendi soyu ile ilgili bir konuşmasında ise Allah Resûlü kendisini, *"Ben Abdülmuttalib oğlu Abdullah oğlu Muhammed'im."* şeklinde takdim etmişti.[12]

Bilindiği gibi Araplarda hemen herkesin bir ismi, bir künyesi, bir de lakabı vardı. Baba, ilk doğan oğlun ismi ile anılır ve "falanın babası" şeklinde künye verilirdi. Allah Resûlü'nün künyesi de ilk oğlunun Kâsım olması sebebiyle "Kâsım'ın babası" anlamına gelen "Ebu'l-Kâsım" idi. Bir toplumda aynı isim ve künyelerin konulması ise bazı karışıklıklara sebep olabilmekteydi. Bu durum, bizzat Allah Resûlü için de geçerliydi.

Câbir b. Abdullah şöyle anlatmaktadır: "Bizden bir adamın oğlu dünyaya geldi ve adını Muhammed koydu. Bunun üzerine çevresi ona, 'Resûlullah'ın (sav) ismini koymana müsaade etmeyiz.' dediler. O da çocuğunu sırtına alıp onu Peygamber'e (sav) getirerek şöyle dedi: 'Yâ Resûlallah! Bir oğlum dünyaya geldi ve adını Muhammed koydum. Ama kavmin bana, "Resûlullah'ın (sav) ismini koymana müsaade etmeyiz." dediler.' Bunun üzerine Resûlullah (sav), *'Benim adımla (çocuklarınızı) adlandırın, ama künyemi kimseye vermeyin! Zira ben ancak Kâsım (paylaştıran) olarak gönderildim ve (dağıtılması gerekenleri) aranızda taksim etmekteyim.'*[13] buyurdular."

Câbir, Hz. Peygamber'in ismini koymakla ilgili yaşadıkları bir başka olayı ise şöyle anlatmaktadır: "Ensardan bir adamın oğlu dünyaya geldi ve adını Kâsım koydu. Biz, 'Sana Ebu'l-Kâsım künyesini vermeyiz. Hatta 'gözün aydın' diyerek seni tebrik dahi etmeyiz! (Sana aynı gözle bakmayız, aynı saygıyı göstermeyiz.)' dedik. Bunun üzerine gelip bunu Peygamber'e (sav) anlatınca, *'Sen oğlunun adını Abdurrahman koy!'* buyurdular."[14]

Enes b. Mâlik'in anlattığı şu hadise Resûl-i Ekrem'in neden böyle bir yasaklamaya ihtiyaç duyduğunu açıklamaktadır:

"Hz. Peygamber bir gün Bakî' Mezarlığı civarında çarşıda idi. Bir adam arkadan, 'Ey Kâsım'ın babası!' diye seslendi. Peygamber hemen dönüp baktı o zâta. Fakat adam (başka birine işaret ederek), 'Ben seni kastetmedim, ben şunu çağırmıştım.' dedi. Bunun üzerine Peygamber, *'Benim adımla ismlenin, fakat künyemi kimseye vermeyin!'* buyurdu."[15]

Bu rivayetten de anlaşılıyor ki Hz. Peygamber, kendisine ait olan "Ebu'l-Kâsım" künyesini kendi hayatı süresince kullanılmasını uygun bulmamıştı. Hayatından sonra ise kişinin ilk oğlunun adını Kâsım koyması ve Arap âdetine göre de "Ebu'l-Kâsım" künyesini kullanmasında bir sakın-

[11] B2699 Buhârî, Sulh, 6; HM19136 İbn Hanbel, IV, 329.
[12] T3608 Tirmizî, Menâkıb, 1; HM1788 İbn Hanbel, I, 209.
[13] B6196 Buhârî, Edeb, 109; M5588, M5591 Müslim, Âdâb, 3-5.
[14] M5595 Müslim, Âdâb, 7; B6186 Buhârî, Edeb, 105.
[15] B2120, B2121 Buhârî, Büyû', 49.

ca yoktu. Nitekim bir defasında Hz. Ali, "Ey Allah'ın Resûlü! Senden sonra çocuğum olursa ona senin adını koyup, senin künyeni verebilir miyim?" diye sorunca Resûlullah (sav), *"Evet."* cevabını vermişti. Hz. Ali'ye göre bu, kendisi için verilmiş özel bir izindi.[16]

Câbir'in naklettiği bir başka hadiste Peygamberimiz (sav), *"Benim ismimle isimlenmiş olan kimse, künyemi; künyemi almış olan ise ismimi almasın!"* buyurmuştu.[17] Buradan anlaşılan husus, bir kimsenin Hz. Peygamber'in hem isim, hem de künyesini kullanmak suretiyle herhangi bir kargaşaya sebep olmaması gerektiğiydi. Zaten Hz. Peygamber'in ilgili yasağı da bu karışıklığı önlemeye yönelik olup, onun hayatı ile sınırlıydı. Vefatından sonra sadece Hz. Ali değil, Hz. Ebû Bekir, Sa'd b. Ebû Vakkâs gibi birçok sahâbî oğullarına, torunlarına Muhammed ve Kasım gibi isimler vermişlerdi.[18]

Yüce Allah bir âyet-i kerimede, habibini kendi isimlerinden bazıları ile yâd etmişti: *"Andolsun, size içinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı raûf ve rahîmdir."*[19] Allah Teâlâ'nın iki güzel ismi olan Raûf ve Rahîm çok şefkatli, çok merhametli demektir.

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e bazen, *"Ey Resûl!"*,[20] bazen de, *"Ey Peygamber!"*[21] şeklinde hitap eder. Yine Elçisi'nden bahsederken onu, *"en-nebiyyü'l-ümmiyyü"* (ümmî peygamber)[22] ve *"rahmetün li'l-âlemîn"* (âlemlere rahmet)[23] olarak vasıflandırır. Buradan hareketle Allah Resûlü de kendisini, *"Rahmet Peygamberi"* diye niteler.[24] Aynı şekilde birçok âyette *"Resûl"*, *"er-Resûl"*, *"Resûlullah"*, *"Resûlühû"*, *"Resûlünâ"* kelimelerinin Peygamberimiz için kullanıldığı görülmektedir. Yine Rabbimiz onu bazen *"abdinâ"* (kulumuz),[25] bazen de *"biabdihî"* (kendi kulu)[26] şeklinde anmaktadır. Yüce Allah'ın Peygamberimizi kendisine nispet ederek bu şekilde anması, şüphesiz Resûlü'ne karşı bir taltif anlamını taşır. Bazı sûrelerde ise Yüce Allah, Elçisi'ne, *"Ey el-Müzzemmil!"*,[27] *"Ey el-Müddessir!"* (Ey örtüsüne bürünen!)[28] şeklinde hitap eder. Bu tür hitaplar, ilk vahiy tecrübesi karşısında endişe ve heyecanla yatağına girip örtüsüne bürünen Hz. Peygamber'in o andaki hâlini nitelemektedir.

Kur'an'da açıkça zikredilen bu nitelemelerin bir kısmı isim, çoğu ise sıfattır. Bu sıfatlar içinde bazıları ile kastedilenin Peygamberimiz olup olmadığı ihtilâflıdır. Meselâ, *"O, kendisine uyulandır, emîndir."*[29] âyetinde sözü edilen "emîn" âlimlerimizin çoğuna göre Cebrail, bazılarına göre ise Hz.

[16] T2843 Tirmizî, Edeb, 68; HM730 İbn Hanbel, I, 95.
[17] D4966 Ebû Dâvûd, Edeb, 67; HM9863 İbn Hanbel, II, 454.
[18] BS19874 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 511.
[19] Tevbe, 9/128.
[20] Mâide, 5/41, 67.
[21] Ahzâb, 33/45; Talâk, 65/1; Tahrîm, 66/1.
[22] A'râf, 7/157-158.
[23] Enbiyâ, 21/107.
[24] M6108 Müslim, Fedâil, 126.
[25] Bakara, 2/23; Enfâl, 8/41.
[26] İsrâ, 17/1.
[27] Müzzemmil, 73/1.
[28] Müddessir, 74/1.
[29] Tekvîr, 81/21.

Peygamber'dir.[30] Müfessirlerimiz, *"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir burhan geldi ve sizlere apaçık bir nur indirdik."*[31] âyetinde sözü edilen "burhan" ile Peygamber Efendimizin kastedildiğini,[32] "nur"un ise Kur'ân-ı Kerîm'e işaret ettiğini belirtmişlerdir.[33]

Allah Resûlü zaman zaman isim ve sıfatlarından kendisi de söz etmiştir. Ebû Musa el-Eş'arî'den gelen bir rivayete göre, Resûlullah (sav) bir keresinde kendi isimlerini şöyle sayar: *"Ben Muhammed'im, Ahmed'im, (peygamberlerin ardından gelen) el-Mukaffî'yim, (insanların arkamda toplandığı) el-Hâşir'im, Tevbe Peygamberi'yim, Rahmet Peygamberi'yim."*[34]

Cübeyr b. Mut'im'in naklettiği bir hadiste ise Allah Resûlü, *"Ben, Muhammed'im. Ben, Ahmed'im. Ben, küfrün benimle mahvedildiği el-Mâhî'yim. Ben, insanların arkamda toplandığı el-Hâşir'im. Ben, el-Âkıb'ım."* buyurur.[35] Bazı rivayetlerde, *"Ve ene nebiyyü'l-melhame"* ifadesi yer almaktadır.[36] Büyük dil âlimi İbn Manzûr'un verdiği bilgilere göre "melhame" tabiri, hem "savaş", hem de "sulh ve uzlaştırma" anlamına gelmektedir.[37] Ancak her nedense öteden beri ilk anlam öne çıkartılmış ve bu ibare genellikle "savaş peygamberi" şeklinde anlaşılmıştır. Oysa ikinci anlamı alındığında ibare, "Ben, sulh peygamberiyim, insanların aralarını düzeltirim." anlamına gelecektir. Allah Resûlü'nün Medine döneminde ancak Allah kendisine izin verdikten sonra[38] müşriklere karşı savaşmak zorunda kaldığı tarihî bir gerçektir. Buradan hareketle Hz. Peygamber, "Savaş Peygamberi" şeklinde nitelenebilirse de, Rahmet Peygamberi'nin bu savaşları bile yine sulh için yaptığı, savaş ve barışta rahmet yönünün ağır bastığı unutulmamalıdır. Yapılan bazı araştırmalara göre bütün bu savaşlar, onun yirmi üç yıllık risâlet hayatının sadece yüzde ikisini kapsamaktadır. Buna göre, hayatının neredeyse tamamına yakınını sulh için geçiren, uzlaşı adına çaba sarf eden Efendimizi, "Barış Peygamberi" olarak anmak daha isabetli olacaktır. Dolayısıyla yukarıdaki hadisin "Tevbe Peygamberi'yim, Rahmet Peygamberi'yim, Barış Peygamberi'yim." şeklinde anlaşılması, hem sîret gerçeği açısından, hem de "tevbe, rahmet ve barış" kavramlarının birbirlerini tamamlayan unsurlar olması bakımından daha uygundur.

Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in Tevrat'taki isim ve sıfatlarından söz edildiği anlatılmaktadır. Ehl-i kitap kültürüne aşina olan sahâbîlerden Abdullah b. Amr b. Âs'a Resûlullah'ın (sav) Tevrat'ta yazılı olan sıfatları sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Vallahi o, Kur'an'daki bazı sıfatlarıyla Tevrat'ta da vasıflandırılmıştır: 'Ey Peygamber! Biz seni şahit, müjdeci, uyarıcı ve

[30] TT24/259 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 259; KC19/240 Kurtubî, *Tefsîr*, XIX, 240.
[31] Nisâ, 4/174.
[32] TT9/427 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IX, 427; FM11/95 Râzî, *Tefsîr*, XI, 95; KC6/27 Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 27.
[33] TT9/427 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IX, 427-428; FM11/95 Râzî, Tefsîr, XI, 95; KC6/27 Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 27.
[34] M6108 Müslim, Fedâil, 126.
[35] M6105 Müslim, Fedâil, 124; B3532 Buhârî, Menâkıb, 17.
[36] MŞ31684 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Fedâil, 1; HM19850 İbn Hanbel, IV, 405.
[37] LA44/4012 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXX, 4012.
[38] Hac, 22/39.

ümmîleri koruyucu olarak gönderdik. Sen benim kulum ve resûlümsün. Ben sana "el-Mütevekkil" adını verdim. (Bu peygamber), kötü huylu, katı kalpli biri olmadığı gibi, çarşılarda/pazarlarda bağırıp çağıran biri de değildir. O, kötülüğe kötülükle karşılık vermez. Bilakis affeder, bağışlar...'"[39]

Allah Resûlü'nün bu rivayette anlatılan vasıfları ile şu âyette anlatılanlar büyük ölçüde örtüşmektedir: *"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi artık Allah'a tevekkül et. Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."*[40]

Peygamber Efendimizin Kur'an'da ve hadislerde belirtilen isimleri sanıldığı kadar fazla değildir. Birbirinden güzel birkaç isim, onun Cenâb-ı Hakk'ın yanındaki yerini, seçkinliğini gösterir. Daha sonraları kültür tarihimizde âyetler ve hadisler taranarak, Allah Resûlü hakkındaki hitap ifadeleri ve fiiller, birer sıfat-isim olarak derlenmiştir. Bir kısmı hâlen yazma olan, bir kısmı basılan bu konuyla ilgili eserlerde olsun, "Delâilü'l-Hayrât" türü eserlerde olsun, Allah'ın doksan dokuz güzel ismi olan Esmâ-i Hüsnâ'ya denk getirmek üzere, Peygamberimizin isim ve sıfatlarını da doksan dokuz olarak tespit edenler olduğu gibi, dört yüze hatta binlere kadar çıkaranlar dahi olmuştur. Peygamber sevgisine dayalı bir arayışın ürünü olan bu derlemelerdeki verileri, isim olarak değil, Hz. Peygamber'in çeşitli sıfat ve vasıfları olarak okumak gerekecektir.

Sevgili Peygamberimizin isimlerini derleyen eski-yeni çeşitli çalışmalarda bazen âyetlerde geçen Beşîr (Müjdeci), Nezîr (Uyarıcı),[41] Dâî (Davetçi), Sirâc (Kandil) ve Münîr (Aydınlatıcı)[42] gibi sıfatlar da yer almaktadır. Bazen de Peygamberimizden söz eden âyetlerdeki fiiller dikkate alınarak Mustafa, Müctebâ, Hâdi gibi isimler türetilmiş ve böylece sayı hayli artırılmıştır. Ayrıca Kur'an'daki Tâ-Hâ, Yâ-Sîn, Hâ-Mîm gibi çeşitli sûrelerin başındaki ifadelerden Peygamberimizin kastedildiği yorumu yapılarak onlar da isim listesine eklenmiştir. Diğer bazı yorumlara göre ise bu tür harflerin ne anlama geldiği, sadece Yüce Allah'ın bilgisi dâhilindedir.

Peygamber Efendimizin isimlerine karşı, tarih boyunca millet olarak bizim sonsuz bir titizliğimiz ve eşsiz bir saygımız vardır. Çocuklarına onun ismini verenler, bu isme karşı gösterilmesi gereken edebin ihmaline karşı bir tedbir olarak Muhammed'i eski harflerle aynen yazmışlar ama "Mehmed" olarak telaffuz etmişlerdir. Yine bu hassasiyetin bir sonucu olarak Osmanlı

[39] B2125 Buhârî, Büyû', 50.
[40] Âl-i İmrân, 3/159.
[41] Bakara, 2/119.
[42] Ahzâb, 33/45-46.

edebiyat geleneğinde Peygamberimizin ismi asla yalın olarak değil, muhtelif tazim ve hürmet ifadeleriyle birlikte anılmaktaydı. Söz gelimi, "Fahr-i Âlem, Fahr-i Kâinât, Seyyid-i Kâinât, Hâce-i Kâinât, Resûl-i Kibriyâ, Resûlü's-Sekaleyn, Resûl-i Ekrem, Hâtemü'l-Enbiyâ, Server-i Enbiyâ, Seyyidü'l-Mürselîn, Rahmetün li'l-âlemîn, Risâlet-Meâb, Risâlet-Penâh, Zât-ı Risâlet, Nebiyy-i Muhterem, Sultânü'l-Enbiyâ, Mahbûb-i Âlem, Mahbûb-i Kibriyâ" gibi nice övgü sıfatları, "Cenâb-ı, Efendimiz, hazretleri" gibi hürmetkâr ifadelerle birlikte anılır, kitaplarda da böylece yazılırdı.

Asr-ı saadette görülmeyen bu tutumun, dinî bir gereklilik değil, bize özgü kültürel ve edebî ve zarif bir tavır olduğunu söylemeliyiz. Ancak her konuda olduğu gibi bu konuda da aşırıya düşülmemelidir. Nitekim Hz. Ömer, Peygamberimizi şöyle buyururken işitmiştir: *"Hıristiyanların Meryem oğlunu (İsa'yı) övmekte aşırı gittikleri gibi siz de beni övmede aşırılık göstermeyin. Şüphesiz ki ben Allah'ın kuluyum. Onun için bana 'Allah'ın kulu ve resûlü' deyin."*[43]

Yine bu teveccüh, kültür ve edebiyatımızda, onun güzel isimlerini nice şiirlere, ilahilere, naatlara, kasidelere, ezgilere taşımıştır. Onun aşkıyla yanıp tutuşan şairler, duygularını daha çok onun isimleri üzerinden ifade etmişlerdir. Yürekleri peygamber sevgisiyle dolu nice hattatlar, en güzel istiflerle onun isimlerini yazmışlardır. Örneğin Şeyh Galib, Resûl aleyhisselâma şöyle seslenir:

"Sen, Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin Efendim,
Hak'dan bize Sultân-ı Müeyyedsin Efendim!"

Geleneğimizde Peygamberimizin mübarek isminin anıldığı yerde ayak ayak üstüne atılmaz, atılmışsa hemen indirilir, uzatılmışsa toplanır. Onun ismi duyulur duyulmaz sağ el kalbin üzerine konulur ve salavât getirilerek ona selâm ve hürmet gönderilir. Bütün bunlar, Sevgili Resûl'e olan saygının, âdâb nevinden farklı ifade biçimleridir. Bu anlayış, Resûl-i Ekrem'in ismini işittiği hâlde salavât getirmeyenleri kınayan çeşitli hadislere dayanmaktadır.[44]

Müslümanlar, onun güzel isimlerini çocuklarına verirken, Muhammed veya Ahmed isimlerini koymanın faziletine dair çeşitli uydurma rivayetlerden dolayı değil,[45] bunu sırf Resûl-i Ekrem'e olan engin sevgi ve saygılarından dolayı tercih ederler. Elbette bu tercihin altında, ciğerparesinin, ismini koyduğu Rahmet Peygamberi'ne benzemesi, onun izinden gitmesi arzusu yatar. Bu noktada anne babalara düşen görev, güzel isimler koymak

[43] B3445 Buhârî, Enbiyâ, 48.
[44] T3545 Tirmizî, Deavât, 100; EM644 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 224.
[45] CM1/157 İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 157; MM80, MM93, MM94, MM95 İbnü'l-Kayyîm, *el-Menâru'l-münîf*, 57-61.

kadar, çocuklarını koydukları isme uygun bir şekilde yetiştirmek olmalıdır. Onlar, evlâtlarına Kutlu Elçi'nin mübarek ismini taşımanın bilincini de vermelidirler. Onun ismini bir ömür taşıyanlar, Sevgili Elçi'nin ahlâkını örnek almalı ve öğretisini yaşamalıdırlar.

HZ. PEYGAMBER
ALLAH'IN EN SEÇKİN KULU

عَنْ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"ذَاقَ طَعْمَ الْإِيمَانِ مَنْ رَضِيَ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا رَسُولًا."

Abbâs b. Abdülmuttalib'in işittiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Allah'ı Rab, İslâm'ı din ve Hz. Muhammed'i de nebi-resûl olarak kabullenen kişi imanın tadını alır."
(HM1778 İbn Hanbel, I, 208)

عَنْ أبِى هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ:
"مَنْ أَطَاعَنِى فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ، وَمَنْ عَصَانِى فَقَدْ عَصَى اللَّهَ..."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ سَلَمَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِهَذَا الْحَدِيثِ قَالَ:
يَخْتَصِمَانِ فِى مَوَارِيثَ وَأَشْيَاءَ قَدْ دَرَسَتْ فَقَالَ:
"إِنِّى إِنَّمَا أَقْضِى بَيْنَكُمْ بِرَأْيِى فِيمَا لَمْ يُنْزَلْ عَلَيَّ فِيهِ."

عَنْ أبِى هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"أَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ فَأُكْسَى الْحُلَّةَ مِنْ حُلَلِ الْجَنَّةِ ثُمَّ أَقُومُ عَنْ يَمِينِ الْعَرْشِ لَيْسَ أَحَدٌ مِنَ الْخَلاَئِقِ يَقُومُ ذَلِكَ الْمَقَامَ غَيْرِى."

حَدَّثَنِى جُنْدَبٌ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ بِخَمْسٍ وَهُوَ يَقُولُ:
"إِنِّى أَبْرَأُ إِلَى اللَّهِ أَنْ يَكُونَ لِى مِنْكُمْ خَلِيلٌ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدِ اتَّخَذَنِى خَلِيلاً كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً."

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiştir. Bana isyan eden, Allah'a isyan etmiştir..."*

(M4749 Müslim, İmâre, 33)

Abdullah b. Râfî'in, Ümmü Seleme'den işittiği bu hadise göre, Hz. Peygamber (sav), miras ve kaybolmuş mallar konusunda anlaşamayıp kendisine gelen iki kişiye şöyle demiştir: *"Bana (vahiy) gelmeyen hususlarda, aranızda, kendi kanaatime göre hüküm veririm."*

(D3585 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 7)

Ebû Hüreyre'den (ra) rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ben ilk diriltilecek ve ardından cennet elbiselerinden bir elbise giydirilecek olan kimseyim. Sonra arşın sağında duracağım. Yaratılmışlar içerisinde bu makamda benden başka duracak kimse yoktur."*

(T3611 Tirmizî, Menâkıb, 1)

Cündeb'in işittiğine göre, Hz. Peygamber (sav), vefatından beş gün önce şöyle buyurmuştur: *"Sizden birinin bana dost olmasından (ve böylece Allah'ın dostluğu yanında ikinci bir dostluk oluşmasından) sakınırım. Çünkü Yüce Allah beni, tıpkı İbrâhim'i dost edindiği gibi dost edinmiştir."*

(M1188 Müslim, Mesâcid, 23)

Ensardan bir adam ile Zübeyr b. Avvâm arasında Hârre mevkiindeki hurmalıkları sulayan kanalların kullanımı konusunda anlaşmazlık çıktı. Bu kanallardan akan su önce Zübeyr'in bahçesine uğruyor, ardından Medineli adamın bahçesine geliyordu. O adam Zübeyr'e, "Suyu bırak, gelsin." dedi. Fakat Zübeyr bunu kabul etmedi. Bu durum Hz. Peygamber'e (sav) intikal etti. Hz. Peygamber, *"Zübeyr! Önce sen sula, sonra suyu komşuna salıver."* buyurdu. Bunu işiten adam, "Zübeyr senin halanın oğlu olduğu için (ona öncelik verdin)!" diye kızgın bir şekilde tepki gösterdi. Adamın bu sözü üzerine Allah Resûlü'nün yüzünün rengi değişti ve *"Zübeyr! Sen sula, suyu (hurma ağaçlarının köklerinden oluşan) duvarın hizasına gelinceye kadar tut (sonra salıver)."* dedi. Zübeyr, bu olay üzerine şu âyetin nazil olduğunu söylemiştir: *"Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar."*[1]

Bu olayda görüldüğü gibi, insanlar arasında çıkan anlaşmazlıklar Peygamberimize getirilir, onun verdiği kararlar doğrultusunda bir çözüm ortaya çıkardı. Zübeyr ile Medineli zâtın arasındaki sulama anlaşmazlığında Allah Resûlü, Zübeyr'in olgun davranarak hakkı olan seviyeye kadar suyu biriktirmeden komşusunun bahçesine salıvermesini istemişti. Ancak ensardan olan zâtın verdiği tepkiye alınmış ve Zübeyr'e hakkını sonuna kadar kullanmasını emretmişti. Bu olay üzerine inen âyet, söz konusu tepkinin saygısızca bir hareket olmanın çok daha ötesinde Peygamber'e imanı ve itaati ilgilendiren bir yönü olduğunu göstermekteydi. Çünkü uygulamasının âdilane olmadığı düşüncesiyle kendisine itiraz edilen, sıradan bir insan değil, Allah'ın en son elçisi idi.

Pek çok âyet-i kerimede Hz. Peygamber'e iman, Allah'a imanla birlikte zikredilir.[2] Kuşkusuz Allah'a iman, Peygamberi'ne imanı gerektirmekte ve bu imanı ikrar ifadesi Peygamberi'nin adını da içermektedir. Allah Resûlü de sevgili amcası Hz. Abbâs'ın naklettiği şu sözünde imanın ancak peygamberi tasdik etmekle tamam olacağını bildirmektedir: *"Allah'ı Rab, İslâm'ı din ve Hz. Muhammed'i de resûl olarak kabullenen kişi imanın tadını alır."*[3]

Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğini kalpten benimsemek, onu her şeyden daha çok sevmek gerçek anlamda iman etmenin bir gereğidir.

[1] Nisâ, 4/65; B2359 Buhârî, Müsâkât, 6.
[2] Âl-i İmrân, 3/179; Nisâ, 4/136; Fetih, 48/9.
[3] HM1778 İbn Hanbel, I, 208.

Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre, Sevgili Peygamberimiz bu hususa şöyle dikkat çeker: *"Herhangi biriniz beni babasından, evlâdından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz."*[4]

Yüce Allah, müminlere Hz. Peygamber'e sevgi ve tazim göstermeyi emretmiş, kendisinin de ona ne kadar değer verdiğini, onun makamını ne kadar yücelttiğini hatırlatmıştır: *"Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salât eder. Ey müminler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin."*[5] Peygamber'e salât, meleklerin dua, tebrik ve övgülerini ifade ederken, Allah'ın salât etmesi, gerçek mahiyeti ve keyfiyetini tam olarak kavrayamadığımız, sınırlarını kestiremediğimiz bir iltifat, rahmet ve şeref olmalı.[6] Allah, Peygamberi'ne salât ve selâm getirmeyi müminlere bir vazife olarak yüklerken, onu yüceltmeyi imanın bir gereği saymıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ı tesbih etmekle Resûlü'ne saygı yan yana zikredilmiştir.[7]

İşte Allah, Elçisi'ne verdiği bu değerden dolayı ona yapılan saygısızlığı kendisine yapılan saygısızlıkla bir tutarak şöyle buyurmuştur: *"Şayet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, 'Biz sadece lafa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk.' derler. De ki: 'Allah'la, âyetleriyle ve Peygamberi'yle mi eğleniyordunuz?"*[8] Aynı şekilde Allah Teâlâ, herhangi bir yardıma muhtaç olmadığı, bütün kudret ve hâkimiyet elinde olduğu hâlde Peygamberi'ne yapılan yardımı, kendisine yapılmış gibi ifade ederek onun kıymetine işaret etmiştir: *"Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz O da size yardım eder, ayaklarınızı kaydırmaz."*[9] Bu âyetteki, *"Allah'a yardım"* ifadesi, O'nun dinine ve Peygamberi'ne yardım şeklinde tefsir edilmiştir.[10]

Hz. Peygamber'e verilen bu değer, ona itaatin Allah'a itaatten, ona teslimiyetin Allah'a teslimiyetten bağımsız olmadığını, Allah'a imanın ayrılmaz bir parçası olduğunu kanıtlamaktadır. Nitekim Ebû Hüreyre'nin naklettiği bir sözünde, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiştir. Bana isyan eden, Allah'a isyan etmiştir."*[11] Allah'a giden yol Resûlüne tâbi olmaktan, sözlerini dinlemekten ve dediklerine gönülden boyun eğmekten geçmektedir. *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*[12] âyeti Peygamber Efendimize ittibâ etmenin Allah'ı sevmenin bir göstergesi ve ispatı olduğu gibi bağışlanmanın, günahlardan arınmanın ve Allah'ın sevgisini kazanmanın da şartı olduğunu bildirmektedir. Yüce Yaratıcı'nın kullarına olan sevgisini ve merhametini onların Peygamberi'nin yolunu takip etmelerine bağlaması,

[4] B15 Buhârî, Îmân, 8.
[5] Ahzâb, 33/56.
[6] *Kur'an Yolu*, IV, 359.
[7] Fetih, 48/9.
[8] Tevbe, 9/65.
[9] Muhammed, 47/7.
[10] BL7/281 Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, VII, 281.
[11] M4749 Müslim, İmâre, 33; B2957 Buhârî, Cihâd, 110.
[12] Âl-i İmrân, 3/31.

ona verdiği değerin büyüklüğünü ve nezdindeki ayrıcalığını açıkça ortaya koymaktadır. Peygamber'e itaatin aynı zamanda Allah'ın koyduğu sınırlara riayet ve dolayısıyla Allah'a itaat anlamına geldiğini bildiren bir başka âyette de şöyle buyrulur: *"İşte bu (hükümler) Allah'ın koyduğu sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur."*[13] Bundan dolayıdır ki Kur'an âyetlerine bakıldığında Peygamberi'ne isyan, bir anlamda Allah'ın koyduğu sınırları aşmaktır.[14] Peygamberi'ne karşı gelmek, aynı zamanda Allah'a karşı gelmektir.[15] Peygamberi ile savaşmak, Allah'a savaş açmaktır.[16] Peygamber'in bildirmesi, Allah'ın bildirmesidir.[17] Peygamber'in haram kılması, Allah'ın haram kılması gibidir.[18] Peygamber'in Allah'ın lütfettiklerinden vermesi, Allah'ın vermesi gibidir.[19] Peygamber'e biat etmek, Allah'a biat etmektir.[20] Haddizâtında, *"Kim Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiştir."*[21] Zira o kendi arzusuna göre konuşmuyordu, söyledikleri ya Allah'tan gelen bir vahiydir[22] ya da vahyin kontrolündedir.[23] Tabiatıyla böyle bir elçinin emrettiklerine uymak, men ettiklerinden uzak durmak[24] inananlar için imanî bir zorunluluktur.

O içlerinden herhangi birinin babası değil, peygamberlerin sonuncusu, *"hâtemü'l-enbiyâ"* idi.[25] Yüce Allah Hz. Muhammed'i (sav) peygamber olarak gönderdiğinde, ona önemli vazifeler yüklerken onu yüksek yetkilerle de donatmıştı. Bundan sonra o, sadece ıssız mağaralarda inzivaya çekilip geceler boyunca tefekküre dalan,[26] gönlünü arındıran bir kişi değil aynı zamanda bütün insanlığa ilâhî vahyi duyuran, onları arındıran, bireysel ve toplumsal hayata ilişkin konularda bilmediklerini onlara öğreten bir davetçi olmuştu.[27]

Öncelikli görevi kendisine gelen vahyi insanlara aktarmak ve açıklamaktı. Allah Resûlü ümmetine, ibadetlerin yanı sıra evlilik, boşanma, miras, haramlar-helâller ve ticaret gibi daha pek çok konuya işaret eden âyetlerle ilgili açıklayıcı bilgiler vermişti. Meselâ, *"Allah alışverişi helâl, faizi ise haram kıldı."*[28] âyetinden her türlü alışverişin helâl olduğu anlaşılmasına rağmen Peygamberimiz örneğin, domuz ve içkinin satışını yasaklayarak[29] buna birtakım sınırlar getirdi.

Allah, Elçisi'ne Kur'an'da mevcut olan emir ve yasakları açıklama görev ve yetkisinin yanı sıra Kur'an'da olmayan bazı hususlarda da kural koyma yetkisi tanımıştı: *"O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki*

[13] Nisâ, 4/13.
[14] Nisâ, 4/14.
[15] Enfâl, 8/13.
[16] Mâide, 5/33.
[17] Tevbe, 9/3.
[18] Tevbe, 9/29.
[19] Tevbe, 9/59.
[20] Fetih, 48/10.
[21] Nisâ, 4/80.
[22] Necm, 53/2-4.
[23] D3586 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 7.
[24] Haşr, 59/7.
[25] Ahzâb, 33/40.
[26] B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.
[27] Bakara, 2/151.
[28] Bakara, 2/275.
[29] M4048 Müslim, Müsâkât, 71.

ağır yükleri ve zincirleri kaldırır."[30] âyeti onun hem sorumluluklarına hem de yetkilerine işaret etmektedir. Yüce Allah, *"Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, kalktığında Rabbini hamd ile tesbih et."*[31] buyururken Resûl-i Ekrem'in doğrudan ilâhî iradenin gözetimi altında olduğunu bildiriyordu.

Hz. Peygamber, vahiyle yönlendirilmediği hususlarda elbette şahsî görüşü ile hareket ediyordu. Ümmü Seleme anlattığına göre iki kişi miras ve kaybolmuş mallar konusunda anlaşamayıp Peygamber'e (sav) gelince Allah Resûlü onlara şöyle demişti: *"Bana (vahiy) gelmeyen hususlarda, aranızda, kendi kanaatime göre hüküm veririm."*[32] Peygamberimizin kişisel yargılarının doğruluğu kuşkusuz herhangi birininki ile aynı değildi. Nitekim Hz. Ömer bir gün minberde hitap ederken bu gerçeği şu şekilde ifade etmiştir: "Ey insanlar! Re'y (şahsî kanaat ve düşünce), ancak Resûlullah'a aitse isabetlidir. Çünkü Allah ona (doğruyu bizzat) göstermiştir. Bizim re'ylerimiz ise, (doğru olanı bulmak için gücümüz nispetinde ortaya konan) fikrî gayret ve zandan ibarettir."[33]

Yüce Allah, Hz. Peygamber'i hem fertlerin iç dünyasını aydınlatmak, onları günahlarından arındırmak hem de topluma iyilikten yana olmayı, iyiliği egemen kılmayı öğretmek için görevlendirdi. O, bütün bu yönleriyle âlemler için bir rahmetti.[34] İnsanlara rahmete kavuşma yolunu gösterirken o, rahmetin bizzat kendisiydi. Bu rahmet, azabı açıkça davet edenleri bile kuşatmıştı. Peygamber Efendimizin anlattıkları karşısında Ebû Cehil, "Allah'ım, eğer bu senin katından gelen bir gerçek ise gökten başımıza taş yağdır veya bizi elim bir azaba uğrat." demişti de bunun üzerine şu âyetler inmişti: *"Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir. Onlar Mescid-i Harâm'dan (müminleri) alıkoyarken ve oranın bakımına ehil de değillerken, Allah onlara ne diye azap etmesin? Oranın bakımına ehil olanlar ancak Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Fakat onların çoğu bilmez."*[35] Âyette mağfiret dileyenler olarak zikredilenler, Peygamberimiz Medine'ye geldiğinde hâlâ Mekke'de müşrikler arasında bulunan müminlerdi.

Rabbi onu hep himayesi altında tutmuştu. Bu baştan beri böyleydi. Rabbi onu yetim iken barındırmış, arayış içine girdiğinde ona yol göstermiş, yoksul iken onu zengin etmişti.[36] Henüz annesinin karnında altı aylıkken babası vefat etmiş ve yetim kalmıştı. Altı yaşında da annesini kaybettiğinde yapayalnızdı. *"O seni bir yetim iken barındırmadı mı?"* buy-

30 A'râf, 7/157.
31 Tûr, 52/48.
32 D3585 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 7.
33 D3586 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 7.
34 Enbiyâ, 21/107.
35 Enfâl, 8/33-34; M7064 Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn, 37.
36 Duhâ, 93/6-8.

rulurken onun "dürr-i yetîm" (eşsiz inci) gibi oluşuna da bir işaret vardı.[37] Büyütülen bir çocuk değil, aynı zamanda büyük bir ahlâk örneği[38] ve insanlığı kurtuluşa çağıracak olan bir davetçi ve müjdeleyiciydi.[39] Bu yüzden hep Allah'ın gözetimindeydi ve Allah, Peygamberi'ni insanların zararlarından daima korudu. Yardımı ve merhameti ile insanların saptırmalarından onu emin kıldı.[40] Ona ve onun şahsında bütün inananlara daima ilâhî iradeye teslim olmaları salık veriliyordu. *"Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözetimimiz altındasın. Kalktığın zaman da Rabbini hamd ile tesbih et."*[41] âyeti bu telkinlerden sadece biriydi.

Allah Resûlü bütün mahlûkat içerisindeki ayrıcalıklı yerini bir seferinde şu cümlelerle anlatmıştı: *"Ben ilk diriltilecek ve ardından cennet elbiselerinden bir elbise giydirilecek olan kimseyim. Sonra arşın sağında duracağım. Yaratılmışlar içerisinde bu makamda benden başka duracak kimse yoktur."*[42] Arşın sağında durmak ile sembolize edilen şey aslında Peygamber'in (sav) Allah'a yakınlığıdır. Bu mekânsal bir yakınlık değil, O'nun nezdindeki itibarı ve değeridir. Bu, kuşkusuz makamların en yücesi olan "makâm-ı mahmûd"dur. Bu, Hz. Peygamber'in kulluğu tercih edişinin karşılığında kavuştuğu bir lütuf, kulluk için taşıdığı arzu ve iştiyakının bir semeresidir. *"Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin seni, makâm-ı mahmûda (övgüye değer bir makama) ulaştırması umulur."*[43] âyetinde bu hakikatin açıkça ifade edildiğini görmekteyiz.

Allah, Sevgili Peygamberimizden dünya nimetleri ile kendi katındakiler arasında seçim yapmasını istediğinde o, Allah katındakileri tercih ederken hiç tereddüt etmemişti.[44] Vefatına beş gün vardı. *"Sizden birinin bana dost olmasından (ve böylece Allah'ın dostluğu yanında ikinci bir dostluk oluşmasından) sakınırım. Çünkü Yüce Allah beni, tıpkı İbrâhim'i dost edindiği gibi dost edinmiştir."* buyurdu.[45]Zaten son sözü de *"Allah'ım! Refîk-i a'lâya (En Yüce Dosta)!"* olmuştu.[46] Allah Teâlâ onu Ahmed diye isimlendirmiş, geleceğini Hz. İsa'nın diliyle İsrâiloğulları'na bildirmişti.[47] Peygamber şairi Hassân b. Sâbit'in ifadesiyle adını adıyla andırmıştı.[48] Allah, Son Elçisi'nin adını ve şanını yüceltti. Onunla ilgili bu ilâhî destek ve ihtimam çarpıcı bir biçimde şöyle vurgulanır: *"Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü senden alıp atmadık mı? Senin şanını ve ününü yüceltmedik mi?"*[49]

Peygamber (sav) istikametinden şaşmadı ve kendisinden önce gönderilen peygamberler gibi o da verilen risâlet görevini en güzel şekilde yerine getirdi. Kuşkusuz Allah'ın bütün elçileri peygamberlik vasfı itibariyle eşit-

[37] Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5898.
[38] Kalem, 68/4.
[39] Ahzâb, 33/45-46.
[40] Nisâ, 4/113.
[41] Tûr, 52/48.
[42] T3611 Tirmizî, Menâkıb, 1.
[43] İsrâ, 17/79.
[44] M6170 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 2.
[45] M1188 Müslim, Mesâcid, 23.
[46] M6297 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 87.
[47] Saff, 61/6.
[48] KC20/106 Kurtubî, *Tefsîr*, XX, 106.
[49] İnşirâh, 94/1-4.

ti. *"...Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz..."*[50] âyet-i kerimesi, müminlerin imanlarının gereği olarak söylemeleri icap eden söze işaret etmekteydi. Peygamberler silsilesinin son halkası olan Sevgili Peygamberimiz, bütün insanlığa gönderilmekle, sadece kendi toplumlarına gönderilen diğer peygamberlerden ayrıldığını telaffuz ederken, *"Hiçbir kula, 'Ben Yunus b. Mettâ'dan (Yunus Peygamber'den) daha hayırlıyım.' demek yakışmaz."*[51] sözüyle peygamberlik vasfı itibariyle bütün elçilerin Allah nezdinde eşit olduğunu ifade etmekteydi. Bununla birlikte Kur'an'da "sabırlı ve dirençli (ulü'l-azm)" peygamberlerden bahsedilir: *"(Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret..."*[52] Bu âyet aynı zamanda Allah Resûlü'nün de bahsedilen ve övülen peygamberlerden biri olduğuna dair bir işareti barındırmaktadır.

Resûl-i Ekrem, büyük bir azim ve kararlılıkla görevini ifa etti. Veda Hutbesi'nde buna insanların şahit olmasını istedi.[53] Allah ondan razıydı. O da Rabbinden razı olacaktı.[54]

50 Bakara, 2/285.
51 B4631 Buhârî, Tefsîr, (Mâide) 4.
52 Ahkâf, 46/35.
53 M4386 Müslim, Kasâme, 31.
54 Duhâ, 93/5.

HZ. PEYGAMBER
SAYGIYA EN LÂYIK İNSAN

عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّهَا قَالَتْ: ...فَقَالَتْ لَهُ خَدِيجَةُ: كَلاَّ وَاللَّهِ! مَا يُخْزِيكَ اللَّهُ أَبَدًا، إِنَّكَ لَتَصِلُ الرَّحِمَ، وَتَحْمِلُ الْكَلَّ، وَتَكْسِبُ الْمَعْدُومَ، وَتَقْرِى الضَّيْفَ، وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ...

Müminlerin annesi Hz. Âişe' anlatıyor:
... "Hatice, (Hz. Peygamber'e) şöyle demişti: "Hayır, Vallahi! Allah seni kesinlikle utandırmaz. Çünkü sen, akrabalık bağlarını sıkı tutar, bakıma muhtaç olan kimselere yardım eder, elinde avucunda olmayana verir, misafiri ağırlar ve haksızlığa uğrayanlara destek olursun..."

(B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1)

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾...
خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى صَعِدَ الصَّفَا... فَقَالَ:
"أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخْبَرْتُكُمْ أَنَّ خَيْلاً تَخْرُجُ مِنْ سَفْحِ هَذَا الْجَبَلِ أَكُنْتُمْ مُصَدِّقِيَّ؟" قَالُوا: مَا جَرَّبْنَا عَلَيْكَ كَذِبًا...

عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ وَمَرْوَانَ يُصَدِّقُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا حَدِيثَ صَاحِبِهِ قَالاَ:
...فَرَجَعَ عُرْوَةُ إِلَى أَصْحَابِهِ، فَقَالَ: أَيْ قَوْمِ، وَاللَّهِ لَقَدْ وَفَدْتُ عَلَى الْمُلُوكِ، وَوَفَدْتُ عَلَى قَيْصَرَ وَكِسْرَى وَالنَّجَاشِيِّ وَاللَّهِ إِنْ رَأَيْتُ مَلِكًا قَطُّ، يُعَظِّمُهُ أَصْحَابُهُ مَا يُعَظِّمُ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ ﷺ مُحَمَّدًا...

İbn Abbâs (ra) anlatıyor: "'En yakın akrabanı uyar...' (Şuarâ, 26/214) âyeti inince, Resûlullah (sav) Safâ tepesine çıktı... Ardından şöyle dedi: 'Ne dersiniz, size şu dağın arkasından (sizinle savaşmak üzere düşman) atlılar geliyor diye haber versem bana inanır mıydınız?' diye sorunca onlar, 'Biz senin hiç yalan söylediğini görmedik.' demişlerdi..."

(B4971 Buhârî, Tefsîr, (Leheb) 1)

Misver b. Mahreme ve Mervân'ın birbirlerinin sözünü doğrulayarak naklettikleri habere göre ... (Kureyş'in ileri gelenlerinden) Urve (b. Mes'ûd) (Hudeybiye görüşmelerinden dönüşte) Kureyşlilere şöyle demişti: "Ey kavmim! Vallahi, ben birçok kralın huzuruna çıktım; heyet olarak Kayser'e, Kisrâ'ya ve Necâşî'ye gittim. Vallahi, Muhammed'in ashâbının ona tazim ettiği kadar hiçbir krala adamlarının tazim ettiğini görmedim..."

(B2731 Buhârî, Şurût, 15)

Kâbe tarihî süreç içerisinde çeşitli sebeplerden ötürü hasar görmüş ve her defasında, Mekke'deki kabileler tarafından onarılmıştı. Son olarak Cürhüm kabilesinin tamir ettiği Kâbe, yağan yağmurlardan ve sellerden etkilenerek aşınmıştı. Resûlullah'ın mensup olduğu Kureyş kabilesi, Kâbe'yi yeniden onarmaya karar vermişti. Her kabile ayrı ayrı taş toplamak suretiyle Hacerülesved'in konulacağı yere kadar Kâbe'nin duvarlarını örmüşler, sıra Hacerülesved'in yerine konulmasına gelince kabileler arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Neredeyse bu anlaşmazlık yüzünden aralarında savaş çıkacaktı. Hz. İbrâhim tarafından, tavafın başlangıç noktasını belirlemek için yerleştirilen bu taşı yerine koyma şerefini kimseyle paylaşmak istemiyorlardı. Abdüddâroğulları içi kan dolu bir kap getirmiş ve bu kabın içindeki kana ellerini sokmak suretiyle Adîoğulları ile ölümüne sözleşmişlerdi. Bu olay üzerine Kureyş dört beş gün beklemiş, sonra Mescid-i Harâm'da toplanıp istişare etmişler ancak anlaşamamışlardı. En sonunda Kureyş'in en yaşlısı olan Ebû Ümeyye b. Muğîre'nin teklifi üzerine Harem-i Şerîf'in kapısından ilk giren kişinin hakemliğini kabul etmek üzere anlaşmışlar ve gelecek olan kişiyi beklemeye başlamışlardı. Harem-i Şerîf'in Benî Şeybe Kapısı'ndan ilk olarak kendisine el-Emîn (güvenilir kişi) lakabını verdikleri genç Muhammed (sav) girmişti. Onu gördüklerinde, "Bu gelen, kendisini sevdiğimiz güvenilir (Emîn) kimsedir; bu, Muhammed'dir." diyerek memnuniyetlerini ifade etmişlerdi. Kendisine aralarındaki anlaşmazlığı anlatarak hakemlik etmesini istediklerinde Hz. Muhammed onların bu güvenlerini boşa çıkarmayacak ve herkesi memnun edecek bir çözüm sundu. Hacerülesved'i ortaya serilen bir örtünün üzerine koydu ve her kabile bu örtünün bir ucundan tutarak taşı konulacağı yere kaldırdı. Muhammedü'l-Emîn taşı örtünün üzerinden aldı ve yerine koydu.[1] Herkes bu duruma razı olmuş, kimseden bir itiraz gelmemişti. Aralarında anlaşmazlığa sebep olan taşı Hz. Muhammed'in (sav) yerleştirmesine razı olmalarında onun toplumdaki itibarı da etkili olmuştur.

Câhiliye toplumunda insanı saygın kılan temel özelliklerin başında mensup olduğu kabilenin soylu oluşu gelmekle birlikte, kendisinin gü-

[1] HS2/18 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 18-19; BŞ3991 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, III, 436, BS9289 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 116.

venilir olması, akrabayı gözetmesi, cömertliği, güçsüzü koruması, yetimi kollaması, komşusuna iyilik yapması gibi ahlâkî erdemler de kişiye, toplumda itibar ve saygınlık kazandırmakta idi.[2]

Döneminin en soylu kabilelerinden[3] birine mensup olmasının yanında, sahip olduğu ahlâk ve üstün meziyetler Hz. Peygamber'i toplumda ayrıcalıklı hâle getirmişti. Yetim büyüyen, çobanlık yapan, hayatını kazanmak için ticaretle uğraşan bir ismin bu derece saygın bir konuma sahip olması, elde ettiği itibar ve saygı sadece kabilesinin soylu oluşuyla izah edilemezdi. Hacerülesved hakemliğinde görüldüğü gibi güvenilir oluşu, ona bu itibarı ve saygınlığı kazandıran en önemli özelliğiydi. Nitekim o dönemde ticaretle uğraşan Hz. Hatice de dürüst ve güvenilir olmasından dolayı kervanında çalıştırmak üzere onu tercih etmişti. Kendisiyle bir süre çalıştıktan sonra onu toplumda saygın bir yere oturtan bu ahlâkını yakından görme imkânına sahip olmuş ve hayran kalmıştı. Ahlâkî değerlerin yozlaştığı bir dönemde Hz. Peygamber'in takdire şayan ahlâkını, bu değerleri unutmayan ve bunlara kıymet veren Hz. Hatice takdirle karşılamış ve kendisine evlilik teklifi etmiştir.

Güzel ahlâkından dolayı onunla evlenen Hz. Hatice ilk vahyin tedirginliğini yaşayan Hz. Peygamber'i teselli ederken de bu değerlere vurgu yapmış ve Allah'ın kendisini utandırmayacağını söylemişti: "Hayır, Vallahi! Allah seni kesinlikle utandırmaz. Çünkü sen, akrabalık bağlarını sıkı tutar, bakıma muhtaç olan kimselere yardım eder, elinde avucunda olmayana verir, misafiri ağırlar ve haksızlığa uğrayanlara destek olursun."[4]

Toplumda böyle önemli bir saygınlığı olan Peygamberimiz kendisine risâlet verilip de dinin emirlerini tebliğ etmeye başladığında çeşitli itirazlarla karşılaşmıştı. Kendisine duyulan güven ve sahip olduğu saygın konum sebebiyle Mekkelilerin onun ahlâk ve şahsiyeti hakkında hiçbir endişeleri olmamasına rağmen, yine de getirdiği öğretiye itiraz etmişlerdi. Şahsiyetinde var olan üstün değerleri inkâr edemeseler de[5] yeri gelmiş onu delilik, şairlik, sihirbazlık, şaşkınlık ile suçlamışlardı. Oysa risâlet sonrası *"En yakın akrabanı uyar."*[6] âyeti inince, Hz. Peygamber ilk olarak açıktan tebliğ etmek üzere bir gün Safâ tepesine çıkıp bütün Kureyş'e seslenmiş ve toplandıklarında onlara, *"Ne dersiniz, size şu dağın arkasından (sizinle savaşmak üzere düşman) atlılar geliyor diye haber versem bana inanır mıydınız?"* diye sorunca onlar, "Biz senin hiç yalan söylediğini görmedik." demişlerdi.[7]

Hz. Peygamber'e olan güvenlerini bu şekilde ifade etmelerine rağmen

[2] HM15585 İbn Hanbel, III, 425.
[3] B3668 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 5.
[4] B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.
[5] B7 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.
[6] Şuarâ, 26/214.
[7] B4971 Buhârî, Tefsîr, (Leheb) 1.

onun çağrısını kabullenmek işlerine gelmemişti. Nitekim Kur'an onların bu tavrını şöyle tasvir etmekteydi: *"Ey Muhammed! Biz çok iyi biliyoruz ki söyledikleri elbette seni incitiyor. Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar fakat o zalimler Allah'ın âyetlerini inadına inkâr ediyorlar."*[8]

Hz. Peygamber'in tebliğini etkisiz kılabilmek için öncelikle onun insanlar nezdindeki saygın konumunu zedelemeleri gerektiğini fark edince yeni söylemler geliştirmeye çalıştılar: *"Kâfirler, kendilerine içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaştılar ve şöyle dediler: 'Bu, yalancı bir sihirbazdır. İlâhları bir tek ilâh mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey!' İçlerinden ileri gelenler, 'Gidin, ilâhlarınıza tapmaya devam edin. İşte bu istenen şeydir. Biz bunu son dinde (en son dinî inanışlarda) duymadık. Bu ancak bir uydurmadır. O zikir (Kur'an) içimizden ona mı indirildi?' diyerek kalkıp gittiler. Hayır, onlar benim zikrimden (Kur'an'dan) şüphe içindedirler. Hayır, henüz azabımı tatmadılar."*[9]

Rum kralı Hirakl, ticaret için Şam'a gelen Ebû Süfyân ve arkadaşlarını, peygamberliğini ilân eden kişi hakkında bilgi almak üzere sarayına davet etmişti. Henüz Müslüman olmayan Ebû Süfyân'ın Hz. Peygamber'le ilgili yaptığı şu itiraf, aslında müşriklerin Allah Resûlü'nün saygınlığını inkâr edemediklerinin açıkça dile getirilmesinden başka bir şey değildi: "Vallahi, yalancılıkla itham edilmekten korkmasaydım, onun (Peygamber'in) hakkında yalan ithamlarla ileri geri konuşacaktım." Aralarında geçen konuşmada Hirakl'ın Hz. Peygamber'le ilgili olarak, "Hiç anlaşmaya ihanet ettiği oldu mu?" sorusuna "Hayır! O yaptığı anlaşmaya ihanet etmez ancak biz şimdi onunla bir süreliğine ateşkes yaptık. Bu süre içinde ne yapacağını bilmiyoruz." şeklinde cevap vermişti. Ardından Ebû Süfyân'ın bu cevabıyla ilgili olarak, "Onunla ilgili olumsuz bir söz olarak, konuşmama ancak bu sû-i zannımı sokuşturabildim." şeklindeki kendi itirafı da oldukça dikkat çekicidir.[10]

Ebû Süfyân'ın sözünü ettiği ateşkes, Hudeybiye Antlaşması'dır. Müşriklerle Müslümanlar arasında yapılan bu antlaşmanın maddelerinden biri, müşrikler tarafından Müslüman olup da Müslümanların yanına giden biri olursa müşriklere geri iade edileceğine dairdi. Bu antlaşma yapılmış fakat henüz tamamlanıp imzalanmamıştı. Tam bu sırada, Müslüman olduktan sonra müşriklerin eziyetleriyle karşılaşan ve ayaklarından zincirlenerek hapsedilen Ebû Cendel kaçarak Müslümanlara sığınmıştı. Ebû Cendel müşriklerin antlaşma imzalamak üzere gönderdiği elçi Süheyl b. Amr'ın oğlu idi. Süheyl antlaşma gereği Resûlullah'tan oğlunu iade etmesini iste-

[8] En'âm, 6/33.
[9] Sâd, 38/4-8.
[10] B7 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1; M4607 Müslim, Cihâd ve siyer, 74.

di. Daha antlaşma imzalanmamış olmasına rağmen Allah Resûlü sözünden dönmedi ve Ebû Cendel'i iade etti.[11] Bu olay, Ebû Süfyân'ın ateşkes sürecinde Hz. Peygamber'in tavrının belli olmadığıyla ilgili dile getirdiği sû-i zannının da yersizliğini gösteriyordu.

Hz. Peygamber'in bu saygın ve itibarlı konumu sadece müşriklerce değil Yahudi ve Hıristiyanlar arasında da kabul gören bir durumdu. Hz. Peygamber Medine'ye vardığında, onu görmeye gelen Yahudi bilginlerinden Abdullah b. Selâm, onunla görüştükten sonra "Resûlullah'ın yüzünü gördüğümde hemen anladım ki onun yüzü, bir yalancı yüzü değildir."[12] demişti. Hz. Peygamber'in saygınlığını, onun yüz ifadelerinden okuyan ve etkilenen bu bilge zât çok geçmeden İslâm'ı seçmişti. Yine Yahudilerin kendi meselelerinde hakemlik etmesi için Hz. Peygamber'e başvurmaları da ona olan güvenlerini ortaya koyması açısından zikre değerdi.[13]

Resûlullah'a gelen vahiyler de onun Allah nezdindeki ayrıcalıklı durumuna vurgu yapmaktaydı. Toplumda zaten var olan saygınlığı, peygamberlik sonrasında Allah katındaki değerini vurgulayan âyetlerle güçlendirilmişti. Kur'an'ın bu vurgusu, Hz. Peygamber'i inananların nazarında daha da yüceltmişti. Müslümanların, Allah'ın ve Peygamberi'nin önüne geçmeme konusunda uyarılmaları,[14] onun yanında yüksek sesle konuşmamalarının emredilmesi,[15] onun herhangi biri olmayıp Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusu olduğunun vurgulanması,[16] Allah'a itaatin yanında Resûlü'ne itaatin emredilmesi,[17] kendisine tâbi olunması hâlinde bunun Allah'ın sevgisini kazanmaya vesile olacağının belirtilmesi,[18] anlaşmazlığa düştüklerinde onu hakem tayin edip verdiği kararı itiraz etmeksizin uygulamalarının istenmesi,[19] peygamberi her şeyden ve herkesten çok sevmenin imanla ilişkilendirilmesi[20] muhatapları nazarında onun ağırlığını ve saygınlığını pekiştirmişti. Böylece Cenâb-ı Allah kendi nezdinde saygın bir konum bahşettiği peygamberinin bu durumunu Müslümanların kalbine de yerleştirmişti.

İslâm'ın Hz. Peygamber için öngördüğü bu saygınlık sahâbenin onunla olan ilişkilerini şekillendirmişti. Sahâbenin Resûlullah'la olan konuşmalarında kullandıkları, "Anam babam sana feda olsun!" cümlesi ona olan bağlılıklarının, Resûlullah kendilerine bir şey sorduğunda söyledikleri, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." cevabı ise Allah ve Resûlü'ne olan saygı ve teslimiyetlerinin bir ifadesiydi. Bu bağlamda Allah Resûlü'nün getirdiği ilâhî emirlere itaat ve iman eden sahâbe ona karşı saygısız davranışlarda

11 B2731 Buhârî, Şurût, 15; B2700 Buhârî, Sulh, 7.
12 T2485 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 42; DM1494 Dârimî, Salât, 156.
13 B6819 Buhârî, Hudûd, 24; M4437 Müslim, Hudûd, 26.
14 Hucurât, 49/1.
15 Hucurât, 49/2.
16 Ahzâb, 33/40.
17 Nûr, 24/52, 54.
18 Âl-i İmrân, 3/31.
19 Nisâ, 4/65.
20 B15 Buhârî, Îmân, 8; M169 Müslim, Îmân, 70.

bulunmaktan kaçındıkları gibi bazı bedevîlerin kaba davranışlarına da müdahale etmek istemişlerdi.[21] Zira Kur'an'ın Allah ve Resûlü'nü incitenlerle ilgili şu uyarısı onların zihinlerinde çok canlıydı: *"Allah ve Resûlü'nü incitenlere Allah, dünyada ve âhirette lânet etmiş ve onlar için aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır."*[22]

Kureyş'in ileri gelenlerinden Urve b. Mes'ûd'un, Hudeybiye görüşmeleri dönüşünde Resûlullah'la ilgili olarak Kureyşlilere, "Ey kavmim! Vallahi, ben birçok kralın huzuruna çıktım; heyet olarak Kayser'e, Kisrâ'ya ve Necâşî'ye gittim. Vallahi, Muhammed'in ashâbının ona tazim ettiği kadar hiçbir krala adamlarının tazim ettiğini görmedim."[23] şeklindeki beyanı da muhatapları nazarında Resûlullah'ın saygınlığının açık bir ifadesidir. Bununla birlikte Resûlullah gerek kendisine inananlar, gerekse inanmayanlar nazarındaki bu saygın ve itibarlı konumunu hiçbir zaman gurur ve kibir vesilesi yapmamıştır. Aksine müminleri yanlış anlamalara ve uygulamalara sebep olabilecek saygı gösterileri ve davranışlardan uzak durmaları konusunda özellikle uyarmıştır.[24]

Sahâbe'nin Hz. Peygamber'e olan bu sevgi ve saygısı ona salavât getirmeyi salık veren Kur'an âyetleri ve nebevî öğretiyle de pekiştirilmiştir. Kur'an'da, *"Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm edin."*[25] buyrulur. Peygamberimiz de *"Kıyamet günü insanların bana en yakın olacak olanı, bana en çok salavât getirenidir."*,[26] *"Bana salavât getiriniz. Çünkü nerede olursanız olun, sizin salavâtınız bana ulaşır."*[27] diyerek kendisine salavât getirmelerini Müslümanlara öğütlemiştir. Zira salavât sadece Hz. Peygamber'i anmak ya da ona dua etmek değildir. Onu yâd etmeye, dolayısıyla onun öğretilerini ve sünnetini hatırlamaya bir vesiledir. Peygamberi'ne salavât getiren müminler sadece onu hatırlamakla yetinmemeli hayatını onun öğretileri doğrultusunda şekillendirmeli ona lâyık ümmet olmaya çalışmalıdırlar. Bu bağlamda sahâbeden sonraki nesillerin de ona salavât getirmesi ve onu anması, Hz. Peygamber'in manevî saygınlığının, otoritesinin ve ümmetiyle olan sıkı ilişkisinin devamını sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Cenâb-ı Allah Son Peygamber'ine diğer peygamberler arasında da saygın bir konum bahşetmiştir. Onlardan kendilerine verdiği kitap ve hikmetten sonra bunları doğrulayıcı olarak göndereceği Peygamberi'ne iman edeceklerine dair söz almıştır.[28] Müminlerden ise kendi peygamberlerine iman ettikleri gibi Allah'ın diğer bütün peygamberlerine de aralarında ay-

[21] M2451 Müslim, Zekât, 143, B3344 Buhârî, Enbiyâ, 6.
[22] Ahzâb, 33/57.
[23] B2731 Buhârî, Şurût, 15.
[24] D2042 Ebû Dâvûd, Menâsik, 96, 97; B3445 Buhârî, Enbiyâ, 48; D5230 Ebû Dâvûd, Edeb, 151,152; HM22554 İbn Hanbel, V, 255.
[25] Ahzâb, 33/56.
[26] T484 Tirmizî, Vitr, 21.
[27] D2042 Ebû Dâvûd, Menâsik, 96, 97.
[28] Âl-i İmrân, 3/81.

rım yapmaksızın iman etmelerini istemiştir.[29] Bu nedenle Müslümanlar nazarında bütün peygamberler saygındır. Bütün Müslümanlar kendi peygamberlerine iman ettikleri gibi bu peygamberlere de iman eder ve aynı şekilde en ufak bir saygısızlık yapmaktan da sakınırlar.

[29] Bakara, 2/136, 285.

HZ. PEYGAMBER'İN ÜSTÜNLÜKLERİ

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: ...فَغَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى عُرِفَ الغَضَبُ
فِي وَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ:
"لاَ تُفَضِّلُوا بَيْنَ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ..."

Ebû Hüreyre anlatıyor:
...(Ensardan bir adamın bir Yahudi ile peygamberlerin hangisinin üstün olduğu konusunda tartıştıklarını öğrenen) Resûlullah (sav) sinirlendi, öyle ki bu hâli yüzüne yansıdı. Ardından şöyle buyurdu: *"Allah'ın peygamberlerini birbirlerine üstün tutmayın..."*

(M6151 Müslim, Fedâil, 159)

حدَّثَنا جابرُ بْنُ عبْدِ اللَّهِ قالَ: قالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

"أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ مِنَ الْأَنْبِياءِ قَبْلِي: نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ، وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا، وَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلاَةُ فَلْيُصَلِّ، وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنائِمُ، وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً، وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ كَافَّةً، وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

"إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلَ الأَنْبِياءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ إِلاَّ مَوْضِعَ لَبِنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ، فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيَعْجَبُونَ لَهُ، وَيَقُولُونَ: هَلاَّ وُضِعَتْ هَذِهِ اللَّبِنَةُ؟ قَالَ: فَأَنَا اللَّبِنَةُ، وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ :

"مَا مِنَ الْأَنْبِياءِ نَبِيٌّ إِلاَّ أُعْطِيَ مِنَ الْآيَاتِ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ، وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيتُهُ وَحْيًا أَوْحَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ."

Câbir b. Abdullah'ın naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "*Benden önceki peygamberlerden hiçbirine verilmeyen beş şey bana verilmiştir: Ben, düşmanımın içine bir aylık mesafeden korku salma yardımına mazhar oldum. Yeryüzü bana mescit ve temiz kılındı, onun için ümmetimden namaz vaktine kavuşan herkes (bulunduğu mekânda) namazını kılıversin. Ganimetler bana helâl kılındı. Her peygamber sadece kendi kavmine gönderilirken ben bütün insanlığa gönderildim. Ve bana şefaat (etme hakkı) verildi.*"

(B438 Buhârî, Salât, 56; M1163 Müslim, Mesâcid, 3)

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "*Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev inşa eden kimseye benzer. O kimse evi güzelce yapıp mükemmel hâle getirmiş fakat bir köşede sadece bir tuğla yeri boş kalmıştır. İnsanlar bu evi dolaşırlar, ona hayran olurlar ve şöyle derler: 'Keşke şu tuğla da yerine konulmuş olsaydı.'*" Resûlullah sözlerine şöyle devam etmiştir: "*İşte ben o tuğlayım. Ben peygamberlerin sonuncusuyum.*"

(B3535 Buhârî, Menâkıb, 18; M5963 Müslim, Fedâil, 23)

Ebû Hüreyre'nin (ra) naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "*Peygamberlere kendi dönemlerindeki insanların inandıkları mucizeler verilmiştir. Bana verilen mucize ise Allah'ın bana vahyettiği (Kur'ân-ı Kerîm)dir. Bunun için kıyamet gününde ben, en çok bağlısı/tebeası bulunan peygamber olacağımı ümit ediyorum.*"

(B4981 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 1)

Bir gün Medine'de Nebî (sav) ashâbıyla otururken bir Yahudi çıkageldi ve "Ey Kâsım'ın babası! Arkadaşlarından biri yüzüme vurdu." diyerek şikâyette bulundu. Bu kişi, *"Allah fakirdir, ama biz zenginiz!"*[1] diyerek, mecazî anlamda Allah'a güzel bir şekilde borç (karz-ı hasen) veren yani Allah rızası için malını harcayan kimseden söz eden âyetle[2] alay ettiği için Hz. Ebû Bekir'in hışmına uğrayan Yahudi bilgini Finhâs'tan başkası değildi. Bu yüzden daha önce de Hz. Ebû Bekir'i Hz. Peygamber'e şikâyet etmişti.[3]

Finhâs'ın bu seferki şikâyeti yine Hz. Ebû Bekir'le ilgiliydi. Allah Resûlü, Finhâs'ın şikâyeti üzerine Hz. Ebû Bekir'i çağırttı ve *"Sen bu Yahudi'ye vurdun mu?"* diye sordu. Hz. Ebû Bekir de ona vurduğunu itiraf etti.

Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudrî'nin anlattıklarına göre, ensardan bir adam çarşıdan geçerken bir Yahudi'nin satmaya çalıştığı malına hoşuna gitmeyen bir meblağ teklif edilince malını övmek için, "Musa'yı âlemlere üstün kılan Allah'a yemin olsun ki..." diyerek yemin ettiğini işitmişti. Bunun üzerine, "Ey alçak adam! Muhammed'den de mi üstün kıldı?" diye ona çıkışmış, o da "Muhammed'i âlemlere üstün kılan Allah'a yemin olsun ki..." demek suretiyle misillemede bulunmuştu.[4] Tartışma kızışınca da sahâbî öfkesine hâkim olamayarak Finhâs'ın yüzüne bir tokat atmıştı. Finhâs, Müslümanlarla Yahudiler arasında yapılmış olan antlaşmaya göre devletin güvencesi (emanı) altında olduğu gerekçesiyle derhâl Peygamberimize (sav) giderek Medineli sahâbîyi dava etti. Neticede iki tarafı da dinleyen Allah Resûlü her ikisine de şu uyarıyı yaptı: *"Allah'ın peygamberlerini birbirlerine üstün tutmayın!"*[5] *"Beni de Musa'dan üstün tutmayın!"*[6] Belli ki o, peygamberler arasında üstünlük yarışı yaptırılmasını istemiyordu.

Yüce Allah'ın seçtiği bütün peygamberler iman açısından ve getirdikleri ilâhî bildirinin evrensel özü ve esası bakımından eşittirler. Allah Teâlâ her ne kadar bazı elçilerine ilmî, manevî veya dünyevî mevkiler bakımından diğerlerinden daha fazla lütufta bulunmuşsa da peygamber olmak bakımından aralarında hiçbir fark yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'e kulak veren bir mümin, bütün peygamberlerin Allah tarafından seçildiğine ve hepsinin üstün örnekler olduğuna inanır ve bu konuda peygamberler arasında fark gözetmez. Yüce Allah'ın, *"Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler."*[7] ve *"Sana indirilene ve senden önce indirilene iman*

[1] Âl-i İmrân, 3/181.
[2] Bakara, 2/245.
[3] TT7/442 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VII, 442.
[4] M6153 Müslim, Fedâil, 160; M6151 Müslim, Fedâil, 159; B2412 Buhârî, Husûmât, 1.
[5] M6151 Müslim, Fedâil, 159.
[6] B2411 Buhârî, Husûmât, 1.
[7] Bakara, 2/285.

ederler."[8] şeklinde tasvir ettiği müminlere yakışan, *"O'nun elçilerinden hiçbiri arasında ayrım yapmayız."*[9] demektir. Allah Resûlü (sav) de *"Hiçbiriniz sakın benim Yunus Peygamber'den hayırlı olduğumu söylemesin."*[10] buyurmak suretiyle peygamberlerin birbirlerinin rakibi olarak algılanmasını istememiştir. Resûl-i Ekrem'in, kendisini, sabırsızlığı dolayısıyla balığın karnına düşen ve hakkında Allah Teâlâ'nın, *"Balık sahibi (Yunus) gibi olma!"*[11] buyurduğu Yunus Peygamber'den üstün tutmaması son derede anlamlıdır.

Öte yandan Yüce Allah bazı peygamberlerini sadece dine davetle yükümlü kılmışken içlerinden seçtiği bazı resûllerine de sahifeler, kitap ve şeriat vermiştir. Hz. Nuh, Hz. İbrâhim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed gibi bazı peygamberlere de baskı ve sıkıntılara karşı gösterdikleri mücadelenin büyüklüğü nedeniyle "ulü'l-azm" sıfatı[12] verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Musa gibi kimi peygamberlerle konuştuğu,[13] kimilerinin derecelerini yükselttiği, Hz. İsa'yı "Rûhu'l-Kudüs" ile desteklediği anlatılır ve peygamberlerden bazılarına çeşitli meziyetler bahşedildiği bildirilir.[14] Aynı şeklide Allah Teâlâ, *"Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Dâvûd'a da Zebur'u verdik."*[15] buyururken, âdeta, demircilik yaparak[16] geçimini sağlamaya çalışan Hz. Dâvûd'a dilediğinde hükümdarlık ve hikmetin kapılarını açarak[17] onu çok üstün bir konuma getirdiğini hatırlatmaktadır.

Hz. İbrâhim, Hz. İsa ve Hz. Musa gibi peygamberlerin tevhid mücadelelerinin anlatıldığı Bakara sûresinde de Yüce Allah, Hz. Muhammed'e (sav), *"Şüphesiz sen, (Allah tarafından) gönderilmiş peygamberlerdensin."*[18] buyurarak iltifatta bulunmuştur. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de anlatıldığına göre, Allah Teâlâ, vaktiyle bütün peygamberlerden ve dolayısıyla o peygamberlerin ümmetlerinden, kendilerine verileni tasdik eden bir peygamber geldiğinde, ona iman ve yardım etmeleri konusunda söz almıştır.[19]

İman ve getirdikleri ilâhî bildirinin özü ve esası bakımından eşit olan peygamberlerin dünya ve âhirete ilişkin bazı hususlarda kendilerine özgü birtakım hususiyetleri vardır. Bu çerçevede Resûlullah'ı (sav) diğer peygamberlerden ayıran bazı özellikler ve ayrıcalıklar olduğu da muhakkaktır. Hatta bu ayrıcalık tabiî olarak onun ümmeti için de geçerli olacaktır.[20] Örneğin Câbir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Benden önceki peygamberlerden hiçbirine verilmeyen beş şey bana verilmiştir: Ben, düşmanımın içine bir aylık mesafeden korku salma yardımına mazhar oldum. Yeryüzü bana mescit ve te-*

[8] Bakara, 2/4.
[9] Bakara, 2/136, 285.
[10] B3412 Buhârî, Enbiyâ, 35.
[11] Kalem, 68/48.
[12] Ahkâf, 46/35.
[13] Kasas, 28/30.
[14] Bakara, 2/253.
[15] İsrâ, 17/55.
[16] Enbiyâ, 21/80.
[17] Bakara, 2/251.
[18] Bakara, 2/252.
[19] Âl-i İmrân, 3/81.
[20] T1553 Tirmizî, Siyer, 5.

miz kılındı, onun için ümmetimden namaz vaktine kavuşan herkes (bulunduğu mekânda) namazını kılıversin. Ganimetler bana helâl kılındı. Her peygamber sadece kendi kavmine gönderilirken ben bütün insanlığa gönderildim. Ve bana şefaat (etme hakkı) verildi."[21]

Başka bir rivayette ise Allah'ın Resûlü, yukarıdakilere ilâve olarak, *"Bana cevâmiu'l-kelim (az sözle çok mânâ ifade etme kabiliyeti) bahşedildi... Ve peygamberler benimle son buldu."* buyurmuştur.[22]

Rivayetlerden anlaşıldığına göre, Resûl-i Ekrem, Hendek Savaşı'nda olduğu gibi[23] Allah tarafından düşmanın kalbine korku salma konusunda desteklenmiştir. Diğer semavî dinlerin mensupları ibadetlerini kendilerine özgü mekânlarda yaparlarken, Yüce Allah Hz. Peygamber'e ve ümmetine bir lütuf olarak temiz olan her yerde namaz kılma ve gerekli durumlarda teyemmüm etme imkânı tanımıştır. Müslüman olmayanlardan savaş yoluyla elde edilen ganimetleri ümmet-i Muhammed'in buna olan ihtiyacını bilen Allah Teâlâ,[24] Müslümanlara helâl kılmıştır.[25]

Hz. Peygamber bütün insanlığa gönderilmiştir. Kimi âlimler, Hz. Nuh ve Hz. İbrâhim'in de bütün insanlığa gönderildiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca belirli bir bölgeye veya topluma gönderilen peygamberlerin mesajlarında da Allah'ın birliği ve âhirete iman gibi evrensel ilkeler bulunduğu muhakkaktır.

Hz. Peygamber'e verilen "cevâmiu'l-kelim" özelliğini ise kimi âlimler az sözle çok mânâ ifade etme, veciz ve edebî konuşma kabiliyetinin, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde ortaya çıktığı şeklinde yorumlamışlardır.

Âlemlere rahmet olarak[26] ve bütün insanları ve cinleri[27] müjdelemek ve uyarmak üzere gönderilen bir peygamber[28] olan Hz. Muhammed (sav), peygamberlerin son halkasını teşkil etmektedir.[29] *"Bütün peygamberler babaları bir kardeştirler; anaları ayrı fakat dinleri birdir."* buyuran Allah Resûlü,[30] kendi konumunu temsilî olarak şu şekilde izah etmiştir: *"Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev inşa eden kimseye benzer. O kimse evi güzelce yapıp mükemmel hâle getirmiş fakat bir köşede sadece bir tuğla yeri boş kalmıştır. İnsanlar bu evi dolaşırlar, ona hayran olurlar ve şöyle derler: 'Keşke şu tuğla da yerine konulmuş olsaydı.'"* Resûlullah sözlerine şöyle devam etmiştir: *"İşte ben o tuğlayım. Ben peygamberlerin sonuncusuyum."*[31] Bu rivayette Hz. Peygamber'in tarih boyunca devam eden peygamberlik müessesesine sahip çıkması ve ayrım yapmadan kendisini bu zincire eklemesi önemli ve örnek bir tavırdır.

[21] B438 Buhârî, Salât, 56; M1163 Müslim, Mesâcid, 3.
[22] M1167 Müslim, Mesâcid, 5.
[23] Ahzâb, 33/26.
[24] B3124 Buhârî, Farzu'l-humus, 8.
[25] Enfâl, 8/69.
[26] Enbiyâ, 21/107.
[27] DM47 Dârimî, Mukaddime, 8.
[28] Sebe', 34/28.
[29] Ahzâb, 33/40.
[30] B3443 Buhârî, Enbiyâ, 48.
[31] B3535 Buhârî, Menâkıb, 18; M5963 Müslim, Fedâil, 23.

Hz. Muhammed, ayrıca kendisine verilen Kur'an mucizesinin niteliğiyle de diğer peygamberlerden ayrılmaktadır. Aslında her peygambere, kendi dönemi ve bölgesinin gelişmişlik düzeyine paralel olarak oraya münhasır mucizeler verilmiş, onların vefatlarıyla birlikte bu mucizeler de doğal olarak son bulmuştur. Ancak Hz. Muhammed'e verilen Kur'an mucizesi onun vefatıyla birlikte yok olmamıştır; bilakis bugün olduğu gibi kıyamete kadar onun tek mucizesi olarak etkisini hep sürdürecektir. İşte bu yüzdendir ki Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Peygamberlere kendi dönemlerindeki insanların inandıkları mucizeler verilmiştir. Bana verilen mucize ise Allah'ın bana vahyettiği (Kur'ân-ı Kerîm)dir. Bunun için kıyamet gününde ben, en çok bağlısı bulunan peygamber olacağımı ümit ediyorum."*[32]

Diğer yandan Kur'ân-ı Kerîm, Allah Resûlü'nün bilgi kaynaklarının diğer insanlar gibi akıl ve beş duyuyla sınırlı olmadığının; bilakis ilâhî vahyin de onun bilgi kaynakları arasında bulunduğunun bir göstergesidir. Allah Resûlü'nün ilâhî vahyin muhatabı olması, onu diğer insanlardan ayrıcalıklı kılan en önemli hususiyettir.

Vahiy, Allah Resûlü'nün sıkıntılı anlarında ilâhî bir yardım olarak da tecelli etmiştir. Yüce Allah hicret esnasında Resûlullah'a görünmeyen askerlerle yardım etmiş,[33] Hendek Savaşı'nda düşmana karşı rüzgâr ve görünmez ordular göndermiş[34] ve kalplerine korku düşürmüştü.[35] Bedir'de beş bin melekle müminleri desteklemişti.[36] Perslere yenilen Bizanslıların çok kısa bir zaman sonra tekrar galip geleceği[37] ve Mekke'nin fethedileceği haberleri de hep ilâhî vahiyle bildirilmişti.[38] Ve ona, İsrâ ve Mi'rac gecesinde Rabbinin âyetlerinden en büyüğü gösterilmişti.[39]

Resûlullah'ın ayrıcalıkları elbette sadece olağanüstü hâllerle sınırlı değildi. Onun en ayrıcalıklı yanlarından biri de dünyadaki sade ve mütevazı yaşantısıydı. Yüce Allah, Kutlu Elçisi'nden dünya nimetleri ile kendi katındakiler arasında seçim yapmasını istediğinde o, Allah katındakileri tercih etmişti.[40] Onun bir hükümdar peygamber değil kul peygamber olmayı istemesi aslında bundandı.[41]

Allah Resûlü'nün bütün bu özellikleri ve üstünlükleri ümmeti tarafından büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve "Hasâisü'n-Nebî" (Peygamberin Ayrıcalıkları) ve "Delâilü'n-Nübüvve" (Peygamberliğin Delilleri) gibi başlıklar altında onun özelliklerini ve ayrıcalıklarını anlatan kıymetli ve zengin bir külliyat ortaya çıkmıştır. Ancak Hz. Peygamber'in büyüklüğünü ve üstünlüğünü, hoyrat câhiliye toplumunu her türlü ahlâkî ve manevî

32 B4981 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 1.
33 Tevbe, 9/40.
34 Ahzâb, 33/9.
35 Ahzâb, 33/26.
36 Âl-i İmrân 3/13, 123-127.
37 Rûm, 30/1-4.
38 Fetih, 48/27.
39 İsrâ, 17/1; Necm, 53/18.
40 M6170 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 2.
41 MK10686 Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, X, 288.

hastalıklardan arındırmasında ve değerlerini yitirmiş bir toplumu yüksek değerlere kavuşturmasında aramak isabetli bir yol olsa gerektir. Diğer yandan önceki peygamberlerin kendi zamanlarındaki insanlara çeşitli olağanüstü ve meydan okuyucu mucizelerle tebliğde bulunmalarına rağmen Allah Resûlü'nün bütün mucize beklentilerini bir kenara bırakıp beşerî şartlarda Mekke ve Medine'de yirmi üç yıl gibi kısa bir sürede örnek bir İslâm toplumu oluşturması, belki de onun en büyük mucizesidir.

Yüce Allah ilâhî kelâmında Hz. Peygamber'i insanlara tanıtırken onun "yüce bir ahlâk üzere olduğuna"[42] vurgu yapmıştır. Bütün insanlığa gönderilmiş olan Hz. Muhammed'in sahip olduğu en önemli hususiyetlerden birisi işte bu üstün ahlâkıdır. Onu (sav), birlikte yaşadığı insanlardan ayrı kılan bu üstün yönlerden bazılarını, kendisini en iyi bilen ve tanıyan yakın arkadaşlarının diliyle şöyle özetleyebiliriz:

O, insanlar arasında günaha en uzak kimseydi.[43]

Onun kadar ailesine şefkatli kimse yoktu.[44]

O, insanların en iyisi, en yardımseveriydi.[45]

Ashâbı arasında ondan daha çok istişareye önem veren kimse yoktu.[46]

O, küçük dili görülecek kadar ağzını açarak gülmemişti. O, yalnız tebessüm ederdi.[47]

Ömrü boyunca ne hizmetini gören birini ne de bir hanımını incitecek bir davranışta bulunmuştu.[48]

Kısacası Peygamber Efendimiz (sav), *"İnsanların ahlâkça en güzeliydi."*[49]

[42] Kalem, 68/4.
[43] M6045 Müslim, Fedâil, 77.
[44] M6026 Müslim, Fedâil, 63.
[45] M2481 Müslim, Zekât, 167.
[46] T1714 Tirmizî, Cihâd, 35.
[47] B4828 Buhârî, Tefsîr, (Ahkâf) 2.
[48] M6050 Müslim, Fedâil, 79.
[49] T2015 Tirmizî, Birr, 69; M6015 Müslim, Fedâil, 54.

BİR İNSAN OLARAK HZ. PEYGAMBER

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا مُحَمَّدُ يَا سَيِّدَنَا وَابْنَ سَيِّدِنَا وَخَيْرَنَا
وَابْنَ خَيْرِنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ بِتَقْوَاكُمْ وَلَا يَسْتَهْوِيَنَّكُمْ الشَّيْطَانُ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ
اللَّهِ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ وَاللَّهِ مَا أُحِبُّ أَنْ تَرْفَعُونِي فَوْقَ مَنْزِلَتِي الَّتِي أَنْزَلَنِي
اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ."

Enes b. Mâlik'in anlattığına göre, bir gün bir adam gelmiş ve Hz. Peygamber'e, "Ey Muhammed! Ey Efendimiz, efendimizin oğlu, bizim en hayırlımız ve en hayırlımızın oğlu!" şeklinde hitap etmişti. Bunun üzerine Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştu: *"Ey insanlar! Aman takvanıza sahip çıkın! Sakın şeytan sizi aldatmasın! Ben, Muhammed b. Abdullah'ım. Allah'ın kulu ve resûlüyüm. Vallahi ben, sizin beni, Yüce Allah'ın bana verdiği makamın üstüne çıkarmanızı istemem!"*

(HM12579 İbn Hanbel, III, 154)

عَنِ ابْنِ عبَّاسٍ: سَمِعَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ:
"لَا تُطْرُونِى كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ، فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ، فَقُولُوا:
عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ."

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: سُئِلَتْ مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَعْمَلُ فِي بَيْتِهِ؟ قَالَتْ:
كَانَ بَشَرًا مِنَ الْبَشَرِ يَفْلِي ثَوْبَهُ وَيَحْلُبُ شَاتَهُ وَيَخْدُمُ نَفْسَهُ.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَمْسًا. فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ!
أَزِيدَ فِى الصَّلَاةِ؟ قَالَ: "وَمَا ذَاكَ؟" قَالُوا: صَلَّيْتَ خَمْسًا. قَالَ:
"إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَذْكُرُ كَمَا تَذْكُرُونَ وَأَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ." ثُمَّ سَجَدَ
سَجْدَتَيِ السَّهْوِ.

عَنِ الْأَغَرِّ الْمُزَنِيِّ وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِى وَإِنِّى لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِى الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ."

İbn Abbâs'ın işittiğine göre, Ömer (ra) minberde şunları anlatmıştır: "Ben Peygamber'i (sav) şöyle buyururken işittim: *'Hıristiyanların Meryem oğlunu (İsa'yı) övmekte aşırı gittikleri gibi siz de beni övmede aşırılık göstermeyin. Şüphesiz ki ben Allah'ın kuluyum. Onun için bana 'Allah'ın kulu ve resûlü' deyin.*"

(B3445 Buhârî, Enbiyâ, 48)

Hz. Âişe anlatıyor: "Bana Resûlullah'ın (sav), evinde iken ne yaptığı soruldu." (Hz. Âişe bu soruya) şöyle cevap vermişti: "O, herkes gibi bir insandı. Elbisesini temizler, koyununu sağar ve kendi ihtiyaçlarını kendisi görürdü."

(HM26724 İbn Hanbel, VI, 256)

Abdullah (b. Mes'ûd) anlatıyor: Resûlullah (sav) namazı bize beş rekât olarak kıldırdı. "Ey Allah'ın Resûlü, namaza ilâve mi yapıldı?" diye sorduk. *"Bu da nereden çıktı?"* buyurdu. Bunun üzerine, "Beş rekât kıldırdın." dedik. *"Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Sizin hatırladığınız gibi hatırlarım ve sizin unuttuğunuz gibi unuturum."* buyurdu. Sonra iki (secde ederek) sehiv secdesi yaptı.

(M1284 Müslim, Mesâcid, 93)

Eğar el-Müzenî isimli sahâbîden rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bazen benim kalbimde bir dalgınlık olur ve bu yüzden günde yüz defa Allah'a istiğfar ederim."*

(M6858 Müslim, Zikir, 41)

Resûlullah'ın (sav) vefatı, ashâbını derin bir hüzne boğmuştu. Bir de münafıkların küstahça tavırları, Hz. Ömer gibi metanetli birini bile şirazeden çıkartmış, son derece asabileştirmişti. Canından çok sevdiği Peygamberi'nin, aralarından erken ayrılışına şaşıran ve çaresizlik içerisinde kalan Ömer, mescidin bir tarafında ayağa kalkarak, "Vallahi, Resûlullah ölmedi! Etrafımızdaki birçok münafığın ellerini ve ayaklarını (nifaktan) uzaklaştırıncaya kadar da ölmeyecektir!" diye haykırıyordu.[1] Aslında bu ve benzer sözler, Hz. Ömer'in, çok sevdiği Peygamberi'nin beklenmedik ayrılışı karşısında şok hâliyle sarf ettiği ifadelerinden başka bir şey değildi. Bu arada acı haberi alan Hz. Ebû Bekir, Sunh mahallesindeki evinden mescide geldi. Doğruca Allah Resûlü'nün hanesine vardı, yüzündeki örtüyü kaldırdı ve onun gözlerinin arasını öptü. Ömer başta olmak üzere hüzünden ne yapacaklarını şaşırmış olan sahâbeyi sakinleştirmeye çalışan Hz. Ebû Bekir, "Anam babam sana feda olsun. Sen, diri olarak da ölü olarak da tertemizsin. Bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki Allah sana asla iki ölüm tattırmayacaktır!" dedi. Sonra odadan dışarıya çıktı ve "Ey (Resûlullah'ın ölmediğine) yemin eden adam! Sakin ol!" diyerek Hz. Ömer'i uyardı. Sonra gayet metin bir şekilde onlara hitap etmeye başladı. Hz. Ebû Bekir konuşmaya başlayınca, Hz. Ömer susup oturdu.[2]

Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle devam etti Hz. Ebû Bekir: "Dikkat edin! Kim Muhammed'e kulluk ediyorsa bilsin ki Muhammed ölmüştür. Kim Allah'a kulluk ediyorsa bilsin ki Allah diridir, asla ölmez. Yüce Allah, Peygamberi'ne, *'Muhakkak sen de öleceksin, onlar da elbet ölecekler.'*[3] buyurdu. Yine Allah şöyle buyurdu: *'Muhammed, ancak bir peygamberdir. O'ndan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.'*"[4]

Hz. Ebû Bekir'in bu sözlerinden sonra insanlar hıçkırarak ağlamağa başladılar.[5] Ashâb öyle şaşkınlık içindeydi ki Hz. Ebû Bekir bu âyeti okuyana kadar, sanki Allah'ın böyle bir âyet indirdiğini bilmiyor gibiydiler ve âdeta bunu Hz. Ebû Bekir'den yeni öğreniyorlardı. Artık herkes bu âyeti okumaya başlamıştı. Allah Resûlü'nün ölümünü o âna kadar kabullene-

[1] İM1627 İbn Mâce, Cenâiz, 65.
[2] B3667 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 5; İM1627 İbn Mâce, Cenâiz, 65.
[3] Zümer, 39/30.
[4] Âl-i İmrân, 3/144.
[5] B3668 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 5.

meyen Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in okuduğu âyetleri dinleyince gerçekle yüz yüze gelmiş, dehşete düşmüş ve dizleri dermansız kalmıştı. Bu acı gerçeğin ağırlığı karşısında bulunduğu yere çöküvermişti.[6]

Hz. Ömer ile birlikte sahâbenin yüzleştiği bu en büyük acı, bilinen bir hakikati çok çarpıcı biçimde yeniden hatırlatmıştı. Peygamber Efendimiz de bir insandı. Allah'tan vahiy alıyordu ama neticede o bir beşerdi.[7] Doğan her fâni gibi o da vefat etti. Bâkî kalansa Allah ve dini idi. Hz. Ebû Bekir'in okuduğu âyetle hatırlattığı da buydu insanlara. Sahâbîler, çok iyi bildikleri bu hakikati duygu yoğunluğundan dolayı sanki ilk defa duymuş gibiydiler. Oysa Hz. Peygamber'in (sav) doğumuna tanık olanlar da vardı içlerinde,[8] çocukluk arkadaşı olanlar da. Onlarla birlikte bir ömür geçirmiş,[9] Allah'ın takdir ettiği eceli geldiğinde de aralarından ayrılmıştı.

Allah'ın Son Elçisi'nin hayatı ve ölümü, Peygamber'in sade bir insandan farklı olması gerektiğini düşünen müşrik algısına bir reddiye idi aslında. Hz. Peygamber'e, *"Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça, yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça, yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe, yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe, yahut altından bir evin olmadıkça, ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da inanacak değiliz."* diyen bu insanlara, Yüce Allah, *"Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece insan bir elçiyim."* diye cevap vermesini emretmişti.[10] Müşriklerin, *"Ona (gökten) bir hazine indirilseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi ya!"* demelerinden ötürü ruhu daralarak, kendisine vahyolunan âyetlerin bir kısmını insanlara aktarmaktan vazgeçecek olduğunda, ona sadece bir uyarıcı olarak gönderildiği hatırlatılmıştı.[11] Geçmiş peygamberleri sadece mucizeleri ile hatırlayan câhiliye toplumu, kendi içlerinden çıkan, kendileri gibi yaşayan ve insanî ihtiyaçları olan bu peygamberi inkâra yönelmişler, *"Bu ne biçim peygamber! (Bizim gibi) Yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!"*[12] demişlerdi. Onların bu yanlış peygamber tasavvuru Kur'an'da, *"(Resûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı."* şeklinde düzeltiliyor[13] ve ilâhî uyarının bir insan aracılığıyla olmasının murad edildiği bildiriliyordu.

Peygamber'in, "beşer üstü" yahut "melek" gibi bir varlık olması gerektiğini düşünen inkârcılar Allah Resûlü'nün gelişine, *"Allah, elçi olarak bunu mu göndermiş?!"* diye tepki gösterirken, inkâr gerekçelerini, Allah

[6] B4454 Buhârî, Meğâzî, 84.
[7] Kehf, 18/110.
[8] T3619 Tirmizî, Menâkıb, 2.
[9] Yûnus, 10/16.
[10] İsrâ, 17/90-93.
[11] Hûd, 11/12.
[12] Furkân, 25/7.
[13] Furkân, 25/20.

Resûlü'nün 'beşer' yani 'insan' oluşuna dayandırmaktaydı.[14] Kur'an ise bunu reddetmemiş, aksine ısrarla onun "insan" olduğunu vurgulamıştı. Kur'an'ın reddettiği şey, tam da insanlardan farklı hatta insanüstü bir peygamber beklentisiydi. Yüce Allah onlara cevaben, *"De ki: Yeryüzünde yerleşip dolaşanlar melek olsalardı, biz de onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik!"* buyurmuştu.[15]

Câhiliyeye ait peygamber anlayışını ortadan kaldırıp onun yerine gerçek peygamber anlayışı yerleştirmek isteyen Allah Resûlü de bu hususta oldukça titiz davranmaktaydı. Enes b. Mâlik'in anlattığına göre, bir gün bir adam gelmiş ve Peygamberimize, "Ey Muhammed! Ey Efendimiz, efendimizin oğlu, bizim en hayırlımız ve en hayırlımızın oğlu!" şeklinde iltifatkâr ifadelerle hitap etmişti. Bunun üzerine Allah Resûlü, *"Ey insanlar! Aman takvanıza sahip çıkın! Sakın şeytan sizi aldatmasın! Ben, Muhammed b. Abdullah'ım. Allah'ın kulu ve resûlüyüm. Vallahi ben, sizin beni, Yüce Allah'ın bana verdiği makamın üstüne çıkarmanızı istemem!"* uyarısında bulunmuştu.[16]

Hz. Peygamber bu yanlış tasavvurun kaynağına da dikkat çekiyordu: *'Hıristiyanların Meryem oğlunu (İsa'yı) övmekte aşırı gittikleri gibi siz de beni övmede aşırılık göstermeyin. Şüphesiz ki ben Allah'ın kuluyum. Onun için bana 'Allah'ın kulu ve resûlü' deyin."*[17] Peygamberimiz (sav) kul olma vasfının öncelikli olduğuna her fırsatta işaret ediyordu. Bir gün kelime-i şehâdet getirmeyi öğrettiği bir şahıs, "Şehâdet ederim ki Muhammed Allah'ın resûlü ve kuludur." dediğinde, *"Ben resûl olmadan önce kul idim."* buyurarak derhâl müdahale etmiş ve *"Allah'ın kulu ve resûlüdür."* şeklinde cümleyi düzelttirmişti.[18] Abd (kul) oluşuna dikkat çekilmesi, peygamberleri yüceltenlere, ilâhlaştıranlara resûl oluşunun vurgulanması da peygamberleri döven, kovan ve öldürenlere bir reddiye idi. Askerlere su taşıma, yaralı ve şehit olmuş askerlerin Medine'ye intikali gibi işlerde hizmet vermek amacıyla Resûlullah ile birlikte gazveye katılmış genç bir hanım sahâbî olan[19] Rubeyyi' bnt. Muavviz'in düğün törenine katıldığında tef çalıp şarkı söyleyen kızlarla ilgili Allah Resûlü'nün uyarısı da aynı kaygıya dayanıyordu. Şarkı söyleyen bu kızlar, Bedir Savaşı'nda şehit olan babalarının güzel vasıflarını anıyorlardı. Derken içlerinden birisi, "İçimizde bir peygamber var! O, yarın ne olacağını bilir!" şeklinde bir cümle ile Allah'ın Resûlü'nü övmek istedi. Bunun üzerine Peygamber (sav), *"Böyle söyleme! Az önce söylemekte olduğun sözleri söyle!"*[20] diyerek uyardı ve *"Yarın ne olacağını ancak Allah bilir."* diye de ekledi.[21]

[14] İsrâ, 17/94.
[15] İsrâ, 17/95.
[16] HM12579 İbn Hanbel, III, 154.
[17] B3445 Buhârî, Enbiyâ, 48.
[18] MA3076 Abdürrezzâk, *Musannef*, II, 205.
[19] Hİ7/641 İbn Hacer, *İsâbe*, VII, 641.
[20] B4001 Buhârî, Meğâzî, 12.
[21] İM1897 İbn Mâce, Nikâh, 21.

Bütün bu ikaz ve hatırlatmalar yanlış bir peygamber tasavvurunun önüne geçmek için yapılıyordu. İnsanların insanüstü varlık anlayışına ne kadar meyilli oldukları geçmiş peygamberler ile ilgili düşüncelerinde kendini göstermişti. İsmi Rifâa b. Yesribî, Yesribî b. Avf gibi çeşitli şekillerde kaydedilmiş,[22] künyesi Ebû Rimse olan sahâbînin Hz. Peygamber ile ilk karşılaşması, bu yerleşik algının tesirinin hangi boyutlara ulaştığını açıkça ortaya koymaktaydı: "Babamla birlikle Resûlullah'ın (sav) yanına gittik. Onu gördüğümde babam, 'Bu kimdir biliyor musun?' dedi. 'Hayır.' dedim. 'Bu Allah'ın elçisi Muhammed'dir.' dedi. Babamın bu sözü üzerine şaşırıp öylece kalakaldım. Çünkü ben Allah'ın Elçisi'ni insanlara benzemeyen farklı bir şey olarak hayal ederdim. Oysa onun saçları uzun ve kınalıydı, üzerinde de iki yeşil cübbe vardı."[23]

Ebû Rimse'nin zannettiği gibi Allah Resûlü, çevresindeki insanlardan farklı bir görünüşe sahip değildi. Evet, her hâli ile etrafındakiler için en güzel örnekti ve her tavrı diğerlerinden daha nezih ve zarifti. Ancak hiçbir zaman kendisini ashâbından ayrı tutmaz, asla üstünlük taslamazdı. O, bir peygamber ve toplumun lideri olmasına rağmen insanlarla arasında herhangi bir mesafe koymamış, onlara hiçbir zaman yukarıdan bakmamıştı. Bir gün kendisiyle konuşmaya gelen bir adamın heyecandan titremesi üzerine şu cümleleri söylemişti: *"Korkma! Ben bir kral değilim. Ben sadece (güneşte) kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum."*[24]

Ne kıyafeti, ne oturup kalkması ne de hareketleri farklıydı. Halkın toplu merasimlerinde, düğünlerinde, yemeklerinde bulunmayı severdi. O, yemek yerken yere oturur ve *"Ben bir kulun yediği gibi yer ve oturduğu gibi otururum."* derdi.[25] Bir Kurban Bayramı günü bayram namazı kılınmış ve ortaya tirit yemeği getirilmişti. Halk hemen yemeğin başına toplandı. Ancak oturanların sayısı artıp sıkışınca herkesle birlikte sofraya oturmaktan çekinmeyen Resûlullah da diz üstü oturmak zorunda kaldı. Hz. Peygamber'e bu oturuşu yakıştıramamış olmalı ki bir bedevî, "Bu oturuş da neyin nesi?" diyerek şaşkınlığını dile getirdi. Onun bu sözüne karşılık Allah Resûlü, *"Şüphesiz ki Allah beni mütevazı bir kul olarak yarattı, zorba ve inatçı biri olarak değil!"* cevabını verdi.[26] Arkadaşlarıyla birlikte iken, giyimiyle ya da tavırlarıyla dikkat çekmez, tam anlamıyla onlardan biri olurdu. Meselâ, Allah Resûlü'nün "anlayışlı insan" diye nitelediği, Hz. Ömer'in de bir konuyu kendisinden daha güzel ve veciz anlatanını görmediğini söylediği[27] Dımâm b. Sa'lebe, Medine'ye ilk geldiğinde mescitte ashâbıyla

22 Hİ2/495 İbn Hacer, *İsâbe*, II, 495.
23 HM7116 İbn Hanbel, II, 228.
24 İM3312 İbn Mâce, Et'ıme, 30.
25 MA19543 Abdürrezzâk, *Musannef*, X, 415.
26 D3773 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 17.
27 Hİ3/487 İbn Hacer, *İsâbe*, III, 487.

beraber oturan Hz. Peygamber'i tanıyamamış ve "Hanginiz Muhammed?" diye sormak zorunda kalmıştı.[28] Daha öncesinde, hicret esnasında da benzer bir olay yaşanmıştı. Rebîulevvel ayının bir pazartesi günü Allah Resûlü ve beraberindekiler sıkıntılı hicret yolculuğunun sonuna gelip Kubâ'ya ulaştıklarında Medineli Müslümanlar tarafından coşkulu bir şekilde karşılanmışlardı. Peygamber Efendimiz istirahat için bir hurmanın gölgesine oturmuş, kendilerini karşılayanlarla Hz. Ebû Bekir ilgilenmişti. Hatta ensardan Resûlullah'ı karşılamak için Kubâ'ya gelenler onu daha önceden hiç görmemiş oldukları için Hz. Ebû Bekir'i selâmlıyorlardı. Ne zaman ki Hz. Ebû Bekir, Peygamberimizi güneşten korumak maksadıyla kendi elbisesiyle ona gölgelik yapmıştı, işte ancak o zaman halk Resûlullah'ı tanıyabilmişlerdi.[29]

Hz. Âişe'nin ifadesiyle ashâbdan herhangi bir aile reisi evinde ne yapıyorsa o da aynısını yapardı.[30] O, herkes gibi bir insandı. Elbisesini temizler, koyununu sağar ve kendi ihtiyaçlarını kendisi görürdü.[31] Hz. Peygamber'i çocuklarla şakalaşırken,[32] torunlarını gezdirirken,[33] gençlerle dertleşirken, alış veriş yaparken, savaş için hendek kazarken görmek mümkündü. Sonradan Kûfe'ye yerleşen ve Abdülmelik b. Mervân'ın hilâfeti zamanında vefat eden[34] Câbir b. Semüre'ye Resûlullah ile birlikte oturup diğer insanlarla yaptıkları gibi sohbet ve muhabbet edip etmedikleri sorulunca o, "Elbette çok kereler sohbete dalardık. Resûlullah sabah namazından sonra, güneş yükselinceye kadar namaz kıldığı yerden kalkmazdı. O arada sahâbe sohbet edip konuşurlar, câhiliye döneminde yaşadıklarını anarlar ve gülerler, o da tebessüm ederdi." diye anlatmıştı.[35] Zeyd b. Sâbit ise böyle bir soruya, "Dünyadan bahsedersek bizimle beraber o da bahseder, yemekten söz edersek bizimle beraber o da söz ederdi." şeklinde cevap vermişti.[36]

Hz. Peygamber, insanların arasında onlardan biri olarak yaşantısını sürdürmekteydi. Herkes gibi o da hüzünlenir,[37] neşelenir[38] ve öfkelenirdi.[39] Onun da hayat meşgalesi vardı. Arkadaşlığı, dostluğu vardı. Eşleri, çocukları ve torunları vardı. Eşleriyle ilişkisinde sorun yaşadığı anlar da olmuştu,[40] onlarla huzur ve neşeyi paylaştığı anlar da...[41]

İnsanî ihtiyaçları olduğu gibi herhangi bir insanın yaşayabileceği durumlar onun da başına geliyordu. Bir defasında yolculuğun verdiği yorgunlukla uykuya teslim olmuş, sabah namazına kalkamamış ve ancak güneş yükseldikten sonra namazını kaza edebilmişti.[42] Bir defasında da kıldırdığı bir namazın rekât sayısında yanılmış, sahâbîler, namazda bir değişik-

[28] B63 Buhârî, İlim, 6.
[29] B3906 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45.
[30] EM540 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 190.
[31] HM26724 İbn Hanbel, VI, 256.
[32] B6354 Buhârî, Deavât, 31.
[33] MŞ32185 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Fedâil, 23.
[34] TK4/439 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 439.
[35] M1525 Müslim, Mesâcid, 286.
[36] MK4882 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, V, 140.
[37] M6025 Müslim, Fedâil, 62.
[38] B3556 Buhârî, Menâkıb, 23.
[39] D4659 Ebû Dâvûd, Sünnet, 10.
[40] B2468 Buhârî, Mezâlim, 25.
[41] D2578 Ebû Dâvûd, Cihâd, 61.
[42] B344 Buhârî, Teyemmüm, 6; M1560 Müslim, Mesâcid, 309.

lik olup olmadığını ona sorduklarında Hz. Peygamber, *"Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Sizin hatırladığınız gibi hatırlarım ve sizin unuttuğunuz gibi unuturum."* buyurdu. Sonra iki (secde ederek) sehiv secdesi yaptı.[43] Başka bir sefer sabah namazını kılarken Mü'minûn sûresini okumaya başlamıştı. Musa ve Harun peygamberlerin zikredildiği âyete[44] gelmişti ki kendisini bir öksürük almış, daha fazla okuyamayacağını anlayıp rükûya gitmişti.[45] Peygamber olmasına rağmen, daima Allah'a şükreden bir kul olma arzusu içindeydi. İbadet aşkıyla uzun süre namaz kılmaktan dolayı ayakları şişip çatlamıştı.[46] Öte taraftan gelmiş geçmiş bütün günahları affolunduğu hâlde, *"Bazen benim kalbimde bir dalgınlık olur ve bu yüzden günde yüz defa Allah'a istiğfar ederim."* buyurmuştu.[47]

Günlük hayatta karşılaşılabilecek sıkıntılara o da maruz kalabiliyordu. Meselâ, Hayber'den dönerken eşi Safiyye'yi bineğinin arka tarafına bindirmişti. Talihsizlik bu ya, yolda gelirken bindikleri bu dişi devenin ayağı sürçmüş ve Peygamberimiz ile eşi Safiyye, ikisi birden yere düşmüştü.[48] Yine başka bir gün, Allah Resûlü attan düşmüş ve sağ yanı incinmişti. O, bu yaralanmadan dolayı namazlarını bir süre oturarak kıldırmak zorunda kalmıştı.[49] Diğer insanlar gibi onun da hastalandığı olmuş ve döneminde geçerli olan tedavi yöntemlerini uygulamıştı. Şiddetli baş ağrısı çekmiş ve hacamat yaptırıp kan aldırmıştı.[50] Hz. Âişe'nin anlattığına göre, Peygamber (sav) hastalandığında kendisine ilaç vermelerini istememesine rağmen onun ağzına ilaç koymuşlardı. Onlar, Resûlullah'ın ilaç istememesini, ilaçtan hoşlanmamasına bağlamışlar ve ilacı içirmeye devam etmişlerdi. Hatta Resûlullah ayılınca kendisine ilaç içirenlerin hepsinin o ilaçtan içmesini isteyerek tatlı bir intikam bile almıştı.[51]

Resûl-i Ekrem'in dünya işlerine dair bilgi ve tecrübeleri, içinde yaşadığı toplumunkinden farklı değildi. Ziraatın yapılmadığı ve ticaretin egemen olduğu Mekke'den Medine'nin mümbit topraklarına geldiğinde, halkın tarımla uğraştığını görmüştü. Medine, yemyeşil hurma bahçelerinin bulunduğu bir bölge idi. Bu bahçeler Medinelilerin önemli bir geçim kaynağıydı. Ürünlerini daha kaliteli hâle getirmek için hurma ağaçlarını aşılıyorlardı. Peygamber (sav) onların bu durumunu görünce, *"Siz ne yapıyorsunuz?"* diye sordu. Onlar da aşılama işinin öteden beri yaptıkları bir uygulama olduğunu söylediler. Hz. Peygamber, *"Belki de bunu yapmasanız daha iyi olur."* dedi. Onun bu ifadesi üzerine aşılamayı bıraktılar. Fakat hurmalar o sene her zamankinden daha az mahsul verdi, hatta ye-

[43] M1284 Müslim, Mesâcid, 93.
[44] Mü'minûn, 23/45.
[45] HM15468 İbn Hanbel, III, 411.
[46] M7126 Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn, 81.
[47] M6858 Müslim, Zikir, 41.
[48] B6185 Buhârî, Edeb, 104; B5968 Buhârî, Libâs, 102.
[49] M921 Müslim, Salât, 77.
[50] B5700 Buhârî, Tıb, 15.
[51] B6886 Buhârî, Diyât, 14.

mişlerini döktü. Tavsiyesine uydukları için verimin düştüğünü Resûlullah'a bildirdiklerinde o şöyle buyurdu: *"Ben ancak bir beşerim. Size dininiz hakkında bir şey emredersem onu hemen alın! Kendi görüşümle bir şey emredersem, takdir edersiniz ki ben de bir insanım."*[52]

Aslında sahâbe dinî hususların dışında kalan işlerde Resûlullah'ın çoğunlukla kişisel tercihlerde bulunduğunun farkındaydı. Hâlid b. Velîd'in anlattığı şu olay, Resûlullah'ın damak zevkinin, içinde yetiştiği kültüre göre şekillendiğini göstermesinin yanı sıra onun tavırlarının kaynağına ilişkin sahâbe algısına da işaret etmektedir: Hâlid b. Velîd, Resûlullah (sav) ile birlikte hem teyzesi hem de Peygamberimizin eşi olan Meymûne bnt. Hâris'i ziyarete gitmişlerdi ve kendilerine bir çeşit kertenkele olan keler eti ikram edilmişti. Resûlullah'ın (sav) ne olduğunu bilmeden hiçbir şey yemediğini bilen bir hanım, Meymûne'ye, "Bunun ne yemeği olduğunu Resûlullah'a söylemeyecek misin?" dedi. Bunun üzerine Meymûne o yemeğin keler eti olduğunu söyledi. Durumu öğrenince Peygamberimiz yemeği yemedi. Bunun üzerine Hâlid Resûlullah'a keler etinin haram olup olmadığını sordu ve ondan, *"Hayır, fakat bizim bölgede olmadığı için ben ondan hoşlanmıyorum."* cevabını aldı. Sonrasını Hâlid şöyle anlatıyordu: "Bunun üzerine ben yemeği kendime çektim ve yedim. Bu sırada Resûlullah (sav) de beni izliyordu."[53]

Peygamberimizin, henüz çocukken el-Âs olan eski ismini Abdullah'a çevirdiği, en çok hadis nakleden sahâbîlerden[54] Abdullah b. Amr, ezberlemek amacıyla Hz. Peygamber'den işittiği her sözü yazmaktaydı. Sahâbeden bazıları, "Sen Resûlullah'tan işittiğin her şeyi yazıyorsun. Halbuki Resûlullah da nihayetinde bir insandır, hoşnut iken konuştuğu gibi öfkeliyken de konuşur." diyerek onu uyarma ihtiyacı hissetmişlerdi. Ancak Abdullah bu uyarıları Peygamberimize iletince o, parmağıyla ağzına işaret ederek şöyle demişti: *"Sen yazmaya devam et! Yemin ederim ki buradan doğru sözden başkası çıkmaz."*[55] Onun bu sözü insanî yönünün nebevî yönüne asla zarar vermediğinin bir ifadesiydi. Sevgili Peygamberimiz, *"Ben, öfkeli iken ümmetimden kime incitici söz söyler ya da beddua edersem, ben de Âdemoğullarından biriyim. Onların öfkelendiği gibi ben de öfkelenirim. Fakat Allah beni ancak âlemlere rahmet olarak göndermiştir."* demiş ve ardından da, *"Ey Allah'ım! Benim böyle bir tavrımı kıyamet gününde o kişi için bir rahmet vesilesi kıl!"* diye dua etmişti.[56] İnsanlar arasında hüküm verirken anlatılanlara göre karar verebileceğini bir seferinde şöyle ifade etmişti: *"Ben ancak bir insanım. Bana aranızdaki davaları arz ediyorsunuz. Bazılarınız derdini*

[52] M6127 Müslim, Fedâil, 140.
[53] B5391 Buhârî, Et'ıme, 10; N4322 Nesâî, Ferâ ve atîre, 26.
[54] Hİ4/192 İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 193.
[55] D3646 Ebû Dâvûd, İlim, 3.
[56] D4659 Ebû Dâvûd, Sünnet, 10.

daha iyi ifade edebilir ve ben duyduklarıma göre hüküm verebilirim. Kardeşinin hakkı olan bir şey konusunda herhangi birinizin lehine hükmedersem sakın onu almasın. Ben ona ancak ateşten bir parça kesmişimdir."[57] Bu sözleriyle Peygamberimiz, ikna edici konuşma kabiliyetine sahip olanları, bunu kullanarak davalı olduğu kişinin hakkını gasp etmemeleri konusunda uyarmıştı. Diğer taraftan sadece gördüğü ve duyduğu şeylere göre hareket ettiğini vurguluyordu. Aynı şekilde mutlak adaletin tesisini ne kadar arzuladığını belirtir ancak bir insan olarak bunu başarma konusunda ne kadar tedirgin olduğunu itiraf ederdi. Meselâ, Resûlullah (sav) günlerini eşleri arasında âdil bir şekilde paylaştırır, sonra da, *"Allah'ım bu, gücüm nispetinde benim yapabildiğimdir. Senin kudretinde olan, ama benim gücümün yetmediği konularda beni kınama!"* diye dua ederdi.[58]

Herhangi bir insan için geçerli olan beşerî ihtiyaçlar onun için de söz konusu idi. Fakat o bunları âhiret bilinci ile sınırlıyor ve kontrol altında tutuyordu. Hasırın izlerini Allah Resûlü'nün vücudunda görünce duygulanıp ağlayan Hz. Ömer, "Ey Allah'ın Resûlü! Kisra ve Kayser'in hâli ortada (servet ve saltanat içindeler) ve sen Allah'ın Resûlü'sün!" dediğinde, *"Dünyanın onların, âhiretin ise bizlerin olmasını istemez misin?"* diye cevap vermişti.[59] Zaten o, peygamberliğinin ilk günlerinde davasından vazgeçmesi için müşriklerin teklif ettiği her türlü mal mülk ve makamı reddederek beşerî arzuların peşine düşmediğini göstermişti.[60] Kendisini bu dünyada, ağacın altında geçici olarak dinlenen bir yolcuya benzetirdi.[61]

Başta ailesi olmak üzere yakın ve uzak arkadaşları onunla olağan beşerî ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Onunla yolculuğa çıkanlar,[62] onun adına alışveriş yapanlar,[63] onunla aynı yastığa baş koyan hanımları, kendileri gibi olan bir insanla yaşadıklarını biliyorlardı. Ona şaka yapanlar olduğu gibi,[64] onunla okçuluk gibi oyunlar oynayanlar da olmuştu.[65] Hz. Peygamber'in kızdığı, kırıldığı insanlar da vardı. Ancak hepsi aynı zamanda onun kendi içlerinden seçilmiş ve vahiy alan bir peygamber olduğunu daima hatırlarında tutuyorlardı. Bedir Savaşı'nda müşriklerin safında yer almış, ardından Müslüman olmuş, Peygamber'in (sav) yanında bazı savaşlara katılmış ve Yermûk Savaşı'ndan sonra Şam'a yerleşmiş olan Kubas b. Eşyem'in,[66] Allah Resûlü ile Fil senesi doğduklarını söylemesi üzerine, "Sen mi büyüksün yoksa Resûlullah (sav) mı?" diye sorulduğunda, "Resûlullah (sav) benden büyüktür ama ben ondan önce doğmuşum." şeklindeki cevabı işte bu bilincin asil bir tezahürüydü.[67]

[57] B7169 Buhârî, Ahkâm, 20; D3583 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 7.
[58] D2134 Ebû Dâvûd, Nikâh, 37-38; N3395 Nesâî, Işratü'n-nisâ', 2.
[59] B4913 Buhârî, Tefsîr, (Tahrîm) 2; HM12444 İbn Hanbel, III, 140.
[60] HS2/101 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 101; BN3/56 İbn Kesîr, *Bidâye*, III, 56.
[61] T2377 Tirmizî, Zühd, 44; İM4109 İbn Mâce, Zühd, 3.
[62] B344 Buhârî, Teyemmüm, 6.
[63] B3642 Buhârî, Menâkıb, 28; D3384 Ebû Dâvûd, Büyû', 27.
[64] D5000, D5001 Ebû Dâvûd, Edeb, 84.
[65] B2899 Buhârî, Cihâd, 78.
[66] Hİ5/408 İbn Hacer, *İsâbe*, V, 408.
[67] T3619 Tirmizî, Menâkıb, 2.

Hanımları ondan ısrarla dünyalık giysi ve ziynetler isteyerek kendisini gücendirdiklerinde, elbette ona bir beşer muamelesi yapıyorlardı. Ama diğer taraftan Allah'ın Peygamberi'ni öfkelendirmenin Allah'ı gazaplandıracağı şeklinde uyarılar da alıyorlardı. Hz. Peygamber'in hanımlarına gücenip onlardan ayrı yaşadığı günlerde Hz. Ömer, kızı Hafsa'ya şöyle demişti: "Resûlullah'ı gücendiren kadın, rezil ve perişan olur! Hanginiz Resûlü'nün öfkesinden dolayı Allah'ın da öfkelenip sizi helâk etmeyeceğinden emin olabilir? Resûlullah'a karşı daha ileri gitme! Ona karşı gelme! Onu bırakma!"[68]

Allah Resûlü'nün beşerî yaşantısını nebevî yönünden ayırma imkânı yok gibiydi. Örneğin öfkelense de ağzından haktan başka bir söz çıkmazdı.[69] İnsanlık hâliyle aksırdığında, insanlara aksırmanın âdâbını anlatıyor,[70] yemek yediğinde, yeme içmenin kurallarını[71] ya da sabah uyuyakaldığında namazın kazasını öğretiyordu.[72] Zaten onun beşer bir peygamber olarak gönderilmesindeki hikmet tam da buydu. Öyle ya yemeyen, uyumayan ve unutmayan bir peygamber bütün bu özelliklere sahip insanlara nasıl örnek olabilirdi? Hele hele ölümü ve ötesini, ölümlü bir peygamberden daha güzel, kim anlatabilirdi?

Allah, elçi olarak insanlara bir melek ya da insan olmayan herhangi bir varlığı göndermemiş, onlar gibi yaşayan bir insanı seçmişti. Önceki peygamberler gibi son peygamber Hz. Muhammed (sav) de gönderildiği toplumun içinden seçilmişti. Çünkü onun getirdiği din, bireysel ve toplumsal hayatın her alanına ilişkin mesajlar taşımakta ve o da bu mesajları hem anlatarak hem de yaşayarak insanlara ulaştırmaktaydı. Bu bakımdan onlarla aynı dili konuşan, aynı hayatı paylaşan, aynı ruhî ve bedenî ihtiyaçlara sahip olan bir peygamber örnek olabilirdi. Toplumun her kesimi onda bir örneklik bulabilmişti.[73] O, ev içinde bir aile reisi, bir eş ya da bir baba idi. Toplum içerisinde bir arkadaş ya da bir komşu idi. Pazarda bir müşteri, sokakta halktan biri gibiydi. O, devletin başı ve bir ordu komutanı idi. O aynı zamanda bir peygamberdi ve her işinde insanlara örnekti. O, ne sadece beşerdi, ne de yalnızca peygamberdi. O, Kur'an'da ifade edildiği üzere, *"beşer-resûl"* idi. İşte Allah Resûlü'nün bir beşerden seçilmesi, tamamen bu ilâhî hikmetlere dayanmaktaydı.

68 B2468 Buhârî, Mezâlim, 25.
69 D3646 Ebû Dâvûd, İlim, 3.
70 B6224 Buhârî, Edeb, 126; HM9660 İbn Hanbel, II, 440.
71 D3773 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 17; İM3275 İbn Mâce, Et'ıme, 12.
72 B344 Buhârî, Teyemmüm, 6.
73 Ahzâb, 33/21.

BİR PEYGAMBER OLARAK HZ. MUHAMMED

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: سَمِعَ عُمَرَ ﵁ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ:
"لاَ تُطْرُونِى كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ، فَقُولُوا:
عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ."

İbn Abbâs'ın işittiğine göre,
Hz. Ömer (ra) minberde şunları söylemiştir:
"Ben Peygamber'i (sav) şöyle buyururken işittim: *'Hıristiyanların Meryem oğlunu (İsa'yı) övmekte aşırı gittikleri gibi siz de beni övmede aşırılık göstermeyin. Şüphesiz ki ben Allah'ın kuluyum. Onun için bana 'Allah'ın kulu ve resûlü' deyin."*

(B3445 Buhârî, Enbiyâ, 48)

رَافِعُ بْنُ خَدِيجٍ قَالَ: قَدِمَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ... فَقَالَ:
"إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ مِنْ دِينِكُمْ فَخُذُوا بِهِ وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ مِنْ رَأْيٍ فَإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلَ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ إِلَّا مَوْضِعَ لَبِنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيَعْجَبُونَ لَهُ وَيَقُولُونَ هَلَّا وُضِعَتْ هَذِهِ اللَّبِنَةُ؟ قَالَ: فَأَنَا اللَّبِنَةُ وَأَنَا خَاتِمُ النَّبِيِّينَ."

عَنْ أَبِى مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"إِنَّمَا مَثَلِى وَمَثَلُ مَا بَعَثَنِى اللَّهُ بِهِ كَمَثَلِ رَجُلٍ أَتَى قَوْمًا فَقَالَ: يَا قَوْمِ إِنِّى رَأَيْتُ الْجَيْشَ بِعَيْنَىَّ، وَإِنِّى أَنَا النَّذِيرُ الْعُرْيَانُ فَالنَّجَاءَ. فَأَطَاعَهُ طَائِفَةٌ مِنْ قَوْمِهِ فَأَدْلَجُوا، فَانْطَلَقُوا عَلَى مَهَلِهِمْ فَنَجَوْا، وَكَذَّبَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ فَأَصْبَحُوا مَكَانَهُمْ، فَصَبَّحَهُمُ الْجَيْشُ، فَأَهْلَكَهُمْ وَاجْتَاحَهُمْ، فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ أَطَاعَنِى، فَاتَّبَعَ مَا جِئْتُ بِهِ، وَمَثَلُ مَنْ عَصَانِى وَكَذَّبَ بِمَا جِئْتُ بِهِ مِنَ الْحَقِّ."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ:
"مَنْ أَطَاعَنِى فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ، وَمَنْ عَصَانِى فَقَدْ عَصَى اللَّهَ..."

Râfi' b. Hadîc'in naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) Medine'ye geldiğinde... (hurmaların aşılanması konusunda kendi görüşünü belirttikten sonra) şöyle buyurmuştur: *"Ben ancak bir insanım, size dininize dair bir şey emredersem onu hemen alın. Ama kendi görüşümle bir şey emredersem (unutmayın ki) ben de bir insanım."*

(M6127 Müslim, Fedâil, 140)

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Benimle benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev inşa eden kimseye benzer. O kimse evi güzelce yapıp mükemmel hâle getirmiş fakat bir köşede sadece bir tuğla yeri boş kalmıştır. İnsanlar bu evi dolaşırlar, ona hayran olurlar ve şöyle derler: Keşke şu tuğla da konulmuş olsaydı."* Resûlullah sözlerine şöyle devam etmiştir: *"İşte ben o tuğlayım. Ben peygamberlerin sonuncusuyum."*

(B3535 Buhârî, Menâkıb, 18)

Ebû Musa'dan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Benim ve Allah'ın bana verdiği görevin durumu, bir kavme gelip 'Ben, düşman ordusunu gözlerimle gördüm. Ben apaçık bir uyarıcıyım. Derhâl kaçıp kurtulun!' diyen kimsenin hâline benzer. Kavminden bir kısmı onun uyarısına itaat etmiş ve geceleyin yavaşça kaçıp kurtulmuş; bir kısmı ise (onu) yalanlamış ve oldukları yerde sabahlamıştır. Düşman ordusu sabah gelip onları yok etmiştir. İşte bana itaat edip getirdiğime tâbi olan kimsenin misali ile bana isyan edip getirdiğim hakikati yalanlayanın misali buna benzer."*

(B7283 Buhârî, İ'tisâm, 2; M5954 Müslim, Fedâil, 16)

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş, bana isyan eden Allah'a isyan etmiş olur..."*

(M4749 Müslim, İmâre, 33; B7137 Buhârî, Ahkâm, 1)

Mekke'nin fethi için Medine'den ayrılan Peygamber (sav), yolda müttefik kabilelerin de katılımıyla yaklaşık on bin kişiye ulaşan ihtişamlı bir ordu ile Mekke'ye doğru ilerliyordu. İslâm ordusunun yola çıktığı haberi Mekke'ye ulaşınca, Mekke'nin ileri gelenlerinden Ebû Süfyân, Hakîm b. Hizâm ve Büdeyl b. Verka', gelen ordu hakkında daha fazla bilgi edinmek için Mekke dışına, Müslümanların geldiği güzergâha doğru yola çıkmışlardı. Resûlullah, Mekke'ye çok yakın bir mesafede olan Merrü'z-zahrân vadisine gelip yerleştiklerinde askerlerine çok sayıda ateş yakmalarını emretmiş, böylece Mekkelilerin gözlerini iyice korkutmayı amaçlamıştı. Gerçekten de Ebû Süfyân ve yanındakiler gördükleri karşısında telaşlanmışlar ve sonunda Müslümanlar tarafından fark edilmişlerdi. Yakalanıp Hz. Peygamber'in huzuruna getirildiklerinde ise Ebû Süfyân İslâm'ı kabul etmişti. Peygamber Efendimiz Hz. Abbâs'a, İslâm ordusunun ihtişamını seyredip etkilenmesi için, Ebû Süfyân'ı ordunun geçeceği yola götürmesini emretti. Bunun üzerine Hz. Abbâs, Ebû Süfyân'la birlikte orduyu rahat görebilecekleri bir yere gitti. Öncelikle İslâm ordusunun ilk saflarında yer alan çeşitli müttefik Arap kabileleri geçmeye başladı. Ardından ise ensar, muhacirler ve onların içerisinde zırha bürünmüş bir vaziyette[1] Hz. Peygamber göründü.[2]

Bu ihtişamlı ordu karşısında Ebû Süfyân hayretler içerisinde, "Ey Abbâs, kim bunlar?" diye sordu. Hz. Abbâs, "Bunlar Resûlullah ve ilk muhacirler ile ensardan oluşan ashâbı" dedi. Ashâbının Hz. Peygamber'e olan bağlılığına ve itaatine, ordusunun disiplinine şahit olan Ebû Süfyân, Abbâs'a hitaben, "Vallahi, kardeşinin oğlunun saltanatı çok büyümüş!" diyerek hayretini dile getirdi. Abbâs ise ona cevaben, "Hayır! Vallahi, bu saltanat değil, nübüvvettir!" karşılığını verdi.[3]

Ebû Süfyân'ın "saltanat" olarak gördüğü bu nimeti, Hz. Peygamber'in amcası Abbâs (ra) "nübüvvet" olarak niteliyordu. Çünkü karşılarındaki bu tablo ne bireysel bir çaba ne de saltanat ile elde edilebilirdi. Evet, bir nebî idi o, nübüvvet ile görevlendirilmişti. O (sav) görevinin gereklerini yerine getirmiş, nübüvveti kendisine veren yüce irade de ona her türlü desteği vermiş ve sonuçta ortaya böyle bir manzara çıkmıştı. Nübüvvet sebebiyle doğup büyüdüğü şehirden çıkarılmış iken yine nübüvveti sayesinde

[1] MŞ36889 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Meğâzî, 34.
[2] B4280 Buhârî, Meğâzî, 49; VM2/814 Vâkıdî, Meğâzî, II, 814.

kısa sürede güçlenmiş, kendisine gönülden bağlı taraftarlar kazanmış ve Mekke'yi fethetmeye gelmişti.

Yalnızca Allah'ın seçtiği sevgili kullarına nasip olan,[4] istemekle elde edilemeyecek bu nübüvvet nimeti ile vazifelendirilen Hz. Muhammed (sav) âlemlere rahmet olarak gönderilmişti.[5] İşte bu rahmetin ilk tezahürü, oluşturduğu bu inançlı toplumda açık bir şekilde görülüyordu. Nitekim Hz. Peygamber, câhiliye karanlığından çıkardığı ashâbını, faziletli bir toplum hâline getirmiş bir vaziyette Mekke'ye geri dönüyor, bunu gören müşrikler ise hayretler içerisinde kalıyordu. Ebû Süfyân'ın dile getirdiği bu hayret verici değişim, arkasında birçok taraftar toplamış bir liderin saltanatı değil, Hz. Peygamber'in beşer ve liderlik vasıflarının nübüvvet ile desteklenmesi sonucunda oluşmuş üstün başarılarının bir tezahürü idi.

Nübüvvet gerçeğini kabullenemeyen müşriklerin akıl almaz peygamber tasavvurlarına karşın Kur'an'da, Hz. Peygamber'in bir "resûl/nebî" olduğu ilân edilirken hemen ardından onun aynı zamanda ölümlü bir "beşer/insan" olduğu da hatırlatılıyordu.[6] Muhammed (sav), Allah'ın elçisi olmakla birlikte aynı zamanda bir insandı. O, Mekkeli müşriklerin görmek istedikleri gibi ne bir melek ne bir kâhin ne de bir şair idi...[7] Kur'an'ın ifadesiyle o, "beşer-resûl" idi.[8] Bu hususu bizzat Hz. Peygamber de değişik vesilelerle dile getiriyordu. Nitekim *"Ben peygamberim, bunda yalan yok!"* der demez hemen, *"Ben Abdülmuttalib'in oğluyum."* diye ekliyordu. O, *"Hıristiyanların Meryem oğlunu (İsa'yı) övmekte aşırı gittikleri gibi siz de beni övmede aşırılık göstermeyin. Şüphesiz ki ben Allah'ın kuluyum. Onun için bana, 'Allah'ın kulu ve resûlü' deyin."*[9] sözleriyle kendisinin hem bir nebî hem de bir beşer olduğunu vurguluyordu. Yine, *"Ben ancak bir insanım, size dininize dair bir şey emredersem onu hemen alın. Ama kendi görüşümle bir şey emredersem (unutmayın ki) ben de bir insanım."*[10] derken de bilhassa din ile ilgili konularda kendisine itaat edilmesi gerektiğinin altını çiziyordu.

O, bir insan olmakla birlikte aynı zamanda Rabbinden vahiy alan bir peygamberdi. Vahiy alması, Hz. Peygamber'i diğer insanlardan ayıran en önemli vasfı idi. *"De ki: 'Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. (Ne var ki) bana, 'Sizin ilâhınız ancak bir tek ilâhtır.' diye vahyolunuyor..."*[11] âyeti bu hususu açık bir şekilde ortaya koyuyordu. O (sav), Allah'ın kulları arasından seçtiği son peygamberdi.[12] Peygamber (sav), son peygamber oluşunu mütevazı bir şekilde şöyle misallendirmişti: *"Benimle benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev inşa eden kimseye benzer. O kimse evi güzelce yapıp mükemmel*

[3] MŞ36889 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Meğâzî, 34.
[4] Şûrâ, 42/13.
[5] Enbiyâ, 21/107; Nahl, 16/64.
[6] İsrâ, 17/90-95; Ahzâb, 33/40.
[7] İsrâ, 17/47, 95; Enbiyâ, 21/5; Tûr, 52/29-30.
[8] İsrâ, 17/93.
[9] B3445 Buhârî, Enbiyâ, 48; HM391 İbn Hanbel, I, 56.
[10] M6127 Müslim, Fedâil, 140.
[11] Kehf, 18/110.
[12] Ahzâb, 33/40; D4252 Ebû Dâvûd, Melâhim, 1.

hâle getirmiş fakat bir köşede sadece bir tuğla yeri boş kalmıştır. İnsanlar bu evi dolaşırlar, ona hayran olurlar ve şöyle derler: Keşke şu tuğla da konulmuş olsaydı." Allah Resûlü sözlerine şöyle devam etmişti: *"İşte ben o tuğlayım. Ben peygamberlerin sonuncusuyum."*[13]

Kırk yaşında Rabbinden aldığı vahiy ile ağır bir sorumluluk[14] yüklenerek nübüvvet ve risâlet görevine başlamıştı. Hz. Peygamber'in nübüvvet vazifesi, sadece gönderilmiş olduğu toplum ile de sınırlı değildi. Yüce Rabbimiz onu bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndermişti.[15] Bu sebeple ona kıyamete kadar bâkî kalacak, eşsiz bir kitap olan Kur'an vahyolunmuştu. Hz. Peygamber (sav), *"Peygamberlere kendi dönemlerindeki insanların inanacakları mucizeler verilmiştir. Bana verilen mucize ise Allah'ın bana verdiği vahiydir (Kur'an'dır)."*[16] buyurarak nübüvvetinin bu yönüne işaret etmişti. Bu mucize, diğer peygamberlerin sadece kendi kavimlerine hitap eden çeşitli mucizelerinden ayrılıyordu. Kur'an, hem lafzı, hem de mânâsı itibariyle bir mucizeydi. Şiir ve edebiyat alanındaki maharetleri ile meşhur olmuş bir toplumda lafzı ve mânâsı ile insanları âciz bırakmış,[17] toplumu maddî ve manevî kirlerden arındırıp inananlar için dünya ve âhiret saadetini elde etme vesilesi olan mânâsı ile de kıyamete kadar devam edecek bir mucize olmuştu.

Hz. Peygamber'i (sav) nübüvvet vazifesinde yalnız bırakmayan Rabbi, *"Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız."*[18] buyurarak gönderdiği Kur'an'ı kendisinin koruyacağını Resûlü'ne müjdeliyordu. Nitekim Allah Teâlâ'nın gözetimi ve koruması, tebliğ vazifesini icra ederken daima Peygamber Efendimizin yanındaydı. Bu sebeple onun, vahyi tebliğ ederken ya da açıklarken olsun yanlış bir şey söylemesi yahut inen bir vahyi gizlemesi mümkün değildi. Zaten kişiliği de buna müsait değildi. Peygamber olmadan önce dahi çevresi tarafından güzel ahlâkı, mertliği, yalan söz söylemeyip daima doğruyu söylemesi ve güvenilirliği ile tanınmakta,[19] bu sebeple de kendisine "el-Emîn" denilmekteydi.[20] Peygamber olmadan önce yalan söylemesine ihtimal dahi verilemeyen[21] bir kimsenin, Allah'tan aldığı vahyi eksik yahut ilâveli bir şekilde aktarması elbette söz konusu olamazdı. *"Eğer (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra onun şah damarını koparır (onu yaşatmaz)dık. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı."*[22] âyetleri, Hz. Peygamber'in tebliğ görevinde ne denli titiz olduğunu göstermekteydi. Nitekim o, nefsinin arzularına göre konuşmazdı. Onun bildirdikleri vahiyden başkası değildi.[23]

[13] B3535 Buhârî, Menâkıb, 18; M5963 Müslim, Fedâil, 23.
[14] Müzzemmil, 73/5.
[15] Sebe', 34/28.
[16] B4981 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 1; M385 Müslim, Îmân, 239.
[17] Yûnus, 10/37-38.
[18] Hicr, 15/9.
[19] M508 Müslim, Îmân, 355; B4953 Buhârî, Tefsîr, (Alak) 1.
[20] ST43 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 146.
[21] B4553 Buhârî, Tefsîr, (Âl-i İmrân) 4.
[22] Hâkka, 69/44-47.

Hz. Peygamber'den duyduğu her sözü ezberlemek için yazdığı bilinen Abdullah b. Amr'a sahâbeden bazıları, "Sen işittiğin her şeyi yazıyor musun? Halbuki Resûlullah da bir insandır, öfkeliyken konuştuğu gibi mutluyken de konuşur." diyerek onu, duyduğu her şeyi yazmaması konusunda uyarma ihtiyacı hissetmişlerdi. Ancak Abdullah bu uyarılardan Hz. Peygamber'e bahsedince, Efendimiz parmağıyla ağzına işaret ederek, *"Yaz! Canım elinde olana yemin ederim ki buradan haktan başkası çıkmaz."* demişti.[24]

Hz. Peygamber'in Rabbinden aldığı vahiyleri gizlemesi de düşünülemezdi. Nitekim Yüce Allah çok açık bir şekilde, *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun..."*[25] buyuruyordu. Hz. Âişe de Peygamber'in (sav) Allah'ın Kitabı'ndan herhangi bir şeyi gizlediğini iddia edenlerin yalan söyleyip Allah'a iftira etmiş olacaklarını söylemekteydi.[26]

Allah Teâlâ, Resûlü'nü yalnızca tebliğ ettiği konularda değil müşrikler ile olan mücadelelerinde de gözetip koruyordu. Müşriklerin Hz. Peygamber'i inkârları ve ona karşı yürüttükleri haince mücadeleler karşısında Allah Teâlâ, *"Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen bizim gözetimimizdesin..."*[27] *"... Allah seni insanlardan korur..."*[28] ve *"(Resûl'üm!) Allah'ın sana lütfu ve esirgemesi olmasaydı onlardan bir güruh seni saptırmaya yeltenmişti. Onlar yalnızca kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler..."*[29] buyurarak onun daima Rabbinin gözetimi altında olduğunu hatırlatmış, böylece onun mâneviyatını ve zorluklara karşı direncini kuvvetlendirerek peygamberlik vazifesini olanca gayreti ile sürdürmesi konusunda kendisini teşvik etmişti. Yine Rabbi, müşriklere karşı, *"...De ki: 'Haydi, çağırın ortaklarınızı, sonra bana tuzak kurun da bana göz açtırmayın bakalım! Şüphesiz benim velîm, Kitab'ı (Kur'an'ı) indiren Allah'tır. O, bütün salihlere velîlik eder.'"*[30] demesini öğütleyerek daima onu koruyup gözettiğini vurgulamıştı.

Rabbinin gözetimi ve himayesi altında risâlet görevini yürüten Hz. Peygamber, müşrikler ile olan mücadelesinde birçok ilâhî yardımı somut bir şekilde görmüştü. Bu yardım Bedir,[31] Uhud,[32] Hendek, Huneyn Gazvesi[33] ve müşrikler ile olan diğer savaşlarda bazen görünmeyen ordular ile[34] bazen bir rüzgâr ile[35] bazen ise düşmanın kalbine korku düşmesiyle gerçekleşmiştir.[36] Yüce Allah kimi zaman düşmanın sayısını Müslümanlara az göstererek onları cesaretlendirmiş,[37] kimi zaman da sağında ve solunda elçisini koruyan beyaz giyimli gözle görülen muhafızlarla[38] onları desteklemişti. Ancak bu yardımlar Hz. Peygamber'i asla gevşekliğe sevk

[23] Necm, 53/3-4.
[24] D3646 Ebû Dâvûd, İlim, 3.
[25] Mâide, 5/67.
[26] M439 Müslim, Îmân, 287; B7531 Buhârî, Tevhîd, 46.
[27] Tûr, 52/48.
[28] Mâide, 5/67.
[29] Nisâ, 4/113.
[30] A'râf, 7/195-196.
[31] Âl-i İmrân, 3/123.
[32] B4054 Buhârî, Meğâzî, 18.
[33] Tevbe, 9/25.
[34] Tevbe, 9/26.
[35] Ahzâb, 33/9.
[36] Ahzâb, 33/26; M1163 Müslim, Mesâcid, 3.
[37] Enfâl, 8/44.
[38] M6005 Müslim, Fedâil, 47.

etmemiş, tam aksine o, yürüttüğü mücadelelerde daima gerekli tedbirleri alarak[39] kendi savaş taktiği belirlemişti. Her türlü önlemi aldıktan sonra Rabbine tevekkül eden Peygamber Efendimizin düşmana karşı gönlünde korku ve karamsarlığa yer kalmamıştı. Çünkü Rabbinin her zaman onunla beraber olduğunu biliyordu.[40]

Bu ilâhî gözetim altında risâlet görevini en güzel şekilde yerine getiren Hz. Peygamber günahlardan da korunmuştu.[41] Onun bulunduğu konum itibariyle uygun olmayan ortamlara girmesi, yasaklanmış fiilleri işlemesi zaten mümkün değildi. Bununla birlikte Resûlullah'ın "zelle" olarak adlandırılan küçük hataları Allah Teâlâ'nın müdahalesi ile hemen düzeltiliyordu. Söz gelimi Hz. Peygamber, müşriklerin ileri gelenlerini İslâm'a davet ettiği bir esnada yanına gelen âmâ sahâbî Abdullah b. Ümmü Mektûm ile ilgilenmemesi üzerine[42] ve Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirler ile ilgili olarak ashâbı ile yaptığı istişarenin ardından alınan esirleri fidye karşılığında salma kararı üzerine Rabbinden ikaz almıştı.[43] Hz. Peygamber, peygamberliği boyunca İslâm'ı en ince ayrıntısına kadar yaşayarak ashâbına örnek olmuştu. Nitekim Yüce Rabbimiz, *"Andolsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için; Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır."*[44] buyurmaktaydı. Çünkü Hz. Peygamber, risâleti boyunca öncelikle vahyolunan emirleri kendisi uygulamış, yasaklanan fiillerden sakınmıştı. Böylece o, örnek şahsiyeti ile ilâhî vahyin en büyük delili olmuştu. Çünkü ilâhî irade Hz. Peygamber'i Müslümanlara, Müslümanları da diğer insanlara örnek (şahit) göstermekteydi.[45]

Peygamber (sav), risâleti boyunca hâli ve sözleri ile ilâhî mesajı insanlığa duyurmak uğrunda sürekli bir mücadele içerisinde olmuştu. Nitekim ona gelen ilk vahiylerde kalkıp yakınlarını uyarması emredilmişti.[46] Rabbinden, *"En yakın akrabanı uyar."*[47] emrini alan Allah Resûlü, Safâ tepesine çıkıp Mekkelilere şöyle seslenmişti: *"Ne dersiniz, size şu dağın arkasından (sizinle savaşmak üzere düşman) atlılar çıkacağını haber versem bana inanır mısınız?"* Müşrikler cevaben, "Biz senin hiç yalanını görmedik." demişlerdi. Resûlullah ise onlara peygamberlik misyonunu şu sözleri ile açıklamıştı: *"Öyleyse (haberiniz olsun ki) ben, şiddetli bir azap öncesinde sizin için (gönderilmiş) bir uyarıcıyım."*[48]

Hz. Peygamber bu durumu ashâbına şu temsil ile anlatmaktaydı: *"Benim ve Allah'ın bana verdiği görevin durumu, bir kavme gelip 'Ben, düşman ordusunu gözlerimle gördüm. Ben apaçık bir uyarıcıyım. Derhâl kaçıp kurtulun!'*

[39] B2947 Buhârî, Cihâd, 103; B3051 Buhârî, Cihâd, 173.
[40] Enfâl, 8/19; Tevbe, 9/40.
[41] B4837 Buhârî, Tefsîr, (Fetih) 2; M7126 Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn, 81.
[42] Abese, 801/1-11; TT24/217 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 217.
[43] Enfâl, 8/67; M4588 Müslim, Cihâd ve siyer, 58.
[44] Ahzâb, 33/21.
[45] Hac, 22/78.
[46] Müddessir, 74/1-2.
[47] Şuarâ, 26/214.
[48] B4971 Buhârî, Tefsîr, (Leheb) 1; M508 Müslim, Îmân, 355.

diyen kimsenin hâline benzer. Kavminden bir kısmı onun uyarısına itaat etmiş ve geceleyin yavaşça kaçıp kurtulmuş; bir kısmı ise (onu) yalanlamış ve oldukları yerde sabahlamıştır. Düşman ordusu sabah gelip onları yok etmiştir. İşte bana itaat edip getirdiğime tâbi olan kimsenin misali ile bana isyan edip getirdiğim hakikati yalanlayanın misali buna benzer."[49]

Resûlullah (sav), bu misal ile kendisine iman edip tâbi olmayanları düşman tarafından helâk edilen kimselere benzetmekteydi. Ona itaat etmeyenler hakikaten de dünya ve âhirette mutluluğa erişemeyeceklerdi. Çünkü Resûlullah'a itaat, Allah'a itaat demekti.[50] Efendimiz, *"Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş, bana isyan eden Allah'a isyan etmiş olur..."*[51] buyurarak bu gerçeğe işaret etmekte ve ümmetinden kendisine itaat eden herkesin cennete gireceğini ashâbına müjdelemekte,[52] *"Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki bu toplumdan Yahudi veya Hıristiyan biri beni işitip de getirdiğim dine inanmadan ölürse, mutlaka cehennemliklerden olur."*[53] buyurarak da kendisine itaat etmeyenlerin kötü akıbetini haber vermekteydi. Yüce Rabbimiz de, *"Kim Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse, (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik."*[54] buyurarak Hz. Peygamber'e itaati kendisine itaat olarak görüyor, itaat etmeyenler karşısında ise Peygamber Efendimizin vazifesinin onların başında bir bekçi gibi dikilip onları İslâm'a girmeye zorlamak olmadığını vurguluyordu. Başka bir âyet ise cehennemlik olanlardan Hz. Peygamber'in sorumlu tutulmayacağını haber veriyordu.[55] Çünkü Hz. Peygamber yalnızca ilâhî vahyi tebliğ ile yükümlü idi.[56] Hidayet etme ise ilâhî iradeye bağlıydı[57] ve Yüce Rabbimiz zalim, kâfir ve fâsık (günahkâr) toplumları hidayete erdirmeyeceğini Resûlü'ne bildirmekteydi.[58]

Yüce Rabbimiz, *"Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik."*[59] âyetiyle de Hz. Peygamber'in nübüvvet vazifesini en kapsamlı şekilde açıklıyordu: Örnek, müjdeleyici, uyarıcı, davetçi, aydın ve aydınlatıcı bir peygamber...

Yaşantısıyla Müslümanlığı en güzel şekilde temsil eden Hz. Peygamber, *"(Resûlüm!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!.."*[60] emri gereğince bir yandan müşrikleri yumuşak bir şekilde İslâm'a davet ediyor, diğer yandan da Allah'tan aldığı vahiyleri inananlara tebliğ ediyordu. Peygamber Efendimiz yalnızca Kur'an âyetlerini ashâbına bildirmek ile kalmıyor, aynı zamanda bu âyetleri onların anla-

[49] B7283 Buhârî, İ'tisâm, 2; M5954 Müslim, Fedâil, 16.
[50] Nisâ, 4/80; Enfâl, 8/20.
[51] M4749 Müslim, İmâre, 33; B7137 Buhârî, Ahkâm, 1.
[52] B7280 Buhârî, İ'tisâm, 2.
[53] M386 Müslim, Îmân, 240.
[54] Nisâ,4/80.
[55] Bakara, 2/119.
[56] Âl-i İmrân, 3/20; M3696 Müslim, Talâk, 35.
[57] Kasas, 28/56.
[58] Bakara, 2/258, 264; Tevbe, 9/24.
[59] Ahzâb, 33/45, 46.
[60] Nahl, 16/125.

yabileceği bir şekilde açıklıyordu. Onun bu vazifesini Yüce Rabbimiz, *"(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik."*[61] âyeti ile ifade ediyordu.

Peygamber Efendimiz, Allah'ın kendisi ile göndermiş olduğu hidayeti yağmura benzetiyordu: *"Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim, (farklı yapılardaki) topraklara düşen bol yağmura benzer. Bunlardan bazıları temizdir, suyu alır, bol bitki ve ot yetiştirir. Bazıları kuraktır, suyu (yüzeyinde) tutar. Bu sudan insanlar yararlanır; hem kendileri içerler hem de (hayvanlarını) sularlar ve ziraat yaparlar. Diğer bir toprak çeşidi de vardır ki dümdüzdür. (Ona da yağmur düşer ama) o ne su tutar ne de bitki yetiştirir. Allah'ın dinini inceden inceye kavrayan, Allah'ın beni kendisiyle gönderdiğinden (hidayet ve ilimden) faydalanan, öğrenen ve öğreten kimse ile (bunları duyduğu vakit kibrinden) başını bile kaldırmayan ve kendisiyle gönderildiğim Allah'ın hidayetini kabul etmeyen kimsenin misali işte böyledir."*[62]

Hz. Peygamber, Kur'an'ı ashâbına anlatmanın yanında, Kur'an'da olmayan hususlarda yeni hükümler koymak suretiyle teşrîde (yasama) aktif bir rol de oynuyordu. Nitekim onun bu yönü Kur'an'da şöyle ifade ediliyordu: *"Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûl'e, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar..."*[63] Hz. Peygamber bir yandan karşılaştığı yeni meseleler hakkında yeni hükümler veriyor, bir yandan da Müslümanlar arasındaki meselelerde hakemlik yapıyordu. Onun verdiği hükümlere uymak ise zorunluluk arz ediyordu: *"Hayır! Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam mânâsıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar."*[64] Yine, *"Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mümin erkek ve hiçbir mümin kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır."*[65] âyeti de Hz. Peygamber'in müminler üzerindeki nebevî etkisini vurguluyordu.

İslâm devletini kurduktan sonra bile abartıya ve şatafata kaçmayan, saltanata dönüşmemiş mütevazı bir hayat benimsemiş olan Peygamber Efendimiz, Rabbinden, kral-peygamber değil, kul-peygamber olmayı istemişti.[66] Zira o, dünyanın geçici nimetlerini değil, Allah'ın rahmetini ve O'nun nezdindeki nimetleri her şeyden üstün görüyordu.[67]

[61] Nahl, 16/44.
[62] B79 Buhârî, İlim 20; M5953 Müslim, Fedâil, 15.
[63] A'râf, 7/157.
[64] Nisâ, 4/65.
[65] Ahzâb, 33/36.
[66] MK10686 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, X, 288.
[67] M6170 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 2.

Hz. Peygamber, yirmi üç yıllık risâleti süresince yürütmüş olduğu bu tebliğ ve irşad görevi ile inananlardan oluşturduğu toplum üzerindeki câhiliye döneminin izlerini silerek onları maddî-manevî tüm kirlerden arındırmış, böylece, gerçekleştirdiği bu toplumsal değişim ile ideal ümmeti oluşturmuştu.[68] Onun böyle bir toplum oluşturması bazı âlimlerce, "Şayet Resûlullah'ın (sav) ashâbından başka bir mucizesi olmasaydı, bu, onun peygamberliğini ispat için yeterdi." şeklinde yorumlanmıştı.[69] Onun, ashâbını câhiliye bataklığından çıkarıp örnek bir toplum[70] hâline getirecek nüfuza sahip olması elbette ki Rabbinin ona ihsan etmiş olduğu nübüvvet görevi ile mümkün olmuştu.

68 Âl-i İmrân, 3/110.
69 FH4/305 Karafî, *Furûk*, IV, 305.
70 Bakara, 2/143.

HAK, ADALET VE ÖZGÜRLÜK PEYGAMBERİ

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ... ثُمَّ قَالَ:
”ذَرُونِى مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلاَفِهِمْ عَلَى
أَنْبِيَائِهِمْ فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَدَعُوهُ.“

Ebû Hüreyre anlatıyor:
“Resûlullah (sav) bize hutbe verdi... Sonra şöyle buyurdu: ‘*Ben sizi kendi hâlinize bıraktığım müddetçe siz de beni bırakın. Sizden öncekiler, çok soru sormalarından ve peygamberlerinin buyrukları üzerinde ihtilâf etmelerinden dolayı helâk olup gitmişlerdir. Size bir şey emrettiğimde gücünüzün yettiğince onu yapın, size bir şeyi yasakladığımda da onu terk edin!*’”
(M3257 Müslim, Hac, 412)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ سَلَمَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِهَذَا الْحَدِيثِ قَالَ: يَخْتَصِمَانِ فِى مَوَارِيث وَأَشْيَاءَ قَدْ دَرَسَتْ فَقَالَ: "إِنِّى إِنَّمَا أَقْضِى بَيْنَكُمْ بِرَأْيِى فِيمَا لَمْ يُنْزَلْ عَلَيَّ فِيهِ."

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ، وَإِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ، وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ، وَأَقْضِيَ لَهُ عَلَى نَحْوِ مِمَّا أَسْمَعُ، فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا، فَلاَ يَأْخُذْ، فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ."

Abdullah b. Râfi'in Ümmü Seleme'den işittiği hadise göre, Hz. Peygamber (sav), miras ve kaybolmuş mallar konusunda anlaşamayıp kendisine gelen iki kişiye şöyle buyurmuştur: *"Muhakkak ki ben, hakkında bana vahiy inmemiş olan hususlarda şahsî görüşümle aranızda hüküm veririm."*

(D3585 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 7)

Ümmü Seleme'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz ben de bir insanım. Sizler bana davalarınızı arz ediyorsunuz. Olabilir ki sizden biri delilini diğerinden daha düzgün ifadelerle savunur, ben de duyduklarıma dayanarak onun lehine hükmederim. Ben kimin lehine kardeşinin hakkından bir şeye hükmetmiş isem o kimse bunu almasın. Çünkü ben ona ancak ateşten bir parça vermişimdir."*

(B6967 Buhârî, Hıyel, 10)

Allah Resûlü bir gün yolda yürürken birden gökyüzünden gelen bir sesle irkildi. Hira'da kendisine gelen ilk vahiyde de aynı korkuyu yaşamıştı. Başını kaldırdığında ilk vahiy aldığında gördüğü Cebrail'i gördü yine. İlk gelişindeki gibi ikincisinde de gök ile yer arasını dolduracak kadar heybetli ve azametliydi. Sarsılmış ve korkmuştu Hz. Muhammed. Hemen evine döndü. Bu büyük korkunun yorgunluğu ve tükenmişliğiyle sadece şu sözler döküldü ağzından: *"Üzerimi örtün!"* Ama Rabbi ona yeni bir misyon yüklemişti[1] ve vahyetti Peygamberi'ne: *"Ey bürünüp sarınan! Kalk ve (insanları) uyar. Rabbini artık yücelt! Elbiseni temizle! Pislikleri terk et!"*[2]

"Oku!" emrinden sonra gelen bu ikinci vahiy, Peygamberimize yeni bir hayatı müjdeliyordu. Artık o, tek başına mağarada tefekküre dalan,[3] gönlünü arındıran bir kişi değil bütün insanlığı tefekküre ve arınmaya çağıran, bireysel ve toplumsal hayata ilişkin ahlâk esasları ve prensipler getiren bir davetçi olmuştu.[4] Bundan sonra hayatı değişen sadece o değildi. Bütün beşeriyet köklü bir değişime gebeydi. Zira ahlâkî ve hukukî anlamda tarumar olmuş hayatlar, bu harabe düzeni âdil bir temelde yeniden inşa edecek bir düzenleyiciye, bir kural koyucuya ihtiyaç duymaktaydı. Allah bu görev için Hz. Muhammed'i (sav) seçti. Onu gerekli yetkilerle donattı. Ona itaat edilmesini istedi,[5] hatta ona itaati kendine itaatle özdeşleştirdi.[6] Çünkü o kendi arzusuna göre konuşmayacak, söylediklerinin Allah'tan gelen bir vahiy olduğu bilinecekti.[7] Böyle bir elçinin emrettiklerine uymak ve yasakladıklarından uzak durmak inananlar için inançlarının gereği bir zorunluluk hâline geldi.[8] Böylece o toplumda ahlâkî ve dinî alanlarda olduğu gibi, insanların hukukuna tealluk eden sahalarda, yönetim ve ticaret gibi alanlarda da adaleti gerçekleştirmek için ilke ve esasları vazetmeye koyuldu.[9] Haddizâtında o, hayata bir bütün olarak baktığı için hiçbir zaman insan ve toplum hayatını çeşitli alanlara bölmedi. Bütün ilke ve esaslarını, insanı kuşatan bir varoluş ahlâkı etrafında tesis etti.

Peygamber (sav) kendi toplumu arasından seçilip de Allah'ın elçisi olma şerefine erdiğinde, toplumda geçerli olan gücün zulme ve barbarlığa dönüştüğü düzeni yakından biliyordu. En başta Allah'a ve âhirete iman konularındaki yanlış telakkilerin üzerine gitti. Mekke dönemindeki çabalarının en fazla yoğunlaştığı noktayı iman esasları oluşturuyor-

[1] B4 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.
[2] Müddessir, 74/1-5.
[3] B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.
[4] Bakara, 2/151.
[5] Mâide, 5/92.
[6] Nisâ, 4/80.
[7] Necm, 53/2-4.
[8] Haşr, 59/7.
[9] Şûrâ, 42/15.

du. Sevgili Peygamberimiz ilk dönemlerde bu faaliyeti gizlice yürütmek durumundaydı. Buna rağmen kendisine inananlar gizlice de olsa onun öğrettikleri doğrultusunda ibadet etmeye çalışıyorlardı.[10] *"Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma."*[11] emriyle namaz müminlere farz kılındığında,[12] namazı nasıl kılacaklarını öğreten kuşkusuz Peygamber (sav) idi.[13] O böylece Kur'an âyetlerini ümmetine yaşayarak açıklama görevini daha ilk günlerden ifa etmiş oluyordu.

Hz. Peygamber, Mekke döneminde müşriklerin baskısı ve takibatı altında olan Müslümanlara tevhid anlayışını işleyen âyetleri okumaktaydı. Âyetleri muhataplarının anlayabilecekleri şekilde açıklamaya gidiyordu. Bunun için de bazen âyetleri olduğu gibi okurken bazen de kendi ifadeleriyle onları açıklıyordu. Bu dönemde onun önceliği insanları Allah'ın birliğine teslim olmaya çağırmaktı.

Medine'ye hicretle birlikte Peygamberimiz iman esaslarını yerleştirme vazifesinin yanı sıra Medine şehir devletinin ahlâk ve hukuka dayanan, birlik ve beraberlik içerisinde hak ve adaletin tecelli ettiği bir barış ve kardeşlik yurdu hâline gelmesi için gece gündüz çalışıyordu. Allah'tan aldığı vahyi sadece insanlara okumakla yetinmiyor, onu hem sözleriyle hem de davranışlarıyla açıklıyordu. Zira bu, kendisine Allah'ın yüklemiş olduğu bir vazifeydi.[14] Mi'racla beraber günde beş vakit olan namazın[15] gerek vakitlerini gerekse nasıl kılınacağını müminlere o öğretmiş,[16] güneş doğarken ve batarken namaz kılınmasını da o yasaklamıştı.[17] Aynı şekilde Kur'an'daki zekât verme emrinin nasıl uygulanacağını, hangi mallardan ne oranda zekât verileceğini bildirerek açıklayan[18] ya da haccın yapılış şeklini gösteren de oydu.[19]

Sevgili Peygamberimiz, hayata ilişkin genel ilke özelliği taşıyan ilâhî emirleri aktarırken aynı zamanda aile kurma, ailenin dağılması, mal ve mülkün paylaşımı, haram ve helâl olan yiyecekler ve alışveriş gibi daha pek çok konuya işaret eden âyetlerle ilgili izahlarda bulunmuştu. Meselâ, *"Allah alışverişi helâl, faizi ise haram kıldı."*[20] âyetinden her türlü alışverişin helâl olduğu anlaşılabilirse de Peygamberimiz örneğin, domuz eti ve şarap satışını yasaklayarak[21] buna bir sınır çizmişti.

Allah, Elçisi'ne Kur'an'da mevcut olan emir ve yasakları bildirme görev ve yetkisinin yanı sıra Kur'an'da olmayan bazı hususlarda kanun koyma yetkisi de tanımıştı.[22] Söz gelimi bir seferinde hutbe okurken, *"Ey*

[10] HS2/98 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 98.
[11] A'râf, 7/205.
[12] İF2/53 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 53.
[13] B6008 Buhârî, Edeb, 27.
[14] Nahl, 16/44.
[15] M411 Müslim, Îmân, 259.
[16] B631 Buhârî, Ezân, 18.
[17] N565 Nesâî, Mevâkît, 33; HM22000 İbn Hanbel, V, 191.
[18] M2263 Müslim, Zekât, 1; N2475 Nesâî, Zekât, 18.
[19] M3137 Müslim, Hac, 310.
[20] Bakara, 2/275.
[21] M4048 Müslim, Müsâkât, 71.
[22] A'râf, 7/157.

insanlar! Allah size haccı farz kılmıştır. Öyleyse haccedin!" buyurmuştu. Bunun üzerine bir adam ayağa kalkarak, "Her sene mi yâ Resûlallah?" diye sordu ve Resûlullah'ın (sav) sessiz kalmasına aldırmayarak sözünü üç defa tekrarladı. Sonunda Allah Resûlü, *"Evet desem her sene vacip olur. Siz de buna güç yetiremezsiniz."* buyurdu ve şunu ilâve etti: *"Ben sizi kendi hâlinize bıraktığım müddetçe siz de beni bırakın. Sizden öncekiler, çok soru sormalarından ve peygamberlerinin buyrukları üzerinde ihtilâf etmelerinden dolayı helâk olup gitmişlerdir. Size bir şey emrettiğimde gücünüzün yettiğince onu yapın, size bir şeyi yasakladığımda da onu terk edin!"*[23]

Evet, onun bir şeyi yasaklaması tıpkı Kur'an'ın yasaklaması gibi bağlayıcı idi. Örneğin Kur'an'da yenmesi haram olan gıdalar arasında zikredilmeyen ehlî eşek etini kendisi yasaklamıştı.[24] Bu yasağa uyan ashâbı da eşek etini pişirdikleri kapları ters çevirip dökmüşlerdi.[25]

Hakkında vahiy inmemiş meselelerle ilgili hüküm verirken beşerî tecrübe ve akıl yürütmeyi de kullanan Hz. Peygamber, biri birinden davacı olan iki kişiye, *"Muhakkak ki ben, hakkında bana vahiy inmemiş olan hususlarda şahsî görüşümle aranızda hüküm veririm."*[26] buyurmuştu. Allah Resûlü'nün kişisel yargılarının doğruluğu, kuşkusuz herhangi birininki ile aynı değildi. Hz. Ömer bir gün minberde hitap ederken bu gerçeği şu şekilde ifade etmişti: "Ey insanlar, kişisel görüş, ancak Resûlullah'a (sav) ait olduğu zaman kesinlikle isabetlidir. Çünkü Allah, ona doğruyu bizzat kendisi göstermiştir. Bizimkiler ise gücümüz nispetinde ortaya koyduğumuz ve kesin doğruları göstermeyen çıkarımlardır."[27] Hz. Muhammed (sav) her hâlükârda Allah'ın gözetimi ve kontrolü altındaydı. Özellikle Hz. Ömer'in Peygamberimizin yanılmazlığına dikkat çektiği hususlar, onun peygamberlik görevi ile ilgiliydi. Nitekim dini ilgilendiren bir konuda Allah Resûlü yanlış karar verdiğinde ilâhî düzeltme gecikmiyordu.[28]

Allah Resûlü'nün hayata ilişkin düzenleyici konumu, peygamber oluşu ile başlamış ve ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Mekke döneminde çeşitli vesilelerle şehre gelen yabancı konuklarla iletişim kurmaya ve onlara doğru yolu anlatmaya gayret ediyordu. Bir hac mevsiminde Medine'den gelenlerle bağ kurma imkânı yakalamıştı. Allah Resûlü, onlardan davetine olumlu bakan altı kişilik bir grupla Akabe denilen mevkide buluştu. O tarihî günde onlardan şu sözleri dinledi:

"(Ey Nebî!) Halkımızı bırakıp buraya geldik. Bizimle Evs arasındaki düşmanlık ve kötülük gibisi başka hiçbir kabilede yoktur. Belki Yüce Al-

[23] M3257 Müslim, Hac, 412.
[24] B5528 Buhârî, Sayd, 28.
[25] B2991 Buhârî, Cihâd, 130.
[26] D3585 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 7.
[27] D3586 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 7.
[28] Abese, 80/1-10; Tevbe, 9/43; Tahrîm, 66/1; Enfâl, 8/67-68.

lah senin sayende bu iki kabile arasındaki düşmanlığı bitirir. Biz şimdi gidelim onlara senin davetini anlatalım. İcabet ettiğimiz şu dine onları davet edelim."[29]

Ensardan olan bu altı kişinin sözleri, aslında Allah Resûlü'nün insan hayatına ilişkin her sahadaki düzenleyici konumuna siyasî bir boyutun da eklendiğini ilân ediyordu. Ertesi yıl hac mevsiminde ikisi Evsli onu Hazrecli on iki kişilik ensar grubu gelip Resûlullah'ın önünde sadakat yemini etti. Hz. Peygamber bu görüşmede Medine'deki on iki müttefik kabileye birer reis tayin etti. Böylece hicret öncesinde Peygamberimiz Medine'deki gelişmeleri Mekke'den takip etmeye ve yönetmeye başlamıştı. Onlara muallim olarak gönderdiği Mus'ab'ın ya da Akabe'de bulunan ve on iki nakibin reisi olan[30] Es'ad b. Zürâre'nin Medine'ye dönünce cuma namazı kıldırması ve arkasında kırk kişinin saf tutması tesadüf değildi.[31] Cuma namazı, Hz. Peygamber'in Medine'deki dinî ve sosyo-politik yerinin ve Müslümanların var oluşunun belirgin özelliklerinden biri olmuştu.

Vakti gelip de Medine'ye hicret ettiğinde, Allah Resûlü ilk cuma namazını Kubâ ile Medine arasındaki Rânûnâ vadisinde kıldırmıştı.[32] Bu aynı zamanda toplumsal birlik adına verilen bir bildiriydi. Medine'ye vardığında ilk işi bütün inanç çevrelerini bir araya getiren ve bir anlamda Medine site devletinin yazılı bir anayasası olan bir vesika oluşturmak oldu. Çoğunluğunu Yahudilerin oluşturduğu gayri müslimlerin de dâhil olduğu bu ortak antlaşma metni, Medine site devletinin kuruluşunun en temel göstergesi idi. Böylelikle Hz. Peygamber devlet başı olarak fertlerin ve kabilelerin kendi haklarını kendilerinin koruması şeklindeki keyfî hareketleri sonlandırmış, yönetimi ortak bir mutabakat metnine bağlamıştı.

Bu metin gereği Hz. Peygamber'in yetkisi daha en başta anayasa maddesi olarak belirlenmiş ve gayri müslimler tarafından da kabul edilmişti.[33] Bu sayede Hz. Peygamber, din ve cinsiyet farkı olmaksızın bütün fert ve grupların haklarının güvencesi hâline gelmişti.

Allah Resûlü devlet başı olarak sadece Müslümanların davalarıyla değil gayri müslimlerin davalarıyla da ilgileniyordu. Ancak Yahudi[34] ve Hıristiyanlar[35] arasında kendi kitaplarına göre hüküm veriyordu. Müslümanların aralarındaki davalarda ise temel dayanağı Allah'ın Kitabı'ydı. Zaten bu ona Allah'ın emriydi.[36] Nitekim bir defasında bir gayri meşru ilişki meselesi yüzünden Hz. Peygamber'in hakemliğine başvuran iki kişi ondan aralarındaki meseleyi Allah'ın Kitabı'ndaki hükümle çözmesini is-

[29] HS2/276 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 276-277.
[30] ST3/602 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 602.
[31] D1069 Ebû Dâvûd, Salât, 209, 210; İM1082 İbn Mâce, İkâmet, 78; BS5703 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 259.
[32] MK5414 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VI, 30; HS3/22 İbn Hişâm, *Sîret*, III, 22-25.
[33] BN3/275 İbn Kesîr, *Bidâye*, III, 275.
[34] M4437 Müslim, Hudûd, 26; DM2351 Dârimî, Hudûd, 15.
[35] Mâide, 5/47.
[36] Nisâ, 4/105.

temişti. Allah Resûlü bu kişilerin birbirleri hakkındaki şikâyetlerini dinledikten sonra onlara, *"Allah'a yemin ederim ki ben sizin aranızda elbette Allah'ın Kitabı'na göre hüküm vereceğim."* buyurmuştu.[37]

Hz. Peygamber, Medine site devletinin Medine halkı tarafından onanan en yüksek yetkilisi idi. Mamafih bu görev, *"(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin."* ifadeleriyle Allah tarafından da verilmişti.[38] Onun verdiği hükme rıza göstermemek Kur'an'ın ifadesiyle münafıklık hâliydi.[39] Medineli Müslümanlardan bir adam ile Mekkeli Zübeyr arasında hurma ağaçlarını suladıkları su konusunda bir anlaşmazlık çıkmıştı. Ensardan olan adam, "Suyu bırak da geçsin!" demiş, Zübeyr ise buna razı olmamıştı. Derken olay Resûlullah'ın (sav) hakemliğine taşındı. Resûlullah (sav) onları dinledikten sonra Zübeyr'e, *"Zübeyr! Sen bahçeni sula, sonra suyu komşuna sal!"* dedi. Medineli bu söze kızdı ve "Yâ Resûlallah, bu adam halanın oğludur diye mi (böyle yapıyorsun)?" dedi. Bunu duyar duymaz Allah Resûlü'nün (sav) yüzünün rengi değişti ve ardından *"Zübeyr! Sula, sonra suyu tut ki, ağaçların köklerine ulaşsın!"* buyurdu. Olayın taraflarından biri olan Zübeyr şu âyetin bu olay üzerine indiğini nakletmektedir: *"Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar."*[40]

Allah Resûlü'nün kişiler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda verdiği hükümlere bir başka örnek de Berâ' b. Âzib'in başından geçen şu olaydır: Berâ'nın devesi bir bahçenin duvarını aşıp bahçe sahibinin ekinine zarar vermişti. Olay Peygamberimize intikal ettirilince o, mal sahiplerini gündüz mallarını korumakla, deve sahibini de gece devesine mukayyet olmakla sorumlu tuttu. Devenin verdiği zararı ise Berâ'nın karşılamasını istedi.[41]

Hz. Peygamber, hüküm verirken tamamen somut delillere dayanıyordu. *"İnsanlara mücerret iddiaları sebebiyle istedikleri verilse bazı kimseler bazı adamların kanlarında ve mallarında hak iddia ederlerdi..."*[42] buyurmak suretiyle davalarda maddî delile dayanmanın önemine dikkat çekmişti. Baktığı davalarda somut bir delil,[43] şahit[44] ya da yemini[45] şart koşardı. Bunların yanı sıra meselenin uhrevî yönünü hatırlatarak adaletin yerini bulmasını da temin ediyordu. Meselâ, haksız yere dava açan kimsenin o işten vazgeçinceye kadar Allah'ın gazabında olacağını belirtmişti.[46] Başka bir seferinde de şu uyarıyı yapmıştı: *"Şüphesiz ben de bir insanım. Sizler bana dava-*

[37] B7260 Buhârî, Ahbâru'l-âhâd, 1; B7278 Buhârî, İ'tisâm, 2.
[38] Nisâ, 4/105.
[39] Nisâ, 4/61.
[40] Nisâ, 4/65; M6112 Müslim, Fedâil, 129.
[41] MA18438 Abdürrezzâk, *Musannef*, X, 82; DK3269 Dârekutnî, *Sünen*, III, 153.
[42] M4470 Müslim, Akdiye, 1.
[43] M359 Müslim, Îmân, 224.
[44] D3621 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 25.
[45] B2515 Buhârî, Rehn fi'l-hazar, 6.
[46] D3597 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 14; HM5385 İbn Hanbel, II, 71.

larınızı arz ediyorsunuz. Olabilir ki sizden biri delilini diğerinden daha düzgün ifadelerle savunur, ben de duyduklarıma dayanarak onun lehine hükmederim. Ben kimin lehine, kardeşinin hakkından bir şeye hükmetmiş isem o kimse bunu almasın. Çünkü ben ona ancak ateşten bir parça vermişimdir."[47]

Hukukî davalarda zaman zaman uhrevî müeyyideleri hatırlatmak tamamen Hz. Peygamber'e özgü bir yöntemdi. Çünkü o aynı zamanda bir peygamberdi. Bu yöntemle o çok somut sonuçlar alıyordu. Meselâ, miras anlaşmazlığı yüzünden Hz. Peygamber'e başvuran, ellerinde de ispat için herhangi bir delilleri olmayan iki kişi bu sözleri duyduklarında her biri diğerinin lehine hakkından vazgeçmek istemişti.[48]

Örneğin bir defasında Hadramevt bölgesinden Rebîa b. Ibdân ve Kindeli İmriu'l-Kays b. Âbis el-Kindî[49] Resûlullah'a geldiler. Rebîa b. Ibdân, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu adam babamdan kalan toprağımı elimden aldı." dedi. Bunun üzerine İbn Âbis el-Kindî, "O benim toprağım, şu an elimde, onu ben ekip biçiyorum. Bu toprakta onun hiçbir hakkı yoktur." dedi. Hz. Peygamber, Rebîa b. Ibdân'a, *"O toprağın sana ait olduğuna dair bir delil var mı?"* deyince adam, "Hayır." dedi. *"O hâlde sadece davalıya yemin verdirebilirsin (yapılacak başka bir şey yok)."* buyurdu. Adam, "Bu kişi açıktan günah işlemekten çekinmeyen bir adamdır. Ne üzerine yemin ettiğini önemsemez, hiçbir şeyden sakınıp korkmaz." deyince Hz. Peygamber, *"Bundan başka yapacağım bir şey yoktur."* buyurdu. İbn Âbis el-Kindî yemin etmek için (minberin yanına doğru) gitti. Arkasını dönünce Resûlullah (sav), *"Bakın! Eğer haksız yere yemek için bir mal üzerine yemin ederse şüphesiz Allah Teâlâ'ya, o kendisinden yüz çevirmiş olduğu hâlde varacaktır."* buyurdu.[50] Bunun üzerine İbn Âbis el-Kindî, "Arazi onundur." dedi.[51]

Resûl-i Ekrem'in hüküm verdiği ve gerekli müeyyideleri uyguladığı konular, sadece iki taraf arasındaki davalar değildi. Kamu hakkı sayılan ve dinen yasak olan fiillerin işlenmesi durumunda da hakemlik yapıyordu.[52]

Hz. Peygamber yargılama sırasında herhangi bir hâkim gibi davranır, hüküm verme noktasında ise her zaman adalet ilkesini gözetirdi. Hiçbir zaman hükmü muhataba göre değiştirmezdi. O her işinde olduğu gibi, kamu ve kişi haklarını doğrudan ilgilendiren konularda da asla adam kayırmazdı. Hırsızlık yapan itibarlı bir kadının affedilmesi için, Üsâme b. Zeyd'in aracı kılındığı dava bu konuda meşhur bir örnektir.[53]

Hz. Peygamber (sav) her anlaşmazlığı yargı konusu olmaya değer bulmadığı gibi[54] kişilerin aralarında halledebilecekleri konuların yargıya

[47] B6967 Buhârî, Hıyel, 10.
[48] D3584 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 7.
[49] M359 Müslim, Îmân, 224.
[50] D3245 Ebû Dâvûd, Nüzûr, 1.
[51] D3244 Ebû Dâvûd, Nüzûr, 1.
[52] M4440 Müslim, Hudûd, 28; M4410 Müslim, Hudûd, 8; B6777 Buhârî, Hudûd, 4; Nûr, 24/4; Mâide, 5/33-34.
[53] M4410 Müslim, Hudûd, 8.

taşınması taraftarı değildi. O, kişilerin aralarında anlaşıp helâlleşmelerini arzuluyordu. Zira ona göre anlaşmazlık, yargıya intikal ettiğinde artık iki kişinin arasındaki bir olay olmaktan çıkıyor, kamuyu ilgilendiren bir nitelik kazanıyordu. Her uygulaması Müslümanlar için örnek olan Hz. Peygamber bu durum karşısında gereğini yapmak durumunda kalıyordu. Meselâ, bir adam Safvân b. Ümeyye'nin hırkasını çalmıştı. Suçu işleyen adam Resûlullah'ın (sav) huzuruna götürüldü. Resûlullah (sav) adamın suçunun tespiti üzerine elinin kesilmesini emretti. Adama verilen cezayı duyunca Safvân böyle bir şeye sebep olmamak için, "Ey Allah'ın Resûlü! Ben davamdan vazgeçtim." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav), *"Ey Ebû Vehb! Adamı huzuruma getirmezden önce vazgeçseydin ya!"* buyurdu ve adama öngördüğü cezayı uyguladı.[55]

Bu örnek Peygamberimiz döneminde yargılama işlerinin kurumsallaşmaya başladığını da göstermektedir. Anlaşmazlıkların çözümü kişiler arasında olup biten hadiseler olmaktan çıkmış, yargı faaliyetinin artık kurumları oluşmaya başlamıştı. Hatta belli bir dönemden sonra ülke sınırları da genişleyince Hz. Peygamber hâkimler atayarak yargısal işlerin yerinde yürütülmesini sağladı. Taraflar buralarda alınan kararlardan memnun olmamaları hâlinde kendisine müracaat edebiliyorlardı. Bu bakımdan Hz. Peygamber bugünkü anlamda temyiz görevini de üstlenmiş olmaktaydı.[56]

Allah Resûlü, bütün hayatını fert ve toplumun huzuru için, dünya ve âhiret mutluluğu için çalışarak geçirmiştir. Açık, hesap verebilir, hukuk ve adalete dayanan, halkın onayından meşruiyetini alan bir yönetim anlayışını bundan asırlar önce hayata geçirmeye ve insanlığa bir model bırakmaya gayret etmiştir. Bütün çabası hakların korunması ve hukukun üstünlüğünün sağlanması olmuştur.

[54] N4776 Nesâî, Kasâme, 20-21.
[55] N4883 Nesâî, Kat'u's-sârık, 4; HM15379 İbn Hanbel, III, 401.
[56] BS16863 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII,175.

HZ. PEYGAMBER'İN KONUŞMA TARZI

ZARİF, ÖLÇÜLÜ ve ANLAŞILIR

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"...أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ..."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"...Bana sözün özü verildi..."
(M1167 Müslim, Mesâcid, 5)

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُحَدِّثُ حَدِيثًا لَوْ عَدَّهُ الْعَادُّ لَأَحْصَاهُ.

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ كَلامُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَلامًا فَصْلاً يَفْهَمُهُ كُلُّ مَنْ سَمِعَهُ.

عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ:
أَنَّهُ كَانَ إِذَا تَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أَعَادَهَا ثَلاَثًا حَتَّى تُفْهَمَ...

Hz. Âişe (ra) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in (sav) herhangi bir konuyu anlatırken (tane tane konuşması sebebiyle) sözcüklerini saymak isteyen kimse sayabilirdi."

(B3567 Buhârî, Menâkıb, 23)

Hz. Âişe şöyle demiştir: "Resûlullah'ın (sav) konuşması, onu dinleyen herkesin anlayabileceği şekilde açıktı."

(D4839 Ebû Dâvûd, Edeb, 18)

Enes (b. Mâlik) tarafından nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) (önemli) bir söz söyleyeceği zaman iyice anlaşılması için üç kez tekrar ederdi...

(B95 Buhârî, İlim, 30)

Hz. Peygamber'in üvey oğlu Hind, Rahmet Elçisi'nin hilye ve şemailini iyi bilmesi ve güzel konuşmasıyla tanınmaktaydı.[1] Bir gün Hz. Hasan, ondan dedesi Resûlullah ile ilgili bir şeyler anlatmasını rica etti. Hind b. Ebû Hâle anlatmaya başladı. Hz. Peygamber'in ay gibi yüzünü, sakalını ve mübarek bedenini... Hasan bunları dikkatle dinledikten sonra Hind'e, "Bana onun konuşma tarzını anlat." dedi.[2] Bu rica üzerine Hz. Hatice'nin ilk eşinden olan oğlu Hind b. Ebû Hâle şu sözlerle anlatmaya devam etti: "Resûlullah devamlı hüzünlü ve düşünceliydi. Umursamaz ve rahat değildi. Sessiz biriydi. Gerekmedikçe konuşmazdı. Söze Yüce Allah'ın adıyla başlar ve yine onunla bitirirdi. Az sözle çok şey ifade ederek (cevâmiu'l-kelim ile) konuşurdu. Konuşması açık ve netti. Sözlerinde ne fazlalık ne de eksiklik vardı. Kaba davranan ve hakaret eden biri değildi. Az bile olsa nimete saygı gösterir, onu hafife almazdı. Ne var ki o (sav) hiçbir yemeği yermediği gibi övmezdi de. Ne dünya ne de dünyalık şeyler onu kızdırabilirdi. Ancak bir hak çiğnendiğinde, o alınıncaya kadar öfkesini hiçbir şey dindiremezdi. Kendisi için kimseye sinirlenmez ve intikam almazdı. Bir şeye işaret edeceği zaman (parmağıyla değil de) elini uzatarak gösterirdi. Bir şeye hayret ettiğinde ellerini yukarı çevirirdi. Konuşurken ellerini birleştirir ve sağ elinin avucu ile sol elinin başparmağının içine vururdu. Sinirlendiği zaman (o kişiden) yüz çevirir ve onu terk ederdi. Sevindiği zaman (aşırılığa kaçmaz) gözlerini kısardı. Çoğunlukla tebessüm ederek gülerdi ve güldüğünde dişleri dolu tanesi gibi bembeyaz görünürdü."[3]

"Bana sözün özü verildi..." buyuran Peygamber Efendimiz,[4] Arapçayı en iyi bilen ve konuşanlardandı. Câhiliye Araplarında, Arapçayı fasih ve edebî bir şekilde konuşmayla övünen iki kabileden biri Hz. Peygamber'in doğduğu Kureyş, diğeri ise aralarında yetiştiği Hevâzin kabilesiydi.[5] Âişe validemiz, Rahmet Elçisi'nin son derece etkileyici olan konuşma tarzına işaret ederek şöyle derdi: "Hz. Peygamber'in (sav) herhangi bir konuyu anlatırken (tane tane konuşması sebebiyle) sözcüklerini saymak isteyen kimse, sayabilirdi."[6] Ayrıca o, Peygamberimizin konuşurken sözü birbiri ardına sıralamadığını,[7] sözü ağzında gevelemediğini, bilakis konuşması-

[1] Hİ6/557 İbn Hacer, *İsâbe*, VI, 557.
[2] MK18934 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 155.
[3] TŞ226 Tirmizî, *Şemâil*, 97.
[4] M1167 Müslim, Mesâcid, 5; B2977 Buhârî, Cihâd, 122.
[5] ST1/113 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 113.
[6] B3567 Buhârî, Menâkıb, 23; M7509 Müslim, Zühd, 71.
[7] B3568 Buhârî, Menâkıb, 23.

nın her dinleyenin anlayabileceği açıklık ve netlikte olduğunu söylemişti.[8] Hadisleri peş peşe sıralayan Ebû Hüreyre'yi dinlediğinde Hz. Âişe'nin tepkisi şöyle olmuştu: "Resûlullah sözlerini sizin söylediğiniz gibi peş peşe sıralamazdı."[9] Genç sahâbîlerden Câbir b. Abdullah da Hz. Peygamber'in konuşmasının ne çok yavaş ne de hızlı olduğunu söylemişti.[10]

Hz. Peygamber (sav) gereksiz ve lüzumsuz konuşmaz, şöyle buyururdu: *"Şüphesiz kıyamet günü bana en sevgili ve makamca en yakın olanınız, ahlâkı en güzel olanlarınızdır. Kıyamet günü bana en sevimsiz ve makam bakımından en uzak olanlarınız ise gevezeler, avurtlarını şişirip (küstahça) konuşanlar ve kibirli davrananlardır."*[11]

Resûl-i Ekrem (sav), sözlerinin daha iyi anlaşılması açısından önemli gördüğü bazı kelime ve cümleleri, iyice anlaşılması için üç kez tekrar ederdi.[12] Bir gün ashâbına, *"...Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun! Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir; ona zulmetmez, onu terk etmez ve onu küçümsemez."* dedikten sonra göğsüne işaret ederek üç kez, *"Takva işte burada!"* demişti.[13] Yine büyük günahlardan bahsederken, yalan söyleme ve yalan yere şahitliğe sıra geldiğinde bunu öyle çok tekrar etmişti ki ashâbı onun hiç susmayacağını zannetmişti.[14] Allah Resûlü, Veda Haccı'ndaki o tarihî konuşmasını yaptıktan sonra da orada bulunanlara, *"Tebliğ ettim mi?"* diye sormuş, onların "Evet." şeklindeki cevapları üzerine, *"Allah'ım, şahit ol!"* buyurmuş ve bu cümleyi üç kez tekrar etmişti.[15]

Hz. Peygamber (sav) muhatabının dikkatini çekmek ve ifadelerini onlara daha iyi kavratmak için bazen farklı bir yöntem izlerdi. Hicretin üzerinden on yıl geçmişti. Aylardan Zilhicceydi. Allah Resûlü daha sonra "Veda Hutbesi" diye anılacak olan konuşmasında sözlerini iyi dinleyip bellemeleri konusunda mahşerî kalabalığı uyardıktan sonra *"Bilemiyorum."* dedi, *"Belki bu seneden sonra (bir daha) sizinle burada beraber olamayacağım."* Belli ki Kutlu Elçi ayrılık vaktinin yaklaştığı mesajını veriyordu. Bu başlangıcın ardından Resûl (sav) sözlerini şöyle sürdürdü:

"Ey İnsanlar! Bu (ay) hangi aydır?" Kalabalıktan tek bir ses bile çıkmamış, herkes onun dilinden dökülecek sözleri merakla bekliyordu. Sualini bizzat kendisi cevapladı: *"Bu, haram bir aydır."* Aynı şekilde, *"Bu (bulunduğunuz) şehir hangi şehirdir?"*, *"Bugün hangi gündür?"* tarzında sorularına devam etti. Kalabalığın susarak karşılık vermeleri üzerine yine kendisi, bu şehrin kutsal bir şehir, bu günün mübarek bir gün olduğunu hatırlattı. Maksadı, herkesin genel kabulü olan hususlardan hareketle onlara uyarıda

[8] D4839 Ebû Dâvûd, Edeb, 18.
[9] B3568 Buhârî, Menâkıb, 23; M6399 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 160.
[10] D4838 Ebû Dâvûd, Edeb, 18.
[11] T2018 Tirmizî, Birr, 71.
[12] B95 Buhârî, İlim 30; T3640 Tirmizî, Menâkıb, 9.
[13] M6541 Müslim, Birr, 32.
[14] B5976 Buhârî, Edeb, 6; M259 Müslim, İman, 143.
[15] B4402, B4403 Buhârî, Meğâzî, 78.

bulunmaktı. Muhatabının dikkatini çektikten sonra söz asıl vurgulamak istediği konuya gelmişti: *"Bu (Zilhicce) ayınızda, bu (Mekke) şehrinizde bu (Arefe) gününüz nasıl mukaddes ise kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız (kişilik değerleriniz ve saygınlığınız) da aynı şekilde mukaddestir."*[16]

Allah Resûlü (sav), vermek istediği bildiriyi teşbih/benzetme ve kıyaslamalarla daha açık hâle getirerek bildirisinin daha kolay anlaşılmasını, muhatabın zihninde daha kalıcı olmasını önemserdi. Meselâ, mümin ile kâfir arasındaki derin farkı şu teşbihle anlatmıştı: *"Mümin, yeşil ekine benzer. Rüzgâr hangi taraftan eserse öbür tarafa yatırır (fakat yıkılmaz). Rüzgâr sakinleştiğinde yine doğrulur. İşte mümin de böyledir; o da bela ve musibetler sebebiyle eğilir (fakat yıkılmaz). Kâfir ise sert ve dimdik sedir ağacına benzer ki Allah onu dilediği zaman (bir defada) söküp devirir."*[17]

Rahmet Elçisi, müminler arasındaki ilişkiyi ise şu muhteşem benzetmeyle anlatmıştı: *"Müminler birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer."*[18]

Beden dilinin, yerine göre konuşma yoluyla verilen mesajlardan daha güçlü olduğu gerçeğinden hareketle, Hz. Peygamber, jest ve mimiklerini iletişiminde yardımcı bir unsur olarak kullanırdı. Rahmet Elçisi (sav) konuşurken beden dilini, özellikle de ellerini,[19] parmaklarını ve elindeki asâsını bir şeylere işaret etmek için kullanırdı.[20] Bir defasında cehennemden bahsediyordu. Söze önce cehennemden Allah'a sığınarak başlamış, sonra başını başka tarafa çevirmişti.[21] Sanki cehennem bütün dehşetiyle karşısına getirilmiş de görüntüsünden ürküp dehşete kapılmış bir hâlde ateşe bakmak istememiş, başını başka yöne döndürmüştü. Anlaşılan o ki Allah Resûlü bu tavrıyla cehennemin dehşete düşüren korkunçluğunu tasvir ediyor, oranın sakınılması gereken bir mekân olduğunu aynı zamanda beden diliyle de ifade etmek istiyordu. Hz. Peygamber'in büyük günahları sayarken, sıra yalan söylemeye ve yalan yere şahitlik etmeye geldiğinde yaslanırken birden dik oturması da konunun vahametini ortaya koyan bedensel bir vurguydu.[22]

Hz. Peygamber konuşurken nezaketi elden bırakmaz ve muhatabına kırıcı ve incitici bir tarzda hitap etmezdi.[23] Nitekim Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in hiçbir zaman söven, kötü sözler söyleyen ve lânet eden biri olmadığını belirtmişti.[24] Peygamber Efendimiz, kullanacağı kelimeleri dikkatle seçerdi. Onun Enceşe isimli siyahî bir kölesi vardı ve Veda

[16] B67 Buhârî, İlim, 9; VM3/1111 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1111; B1739 Buhârî, Hac, 132.
[17] B7466 Buhârî, Tevhîd, 31.
[18] M6586 Müslim, Birr, 66; B6011 Buhârî, Edeb, 27.
[19] B3302 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 15.
[20] ST1/377 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 377; B5304 Buhârî, Talâk, 25.
[21] B6023 Buhârî, Edeb, 34; M2350 Müslim, Zekât, 68.
[22] B5976 Buhârî, Edeb, 6; M529 Müslim, Îmân, 376.
[23] TŞ226 Tirmizî, *Şemâil*, 97.
[24] B6031 Buhârî, Edeb, 38.

Haccı yolculuğunda Hz. Peygamber'in hanımlarının bulunduğu develeri o sürüyordu. Hem develeri sürüyor hem de şiirler okuyordu. Güzel sesli Enceşe'nin nağmelerinin cazibesine kapılan develer de hızlanmış ve müminlerin anneleri bundan rahatsız olmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber o latîf üslûbuyla: *"Yavaş ol ey Enceşe, kristallere dikkat et!"*[25] diye seslenerek zarafetini ortaya koymuştu.

Allah Resûlü (sav), konuşurken muhatabının anlayış seviyesini dikkate alır ve kelimelerini ona göre seçerdi. Abdullah b. Abbâs da, "İnsanlarla anlayış seviyelerine göre konuşmakla emrolundum." diyerek bu konuya dikkat çekmişti.[26] Sahâbeden Ebu't-Tufeyl, "Her makamın kendine has bir konuşma üslûbu vardır."[27] sözüyle Hz. Peygamber'in uyguladığı ilkeyi ifade etmişti. Rahmet Elçisi, ashâbının yanında bir öğretmen, samimi bir arkadaş, ordusunun başında dirayetli bir komutan, hanımlarına karşı anlayışlı bir koca, çocuklarının yanında ise şefkatli bir baba olarak konuşurdu.

Sevgili Peygamberimiz, kendisine yöneltilen sorular konusunda da muhatabın durumunu gözetir, onun ihtiyaç ve eksikliklerine göre cevap verirdi. Örneğin, "En hayırlı amel nedir?" tarzında farklı zamanlarda farklı kişilerden gelen sorulara, *"Allah'a ve Resûlü'ne iman",*[28] *"Vaktinde kılınan namaz",*[29] *"(Hacda) telbiye esnasında sesi yükseltmek ve kurbanlıkların kanını akıtmak",*[30] *"Yemek yedirmen ve tanıdığına da tanımadığına da selâm vermen"*[31] şeklinde farklı cevaplar vermişti.

Bir gün Hz. Peygamber'in huzuruna bir adam gelmiş ve şöyle demişti: "Yâ Resûlallah, bana birkaç kelime öğret de onları uygulayayım. Ama çok olmasın, sonra unuturum."[32] Nebî (sav) ona, *"Öfkelenme!"* buyurdu. Adam tekrar tekrar Nebî'den öğüt istedi ancak her defasında aynı kısa cevabı aldı.[33] Aslında öğüde dair sayılacak pek çok şey olmasına rağmen Peygamberimizin, *"Öfkelenme!"* nasihatinde ısrarının hikmeti, soruyu soran şahsın öfkeli karakterinde saklıydı. Belki de onun için en önemli ve o an için gerekli olan sükûnet olduğundan, Nebî (sav) ona öfkesine hâkim olması tavsiyesinde bulunmuştu.[34]

Gereksiz konuşmaları terk etmenin, kişinin İslâm'ının güzelliğinden olduğunu söyleyen Hz. Peygamber (sav),[35] *"Allah'a ve âhiret gününe inanan ya hayır söylesin ya da sussun..."* buyurarak ümmetini uyarırdı.[36] Gıybet, yalan ve dedikodu gibi kötülüğe zemin teşkil eden konuşmaları kesin bir şekilde yasaklardı.[37] O (sav), Müslüman'ı, *"Dilinden ve elinden*

[25] M6039 Müslim, Fedâil, 72; B6210 Buhârî, Edeb, 116; AU22/289 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XXII, 289.
[26] DF1611 Deylemî, *Firdevs*, I, 398.
[27] BŞ5020 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, IV, 263.
[28] B26 Buhârî, Îmân, 18.
[29] B527 Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 5.
[30] İM2924 İbn Mâce, Menâsik, 16.
[31] B28 Buhârî, Îmân, 20.
[32] MU1646 *Muvatta'*, Hüsnü'l-hulk, 3.
[33] B6116 Buhârî, Edeb, 76.
[34] İF10/520 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, X, 520 .
[35] T2317 Tirmizî, Zühd, 11.
[36] B6475 Buhârî, Rikâk, 23; M173 Müslim, Îmân, 74.
[37] B5975 Buhârî Edeb, 6; İM349 İbn Mâce, Tahâret, 26.

diğer Müslümanların güvende olduğu kimsedir."[38] şeklinde tarif ederek bu noktaya dikkat çekmişti.

Peygamberimizin mihmandarı ve İstanbul'un Sultanı Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin anlattığına göre, bir adam Resûlullah'a gelerek, kendisine kısa bir şeyler öğretmesini istemişti. Resûl-i Ekrem (sav) ona öğütte bulunmuş ama yine sözü uzatmamıştı: *"Namaz kıldığın zaman son namazınmış gibi kıl. Özür dilemeni gerektirecek bir sözü söyleme ve insanların ellerindeki dünyalıklara umut bağlama!"*[39]

Rahmet Peygamberi, konuşmasına Allah'ın adıyla başlar, O'nun adıyla son verirdi. Gelecekte yapacağı bir şeyden bahsederken "İnşallah" derdi. Böylece peygamber bile olsa her iradenin üzerindeki hâkim bir iradenin varlığına dikkat çekerdi. Esasen Rabbi de kendisini ve onun şahsında tüm inananları, *"Allah'ın dilemesine bağlamadıkça (inşallah demedikçe) hiçbir şey için 'Bunu yarın yapacağım.' deme."*[40] şeklinde tembihlemişti.

Peygamberimizin bazen yeminle de konuşmalarına başladığı olurdu. Bu tavrı sözün doğruluğunu teyit etmek veya konunun önemini ortaya koymak amacına yönelikti. Onun yemin tarzı genelde, *"Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki!"*[41] şeklinde idi. Bazen *"...Kalpleri (istediği yöne) çeviren Allah'a yemin olsun ki!"*[42] diye de yemin ederdi.

Dürüstlük onun en belirgin vasfıydı. Son Elçi, peygamberliği öncesinde bile bu yönüyle kavmi arasında dikkat çekmişti. "el-Emîn" lakabı ile anılır,[43] yalanına hiç şahit olunmadığı söylenirdi.[44] Nitekim kıymetli eşi Hz. Hatice, ilk vahyi aldığında büyük bir korku ve endişe yaşayan Allah Resûlü'nü, *"...Allah'a yemin ederim ki Allah seni hiçbir vakit utandırmaz. Çünkü Allah'a yemin olsun ki sen akrabanı gözetirsin, doğruyu konuşursun..."* diyerek sakinleştirmişti.[45]

Hz. Peygamber asla yalan söylemez, şaka yaparken de bu hassasiyetini sürdürürdü. Yani o, kızgın da olsa neşeli de olsa ağzından doğru ve gerçek dışı bir şey çıkmazdı.[46] Resûlullah seviyeli, ince ve hoş latîfeler yapardı. Bir defasında kendisinden bir binek hayvanı isteyen bir adama, *"Seni dişi bir devenin yavrusuna bindirelim."* diye karşılık vermiş, adam, "Ben dişi devenin yavrusunu ne yapayım? (O beni taşıyamaz)" şeklinde şaşkınlığını ifade edince, Allah Resûlü, *"(Bütün) develeri doğuran dişi develer değil mi?"* demişti.[47] Hz. Peygamber'in şakadan hoşlandığını bilen bazı sahâbîler onun latîfesine aynı şekilde karşılık verirlerdi. Hazırcevap ve şakacı bir mizaca sahâbî olan Süheyb-i Rûmî bir gün Hz. Peygamber'in yanına gel-

[38] M162 Müslim, İman, 65; B10 Buhârî, Îmân, 4.
[39] İM4171 İbn Mâce, Zühd, 15.
[40] Kehf, 18/23-24.
[41] HM6510 İbn Hanbel, II, 162; T2170 Tirmizî, Fiten, 9.
[42] B7391 Buhârî, Tevhîd, 11.
[43] HS2/20 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 20.
[44] M508 Müslim, Îmân, 355; B4971 Buhârî, Tefsîr, (Leheb) 1.
[45] M403 Müslim, Îmân, 252; B6982 Buhârî, Ta'bîr, 1.
[46] D3646 Ebû Dâvûd, İlim, 3; HM6510 İbn Hanbel, II, 162.
[47] D4998 Ebû Dâvûd, Edeb 84; T1991 Tirmizî, Birr, 57.

mişti. Peygamberimizin önünde ekmek ve hurma vardı. Ona, *"Yaklaş da ye."* buyurdu. Süheyb de hurmadan yemeye başladı. Bunun üzerine Peygamber (sav), *"Hem gözün ağrıyor (hastasın) hem de hurma yiyorsun!"* buyurdu. Süheyb bu latîfeye, "Diğer tarafla çiğniyorum!" diyerek karşılık verdi. Resûlullah (sav) gülümsedi.[48]

Hz. Peygamber, ashâbını eğitmek için cuma ve bayram günleri hutbe irad ederdi.[49] Bu günler dışında da gerekli gördüğü yer ve zamanlarda öğüt vermek, bilgilendirmek, teşvik etmek ve sakındırmak gibi amaçlarla konuşmalar yapardı. Rahmet Elçisi, bir topluluğa hitap ederken herkes tarafından görülmek ve sesini iyi duyurmak için yüksek bir yere çıkardı. O (sav) mescitteki konuşmalarını önceleri bir hurma kütüğünün üzerinde yaparken sonradan ashâbının tavsiyesi üzerine minberde yapmaya başladı.[50] Hz. Peygamber mescit dışında konuştuğu zaman ise ya bir devenin üstünde konuşur[51] ya da yüksekçe bir yere çıkardı.[52]

Hutbesine Allah'a hamd ile başlayan Peygamber Efendimiz[53] söyleyeceklerini fazla uzatmaz, anlaşılmayacak kadar kısa da kesmezdi.[54] Zira önemli olan konuşmayı uzatmak değil, az sözle çok şeyler anlatabilmekti. Ayrıca Hz. Peygamber cemaati usandırmamak için ashâbına her zaman hitap etmez, onların heyecan ve ilgisini canlı tutabilmek adına uygun zaman ve ortamları gözetirdi.[55] Çünkü öğretimin zamana yayılması, ilgi ve heyecanın devamlılığı açısından vazgeçilmezdi. Kısacası, her yönüyle ve hayatın her alanında önderimiz ve rehberimiz olan Hz. Peygamber (sav), tüm inananların uyması gereken en güzel örnekti.

[48] İM3443 İbn Mâce, Tıb, 3.
[49] B1015 Buhârî, İstiskâ, 8; M2047 Müslim, Îdeyn, 3.
[50] B3584 Buhârî, Menâkıb, 25; HM5886 İbn Hanbel, II, 110.
[51] T2121 Tirmizî, Vesâyâ, 5.
[52] M508 Müslim, Îmân, 355.
[53] B927 Buhârî, Cum'a, 29; T1163 Tirmizî, Radâ', 11.
[54] N1419 Nesâî, Cum'a, 35; İM1106 İbn Mâce, İkâmet, 85.
[55] B68 Buhârî, İlim, 11; M7127 Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn, 82.

HZ. PEYGAMBER'İN YEMEK ÂDÂBI

ACIKMADAN YEMEZDİ, DOYMADAN KALKARDI

عَنْ عائِشَةَ قالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَامًا فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ، فَإِنْ نَسِيَ فِى أَوَّلِهِ فَلْيَقُلْ
بِسْمِ اللَّهِ فِى أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ."

Hz. Âişe'nin naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Biriniz yemek yiyeceği zaman, 'Bismillâh' (Allah'ın adıyla) desin. Eğer yemeğin başında besmele çekmeyi unutursa, 'Bismillâhi fî evvelihî ve âhirihî.' (Başında da sonunda da Allah'ın adıyla) desin."

(T1858 Tirmizî, Et'ıme, 47)

عَنْ أَبِى بَكْرِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ جَدِّهِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَأْكُلْ بِيَمِينِهِ وَإِذَا شَرِبَ فَلْيَشْرَبْ بِيَمِينِهِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ وَيَشْرَبُ بِشِمَالِهِ."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: مَا عَابَ النَّبِيُّ ﷺ طَعَامًا قَطُّ، إِنِ اشْتَهَاهُ أَكَلَهُ، وَإِنْ كَرِهَهُ تَرَكَهُ.

عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا فَرَغَ مِنْ طَعَامِهِ قَالَ:
"الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِى أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ."

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِنَّ اللَّهَ لَيَرْضَى عَنِ الْعَبْدِ أَنْ يَأْكُلَ الْأَكْلَةَ فَيَحْمَدُهُ عَلَيْهَا أَوْ يَشْرَبَ الشَّرْبَةَ فَيَحْمَدُهُ عَلَيْهَا."

Ebû Bekir b. Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer'in, dedesi İbn Ömer'den nakledtiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Biriniz yemek yediği zaman sağ eliyle yesin; bir şey içtiği zaman da sağ eliyle içsin! Çünkü şeytan sol eliyle yer ve sol eliyle içer."*

(M5265 Müslim, Eşribe, 105)

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (sav) hiçbir yemeğe kusur bulmazdı. Canı çekerse yer, hoşlanmazsa yemezdi."

(B5409 Buhârî, Et'ıme, 21; M5383 Müslim, Eşribe, 188)

Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) yemeğini bitirince şöyle dua ederdi: *"Bizi yediren, bizi içiren ve bizi Müslüman yapan Allah'a hamdolsun."*

(D3850 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 52; T3457 Tirmizî, Deavât, 55)

Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kulun, yemeğini yedikten sonra veya içeceği şeyi içtikten sonra O'na hamdetmesi, Allah'ın hoşuna gider."*

(M6932 Müslim, Zikir, 89)

Ömer b. Ebû Seleme, hicretin ikinci yılında doğmuş nasipli bir çocuktu. Çünkü henüz bulûğ çağına gelmeden önce, annesi Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber ile evlenmesiyle, Resûlullah'ın hâne-i saadetine katılmıştı. Rahmet Elçisi'nin himayesinde, onun verdiği terbiye ile yetişmişti.[1] Bir gün Allah Resûlü küçük Ömer'in yemekte elini tabağın her tarafında gezdirdiğini görünce ona yumuşak bir edayla, *"Evlâdım! Besmele çek, sağ elinle ve önünden ye."* uyarısında bulundu. Üç kısa cümle ile Ömer'e yemek âdâbını öğreten Allah Resûlü'nün bu uyarısı, ömür boyu onun yemek yiyiş tarzını şekillendirmişti.[2] Aslında bu uyarısı ile o (sav), yemek yerken Müslümanların uygulaması gereken en önemli üç sünneti belirlemişti.

Yeme içme, başta insan olmak üzere her canlının hayatını sürdürebilmesi için zorunlu bir ihtiyaçtır. Hayatın tamamını geniş anlamda ibadet olarak gören Peygamberimiz, yeme içme ile ilgili ortaya koyduğu birçok âdâb ve sünnetiyle, yeme içmeyi daha anlamlı bir hâle dönüştürmüştür.

Maddî ve manevî her türlü temizliğin imandan sayıldığı[3] dinimizde, yemek öncesinde ellerin, yemek sonrasında da hem ellerin hem de ağzın temizlenmesi hususunda Hz. Peygamber'in gösterdiği hassasiyet, beden sağlığı açısından dikkate değerdir. Zira Kutlu Nebî bunu, henüz sofralarda çatal, bıçak, kaşık gibi araç gereçlerin bulunmadığı, yemeklerin parmaklarla yendiği bir sosyal yapıda öğretmektedir. O yemekten önce ve sonra ellerin yıkanmasını "yemeğin bereketi" olarak ifade etmiştir.[4] Allah Resûlü, temizlik ve sağlık açısından da çok önemli olan bu âdâbı bütün Müslümanlara benimsetmek amacıyla ateşte pişen (yağlı) yemeklerden sonra abdest alınmasını istemişti.[5] Fakat müminler arasında söz konusu temizlik alışkanlığı yerleştikten sonra ateşte pişen yemeklerin ardından abdest alma uygulamasını bıraktığı rivayet edilmiştir.[6]

Bu sosyal yapıda Hz. Peygamber'in de yemeğini parmaklarıyla yemesinde ve yemek sonrasında temizlik amacıyla parmaklarını yalamasında şaşılacak bir durum olmasa gerektir.[7] Ancak burada dikkatten kaçırılması gereken esas nokta, Hz. Peygamber'in yemekten önce ellerini, sonra da elleri ve ağzını yıkamış olmasıdır. Hatta Kutlu Nebî, elinde yemek artığı ve kokusu varken onu yıkamadan yatan kimseleri uyarmış, bunun

[1] EÜ4/169 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 169-170.
[2] B5376 Buhârî, Et'ıme, 2; M5269 Müslim, Eşribe, 108.
[3] T3519 Tirmizî, Deavât, 86; HM23461 İbn Hanbel, V, 363.
[4] D3761 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 11; T1846 Tirmizî, Et'ıme, 39.
[5] M788 Müslim, Hayız, 90.
[6] B207 Buhârî, Vudû', 50; T80 Tirmizî, Tahâret, 59.
[7] M5297 Müslim, Eşribe, 131.

neticesinde meydana gelebilecek muhtemel maddî-manevî sıkıntılara dikkat çekmiştir.[8] Tüm bunlar ortaya koymaktadır ki yemekten önce ve sonra eller temiz görünse bile yıkanmalıdır.

Hz. Peygamber, ellerini yıkadıktan sonra yer sofrasına oturur ve besmele çekerek yemeğine başlardı. Peygamber Efendimiz, yenen her yiyeceğin Yüce Allah'ın bir nimeti, lütfu ve ihsanı olduğu bilinci ile daima şükür hâli içinde olmuştur. Bu nedenle de her işe başlarken olduğu gibi yemekten önce de hep "besmele" çekerek Allah'ı anmış ve *"Bir kimse evine girerken ve yemek yerken besmele çekerse şeytan, arkadaşlarına, 'Burada sizin için barınak da yok, yiyecek de yok!' der. Eğer o kimse evine girerken besmele çekmezse şeytan, 'Barınacak yeri buldunuz.' der. Yemek yerken besmele çekmezse, 'Hem kalacak yer hem de yiyecek buldunuz.' der."* buyurmuştur.[9]

Peygamber Efendimiz, etrafındakilere de besmeleyi tavsiye etmiştir. Besmeleyi, verdiği nimetler karşılığında Yüce Yaratıcı'ya peşinen yapılan bir teşekkür olarak gören Allah Resûlü, besmelesiz yenen yemeklerde bereket olmayacağını belirtmiştir. Yemeğe başlarken unutulması hâlinde, hatırlandığı anda besmele çekilmesinin gerekli olduğunu bildirmiştir: *"Biriniz yemek yiyeceği zaman, 'Bismillâh (Allah'ın adıyla)' desin. Eğer yemeğin başında besmele çekmeyi unutursa, 'Bismillâhi fî evvelihî ve âhirihî. (Başında da sonunda da Allah'ın adıyla)' desin."*[10] Hz. Peygamber (sav) yemeklerde olduğu gibi içeceklerde de besmele çekmeyi ashâbına öğütlemiştir. *"Suyu, develerin içişi gibi bir nefeste içmeyin; iki veya üç nefeste için, içerken besmele çekin. İçtikten sonra da Allah'a hamdedin."* buyurmuş[11] ve ayrıca su kabının içine solumayı yasaklamıştır.[12]

Resûlullah, yerken ve içerken sağ elini kullanır ve şöyle derdi: *"Biriniz yemek yiyeceği zaman sağ eliyle yesin; bir şey içtiği zaman da sağ eliyle içsin! Çünkü şeytan sol eliyle yer ve sol eliyle içer."*[13] Tüm bunlardan yeme ve içmede sağ elin tercih edilmesinin sünnet olduğu anlaşılmaktadır. Hatta sağ eli kullanmak, Müslümanlar için ayırıcı bir vasıf sayılarak tavsiye edilmiş, yabancılara özenme ya da kibir ve gösteriş amacıyla sol eli kullanmak ise hoş karşılanmamaktır. Kuşkusuz bu tercihte sol elin tuvalet temizliği gibi kirli işlere ayrılmasının da etkisi vardır. Yemek yerken sol elini kullanan bir kişiye Peygamberimizin, *"Sağ elinle ye."* diyerek özel uyarıda bulunması[14] konunun önemini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak herhangi bir özürden dolayı sol elini kullanmak durumunda kalanların bu yasağın dışında değerlendirilecekleri açıktır.

[8] T1859 Tirmizî, Et'ıme, 48; D3852 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 53.
[9] M5262 Müslim, Eşribe, 103.
[10] T1858 Tirmizî, Et'ıme, 47; D3767 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 15.
[11] T1885 Tirmizî, Eşribe, 13.
[12] B154 Buhârî, Vudû', 19.
[13] M5265 Müslim, Eşribe, 105; D3776 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 19.
[14] M5268 Müslim, Eşribe, 107.

Hz. Peygamber'in yemek yediği sofrası, deriden yapılmış mütevazı bir yer sofrası idi.[15] Sofrası gibi onun sofraya oturuş şekli de mütevazı idi. O, keyfine düşkün birinin yaptığı gibi sırtını bir şeye dayayarak sofraya gerile gerile oturmazdı.[16] Nitekim Hz. Peygamber'in diz üstü oturmuş bir vaziyette yemek yediğini gören bir bedevî, şaşırarak, "Bu oturuş da neyin nesi?!" diye sorunca o, *"Allah beni kerim bir kul eyledi, zorba ve inatçı biri yapmadı!"*[17] diye cevap vermişti. O, bu davranışıyla dönemin hükümdarları ve bir kısım aşiret reislerinin debdebeli ve tantanalı oturuş biçimlerinden farklı davranmayı tercih etmişti. Buna göre onun yemek yeme âdâbında esas olan gurur, lüks, şaşaa gibi olumsuz tavırlar değildi. Aksine tevazu, kanaat, sadelik, temizlik ve helâllik gibi değerler ön plana çıkarılmalıydı.

Hz. Peygamber yemekten sonra sofradan hemen kalkılmamasını, diğerlerinin yemeklerini bitirmelerini beklemeyi tavsiye ederek şöyle buyurmuştur: *"Sofra kurulduğu zaman, sofra kaldırılmadıkça kimse kalkmasın. Kişi doysa bile sofradakiler yemeyi bırakmadıkça o da elini çekmesin, kendisine fazla gelse de yemeye devam etsin. Çünkü kişi (yemeyi bırakmakla) yanında oturan kimseyi utandırır ve bu kimse, ihtiyacı olduğu hâlde yemeyi bırakabilir."*[18] Efendimizin bu tavsiyesi, henüz doymamış olan kimselerin yemeğe devam etmelerini kolaylaştırmayı ve utanarak yemekten erken kalkmalarını önlemeye yönelik bir tedbirdir.

Allah Resûlü ayakta bir şey yemeyi ve içmeyi de uygun görmezdi.[19] Ancak günlük koşuşturma içinde yürürken bazen bir şey yemek veya içmek durumunda kaldığı da olurdu.[20] Bu, şu anlama gelmektedir: İslâm'ın yemek yeme âdâbı genel ilkeleri itibariyle belirlenmiş olsa da belirli şartlarda İslâm'ın ruhuna ters düşmemek kaydıyla bu ilkelerin dışına da çıkılabilir. Bu noktadan hareketle Resûlullah'ın mutfak kültüründe üzerinde durduğu en önemli hususların, araçlar değil amaçlar olduğu unutulmamalıdır. Bu amaçların başında ise yiyecek ve içeceklerin temiz ve helâl olması, insan sağlığına azami riayet edilmesi, israftan kaçınılması ve Allah'a şükretme olduğu söylenebilir.

Hz. Peygamber'in en yakın arkadaşlarından Hz. Ömer, Resûlullah'ın açlıktan bütün gün kıvranıp karnını doyuracak kötü bir hurma bile bulamadığı anlarına şahit olmuştu.[21] Hatta çoğunlukla arpa ekmeği yemiş olan Hz. Peygamber ve ailesi,[22] yeri gelmiş akşam yemeği bulamayıp peş peşe birkaç geceyi aç olarak geçirmişti.[23] Hz. Peygamber ve ashâbının aşırı açlık çektikleri günlerin sayısı da az değildi.[24] Zaman zaman açlık

[15] B5415 Buhârî, Et'ıme, 23; T1788 Tirmizî, Et'ıme, 1.
[16] B5398 Buhârî, Et'ıme, 13.
[17] D3773 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 17; İM3263 İbn Mâce, Et'ıme, 6.
[18] İM3295 İbn Mâce, Et'ıme, 21.
[19] M5275 Müslim, Eşribe, 113; T1879 Tirmizî, Eşribe, 11.
[20] T1880 Tirmizî, Eşribe, 11; İM3301 İbn Mâce, Et'ıme, 25.
[21] M7461 Müslim, Zühd, 36; İM4146 İbn Mâce, Zühd, 10.
[22] T2357 Tirmizî, Zühd, 38; HM2303 İbn Hanbel, I; 256.
[23] T2360 Tirmizî, Zühd, 38; İM3347 İbn Mâce, Et'ıme, 49.
[24] B5432 Buhârî, Et'ıme, 32.

taş olup karınlarına oturuyordu.[25] Eşi Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in hâne-i saadetlerinde uzun süre ocakta ateş yanmadığını, bu süre içinde sadece kuru hurma ve su ile beslendiklerini, bir de ensardan sadık bir komşularının kendilerine süt ikram ettiğini ve bunu içtiklerini anlatmaktaydı.[26] Yine bir seferinde Peygamber (sav) yemeğe oturmuş, önüne kuru ekmek getirilmesi üzerine, *"Katık olacak bir şey yok mu?"* diye sormuştu. "Hayır, sirkeden başka bir şey yok." cevabını alınca, *"Sirke ne güzel katıktır."* buyurarak yemeye başlamıştı.[27]

Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber'in bu yaşantısı, "bir lokma bir hırka" şeklinde özetlenen hayat felsefesini benimsediğinden değil, hem o günün şartlarında yiyecek bulmada yaşanan sıkıntılardan hem de eline geçeni öncelikle yoksul ashâbına dağıtmasından kaynaklanmaktaydı.

Tevazuu şiar edinen Allah Resûlü, önüne konan bir yemekte asla kusur bulmaz, canı çekerse yer, hoşlanmazsa yemezdi.[28] Yemeğin hiçbir şekilde israf edilmesini istemez, tabakta kalanların bitirilmesini ister, bir lokmanın bile zayi olmamasına dikkat ederdi.[29]

Peygamber Efendimizin de sevmediği için yemediği birtakım yiyecekler vardı. Bu yiyecekler daha çok Resûlullah'ın kendi yöresinde pek bilinmeyen ve dolayısıyla alışık olmadığı yiyeceklerdir. Bu yiyecekleri sevmemesi, öncelikle onun bireysel tercihi olmakla birlikte aynı zamanda içinde yaşadığı kültürün mutfak zevkiyle de yakından ilgilidir. Nitekim Peygamber Efendimizin eşlerinden Meymûne validemizin evinde yaşanan şu hadise Efendimizin kendi bölgesinde bulunmayan bir yiyeceğe karşı tavrını bize açık bir şekilde göstermektedir:

"Allah'ın Kılıcı" lakabı ile anılan Hâlid b. Velîd ve Abdullah b. Abbâs, Peygamber Efendimiz ile birlikte Meymûne validemizin yanına gitmişlerdi.[30] Aynı zamanda Hâlid b. Velîd ve Abdullah b. Abbâs'ın teyzesi olan Meymûne validemiz, hemen onlara ikram etmek üzere yiyecek bir şeyler hazırladı.[31] Efendimiz önüne gelen yiyeceğe tam uzanmıştı ki orada bulunan bir kadın, bu yiyeceğin ne olduğunu Efendimize söyledi. Nitekim Efendimize bir yiyecek ikram edildiğinde, öncelikle bu yiyeceğin ne olduğu konusunda bilgi verilirdi.

Meymûne validemizin Peygamber Efendimize ikram ettiği yiyecek, Meymûne'nin kız kardeşi Hufeyde'nin Necid'den getirdiği kebap yapılmış kelerden (bir tür kertenkeleden) oluşuyordu.[32] Keler eti olduğu söylenince Peygamberimiz hemen yemekten elini çekti. Bunun üzerine Hâlid b. Velîd,

[25] T2371 Tirmizî, Zühd, 39.
[26] M7452 Müslim, Zühd, 28; B2567 Buhârî, Hibe, 1.
[27] M5353, M5352 Müslim, Eşribe, 167, 166.
[28] B5409 Buhârî, Et'ıme, 21; B3563 Buhârî, Menâkıb, 23; M5383 Müslim, Eşribe, 188.
[29] M5306 Müslim, Eşribe, 136.
[30] B5391 Buhârî, Et'ıme, 10; M5034 Müslim, Sayd, 43.
[31] B5391 Buhârî, Et'ıme, 10; M5040 Müslim, Sayd, 47.
[32] B5391 Buhârî, Et'ıme, 10.

"Bu (keler) haram mıdır yâ Resûlallah?" diye sordu. Resûlullah, *"Hayır, fakat o bizim oralarda bulunmaz. Bundan dolayı ben ondan hoşlanmıyorum. Siz yiyin."* buyurdu.[33]

Efendimizin bu sözleri üzerine Hâlid b. Velîd keleri kendi önüne çekip yemeğe başladı. Bu esnada da Peygamber Efendimiz de onu seyrediyordu.[34] Orada bulunan diğer kimseler de kelerden yedi. Fakat Meymûne validemiz, "Ben ancak Resûlullah'ın yediği yiyeceklerden yerim." diyerek kelerden yemedi.[35]

Hz. Peygamber'in keleri yememesi, onun böyle bir eti hiç tatmamış olması, ona karşı herhangi bir istek duymaması gibi tamamen kendi damak zevkiyle, midesi ve iştahı ile ilgili bir durumdur. Kendisi yememesine rağmen oradakilere müsaade etmesi, kesin olarak yenilmesinin mubah olduğunu ve bunun insanların zevklerine bırakıldığını ortaya koymaktadır. Nitekim Efendimizin başka bir rivayette, *"Ben keleri yemem fakat haram da kılmam."* buyurması da bunu göstermektedir.[36] Diğer taraftan Meymûne validemizin tavrı ise böyle bir yemeği beğenip beğenmemekten ziyade, Hz. Peygamber ile aynı doğrultuda hareket etmiş olmayı arzulamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Resûl-i Ekrem'in keler eti yememesinin tamamen kişisel bir seçim olduğunu anlayan sahâbîler arasında keler etini sevenlerin yanında sevmeyenler de bulunmaktaydı.

Neyin yenilip neyin yenilmeyeceğinin tespitine ilişkin temel esasları dinî hükümler belirlerken yiyecekler arasında tercih yapılmasında kültürel ve bireysel tercihler ön plana çıkmaktadır. Peygamber Efendimizin koyunun kol kısmını sevdiği,[37] kabak yemekten hoşlandığı,[38] buna karşın çekirge yemekten hoşlanmadığı rivayet edilmektedir.[39] Bu noktada bazı sahâbîlerin sırf Hz. Peygamber seviyor diye bazı yiyecekleri yemeleri, bazılarını da sırf o sevmiyor diye terk etmeleri dinî bir zorunluluktan değil, Resûlullah'a olan sevgi ve bağlılıklarından kaynaklanmaktadır. Nitekim Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber sevdiği için kabak yemeğini sevmesi,[40] Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin de Hz. Peygamber sevmediği için içerisinde sarımsak bulunan yemeği yememesi bu duruma örnek gösterilebilir.[41]

Bir gün Hz. Peygamber'e içinde (soğan, sarımsak gibi) sebze bulunan bir tabak getirilmiş, tabaktan hoşlanmadığı bir koku alınca bunun ne olduğunu sormuştur. Bunun üzerine tabakta bulunan sebzelerin neler olduğu kendisine söylendiğinde, yanında bulunan sahâbîlerden birine işarette bulunarak, *"(Bu sebzeleri) şu zâta götürünüz."* buyurmuştur. Fakat o sahâbî de

[33] M5034 Müslim, Sayd, 43; M5040 Müslim, Sayd, 47.
[34] B5391 Buhârî, Et'ıme, 10; B5537 Buhârî, Sayd, 33.
[35] M5040 Müslim, Sayd, 47.
[36] B5536 Buhârî, Sayd, 33.
[37] M481 Müslim, Îmân, 328.
[38] İM3302 İbn Mâce, Et'ıme, 26.
[39] D3813 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 34.
[40] B2092 Buhârî, Büyû', 30; M5326 Müslim, Eşribe, 145.
[41] M5356 Müslim, Eşribe, 170.

Hz. Peygamber (sav) yemediği için bunlardan yemek istememiştir. Bunun üzerine Efendimiz, *"Sen ye, zira ben senin konuşmadığın kimselerle konuşuyorum."* buyurarak[42] kendisinin farklı kişilerle muhatap olmasından dolayı rahatsız edici olmamak için yemediği veya hoşlanmadığı yiyeceklerin de yenilebileceğini bildirmiştir.

Peygamber Efendimizin yemek konusundaki tutumunda dikkati çeken hususlardan birisi de hangi amaçla olursa olsun bir kimsenin, helâl olan bir yiyeceği kendisine haram kılma yetkisinin olmadığıdır. Nitekim *"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez."*[43] âyeti, şehevî arzularından kurtularak daha fazla ibadet etmek amacıyla kendisine et yemeyi yasaklayan bir sahâbî hakkında inmiştir.[44] Buna göre, daha fazla ibadet etmek için bile olsa sağlık açısından bir sorun teşkil etmediği sürece Allah'ın verdiği nimetlerden faydalanmak konusunda herhangi bir kısıtlama yoluna gitmek doğru değildir.

Bir defasında Resûlullah da benzer bir konudan dolayı ilâhî uyarıya muhatap olmuştu. Hanımı Zeyneb bnt. Cahş'ın yanında "meğâfîr" denilen kokulu bir ağaç özünden yapılan bal şerbetini içmiş ve bu yüzden de yanında biraz fazla kalmıştı. Bu durumu kıskanan Hz. Âişe ve Hz. Hafsa aralarında anlaşarak, Peygamberimizi gördüklerinde, "Senden meğâfîr kokusu geliyor!" demişler, Hz. Peygamber de bir daha bal şerbetini içmeyeceğini söylemişti. Bunun üzerine Yüce Allah indirdiği şu âyetle Resûlü'nü uyarmıştı: *"Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi kendine niçin haram ediyorsun?"*[45]

Kutlu Nebî'nin bazı yemekleri daha çok sevdiği ve onlar hakkında övücü ifadeler kullandığı da göze çarpmaktadır. Hz. Peygamber'in bu tavrı, yemeğin tadı, lezzeti ve besin değeri gibi özellikleri yanında, Allah'ın verdiği her nimetin aslında övgüye ve şükre lâyık olduğunu göstermeye yöneliktir. Bu anlamda tirit,[46] et yemeği,[47] hurma,[48] sirke[49] gibi yiyecekler Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olmuştur. Oysa Arap toplumunun yaşadığı coğrafyada bilinmediği için Hz. Peygamber'in adından hiç bahsetmediği binlerce yiyecek türü için de aslında benzer şeyler söylenebilir. Zira Yüce Allah'ın yarattığı her bir meyve, sebze, yiyecek ve içeceğin kendine has güzellikleri olduğunda şüphe yoktur.

Yemeğe Allah'ın adını anarak başlayan Hz. Peygamber, yemekten sonra da şu ifadelerle Allah'a hamdederdi:

[42] B855 Buhârî, Ezân, 160; D3822 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 40.
[43] Mâide, 5/87.
[44] T3054 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5.
[45] B5267 Buhârî, Talâk, 8; N3450 Nesâî, Talâk, 17; Tahrîm, 66/1.
[46] D3783 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 22.
[47] İM3305 İbn Mâce, Et'ıme, 27.
[48] B5769 Buhârî, Tıb, 52.
[49] M5353 Müslim, Eşribe, 167.

"Elhamdülillâhi'llezî et'amenâ ve sekânâ ve cealenâ müslimîn." (Bizi yediren, bizi içiren ve bizim Müslüman yapan Allah'a hamdolsun.)[50]

Şu şekilde dua ettiği de olurdu:

"Elhamdülillâhi kesîran tayyiben mübâreken fîhi, ğayra mekfiyyin ve lâ müveddein ve lâ müstağnen anhü, Rabbenâ!" (Güzel ve bereket dilekleriyle dolu, ama bir o kadar yetersiz olan ve dilimizden düşürmediğimiz, vazgeçemediğimiz tüm övgülerle sana çokça hamdediyoruz ey Rabbimiz!)[51]

Bazen de şöyle dua ediyordu:

"Eftara ındekümü's-sâimûn ve ekele taâmekümü'l-ebrâr ve sallet aleykümü'l-melâike." (Oruçlular sizin yanınızda iftar etsinler, iyiler sizin yemeklerinizden yesinler, melekler de size selâm ve dua etsinler.)[52]

Yine kişinin yemekten sonra söylediğinde günahlarının bağışlanacağını bildirdiği dualardan birisi de şu şekildeydi:

"Elhamdülillâhi'llezî et'amenî hâze't-taâme ve razekanîhi min ğayri havlin minnî velâ kuvvetin." (Beni yediren, ben güç ve kuvvet sarf etmediğim hâlde, bana bu rızkı veren Allah'a hamdolsun.)[53]

Görüldüğü gibi bu dualar, Allah'a şükür içermektedir. Bu sebeple uzunca dua yapılmasa bile en azından "Elhamdülillâh" diyerek verdiği nimetlerden dolayı Yüce Yaratıcı'ya şükredip minnettar olmak gerekir. Allah Resûlü de bu durumu şöyle bildirmiştir: *"Kulun, yemeğini yedikten sonra veya içeceği şeyi içtikten sonra O'na hamdetmesi, Allah'ın hoşuna gider."*[54]

50 D3850 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 52; T3457 Tirmizî, Deavât, 55.
51 B5458 Buhârî, Et'ıme, 54; D3849 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 52.
52 D3854 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 54; İM1747 İbn Mâce, Sıyâm, 45.
53 D4023 Ebû Dâvûd, Libâs, 1.
54 M6932 Müslim, Zikir, 89; T1816 Tirmizî, Et'ıme, 18.

HZ. PEYGAMBER'İN GİYİM TARZI

TEMİZ ve SADE

عَنْ أَبِى الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فِى ثَوْبٍ دُونٍ فَقَالَ:
"أَلَكَ مَالٌ؟" قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: "مِنْ أَيِّ الْمَالِ؟" قَالَ: قَدْ آتَانِيَ اللَّهُ
مِنَ الْإِبِلِ وَالْغَنَمِ وَالْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ قَالَ: "فَإِذَا آتَاكَ اللَّهُ مَالاً فَلْيُرَ أَثَرُ نِعْمَةِ
اللَّهِ عَلَيْكَ وَكَرَامَتِهِ."

Ebu'l-Ahves'in naklettiğine göre, babası şunları anlatmıştır: "Dağınık bir kıyafetle Hz. Peygamber'in (sav) yanına gitmiştim. Bana, '*Senin malın var mı?*' diye sordu. 'Evet' dedim. '*Ne gibi malların var?*' diye sorunca, 'Allah bana deve, koyun, at ve hizmetçiler ihsan etmiştir.' şeklinde cevap verdim. Bunun üzerine, '*Madem Allah sana mal ihsan etmiş, o hâlde Allah'ın nimet ve cömertliğinin belirtileri üstünde görünsün.*' buyurdu."

(D4063 Ebû Dâvûd, Libâs, 14; T2006 Tirmizî, Birr, 63)

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"كُلُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا فِى غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلاَ مَخِيلَةٍ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِى قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ" قَالَ رَجُلٌ: إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ ثَوْبُهُ حَسَنًا وَنَعْلُهُ حَسَنَةً. قَالَ" "إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ الْكِبْرُ بَطَرُ الْحَقِّ وَغَمْطُ النَّاسِ."

عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خُيَلاَءَ لَمْ يَنْظُرِ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ." قَالَ أَبُو بَكْرٍ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَحَدَ شِقَّىْ إِزَارِى يَسْتَرْخِى، إِلاَّ أَنْ أَتَعَاهَدَ ذَلِكَ مِنْهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ "لَسْتَ مِمَّنْ يَصْنَعُهُ خُيَلاَءَ."

عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ: مَا رَأَيْتُ مِنْ ذِى لِمَّةٍ فِى حُلَّةٍ حَمْرَاءَ أَحْسَنَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ...

Amr b. Şuayb'ın, babası aracılığıyla dedesinden naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"İsraf ve kibirden kaçınarak yiyin, sadaka verin ve giyinin."*

(N2560 Nesâî, Zekât, 66)

Abdullah b. Mes'ûd'un naklettiğine göre, bir gün Hz. Peygamber (sav), *"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez."* buyurdu. Bunu duyan bir adam, "(Ama) insan elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasından hoşlanır!" deyince, Resûlullah, *"Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir (ise) hakkı inkâr etmek ve insanları küçük görmektir."* buyurdu.

(M265 Müslim, Îmân, 147)

Sâlim b. Abdullah'ın, babasından (ra) naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav), *"Kim kibrinden elbisesini yerde sürüklerse, Allah kıyamet günü onun yüzüne bakmaz."* buyurmuştu. Hz. Ebû Bekir, "Yâ Resûlallah, elbisemin iki tarafından biri dikkat edip korumazsam mutlaka sarkıyor." deyince, Hz. Peygamber (sav) şu açıklamayı yapmıştı: *"Ama sen bunu kibirlenerek yapanlardan değilsin."*

(B5784 Buhârî, Libâs, 2)

Berâ' (b. Âzib) diyor ki, "Saçları omuzlarına düşmüş, kırmızı elbise içinde Allah Resûlü'nden (sav) daha güzelini görmedim..."

(T1724 Tirmizî, Libâs, 4)

Allah Resûlü (sav) dağınıklıktan, düzensizlikten ve çirkinlikten rahatsız olur; tertipli, uyumlu ve güzel görüntüden hoşlanırdı. Onun bu konudaki hassasiyetini ortaya koyan pek çok örnek vardır. Bir defasında saçları dağılmış bir adama rastlar. Resûl'ün dudaklarından, *"Bu (adam), saçlarını düzeltecek bir şey bulamamış mı?"* sözleri dökülür. Üstü başı kir içinde birini gördüğünde ise *"Bu (adam), elbisesini yıkayacak su bulamamış mı?"* diye tepki gösterir.[1]

Peygamber Efendimiz bir gün mescitte iken içeriye, saçı sakalı darmadağın bir adam girer. Efendimiz, dışarı çıkıp kendine çeki düzen vermesi için eliyle adama işaret eder. Adam dışarı çıkıp üstünü başını toplayarak tekrar mescide girer. Peygamber Efendimiz, *"Sizden birinin şeytan gibi saçı başı dağınık gelmesinden, böylesi daha iyi değil mi?"* diye sorar.[2]

Aynı şekilde sahâbeden Mâlik b. Nadle, dağınık bir kıyafetle Allah Resûlü'nü ziyarete gittiğinde de benzer bir uyarı ile karşılaşmıştır. Efendimiz (sav) ona, *"Senin malın var mı?"* diye sormuş, "Evet." cevabını alınca *"Ne gibi malların var?"* demiştir. Mâlik'in, "Allah bana deve, koyun, at ve hizmetçiler ihsan etmiştir." demesi üzerine, *"Madem Allah sana mal ihsan etmiş, o hâlde Allah'ın nimet ve cömertliğinin belirtileri üstünde görünsün."* buyurmuştur.[3]

Müslüman, zaman ve şartlar ne olursa olsun imkânlarını doğru bir biçimde kullanarak göze zarif ve hoş gelecek bir görüntüde olmakla yükümlüdür. Elbette zarif ve temiz görünmek, Müslüman'ın ödevlerinden sadece biridir, ama gayet önemlidir. Allah'ın Resûlü çalışırken bile temiz olunması gerektiğini söyler, kılık kıyafete özen gösterilmesini isterdi. Nitekim ashâbıyla Benî Enmâr Gazvesi'ne çıktığında hayvanları gütmekle görevlendirilen bir kimseyi yıpranmış elbiseler içinde görünce, yanında bulunanlara bu adamın bunlardan başka elbisesi olup olmadığını sormuştu. Heybesinde yedek elbiseleri olduğu söylenince Efendimiz, *"Onu çağır da, heybedeki elbiselerini giymesini söyle."* demişti. Çobanlık yapan sahâbî, heybedeki iyi elbiselerini giyince Allah Resûlü, *"Bak şuna! Allah müstahakını versin. Bu daha iyi değil mi?"* buyurmuştu. Çoban, "Ey Allah'ın Resûlü! Allah yolunda (savaşa giderken de böyle mi giyineyim)?" deyince, Efendimiz, *"Evet, Allah yolunda (savaşırken bile)!"* cevabını vermişti.[4]

[1] D4062 Ebû Dâvûd, Libâs, 14.
[2] MU1739 *Muvatta'*, Şa'r, 2.
[3] D4063 Ebû Dâvûd, Libâs, 14; T2006 Tirmizî, Birr, 62.
[4] MU1654 *Muvatta'*, Libâs, 1.

Savaş gibi bir kargaşaya, can pazarına girerken bile iyi elbiselerin giyilmesini tavsiye eden Sevgili Peygamberimiz, belli ki Müslümanların her şart altında bakımlı, göze hoş gelen, temiz ve gıpta edilen nezih insanlar olmasını arzu ediyordu. Emir ve yasaklarıyla bir kısmını bizim sezemeyeceğimiz hikmetleri ve maslahatları amaçlayan Efendimize, "Ey Allah'ın Resûlü! Allah yolunda (savaşa giderken de mi güzel giyineyim)?" diye soran bu kişi, cihada katılmış ve şehit olmuştu.[5]

Allah Resûlü hayatı boyunca farklı renklerde giyinmiş, beyaz,[6] siyah,[7] yeşil,[8] kırmızı[9] ve sarı[10] elbiseler kullanmıştı. Fakat o, göze çok batan renkli kıyafetlerden hoşlanmazdı.[11] Peygamberimiz, renkler arasından beyazı daha çok tercih ve tavsiye etmiştir. Bir defasında, *"Elbiselerinizden beyaz olanı giyin, çünkü o kıyafetlerinizin en hayırlısıdır ve ölülerinizi de onunla (beyaz kefenle) sarın."*[12] buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem, içinde yaşadıkları coğrafyanın iklim şartlarına, âdet ve alışkanlıklarına uygun biçimde doğal, temiz ve sade elbiseler giyer ve ashâbına da böyle giyinmelerini tavsiye ederdi. Hadis kaynaklarının kaydettiği bilgilerden anlaşıldığına göre, başına "başlık" takar, üzerine "sarık" sarardı.[13] Üstüne giydiği elbise, genel olarak "ridâ" denilen üst parça[14] ve "izâr" denilen alt parçadan oluşurdu.[15] En çok sevip giymeyi tercih ettiği giysi gömlekti.[16] Peygamberimizin giydiği gömlekler bugün giymekte olduğumuz gömlekten farklı idi. Pamuktan dokunmuş, yakasız, önü kapalı, diz kapaklarına kadar bazen daha aşağılara uzanan beyaz bir erkek entarisiydi. O dönemde yenleri bileklerine kadar uzanan gömlekler bulunduğu gibi[17] boyu ve kolları kısa olanları da vardı.[18] Efendimizin bu giysi türünü çok sevmesi, muhtemelen, bu kıyafetin, o günün geleneksel giyim tarzına göre derli toplu olmasının yanı sıra sağlık ve iklim şartlarına da uygun olmasındandı.

Peygamberimiz, bazı zamanlarda gömleğinin üzerine "cübbe",[19] "aba",[20] "hırka"[21] gibi kıyafetler de giymiştir. Onun sevdiği kıyafetler arasında, Yemen'de üretilen bir çeşit hırka da vardır.[22] Sıcak iklimlere pek elverişli olan bu hırka, genelde çizgili olur, pamuktan imal edilirdi.[23] Ayrıca Efendimiz (sav) "kaftan"[24] ve siyah kıl dokumadan yapılmış dış elbiseler de giyerdi.[25] Bu durum İslâm'ın, giyim kuşamda bütün toplumlar için tek tip bir elbiseyi değil iklim, görenek ve âdetler doğrultusunda farklı giyim tarzlarını uygun gördüğünü gösterir. Yeter ki giyilen elbise rahat, bol, güzel ve edebe uygun olsun; israfa kaçmadan, kibre de kapılmadan giyilebilsin.

[5] MU1654 *Muvatta'*, Libâs, 1.
[6] M273 Müslim, Îmân, 154.
[7] M5445 Müslim, Libâs ve zînet, 36; T2813 Tirmizî, Edeb, 49.
[8] D4065 Ebû Dâvûd, Libâs, 16; T2812 Tirmizî, Edeb, 48.
[9] B5848 Buhârî, Libâs, 35; T1724 Tirmizî, Libâs, 4.
[10] D4064 Ebû Dâvûd, Libâs, 15.
[11] T2807 Tirmizî, Edeb, 45.
[12] D4061 Ebû Dâvûd, Libâs, 13; T994 Tirmizî, Cenâiz, 18.
[13] D4078 Ebû Dâvûd, Libâs, 21; T1784 Tirmizî, Libâs, 42.
[14] M2429 Müslim, Zekât, 128.
[15] D4036 Ebû Dâvûd, Libâs, 5+; T1733 Tirmizî, Libâs, 10.
[16] T1762 Tirmizî, Libâs, 28; D4025 Ebû Dâvûd, Libâs, 3.
[17] D4027 Ebû Dâvûd, Libâs, 3.
[18] İM3577 İbn Mâce, Libâs, 10.
[19] B2918 Buhârî, Cihâd, 90.
[20] M5612 Müslim, Âdâb, 22.
[21] B5809 Buhârî, Libâs, 18.
[22] B5813 Buhârî, Libâs, 18; M5441 Müslim, Libâs ve zînet, 33.
[23] İF10/277 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, X, 277.
[24] B5800 Buhârî, Libâs, 12.
[25] D4032 Ebû Dâvûd, Libâs, 5; M5445 Müslim, Libâs ve zînet, 36.
[26] B373 Buhârî, Salât, 14; M1238 Müslim, Mesâcid, 61.

Sevgili eşi Hz. Âişe Peygamberimizin nakışlı siyah bir elbiseyle namaz kıldığını haber vermiştir. Ancak elbisenin nakışları dikkatini dağıtınca Allah Resûlü, *"Bunun desenleri beni meşgul etti, siz bunu Ebû Cehm'e götürün, bana da onun enbicâniyesini (desensiz, kalın ve yünlü elbisesini) getirin."* buyurmuştur.[26] Diğer taraftan Peygamberimizin bir şalvar için pazarlık yaptığı ve satın aldığı da rivayetler arasındadır.[27]

Sevgili Peygamberimiz, coğrafî koşullara uygun olarak "nalın" denilen açık ayakkabılar giyerdi.[28] Efendimizin nalınları tabaklanmış deriden yapılmıştı.[29] Nalının ayak parmakları arasına geçen iki de bağcığı vardı.[30] Bu bağcıklar, önden kösele tabana tutturulmuş, üstten de tasmaya dikilmişti. Efendimiz, nalınların yanı sıra, Arapçada "huff" diye ifade edilen ayakkabılar da giymişti. Her ne kadar dilimizdeki karşılığı "mest" olsa da "huff"u, bugün kullandığımız mestler gibi düşünmek doğru değildir. Zira o, bugün olduğu gibi dış ayakkabı içine giyilen bir içlik değil tek başına giyilen bir ayakkabıydı. Allah'ın Resûlü'nün giydiği mestlerden bir çiftini de Habeşistan kralı Necâşî hediye etmişti.[31]

Peygamber Efendimizin her türlü ihtiyaç maddesinde olduğu gibi giyim kuşam konusunda da tavrını belirleyen temel ilke, israf ve kibirden uzak olmaktır. O, bu hususu ifade etmek üzere, *"İsraf ve kibirden kaçınarak yiyin, sadaka verin ve giyinin."*[32] buyurmuştur. Peygamberimizin elbise ile kibirlenmekten kastettiği şey, dinin belirlediği ahlâkî ilkeleri görmezden gelerek gösterişli kıyafetler içinde insanları küçümsemektir. Nitekim bir gün Hz. Peygamber (sav), *"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez."* buyurmuş, bunu duyan bir adam, "(Ama) insan elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasından hoşlanır!" deyince, sözlerine şöyle açıklık getirmiştir: *"Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir (ise) hakkı inkâr etmek ve insanları küçük görmektir."*[33]

Yine bir defasında Allah Resûlü, Araplar arasında etekleri yerlerde sürünen kaftanların zenginlik ve gösteriş maksadıyla kullanılmasına işaret ederek, *"Kim kibrinden elbisesini yerde sürüklerse Allah kıyamet günü onun yüzüne bakmaz."* buyurmuştu. Hz. Ebû Bekir, "Yâ Resûlallah, elbisemin iki tarafından biri dikkat edip korumazsam mutlaka sarkıyor." deyince, Hz. Peygamber şu açıklamayı yapmıştı: *"Ama sen bunu kibirlenerek yapanlardan değilsin."*[34]

Allah'ın Resûlü "şöhret elbisesi" olarak adlandırdığı giyim şekline de karşıydı. Başkalarından farklı olmak ve insanların dikkatlerini üze-

[27] D3336 Ebû Dâvûd, Büyû', 7; İM3579 İbn Mâce, Libâs, 12; NS9670 Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 482.
[28] B5851 Buhârî, Libâs, 37; M2818 Müslim, Hac, 25.
[29] D4210 Ebû Dâvûd, Teraccül, 19; N5246 Nesâî, Zînet, 66.
[30] B5857 Buhârî, Libâs, 41; D4134 Ebû Dâvûd, Libâs, 41.
[31] D155 Ebû Dâvûd, Tahâret, 59; T2820 Tirmizî, Edeb, 55.
[32] N2560 Nesâî, Zekât, 66; B5783 Buhârî, Libâs, 1.
[33] M265 Müslim, Îmân, 147.
[34] B5784 Buhârî, Libâs, 2.

rine çekmek amacıyla giyilen[35] elbiseler şöhret elbisesi olduğu gibi dünyaya kıymet vermiyor görünüp zühd ve takva gösterisinde bulunarak yamalı giyinmek de bu adla anılıyordu.[36] Bu konuda Peygamber Efendimiz, *“Kim şöhret elbisesi giyerse, kıyamet günü Allah da ona zillet elbisesi giydirir.”* buyurmuştu.[37]

Sevgili Peygamberimiz kıyafetinin temizliğine olduğu kadar vakar ve onuruna yakışır olmasına da dikkat etmiştir. Bu hâliyle o, çevresindeki insanlar üzerinde derin bir etki bırakmaktadır. Sahâbeden Berâ’ b. Âzib, Peygamber’in giyimi ile ilgili duygularını, “Saçları omuzlarına düşmüş, kırmızı elbise içinde Allah Resûlü’nden (sav) daha güzelini görmedim.”[38] diye anlatırken, Câbir b. Semüre, “Mehtaplı bir gecede, Allah’ın Resûlü’nü (sav) gördüm. Bir Resûlullah’a, bir de aya bakmaya başladım. Üzerinde kırmızı bir elbise vardı, o anda benim gözümde Allah’ın Resûlü aydan daha güzeldi.”[39] demektedir. İbn Abbâs, Hz. Ali tarafından isyankâr bir topluluğa elçi olarak gönderildiğinde en güzel elbiselerini giyerek göreve gitmiş, oradakiler bu elbisenin İslâm giyim tarzına uygun olmadığı imasında bulununca, “Ben elbiselerin en güzelini Allah’ın Resûlü’nün (sav) üstünde gördüm.” diye cevap vermiştir.[40] Nitekim Allah’ın Resûlü, bir gün kendisine hediye olarak gönderilen ve görenleri hayran bırakan altın işlemeli bir cübbe giymiştir.[41]

Tamamen sevgi tezahürü ve teberrük anlayışından hareketle Hz. Peygamber’i yeme-içme ve giyim kuşam da dâhil olmak üzere günlük hayata dair konularda aynıyla taklit eğiliminde olan bazı sahâbîler dışında, ashâbın çoğu kendi zevk ve tercihleri doğrultusunda serbest hareket etmekteydiler. Bu durum, onların, Hz. Peygamber’in giyinmeye dair alışkanlıklarını onun nebevî yönüne değil, insanî yönüne bağladıklarının açık göstergesidir.

Peygamber Efendimiz yeni bir elbise giydiğinde o elbisenin ismini söyler ve *“Rabbim, hamd sanadır, onu bana sen giydirdin. Senden onun hayırlı olmasını ve güzel işlerde kullanılmasını istiyorum. Onun şerrinden ve kötü işlerde kullanılmasından da sana sığınıyorum.”* diye dua ederdi.[42] Ashâb-ı kirâm da yeni bir elbise giyen kişiye, “(İnşallah bu elbiseyi) eskitinceye kadar giyersin ve Yüce Allah sana yenisini verir.” temennisinde bulunurlardı.[43] Ayrıca Hz. Peygamber yeni bir elbise alıp eski elbisesini tasadduk eden kişiyi Allah’ın dünya ve âhirette koruyacağı müjdesini vermişti.[44]

Hz. Ömer’in oğlu Abdullah (ra), “Nasıl bir elbise giyeyim?” diye soran birisine, “Akılsızların seni horlamayacağı, akıllıların da ayıplamaya-

[35] AV11/50 Azîmâbâdî, *Avnü’l-ma’bûd*, XI, 50.
[36] MT8/221 Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh*, VIII, 221.
[37] İM3606 İbn Mâce, Libâs, 24; HM5664 İbn Hanbel, II, 92 .
[38] T1724 Tirmizî, Libâs, 4; M6065 Müslim, Fedâil, 92 .
[39] T2811 Tirmizî, Edeb, 47.
[40] D4037 Ebû Dâvûd, Libâs, 5+.
[41] T1723 Tirmizî, Libâs, 3; B5836 Buhârî, Libâs, 26.
[42] D4020 Ebû Dâvûd, Libâs, 1.
[43] D4020 Ebû Dâvûd, Libâs, 1.
[44] T3560 Tirmizî, Deavât, 107; İM3557 İbn Mâce, Libâs, 2.

cağı bir elbise giy." cevabını vermiştir.[45] Zira giyim kuşam, insanın hem kendisine olan saygısını hem de diğer insanlar karşısındakini konumunu belirlemede hatırı sayılır bir rol oynamaktadır. Bu sebeple Peygamber Efendimiz, torunu Hasan'ın ifade ettiği üzere, "bulabildiklerimizin en iyisini giymemizi ve elde edebildiğimiz en güzel kokuları sürünmemizi" emretmiş,[46] kendisi de hayatı boyunca buna uygun bir tarzda giyinerek bizlere örnek olmuştur.

[45] MZ8604 Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, V, 135.
[46] BT1222 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 382.

HZ. PEYGAMBER'İN EŞYALARI
İYİ KİMSE İÇİN İYİ MAL NE GÜZELDİR!

عَنْ مُطَرِّفٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ يَقْرَأُ ﴿أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ﴾
قَالَ: "يَقُولُ ابْنُ آدَمَ: مَالِى، مَالِى قَالَ: وَهَلْ لَكَ، يَا ابْنَ آدَمَ مِنْ مَالِكَ
إِلاَّ مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ، أَوْ لَبِسْتَ فَأَبْلَيْتَ، أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ؟"

Mutarrif, babasının şöyle anlattığını naklediyor:
"Hz. Peygamber'in (sav) yanına geldim. Bu sırada Elhâkümü't-tekâsür (Çoklukla övünmek sizi oyaladı) sûresini okuyordu. Ardından şöyle buyurdu: *'Âdemoğlu, 'Malım, malım!' der. Ey âdemoğlu! Acaba yiyip tükettiğinden, giyip eskittiğinden ve sadaka verip (âhirette karşılığını almak üzere) önden gönderdiğinden başkası senin malın mıdır?'*"

(M7420 Müslim, Zühd, 3)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَالدِّرْهَمِ وَالْقَطِيفَةِ وَالْخَمِيصَةِ، إِنْ أُعْطِيَ رَضِيَ،
وَإِنْ لَمْ يُعْطَ لَمْ يَرْضَ."

حَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ عَمْرَو بْنَ الْحَارِثِ قَالَ: مَا تَرَكَ
النَّبِيُّ ﷺ إِلَّا سِلَاحَهُ وَبَغْلَتَهُ الْبَيْضَاءَ، وَأَرْضًا تَرَكَهَا صَدَقَةً.

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ يَقُولُ: بَعَثَ إِلَيَّ
رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: "خُذْ عَلَيْكَ ثِيَابَكَ وَسِلَاحَكَ ثُمَّ ائْتِنِي" فَأَتَيْتُهُ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ
فَصَعَّدَ فِيَّ النَّظَرَ ثُمَّ طَأْطَأَ فَقَالَ: "إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَبْعَثَكَ عَلَى جَيْشٍ فَيُسَلِّمَكَ اللَّهُ
وَيُغْنِمَكَ وَأَرْغَبُ لَكَ مِنَ الْمَالِ رَغْبَةً صَالِحَةً" قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا
أَسْلَمْتُ مِنْ أَجْلِ الْمَالِ وَلَكِنِّي أَسْلَمْتُ رَغْبَةً فِي الْإِسْلَامِ وَأَنْ أَكُونَ مَعَ رَسُولِ
اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: "يَا عَمْرُو نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلْمَرْءِ الصَّالِحِ."

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "*Dinarın ve dirhemin, kadifenin ve işlemeli elbiselerin kulu olana yazıklar olsun! (Böyle bir kişiye) bir şey verilirse memnun olur, verilmezse hoşnut olmaz.*"

(B2886 Buhârî, Cihâd 70)

Ebû İshâk'ın işittiğine göre, Amr b. Hâris şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (sav) (vefat ettiğinde) geriye silahı, beyaz, dişi katırı ve bir miktar arazisinden başka bir şey bırakmadı, bunları da sadaka olarak bıraktı."

(B3098 Buhârî, Farzu'l-humus, 3)

Musa b. Ali'nin, babası aracılığı ile naklettiğine göre, Amr b. Âs şunları anlatmıştır: "Resûlullah (sav), *'Kıyafetini ve silahını alıp yanıma gel.'* şeklinde bana haber gönderdi. Yanına gittim, abdest alıyordu. Bana kafasını kaldırıp baktı, sonra başını eğdi ve şöyle buyurdu: *'Seni bir ordunun başında görevlendireyim de, Allah sana selâmet versin ve seni ganimete kavuştursun istiyorum. İyi bir niyetle senin mal sahibi olmanı istiyorum.'* Dedim ki, 'Ey Allah'ın Resûlü! Ben mal için Müslüman olmadım. Aksine ben İslâm'a duyduğum arzu ve Resûlullah (sav) ile beraber olmak için Müslüman oldum.' Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Ey Amr! Salih/iyi kimse için hayırlı/iyi mal ne güzeldir!"*

(HM17915 İbn Hanbel, IV, 197)

Hicretin dokuzuncu senesiydi. Resûlullah (sav) Tebük Seferi'nden dönmüş, Mescid-i Nebevî'nin bitişiğindeki evine gelmişti. İçeriye girdiğinde, odasındaki rafın, üzerinde bazı canlı resimleri bulunan ince bir perde ile örtüldüğünü gördü. O anda kızdı, yüzünün rengi değişti ve onu çekip yırttı. Daha sonra Hz. Âişe'ye hitaben, *"Kıyamet günü Allah katında insanların en şiddetli azaba uğrayacak olanları, (kendi yaptıklarını) Allah'ın yarattıklarına benzetmeye kalkışanlardır."* buyurdu. Hz. Peygamber'in şiddetli uyarısı üzerine Hz. Âişe de örtüyü kesip ondan bir iki minder yaptı.[1] Daha sonra Hz. Peygamber bu yapılan minderlerin üzerine oturdu.[2]

İslâm dini, tevhid inancı üzerine kurulmuştu. Hz. Peygamber ise henüz putperestlikten yeni kurtulmuş olan insanların zihinlerindeki şirk izlerinin tamamen silinmesini istiyordu. Bu titizliği sebebiyledir ki Allah Resûlü, üzerinde canlı resmi bulunan örtü, duvar halısı ve benzeri eşyaların duvarlara, tavanlara ve raf üzerlerine asılmasını yasaklamıştı. Zira o, halka câhiliye inançlarını hatırlatabilecek, onları eski düşüncelerine yeniden sevk edebilecek hiçbir şeye önem vermelerini ve saygı duymalarını istemiyordu.

Hz. Peygamber (sav) evlerde, bazı eşyaların varlığından rahatsız olur ve bunların atılmasını isterdi. Hz. Âişe'nin anlattığına göre, Hz. Peygamber (sav) kendi evinde üzerinde Hıristiyanların haç resimleri bulunan şeyleri ya kırar ya da üzerindeki resimlerini silerdi.[3]

Hz. Peygamber, kullanılan eşyaların, kişiyi manevî duygulardan uzaklaştıracak, onlara sürekli dünyayı hatırlatacak şekilde ve konumda olmasını da uygun görmezdi. Âişe validemiz, üzerinde kuş resmi bulunan bir perdeleri olduğunu, onu kıble tarafına astıklarından içeri giren kimsenin karşısına geldiğini, bunun üzerine Resûlullah'ın (sav), *"Ey Âişe, perdeyi değiştir. Çünkü her içeri girip onu gördüğümde dünyayı hatırlıyorum."* buyurduğunu bildirmektedir.[4]

Dünyanın bir meta, yani geçici olarak faydalanılacak bir yer olduğunu söyleyen Hz. Peygamber,[5] hiçbir eşyaya ve mala gereğinden fazla değer vermezdi. Dünya malının geçici ve değersiz olduğunu şu sözleriyle anlatıyordu: *"Âdemoğlu, 'Malım, malım!' der. Ey âdemoğlu! Acaba yiyip tükettiğinden, giyip eskittiğinden ve sadaka verip (âhirette karşılığını almak üzere) önden*

[1] M5528 Müslim, Libâs ve zînet, 92; B5954 Buhârî, Libâs, 91; İF10/387 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, X, 387.
[2] B2479 Buhârî, Mezâlim, 32; M5534 Müslim, Libâs ve zînet, 96 .
[3] B5952 Buhârî, Libâs, 90; D4151 Ebû Dâvûd, Libâs, 44.
[4] N5355 Nesâî, Zînet, 111; M5521 Müslim, Libâs ve zînet, 88.
[5] M3649 Müslim, Radâ', 64.

gönderdiğinden başkası senin malın mıdır?"[6] O, her çeşit lüks, israf ve aşırılıktan şiddetle kaçınarak davranışlarıyla da Müslümanlara örnek olmuştu.

Efendimizin dünyasında eşya, gönülden bağlanılacak maddî bir varlık ve kendisiyle kıymet kazanılacak bir değer değil, ihtiyaç için kullanılacak bir maldan ibaretti. Dünya malına aşırı değer verenleri şöyle uyarmıştı: *"Dinarın ve dirhemin, kadifenin ve işlemeli elbiselerin kulu olana yazıklar olsun! Böyle bir kişiye bir şey verilirse memnun olur, verilmezse hoşnut olmaz."*[7] O, kullandığı eşyanın ihtiyacı karşılamasını yeterli görür, lüks arzusu içine girmeyerek imkânları kısıtlı olan Müslümanların yaşadığı mütevazı bir hayatı tercih ederdi. Hatta Resûlullah (sav), dünyaya geldiği anda sahip olduğu mal varlığına, eşyaya vefat ederken sahip bile değildi. Çünkü ihtiyacından artan para ve kıymetli eşyayı Allah yolunda infak etmişti. Müminlerin annesi Cüveyriye bnt. el-Hâris'in erkek kardeşi Amr b. Hâris'in bildirdiğine göre, Hz. Peygamber (sav) öldükten sonra ardında silahı, beyaz, dişi katırı ve bir miktar arazisinden başka bir şey bırakmamış, bunları da sadaka olarak bırakmıştı.[8] O, geriye ne dirhem ne dinar ne köle ne cariye ve ne de başka bir şey bırakmıştı.[9] Peygamberimizin miras olarak bıraktığı eşya, hayatın devamı için zarurî olan asgarî şeylerden ibaretti.

Hz. Peygamber'in (sav) her türlü dünyalık imkânı elde etme gücüne sahipken bile dünyalık biriktirme hevesi olmamıştı. Fakih sahâbîlerden Abdullah b. Mes'ûd, bir gün Hz. Peygamber'in, küçük olduğundan güvercin yuvasına benzetilen odasına girdi. O (sav) bir hasırın üzerinde uyuyordu. Hasır, sertliğinden dolayı Rahmet Elçisi'nin vücudunun yan tarafında izler bırakmıştı. İbn Mes'ûd, Resûlullah'ın bu hâline dayanamadı ve ağladı. İbn Mes'ûd'un ağlamasına şaşıran Hz. Peygamber, *"Seni ağlatan şey nedir Abdullah!"* diye sordu. İbn Mes'ûd kendisini ağlatan şeyi anlatmaya başladı: "Yâ Resûlallah, Kisra ve Kayser atlas, halis ipek ve dîbâc (İran dokuması ipekli kumaşlar) üzerinde yürüyorlar. Sen ise bu hasır üzerinde uyuyorsun. Bu hasır da senin vücudunda izler bırakmış."

Bunun üzerine İbn Mes'ûd'u teselli eden şu cümleler döküldü Hz. Peygamber'in (sav) ağzından: *"Ağlama Abdullah! Dünya onların, âhiret ise bizimdir. Hem benim dünya ile ilgim ne kadar ki? Ben bu dünyada, ancak, bir ağacın altında gölgelenen, sonra da oradan kalkıp giden bir yolcu gibiyim."*[10]

Evet, ne yolcu kalıcıydı ne de gölge. Ama menzile, hedefe ulaşmak için sıcak çöl ikliminde kısa süre de olsa gölgelenmek, güç toplamak demekti. Dünya fâni, dünyalıklar geçiciydi. Fakat âhirete giden yolda âhiret

[6] M7420 Müslim, Zühd, 3.
[7] B2886 Buhârî, Cihâd 70.
[8] B3098 Buhârî, Farzu'l-humus, 3; B2912 Buhârî, Cihâd, 86.
[9] B2739 Buhârî, Vesâyâ, 1.
[10] MK10327 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, X, 162; İM4109 İbn Mâce, Zühd, 3.

yatırımı olmak üzere dünya metaını da ihmal etmemek gerekiyordu. Allah Resûlü de bu güzel teşbihiyle bunu anlatmak istiyordu.

Ensardan bir kadın, Hz. Âişe validemizi evinde ziyaret etti. Bu esnada Peygamber Efendimizin hasırdan yapılan döşeğini gördü. Onu Peygamberi'ne münasip görmemiş olsa gerek, evine döner dönmez hediye olarak kabaca yünden yapılmış bir döşek gönderdi. Eve geldiğinde bu yeni yatağı fark eden Hz. Peygamber, *"Bu nedir?"* diye sordu. Hz. Âişe, "Yâ Resûlallah, ensardan falanca hanım bana geldi, yatağınızı gördü de evine gidince bunu gönderdi." diye cevap verdi. Hz. Peygamber, *"Onu geri gönder!"* dedi.

Hz. Âişe olayın devamını şöyle anlatır: "Onu geri göndermedim. (Doğrusu, böyle bir döşeğin) benim evimde bulunması çok hoşuma gitti. Resûlullah bu uyarısını üç defa yaptı ve şöyle dedi: *'Vallahi yâ Âişe, eğer istersem Allah bana altın ve gümüş dağları ihsan eder.'*"[11]

Hz. Peygamber insanı rehavete sevk edecek ve kendisini ibadetten alıkoyacak eşyaları kullanmazdı. Hz. Hafsa'ya, "Allah Resûlü'nün senin evindeki yatağı nasıldı?" diye sorulduğunda o şu cevabı vermişti: "Yünden dokunmuş kalın bir kilimi ikiye katlardık. Onun üzerinde uyurdu. Bir gece, şunu dörde katlasam onun için daha yumuşak olur, dedim. Bu maksatla kilimi onun için dört kat yaptık. (Ne var ki Hz. Peygamber) sabahleyin kalktığında, *'Bu gece benim altıma ne serdiniz?!'* diye hayretle sordu. Biz, "Bu senin her zamanki yatağın. Biz sadece onu dörde katladık ki daha yumuşak olsun." dedik. Bunun üzerine, *"Siz, onu yine eski hâline getirin. Zira onun yumuşaklığı, gece namazıma mani oldu."* buyurdu.[12] Ancak Resûlullah Efendimiz kendisi kişisel bir tercih olarak rahat bir yatak istememekle beraber, ashâbına böyle bir tavsiyede bulunmamıştı.

İnsanların ihtiyaç duydukları eşyaya sahip olmaları en doğal haklarıdır. Bunların da en başta gelenleri oturulacak bir ev, vücudu örtüp soğuktan ve sıcaktan koruyacak giyecekler ve hayatın devamını sağlayacak gıda maddeleridir.[13] Ancak yaşadığı dönemin maddî şartlarını da dikkate alan Hz. Peygamber, eşya kullanımında abartıya ve israfa kaçılmamasını istemiştir.[14] Ayrıca gösteriş ve övünme amaçlı giyim tarzını da yasaklamıştır.[15]

Peygamber Efendimiz bütün ömrünce ifrat ve tefritten sakınmış ve sergilediği mütevazı hayatıyla ashâbına örnek olmuştur. O (sav), içinde bulunduğu toplumda günlük hayatta revaçta olan birçok eşyayı, bir "var-

[11] ST1/465 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 465; BŞ1468 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, II, 173.
[12] TŞ330 Tirmizî, *Şemâil*, 148.
[13] T2341 Tirmizî, Zühd, 30.
[14] M5452 Müslim, Libâs ve zînet, 41.
[15] B5650 Buhârî, Merdâ, 4; M5437 Müslim, Libâs ve zînet, 29.

lık gösterisine" dönüştürmeden kullanmıştır. Nitekim misafirliğe gittikleri yerlerde, bazen altına serilen bir örtünün üzerine,[16] bazen de verilen minder yerine toprağın üstüne oturmuştur.[17]

İmkânı olduğu hâlde, Allah Resûlü, tamamen kendi arzusuyla dostlarından herhangi bir yoksul gibi sade bir hayat yaşamayı tercih etti. Bu nedenledir ki Hz. Peygamber'in (sav) evinde bulunan eşyalar son derece sade ve gösterişten uzaktı. Evinde hurma lifiyle dolu meşinden birkaç yastık, yatak olarak kullandığı hasırdan bir iki döşek,[18] duvarlarda asılmış birkaç tane hayvan derisi, birkaç tane de örtü[19] vardı.[20] Geceleri aydınlanmak için kullandığı fitilli bir kandil,[21] bir bıçak,[22] yemek yediği büyükçe bir tabak,[23] biri camdan[24] diğeri ağaçtan[25] yapılmış iki bardak da onun kullandığı eşyalar arasındaydı. O mütevazı evinde hem banyoda su için, hem de hamur teknesi olarak kullanılan büyük bir kazanın[26] yanı sıra abdest suyu ve içecek su konulan birkaç su kabı vardı.[27] O dönemde İslâm toplumunda elek kullanıldığı hâlde, Rahmet Elçisi'nin evinde vefat edinceye kadar ne un eleyeceği bir eleği olmuş ne de has undan bir ekmek boğazından geçmişti.[28]

Hz. Peygamber bir insan olarak kişisel bakımına özen gösterir, temiz ve güzel görünmek için çeşitli eşyalar kullanır ve bir yolculuğa çıktığında da bunları yanında götürürdü. Onun (sav) gece uyandığında bile kullandığı[29] biri demirden[30] diğeri fildişinden olan iki tarağı vardı.[31] Aynası vardı ve ona baktıktan sonra, *"Elhamdülillâh, Allah'ım, beni güzel yarattığın gibi ahlâkımı da güzelleştir."* diye dua ederdi.[32] İsmid denilen siyah bir sürmesi vardı, yatarken iki gözüne de üçer kez sürerdi.[33] Ashâbına da gözü parlaklaştırıp kirpikleri beslediği için ismidi tavsiye ederdi.[34] İhrama gireceği zaman saçına ve sakalına sürdüğü yağın parıltısı rahatça görülürdü Pâk Elçi'nin.[35] Erâk ağacından yapılan misvağı da onun (sav), evine girdiğinde öncelikle kullandığı,[36] gece kalktığında yanından ayırmadığı[37] ve devamlı kullandığı eşyalarındandı.[38]

Hz. Peygamber (sav) İslâm'ı ve Müslümanları korumak için birçok savaşa katılmış ve savaşlarda kılıç, zırh, miğfer gibi döneminin savaş aletlerini kullanmıştı. Hz. Peygamber'in çoğu ganimetle elde edilmiş dokuz kılıcı vardı. O (sav) sahip olduğu savaş aletlerine hep güzel isimler verirdi. Onun (sav) en meşhur kılıcı Bedir ganimetlerinden aldığı "Zülfikâr" idi.[39] Bu kılıcın kabzasının başı gümüştendi ve kınının üzerinde de gümüş halkalar vardı.[40] Efendimizin fetih günü, Mekke'ye girerken taktığı

16 EM1177 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 402.
17 B6277 Buhârî, İsti'zân, 38; M2741 Müslim, Sıyâm, 191.
18 HM25113 İbn Hanbel, VI, 91.
19 M5528 Müslim, Libâs ve zînet, 92.
20 B5843 Buhârî, Libâs, 31.
21 İM3089 İbn Mâce, Menâsik, 91; EM1223 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 420.
22 M5091 Müslim, Edâhî, 19.
23 B5225 Buhârî, Nikâh, 108.
24 İM3435 İbn Mâce, Eşribe, 27.
25 TŞ196 Tirmizî, *Şemâil*, 84.
26 N241 Nesâî, Tahâret, 149; İM378 İbn Mâce, Tahâret, 35.
27 İM3412 İbn Mâce, Eşribe, 16.
28 B5413, B5415 Buhârî, Et'ıme, 23.
29 BS96 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 54.
30 B6241 Buhârî, İsti'zân, 11; M5638 Müslim, Âdâb, 40.
31 BS96 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 54; ST1/484 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 484.
32 NZ913 Nevevî, *Ezkâr*, s. 304; HM3823 İbn Hanbel, I, 403.
33 T2048 Tirmizî, Tıb, 9; İM3499 İbn Mâce, Tıb, 26.
34 D3878 Ebû Dâvûd, Tıb, 14; T1757 Tirmizî, Libâs, 23.
35 M2838 Müslim, Hac, 44.
36 M590 Müslim, Tahâret, 43; D51 Ebû Dâvûd, Tahâret, 27.
37 B245 Buhârî, Vudû', 73; M595 Müslim, Tahâret, 47.
38 ST1/484 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 484.
39 T1561 Tirmizî, Siyer, 12; İM2808 İbn Mâce, Cihâd, 18.
40 D2583 Ebû Dâvûd, Cihâd, 64; N5376 Nesâî, Zînet, 120.

kılıcın kabzası da altın ve gümüş işlemeliydi.[41] Babasından miras kalan ve hicret ederken yanında taşıdığı Me'sur,[42] Sa'd b. Ubâde'nin hediye ettiği ve Bedir'de savaştığı Adb,[43] Benî Kaynukâ'dan ganimet olarak aldığı Kal'î, Bettâr ve Hatf ile Tay kabilesinden alınan Resûb ve Mihzem[44] adlı kılıçları da vardı.

Hz. Peygamber savaşta düşmanın ok ve kılıç darbelerinden korunmak için zırh giyerdi. Onun (sav) yedi adet zırhı vardı. Bunların en meşhuru Zâtü'l-fuzûl idi.[45] Fidda ve Sa'diye isimli iki zırhı, Benî Kaynukâ Yahudilerinden payına düşen ganimetler arasındaydı. Hz. Peygamber, Uhud Savaşı'nda Zâtü'l-fuzûl ile Fidda'yı, Hayber günü ise Zâtü'l-fuzûl ile Sa'diye adlı zırhlarını üst üste giymişti.[46] Bir de Mekke'nin fethi günü başına taktığı bir miğferi vardı.[47] Rahmet Elçisi'nin Benî Kaynukâ'dan aldığı üç mızrak ve Ravhâ, Beydâ ve Safrâ adlarındaki üç yayla birlikte[48] Zevrâ, Seddâd bir de Uhud'da kırılan Ketûm adında toplam altı tane yayı vardı.[49] Hz. Peygamber bu savaş aletlerinin hemen hemen hepsine ya ganimet ya da hediye yoluyla sahip olmuştu.

Resûlullah (sav) eşyalarını sağ eliyle ve malı verenin Allah olduğu bilinciyle kullanırdı. O, kullanılan eşyaların kişiyi manevî duygulardan uzaklaştıracak ve sürekli dünyayı hatırlatacak şekil ve özelliklere sahip olmamasına özen göstermiştir. Rahmet Peygamberi aşırı refah arzusu ve arayışı içinde olmamış aksine her zaman mütevazı bir tutum sergilemiştir.

Şurası bir gerçektir ki Allah Resûlü helâl yoldan dünya malı edinilmesini de teşvik etmiştir. Nitekim Amr b. Âs, bu konuda şunları anlatmıştır: "Resûlullah (sav), *'Kıyafetini ve silahını alıp yanıma gel.'* şeklinde bana haber gönderdi. Yanına gittim, abdest alıyordu. Kafasını kaldırıp bana baktı, sonra başını eğdi ve şöyle buyurdu: *'Seni bir ordunun başında görevlendireyim de, Allah sana selâmet versin ve seni ganimete kavuştursun istiyorum. İyi bir niyetle senin mal sahibi olmanı istiyorum.'* Dedim ki, 'Ey Allah'ın Resûlü! Ben mal için Müslüman olmadım. Aksine ben İslâm'a duyduğum arzu ve Resûlullah (sav) ile beraber olmak için Müslüman oldum.' Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Ey Amr! Salih/iyi kimse için hayırlı/iyi mal ne güzeldir!"*[50]

Ashâbından, elde edebildikleri kıyafetlerin en iyisini giymelerini ve bulabildikleri en güzel kokuları sürünmelerini isteyen[51] Allah Resûlü, *"İsraf ve kibre kaçmadan yiyin, için, giyinin ve Allah yolunda harcamada bulunun."* buyurarak bu konudaki temel ilkeleri ortaya koymuştur.[52]

[41] T1690 Tirmizî, Cihâd, 16.
[42] ST1/485 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 485.
[43] VM1/103 Vâkıdî, Meğâzî, I, 103.
[44] ST1/485 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 486.
[45] MA9662 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 295.
[46] ST1/485 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 487.
[47] B4286 Buhârî, Meğâzî, 49; N2870 Nesâî, Menâsikü'l-hac, 107.
[48] ST1/489 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 489.
[49] ZD1/130 İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, I, 131.
[50] HM17915 İbn Hanbel, IV, 197.
[51] BT1222 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 382.
[52] B5783 Buhârî, Libâs, 1.

Her konuda olduğu gibi evinin tanzimi ve kullandığı ev eşyalarının nitelikleri hususunda da ashâbına ve ümmetine örnek teşkil eden Peygamberimizin eşya kullanımı konusundaki tavrını sadelik, ihtiyacı giderme, tertiplilik ve temizlik olarak sıralamak mümkündür. Bir devlet başı, muzaffer bir kumandan, dahası son dinin peygamberi olarak Resûl-i Ekrem fakir değildir, ama mütevazı yaşamayı tercih etmiştir. Yoksul ashâbının hayat standartlarında yaşadığı hâlde, aşırıya kaçılmadığı sürece çevresindekilerin güzel ve nitelikli eşyalar kullanmasına müdahale etmemiştir. Kendisi de kullandığı nitelikli eşyaların hemen hepsini ganimet veya hediye yoluyla elde etmiştir. Hayatı boyunca mal edinmeye karşı olmadığı gibi, mal arzusunda olan ve bunu hayatının amacı edinen biri de olmamıştır. Peygamber Efendimizin hayat tarzına baktığımızda görürüz ki eşya, insanın efendisi değil aksine Rabbe lâyıkıyla kulluk edebilmesinin ve O'nun rızasına uygun bir ömür sürmesinin vesilesidir.

HZ. PEYGAMBER'İN EŞLERİ
MÜMİNLERİN ANNELERİ

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قَالَ:
"خَيْرُ نِسَائِهَا مَرْيَمُ، وَخَيْرُ نِسَائِهَا خَدِيجَةُ."

Ali b. Ebû Tâlib'den (ra) nakledildiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"(Kendi döneminin) en hayırlı kadını Meryem'dir.
Hatice de (kendi döneminin) en hayırlı kadınıdır."
(B3815 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 20)

حدَّثَتْنا صفيّةُ بِنْتُ حُيَيٍّ قالَتْ: دخل علَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وقَدْ بلَغَنِى عَنْ حَفْصَةَ وعَائِشَةَ كَلامٌ فذَكَرْتُ ذلك لَهُ فقَالَ:
"ألَا قُلْتِ وكَيْفَ تَكُونَانِ خَيْرًا مِنِّى؟ وزَوْجِى مُحَمَّدٌ وأَبِى هَارُونُ وعَمِّى مُوسَى..."

عَنْ أنَسٍ قالَ: ...فكَانَتْ زَيْنَبُ تَفْخَرُ عَلى أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ تَقُولُ: زَوَّجَكُنَّ أَهَالِيكُنَّ، وزَوَّجَنِى اللَّهُ تعَالَى مِنْ فَوْقِ سَبْعِ سَمَوَاتٍ.

عَنْ أنَسِ بْنِ مَالِكٍ قالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ."

Safiyye bnt. Huyey anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (sav) yanıma geldi. Ben de ona Âişe ile Hafsa'nın benim hakkımda söyledikleri bazı (küçümseyici) sözleri anlattım. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: *'Sen de onlara, 'Siz ikiniz nasıl benden üstün olabilirsiniz? Benim kocam Muhammed, babam Harun, amcam ise Musa'dır.' deseydin ya!..'"*

(T3892 Tirmizî, Menâkıb, 63)

Enes (b. Mâlik) anlatıyor: ...Zeyneb (bnt. Cahş), Hz. Peygamber'in diğer hanımlarına karşı övünür ve onlara şöyle derdi: "Sizleri (Hz. Peygamber ile) kendi aileleriniz evlendirdi. Beni ise yedi kat göklerin ötesinden Yüce Allah evlendirdi."

(B7420 Buhârî, Tevhîd, 22)

Enes b. Mâlik'in işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir."*

(M6299 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 89)

"Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik..."[1] âyetinde sözü edilen hidayet elçilerinin sonuncusuydu Allah Resûlü (sav). Bir peygamber olarak içinde bulunduğu topluma dinî alanda rehberlik ederken, savaşta ordusunun kumandanı, mescitte cemaatinin imamı ve evinde ailesinin reisi idi. O (sav), toplumsal hayatın bütün alanlarında yer almıştı. Yirmi beş yaşından itibaren bir eş ve ardından bir baba olarak aile hayatına katıldı.

Resûl-i Ekrem'in aile hayatının pek çok yönden kendine özgü şartları vardı. Her şeyden önce bu aile Yüce Allah'ın gözetimi altındaydı ve ilâhî müdahalelerin ve yönlendirmelerin doğrudan muhatabıydı.[2] Diğer yandan o döneme özgü yerleşik kabuller, toplumsal şartlar ve Hz. Peygamber'in konumu, onun evliliklerine önemli ölçüde etkide bulunmuştu. Bu nedenle Resûl-i Ekrem'in bütün evliliklerinin kendine özgü şartları, sebepleri, maksatları ve hikmetleri vardı. Onun evlilikleri ve neden birden çok hanımla evlendiği ancak onun sahip olduğu vasıflar ve içinde bulunduğu şartlar gözetilerek anlaşılabilirdi.

Evlilik hiç kuşkusuz insanî bir gereksinimdir. Hepsi birer insan olan peygamberlerin evlenmesi de son derece tabiîdir. Nezahet ve iffet içerisinde bir gençlik geçirmiş olan Allah Resûlü de kendisi yirmi beş yaşında iken kırk yaşında olan Hz. Hatice ile evlenmiştir. Resûlullah ile evliliğinden önce yaşadığı iki evlilik tecrübesinden üç çocuk sahibi olan Hz. Hatice,[3] vefat edinceye kadar yirmi beş yıl boyunca Resûl-i Ekrem'in biricik eşi ve hayat arkadaşı olmuştur.[4] Ayrıca bu evlilikten Kâsım ve Abdullah adlarında iki oğulları; Zeyneb, Rukiyye, Fâtıma ve Ümmü Gülsüm adlarında dört kızları dünyaya gelmiştir.[5]

Allah Resûlü, *"(Kendi döneminin) en hayırlı kadını Meryem'dir. Hatice de (kendi döneminin) en hayırlı kadınıdır."*[6] sözleriyle taltif ettiği Hz. Hatice'den ömrü boyunca büyük destek görmüş ve bunu şöyle ifade etmiştir: *"Yüce Allah bana Hatice'den daha hayırlı bir eş vermemiştir. Bütün insanlar bana inanmazken o bana inandı. Herkes beni yalanlarken o doğruladı. İnsanlar (yardımlarını) benden esirgediklerinde o bana malıyla destek oldu. Yüce Allah bana başka kadınlardan değil ondan çocuklar ihsan etti."*[7] Hz. Peygamber bu yüzden Hz. Hatice'yi daima hayırla yâd etmiştir. Onun Hz. Hatice'ye olan sevgi ve

[1] Ra'd, 13/38.
[2] Ahzâb, 33/28.
[3] BN5/315 İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 315-316.
[4] M6281 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 77.
[5] ST1/132 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 132-133.
[6] B3815 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 20; M6271 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 69.
[7] HM25376 İbn Hanbel, VI, 118.

vefası zaman zaman Hz. Âişe'nin kıskançlığına sebep olmuş ancak Resûl-i Ekrem, Hz. Hatice'ye karşı vefa içinde hareket etmekten geri durmamıştır. Bir koyun kestiğinde onun bir kısmını Hz. Hatice'nin arkadaşlarına hediye etmesi onun vefasının örneklerindendir.[8]

Allah Resûlü, elli yaşına kadar kendisinden yaşça büyük olan bu hanımefendi ile evli kalmıştır. Ayrıca Hz. Âişe ile izdivacı hâriç, onun Hz. Hatice'nin vefatından sonraki evliliklerinin tamamı dul hanımlarla olmuştur. Bu yüzden birden çok hanımla evlenmiş olması asla onun bedenî ihtiyaçlarının işaretleri olarak değerlendirilemez. Resûl-i Ekrem'in her evliliğinin insanî, dinî, siyasî ve içtimaî gerekçeleri ve hikmetleri vardır. Şu hâlde onun evliliklerinin her biri kendi şartları içerisinde değerlendirilmeli ve bu evliliklerin insanî, dinî, ailevî, sosyal ve siyasal sebepleri ve sonuçları göz ardı edilmemelidir.

Meselâ, Resûl-i Ekrem'in Hz. Hatice'nin vefatından sonra Sevde bnt. Zem'a isimli hanımefendi ile evliliğinin temelinde bütünüyle insanî ve dinî duyarlılık yatmaktaydı. Kendisinin en büyük destekçisi olan Hz. Hatice'nin vefatıyla büyük bir hüzne kapılan Allah Resûlü, Fâtıma ve Ümmü Gülsüm adlı küçük yaştaki kızlarıyla baş başa kalmıştı. Omuzlarındaki peygamberlik yüküne, evinin işleri ve çocuklarının bakımı da eklenmişti. Bu yalnızlık döneminden sonra, sahâbeden Osman b. Maz'ûn'un hanımı Havle bnt. Hakîm, yeni bir evlilik için Resûl-i Ekrem'in düşüncesini sormuş, ona dul bir hanımla evlenmeyi düşünüyorsa beş çocuklu ve yaşı ellinin üzerinde olan Sevde bnt. Zem'a'yı önermişti.[9]

Sekrân b. Amr isimli kocasıyla birlikte İslâmiyet'i ilk kabul edenlerdendi Sevde. Ancak Mekke'deki baskılar üzerine kocasıyla beraber Habeşistan'a hicret etmişler, müşriklerin ileri gelenlerinden bir kısmının Müslüman olduğuna dair bir söylenti kendilerine ulaşınca da Mekke'ye geri dönmüşlerdi. Ancak söylenti doğru çıkmamış ve bu arada Sevde'nin kocası vefat etmişti. İslâm uğruna türlü sıkıntılara katlanan bu çileli hanımın, Mekkeli müşriklerin bunaltıcı baskısı altında kendisine ve beş çocuğuna kol kanat gerecek bir eşi yoktu. Bu sırada Havle bnt. Hakîm'in aracılığıyla Sevde validemiz, babasının da onayını almak suretiyle Allah Resûlü'nün evlilik teklifini kabul etti.[10] Vücut itibariyle iri yapılı, uzun boylu, sakin ve yavaş tabiatlı bir hanım olan Sevde, Allah Resûlü'nün Hz. Âişe ile evliliğine kadar üç yıl boyunca tek eşi olmuştu. Allah Resûlü onun beş çocuğuna babalık, o da Resûlullah'ın kızlarına annelik yapmıştı.[11]

[8] B6004 Buhârî, Edeb, 23.
[9] HM26288 İbn Hanbel, VI, 211.
[10] HM26288 İbn Hanbel, VI, 211.
[11] "Sevde", *DİA*, XXXVI, 584.

Dini uğruna göze aldığı sıkıntıların karşılığını peygamber eşi olmak suretiyle almış hanımlardan biri de Ümmü Seleme idi. Hz. Peygamber'le evlenmeden önce Ebû Seleme Abdullah b. Abdülesed ile evliydi. Her ikisi de Mekke'deki ilk Müslümanlardandı. Onlar da tıpkı Sevde bnt. Zem'a ve kocası gibi Habeşistan'a hicret etmişler, Mekkeli müşriklerin Müslüman olduklarını haber alınca da geri dönmüşlerdi. Ancak Mekke'ye vardıklarında durumun eskisinden pek farklı olmadığını gördüler. Neyse ki bir müddet sonra Medine'ye hicret izni çıktı ve Ümmü Seleme, kocası ve çocuğu birlikte yola koyuldu. Ne var ki akrabalarından olan müşrikler Ümmü Seleme'nin ve ailesinin yolunu kestiler. Ümmü Seleme'yi çocuğundan ve kocasından ayırdılar ve onu kendi evlerinde hapsettiler. Ümmü Seleme bu ayrılık nedeniyle sürekli gözyaşı döktü. Neyse ki bir yıl kadar süren bu ıstırap dolu bekleyiş insaflı birkaç kişinin girişimiyle sona erdi. Ümmü Seleme de çocuğunu alarak vakit kaybetmeden Medine'ye kocasının yanına gitti.[12]

Ancak bu birliktelik de kısa sürecekti. Çünkü bir müddet sonra Ebû Seleme Uhud Savaşı'na katıldı ve aldığı yara sonucu hayatını kaybetti. Üst üste gelen bu üzücü olaylar Ümmü Seleme'yi oldukça sarsmıştı. Artık Resûl-i Ekrem'den öğrendiği, *"Biz şüphesiz Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz. Allah'ım! Musibetimin ecrini bana ver, bana kaybettiğimden daha hayırlısını ver!"* duasını okumaktan başka bir şey gelmiyordu Ümmü Seleme'nin elinden. Çünkü başına bir musibet gelen kimse bu şekilde dua ederse Allah'ın mutlaka onun duasını kabul edeceğini işitmişti Allah Resûlü'nden. Bu yüzden hem böyle dua ediyor hem de "Ebû Seleme'den daha hayırlısı kim olabilir ki?" diye umutsuzluğunu dile getiriyordu.[13] İşte tam bu sırada Allah Resûlü, bu yaşı ilerlemiş, dört çocuklu ve kıskanç tabiatlı hanıma Hz. Ömer aracılığıyla evlilik teklif etti[14] ve hicretin dördüncü yılının Şevval ayında onunla evlendi.[15] Muhtemelen Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme'ye evlenme teklif etmesinde, cefakâr bir dul hanım olarak hem kendisinin hem de çocuklarının korunmaya muhtaç olmasının yanı sıra mensubu olduğu Mahzûm kabilesi ile yakınlaşma ve onların İslâm'a ısınmasını sağlama isteği etkili olmuştu.

Ümmü Seleme gibi kocası Uhud Savaşı'nda şehit olan hanımlardan biri de Zeyneb bnt. Huzeyme idi. Yoksullara yardım ettiği ve onlara daima yemek yedirdiği için "Ümmü'l-mesâkîn" (Yoksulların Anası) diye tanınan bu dul ve çaresiz hanımefendiye Allah Resûlü yardım elini uzatmış ve onunla evlenmiştir. Ancak bu evlilik uzun sürmemiş, birkaç ay sonra Zeyneb validemiz vefat etmiştir.[16]

[12] HS2/315 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 315-316.
[13] MU564 *Muvatta'*, Cenâiz, 14; M2126 Müslim, Cenâiz, 3.
[14] N3256 Nesâî, Nikâh, 28; HM27232 İbn Hanbel, VI, 318.
[15] ST8/86 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 86-87.
[16] Hİ7/672 İbn Hacer, *İsâbe*, VII, 627.

Resûl-i Ekrem'in Ümmü Habîbe annemizle evliliğinin de benzer bir gerekçesi vardı. Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden Ebû Süfyân'ın kızı olan ve seçkin bir aileden gelen Ümmü Habîbe, ilk evliliğini Ubeydullah b. Cahş ile yapmıştı. Kureyş tarafından baskılar artınca, bu Müslüman çift Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Ne var ki Ubeydullah b. Cahş orada Hıristiyan olmuş ve karısının da Hıristiyan olmasını istemişti. Ümmü Habîbe ise bu isteği reddederek dininde sebat göstermişti. Çok geçmeden kocası ölen ve yabancı bir ülkede kimsesiz ve korunmaya muhtaç bir duruma düşen Ümmü Habîbe, babası Ebû Süfyân henüz Müslüman olmadığı için Mekke'ye ailesinin yanına da dönememişti. İşte tam bu sırada Ümmü Habîbe'nin İslâm uğruna gösterdiği sabır ve tahammül ile ilgili bilgiler Hz. Peygamber'e ulaşmıştı. Resûlullah da kendisini İslâm'a davet etmek için gönderdiği elçi aracılığıyla Necâşî'den, Ümmü Habîbe'yi gıyabında kendisine nikâhlamasını istedi.[17] Bunun üzerine Necâşî hem Allah Resûlü'nün isteğini yerine getirdi[18] hem de Ümmü Habîbe'yi ve Habeşistan'da bulunan diğer Müslümanları gemilerle Medine'ye geri gönderdi. Hicretin altıncı veya yedinci yılında meydana gelen bu olay, Ümmü Habîbe'nin teslimiyet ve sadakatinin bir mükâfatı idi.[19]

Allah Resûlü'nün Hz. Ömer'in kızı Hafsa ile evliliğinde de kocası savaşta şehit olmuş dul bir hanımefendiyi koruma altına almak ve Hz. Ömer gibi bir İslâm kahramanını onurlandırmak gibi bir gaye vardı. Hafsa, ilk Müslümanlardan Huneys b. Huzâfe ile evlenmiş fakat kocası Bedir Gazvesi'nden dönerken yolda hastalanarak Medine'de vefat etmişti.[20] Bu üzücü kayıptan sonra Hz. Ömer bir baba olarak kızını hayırlı bir kimseyle evlendirmek istemiş ve bunun için harekete geçmişti. İşte bu esnada Allah Resûlü Hz. Ömer ile konuşarak Hafsa'ya talip olmuş ve hicretin üçüncü senesinde evlenmişlerdi.[21] Böylece Hz. Peygamber hem yalnız bir hanıma hayat arkadaşı olmuş hem de İslâm'a büyük hizmetleri geçmiş bir aileyle akrabalık bağı kurarak onları onurlandırmıştı.

Allah Resûlü'nün evliliklerinin çoğu, o dönemdeki egemen toplumsal yapı içinde, yeni kurulan İslâm toplumunun varlığını sağlamlaştırmaya yönelik siyasî ve sosyal hedefleri olan evliliklerdi. O dönemde evlilik bağıyla oluşturulan akrabalık ilişkileri, farklı din mensupları ve kabileler arasında dostluk bağlarının tesis edilmesinin en önemli vasıtalarından idi. Nitekim Resûl-i Ekrem hicretin altıncı yılında Abdurrahman b. Avf kumandasında bir askerî birliği Kuzey Arabistan'daki eski bir ticaret merkezi olan Dûmetü'l-Cendel şehrine gönderirken, Abdurrahman b. Avf'a, eğer

[17] EÜ4/181 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 181.
[18] D2086 Ebû Dâvûd, Nikâh, 18-19; N3352 Nesâî, Nikâh, 66.
[19] EÜ7/116 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 116; TL2/37 İbn Haldûn, *Târîh*, II, 37.
[20] B4005 Buhârî, Meğâzî, 12; BE1/214 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, I, 214.
[21] B5122 Buhârî, Nikâh, 34; EÜ1/143 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 143.

oradaki Kelb kabilesi İslâm'ı kabul ederse kabilenin reisinin kızıyla evlenmesi talimatını vermiş ve o da bu emrin gereğini yerine getirmiştir.[22]

İşte Cüveyriye bnt. Hâris de Resûl-i Ekrem'in İslâm'ın yayılması ve kökleşmesi maksadıyla evlendiği hanımlardan biriydi. Huzâa kabilesinin Mustalikoğulları kolunun reisi Hâris b. Ebû Dırâr'ın kızı olan Cüveyriye, Müslümanlara karşı savaş hazırlıkları içinde olan kabilesinin ani bir baskınla mağlup edilmesi[23] üzerine yüzlerce esirden biri olarak Medine'ye götürüldü. Cüveyriye daha sonra savaşa katılan askerlerden Sâbit b. Kays'ın veya onun amcasının oğlunun hissesine düştü ve hürriyetine kavuşmak için Sâbit b. Kays ile bir fidye miktarı belirledi. Bu arada fidyesinin ödenmesi hususunda yardımcı olması için Hz. Peygamber'e geldi ve kendini tanıttı. Bunun üzerine Allah Resûlü onun fidyesini ödedi ve kendisine evlilik teklifinde bulundu. Cüveyriye'nin teklife olumlu yanıt vermesi ve Allah Resûlü ile evlenmesi üzerine Müslümanlar, Hz. Peygamber'in hısımları olarak kabul ettikleri Mustalikoğulları'na mensup bütün esirleri karşılıksız olarak serbest bıraktılar.[24] Bunun sonucu olarak başta kabile reisi Hâris b. Ebû Dırâr olmak üzere kabilenin pek çok mensubu İslâm'a girdi.[25] Böylece Hz. Peygamber'in Cüveyriye ile evlenmesinin asıl maksadının bu kabileyi İslâm'a yaklaştırmak olduğu anlaşılmış oldu.

Allah Resûlü'nün Safiyye bnt. Huyey ile olan evliliği de benzer bir maksatla gerçekleşmiştir. Safiyye, bir Yahudi kabilesi olan Nadîroğulları'nın reisi Huyey b. Ahtab'ın kızı idi. Önce kendi kabilesinin ileri gelenlerinden Sellâm b. Mişkem ile evlenmiş, ondan boşandıktan sonra da Kinâne b. Rebî' isimli bir şairle evlenmişti.[26] Nadîroğulları, Kureyş ile işbirliği yapmayacaklarına, Hz. Peygamber'in aleyhinde faaliyette bulunmayacaklarına ve her ne suretle olursa olsun müşterek vatanları olan Medine'yi koruyacaklarına dair Resûl-i Ekrem'e söz vermelerine rağmen kısa zamanda ahitlerini bozmuşlar ve bu yüzden de Hayber'e sürülmüşlerdi. Safiyye ikinci evliliğini Müslümanların Hayber'i fethinden birkaç gün önce yapmıştı.[27] Hayber'in fethinde kocası öldürülen ve esirler arasında yer alan Safiyye, sahâbeden Dihye b. Halife'nin payına düşmüştü. Fakat ashâbdan bazıları Safiyye'yi Peygamberimizin almasının daha uygun olacağını, Safiyye, Kurayzaoğulları ve Nadîroğulları kabilelerinin önde gelenlerinden olduğu için Hz. Peygamber'in mevkiinin bunu gerektirdiğini söylemişlerdi. Bunun üzerine Dihye'ye başka bir cariye verildi ve Safiyye Allah Resûlü'nün hissesine bırakıldı. O da Safiyye'yi azat ederek kendisiyle evlendi.[28] Güzel

[22] TB2/126 Taberî, *Târîh*, II, 126; VM2/560 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 560-561.
[23] HS4/252 İbn Hişâm, *Sîret*, IV, 252.
[24] D3931 Ebû Dâvûd, Itk, 2; HM26897 İbn Hanbel, VI, 277.
[25] HS4/259 İbn Hişâm, *Sîret*, IV, 259.
[26] ST8/120 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 120; ZS2/231 Zehebî, *Siyer*, II, 231.
[27] VM2/674 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 674.
[28] B371 Buhârî, Salât, 12; M3497 Müslim, Nikâh, 84; ST8/120 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 120.

bir hanım olan Safiyye'nin[29] Yahudi asıllı olması Allah Resûlü'nün diğer eşleri arasında zaman zaman bir küçümseme sebebi olarak gündeme gelmekteydi. Bir gün Hz. Âişe ile Hz. Hafsa bu şekilde bazı sözler söylemişler ve Hz. Safiyye'yi üzmüşlerdi. Bu durumu kendisine anlattığında Hz. Safiyye'yi Resûlullah şu sözlerle teselli etmişti: *"Sen de onlara, 'Siz ikiniz nasıl benden üstün olabilirsiniz? Benim kocam Muhammed, babam Harun, amcam ise Musa'dır.' deseydin ya!"*[30]

Hz. Peygamber'in Arabistan'ın güçlü kabilelerinden Âmir b. Sa'saa kabilesine mensup Meymûne bnt. Hâris ile evliliğinin de birtakım siyasal sonuçları olmuştu. Meymûne İslâm'dan önce Mes'ûd b. Amr es-Sekafî ile evli idi. Daha sonra ondan ayrılarak Ebû Ruhm b. Abdüluzzâ ile evlendi. Ancak bir süre sonra kocası vefat etti.[31] Meymûne bunun üzerine kız kardeşi Ümmü'l-Fadl Lübâbe'ye durumunu açtı ve ona Hz. Peygamber'le evlenmek istediğini bildirdi.[32] Kız kardeşinin kocası Hz. Abbâs veya bazı rivayetlere göre Ca'fer b. Ebû Tâlib, Meymûne'nin teklifini Hz. Peygamber'e iletti. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, kaza umresine hazırlanırken hicretin yedinci senesinde Mekke'deki amcası Hz. Abbâs'a haber göndererek Meymûne ile evlenmesi için aracılık yapmasını istedi. Hz. Peygamber'in evlilik teklifi kendisine ulaşan Meymûne, kendini ona hibe ettiğini söyleyerek mehir istemediğini bildirdi. Bunun üzerine, *"...Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini peygambere hibe eden mümin kadını, diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık)..."*[33] âyeti indi ve evlilik onaylanmış oldu.[34]

Bu evlilikten sonra Âmir b. Sa'saa kabilesine mensup heyetler Medine'ye gelip Allah Resûlü ile görüşmüş ve kabile halkı İslâmiyet'i kabul etmiştir. Meymûne, Allah Resûlü'nün evlendiği en son kadın olmuştur.[35]

Çok evliliği dört hanımla sınırlayan Yüce Allah[36] Hz. Peygamber'e mahsus bir hüküm olarak ona evlendiği bütün kadınları nikâhı altında tutma müsaadesi vermiştir.[37] Böylece Hz. Peygamber'in hanımlarının mağdur olmamaları temin edilmiştir.[38] Kur'an ayrıca Allah Resûlü'nün bundan sonra başka hanımlarla evlenmesinin kendisine helâl olmadığını bildirmiş,[39] Resûl-i Ekrem'in hanımlarının müminlerin anneleri olduklarını hatırlatarak[40] müminlerin Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun eşleriyle asla evlenemeyeceklerini ilân etmiştir.[41]

Hz. Peygamber'in evlilikleri içerisinde gerekçesi bakımından en farklısı Zeyneb bnt. Cahş ile olan evliliği idi. Bu evlilik, bir kimsenin kendi evlâtlığının boşadığı hanımla evlenmesini doğru bulmayan câhiliye

[29] B2235 Buhârî, Büyû', 111.
[30] T3892 Tirmizî, Menâkıb, 63.
[31] ST8/132 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 132.
[32] HS5/20 İbn Hişâm, *Sîret*, V, 20.
[33] Ahzâb, 33/50.
[34] HS6/61 İbn Hişâm, *Sîret*, VI, 61.
[35] "Meymûne", *DİA*, XXIX, 506.
[36] Nisâ, 4/3.
[37] Ahzâb, 33/50.
[38] Ahzâb, 33/51.
[39] Ahzâb, 33/52.
[40] Ahzâb, 33/6.
[41] Ahzâb, 33/53.

âdetini ortadan kaldırmaya yönelikti ve bizzat Yüce Allah'ın emri ile gerçekleşmişti. Hadise şöyleydi: Zeyneb bnt. Cahş, Allah Resûlü'nün halası Ümeyme'nin kızıydı.[42] Evlilik çağına gelince Allah Resûlü onun ailesiyle konuştu ve Zeyneb'i, Zeyd b. Hârise'ye istedi. Zeyd, Allah Resûlü'nün evlâtlığıydı. Hz. Hatice, Zeyd'i İslâm'dan önce Mekke'de Ukâz panayırından köle olarak satın almış ve Allah Resûlü'ne hediye etmişti. O da Zeyd'i hem özgürlüğüne kavuşturmuş hem de evlât edinmişti.[43] Resûlullah (sav) yakından tanıdığı bu iki genci birbiriyle evlendirmek istemişti. Ne var ki Zeyneb, Zeyd ile evliliğe rıza göstermedi. Bununla birlikte Allah ve Resûlü'nün hükmüne karşı gelmekten sakındıran âyetin[44] inmesi üzerine evlilikleri gerçekleşti.[45] Ancak taraflar birbirlerine karşı isteksizdi. Bu yüzden eşler arasında ülfet ve sevgi meydana gelmedi ve bir sene sonra Zeyd, karısını boşamak üzere, Resûlullah'a (sav) başvurdu. Resûlullah, ona eşini boşamamasını[46] ve sorumluluğunun bilincinde olmasını tavsiye etti.[47]

Resûlullah'ın tavsiyelerine rağmen Zeyd ile Zeyneb geçinemediler. Hz. Peygamber'in elinde ve evinde yetişen Zeyd'in komutanlık yapacak seviyedeki üstün vasıflarına rağmen azatlı bir köle olması, Kureyş'in ileri gelen ailelerinden birinin kızı olan Zeyneb'in yanında denklik meselesini gündeme getiriyordu. Bu nedenle Zeyd, eşini boşamaya kesin karar verdi. Zeyd, eşini boşadıktan sonra ise hadiselere doğrudan müdahale eden Kur'an âyetleri indi. Gelen vahiy Resûlullah'ın Zeyneb ile evlendirildiğini ve öteden beri devam eden bir câhiliye geleneğinin ortadan kaldırıldığını haber veriyordu: "*...Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, kadınlarıyla ilişkilerini kestiğinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Ve Allah'ın emri yerine getirilmiş oldu.*"[48] Yüce Allah bu suretle bir câhiliye geleneğini ortadan kaldırmayı irade buyurmuş, bu yıpratıcı ve hassas meseleyi her hususta insanlar için örnek olan ve zor olaylar karşısında en fazla direnme gücüne sahip bulunan Resûlullah'ın şahsında uygulamaya koymuştur ki ümmeti tarafından rahatlıkla kabul edilsin. Diğer yandan Zeyneb, Hz. Peygamber ile evliliğinin vahiy aracılığıyla gerçekleşmesini kendisi açısından ayrıcalıklı ve övgüye değer bir durum olarak değerlendirmiş ve Hz. Peygamber'in diğer hanımlarına zaman zaman şöyle demiştir: "Sizleri (Hz. Peygamber ile) kendi aileleriniz evlendirdi. Beni ise yedi kat göklerin ötesinden Yüce Allah evlendirdi."[49]

Hz. Peygamber'in gerek Zeyneb ile gerekse Meymûne ile evliliğine doğrudan müdahil olan ilâhî vahiy, aslında onun bütün eşleriyle ilişki-

[42] ST8/101 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 101.
[43] EÜ2/350 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 350-51.
[44] Ahzâb, 33/36.
[45] TT20/271 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XX, 271.
[46] Ahzâb, 33/37.
[47] B7420 Buhârî, Tevhîd, 22; BN4/166 İbn Kesîr, *Bidâye*, IV, 166.
[48] Ahzâb, 33/37.
[49] B7420 Buhârî, Tevhîd, 22.

sine yön vermiştir. *"Ey peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz..."* âyetinde[50] görüldüğü üzere Kur'an, Allah Resûlü'nün hanımlarına taşıdıkları sorumlulukları hatırlatmıştır. Onların başkalarıyla konuşurken takınacakları tavra ve seslerinin tonuna, zorunlu bir durum olmadıkça evlerinden dışarı çıkmamalarına, kılık kıyafetleri ve ibadetleri konusunda dikkatli davranmalarına ve dünya ile âhiret hayatı arasındaki dengeyi korumalarına kadar pek çok hususta uyarılarda bulunmuştur.[51]

Allah Resûlü'nün eşleri içerisinde en müstesna yere sahip olanı kuşkusuz Hz. Âişe idi. Allah Resûlü'ne ilk inananlardan Hz. Ebû Bekir ve Ümmü Rûmân çiftinin kızı olan Âişe ile Hz. Peygamber Mekke'de nikâhlandılar ve hicretin ilk yılında Medine'de birlikte yaşamaya başladılar.[52] Böylece o, Hz. Ebû Bekir gibi bir babanın evinden Allah Resûlü'nün evine intikal etti. Gelişmesini, yetişmesini ve şahsiyetinin olgunlaşmasını birlikte dokuz yıl geçirdiği[53] Peygamber Efendimizin evinde tamamlama imkânı buldu. Sahip olduğu kabiliyetlere Hz. Peygamber'in desteği de eklenince onun baba evinde aldığı eğitim, vahyin aydınlattığı nübüvvet evinde daha da olgunlaştı ve derinleşti.

Hz. Âişe, anlayış kabiliyeti, kuvvetli hafızası, güzel konuşması, Kur'ân-ı Kerîm'i ve Hz. Peygamber'i en doğru biçimde anlamaya yatkın zekası gibi vasıfları sayesinde Peygamber Efendimizin yanında özel bir mevki kazandı. Allah Resûlü onun bu meziyetlerini, *"Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir."*[54] ifadeleriyle dile getirmişti. Hadiste geçen tirit yemeği, birkaç çeşidi olan ve genelde et, keş, yağ ve undan oluşan geleneksel bir Arap yemeğidir. Tiridin Hz. Peygamber'in en çok sevdiği yemek olduğu da nakledilmiştir.[55] Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile tirit yemeği arasında bir benzerlik kurması, hem benzeyenin hem de benzetilenin kendilerine özgü birtakım üstün niteliklere sahip olmalarından olsa gerektir.

Netice itibariyle Hz. Peygamber'in evliliklerinin tamamının kendine özgü hikmet ve maksatları vardı. Kocası savaşta şehit olan hanımlara ve yetim çocuklarına yardım eli uzatmak, İslâm uğruna sıkıntı çeken hanımları ödüllendirmek, İslâm'a hizmeti geçen saygın ailelerle evlilik bağı kurarak onları onurlandırmak, evlâtlığın boşadığı hanımla evlenme ve mehir gibi evliliğe ilişkin birtakım düzenlemeler hakkında insanlara yol göstermek, Yüce Allah'ın emrini uygulamak, düşman kabilelerle akrabalık bağı kurarak İslâm'a karşı tavırlarını yumuşatmak ve hanımlar

[50] Ahzâb, 33/32.
[51] Ahzâb, 33/28-34.
[52] B3894 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 44; M3479 Müslim, Nikâh, 69.
[53] B5133 Buhârî, Nikâh, 39.
[54] M6299 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 89.
[55] D3783 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 22.

vasıtasıyla Müslüman toplumdaki diğer hanımları eğitmek bu hikmetlerden bazılarıdır. Resûl-i Ekrem özellikle kadınlarla ilgili hususların öğretiminde kendi eşlerinden yararlanmıştır.[56] Böylece Allah Resûlü'nün bütün hanımları İslâmî bilginin öğretiminde ve yaygınlaşmasında büyük görev üstlenmişlerdir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra da başta Hz. Âişe olmak üzere tüm peygamber hanımları "müminlerin anneleri"[57] sıfatıyla hemen herkesin dinî ve ailevî konularda kendilerine danıştığı, irşad ve tavsiyelerine kulak verdiği saygın otoriteler olarak Müslümanlara rehberlik etmişlerdir. Onlar bugün de Allah'a ve Resûlü'ne iman etmiş hanımlar için en güzel örnektirler.

[56] B321 Buhârî, Hayız, 20; D274 Ebû Dâvûd, Tahâret, 107.
[57] Ahzâb, 33/6.

EŞ ve BABA OLARAK HZ. PEYGAMBER

عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ، وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي..."

Hz. Âişe'nin naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi olanınızdır.
Ben de aileme karşı en iyi olanınızım! ..."
(T3895 Tirmizî, Menâkıb, 63)

عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يزِيدَ: سَأَلْتُ عائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: مَا كَانَ النَّبِيُّ ﷺ
يَصْنَعُ فِى الْبَيْتِ؟ قالَتْ:
كَانَ يَكُونُ فِى مِهْنَةِ أَهْلِهِ، فَإِذا سَمِعَ الْأَذانَ خَرَجَ.

عَنْ عائِشَةَ قالَتْ: مَا ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ شَيْئًا قَطُّ بِيَدِهِ، ولَا امْرَأَةً،
ولَا خادِمًا، إِلَّا أَنْ يُجاهِدَ فِى سَبِيلِ اللَّهِ...

عَنْ عائِشَةَ قالَتْ: مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ ﷺ مُنْذُ قَدِمَ الْمَدِينَةَ مِنْ طَعامِ بُرٍّ ثَلاثَ
لَيالٍ تِباعًا حَتَّى قُبِضَ.

Esved b. Yezîd anlatıyor: "Âişe'ye (ra), 'Hz. Peygamber (sav) evinde ne yapardı?' diye sordum. Şöyle cevap verdi: 'Ailesinin işlerini görür, ezanı duyunca (namaz için dışarı) çıkardı.'"

(B5363 Buhârî, Nafakât, 8)

Hz. Âişe şöyle demiştir: "Resûlullah (sav), Allah yolunda cihad hâriç eliyle hiç kimseye vurmadı. Ne bir kadına, ne de bir hizmetçiye! ..."

(M6050 Müslim, Fedâil, 79)

Hz. Âişe şöyle demiştir: "Medine'ye geldiği günden vefatına kadar Muhammed (sav) ailesi, üç gün arka arkaya buğday ekmeği yememiştir."

(B6454 Buhârî, Rikâk, 17; M7443 Müslim, Zühd, 20)

Allah Resûlü henüz doğmadan babasını, altı yaşında ise annesini kaybetmişti. Kendisini önce dedesi sonra da amcası himayesine almış, ailesinin eksikliğini hissettirmemeye çalışmışlardı. Amcası ve yengesi onu kendi çocuklarından ayırmamışlar, ona her zaman şefkat ve merhametle yaklaşmışlardı. Hz. Peygamber'in, yengesi Fâtıma bnt. Esed'den *"annemden sonraki annem"* diye bahsetmesi[1] amcasının ve yengesinin onu gerçek bir aile ortamında yetiştirmeye çalıştıklarını göstermekteydi. Onların bu iyi niyetli yaklaşımları anne baba sevgisinden mahrum, öksüz ve yetim olarak büyüyen Hz. Peygamber'in ileride kendi kuracağı ailesi için örnek olacaktı.

Yirmi beş yaşına geldiğinde, ticaret kervanında çalıştığı Mekke'nin ileri gelen iş kadınlarından olan Hatice, ahlâkı ve dürüstlüğüne hayran olup kendisine evlenme teklif etmişti. Bu teklifi kabul eden Hz. Muhammed, Hatice'yle on beş yılı peygamberlikten önce, on yılı da sonra olmak üzere toplam yirmi beş yıllık mutlu ve huzurlu bir evlilik yaşamıştı.[2] İffetli bir eşle şefkatli bir yuva kuran ve bu eşinden çocuklara sahip olan Hz. Peygamber, çocukluğunda mahrum kaldığı aile ortamına kavuşmuştu. Hz. Hatice için sevgili bir eş, çocukları için de müşfik bir babaydı o.

Aile hayatında aradığı huzura kavuşan Peygamberimiz, bu defa manevî bir arayış içerisine girmişti. Bu arayış sürecinde Mekke'nin her türlü fenalığından uzaklaşmak üzere diğer bazı hanîfler gibi inzivaya çekilmiş, Hira Mağarası'na sığınmıştı. Vefakâr hanımı onu yalnız bırakmamış, uzak bir mesafe olmasına rağmen kimi zaman tefekküre çekildiği bu mağaraya eşi için hazırladığı azığı bizzat kendisi götürmüştü. Bununla kalmamış vahiy tecrübesinde eşini ilk teselli eden de, ona ilk inanan da o olmuştu.

610 yılı Ramazan ayıydı. Muhammed (sav), "Allah'ın Resûlü" olma şerefine eriyordu. Hira Mağarası'nda ilk vahiy gelmişti kendisine. Vahyin ve Cebrail'le karşılaşmanın şaşkınlığı içerisindeki Muhammed (sav) ne olduğunu anlamamış, eşi Hatice'nin yanına koşmuştu. *"Ey Hatice, bana ne oluyor?"* dedikten sonra başından geçenleri anlatarak kendinden endişe ettiğini söyledi. Hz. Hatice, "Hayır (öyle deme). Sevin. Vallahi! Allah seni kesinlikle utandırmaz. Çünkü Allah'a yemin olsun ki sen, akrabalık bağlarını sıkı tutar, doğru söz söyler, bakıma muhtaç olan kimselere yar-

[1] MK21457 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXIV, 351.
[2] HS2/5 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 5.

dım eder, elinde avucunda olmayana verir, misafiri ağırlar ve haksızlığa uğrayanlara destek olursun." sözleriyle onu teskin etti. Korku ve şaşkınlık içindeki Allah Resûlü, eşinin sevgi ve anlayış dolu bu sözleriyle bir nebze olsun rahatladı.[3]

Hz. Peygamber'in böyle endişe verici bir olayda eşinin yanına koşması, bu durumu onunla paylaşması, Hz. Hatice'nin ise eşine verdiği bu destek ve teselli, Peygamber'in (sav) kurduğu aile yuvasının tabiatını resmetmekteydi aslında. Sevgi, saygı, güven ve destek... Aileyi ayakta tutacak en temel unsurlar. Resûlullah'ın Hz. Hatice ile yaptığı evlilikte bunların hepsi mevcuttu.

Elbette âlemlere rahmet olarak gönderilen ve müminler için en güzel örnek olarak sunulan Allah Resûlü'nün aile hayatı da tertemiz olacaktı. Bu durumu kendisi, mahlûkatın en hayırlı ailelerinden birine mensup olduğu şeklinde ifade etmişti.[4]

"Nikâh benim sünnetimdendir. Kim benim sünnetime uygun davranmazsa benden değildir. Evlenin! Çünkü ben (kıyamet günü diğer) ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim..."[5] buyurarak insanları evliliğe, aile kurmaya teşvik eden Allah Resûlü, aile yaşantısıyla da müminlere örnek olmuş, aile hayatının beden, akıl ve ruh sağlığı bakımından eşler için bir varlık alanı; şahsiyet gelişimi, inanç ve değerler, edep ve iyi alışkanlıklar açısından da çocuklar için bir mektep olduğu gerçeğini ortaya koymuştu.

Allah Resûlü, aile fertlerine samimi ve içten davranan, değer verdiğini hissettiren, sevinçleriyle sevinen, üzüntüleriyle üzülen bir aile reisiydi. Onlarla ilişkilerinde sevgi, saygı ve nezakete dayalı sıcak ve ahenkli bir üslûbu benimsemişti. Nitekim Allah Resûlü, *"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi olanınızdır. Ben de aileme karşı en iyi olanınızım!.."*[6] buyurarak müminlere aile hayatında huzuru bulacakları yolu göstermekteydi.

Sevgi, saygı, şefkat ve merhametin hâkim olduğu bir aile ortamı isteyen Hz. Peygamber, eşleri ve çocuklarının makul isteklerini yerine getirmeyi ihmal etmezdi. Onlara değer verdiğini hissettirirdi. Nitekim bir bayram günü Hz. Âişe, Habeşliler tarafından oynanan kalkan ve mızrak oyununu izlemek istemiş, Allah Resûlü de onu kırmamıştı. Onu arkasına almış ve samimi bir şekilde istediği kadar seyretmesini sağlamıştı.[7] Bir yere gitmek istediğinde hanımından izin alması,[8] ona verdiği değeri göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Kimi zaman Allah Resûlü, eşinin görüşüne başvurmak ve meseleleri

[3] M403 Müslim, Îmân, 252; B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.
[4] T3607 Tirmizî, Menâkıb, 1.
[5] İM1846 İbn Mâce, Nikâh, 1; B5063 Buhârî, Nikâh, 1.
[6] T3895 Tirmizî, Menâkıb, 63.
[7] B950 Buhârî, Îdeyn, 2.
[8] M3682 Müslim, Talâk, 23.

istişare etmek suretiyle hanımına verdiği önemi gösterirdi. İlk vahyin korku ve heyecanını hanımı Hz. Hatice'nin desteği ile üzerinden atan Allah Resûlü, Hudeybiye Antlaşması sonrası yaşadığı bir sıkıntıyı ise eşi Ümmü Seleme'nin fikrini alarak gidermişti. Sadece umre niyetiyle yola çıkan Müslümanlarla, buna izin vermeyerek onları Mekke'ye sokmayan müşrikler arasında imzalanan Hudeybiye Antlaşması'nın ağır şartları ashâbın o kadar zoruna gitmişti ki, antlaşma sonrası kurbanlarını kesip tıraş olmalarını söyleyen Peygamberlerinin emrine kimse karşılık verememişti. Son derece üzülen Allah Resûlü, eşi Ümmü Seleme'nin yanına gidip olanları anlatarak onların bu durumunu hanımıyla istişare etmişti. Ümmü Seleme, "Ey Allah'ın Resûlü, sen bunu yapmak istiyor musun? O hâlde çık, kurbanını kesinceye ve berberini çağırıp tıraş oluncaya kadar onlardan hiç kimseyle tek bir kelime konuşma." diyerek ona çıkış yolu gösterdi. Eşinin bu fikrini uygulayan Peygamber Efendimiz, ashâbına örnek olmuş, sahâbe de onun yaptıklarını yapınca[9] gerginliğe son verilerek bunalım atlatılmıştı. Böylece Resûlullah, hanımının desteğiyle bu sıkıntılı durumu aşmış oldu.

Ailesiyle ilişkilerinde vefakârdı Allah Resûlü. İlk eşi Hz. Hatice'yi vefatından sonra da sık sık hayırla yâd ederdi. Bir koyun kestiğinde onu, merhum eşinin sevdiği insanlara hediye ederek ona olan vefasını göstermekten geri durmazdı.[10] Onun bu tavrı zaman zaman Hz. Âişe'nin, Hz. Hatice'yi kıskanmasına da sebep olmuştur. Öyle ki Hz. Âişe, kendisini hiç görmemiş olmasına rağmen en çok Allah'ın kendisi için cennette bir köşk hazırladığı Hz. Hatice'yi kıskandığını söylemiştir.[11] Sık sık ondan bahseden Hz. Peygamber'e bir defasında, "Kureyş'in yaşlı kadınlarından, çenesinin içi (dişleri kalmadığından) kıpkırmızı, ölüp gitmiş bir yaşlı kadını niye anıp durursun! Halbuki Allah sana ondan daha iyisini vermiştir!" diye naz yapmıştı.[12] Onun bu kıskançlığını anlayışla karşılasa da Allah Resûlü ona şöyle demişti: *"Yüce Allah bana Hatice'den daha hayırlı bir eş vermemiştir. Bütün insanlar bana inanmazken o bana inandı. Herkes beni yalanlarken o doğruladı. İnsanlar (yardımlarını) benden esirgediklerinde o bana malıyla destek oldu. Yüce Allah bana başka kadınlardan değil ondan çocuklar ihsan etti."*[13]

Allah Resûlü, hanımların birbirlerini kıskanmalarını anlayışla karşılamakta ve ortaya çıkan bazı olumsuz durumları da bir şekilde tatlıya bağlamaktaydı. Bir defasında kendi evindeyken Resûlullah'a hanımlarından birinin yemek göndermesini kıskanan Hz. Âişe, tabağı getiren hizmetçinin eline vurmuş, tabak yere düşerek kırılmış ve yemek yerlere

[9] B2731 Buhârî, Şurût, 15.
[10] B6004 Buhârî, Edeb, 23.
[11] B5229 Buhârî, Nikâh, 109; M6277 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 74.
[12] B3821 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 20; M6282 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 78.
[13] HM25376 İbn Hanbel, VI, 118.

saçılmıştı. Hz. Peygamber her zamanki sakin ve olgun tavrıyla yere düşenleri toplamış ve *"Anneniz kıskandı!"* diyerek ortamı yumuşatmıştı.[14] Hz. Âişe ise yaptığına pişman olmuş ve Resûlullah'a, "Bu yaptığımın bedeli nedir?" diye sormuş, Allah Resûlü de *"Tabağın misli bir tabak, yemeğin misli bir yemek."* cevabını vermişti.[15]

Hz. Peygamber'in diğer eşleri arasında da bu tür olaylar yaşanmıştır. Hz. Peygamber, hanımlarının bu yanlış tavırlarına yıkıcı değil yapıcı cevaplarla karşılık vermiştir. Örneğin, Hz. Peygamber'in kendisine olan sevgisini bildiklerinden ashâb, ona hediye vereceği zaman Hz. Âişe'nin odasındayken verirdi. Bu durum Resûlullah'ın diğer eşlerini rahatsız etmişti. Bu nedenle Ümmü Seleme'den Resûlullah'ın sahâbeyi bu konuda uyarmasını istediler. Ümmü Seleme bu konuyu Resûlullah'a her açtığında o, sessiz kalmayı tercih ediyordu. Fakat en sonunda, *"Âişe hakkında (söylenip de) bana eziyet etmeyin. Bana Âişe'den başka hiçbir kadının örtüsü altındayken vahiy gelmez."*[16] buyurdu.

Hac yolculuğu esnasında, Hz. Peygamber'in hanımlarından Safiyye bnt. Huyey'in devesi hastalanmıştı. Hz. Zeyneb'in yanında da fazladan bir deve vardı. Resûlullah, Hz. Zeyneb'den fazla olan deveyi Hz. Safiyye'ye vermesini istemişti. Fakat Hz. Zeyneb, "Bu deveyi şu Yahudi'ye mi vereceğim?" diye cevap verdi. Bunun üzerine öfkelenen Resûlullah (sav) Hz. Zeyneb'e bir müddet küs durdu.[17] Aynı şekilde Peygamber Efendimiz, Hz. Safiyye'yi, "Yahudi kızı" diyerek küçük gören Hz. Hafsa'ya, Allah'tan korkmasını söylemişti. Kendisine söylenen bu sözlerden rahatsızlığını dile getiren Hz. Safiyye'ye ise, *"Sen bir peygamberin kızı konumundasın, amcan da peygamberdi ve şu an da bir peygamberin nikâhı altındasın. Sana karşı hangi hususta övünüyor?"* buyurarak onu teselli etmişti.[18]

Ailenin huzur ve saadeti, eşlerin birbirlerine karşı anlayışlı, dengeli, tutarlı ve orta bir yol izlemeleri ile mümkündür. Hayatın her aşamasında; acı ve tatlı zamanlarında, sevinç ve hüzün günlerinde aynı duygu ve heyecanı yaşayarak eşlerin birbirlerine destek vermeleri ve özel zaman ayırarak karşılıklı sohbet etmeleri, sonsuz bir mutluluk kaynağıdır. Bu yüzden Hz. Peygamber, aile fertlerinin farklı ruh hâllerini, hassasiyetlerini, ahlâk ve karakterlerini göz önünde bulundurur ve gerektiğinde susarak sorunların üstesinden gelirdi.

Ailesinin kendisi üzerinde hakkı olduğunu bilen Allah Resûlü onlara zaman ayırırdı. Bu nedenledir ki kendisini sürekli ibadete vererek ailesini

[14] B5225 Buhârî, Nikâh, 108.
[15] D3568 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 89.
[16] B2581 Buhârî, Hibe, 8.
[17] D4602 Ebû Dâvûd, Sünnet, 3; HM25516 İbn Hanbel, VI, 132.
[18] T3894 Tirmizî, Menâkıb, 63; HM12419 İbn Hanbel, III, 136.
[19] D1369 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 27; DM2200 Dârimî, Nikâh, 3.

ihmal edenlerin sünnetinden yüz çevirmiş olacağını ifade etmişti.[19] Allah Resûlü zaman zaman evinin hizmetlerini görür ve eşine yardımcı da olurdu.[20] Resûl-i Ekrem'in evdeki hâli Hz. Âişe'ye sorulduğunda şunları söylemişti: "O, normal bir insandı. Elbisesini diker, koyununu sağardı."[21]

Resûl-i Ekrem'i en güzel örnek olarak âlemlere sunan ilâhî irade, eşler arası muamelede şu rehberlikte bulunuyordu: *"...Onlarla (hanımlarınızla) iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız (biliniz ki) Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz."*[22] Bu âyetten ilham alan Resûl-i Ekrem de şu hikmet yüklü çağrıyı yapıyordu: *"Mümin bir kimse, mümine olan eşine nefret beslemesin; (çünkü) onun bir huyunu beğenmezse de hoşlanacağı başka bir huyu mutlaka vardır."*[23] Aynı zamanda Allah Resûlü erkeklerden, hanımlarına hoşgörülü davranmalarını ve onlar hakkında birbirlerine hayrı tavsiye etmelerini istemiştir.[24]

Allah Resûlü dini, insanî ve sosyo-politik bazı nedenlerle birden fazla evlilik yapmıştı. Hanımları ile ilişkilerinde her zaman adaleti gözetmeye dikkat ederdi. Yolculuğa çıkacağı zamanlarda eşleri arasında kura çekerek yanına hangisini alacağını belirlerdi.[25] Diğer vakitlerde ise her hanımına belirli gün ve gecelerini ayırarak onunla ilgilenirdi. Hz. Âişe onun bu hassasiyetini ve düşünceli davranışını şöyle anlatır: "Resûlullah yanımızda kalma süresi bakımından aramızda ayrım yapmazdı."[26] Hz. Peygamber'in bu inceliğinin idrakinde olan güzide eşleri de onu memnun etmek için yarışırlardı. Nitekim yaşı ilerleyen[27] Hz. Sevde, Resûlullah'ın Hz. Âişe'ye olan sevgisini bildiğinden, onun hoşnutluğunu kazanmak için kendi sırasını Hz. Âişe'ye vermişti.[28]

Resûlullah'la ilgili olarak Hz. Âişe'den nakledilen, "Hanımlarından birini öptü ve abdest almadan namaza çıktı."[29] şeklindeki ifadeler, her ne kadar hadis kitaplarımızda abdestle ilgili olarak nakledilmişse de haddizâtında bu husus, Resûlullah'ın evinde hanımlarına karşı sıcak ilgisini ve sevgisini gösteren önemli bir ayrıntıdır.

Allah Resûlü eşlerini koruyup gözetir, onlara da kendine de kötülük gelmesinden sakınırdı. Bir gece itikâfta iken Hz. Safiyye kendisini ziyarete gelmişti. Dönüşte Allah Resûlü ona odasına kadar eşlik etmek üzere ayağa kalktı. Mescidin kapısına yaklaştıklarında ensardan iki kişi onlara selâm vererek hızlıca yürümeye devam ettiler. Hz. Peygamber onlara yavaş olmalarını söyleyerek onların yanlış anlamaları ihtimaline karşılık, *"Acele etmeyin! Bu (yanımdaki eşim) Safiyye bnt. Huyey'dir."* diye açıkla-

[20] B5363 Buhârî, Nafakât, 8.
[21] EM541 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 190.
[22] Nisâ, 4/19.
[23] M3645 Müslim, Radâ', 61.
[24] B5186 Buhârî, Nikâh, 81.
[25] B2593 Buhârî, Hibe, 15.
[26] D2135 Ebû Dâvûd, Nikâh, 37-38.
[27] M3629 Müslim, Radâ', 47.
[28] B2593 Buhârî, Hibe, 15.
[29] D179 Ebû Dâvûd, Tahâret, 68.

ma yaptı. Sahâbîler böyle bir açıklamaya gerek olmadığını söylemişlerse de Allah Resûlü şeytanın onları şüpheye düşürmesinden endişe ettiğini söylemiştir.[30] Bu olay Resûlullah'ın aile şerefi konusundaki hassasiyetinin güzel bir örneğidir.

Hz. Peygamber aile fertlerine asla baskı yapmaz ve onlara karşı zor kullanmazdı. Aşağılayıcı ve can sıkıcı sözlere, azar ve dayak gibi onur kırıcı yollara başvurmazdı. Hz. Âişe'nin anlattığına göre, "Resûlullah (sav), Allah yolunda cihad hâriç eliyle hiç kimseye vurmadı. Ne bir kadına ne de bir hizmetçiye!.."[31] Aksine zaman zaman onları onurlandıran ince davranışlarda bulunurdu. Kendisini yemeğe çağıran komşusunun davetini ancak eşini de çağırdığında kabul etmesi,[32] onun bu ince ve düşünceli davranışlarından birisidir. Hz. Peygamber, ashâbından da aileleriyle ilişkilerinde aynı hassasiyeti göstermelerini istemiştir. Nitekim Saîd b. Hakîm'in naklettiğine göre, dedesi Muâviye el-Kuşeyrî'nin, "Hanımlarımız hakkında ne dersiniz?" diye sorması üzerine Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: *"Yediklerinizden onlara da yedirin, giydiklerinizden onlara da giydirin, onları dövmeyin ve kötülemeyin."*[33]

Hz. Peygamber'in aile yaşantısındaki maişeti ve harcamaları da gayet mütevazı idi. O, elinde olanı daima birileriyle paylaşmayı tercih eder, ashâbına ve aile efradına fâni dünyanın geçiciliğini ve âhiret hayatının ebedîliğini anlatır, gereksiz harcamalardan ve gösterişten uzak sade bir yol izlenmesi gerektiğini dile getirirdi. Kendisinin ve ailesinin geçimiyle ilgili olarak, *"Allah'ım! Muhammed ailesinin rızkını geçinecek kadar kıl."* diye dua ederdi.[34] Medine'ye hicret ettiği günden vefatına kadar Hz. Peygamber ve ailesinin üç gün arka arkaya buğday ekmeği yemediklerini[35] ve bir ay boyunca yemek pişirmek için hiç ateş yakmadıklarını, yiyeceklerinin sadece kuru hurma ve sudan ibaret olduğunu bildiren Hz. Âişe,[36] Resûlullah vefat ettiğinde odalarında bir parça arpadan başka yiyecek bir şeyi olmadığını söylemiştir.[37]

Daha önce de belirttiğimiz üzere, her ailede olduğu gibi, Resûlullah'ın evinde de zaman zaman tartışmalar yahut eşlerinin birtakım olumsuz davranışlarından kaynaklanan sorunlar meydana gelebiliyordu. Resûlullah bu durumlarda hep sabır ve teenni ile hareket ederdi. Her şeyden önce onun muhabbet rüzgârı esen evinde meydana gelen aile içi gerilimler, konuşularak çözülürdü. Bazen de vahyin doğrudan müdahalesi hadiseyi sorun olmaktan çıkarıyordu. Örneğin, Allah Resûlü'nün hanımlarından bazıları

[30] B6219 Buhârî, Edeb, 121.
[31] M6050 Müslim, Fedâil, 79.
[32] M5312 Müslim, Eşribe, 139.
[33] D2144 Ebû Dâvûd, Nikâh, 40-41.
[34] M7440 Müslim, Zühd, 18; B6460 Buhârî, Rikâk, 17.
[35] B6454 Buhârî, Rikâk, 17; M7443 Müslim, Zühd, 20.
[36] M7449 Müslim, Zühd, 26.
[37] B6451 Buhârî, Rikâk, 16; M7451 Müslim, Zühd, 27.

onun tercih ettiği bu mütevazı hayattan dolayı bazı sıkıntılar yaşamış olacaklar ki Hz. Peygamber'e daha iyi şartlarda yaşamak istediklerine dair arzularını hissettirmişlerdi. Onların bu davranışları Allah Resûlü'nü o kadar üzmüştü ki hanımlarından bir ay boyunca uzak durmuştu. Çok geçmeden bu sorunu çözen ve Resûlullah'ın, hanımlarını dünyayı ya da âhireti tercih etmeleri konusunda serbest bırakmakla emrolunduğu âyet-i kerime nazil oldu: *"Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: 'Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim ve sizi güzelce bırakayım. Eğer Allah'ı, Resûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır.'"*[38] Allah Resûlü önce Hz. Âişe olmak üzere bütün hanımlarına Allah'ın bu emrini bildirdi ve tercih yapmalarını istedi. Yaptıklarının yanlış olduğunu anlayan hanımların her biri dünyalık isteklerinden vazgeçip Allah'ı, Resûlü'nü ve âhiret yurdunu tercih ettiklerini söylediler.[39]

Sevgi dolu bir eş olan Allah Resûlü bir baba olarak da son derece müşfik ve merhametliydi. Çocukları mutlu etmeyi severdi. Kızı Hz. Fâtıma yanına geldiğinde onun için ayağa kalkar, elinden tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu. Hz. Peygamber de Fâtıma'nın yanına girdiği zaman Fâtıma hemen ayağa kalkar, babasının elinden tutar, onu öper ve kendi yerine buyur ederdi.[40] Çocuklarını çok seven Allah Resûlü, gözleri önünde oğlu İbrâhim'in can çekişmeye başladığını gördüğünde gözleri dolmuş ve şöyle demişti: *"Göz yaşarır, kalp mahzun olur. (Fakat) Biz Rabbimizin razı olacağı şeylerden başkasını söylemeyiz. Vallahi, ey İbrâhim, biz senin için hakikaten üzülüyoruz."*[41]

Çocukların terbiyesine özen gösteren Resûlullah onları incitmemeye dikkat eder, onlara şefkatle davranır, uyarılarını dahi yumuşaklıkla yapardı. Bir gün Hz. Peygamber, hanımı Ümmü Seleme'nin önceki eşi Ebû Seleme'den olan oğlu Ömer'in, yemek yerken elini tabağın her tarafında gezdirdiğini görünce, *"Delikanlı, besmele çek, sağ elinle ye ve önünden ye!"*[42] buyurarak uyarmıştı. Enes b. Mâlik'e de şu tavsiyede bulunmuştu: *"Yavrucuğum, ailenin yanına girdiğin zaman selâm ver. Bu, kendin ve ev halkın için bereket olur."*[43] Allah Resûlü aile efradına sorumlu oldukları ibadetleri zaman zaman hatırlatarak hem tebliğ görevini yerine getiriyor hem de onların ibadetlerini ifa noktasında ihmalkâr davranmamalarını sağlıyordu. Zira Kur'an, Hz. Peygamber'e dünya hayatının debdebe ve cazibesine kapılmaması gerektiğini, kendisine verilen nimetin hayırlı ve kalıcı olduğunu

38 Ahzâb, 33/28-29.
39 B4786 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 5; M3681 Müslim, Talâk, 22; TT20/251 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XX, 251.
40 D5217 Ebû Dâvûd, Edeb, 143, 144; T3872 Tirmizî, Menâkıb, 60.
41 M6025 Müslim, Fedâil, 62.
42 B5376 Buhârî, Et'ıme, 2.
43 T2698 Tirmizî, İsti'zân, 10.
44 Tâ-Hâ, 20/131.

beyan ettikten sonra[44] şu talimatı veriyordu: *"Ailene namaz kılmalarını söyle. Kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz, biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç takva iledir."*[45] Hz. Peygamber, aile fertlerine bu konularda da baskıcı ve zorlayıcı tavırlar göstermez, uygun bir üslûpla uyarılarda bulunurdu. Nitekim Enes b. Mâlik onun aile efradını namaza davet edişini şöyle anlatır: "Resûlullah (sav) altı ay boyunca sabah namazına çıktığında Fâtıma'nın kapısına uğrayıp, *'Haydin namaza ey ev halkı!'* dedi ve *'Ey Peygamber'in ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.'*[46] âyetini okudu."[47]

Resûl-i Ekrem, çocuklarının ve torunlarının azarlanmasını ve aşağılanmasını da hiçbir zaman istemez, sabır ve müsamaha göstererek onların eğitilmesini beklerdi. Bir defasında Hz. Peygamber'in kucağına torununu veren Ümmü'l-Fadl, Resûlullah'ın üstünü ıslattığını görünce çocuğun omzuna vurmuş, bunun üzerine Rahmet Peygamberi (sav), *"Oğlumun canını acıttın, Allah hayrını versin!"* buyurmuştu.[48]

Her konuda Müslümanlara ve tüm insanlığa örnek teşkil eden Allah Resûlü gerek eş gerek baba gerekse dede olarak aile hayatının nasıl olması gerektiğini yaşayarak göstermiş, *"Ben, aileme karşı en hayırlı olanınızım."* sözünü[49] yaşantısıyla doğrulamıştır. Onun aile yaşantısına şahit olan ashâbının anlattıkları da bu gerçeği doğrular mahiyettedir. Uzun yıllar Resûlullah'ın hizmetinde bulunan ve onun yaşantısına yakından tanık olma imkânına sahip olan Enes b. Mâlik'in, "Ailesine karşı Resûlullah'tan (sav) daha şefkatli olan bir kimse görmedim."[50] ifadesi bunlardan sadece birisidir. Ahlâkı düzgün olan ve aile fertlerine yumuşak davranan kişileri, *"müminlerin iman bakımından en mükemmel olanı"*[51] olarak tanımlayan Allah Resûlü, meselenin imanî yönüne de dikkat çekmek istemiştir. Zira mümin, en yakını olan ailesine merhamet, şefkat ve anlayışla yaklaşır onların hak ve hukuklarına riayet ederse imanının gerektirdiği güzel ahlâkla bezenmiş olacaktır. Bunun neticesinde de toplumda sağlıklı ilişkiler gelişecek, huzurlu ailelerden temiz nesiller yetişecektir.

[45] Tâ-Hâ, 20/132.
[46] Ahzâb, 33/33.
[47] T3206 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 33; HM14086 İbn Hanbel, III, 285.
[48] İM3923 İbn Mâce, Ta'bîru'r-rü'yâ, 10; HM27416 İbn Hanbel, VI, 340.
[49] T3895 Tirmizî, Menâkıb, 63; İM1977 İbn Mâce, Nikâh, 50.
[50] ST1/136 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 136.
[51] HM25184 İbn Hanbel, VI, 100.

HZ. PEYGAMBER'İN ÇOCUKLARI

عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهَا الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ لَمَّا تُوُفِّيَ الْقَاسِمُ
ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَتْ خَدِيجَةُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ دَرَّتْ لُبَيْنَةُ الْقَاسِمِ فَلَوْ
كَانَ اللَّهُ أَبْقَاهُ حَتَّى يَسْتَكْمِلَ رَضَاعَهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : "إِنَّ تَمَامَ
رَضَاعِهِ فِي الْجَنَّةِ."

Fâtıma bnt. Hüseyin'in naklettiğine göre,
babası Hüseyin b. Ali şunları anlatmaktadır:
"Resûlullah'ın (sav) oğlu Kâsım vefat edince (annesi) Hz. Hatice, 'Yâ Resûlallah! Kâsım'ın sütü hâlâ damlıyor. Keşke Allah süt emmeyi tamamlayıncaya kadar onu yaşatsaydı.' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) *'O, süt emmeyi cennette tamamlayacaktır.'* buyurdu."

(İM1512 İbn Mâce, Cenâiz, 27)

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: لَمَّا وُضِعَتْ أُمُّ كُلْثُومٍ ابْنَةُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الْقَبْرِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى."

عَنْ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ عَائِشَةَ ؓ قَالَتْ مَا رَأَيْتُ أَحَدًا كَانَ أَشْبَهَ سَمْتًا وَدَلًّا وَهَدْيًا... بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ فَاطِمَةَ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهَا كَانَتْ إِذَا دَخَلَتْ عَلَيْهِ قَامَ إِلَيْهَا فَأَخَذَ بِيَدِهَا وَقَبَّلَهَا وَأَجْلَسَهَا فِي مَجْلِسِهِ وَكَانَ إِذَا دَخَلَ عَلَيْهَا قَامَتْ إِلَيْهِ فَأَخَذَتْ بِيَدِهِ فَقَبَّلَتْهُ وَأَجْلَسَتْهُ فِي مَجْلِسِهَا.

عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ قَالَ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : "إِنَّ لَهُ مُرْضِعًا فِي الْجَنَّةِ."

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"وُلِدَ لِيَ اللَّيْلَةَ غُلَامٌ فَسَمَّيْتُهُ بِاسْمِ أَبِي إِبْرَاهِيمَ." ... قَالَ أَنَسٌ: لَقَدْ رَأَيْتُهُ يَكِيدُ بِنَفْسِهِ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَدَمَعَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: "تَدْمَعُ الْعَيْنُ وَيَحْزَنُ الْقَلْبُ وَلَا نَقُولُ إِلَّا مَا يَرْضَى رَبُّنَا إِنَّا بِكَ يَا إِبْرَاهِيمُ لَمَحْزُونُونَ."

Ebû Ümâme'nin naklettiğine göre, Resûlullah'ın (sav) kızı Ümmü Gülsüm kabre konduğunda Resûlullah (sav) şu âyeti okumuştu: *"Sizi ondan (topraktan) yarattık; yine sizi oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız."*

(Tâ-Hâ, 20/55; HM22540 İbn Hanbel, V, 254)

Müminlerin annesi Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah'a (sav) tavır, hâl ve davranış… bakımından Fâtıma'dan (Allah onun yüzünü ağartsın) daha fazla benzeyen birini görmedim. Fâtıma onun huzuruna girdiği zaman Resûlullah ayağa kalkar, onun elini tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu. Resûlullah Fâtıma'nın yanına girdiği zaman da o (aynı şekilde) hemen ayağa kalkar, babasının elinden tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu."

(D5217 Ebû Dâvûd, Edeb, 143, 144)

Adî b. Sâbit anlatıyor: "Berâ'ın şöyle dediğini işittim: (Hz. Peygamber'in oğlu) İbrâhim öldüğü zaman Resûlullah (sav), *'Muhakkak ki onun için cennette süt emzirecek biri vardır.'* buyurdu."

(B6195 Buhârî, Edeb, 109)

Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre, Resûlullah (sav), *"Bu gece bir oğlum oldu. Ona atam İbrâhim'in ismini verdim."* buyurdu… Sonra Enes şunları anlattı: 'O çocuğu Resûlullah'ın (sav) gözleri önünde can verirken gördüm. Resûlullah'ın (sav) gözleri yaşardı ve şöyle buyurdu: *"Göz yaşarır, kalp üzülür fakat biz Rabbimizin razı olacağı sözlerden başkasını söylemeyiz. Ey İbrâhim, biz senin ölümünden dolayı gerçekten üzgünüz."*

(D3126 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 23, 24)

Hz. Peygamber (sav) kendisine nübüvvet verilmeden yaklaşık on beş sene evvel Mekke'de "tâhira" (temiz kadın) lakabıyla anılan Hatice bnt. Huveylid ile evlenmişti.[1] Kâsım, Allah Resûlü'nün bu evlilikten doğan ilk çocuğuydu.[2] Ona nispetle Hz. Peygamber için "Ebu'l-Kâsım" (Kâsım'ın babası) künyesi kullanılıyordu.[3] Kâsım'ın süt emme yaşını henüz tamamlamadan iki yaşındayken vefat ettiği bilinmektedir.[4] O vefat edince Hz. Hatice validemiz, "Yâ Resûlallah! Kâsım'ın sütü hâlâ damlıyor. Keşke Allah süt emmeyi tamamlayıncaya kadar onu yaşatsaydı.' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) *'O, süt emmeyi cennette tamamlayacaktır.'"*[5] buyurarak sevgili eşini teselli etti.

Hz. Peygamber'in eşlerinden sadece Hz. Hatice ve Hz. Mâriye'den çocukları olmuştu. Genel kabul gören görüşe göre, Hz. Hatice'den, Kâsım ve Abdullah adında iki oğlu, Zeyneb, Rukiyye, Fâtıma ve Ümmü Gülsüm adında dört kızı olmuştu. Mısırlı eşi Mâriye'den de İbrâhim dünyaya gelmişti.[6] Mekke'de dünyaya gelen Abdullah ve Medine'de doğan İbrâhim hâriç, Allah Elçisi'nin tüm çocukları nübüvvetten önce dünyaya gelmişlerdi.[7]

Hz. Peygamber'in oğlu Abdullah, İslâm'ın gelişinden sonra doğmuş ve Mekke'de vefat etmiştir.[8] Bazı kaynaklarda Abdullah yerine Tayyib ve Tâhir isimleri yer almaktaysa da[9] bunların aslında Abdullah'ın lakabı olduğu söylenmektedir.[10]

Hz. Zeyneb, Allah Resûlü'nün kız çocuklarının en büyüğü idi.[11] O dünyaya geldiğinde Resûlullah otuz yaşındaydı.[12] Kızlarının içerisinde en erken evlenen de o idi.[13] Bu evlilik İslâm'dan önce gerçekleşmişti. Zeyneb, Hz. Hatice'nin kız kardeşi Hâle bnt. Huveylid'in oğlu Ebu'l-Âs b. Rebî' ile evlenmişti. Hz. Peygamber'in diğer kızları gibi Zeyneb de İslâm davetini alır almaz Müslümanlığı benimsemişti. Buna karşın eşi, eski dininde kalmayı tercih etmişti. Hatta o, müşriklerle birlikte Bedir Harbi'ne katılmış ve esir düşmüştü. Hz. Zeyneb, kocasının hür kalabilmesi karşılığında bir miktar mal ile annesinin kendisine düğün hediyesi olarak taktığı gerdanlığı fidye olarak göndermişti. Resûlullah gerdanlığı görünce tanımış ve duygulanmıştı. Ashâbıyla istişare edip damadının fidyesiz serbest kalmasını

[1] EÜ7/80 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 80.
[2] HS2/9 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 9.
[3] M5591 Müslim, Âdâb, 5; B2120 Buhârî, Büyu', 49.
[4] BE2/24 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, II, 24.
[5] İM1512 İbn Mâce, Cenâiz, 27.
[6] HS2/9 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 9.
[7] ST1/110 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 110-111.
[8] ST1/110 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 110-111.
[9] HS1/142 İbn Hişâm, *Sîret*, I, 142; BS13709 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 107.
[10] BE2/34 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, II, 34; SU2/154 Süheylî, *er-Ravdu'l-unuf*, II, 156.
[11] MA14011 Abdürrezzâk, *Musannef*, VII, 494.
[12] NM6833, NM6834 Hâkim, *Müstedrek*, VII, 2441 (4/42).
[13] ST8/31 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 31.

sağlamış, ancak bu özgürlük karşılığında kızının Medine'ye hicretine izin vermesini şart koşmuştu.[14] Ebu'l-Âs b. Rebî' bu sözünde durmuş, Allah Resûlü (sav) de daha sonra ensardan bir zâtla birlikte Zeyd b. Hârise'yi Mekke'ye göndererek Zeyneb'i getirtmişti.[15] Daha sonra hicretin altıncı yılında Şam'dan dönmekte olan ve aralarında Ebu'l-Âs'ın da bulunduğu bir ticaret kervanı esir alınmıştı. Ebu'l-Âs kervandan kaçarak geceleyin Hz. Zeyneb'in yanına gelmiş ve ondan güvence istemişti. Eşine karşı sevgisini hâlâ yitirmemiş olan Zeyneb, onun bu isteğini kabul etmiş ve Ebu'l-Âs'ın kendi himayesinde olduğunu etrafına duyurmuştu.[16] Dürüstlüğünden dolayı Allah Resûlü'nün övgüsünü kazanan Ebu'l-Âs,[17] bu olaydan sonra Müslüman olmuştu.[18] Bu sebeple Resûl-i Ekrem, Zeyneb'e sadakatinden dolayı ondan ayrı kaldığı süre içerisinde başkasıyla evlenmeyen Ebu'l-Âs'ı[19] tekrar kızıyla nikâhlamıştı.[20]

Hz. Zeyneb'in hicrî sekizinci yılın başlarında vefat ettiği bilinmektedir. Onun ölüm sebebi ise ta Medine'ye hicretine kadar uzanan acı bir hadiseye dayanmaktadır. Hicreti esnasında hamile olan Zeyneb kayınbiraderi Kinâne b. Rebî' vasıtasıyla Zeyd b. Hârise'ye teslim edilecekti. Ancak onun Mekke'den ayrıldığını haber alan müşrikler, Medine'ye gitmesine engel olmak için onu takibe almışlardı. Zeyneb'e ilk ulaşanlar daha sonra İslâm'ı kabul edip Medine'ye hicret edecek olan Hebbâr b. Esved[21] ile Nâfi' b. Abdikays el-Fihrî idi. Hebbâr, elindeki mızrakla Zeyneb'in binmiş olduğu deveyi dürtmüş ve onun deveden düşmesine neden olmuştu. Bu hadise üzerine düşük yapan Zeyneb'in hastalandığı ve ölümünün bu rahatsızlığından kaynaklandığı rivayet edilmektedir.[22]

Nebî (sav) Zeyneb'in cenazesinin nasıl yıkanacağını ve kefenleneceğini, hanım sahâbîlere bizzat tarif etmiş ve uygulatmıştı. Daha sonra onlara kendi peştamalını vererek, kızına iç gömleği yapmalarını istemişti.[23] Hz. Zeyneb'in Ali ve Ümâme adında iki çocuğu olmuştu. Oğlu Ali küçük yaşta vefat etmiş, kızı Ümâme ise annesinden sonra da yaşamış ve Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra Hz. Ali ile evlenmişti.[24] Peygamber Efendimizin omzunda taşıdığı, hatta o sırtında iken namaz kılmaktan çekinmediği sevgili torunu işte bu Ümâme idi.[25]

Hz. Peygamber'in diğer kızı Rukiyye, nübüvvetten önce Hz. Peygamber'in amcası Ebû Leheb'in oğlu Utbe ile nişanlıydı. Tebbet sûresi nazil olup da Ebû Leheb ve karısı bu sûrede ağır bir dille yerilince, oğullarını bu evlilikten vazgeçirmişler ve düğün yapılmadan nişandan ayır-

[14] BE1/397 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, I, 397.
[15] D2692 Ebû Dâvûd, Cihâd, 121; HS2/489 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 489.
[16] HS3/208 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 494.
[17] B3110 Buhârî, Farzu'l-humus, 5; M6309 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 95.
[18] ST2/83 İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 83.
[19] BE1/397 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, I, 397.
[20] T1142 Tirmizî, Nikâh, 43; D2240 Ebû Dâvûd, Talâk, 23-24.
[21] Hİ6/526 İbn Hacer, *İsâbe*, VI, 526.
[22] NM2812 Hâkim, *Müstedrek*, III, 1061 (2/201); NM6835 Hâkim, *Müstedrek*, VII, 2441 (4/43); MR5/498 Ali el-Kārî, *Mir'âtü'l-mefâtîh*, V, 498.
[23] M2173 Müslim, Cenâiz, 40; B1253 Buhârî, Cenâiz, 8.
[24] ST8/31 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 31; BS13709 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 107.
[25] B516 Buhârî, Salât, 106; M1213 Müslim, Mesâcid, 42.

mışlardı. Rukiyye daha sonra Hz. Osman'la evlenmiş, onunla beraber Habeşistan'a yapılan her iki hicrete de katılmıştı. Bu evlilikten Abdullah isminde bir oğlu olmuştu. Abdullah'ın, henüz altı yaşındayken öldüğü rivayet edilmektedir.[26]

Hz. Peygamber (sav) Bedir Savaşı için hazırlık yaparken kızı Rukiyye hastalanmıştı. Bunun üzerine Allah Resûlü, damadı Hz. Osman'a, *"Sana, Bedir Savaşı'na katılmış bir gazinin sevabı ve ganimet payı vardır."* buyurarak eşinin yanında kalması gerektiğini ifade etmiş, böylece Hz. Osman, Bedir'de bulunamamıştı.[27] Hicretten on yedi ay sonra, Ramazan ayında Hz. Peygamber Bedir'den henüz dönmeden, kızı Rukiyye yakalandığı hastalığa yenik düşüp Hakk'ın rahmetine kavuşmuştu.[28] Zeyd b. Hârise Bedir zaferinin müjdesini Medine'ye ulaştırdığında Rukiyye'nin defin işlemleri tamamlanmıştı. Nebî (sav) Medine'ye gelip onun kabrine vardığında, kadınların da toplandığı kabirde duygulu anlar yaşanmıştı. Kısacık ömründe iki kere Habeşistan'a ve son olarak da Medine'ye hicret etmiş olan Rukiyye, artık en büyük hicretin yolcusu olmuştu. Kabri başında ağlayan kadınları gören Hz. Ömer'in onlara tepki göstermesi üzerine Hz. Peygamber, *"Bırak onları Ömer, ağlasınlar."* buyurmuştu. Orada ağlayanlardan biri de Hz. Fâtıma idi. Kızının ağladığını gören Peygamber Efendimiz, elbisesinin bir ucuyla onun gözyaşlarını silmişti.[29]

Resûlullah'ın üçüncü kızı Ümmü Gülsüm de ablası Rukiyye gibi Ebû Leheb'in diğer oğlu Uteybe ile nişanlanmış ve o da aynı sebepten dolayı düğün olmadan ayrılmıştı. Resûlullah'tan hemen sonra Medine'ye hicret eden Ümmü Gülsüm, Rukiyye'nin vefatından sonra yine tıpkı ablası gibi Hz. Osman ile evlenmişti.[30] Peygamberimiz, kızı Rukiyye'nin mehri kadar mehir karşılığında Hz. Osman'ın Ümmü Gülsüm'le evlenmesini Allah'ın uygun gördüğünü belirterek[31] onları evlendirmiş, bundan dolayı Hz. Osman, "İki Nur Sahibi" anlamında "Zü'n-nûreyn" lakabıyla meşhur olmuştu.[32]

Hicretin dokuzuncu yılında ablası Zeyneb'den bir yıl kadar sonra, Hz. Osman'ın nikâhı altındayken vefat eden Ümmü Gülsüm'ün çocuğu olmamıştı.[33] Allah'ın Elçisi, Ümmü Gülsüm'ün vefatı üzerine ağlayan Hz. Osman'a, *"Neden ağlıyorsun?"* diye sorunca Osman, "Seninle olan hısımlığım sona erdiği için yâ Resûlallah!" diye cevap vermişti. Resûlullah da *"Hayır. Ölüm, hısımlığı sonlandırmaz, hısımlığı ancak boşanma sonlandırır. Üçüncü bir kızım olsa onu da seninle evlendirirdim."* diyerek onun gönlüne su serpmişti.[34] Ümmü Gülsüm'ün cenazesini yıkayan hanım sahâbîler, saçla-

[26] ST3/54 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 54.
[27] B3699 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 7.
[28] BS13709 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 107.
[29] ST8/35 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 37.
[30] ST3/56, ST8/35 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 56, VIII, 35.
[31] İM110 İbn Mâce, Sünnet, 11/3.
[32] BS13713 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 73.
[33] ST8/35 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 38; BS13709 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 107.
[34] BE2/29 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, II, 29.

rını üç örgü yapmışlar, Resûlullah'ın verdiği peştamal, gömlek, başörtüsü ve çarşaf ile onu kefenlemişler ve güzel kokular sürerek son yolculuğuna uğurlamışlardı.[35] Ümmü Gülsüm kabre konduğunda Peygamber Efendimizin ağzından şu ilâhî söz dökülmüştü: *"Sizi ondan (topraktan) yarattık; yine sizi oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız."*[36]

Resûlullah'ın en küçük kızı olan[37] Hz. Fâtıma ise Mekke'de Kureyş'in Kâbe'yi tamir ettiği sıralarda doğmuştu. Allah Elçisi o sırada otuz beş yaşlarındaydı.[38] Hz. Peygamber'in hicretinin ardından aynı yıl içerisinde Medine'ye getirtilmişti. Hicretten beş ay sonra Hz. Ali, Fâtıma'yı babasından istemiş, Allah Resûlü de onları Bedir Savaşı'nın hemen akabinde evlendirmişti. Hz. Fâtıma o sırada yaklaşık on sekiz yaşındaydı.[39] Resûlullah, kızına çeyiz olarak kadife bir yaygı, bir su kırbası, içi lifle doldurulmuş yastık ve iki el değirmeni[40] vermişti.[41] Bu evlilikten Hasan, Hüseyin, Ümmü Gülsüm ve Zeyneb isminde dört çocuk dünyaya gelecekti.[42]

Peygamber kızı olmasına rağmen Hz. Fâtıma, kocasının yanında fakir ve mütevazı bir hayat sürmüştü. Evin yükü kendisine ağır gelmiş, değirmende un öğüten elleri nasır tutmuştu. Kendisinin yanı sıra eşi de bu durumdan muzdarip olunca Allah Resûlü'ne gidip bir hizmetçi talebinde bulunmuşlardı. Resûlullah onlara Suffe Ashâbı'nın çektiği sıkıntıları hatırlatarak Allah'a şükretmeleri tavsiyesinde bulunmuştu.[43] Bununla beraber Resûlullah kızına çok düşkündü ve *"...Fâtıma benden bir parçadır..."* buyururdu.[44] Hz. Fâtıma, hâli, tavırları ve yürüyüşü ile babasına çok benzerdi. Nitekim Hz. Âişe validemiz onun hakkında şöyle demişti: "Resûlullah'a (sav) tavır, hâl ve davranış bakımından Fâtıma'dan (Allah onun yüzünü ağartsın) daha fazla benzeyen birini görmedim. Fâtıma onun huzuruna girdiği zaman Resûlullah ayağa kalkar, onun elini tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu. Resûlullah Fâtıma'nın yanına girdiği zaman da o (aynı şekilde) hemen ayağa kalkar, babasının elinden tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu."[45]

Hz. Fâtıma genel kabul gören görüşe göre, hicretin on birinci yılında Resûlullah'ın vefatından altı ay kadar sonra vefat etmişti. Öldüğünde yaklaşık yirmi dokuz yaşında olduğu söylenmektedir.[46]

Allah Resûlü, çocuklarının annesi olan sevgili eşi Hatîcetü'l-Kübrâ'nın benzersiz hayat arkadaşlığını asla unutmamış ve onu ömrü boyunca hayırla yâd etmiştir.[47] Hz. Hatice'den olan bu çocuklarından başka, Allah Resûlü'nün bir çocuğu da Mısırlı eşi Mâriye'den doğdu. Hicretin seki-

[35] D3157 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 31, 32; İM1459 İbn Mâce, Cenâiz, 8.
[36] Tâ-Hâ, 20/55; HM22540 İbn Hanbel, V, 254.
[37] MA14011 Abdürrezzâk, *Musannef*, VII, 494.
[38] ST8/26 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 26.
[39] ST8/22 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 22.
[40] HM819 İbn Hanbel I, 104.
[41] HM715 İbn Hanbel I, 92; N3386 Nesâî, Nikâh, 81.
[42] ST8/26 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 26.
[43] HM838 İbn Hanbel I, 107.
[44] M6310 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 96; B5230 Buhârî, Nikâh, 110.
[45] D5217 Ebû Dâvûd, Edeb, 143, 144; B3623 Buhârî, Menâkıb, 25.
[46] ST8/28 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 28.
[47] B3818 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 20.

zinci senesiydi. Bir Medine gecesinde, müminlerin annesi Mâriye, Hz. Peygamber'in azatlısı Selmâ'nın ebeliğinde bir çocuk dünyaya getirdi. Selmâ, durumu hemen eşi Ebû Râfi'e bildirdi. O da bu müjdeli haberi hiç beklemeden efendisi Resûl-i Ekrem'e iletti.[48] Enes'in aktardığına göre, sabah olduğunda Allah Resûlü (sav), *"Bu gece bir oğlum oldu. Ona atam İbrâhim'in ismini verdim."* buyurdu.[49]

Doğumunun yedinci gününde Hz. Peygamber (sav) İbrâhim için akîka kurbanı olarak bir koç kesmiş, saçını tıraş ettirip ağırlığınca gümüşü sadaka olarak yoksullara dağıtmıştı.[50] Medineli kadınlar ona sütannelik yapmak için yarışmışlar, Resûlullah da onu Ebû Seyf isimli bir demirci ile evli olan Ümmü Bürde'ye vermişti. Peygamberimiz, Ümmü Bürde'nin evine giderek oğlunu kucağına alır ve öperdi.[51] İbrâhim, beyaz tenliydi ve bu yönüyle babası onu kendisine benzetirdi.[52]

Hz. Resûl'ün son çocuğu İbrâhim, hicrî onuncu yılda sütbabası Ebû Seyf'in evinde[53] vefat ettiğinde henüz on altı[54] veya on sekiz aylıktı.[55] Hz. Peygamber, süt emme çağında vefat eden ilk oğlu Kâsım için söylediğini, bu kez aynı kaderi paylaşan İbrâhim için söylemişti: *"Muhakkak ki onun için cennette süt emzirecek biri vardır."*[56]

Peygamber Efendimizin küçük hizmetkârı Enes, İbrâhim bebeğin ölüm anını şöyle anlatmaktadır: "O çocuğu Resûlullah'ın (sav) gözleri önünde can verirken gördüm. Resûlullah'ın (sav) gözleri yaşardı ve şöyle buyurdu: *"Göz yaşarır, kalp üzülür fakat biz Rabbimizin razı olacağı sözlerden başkasını söylemeyiz. Ey İbrâhim, biz senin ölümünden dolayı gerçekten üzgünüz."*[57]

İbrâhim, Bakî' Mezarlığı'nın ilk sakini Osman b. Maz'ûn'un kabri yanında bir yer açılarak oraya defnedildi. Peygamberimiz ve amcası Hz. Abbâs kabrin yanında durmuş, Üsâme b. Zeyd ve Fadl b. Abbâs kabre inerek onu yerleştirmişti. Kabirde bir boşluk, bir gedik gören Resûlullah onu düzeltmelerini emretmiş ve *"Allah, kulu bir iş yapacağı zaman onu sağlam yapmasını ister."*[58] buyurarak o günün hatırasına müminlere önemli bir ilke bırakmıştı. İbrâhim'in defin işlemi bittikten sonra Resûl-i Ekrem kabrin başına bir taş koymuş ve üzerine su serpmişti.[59] İbrâhim'in vefatı güneş tutulması olayı gerçekleştiği güne denk gelince, insanlar bu hadisenin İbrâhim'in ölümünden dolayı vukû bulduğunu sanmışlardı. Bunun üzerine bir konuşma yapan Resûlullah (sav), güneş ve ayın bir insanın ölümünden dolayı tutulmayacağını anlatmıştı.[60]

[48] ST1/112 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 112-113.
[49] D3126 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 23-24; M6025 Müslim, Fedâil, 62.
[50] ST1/112 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 112-113.
[51] M6026 Müslim, Fedâil, 63.
[52] ST1/137 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 137.
[53] B1303 Buhârî, Cenâiz, 43.
[54] MA14013 Abdürrezzâk, *Musannef*, VII, 494.
[55] D3187 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 48-49.
[56] B6195 Buhârî, Edeb, 109.
[57] D3126 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 23, 24; M6025 Müslim, Fedâil, 62.
[58] MK21363 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXIV, 306.
[59] ST1/144 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 144.
[60] B1043 Buhârî, Küsûf,1; M2102 Müslim, Küsûf, 10.

Görüldüğü gibi, Allah'ın son peygamberi Efendimiz (sav) de her insan gibi evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur. İkisi Hz. Hatice'den, biri Hz. Mâriye'den olan erkek çocuklarının hepsi daha süt kuzusu iken vefat etmiştir. Tamamı İslâm'ı kabul eden ve Medine'ye hicret eden kızlarından Hz. Fâtıma hâriç diğerleri Peygamberimizin sağlığında vefat etmiş, Hz. Fâtıma da babasının vefatından altı ay sonra ona kavuşmuştur. Oğlu İbrâhim[61] ve kızı Zeyneb'den olan torunu Ali,[62] dedelerinin kucağında vefat etmişlerdir. Hayattayken biri hâriç tüm çocuklarının ölümüne şahit olan Rahmet Elçisi, evlât acısı gibi dayanılması zor bir imtihanı defalarca yaşamış, her insanın başına gelebilecek bu sıkıntıya bizzat katlanarak sabır sınavından geçmiştir. O (sav), diğer insanlar gibi acısıyla tatlısıyla insan olmanın gerektirdiği bütün tecrübeleri yaşamıştır.

Son Peygamber'in çocuklarının küçük yaşta vefat etmeleri, Mekkeli müşrikler tarafından istismar konusu olmuştur. Kâsım ve Abdullah'ın art arda daha bebekken vefat etmeleri Mekkeli müşrikleri umutlandırmış, Hz. Peygamber'in de ölmesiyle birlikte İslâm davasının biteceği kanaatine varmışlardır. Hatta bu durumu alaylı bir şekilde Resûlullah'ın aleyhine kullanan bazıları onun "soyu kesik" (ebter) olduğunu söylemeye başlamışlardır.[63] Buna karşın asıl soysuzların, Nebî'ye vahyedilen ilâhî hakikatlerden yüz çevirenler olduğunu bildiren ilâhî kelâm, Hz. Muhammed'e (sav) verilen nübüvvet nimetinin (kevserin), neseple, soyla kayıtlı kalmayacak kadar çağlar üstü bir daveti temsil ettiğini ilân etmiştir.[64] Dolayısıyla bu daveti Hz. Peygamber'den devralacak olan, onun ümmetidir. Bilindiği gibi Allah Resûlü'nün soyu, kızı Hz. Fâtıma ile devam etmiştir. Erkek çocuklarının erken ölümü elbette takdir-i ilâhîdir. Ancak *"...Muhammed'den (sav) sonra bir peygamber gelmesine (ilâhî) hüküm verilmiş olsaydı oğlu (İbrâhim) yaşardı..."*[65] şeklindeki Peygamber dönemi sonrası bazı algılamalar da göz önüne alındığında, bu takdirin arkasında birçok ilâhî hikmetin var olduğu anlaşılmaktadır.

[61] M6025 Müslim, Fedâil, 62.
[62] B1284 Buhârî, Cenâiz, 32; M2135 Müslim, Cenaiz, 11.
[63] ST3/7 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 7.
[64] Kevser, 108/1-3.
[65] B6194 Buhârî, Edeb, 109; İM1510 İM1511 İbn Mâce, Cenâiz, 27.

HZ. PEYGAMBER'İN ÇOCUKLARLA VE GENÇLERLE MÜNASEBETİ

ÇOCUKLARA: SEVGİ, ŞEFKAT ve İLTİFAT
GENÇLERE: ONUR, GÜVEN ve CESARET

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ ﵄: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَأْخُذُنِى فَيُقْعِدُنِى عَلَى
فَخِذِهِ، وَيُقْعِدُ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَى فَخِذِهِ الْآخَرَ، ثُمَّ يَضُمُّهُمَا، ثُمَّ يَقُولُ:
"اللَّهُمَّ ارْحَمْهُمَا فَإِنِّى أَرْحَمُهُمَا."

Üsâme b. Zeyd (ra) anlatıyor:
"Resûlullah (sav) beni alır, bir dizine oturtur, (torunu) Hasan b. Ali'yi de öbür dizine oturturdu. Sonra bizi bağrına basıp şöyle derdi: *'Allah'ım, bu ikisine merhamet et! Ben de onlara merhamet ediyorum!'*"

(B6003 Buhârî, Edeb, 22)

عَنْ أبِى قَتَادَةَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّى، وَهُوَ حَامِلٌ أُمَامَةَ بِنْتَ زَيْنَبَ بِنْتِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، وَلِأَبِى الْعَاصِ بْنِ الرَّبِيعِ، فَإِذَا قَامَ حَمَلَهَا وَإِذَا سَجَدَ وَضَعَهَا.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ:
"لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُوَقِّرْ كَبِيرَنَا وَيَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ."

عَنْ أنَسٍ [بْنِ مَالِكٍ] قَالَ: خَدَمْتُ رَسُولَ اللّٰهِ عَشْرَ سِنِينَ، وَاللّٰهِ! مَا قَالَ لِى: أُفًّا قَطُّ، وَلَا قَالَ لِى لِشَيْءٍ: لِمَ فَعَلْتَ كَذَا؟ وَهَلَّا فَعَلْتَ كَذَا؟

عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ قَالَ: قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَنَحْنُ شَبَبَةٌ، فَلَبِثْنَا عِنْدَهُ نَحْوًا مِنْ عِشْرِينَ لَيْلَةً، وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ رَحِيمًا فَقَالَ:
"لَوْ رَجَعْتُمْ إِلَى بِلَادِكُمْ فَعَلَّمْتُمُوهُمْ..."

Ebû Katâde'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav), kızı Zeyneb ile Ebu'l-Âs b. Rebî'den olan (kız torunu) Ümâme kucağında olduğu hâlde namaz kılardı. Ayağa kalktığı zaman onu kucağına alır, secdeye vardığında bırakırdı.

(M1212 Müslim, Mesâcid, 41; B516 Buhârî, Salât, 106)

İbn Abbâs'ın naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayan bizden değildir."*

(T1921 Tirmizî, Birr, 15)

Enes (b. Mâlik) şöyle demiştir: "Resûlullah'a on sene hizmet ettim. Vallahi bana bir kez olsun *'Öf!'* bile demedi. Herhangi bir şeyden dolayı, *'Niçin böyle yaptın?'* demediği gibi, *'Şöyle yapsaydın ya!'* da demedi."

(M6011 Müslim, Fedâil, 51)

Mâlik b. Huveyris anlatıyor: "Biz gençler Hz. Peygamber'in (sav) yanına geldik ve onun yanında (Medine'de) yaklaşık yirmi gece kaldık. Hz. Peygamber (sav) çok merhametliydi. (Ailelerimizi özlediğimizi anlayınca) şöyle buyurdu: *"Memleketinize dönseniz de onlara (öğrendiklerinizi) öğretseniz..."*

(B685 Buhârî, Ezân, 49)

Akra' b. Hâbis, Temîm kabilesinin reislerindendi ve Araplar arasında önemli bir mevkiye sahipti. Câhiliye döneminde ortaya çıkan anlaşmazlıklarda hakemlik yapardı ve elinden geldiğince adaletle hükmederdi. Mekke'nin fethinden önce Müslüman olan Akra',[1] elinden geldiğince İslâm'ı öğrenmeye çalışıyordu. Peygamber Efendimize söylediği bir söz onun, çocuklara karşı sevecen davranma ve küçüklere merhamet gösterme konularında eksikliklerinin olduğunu gösteriyordu. Akra' bir gün Resûlullah'ı, torunu Hasan'ı öperken görmüş, "Benim on çocuğum var. Onlardan hiçbirini öpmedim." demişti. Rahmet Peygamberi bunun üzerine, *"Merhamet etmeyene merhamet olunmaz."* buyurmuş[2] ve bu yanlışını düzeltmesi gerektiğini ima etmişti. Çünkü Allah Resûlü'nün benimsediği en önemli prensiplerden biri, küçüklere sevgi ve şefkat göstermekti.[3]

Hz. Peygamber, çocukları çok severdi. Zira o, âlemlere rahmet olarak gönderilmişti[4] ve çocuk sevgisi, Allah'ın insana bahşettiği merhamet duygusunun göstergesiydi. Bir bedevî Hz. Peygamber'e gelerek ona, "Sizler çocukları öper misiniz? Biz onları (hiç) öpmeyiz." demişti. Nebî (sav) ona şu anlamlı cevabı vermişti: *"Allah senin gönlünden merhameti çekip almışsa ben ne yapayım?"*[5]

Peygamberimiz, çocuklara olan sevgisini bazen onlara dua ederek,[6] bazen onları kucaklayıp öperek,[7] bazen kucağına oturtarak gösterirdi.[8] Nitekim Üsâme b. Zeyd, Resûlullah'ın (sav) kendisini bir dizine, Hasan'ı da öbür dizine oturtup, onları bağrına bastığını ve onlar için şöyle dua ettini aktarmıştır: *"Allah'ım, bu ikisine merhamet et! Ben de onlara merhamet ediyorum!"*[9] Bazen de çocukları bineğine alarak,[10] omuzlarında taşıyarak,[11] yanaklarını okşayarak[12] hatta onlarla şakalaşarak[13] onlarla ilgilenirdi.

Medineli hanım sahâbîler arasında, dindarlığı, zekası ve cesareti ile meşhur olan Ümmü Süleym, bizzat katıldığı Huneyn Savaşı'ndan sonra, Medine'ye geri dömüş, orada bir erkek çocuk dünyaya getirmişti.[14] Bebeği diğer oğlu Enes'in kucağına verip Hz. Peygamber'e göndermişti. Allah Resûlü, hurma istemiş ve onu çiğneyip yumuşatarak, bebeğin ağzına koymuştu. Bebek hurmanın tadını alıp dilini, dudaklarını hareket ettirince, *"Ensarın hurmayı sevmesine bakın!"* buyurmuş ve bebeğe Abdullah

[1] Hİ1/101 İbn Hacer, *İsâbe*, I, 101-102.
[2] M6028 Müslim, Fedâil, 65; B5997 Buhârî, Edeb, 18.
[3] D4943 Ebû Dâvûd, Edeb, 58 .
[4] Enbiyâ, 21/107.
[5] B5998 Buhârî, Edeb,18; M6027 Müslim, Fedâil, 64.
[6] B5884 Buhârî, Libâs, 60; M6256 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 56.
[7] B2122 Buhârî, Büyû', 49.
[8] B223 Buhârî, Vudû', 59; M5616 Müslim, Âdâb, 25.
[9] B6003 Buhârî, Edeb, 22.
[10] B5965 Buhârî, Libâs, 99.
[11] M6259 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 59; B5996 Buhârî, Edeb, 18.
[12] M6052 Müslim, Fedâil, 80.
[13] T1992 Tirmizî, Birr, 57; D5002 Ebû Dâvûd, Edeb, 84.
[14] "Abdullah b. Ebû Talha", *DİA*, I, 97; ST8/425 İbn Sa'd, *Tabakât*; VIII, 425.

adını vermişti.[15] Mekke fethedilince de Mekkeliler çocuklarını akın akın Resûlullah'a getirmeye başlamışlardı. Resûlullah, getirilen çocuklar için bir yandan hayatlarının bereketli olması için dualar ediyor, bir yandan da başlarını okşayarak[16] çocuklara olan sevgisini gösteriyordu.

Şefkat Peygamberi, çocukları bazen bineğine alarak sevindirirdi. Abdullah b. Ca'fer,[17] Üsâme b. Zeyd[18] ve Fadl b. Abbâs,[19] onun, bineğine alıp seyahat ettiği çocuklar, gençler arasındaydı. Resûlullah'ın bu uygulaması, çocukların o kadar hoşuna giderdi ki onun seferden dönüşünü âdeta dört gözle beklerler ve onu karşılamak için yarışırlardı. Resûlullah da çocuklardan birini bineğinin önüne, birini de arkasına alır ve gönüllerini hoş ederdi.[20]

Allah'ın Elçisi bazen de çocukların yanaklarını okşayarak sevgisini gösterirdi. Onun bir dokunuşu, çocuklar için iftihar vesilesi olup unutulmayacak bir kıymete sahipti. Hatta sonraki yıllarda, bu türden hatıralarını başkalarıyla paylaşırlardı. Abdullah b. Sa'lebe[21] ve Câbir b. Semüre bu şanslı çocuklardandı. Câbir başından geçen o mutlu hatırayı şöyle anlatmıştı: "Resûlullah ile birlikte ilk namazı (öğle namazını) kıldım. Sonra o, ailesinin yanına gitmek üzere çıktı, onunla birlikte ben de çıktım. Yolda onu çocuklar karşıladılar. Onların her birinin yanaklarını teker teker okşamaya başladı. Benim de yanağımı okşadı. Elinde öyle bir serinlik ve hoş bir koku hissettim ki sanki elini attârın (koku satanın) sepetinden çıkarmıştı."[22]

Peygamberimizin çocukların arasına karışıp[23] onlarla çocuk olduğu, şakalaştığı ve oyun oynadığı olurdu. Meselâ, Medine'nin Hazrec kabilesine mensup bir ailenin çocuğu olan Mahmûd b. Rebî', beş yaşında iken Resûlullah'ın, kendilerine ait olan kuyudan çektiği suyu yüzüne püskürttüğüne dair bir hatırasını anlatmaktadır.[24]

Resûlullah'ın çocukları sevmesine ve bu sevgisini göstermesine hiçbir durum engel olmuyordu. İslâm'ın en önemli ibadetlerinden biri olan namazda bile çocuklara olan sevgisini ve ilgisini esirgemeyen Peygamberimiz, bazen kızı Hz. Zeyneb ile Ebu'l-Âs'ın evliliğinden olan kız torunu Ümâme'yi,[25] bazen de diğer kızı Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin evliliğinden olan torunları Hasan veya Hüseyin'i[26] omuzunda, sırtında veya kucağında tutarak namaz kılardı. Secdeye gittiği zaman torununu yere bırakır, kalktığı zaman tekrar alırdı.

Namaz kılarken çocuklar onun önünden geçtiklerinde namazına devam eder hatta bazen dizlerinden tutan çocuklar olur ama Resûl-i Ekrem

15 M6322 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 107; B5470 Buhârî, Akîka, 1.
16 D4181 Ebû Dâvûd, Tereccül, 8.
17 M6268 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 66.
18 B5964 Buhârî, Libâs, 98; M2950 Müslim, Hac, 147.
19 M3088 Müslim, Hac, 267; B1685 Buhârî, Hac, 101.
20 D2566 Ebû Dâvûd, Cihâd, 54; B5965 Buhârî, Libâs, 99.
21 B4300 Buhârî, Meğâzî, 54.
22 M6052 Müslim, Fedâil, 80; ŞN15/85 Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XV, 85.
23 B6129 Buhârî, Edeb, 81.
24 B77 Buhârî, İlim, 18; M876 Müslim, Salât, 36.
25 M1212 Müslim, Mesâcid, 41; B516 Buhârî, Salât, 106.
26 N1142 Nesâî, Tatbîk, 82; HM28199 İbn Hanbel, VI, 466.

namazını bozmadan tamamlardı.[27] Namaz kıldırırken cemaatin içinde ağlayan bir çocuk sesi duysa dayanamaz, kıraati kısa tutarak namazı bir an evvel bitirirdi.[28] Kendisine mevsimin ilk meyvesi sunulunca bereket duası yapar ve onu orada bulunan en küçük çocuğa ikram ederdi.[29]

Şüphesiz Rahmet Elçisi'nin çocuklarla ilişkisi muhabbet, şefkat ve merhamet üzerine kuruluydu. O, *"Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayan bizden değildir."*[30] buyururken bu hususa dikkat çekiyordu. Peygamber Efendimiz, her ne sebeple olursa olsun çocukların incitilmelerine göz yummazdı. Nitekim onun amcasının hanımı ve torunu Hasan'ın da süt annesi olan Ümmü'l-Fadl, bir gün ziyarete geldiğinde yanında Hasan'ı da getirmiş ve onu Resûlullah'ın kucağına vermişti. Ne var ki Hasan, dedesinin kucağını ıslattı. Bunun üzerine süt annesi, "Ne yaptın!" dercesine bebeğin omuzuna vurunca Rahmet Peygamberi dayanamamış ve *"Oğlumun canını acıttın! Allah senin hayrını versin!"* buyurmuştu.[31]

Resûlullah, çocuklar yaramazlık yahut hata yaptığında onları azarlamaz, kınamaz, dövmez; uyarır hatalarını düzeltmek üzere onlara yol gösterirdi. Râfi' b. Amr[32] çocukken bir gün ensarın hurmalarını taşlarken yakalanmış ve Allah Resûlü'nün huzuruna getirilmişti. Resûlullah onu derhâl cezalandırmak yerine önce, *"Çocuğum, hurmaları neden taşlıyorsun?"* diye sormuş, o da "Yemek için." diye karşılık vermişti. Bunun üzerine Peygamberimiz, *"Hurmaları taşlama da altına düşenlerden ye."* buyurarak ona doğruyu öğretmiş, başını okşamış ve *"Allah'ım, onun karnını doyur."* diyerek dua etmişti.[33]

Küçük yaşlardan itibaren Resûlullah'ın hizmetinde bulunan Hz. Enes'in şu ifadesi, Efendimizin çocuklarla ilişkisini çok güzel özetlemektedir: "Resûlullah'a on sene hizmet ettim. Vallahi bana bir kez olsun *'Öf!'* bile demedi. Herhangi bir şeyden dolayı, *'Niçin böyle yaptın?'* demediği gibi, *'Şöyle yapsaydın ya!'* da demedi."[34]

Hz. Peygamber (sav), çocukların kişiliklerine saygı gösterir ve onlara iltifat ederdi. Bu amaçla, bazen oyun oynayan çocuklara selâm verir,[35] bazen onların kıyafetlerini över,[36] bazen de hastalandıklarında ziyaretlerine giderdi.[37]

Çocukların hayata veda etmesi Allah Resûlü'nü bir başka hüzünlendirirdi. Kızı Hz. Zeyneb'in minik oğlu ölmek üzereyken kucağına verildiğinde Rahmet Peygamberi'nin gözlerinden yaşlar dökülüyordu. Sa'd b.

[27] N755 Nesâî, Kıble, 7; HM3167 İbn Hanbel, I, 341.
[28] B709 Buhârî, Ezân, 65; M1055 Müslim, Salât, 191.
[29] M3335 Müslim, Hac, 474 .
[30] T1921 Tirmizî, Birr, 15; D4943 Ebû Dâvûd, Edeb, 58.
[31] İM3923 İbn Mâce, Ta'bîrü'r-rü'yâ, 10; HM27416 İbn Hanbel, VI, 340.
[32] İM2299 İbn Mâce, Ticâret, 67.
[33] D2622 Ebû Dâvûd, Cihâd, 85.
[34] M6011 Müslim, Fedâil, 51; D4773 Ebû Dâvûd, Edeb, 1.
[35] M6378 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 145; D5202, D5203 Ebû Dâvûd, Edeb, 135, 136.
[36] B3071 Buhârî, Cihâd, 188.
[37] B5657 Buhârî, Merdâ, 11.

Ubâde, "Yâ Resûlallah! Bu ne hâl?" deyince Peygamberimiz, *"Bu, Allah'ın kullarının kalbine koyduğu rahmettir. Allah, kullarından ancak merhametli olanlara merhamet eder."* buyurmuştu.[38] Aynı şekilde küçük yaşta ölen oğlu İbrâhim için de hüzünlenen Resûlullah, onu bağrına basarak sessizce gözyaşı dökmüş ve *"Göz yaşarır, kalp hüzünlenir, ..."* buyurmuştu.[39]

Peygamber Efendimizin çocuklarla sevgi, şefkat ve iltifat üzerine kurduğu ilişkisi, her aşamasında geleceğin yetişkinine duyulan saygıyı yansıtmakta iken gençlerle iletişimi ise çok daha derin ve etkileyiciydi. Kendilerine has bir ruh hâli içerisinde olan gençler, istek, arzu, heyecan, gurur, şiddet gibi duyguları yoğun biçimde yaşamalarına rağmen, aynı zamanda tecrübesizdirler. Bunu bilen Rahmet Peygamberi, gençlerle ilişkisinde onurlandırıcı, güven verici, cesaretlendirici, akılcı ve ılımlı bir tarz benimsemişti.

Resûlullah, gençlere bir iş verdiği zaman, tecrübesizlikten kaynaklanan ürkekliği yok etmek üzere muhatabına güven verir ve onu cesaretlendirirdi. Hz. Ali genç yaşta Yemen'e kadı olarak görevlendirildiği zaman, genç ve tecrübesiz oluşunu gerekçe göstererek ilk başta çekingen davranmıştı. Bunun üzerine Allah Resûlü, mübarek elini onun göğsüne vurmuş ve *"Allah'ım, bunun kalbine hidayet ver ve diline sebat ver!"* buyurarak duasıyla onu cesaretlendirmiş ve ona bir davada nasıl hüküm vermesi gerektiğini anlatmıştı. Hz. Ali, "Bundan sonra iki kişi arasında hüküm verme konusunda hiç tereddüt etmedim." demişti.[40]

Resûlullah, sadece gençlerin özgüven eksikliklerini gidermekle kalmamış, aynı zamanda çevrenin gençlere karşı güvensizliğini de ortadan kaldırmaya çalışmıştı. Vaktiyle, azatlı kölesi Zeyd b. Hârise'yi genç yaşta olmasına rağmen aralarında ileri yaşta sahâbîlerin de olduğu bir gruba komutan tayin etmişti. Ama ashâbdan bazıları, onun komutanlığı hakkında tereddüt göstermişlerdi. Sonraları Peygamber Efendimiz, dadısı Ümmü Eymen ile Zeyd'in evliliğinden dünyaya gelen Üsâme'yi Rumlar üzerine gönderilecek bir orduya komutan tayin etmiş ve yine tereddütler baş göstermişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, *"Siz şimdi Üsâme'nin kumandanlığı hakkında ileri geri konuşuyorsunuz. Bundan önce babasının kumandanlığı hakkında da konuşmuştunuz. Allah'a yemin ederim ki Zeyd bu göreve nasıl lâyık ve insanların bana en sevimlilerinden idiyse hiç şüphesiz Üsâme de babasından sonra bana insanların en sevimlilerindendir."*[41] buyurarak hem itirazları susturmuş hem de genç Üsâme'yi cesaretlendirmişti.

38 B1284 Buhârî, Cenâiz, 32; M2135 Müslim, Cenâiz, 11; AU8/105 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VIII, 105.
39 M6025 Müslim, Fedâil, 62; B1303Buhârî, Cenâiz, 43.
40 İM2310 İbn Mâce, Ahkâm, 1; D3582 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 6.
41 B4469 Buhârî, Meğâzî, 88; M6254 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 55.

Gençlerin yoğun bir duygu değişimi yaşadıklarını bilen Resûlullah, onlarla ilişkilerinde bu durumu dikkate alır; onlara karşı son derece makul ve mutedil davranırdı. Onun ne derece ince ruhlu ve anlayışlı olduğunu gören gençlerin, Allah Resûlü'ne muhabbetleri bir kat daha artardı. Mâlik b. Huveyris ve arkadaşlarından oluşan bir grup genç, İslâm'ı kabul ettikten sonra memleketlerinden yola çıkarak Medine'ye Hz. Peygamber'i ziyarete gelmişlerdi. Yaklaşık yirmi gün onun yanında kalmışlar ve artık geride kalanları özlemeye başlamışlardı. Resûlullah bu durumu sezmiş, anlayışla karşılamış ve duygularını dile getirmelerine gerek kalmadan, *"Memleketinize dönseniz de onlara (öğrendiklerinizi) öğretseniz."* diyererek ailelerinin yanlarına dönmelerine izin vermişti.[42]

Genç olmanın belki de en zor taraflarından birinin, karşı cinse duyulan ilgi ve arzu olduğunu bilen Peygamberimiz, gençlere dengeli davranmayı ve sabırlı olmayı tavsiye ederdi. Abdullah b. Mes'ûd'un anlattığına göre o, etrafındaki gençlere şöyle buyurmuştu: *"Gençler! Evlenme imkânı bulanınız evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur. Evlenme imkânı bulamayanlar da oruç tutsun. Çünkü orucun, kişi için şehveti kesme özelliği vardır."*[43]

Amcasının oğlu Fadl b. Abbâs evlilik çağına geldiğinde Resûl-i Ekrem, Mahmiye isimli zekât memuru bir sahâbîye, *"Bu gence kızını nikâhla."* buyurarak aracılık etmişti.[44] Veda Haccı'nda bineğinin arkasına aldığı Fadl, yolda gördüğü hanımlara bakınca, mübarek eli ile onun yüzünü öbür tarafa çeviren de Peygamberimiz idi.[45]

Hz. Peygamber, gençlik hevesleri konusunda delikanlılardan sadır olabilecek aşırılıkları, onları kırmadan, incitmeden, küçük düşürmeden engeller ve yanlışını görmesine yardımcı olurdu. Bir defasında, nefsine hâkim olamayıp artık zina etmek istediğini belirten bir delikanlı, Peygamberimize gelerek İslâm'ın haram kıldığı bu fiili işlemek için izin istemişti. Sahâbîler hemen onu susturmaya kalkışmışlardı. Ancak Resûlullah onlara müsaade etmemiş, genci yanına oturtmuş ve sırasıyla ona annesiyle, kızıyla, kız kardeşiyle, halasıyla ve teyzesiyle bir başkasının zina etmesine razı olup olmayacağını sormuştu. Genç her seferinde, "Hayır." cevabını vermiş ve Resûlullah da her seferinde diğer insanların da buna razı olmayacağını sakin bir dille anlatmıştı. Sonra *"Allah'ım, bu gencin günahını bağışla, kalbini temizle, ırzını koru!"* diye dua etmiş ve delikanlı bu niyetinden vazgeçmişti.[46]

[42] B685 Buhârî, Ezân, 49; M1535 Müslim, Mesâcid, 292.
[43] B5066 Buhârî, Nikâh, 3; T1081 Tirmizî, Nikâh, 1.
[44] M2481 Müslim, Zekât, 167.
[45] M2950 Müslim, Hac, 147; D1905 Ebû Dâvûd, Menâsik, 56.
[46] HM22564 İbn Hanbel, V, 257.

Güç, heyecan ve kuvvetin zirvede olduğu bu dönemde, tecrübesizlik gençleri tehlikeli girdaplara sokabilir. İşte Resûlullah güçlü iradesiyle bu fırtınaya dayanıp harama düşmeyen genci, Allah'ın kendi (arşının) gölgesinden başka hiçbir gölgenin (himayenin) bulunmadığı kıyamet gününde gölgelendireceği (himaye edeceği) yedi kişiden biri olarak saymıştır.[47]

Nebî (sav), iffetini koruyan, Allah karşısındaki sorumluluğunun bilincinde ve istikamet üzere olan gençleri, ilâhî azabın karşısındaki engellerden biri olarak tanıtmış ve *"...Huşû duyan gençler, (namaz kılarak) rükû eden yaşlılar, emzikli bebekler ve otlayan hayvanlar olmasaydı mutlaka başınıza azap yağardı."* buyurmuştur.[48]

Hz. Peygamber, gençlerin terbiyesi ile özel olarak ilgilenmiş, mescidinin yanı başındaki Suffe isimli çardakta, Ebû Hüreyre gibi nice delikanlıya dini öğretmiştir. Efendimizin yanında gençliklerini yaşayan Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbâs, Muâz b. Cebel ve Enes b. Mâlik gibi büyük sahâbîlerin, İslâm kültür ve medeniyetinin inşasındaki yerleri tartışılmazdır. Bulduğu her fırsatta gençlere özel tavsiyelerde bulunan Allah Resûlü'nün, Abdullah b. Abbâs'a verdiği öğütlerden biri şöyledir: *"Delikanlı! Sana bazı sözler öğreteceğim: Allah'ı(n hakkını) koru ki Allah da seni korusun. Allah'ı(n hakkını) gözet ki O'nu hep yanında bulasın. Bir şey isteyeceğinde Allah'tan iste. Yardım dileyeceğinde Allah'tan yardım dile. Şunu bilmelisin ki bütün toplum (varlık âlemi) bir konuda senin yararına bir şey yapmak için bir araya gelse ancak Allah yazmışsa sana destek verebilirler. Yine (bütün toplum) sana zarar vermek için bir araya gelse ancak Allah yazmışsa sana zarar verebilirler. Zira kalemler kaldırılmış, sayfalar kurumuştur."*[49]

Sonuç olarak diyebiliriz ki Allah Resûlü, peygamberlik görevi gereği, cinsiyet ve yaş ayrımı yapmaksızın toplumun her ferdi ile yakından ilgilenmiş, bu bağlamda çocuklarla sevgi, gençlerle samimiyet dolu bir ilişki geliştirmiştir. Bir çocuğun aslında geleceğin yetişkini olduğu, bir gencin ise, vahyin en taze muhatabı olduğu düşünüldüğünde, onların ne kadar kıymetli oldukları anlaşılacaktır. Peygamberimiz çocuk ve gençlerin geleceğin sorumluluğunu yüklenebilecek nitelikte yetişmesi için hassasiyet göstermiş; merhamet ve muhabbete doymuş bir çocuk, yeryüzünün halifesi olduğunun şuuruna ermiş bir genç, kısacası eşref-i mahlûkât olan bir "insan" yetiştirmek için gayret etmiştir.

[47] B660 Buhârî, Ezân, 36; M2380 Müslim, Zekât, 91.
[48] YM6402 Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XI, 287.
[49] T2516 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 59; HM2669 İbn Hanbel, I, 293.

HZ. PEYGAMBER'İN HİZMETİNDE BULUNANLAR

HİZMETÇİLERİNİZ KARDEŞLERİNİZDİR!

عَنْ أَنَسِ [بْنِ مَالِكٍ] قَالَ: خَدَمْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَشْرَ سِنِينَ وَاللَّهِ مَا
قَالَ لِى: أُفًّا قَطُّ وَلاَ قَالَ لِى لِشَيْءٍ: لِمَ فَعَلْتَ كَذَا؟ وَهَلاَّ فَعَلْتَ كَذَا!

Enes (b. Mâlik) anlatıyor:
"Resûlullah'a (sav) on sene hizmet ettim. Vallahi, bana bir kez olsun *'Öf!'* bile demedi. Herhangi bir şeyden dolayı, *'Niçin böyle yaptın?'* demediği gibi, *'Şöyle yapsaydın ya!'* da demedi."
(M6011 Müslim, Fedâil, 51)

مُحمَّدُ بنُ زيادٍ قالَ: سمِعْتُ أبَا هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبيِّ ﷺ قالَ:
"إذَا أتَى أحَدَكُمْ خادِمُهُ بطَعامِه، فإنْ لَمْ يُجْلِسْهُ معَهُ، فلْيُناوِلْهُ لُقْمَةً أوْ لُقْمَتَيْنِ أوْ أُكْلَةً أوْ أُكْلَتَيْنِ، فإنَّهُ وَلِيَ عِلاجَهُ."

عَنْ عائِشَةَ قالَتْ: ما ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ شَيْئًا قطُّ بيَدِه، ولاَ امْرَأَةً، ولاَ خادِمًا، إلاَّ أنْ يُجاهِدَ في سَبيلِ اللَّهِ...

عَنِ الْمَعْرُورِ قالَ: لَقِيتُ أبَا ذَرٍّ بالرَّبَذَةِ وعَلَيْهِ حُلَّةٌ وعَلَى غُلامِه حُلَّةٌ فسَأَلْتُهُ عَنْ ذلك. فقالَ: إنِّي سابَبْتُ رَجُلاً فعَيَّرْتُهُ بأُمِّه، فقالَ لِي النَّبيُّ ﷺ: "يا أبَا ذَرٍّ! أعَيَّرْتَهُ بأُمِّهِ؟ إنَّك امْرُؤٌ فيك جاهِلِيَّةٌ، إخْوانُكُمْ خَوَلُكُمْ جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أيْدِيكُمْ، فمَنْ كانَ أخُوهُ تَحْتَ يَدِه فلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ، ولْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ، ولاَ تُكَلِّفُوهُمْ ما يَغْلِبُهُمْ، فإنْ كلَّفْتُمُوهُمْ فأَعِينُوهُمْ."

Muhammed b. Ziyâd'ın Ebû Hüreyre'den (ra) işittiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "*Sizden birinize hizmetçisi yemeğini getirdiğinde onu yanına oturtmazsa (en azından) kendisine bir iki lokma veya bir iki parça yiyecek versin. Çünkü yemeği o hazırlamış ve sunmuştur.*

(B2557 Buhârî, Itk, 18)

Hz. Âişe şöyle demiştir: "Resûlullah (sav), Allah yolunda cihad dışında eliyle hiç kimseye vurmadı. Ne bir kadına ne de bir hizmetçiye! ..."

(M6050 Müslim, Fedâil, 79)

Ma'rûr anlatıyor: Ebû Zer ile Rebeze'de karşılaştım. Kendisinin de kölesinin de üzerinde aynı kıyafet vardı. Bunun sebebini ona sordum. Dedi ki, "Bir adamla karşılıklı birbirimize sövdük. Ve annesi(nin zenci olması) sebebiyle onu aşağıladım. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) bana şöyle buyurdu: '*Ebû Zer! Onu annesi sebebiyle mi aşağıladın? Demek ki sen kendisinde hâlâ câhiliye izleri olan bir kimsesin. Hizmetçileriniz sizin kardeşlerinizdir. Allah onları sizin himayenize vermiştir. Kimin eli altında böyle bir kardeşi bulunursa, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara güç yetiremeyecekleri işler yüklemeyin. Eğer yüklerseniz onlara yardım edin.*'"

(B30 Buhârî, Îmân, 22)

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretinin ilk yılıydı. O sıralar Hz. Peygamber'in, kendisine yardımcı olacak, devamlı yanında olan bir hizmetçisi yoktu. Rahmet Elçisi'nin bu durumunu gören ve ona yardım etmek isteyen Ebû Talha, o sıralar on yaşlarında[1] olan üvey oğlu Enes b. Mâlik'i elinden tutup Hz. Peygamber'in yanına getirdi ve şöyle dedi: "Yâ Resûlallah! Enes akıllı bir çocuktur; sana hizmet etsin."[2] Hz. Peygamber'in bu teklifi kabul etmesi üzerine Enes, Kutlu Elçi'ye hizmet etmeye başladı. Bir gün Hz. Peygamber, Enes'i bir yere göndermek istedi. O da, "Vallahi gitmeyeceğim!" diyerek itiraz etti. Bu söz üzerine Hz. Peygamber (sav) sustu, bir şey söylemedi. Enes ise her ne kadar karşı çıksa da sonunda çarşıya doğru yola koyuldu. Bu arada yolda oynayan çocuklarla karşılaştı ve onlarla birlikte oyuna dalıp işini unuttu. Bir süre sonra Resûlullah (sav) geldi ve arkasından yaklaşarak Enes'in başından hafifçe tuttu. Kendisine kimin dokunduğunu anlamayan Enes arkasına dönüp baktığında Resûl-i Ekrem'in yüzünün güldüğünü ve kendisine sevgiyle baktığını gördü. Hz. Peygamber (sav), *"Enesçiğim! Hadi söylediğim yere git bakalım."* diyordu. Bunun üzerine Enes, "Peki, gidiyorum yâ Resûlallah!" diyerek hiçbir şey olmamış gibi yola koyuldu.[3]

Bu güzel çocukluk hatırasını anlatan ve "Hâdimü'n-nebî" yani "Peygamber'in hizmetkârı" olarak anılan Enes, kendisine '*Yavrucuğum*' diye hitap eden[4] Hz. Peygamber'i insanların en iyi huylusu olarak nitelemiştir.[5] On sene Resûlullah'a hizmet ettiğini söyledikten sonra şunu eklemiştir: "Vallahi, bana bir kez olsun '*Öf!*' bile demedi. Herhangi bir şeyden dolayı, '*Niçin böyle yaptın?*' demediği gibi, '*Şöyle yapsaydın ya!*' da demedi."[6]

Hz. Peygamber'e Mekke döneminde en çok hizmet eden sahâbîlerden biri de Zeyd b. Hârise idi. O, annesiyle kendi kabilesini ziyarete giderken kaçırılıp Ukâz çarşısında köle olarak satışa çıkarılmıştı. Orada bulunan Hakîm b. Hizâm, halası Hz. Hatice için onu, dört yüz dirheme satın almış, Hz. Hatice de Resûlullah ile evlendiğinde Zeyd'i ona hediye etmişti. Rahmet Elçisi, Zeyd'i azat etti.[7] Zeyd b. Hârise serbest bırakıldığı ve sonradan babasına kavuştuğu hâlde, "Ben bu adamda öyle bir şey gördüm ki ebediyen ona kimseyi tercih etmem."[8] diyerek ailesini değil Resûlullah'ı

[1] Hİ1/126 İbn Hacer, *İsâbe* 1, 126.
[2] B2768 Buhârî, Vesâyâ, 25; M6013 Müslim, Fedâil, 52.
[3] D4773 Ebû Dâvûd, Edeb,1; M6015 Müslim, Fedâil, 54.
[4] D4964 Ebû Dâvûd, Edeb, 65; T2831 Tirmizî, Edeb, 62.
[5] B6203 Buhârî, Edeb, 112; M5622 Müslim, Âdâb, 30.
[6] M6011 Müslim, Fedâil, 51; B6038 Buhârî, Edeb, 39.
[7] ST1/497 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 497.
[8] ST3/41 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 41-42.

tercih etti. Peygamber olduğunda da Allah Resûlü'nün İslâm davetine ilk icabet edenler arasındaki yerini aldı.[9] Tâif yolculuğu sırasında Hz. Peygamber'e yapılan saldırılarda kendisini öne atarak onu korumaya çalışan da Zeyd idi.[10]

Zeyd'in fedakârlığı ve içten sevgisi tabiî ki karşılıksız değildi. Peygamberimiz (sav) de Zeyd'i çok sever, ona yakın ilgi gösterirdi. Hatta Resûlullah (sav) onu, aralarında muhacir ve ensarın ileri gelenlerinin de bulunduğu ordulara komutan tayin ederek kendisine verdiği değeri açıkça gösterdi.[11] Hz. Peygamber'in, halasının kızı Zeyneb ile evlendirdiği Zeyd b. Hârise, uzun yıllar Resûl-i Ekrem'e hizmet etmişti. Zeyd, evlâtlıklar hakkında *"Onları babalarına nispet ederek çağırın..."*[12] âyeti ininceye kadar Zeyd b. Muhammed (Muhammed'in oğlu Zeyd) diye anılırdı.[13] O, Peygamber Efendimizin azatlı kölesi idi ve bir hizmetçi konumunda değildi.

Kendi ailesiyle ve işiyle meşgul olmak zorunda olan, dolayısıyla daima Hz. Peygamber'in yanı başında bulunması mümkün olmayan Zeyd'in aksine, Hârise el-Eslemî'nin iki çocuğu Hind ve Esmâ, Hz. Peygamber'in kapısından ayrılmaz ve ona her vesile ile hizmet ederlerdi.[14] Hz. Abbâs da kendi kölesi Ebû Râfi'i Rahmet Elçisi'ne hediye etmişti. Peygamberimiz, amcası Hz. Abbâs'ın Müslüman olduğunu müjdelediğinde Ebû Râfi'i azat ederek hürriyetine kavuşturdu.[15] Zaten Hz. Peygamber bütün kölelerini azat etmişti. Yine de onlar Kutlu Elçi'ye gönüllü olarak hizmete devam ederlerdi.

Hz. Peygamber'e hizmet ile şereflenenler arasında Abdullah b. Mes'ûd da vardı. Bu değerli fakih sahâbî, Medine'de Resûlullah'ın evine rahatça girip çıkabilen nadir şahsiyetlerdendi.[16] Öyle ki Ebû Musa el-Eş'arî, kardeşiyle birlikte Yemen'den Medine'ye geldiğinde, yanına çok girip çıkmaları ve fazla birlikte olmaları sebebiyle İbn Mes'ûd'un ve annesinin, Resûlullah'ın aile fertlerinden olduklarını sanmıştı.[17] İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber'e çeşitli günlük işlerde yardımcı olurdu. Resûlullah abdest almak için kalktığında ibriğini taşır, giyeceği zamana kadar ayakkabılarına sahip çıkar, kalktığında da onları giydirirdi.[18]

Erkeklerin yanı sıra Hz. Peygamber'e hizmet eden çok değerli kadın sahâbîler de vardı. Meselâ, kendisini büyüten Ümmü Eymen Bereke bunlardan biriydi. O, Peygamber Efendimize babasından miras kalmış, fakat Efendimiz daha sonra onu azat etmişti. Ümmü Eymen, Mekke'de Ubeyd el-Hazrecî ile evlendi.[19] Peygamber Efendimiz ailesinin bir parçası olarak gördüğü bu güzide hanım hakkında *"Ümmü Eymen, annemden sonraki annemdir."*

[9] MA20393 Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 227.
[10] ST1/212 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 212.
[11] B4250 Buhârî, Meğâzî, 43; ST2/189 İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 189-190.
[12] Ahzâb, 33/5.
[13] B4782 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 2; Hİ2/598 İbn Hacer, *İsâbe*, II, 598.
[14] ST1/497 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 497.
[15] Hİ7/134 İbn Hacer, *İsâbe*, VII, 134.
[16] M6329-M6330 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 112-113.
[17] B4384 Buhârî, Meğâzî 75; M6326 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 110.
[18] B3742 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 20; ST3/153 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 153.
[19] ST1/497 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 497.

buyurarak ona olan hürmetini ve derin sevgisini ifade ederdi.[20] Bu ifade, Hz. Peygamber'in câhiliye döneminde en doğal haklarından bile mahrum edilen bir cariye olarak Ümmü Eymen'e verdiği değeri açıkça göstermekteydi.

Kimi zaman Hz. Peygamber'e hizmeti özgürlüğe ve ondan ayrılarak yeni bir hayat kurmaya tercih edenlerin olması düşündürücüydü. Kendilerine karşı zarif ve anlayışlı davranan bir peygamberin sağladığı mutluluğu, onun yanında buldukları huzur ve güven dolu ortamı yitirmek istemeyen bu insanlardan biri de Ümmü Seleme'nin hizmetçisi Sefîne idi. Ümmü Seleme ona, yaşadığı müddetçe Resûlullah'a hizmet etmesi şartıyla kendisini azat edeceğini söylediğinde Sefîne, "Sen bana şart koşmasan bile ben yaşadığım sürece Resûlullah'tan (sav) ayrılmam." cevabını vermişti. Bunun üzerine Ümmü Seleme onu azat etti.[21]

Kendisine gösterilen teveccüh ve saygı nedeniyle Müslüman olmayanlardan bile Resûlullah'a yardımcı olanlar vardı. Nitekim Abdü'l-Kuddüs isimli Yahudi bir çocuk[22] Hz. Peygamber'e hizmet ederdi. Bir gün hastalandığında Allah Resûlü onu ziyaret ederek kendisine Müslüman olmayı teklif etmiş, o da kabul etmişti.[23]

Hz. Peygamber zamanında hizmetçiler, ya ücretle tutulan hür kimselerden veya o dönemin âdeti üzere parayla satın alınan kölelerden olurdu. İslâm'la birlikte, dönemin özel şartları gereği temel ihtiyaçlardan biri olarak kabul edilen hizmetçiler[24] âdeta ailenin üyelerinden kabul edilmeye başlanmıştır.

Hz. Peygamber mümkün olduğunca kendi işini kendi görmeye çalışır hatta elinden geldiğince ev işlerine yardım ederdi.[25] Ancak onun hem günlük işleri hem de dinî, siyasî ve askerî görevleri bünyesinde toplaması sebebiyle her şeyi tek başına yapması mümkün değildi. Dolayısıyla ashâbın desteği ve hizmeti son derece önem taşıyordu. Hiç kimseyi küçük görmeyen, insanlar arasında efendi-hizmetçi, kadın-erkek ayrımı yapmayan Rahmet Elçisi, o döneme damgasını vurduğu gibi bugün için de başta işçi-işveren ilişkileri olmak üzere hizmet sektöründe çalışanlar için ideal örnek idi. O kadar ki hizmet sunan bir ferdin hakkını gözetmeyi yemek âdâbına bile dâhil etmiş, *"Sizden birinize hizmetçisi yemeğini getirdiğinde onu yanına oturtmazsa (en azından) kendisine bir iki lokma veya bir iki parça yiyecek versin. Çünkü yemeği o hazırlamış ve sunmuştur."*[26] buyurmuştu.

Resûlullah (sav) yardımcıları ile yakından ilgilenir, onların hatırını sorar ve ihtiyaçlarını karşılamaya önem verirdi. Sıkıntılarını anlamaya,

[20] İBS876 İbn Abdülber, *İstîâb*, s. 876.
[21] D3932 Ebû Dâvûd, Itk, 3.
[22] GE2/646 İbn Beşkuvâl, *Gavâmidu'l-esmâi'l-mübheme*, II, 646.
[23] B1356 Buhârî, Cenâiz, 79.
[24] D2945 Ebû Dâvûd, Harâc, 9-10.
[25] B676 Buhârî, Ezân, 44; EM540 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 190.
[26] B2557 Buhârî, Itk, 18.

yaralarına merhem olmaya çalışırdı. Hatırını sorduğu hizmetçilerden biri bir gün, "Yâ Resûlallah, bir ihtiyacım var." deyince Resûlullah, *"İhtiyacın nedir?"* diye sordu. Hizmetçi, "Kıyamet günü bana şefaat etmene ihtiyacım var." cevabını verdi. Bu hassas yardım talebi üzerine Rahmet Elçisi, *"Sana bu konuda kim yol gösterdi?"* buyurdu. Hizmetçi, "Rabbim!" dedi tek kelimeyle. Peygamberimiz ona, *"Bunu gerçekten istiyorsan çok secde ederek bana yardımcı ol!"* buyurdu.[27]

Peygamber Efendimiz (sav) hizmetçi ve işçi gibi çalışmak mecburiyetinde kalan kız çocukları ile yakından ilgilenir, onlara merhametli davranır, onların isteklerini yerine getirmeye çalışırdı. Hatta Medine'deki hizmetçilerden herhangi biri Resûlullah'ın (sav) elini tutar, onu istediği yere kadar götürür, hacetini çekinmeden ona anlatabilirdi.[28] Rahmet Elçisi, hizmetçilerine ve kölelerine iyi davranmaları ve merhametle muamele etmeleri konusunda ashâbını da sürekli uyarırdı. Bir gün bir sahâbî Resûlullah'ın yanına geldi ve "Hizmetçimi kaç defa affedeyim?" diye sordu. Belli ki bu sorudan hoşlanmadı Rahmet Elçisi ve sustu. Çünkü affetmek devamlı yapılması istenen, sınırlanması zor bir ahlâkî erdemdi.[29] Sahâbînin soruyu tekrarlaması üzerine Hz. Peygamber, *"Her gün yetmiş defa!"* cevabını verdi.[30]

Bir kimsenin, yanında çalışanları ezmesini, onlara hor davranmasını ve şiddet uygulamasını kesinlikle yasaklayan Resûlullah (sav), *"Sizden biriniz hizmetçisini döveceği zaman hemen Allah'ı hatırlasın da elini çeksin."* buyurmuştu.[31] Âişe validemiz Hz. Peygamber'in bu hassasiyeti bizzat gösterdiğini bize anlatmış ve "Resûlullah (sav), Allah yolunda cihad dışında eliyle hiç kimseye vurmadı. Ne bir kadına ne de bir hizmetçiye! ..." demişti.[32]

Bir seferinde kölelerinden birini döven Ebû Mes'ûd el-Ensârî isimli sahâbî, arkasından şöyle bir ses duydu: *"Bil ki Ebû Mes'ûd! Allah senin üzerinde, senin onun üzerinde olduğundan daha fazla güce sahiptir."* Ebû Mes'ûd, geri dönüp baktığında Allah'ın Elçisi'ni görünce, "Ey Allah'ın Resûlü, Allah rızası için o şu andan itibaren hürdür!" dedi. Ve bundan sonra hiçbir köleye vurmayacağına dair söz verdi.[33] Resûlullah (sav) de, *"Eğer bunu yapmamış olsaydın, ateş seni yakacaktı."* şeklinde cevap verdi.[34]

Diğer yandan Peygamber Efendimiz, ashâbına bedduayı da yasaklamış, *"Kendinize, çocuklarınıza, hizmetçilerinize ve mallarınıza beddua etmeyin. Olur ki Yüce Allah'ın icabet edeceği bir zamana rastlar da bedduanız kabul oluverir."*[35] buyurmuştu.

[27] HM16173 İbn Hanbel, III, 501.
[28] B6072 Buhârî, Edeb, 61.
[29] TA6/69 Azîmâbadî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, VI, 69.
[30] T1949 Tirmizî, Birr, 31; D5164 Ebû Dâvûd, Edeb, 123, 124.
[31] T1950 Tirmizî, Birr, 32.
[32] M6050 Müslim, Fedâil, 79; D4786 Ebû Dâvûd, Edeb, 4.
[33] M4306 Müslim, Eymân, 34.
[34] M4308 Müslim, Eymân, 35; D5159 Ebû Dâvûd, Edeb, 123, 124.
[35] D1532 Ebû Dâvûd, Vitr, 27.

İşçisi ve hizmetlisi bulunan işverenlerin, bu kişilerin hayat düzeyinin iyileştirmeleri ve onların da kendileri gibi rahat bir hayat sürdürmeleri için çalışmaları ideal olan ve kâmil bir müminden beklenen olgun bir davranıştır. Hizmet sahasındaki bu insanların gıda, giyim ve zamanın gerektirdiği temel ihtiyaçlarını karşılamak ise işverenin yerine getirmesi gereken asgarî yükümlülüktür.[36]

Bir gün Bilâl-i Habeşî ile tartışan Ebû Zer el-Gıfârî, annesinin zenci olmasından dolayı onu kınayarak hakaret etmişti.[37] Bilâl, bu durumu Hz. Peygamber'e anlatarak şikâyette bulundu. Hz. Peygamber de bu şikâyet üzerine Ebû Zerr'e, *"Ebû Zer! Onu annesi sebebiyle mi aşağıladın? Demek ki sen kendisinde hâlâ câhiliye izleri olan bir kimsesin. Hizmetçileriniz sizin kardeşlerinizdir. Allah onları sizin himayenize vermiştir. Kimin eli altında böyle bir kardeşi bulunursa, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara güç yetiremeyecekleri işler yüklemeyin. Eğer yüklerseniz onlara yardım edin."*[38] buyurdu. Her ne kadar Bilâl-i Habeşî Ebû Zerr'in hizmetçisi olmasa da geçmişinde köle olan bir kimse hakkında Rahmet Elçisi'nden bu uyarıyı alan Ebû Zer, bundan sonra hizmetçilerine karşı son derece dikkatli olmuş hatta kölesiyle aynı tarz kıyafetler giyinmişti.[39]

Benzer bir olay da Ebu'l-Yeser hakkında anlatılmaktadır. Sahâbe-i kirâmın önde gelenlerinden Ubâde b. Sâmit'in torunu Ubâde b. Velîd, babası ile birlikte bilgi edinmek için ensardan bir kabileye gitmişlerdi. Orada ilk önce Akabe Biati'ne, ardından da Bedir'e katılan bir sahâbî olan Ebu'l-Yeser[40] ile karşılaştılar. O sırada Ebu'l-Yeser'in üzerinde bir çizgili hırka ile bir de meâfirden yani Yemen dokumasından bir elbise vardı. Hizmetçisinin üzerindeki kıyafet de aynıydı.[41] Ubâde, Ebu'l-Yeser'e, "Amca! Hizmetçinin çizgili elbisesini alsan da ona kendi meâfirden olan kumaşını versen yahut onun meâfir hırkasını alsan da kendi çizgilini ona versen, senin üzerinde bir hulle (takım elbise), onun üzerinde de bir hulle olurdu." dedi. Bunun üzerine Ebu'l-Yeser, Ubâde'nin başını okşayıp, "Allah'ım! Buna bereket ver!" diye dua ettikten sonra, "Ey kardeşimin oğlu! Resûlullah'ın (sav), *'Onlara kendi yediklerinizden yedirin ve kendi giydiklerinizden giydirin!'* buyurduğunu şu iki gözüm gördü, şu iki kulağım işitti ve şu kalbim belledi." dedi. Bu arada kalbine işaret etti ve devam etti, "Dünya malından ona vermem, kıyamet gününde onun benim iyiliklerimden almasından bence daha önemsizdir." diye cevap verdi.[42]

Hz. Peygamber, efendi olsun hizmetçi olsun, her insana değer vermiş ve onları insanlık onuruna yakışır bir hayata kavuşturmak için çalış-

36 M4316 Müslim, Eymân, 41.
37 AU1/329 Aynî, *Umdetü'l-kâri*, I, 329.
38 B30 Buhârî, Îmân, 22.
39 M4313 Müslim, Eymân, 38.
40 Hİ7/468 İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 468.
41 M7512 Müslim, Zühd, 74.
42 M7513 Müslim, Zühd, 74.

mıştır. Hatta *"seferde kavmin efendisinin onlara hizmet eden kişi"* olduğunu söyleyerek onları taltif etmiştir.[43] Nitekim Mescid-i Nebevî'nin temizliğiyle ilgilenen Ümmü Mihcen adında[44] zenci bir kadın vardı. Bir ara Resûlullah (sav) bu kadını göremeyince nerede olduğunu sordu. Öldüğünü öğrenince ashâbına, *"Bunu bana haber verseydiniz ya!"* diyerek üzüntüsünü dile getirdi. Sahâbîler ise gece vefat eden[45] bu kadından dolayı Hz. Peygamber'i rahatsız etmek istememişlerdi. Resûl-i Ekrem (sav) ashâbdan o hanımın mezarını göstermelerini istedi ve sonra gidip orada cenaze namazını kıldı.[46]

Rahmet Elçisi'nden köle ve hizmetçilere nasıl davranılacağını gören ve öğrenen sahâbîler de onları birer kardeş, ailelerinin bir bireyi gibi gördüler ve onların arasındaki zeki ve kabiliyetli kişileri âdeta kendi oğulları gibi yetiştirdiler. Abdullah b. Abbâs ile Abdullah b. Ömer'in köleleri İkrime ve Nâfi' bunun en açık örneğidir. Meşhur sahâbîlerden İbn Abbâs kölesi İkrime'yi bir hizmetçi gibi değil bir ilim adamı olarak yetiştirmiştir. İbn Abbâs'ın bu gayretli talebesi, ondan aldığı ilim sayesinde tefsir ilminin vazgeçilmez kaynakları arasında kendine yer edinmiş ve asırlarca süren bir üne kavuşmuştur. Çok hadis rivayet eden sahâbîler arasında yer alan Abdullah b. Ömer de azatlı kölesi Nâfi'i bir âlim olarak yetiştirmiştir. Bu sayede bir köle olan Nâfi' tâbiînin meşhur fakihleri ve hadisçileri arasında önemli bir yer edinmiştir. Köle olmalarına rağmen İkrime ve Nâfi'in kazandığı bu şeref, bırakın bir köleye pek çok hür kimseye bile nasip olmamıştır.

İşçi ile işveren, köle ile işçi, ev sahibi ile hizmetçi arasında fark olmadığını insanlığa öğreten Hz. Peygamber, yeme, içme ve giyinme gibi hususlarda bir ayrıma gidilmemesini bağlayıcı olmasa da erdemli bir davranış olarak bize sunmuştur. Hizmetlilerin ihtiyaçlarının karşılanmasını istemiş ve şiddete maruz bırakılmalarının asla dinin duyarlılığıyla bağdaşmadığını anlatmıştır. Hz. Peygamber her şeyden önce hizmet edenlerin şahsiyet, şeref ve haysiyetlerini korumuş, üstünlüğün işçi veya patron, efendi veya hizmetçi olmada değil iman, ahlâk, ibadet ve takvada olduğunu göstermiştir.

[43] BŞ8407 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, VI, 33.
[44] AU4/339 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 339.
[45] İM1533 İbn Mâce, Cenâiz, 32.
[46] B458 Buhârî, Salât, 72; D3203 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 55, 57.

HZ. PEYGAMBER'İN SAHÂBEYLE İLETİŞİMİ

İÇTEN ve SAMİMİ DOSTLUK

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ كَلاَمُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَلاَمًا فَصْلاً يَفْهَمُهُ كُلُّ مَنْ سَمِعَهُ.

Hz. Âişe şöyle demiştir:
"Resûlullah'ın (sav) konuşması,
işiten herkesin anlayabileceği kadar açık seçikti."
(D4839 Ebû Dâvûd, Edeb, 18)

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ:
كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُعِيدُ الْكَلِمَةَ ثَلاَثًا لِتُعْقَلَ عَنْهُ.

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَخَوَّلُنَا بِالْمَوْعِظَةِ فِى الْأَيَّامِ،
كَرَاهَةَ السَّآمَةِ عَلَيْنَا.

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"...أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ..."

عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ الْحَكَمِ السُّلَمِيِّ قَالَ:... مَا رَأَيْتُ مُعَلِّمًا قَبْلَهُ وَلاَ بَعْدَهُ أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ فَوَاللَّهِ مَا كَهَرَنِى وَلاَ ضَرَبَنِى وَلاَ شَتَمَنِى قَالَ "إِنَّ هَذِهِ الصَّلاَةَ لاَ يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلاَمِ النَّاسِ إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ."

Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Resûlullah (sav), (kolayca) anlaşılsın diye sözlerini (bazen) üç kez tekrar ederdi.”

(T3640 Tirmizî, Menâkıb, 9)

İbn Mes’ûd şöyle demiştir: “Peygamber (sav) bizleri usandırmamak amacıyla vaaz için belli günler kollardı.”

(B68 Buhârî, İlim, 11; M7127 Müslim, Sıfâtü’l-münâfıkîn, 82)

Ebû Hüreyre’den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *“...Bana sözün özü verildi...”*

(M1167 Müslim, Mesâcid, 5: B2977 Buhârî, Cihâd, 122)

Muâviye b. Hakem es-Sülemî (namazda konuştuğu ve ashâbın tepkisini aldığı zaman olanları) şöyle anlatmaktadır: “...Ne ondan önce ne de sonra daha güzel öğreten birini gördüm. Vallahi Resûlullah beni ne azarladı ne bana vurdu ne de hakaret etti. Sadece, *‘Bu namazda insan kelâmı konuşulmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur’an okumaktır.’* dedi.”

(M1199 Müslim, Mesâcid, 33)

Medine'ye hicretin üzerinden birkaç yıl geçmişti. Başta bedevîler olmak üzere bazı insanların lüzumlu lüzumsuz sorular sormaları sıkıntı oluşturmaya başlamıştı. Bunun üzerine hicrî altıncı senede inen Mâide sûresindeki, *"Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın!"*[1] âyetiyle Hz. Peygamber'e gereksiz sorular sorulması yasaklanmıştı. Bu âyetin inmesinden sonra soru soramayan ama yeni şeyler öğrenme arzusuyla tutuşan sahâbîler, bu yasaktan haberi olmayan birinin gelip soru sormasını beklemek durumunda kalmıştı. İşte böyle bir ortamda şahit olduğu bir diyaloğu Enes b. Mâlik şöyle anlatıyor:

"Çölden bir bedevînin gelip Allah Resûlü'ne soru sorması hoşumuza giderdi. Resûlullah (sav) bir gün kalktı ve halka vaaz ve nasihat etmekteydi. O esnada bir bedevî çıkageldi. Hiç beklemeden gür sesiyle zihnini günlerdir meşgul eden sorusunu sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! Kıyamet ne zaman kopacak?" Bu soruyu işiten Allah Resûlü'nün yüzü asıldı. Biz ona: "Otur! Bak Allah Resûlü'ne hoşlanmadığı bir şeyi sordun!" dedik. Adam aynı soruyu tekrar sordu. Peygamberimizin yüz ifadesi daha da değişti. Bunun üzerine biz adamı oturttuk. Adam üçüncü defa kalktı ve soruyu bir kez daha tekrarladı.[2]

Tam o sırada namaz vakti geldi ve namaz için kâmet getirildi. Allah Resûlü namazı kıldırdıktan sonra döndü ve *"Kıyametin ne zaman kopacağını soran kişi nerede?"* dedi. Adam, "Benim ey Allah'ın Resûlü (buradayım)!" dedi. Allah Resûlü, *"Peki, sen onun için ne hazırladın?"* diyerek soruya soruyla karşılık verdi. Adam, "Ben, onun için pek fazla (nafile) namaz, oruç ve zekât hazırlayamadım. Fakat ben, Allah ve Resûlü'nü (çok) seviyorum!" dedi. Bu cevap üzerine Rahmet Peygamberi, *"Kişi sevdiğiyle beraberdir ve sen de sevdiklerinle beraber olacaksın!"* buyurdu.[3]

Nebî (sav) ile ashâbı arasındaki iletişimin güzel bir örneğidir yukarıda anlatılanlar. Soruyu soran bir bedevî, sorunun muhatabı Allah Resûlü, soru ise bir beşer olan Hz. Peygamber'i aşan bir mesele idi. Muhataplarının seviyesini, ilgi alanlarını, merak ettikleri hususları, öncelikli ihtiyaçlarını daima dikkate alan o büyük rehber, karşısındaki şahsın çölden geldiğinin farkındaydı. Israrla sorulan bu sorunun cevabını zaten Allah'tan başka kimse bilemezdi.[4] Muhtemelen Allah Resûlü'nün

[1] Mâide, 5/101.
[2] HM12733 İbn Hanbel, III, 167.
[3] M6715 Müslim, Birr, 164; T2385 Tirmizî, Zühd, 50; HM12036, HM13099, HM12722 İbn Hanbel, III, 105, 200, 166.
[4] A'râf, 7/187.

yüzünün rengi de bundan dolayı değişmişti. Adama derhâl cevap vermek yerine, namaz kılıncaya kadar zaman kullanmayı tercih etti. Belki de o, böyle yapmakla hem kendisinin hem de ashâbın bu konuyu biraz düşünmelerine, cevaba hazır hâle gelmelerine imkân verdi. Kim bilir belki de bu kadar önemli bir konuda inebilecek vahyi bekledi. Namazı kıldırdıktan sonra hemen adama döndü. Sorduğu soruyu doğrudan cevaplamak yerine, ona karşı bir soru yöneltti. Adamdan aldığı cevaplardan hareketle, aslında onun neyi öğrenmek istediğini anlamaya çalıştı. Zira adam, kıyametin hangi gün, hangi ayda kopacağını değil kıyamet sonrasında kendi durumunun nasıl olacağını merak etmekteydi. O bilge Peygamber adama öyle bir cevap vermişti ki sadece o bedevînin değil bütün dostlarının merakını gidermişti. Hatta *"Kişi, sevdiğiyle beraberdir."* mesajı, yalnızca ashâbı değil onu seven herkesi, sevinç ve ümide gark etmeye yetmişti. Nitekim hadisi nakleden Enes b. Mâlik, Efendimizin sözlerini duyduklarında hissettikleri sevinci şöyle ifade etmektedir:

"Biz İslâm'a girişimizden sonra Hz. Peygamber'in (sav) bu sözünden daha fazla hiçbir şeye sevinmemiştik!" Enes, sözlerine şöyle devam etmektedir: "Ben de Allah'ı, Resûlü'nü, Ebû Bekir'i ve Ömer'i seviyorum! Onların amelleri gibi amel edemediysem de onlarla beraber olmayı ümid ediyorum."[5]

Peygamber Efendimizin kendisine, "Yâ Resûlallah, bir topluluğu sevdiği hâlde onlara kavuşamayan bir adam hakkında ne buyurursunuz?" diye sorulduğunda, *"Kişi sevdiği ile beraberdir."* cevabını vermesi de bu müjdenin tüm Müslümanları kapsadığını göstermekteydi.[6] Yine Ebû Zerr'in Efendimize, kendisini kastederek, "Yâ Resûlallah, bir topluluğu sevip onlar gibi amel edemeyen kimse hakkında ne buyurursunuz?" demesi üzerine Efendimiz, *"Ey Ebû Zer! Sen sevdiğin kimse ile berabersin."* buyurmuştu. Bunun üzerine Ebû Zer, "Ben Allah ve Resûlü'nü (çok) seviyorum." demiş, Efendimiz de, *"Sen sevdiğin ile berabersin."* sözleri ile onu taltif etmişti.[7]

Efendimiz, bu kısacık ifadesi ile 'Dünyada kim kimi severse, âhirette onunla beraber olacaktır!' uyarısını yapmış olmaktaydı. Yani, Allah için birbirlerini sevenler nasıl cennette beraber olacaklarsa, Allah düşmanlarını sevenler de âhirette onlar ile beraber olacaklardı. İşte bu kısa anlatı Hz. Peygamber'in insanlarla iletişimindeki samimiyetin bariz bir göstergesiydi.

Allah Resûlü, her şeyden evvel vahyin ilk muhatabıydı, diğer bir tabir ile Kur'an'ın ilk talebesiydi. Dolayısıyla, kullandığı dil, üslûp, kelimeler ve

[5] M6713 Müslim, Birr, 163; M6715 Müslim, Birr, 164.
[6] B6169 Buhârî, Edeb, 96, B6168 Buhârî, Edeb, 96.
[7] D5126 Ebû Dâvûd, Edeb, 112-113; DM2815 Dârimî, Rikâk, 71.

kavramlar her şeyden evvel Kur'an vahyinin ürünüydü. Sözü uzatmaz, az, öz ve hikmetli sözler söylerdi. Genel olarak insanların kolayca anlayabilecekleri bir dil kullanırdı. İfade tarzı oldukça güçlü ama yorucu değildi. Cümleleri çoğu defa kısa ama anlaşılır bir tarzdaydı. Oldukça fasih, beliğ ve gayet akıcı bir üslûbu vardı. Hz. Âişe'nin ifade ettiği gibi, "Resûlullah'ın (sav) konuşması, işiten herkesin anlayabileceği kadar açık seçikti."[8] Enes b. Mâlik'in ifadesine göre de Resûlullah (sav) konuştuğu bir kelimeyi, dinleyen daha kolay anlasın diye bazen üç sefer tekrar ederdi.[9] O, bir söz söylediği zaman kelimelerini saymak isteyen bir kimse sayabilirdi.[10]

Yine Allah Resûlü, çevresindekileri eğitmek öğretmek amacıyla da olsa sürekli konuşmaz, ashâbına uzun uzadıya nutuk çekmezdi. Ancak ihtiyaç duyduğunda ya da kendisine sorulduğunda belli açıklamalarda bulunurdu. Abdullah b. Mes'ûd'un ifadesine göre Allah Resûlü, ashâbını usandırmamak için vaaz ve nasihati belli günlerde yapardı.[11]

Allah Resûlü, vereceği bildirinin en doğru bir şekilde yerine ulaşması için gerektiğinde mecaz, kinâye, istiâre, teşbih, mesel, kıssa gibi edebî sanatları kullanmayı ihmal etmezdi. Bazen dikkat çekici hitap ifadeleri, bazen muhataplara soru sorma, bazen önemli gördüğü cümleleri tekrarlama gibi hususları devreye sokarak meramını daha kolay anlatırdı. Sözleri sade ama akıcı idi, konuşmasına göre bazen ağır olsa da sıkıcı değildi. Nitekim bir rivayette Peygamberimiz, *"Bana sözün özü verildi."*[12] buyurmaktadır. İmam Buhârî bunu, "Yüce Allah'ın önceki kitaplarda bir ya da birkaç başlıkta yazılmış olan pek çok durumu tek bir başlıkta bir araya getirmesi" şeklinde Peygamberimize Kur'an'ın verilmesiyle açıklarken[13] birçok âlim ise "cevâmiu'l-kelim" ifadesini, Hz. Peygamber'e özlü sözler söyleme kabiliyeti verilmesi şeklinde anlamışlardır.[14] Buna göre Hz. Peygamber, kendisine verilen fesahat ve belâgat kabiliyetleri sayesinde mânâların derinliğine kolaylıkla nüfuz edebilmekte, daha önce gelen ilâhî kitaplardaki uzun bahisleri ve kendisine ilham edilen konuları hikmetli sözlerle kısaca ortaya koyabilmekteydi. Ayrıca, hem Kureyşli olması hem de Benî Sa'd yurdunda yetişmesi hasebiyle Allah Resûlü Arap'ın en fasih konuşanı olmakla iftihar etmekteydi.[15]

Büyük dil âlimlerinden Câhız, Hz. Peygamber'in dilini edebî açıdan şöyle tasvir etmiştir: "Hz. Peygamber'in sözleri, az harflerle çok anlamlar ifade eden, yapmacıklıktan uzak, zorlamalardan berî idi. Dili kullanırken uzatılması gereken yerde uzatmış, kısa ve öz olması gereken yerde de çok

[8] D4839 Ebû Dâvûd, Edeb, 18.
[9] T3640 Tirmizî, Menâkıb, 9.
[10] D3654 Ebû Dâvûd, İlim, 7.
[11] B68 Buhârî, İlim, 11; M7127 Müslim, Sıfâtü'l-Münâfıkîn, 82.
[12] M1167 Müslim, Mesâcid, 5; B2977 Buhârî, Cihâd, 122.
[13] B7013 Buhârî, Ta'bîr, 22.
[14] AU25/37 Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XXV, 37.
[15] ST1/113 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 113-114; MK5437 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VI, 35.

veciz ifadelere başvurmuştu. Konuşmaları hikmet mirasına dayanan, ismetle donatılmış sözlerden ibaretti. Söyledikleri bizzat Allah tarafından teyit edilmiş ve beyan konusunda başarılı kılınmıştı. Allah, O'nun sözlerine muhabbet katmış ve onları kabule şayan kılmıştı. O, heybetle tatlılığı, özlü ifade ile güzel anlatıyı birlikte sunmuştu..."[16]

Resûl-i Ekrem, neyi, nerede, ne zaman, nasıl anlatacağını iyi ölçtüğü gibi, hangi konuyu kimlere ne şekilde anlatacağını da iyi bilmekteydi.

Zaman zaman Medine'ye geldiği anlaşılan Süleymoğulları'ndan Muâviye b. Hakem es-Sülemî (ra) yaşadığı bir hatırasını şöyle anlatmaktadır: "Resûlullah (sav) ile namaz kılarken cemaatten biri aksırdı, ben de 'Yerhamükâllâh!' (Allah sana merhamet eylesin!) dedim. İnsanlar bundan rahatsız oldu ve bana ters ters baktılar. Bunu görünce ben, 'Vay başıma gelenler! Ne oldu, neden öyle bakıyorsunuz?' dedim. Bunun üzerine onlar, elleriyle dizlerini dövmeye başladılar. Beni susturmaya çalıştıkları için sustum. Nihayet Resûlullah namazını bitirdi. Annem babam uğruna feda olsun, ne ondan önce ne de sonra daha güzel öğreten birini gördüm. Vallahi Resûlullah beni ne azarladı ne bana vurdu ne de hakaret etti. Sadece, *'Bu namazdır; namaz kılarken konuşulmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktır.'* dedi."[17]

Hz. Peygamber, muhataplarıyla ilişkilerinde karşısındaki şahsın hâlet-i ruhiyesini dikkate almakta, farklı sahâbîlerden gelen aynı sorulara, soranın durumunu dikkate alarak farklı cevaplar vermekteydi. En üstün amelin ne olduğunu soran Abdullah b. Mes'ûd'a, *"Vaktinde kılınan namaz."* derken[18] Ebû Zerr'e ise *"Allah'a iman ve O'nun yolunda cihad etmek."* şeklinde cevap veriyordu.[19] Aynı şekilde Efendimizden tavsiye isteyen bir kişiye, *"Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol!"* derken[20] asabiliğini dikkate alarak başka bir sahâbîye de kısaca, *"Öfkelenme!"* demekle yetiniyordu.[21]

Bazen anlattığı konunun ciddiyeti, vermek istediği bildirinin ehemmiyeti sebebiyle Hz. Peygamber heyecanlanmakta ve bu durum onun beden hareketlerine de yansımaktaydı. Nitekim böyle bir durumu genç sahâbîlerden Câbir b. Abdullah şöyle anlatmaktadır: "Hz. Peygamber, kıyametten bahsettiği zaman yüzü kızarır, sesi yükselir, sanki bir orduyu uyarıyormuşçasına celallenirdi... Bir defasında işaret parmağıyla orta parmağını bitiştirerek: *"Kıyamet ile ben, şu şekilde (yakın) gönderildim."* buyurdu.[22]

Bir başka konuşmasında cehennemden bahsederken cehennem ateşinden iki defa Allah'a sığınmış ve (âdeta onun ateşinden kaçarca-

[16] CBS221 Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, s. 221.
[17] M1199 Müslim, Mesâcid, 33.
[18] M252 Müslim, Îmân, 137.
[19] M250 Müslim, Îmân, 136.
[20] M159 Müslim, Îmân, 62.
[21] T2020 Tirmizî, Birr, 73; HM10012 İbn Hanbel, II, 466.
[22] N1579 Nesâî, Salâtu'l-Îdeyn, 22.

sına) yüzünü çevirmiş, sonra da *"Yarım hurma ile de olsa kendinizi ateşten koruyun! Bunu bulamayan ise en azından güzel sözle kendini korusun!"* buyurmuştur.[23]

Hz. Peygamber risâlet hayatı boyunca insanlarla iletişiminde hikmetli sözlerinin yanı sıra beden dilini de başarılı bir şekilde kullanmıştır. Muhatapları olan sahâbîler, ona olan bağlılıkları gereği, sadece onun sözlerini değil gerek günlük hayatında gerekse konuşmaları esnasında kullandığı beden diline de dikkat etmişlerdir. Hatta onun çevresiyle ilişkilerinde kimi zaman, sözsüz ve sessiz bir iletişim kurduğu da anlaşılmaktadır. Onun bazen sükût etmesi, bazen tebessüm etmesi, bazen de yüz renginin değişmesi, her hareketini ilgiyle izleyen ashâbına bazı imaları vermede yeterli olabilmekteydi. Bu imalardan bir kısmı ikrar/onay anlamını, bir kısmı ise hoşlanmama, rahatsız olma ve karşı çıkma anlamını taşımaktaydı. Allah Resûlü'nün beden diliyle verdiği bu tepkileri dikkate alan sahâbîler, derhâl gereğini yerine getirmekteydiler.

Bir gün Hz. Ömer'in, "Ey Allah'ın Resûlü! Kurayza'dan bir kardeşime uğradım. Bana Tevrat'tan bazı özlü sözler yazdı. Onları sana arz edeyim mi?" deyince Hz. Peygamber'in yüzünün rengi değişmiş, bunu fark eden sahâbî Abdullah b. Sâbit, "Resûlullah'ın yüzünü görmüyor musun?" diyerek Hz. Ömer'i uyarmış, bunun üzerine Hz. Ömer, "Rab olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, Resûl olarak da Hz. Muhammed'den razı olduk." deyince Hz. Peygamber'in yüzü gülmüştü...[24]

Gerek günlük konuşmalarında gerekse hitabelerinde Hz. Peygamber'in beden dilinin en bariz göstergelerinden olan parmakları sıkça kullandığı görülmektedir. Meselâ, *"Mümin, mümin için âdeta bir bina gibi birbirini destekler."* derken parmaklarını birbirine kenetlemişti.[25] Müslümanların kardeş olduklarından ve birbirleri üzerindeki hak ve ödevlerinden bahsederken sözü takvaya getiren Allah Resûlü, takvanın kalbî bir tavır olduğunu belirtmek üzere üç defa, *"Takva buradadır."* buyurmuş ve o esnada eliyle göğsüne işaret etmişti.[26]

Yine işaret parmağıyla orta parmağını bitiştirerek yetimi himaye eden kişinin cennette kendisine ne denli yakın olacağını göstermişti.[27]

Veda Haccı'nda irad ettiği meşhur hutbesinde tebliğ ettiği hususları ashâbın ikrar etmesi üzerine Hz. Peygamber, *"Allâhümme'şhed!" (Allah'ım sen şahid ol!)* derken şehâdet parmağını üç defa havaya kaldırmış ve insanlara işaret etmişti.[28]

[23] B6023 Buhârî, Edeb, 34.
[24] HM15958 İbn Hanbel, III, 471; MA10164 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 113.
[25] B481 Buhârî, Salât, 88.
[26] M6541 Müslim, Birr, 32; HM8707 İbn Hanbel, II, 360.
[27] B5304 Buhârî, Talâk, 25; M7469 Müslim, Zühd, 42.
[28] M2950 Müslim, Hac, 147.

Rahmet Elçisi, insanlarla iletişimde ellerini ve kollarını etkin bir şekilde kullanmaktaydı. Hz. Peygamber, İbn Ömer'in omzundan tutarak, *"Dünyada bir garip veya yolcu gibi ol!"* buyurmuştu.[29] Buradaki omuzdan tutuş, samimiyet ve yakınlığı ifade ettiği gibi hem muhataba hem de bildiriye verilen önemi göstermekte, ayrıca, dinleyicinin ilgisini ve dikkatini toplamakta, daha iyi anlamasına katkı sağlamaktaydı.

Sevinçli hâli de sıkıntılı hâli de rahatlıkla Allah Resûlü'nün mübarek yüzünden okunurdu. Hz. Âişe'ye atılan çirkin iftira günlerindeki sıkıntısı nasıl yüzüne vurmuşsa Allah tarafından temiz olduğuna dair inen âyetleri müjdelerkenki sürûr hâli de yüzüne yansımıştı.[30]

Aynı durum Tebük Savaşı'na çıkmaktan geri kalan ve günlerce kendisiyle konuşulmayan Kâ'b b. Mâlik'in bağışlandığına dair âyetleri müjdelerken de görülmüştü. Kâ'b, uzunca anlattığı kendi kıssasında, Hz. Peygamber dâhil herkesin kendisine küstüğü bu günlerinde, verdiği selâmı alıp almadığını anlayabilmek için Hz. Peygamber'in dudaklarını hareket ettirip ettirmediğini nasıl gözlediğini, onun yakınında namaz kıldığını ve Hz. Peygamber'in kaçamak bakışlarla kendisine baktığını, kendisi baktığında ise onun derhâl nasıl yüz çevirdiğini; Allah'tan gelen bağış müjdesini verirken ise "Yüzü sevinçten parlamaktaydı. Resûlullah (sav) neşelenince yüzü ay parçası gibi aydınlanırdı ve biz sevindiğini bundan anlardık." diyerek detaylı bir şekilde anlatır.[31]

Hz. Peygamber'in örtüsüne bürünmüş genç kızdan daha hayâlı olduğunu belirten Ebû Saîd el-Hudrî, "Hoşlanmadığı bir şey gördüğünde biz bunu onun yüzünden anlardık." demektedir.[32]

Genç sahâbîlerden Abdullah b. Amr, ezberlemek kastıyla Resûlullah'tan (sav) işittiği her sözü yazıyordu. Onun bu durumunu gören Kureyşliler, Resûlullah'ın da bir beşer olduğunu, onun rıza hâlinde konuştuğu gibi gazap hâlinde de konuştuğunu hatırlatarak onu uyardılar. Bu uyarı üzerine yazma işini bırakan Abdullah, durumu Hz. Peygamber'e aktarınca Resûlullah (sav) ona, *"Yaz! Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki bu dudaklardan haktan başka bir şey sadır olmaz!"* buyurdu.[33]

Hz. Peygamber'in, iletişimde mübarek başını da sıkça kullandığı anlaşılmaktadır. Bazen olumsuz cevap anlamına gelecek şekilde başını salladığı[34] ya da başını semaya diktiği[35] rivayet edilmektedir.[36]

Son derece güzel olan yüzünü aydınlatan[37] ve görenleri hayran bırakan gülüşü, tebessüm şeklindeydi. Çok hoşlandığı bir durum karşısında bazen azı dişleri görünecek kadar güldüğü olurdu.[38]

29 B6416 Buhârî, Rikâk, 3.
30 B4141 Buhârî, Meğâzî, 35.
31 M7016 Müslim, Tevbe, 53; B4678, B3556, B4418 Buhârî, Tefsîr, (Tevbe) 18, Menâkıb, 23, Meğâzî, 80.
32 M6032 Müslim, Fedâil, 67; B3562 Buhârî, Menâkıb, 23.
33 D3646 Ebû Dâvûd, İlim, 3; DM493 Dârimî, Mukaddime, 43.
34 EM954 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 330.
35 N4688 Nesâî, Büyû', 98; D4837 Ebû Dâvûd, Edeb, 18.
36 EM954 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 330.
37 B5907 Buhârî, Libâs, 68.
38 T3642 Tirmizî, Menâkıb, 10; D2269 Ebû Dâvûd, Talâk, 31, 32.

Rahmet Elçisi, toplum içindeki yerine bakmaksızın hemen herkese karşı son derece ince ruhlu, edep ve tevazu sahibi idi. Şefkatli, merhametli bir baba samimiyeti içerisinde Medine cariyelerinden (hizmetçi kız çocuklarından) biri Hz. Peygamber'in elinden tutar, kendisini götürmek istediği yere götürünceye dek elini bırakmaz,[39] o da elini cariyenin elinden çekmezdi.[40] Nitekim onun bu mütevazı hâli Adî b. Hâtim'i derinden etkilemişti. İlk defa huzuruna çıktığında Hz. Peygamber'in hanımlar ve çocuklarla birlikte oturmasından hareketle, onun bir kral olmadığı sonucuna varmış ve bu durumdan etkilenerek derhâl Müslüman olmuştu.[41]

Ashâbına çok düşkün olan Rahmet Elçisi[42] onlara karşı oldukça samimi davranmaktaydı. Hz. Peygamber'in kumandanlarından Cerîr b. Abdullah (ra) şöyle demiştir: "Müslüman olduğum günden beri Resûlullah (sav), beni kapıdan çevirmedi. Beni her gördüğünde mutlaka gülümserdi."[43] Hz. Peygamber'in yakın dostlarından Huzeyfe b. Yemân'ın ifadesine göre ise Resûlullah (sav), ashâbından biriyle karşılaştığında onunla musâfaha yapar ve onun için hayır dua ederdi.[44]

İnsanlarla iletişimde selâmlaşma çok önem arz etmekteydi. Bu konuda çok titiz olan Peygamberimiz, oynamakta olan çocuklara dahi mutlaka selâm verirdi.[45] Peygamberimiz zaman zaman çocuklarla oynar,[46] onların oyun ve oyuncaklarıyla yakından ilgilenir, özellikle kız çocuklarına özel bir ilgi, sevgi ve şefkat gösterirdi. Peygamberimizin çocukları okşayıp sırtına alması,[47] bağrına basması,[48] onlarla şakalaşması,[49] onun çocuklara karşı nasıl bir tutum sergilediği hakkında fikir vermektedir. O, çocukların dili ile konuşmakta, onların dünyalarına girerek sevgi dolu bir yaklaşım benimsemekteydi. Enes b. Mâlik'in kardeşi Ebû Umeyr'in bir serçe yavrusu vardı. Allah Resûlü, onunla konuşur ve ona, *"Ey Ebû Umeyr! Ne yaptı Nuğayr?"* diyerek kuşu sorardı.[50] Yine küçük yaşta Hz. Peygamber'e yetişen şanslı çocuklardan Mahmûd b. Rebî'in hatırladığı tatlı bir hatırasına göre evlerindeki bir kovadan Resûlullah ağzına su almış ve onun yüzüne püskürtmüştü.[51]

Evinde ve elinde yetişen sevgili Enes'in anlattığına göre Allah Resûlü ona, *"Oğulcuğum!"* diye hitap ederdi.[52] Aynı Enes, Peygamberimizin kendisine olan sıcak ilgisini şöyle anlatır: "Ben Hz. Peygamber'e on sene hizmet ettim. Bana bir kere bile *"Öf!"* demedi, *"Niçin böyle yaptın?"* ve *"Neden şöyle yapmadın?"* da demedi.[53]

Sevgili Peygamberimiz gençlere seslenirken, *"Ey gençler topluluğu!"*[54] hanımlara seslenirken ise, *"Ey hanımlar topluluğu!"*[55] gibi çeşitli hitap tarz-

[39] B6072 Buhârî, Edeb, 61.
[40] İM4177 İbn Mâce, Zühd, 16; HM12811 İbn Hanbel, III, 174.
[41] HM19600 İbn Hanbel, IV, 379.
[42] Tevbe, 9/128.
[43] M6363 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 134; T3820 Tirmizî, Menâkıb, 41.
[44] N268 Nesâî, Tahâret, 172.
[45] D5202 Ebû Dâvûd, Edeb, 135, 136.
[46] T3784 Tirmizî, Menâkıb 30.
[47] N712 Nesâî, Mesâcid, 19.
[48] B6003 Buhârî, Edeb, 22.
[49] B6354 Buhârî, Deavât, 31.
[50] B6203 Buhârî, Edeb, 112.
[51] B1185 Buhârî, Teheccüd, 36.
[52] D4964 Ebû Dâvûd, Edeb, 65.
[53] B6038 Buhârî, Edeb, 39; B2768 Buhârî, Vesâyâ, 25.
[54] T1081 Tirmizî, Nikâh, 1; İM1845 İbn Mâce, Nikâh, 1.
[55] M241 Müslim, Îmân, 132; M987 Müslim, Salât, 133.

larını kullanırdı. Ashâbından bazılarını uyarmak istediğinde, onları halkın içerisinde mahcup etmez, *"Bazı kimselere ne oluyor ki...!"* şeklinde hitap etmeyi tercih ederdi.[56] Hz. Âişe'nin anlattığına göre, herhangi bir kimse hakkında olumsuz bir şeyler anlatıldığında, "Falan kimseye ne oluyor ki!" demez, *"Bazılarına ne oluyor ki şöyle şöyle diyorlar!"* şeklinde ifade ederdi.[57]

Allah'tan aldıkları bildirileri, muhataplarına iletmekle yükümlü elçiler olmaları hasebiyle peygamberlerin aslî görevidir iletişim. Zira her biri Allah'tan aldıkları vahyi, iletilmesi gereken kimselere, en etkin iletişim yollarını kullanarak ulaştırmakla mükelleftirler. Risâlet görevi sadece alınan vahiyleri tebliğ etmekten ibaret değildi. Bu görev, vahiylerin izahını, talimini ve tatbikini de içermekteydi. Bunun için de Hz. Peygamber'in, çevresindeki insanlarla çok iyi bir iletişim içerisine girmesi gerekmekteydi.

Hanımlara karşı son derece nazik ve kibar olan Sevgili Peygamberimiz, hem kendi eşleriyle hem de diğer Müslüman hanımlarla iletişimde de iyi bir örnekti. Çocukları çok seven ve önemseyen Rahmet Elçisi, onlarla âdeta çocuklaşmış; şakalaşarak, onlara selâm vererek, hâl hatırlarını sorarak onlarla iletişim kurmayı başarmıştır. Tevazu timsali olarak cariyelerle, kölelerle, hizmetçilerle de aynı sıcak ilgi ve ilişki içerisinde olmuş ve her birinin gönlünü kazanmıştır. Bedevîlerin karakterlerini çok iyi bildiği için onlarla da iletişimde zorluk çekmemiş, onlara da anlayabilecekleri bir dil ve üslûpla konuşmayı yeğlemiştir.

İnsanlara rehber olarak gönderilmiş olan Allah Resûlü'nün bütün hayatı, Kur'an'ın tabiriyle *"üsve-i hasene"* yani *"güzel bir örnek"* oluşturmaktaydı.[58] O, sadece abdest, dua, namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerin uygulamasında değil, insanlarla ilişkilerde ve iletişimde de ashâbına, Müslümanlara ve bütün insanlığa hep örnek olmuştu.

[56] M6109 Müslim, Fedâil, 127.
[57] D4788 Ebû Dâvûd, Edeb, 5.
[58] Ahzâb, 33/21.

SAHÂBÎLER
ve HZ. PEYGAMBER
SADAKAT ve İTAAT

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ شَرِيكٍ قَالَ:
أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَأَصْحَابُهُ كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِهِمْ الطَّيْرُ...

Üsâme b. Şerîk şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber'in huzuruna geldiğimde gördüm ki ashâbı (onu hürmet içinde sessizce dinlerken) âdeta başlarının üzerinde birer kuş varmış gibiydiler..."

(D3855 Ebû Dâvûd, Tıb, 1)

حَدَّثَنَا أَنسٌ ﷺ قَالَ: خَدَمْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَشْرَ سِنِينَ، فَمَا قَالَ لِي: أُفٍّ. وَلاَ لِمَ صَنَعْتَ؟ وَلاَ أَلاَّ صَنَعْتَ.

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَبَّابًا وَلَا لَعَّانًا وَلَا فَحَّاشًا...

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: مَا حَجَبَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مُنْذُ أَسْلَمْتُ وَلاَ رَآنِي إِلاَّ ضَحِكَ.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَكْثَرَ مَشُورَةً لِأَصْحَابِهِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ.

Enes (ra) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'e on yıl hizmet ettim. Bana bir kez bile *'Öf!'*, *'Niye böyle yaptın?'* ve *'Niçin şöyle yapmadın!'* demedi."

(B6038 Buhârî, Edeb, 39; B2768 Buhârî, Vesâyâ, 25)

Enes (b. Mâlik) şöyle demiştir: "Resûlullah (sav), sövüp sayan, lânet edip duran, kötü sözler söyleyen birisi değildi..."

(HM12299 İbn Hanbel, III, 127)

Cerîr b. Abdullah şöyle demiştir: "Müslüman olduğum günden beri Resûlullah (sav) beni hiç kapıdan çevirmedi. Beni her gördüğünde mutlaka gülümserdi."

(T3820 Tirmizî, Menâkıb, 41)

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: "Resûlullah'tan (sav) daha fazla ashâbıyla istişare eden bir kimse görmedim."

(T1714 Tirmizî, Cihâd, 35; HM19136 İbn Hanbel, IV, 329)

Bir gün Peygamber (sav) ashâbıyla birlikte oturmaktaydı. Bir genç geldi ve "Ey Allah'ın Elçisi! (Nefsime hâkim olamıyorum) zina etmem için bana izin ver!" dedi. Bunu işiten sahâbîler öfkeyle, "Sus! Yeter!" diyerek genci engellemek istediler. Fakat Hz. Peygamber genci yanına davet etti ve o da gelip yanına oturdu. Allah Resûlü'nün mübarek simalarında ne bir öfke ne de bir kızgınlık alâmeti vardı. Rahmet Elçisi onunla sohbet etmeye başladı ve aralarında şöyle bir konuşma geçti:

"Sen annenle zina edilmesini ister misin?"

"Canım sana feda olsun ki hayır, ey Allah'ın Resûlü!"

"Diğer insanlar da anneleriyle zina edilmesini istemez! Peki, kızınla zina edilmesini ister misin?"

"Canım sana feda olsun ki hayır, ey Allah'ın Resûlü!"

"Diğer insanlar da kızlarıyla zina edilmesini istemez! Peki, kız kardeşinle zina edilmesini ister misin?"

"Canım sana feda olsun ki hayır, ey Allah'ın Resûlü!"

"Hiç kimse kız kardeşleriyle zina edilmesini istemez!"

Ardından Allah Resûlü sırasıyla halası ve teyzesi hakkında da aynı soruyu sorduktan sonra elini gencin üzerine koydu ve şu duayı etti: *"Allah'ım! Bu gencin günahlarını bağışla, kalbini temizle ve iffetini koru!"*

Ravinin anlattığına göre, Allah Resûlü'nün bu tavrı ile karşılaşan genç artık zinaya yaklaşmadı.[1]

Gelen şahıs delikanlıydı, açık sözlüydü. Peygamberi'ne gelerek böyle bir konuda izin istemekten çekinmemişti. Zira Allah Resûlü, etrafındaki hemen herkesin rahatlıkla gelip konuşabileceği, dilediği konuyu rahatça görüşebileceği kadar diyaloğa açıktı. Allah Resûlü, gencin üzerine yürümek isteyen sahâbeyi durdurmakla kalmamış, bu açık sözlü genci yanına çağırmıştı. Böylece Peygamberimiz hem genci yakın mesafeye almış hem de eliyle ona dokunarak iletişimde beden dilinin en etkili iki unsurunu devreye sokmuştu. İdeal bir muallim olan Kutlu Elçi, bir taraftan beden dilini çok iyi kullanırken diğer taraftan da sorduğu sorularla onu ikna etmişti. Böylece o, etkili iletişimin güzel bir örneğini sergilemişti.

[1] HM22564 İbn Hanbel, V, 257.

Allah Resûlü, bir insandı. Ashâbıyla arasındaki ilişkilerde ne bir resmiyet ne de yapaylık vardı. Aksine tamamen tabiî ve samimi bir ilişki söz konusuydu. Bu ilişkilerde Kur'anî ve nebevî ölçüler doğrultusunda samimiyet hâkimdi. Resûlullah ile birlikte oturup diğer insanlarla yaptıkları gibi sohbet ve muhabbet edip etmedikleri Câbir b. Semüre'ye sorulunca bu durumu o şöyle anlatmıştı: "Evet, bunu çok defa yapardık. Resûlullah (sav) sabah namazını kıldıktan sonra güneş yükselinceye dek mescitten çıkmazdı. O arada sahâbe ile konuşurlar, câhiliyede yaşananları anarlar ve gülerlerdi, o da tebessüm ederdi."[2]

Sahâbe, kendilerini eğiten ve öğreten bu muallimden, yetiştirip yönlendiren bu mürebbî ve mürşitten, yöneten bu eşsiz liderden ve nihayet Allah'ın yoluna rehberlik yapan, onlara yepyeni bir hayat sağlayan Resûlullah'tan sâdır olan bütün söz ve talimatlara büyük önem vermekteydiler. Bu sebeple sadece onun hutbe, sohbet ve vaazlarını değil her nerede ve ne zaman olursa olsun onun tüm beyanlarını dinlemeye, öğrenmeye çalışıyorlardı. Onun getirdiği çağrı ve açtığı yol uğruna mallarını ve canlarını adayan sahâbe, onu, "âdeta başlarına birer kuş konmuşçasına"[3] sükûnet, ciddiyet ve zevkle dinliyorlardı.

En etkili iletişimin, konuşan ve dinleyenin veya anlatan ve muhatabın ortak hedef ve düşüncelere sahip olmaları, aynı arzu ve istek içinde bulunmaları hâlinde gerçekleşeceğini göz önünde bulundurduğumuz zaman, sahâbe ile Hz. Peygamber arasında iletişimin en mükemmel şartlarının tahakkuk ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Resûl ve sahâbe arasındaki samimi ilişkiyi göstermesi bakımından şu olay dikkat çekicidir: Kaynaklar, Seleme veya Süleyman b. Sahr isminde bir sahâbîden söz eder.[4] Bu zât, Ramazan orucunu tutarken nefsine tam anlamıyla hâkim olabilmek amacıyla zıhâr yapar yani eşine yaklaşmamak üzere yemin eder. Ne var ki yine de kendini tutamaz. Dayanamayıp eşi ile cinsel ilişkide bulunarak bazı rivayetlere göre orucunu[5] bazı rivayetlere göre de zıhârını (yeminini) bozar.[6] Yaptığına çok pişmandır ve bu hatasını nasıl telâfi edeceğini düşünmeye başlar. İlk önce kabilesinden yardım ister ama böyle bir konuda onlardan beklediği ilgiyi göremez. Her şeye rağmen kararını verir ve doğru Allah Resûlü'nün huzuruna çıkar. Çok sevdiği, hürmette kusur etmediği Peygamberi'ne açar hatasını. Yaptığından dolayı ne kadar üzgün ise Resûl-i Ekrem'in kendisini anlayışla karşılayacağından ve bir çözüm yolu göstereceğinden de o kadar ümitlidir.

[2] M1525 Müslim, Mesâcid, 286.
[3] D3855 Ebû Dâvûd, Tıb, 1.
[4] EÜ2/525 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, II, 525.
[5] B1935, B1937 Buhârî, Savm, 29-31; M2595-M2603 Müslim, Sıyâm 81-87.
[6] T1199 Tirmizî, Talâk ve lian, 19; D2213 Ebû Dâvûd, Talâk, 16, 17.

Hz. Peygamber, Seleme'yi dinledikten sonra ona kefaret olarak sırasıyla bazı cezalar ödemesini önerir. Seleme, kendisine teklif edilen köle azadı, altmış gün peş peşe oruç veya altmış fakiri doyurma cezalarından hiçbirisine güç yetiremeyeceğini bildirir.[7] Bunun üzerine Hz. Peygamber ona bir sepet hurma vererek fakirlere dağıtmasını ister. Ancak Seleme, bulunduğu muhitte kendi ailesinden daha fakirin bulunmadığını hatırlatınca, Hz. Peygamber buna bir hayli güler ve götürüp onu ailesiyle beraber yemesini ister.[8] Yaşadığı bu olayı anlatan Seleme mahallesine döndüğünde onlara şöyle der: "Sizin yanınızda dar görüşlülük ve anlayışsızlık, Resûlullah'ın (sav) yanında ise hoşgörü ve güzel anlayış buldum."[9]

İslâm'a yeni giren Amr b. Âs'ın dediği gibi, "Resûlullah (sav), yüzüyle ve sözüyle toplumun en kötüsüne dahi yöneliyor, bununla onların kalbini kazanmak istiyordu."[10] İslâm'a kazandırabilmek için çevresindeki insanlara cömertçe ikramlarda bulunurdu. Nitekim onlardan birisi olan Safvân b. Ümeyye şu itirafta bulunmuştur: "Resûlullah, insanlar içinde en sevmediğim kimse idi. Fakat Huneyn günü bana o kadar mal verdi ki neticede benim için insanların en sevimlisi hâline geliverdi."[11]

Resûl-i Ekrem gerek risâlet öncesinde gerekse sonrasında tamamen tabiî ve mütevazı bir hayat tarzını tercih etmişti. Oldukça sıkıntılı yıllar yaşadığı Mekke'de olsun, nispeten huzur ve refaha kavuştuğu Medine yıllarında olsun yiyip içmesinde, giyim kuşamında, oturup kalkmasında hep bu tevazu hâli devam etmişti. Bu hâli, onun sosyal statüsüne bakmaksızın herkese aynı nezakette davranmasında da müşahede edilebilir. O kadar ki Medine cariyelerinden (hizmetçi kız çocuklarından) biri Hz. Peygamber'in elinden tutup bir işi için kendisini götürmek istediğinde, oraya gidene kadar elini çekmezdi.[12]

Kimi zaman onu ziyarete gelenler, huzuruna çıktıklarında heyecana kapılabilmekteydi. Nitekim huzuruna gelen ve kendisiyle konuşurken heyecanlanıp titreyen bir şahsa, *"Korkma! Ben bir kral değilim. Ben de kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum!"*[13] deme ihtiyacı hissetmişti. Temîm kabilesinden gelip Hz. Peygamber'in huzuruna çıkınca titreyen Kayle b. Mahreme'nin heyecanını, *"Kadıncağız, sakin ol!"* diyerek yatıştırması da bunun güzel bir örneğidir.[14]

Rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber'in ne dış görünümünde ne de yüz hatlarında normal bir bakışla fark edilebilecek bir farklılık, onun Peygamber olduğunu gösteren herhangi bir alâmet yoktu.

[7] HM16535 İbn Hanbel, IV, 37.
[8] M2595 Müslim, Sıyâm, 81.
[9] T3299 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 58.
[10] TŞ345 Tirmizî, *Şemâil*, s. 156.
[11] M6022 Müslim, Fedâil, 59; T666 Tirmizî, Zekât, 30.
[12] İM4177 İbn Mâce, Zühd, 16.
[13] İM3312 İbn Mâce, Et'ıme, 30; NM3733 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1400 (2/466).
[14] MK21679 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXV, 7-11.

Bu nedenledir ki kendisini daha önce görmeyenler, ashâbı arasında onu tanımayabiliyorlardı.[15] Fakat insanların şahsiyetleri hakkında derin bilgi sahibi olanlar, onun yüz hatlarına ve sözlerine bakarak ayrıcalığını kolaylıkla anlayabiliyorlardı. Nitekim Hz. Peygamber Medine'ye vardığında, Yahudi bilginlerinden Abdullah b. Selâm, onunla görüştükten sonra, "Resûlullah'ın yüzünü gördüğümde hemen anladım ki onun yüzü bir yalancı yüzü değildir." demiş ve kısa süre sonra da Müslüman olmuştu.[16]

Sahâbe ile Resûl arasındaki ilişkilerde genel olarak Kur'anî ve nebevî ölçüler hâkimdi. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber ile sahâbe arasındaki beşerî münasebetlerde, denge ve itidal korunmuştur. Rahmet Elçisi'nin kendilerine karşı olan sevgisini, merhametini ve düşkünlüğünü çok iyi bilen sahâbîler, ona karşı saygı ve hürmette kusur etmemekle birlikte, yanında kendilerini gayet rahat hissetmekteydiler. Hz. Âişe'nin anlattığına göre, Mina (Kurban Bayramı) günlerinde, iki cariye onun odasında def çalmış, Hz. Peygamber de sadece elbisesine bürünüp yatmış ve onları engellememişti. Az sonra gelen Hz. Ebû Bekir bu manzarayı görür görmez onları azarlamış, Hz. Peygamber ise *"Bırak onları ey Ebû Bekir! Her halkın bir bayramı vardır. Bizim bayramımız da bu günlerdir."* buyurmuştu.[17] Aynı şekilde Habeşlilerin mescitte sergiledikleri oyunlara bakması için Hz. Âişe'yi de götürmüş, Hz. Ömer Habeşlileri azarlayıp kovmaya kalkışınca müdahale ederek, *"Bırak onları (gösterilerini) güven içerisinde yapsınlar!"* buyurmuştu.[18]

Hz. Peygamber'in bu hoşgörüsü, tevazuu, sabrı, halîm selim ve sakin oluşu karşısında sahâbe, onun yanında daha rahat ve serbest hareket etmekteydi. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın anlattığına göre, bir gün Kureyş'ten bazı kadınlar, Hz. Peygamber'in yanında yüksek sesle konuşuyorlarken Hz. Ömer'in geldiğini duyar duymaz derhâl toparlanmışlardı. İçeri girdiğinde Hz. Peygamber'in güldüğünü gören Hz. Ömer, "Allah, yüzünden gülmeyi hiç eksik etmesin (niçin gülüyorsun ey Allah'ın Resûlü?)" diye sorunca o, *"Benim yanımdayken rahatça duran şu kadınların, senin sesini duyunca derlenip toparlanmalarına hayret ettim de!"* diye cevap vermişti. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Ey Allah'ın Resûlü, sen onların çekinmelerine daha lâyıksın." dedikten sonra kadınlara dönerek "Ey kendilerinin düşmanları! Demek Allah'ın Resûlü'nden çekinmiyorsunuz da benden mi çekiniyorsunuz!" diye çıkışmış, onlar da "Evet, sen Resûlullah'tan daha sert ve haşinsin!" demişlerdi.[19]

[15] B3906 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45.
[16] ST1/235 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 235; T2485 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 42.
[17] B3931 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 46.
[18] B988 Buhârî, İdeyn, 25.
[19] B6085 Buhârî, Edeb, 68; M6202 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 22.

Ashâbına karşı oldukça samimi ve sıcak davranmasına rağmen nadiren de olsa Peygamberimizin kızdığı durumlar olmaktaydı. Bir insan olarak zaman zaman Hz. Peygamber'in öfkeli hâline şahit olan sahâbe, onun niçin ve nasıl kızdığını da anlatmışlardır. Onun rıza veya gazap hâlini bazen sözlerinden,[20] çoğu zaman da beden dilinden anlayan sahâbe, duruma göre onun kendilerine karşı merhametinden dolayı kızdığını anladıkları gibi[21] "Kızan birinin gülüşü gibi güldü."[22] ya da "Kızan birinin bakışı gibi baktı."[23] diyerek gülüş ve bakışından bile kızgınlığını anlamaktaydılar. Zaten herhangi bir insan gibi Allah Resûlü'nün öfke veya kızgınlık hâli de yüzüne yansır, öfkesi kızaran yüzünde belli olur, bazen kızgınlığından dolayı iki kaşının arası terlerdi.[24]

Gönderdiği seriyyeden bir sahâbînin düşmanlardan birisini, "Ben Müslüman'ım." dediği hâlde öldürdüğünü işiten Hz. Peygamber derhâl bir hutbe irad etmiştir. Olayı anlatan Ukbe b. Mâlik el-Leysî, Peygamber Efendimizi, "Yüzünden, içinde bulunduğu kötü durum anlaşılıyordu." diye tasvir etmişti. Allah Resûlü hutbesinde o şahsı daha önce görülmemiş bir şekilde kınamış, adam, "Ey Allah'ın Resûlü! O şahıs canını kurtarmak amacıyla 'Ben Müslüman'ım.' demişti." diye kendini savunmaya çalışsa da yüzünü çevirmiştir.[25]

Mahzûm kabilesinden hırsızlık yapan bir kadına Hz. Peygamber'in verdiği cezayı düşürmede aracılık etmesi için kadının akrabaları, Hz. Peygamber'in çok sevdiği Üsâme'yi göndermişlerdi. Üsâme'nin, Allah'ın belirlediği cezalardan birisinin uygulanmaması için aracı olmasından dolayı yüzünün rengi değişen Resûlullah (sav), ona çıkıştıktan sonra halka da bir hutbe irad ederek önceki kavimlerin güçlü kimseler hırsızlık yaptıklarında onlara ceza vermeyip zayıf ve kimsesiz kimselere ceza uygulamaları yüzünden helâk olduklarını belirtmişti.[26]

Bu ve benzer durumlardan dolayıdır ki Allah Resûlü, Rabbine şöyle niyazda bulunmuştu: *"Ben ancak bir insanım. İnsanın hoşnut olduğu gibi hoşnut olur, insanın kızdığı gibi kızarım. Ben, ümmetimden herhangi birisine hak etmediği bir beddua etmişsem (Ey Rabbim) bunu onun için bir temizlik, arınma ve kıyamet günü sana yaklaşma vesilesi kıl!"*[27]

Allah'ın rahmeti sayesinde o, çevresindeki insanlara karşı daima yumuşak davranmış, kaba ve katı kalpli olmamıştır. Bir peygamber olarak çevresindekilere karşı daima affedici ve bağışlayıcı olmuş, aksi takdirde vahyin ilk muhatapları olan bu insanların etrafından dağılıp gidecekleri

[20] D4659 Ebû Dâvûd, Sünnet, 10.
[21] HM6702 İbn Hanbel, II, 182.
[22] N732 Nesâî, Mesâcid, 38.
[23] HM2127 İbn Hanbel, I, 238.
[24] HM17657 İbn Hanbel, IV, 166; B91 Buhârî, İlim, 28.
[25] HM22857 İbn Hanbel, V, 289.
[26] M4411 Müslim, Hudûd, 9.
[27] M6627 Müslim, Birr, 95.

konusundaki ilâhî hatırlatmaya[28] uygun hareket etmiştir. O, cahil, kaba saba, zorba birisi değildi.[29] Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’e on yıl hizmet ettim. Bana bir kez bile *‘Öf!’*, *‘Niye böyle yaptın?’* ve *‘Niçin şöyle yapmadın!’* demedi.”[30] Yine küçük hizmetkârı Enes’in ifade ettiğine göre, Resûlullah (sav) sövüp sayan, lânet edip duran, kötü sözler söyleyen birisi değildi.[31] Genç sahâbîlerden Cerîr b. Abdullah ise onun tutumunu, “Müslüman olduğum günden beri Resûlullah (sav) beni hiç kapıdan çevirmedi. Beni her gördüğünde mutlaka gülümserdi.” sözleriyle dile getirmiştir.[32]

Hz. Peygamber’e karşı sahâbenin bağlılığını Hudeybiye’de müşahede imkânı bulan Kureyş’in önde gelenlerinden Urve b. Mes’ûd’un Kureyş’e aktardığı izlenimleri ise şöyledir: “Ey kavmim! Vallahi, ben birçok kralın huzuruna çıktım, heyet olarak Kayser’e, Kisrâ’ya ve Necâşî’ye gittim. Vallahi, Muhammed’in ashâbının ona tazim ettiği kadar hiçbir krala adamlarının tazim ettiğini görmedim.”[33] Yine Hudeybiye Antlaşması’nı yenilemek için Medine’ye gelen fakat ne Hz. Peygamber’den ne de sahâbeden olumlu bir cevap alabilen Ebû Süfyân Mekke’ye vardığında, “Size, hepsinin kalbi tek bir kalbe bağlı olan bir kavimden geldim.” demekteydi.[34]

Hz. Peygamber’in bazı kararlarının, onun ictihadlarının bir sonucu olduğunu düşünen bazı sahâbîler, zaman zaman çeşitli gerekçeler doğrultusunda farklı talepler veya alternatif teklifler sunabiliyorlardı. Zira onlar çok yakından tanıdıkları Resûl-i Ekrem’in, Müslümanların menfaat ve maslahatlarının daha iyi gerçekleşmesi adına getirilen her türlü makul teklife açık olduğunu çok iyi bilmekteydiler. Nitekim Bedir Savaşı öncesinde Hz. Peygamber’in orduyu yerleştirdiği yerin susuz ve de kumlu olduğunu ve bu sebeple savaş stratejisi açısından pek uygun olmadığını düşünen Hubâb b. Münzir: “Yâ Resûlallah! Konakladığımız bu yer, ilerlememiz veya geriye çekilmemiz mümkün olmayacak şekilde. Seni Allah’ın yerleştirdiği bir yer mi yoksa bu bir görüş, harp (taktiği) veya tuzak mı?” diye sormuş, ictihadla olduğunu anlayınca daha başka bir yere mevzilenmelerinin uygun olacağını söylemiş ve Hz. Peygamber de bu teklif doğrultusunda hareket etmişti.[35]

Gittikçe şiddetlenen Ahzâb Savaşı’nda Hz. Peygamber, savaştan geri çekilmelerine mukabil Gatafân kabilesine Medine hurmalarının üçte bir mahsulünü vermeyi düşünmüştü. Bu düşüncesini sahâbeye açarak onlarla istişâre ettiğinde, ileri gelen sahâbîlerden Üseyd b. Hudayr, Sa’d b. Muâz, Sa’d b. Ubâde ve Hz. Ömer ona, “Şayet bu, Allah’tan gelen bir emir ise

[28] Âl-i İmrân, 3/159.
[29] En’âm, 6/35; Gâşiye, 88/22; Kâf, 50/45.
[30] B6038 Buhârî, Edeb, 39; B2768 Buhârî, Vesâyâ, 25.
[31] HM12299 İbn Hanbel, III, 127.
[32] T3820 Tirmizî, Menâkıb, 41.
[33] B2731 Buhârî, Şurût, 15; MA9720 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 330.
[34] MA9739 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 374.
[35] VM1/52 Vâkıdî, Meğâzî, I, 53; HS3/167 İbn Hişâm, *Sîret*, III, 167-168.

onu derhâl uygula! Eğer bu hususta emrolunmamışsan ama kendi arzun varsa arzuladığın gibi onu da uygula! Dinler, itaat ederiz. Yok, bu sadece kişisel bir görüş ise bizim onlara kılıçtan başka verebileceğimiz hiçbir şey yok!" dediler. Hz. Peygamber de *"Şayet bir şey ile emrolunsaydım bu hususta size danışmazdım. Bu, yalnızca size arz ettiğim görüşümden ibarettir."* dedikten sonra, *"Peki öyleyse."* buyurarak onların görüşünü kabul etmiş ve kendi düşüncesinden vazgeçmişti.[36]

Hz. Peygamber'in, ashâbının çeşitli talep ve tekliflerine ne kadar açık olduğunu gösteren en önemli husus da onun ihtiyaç duyduğu birçok konuda ashâbıyla istişare etmesidir. O, hakkında vahiy gelmeyen çeşitli konularda Yüce Allah'ın, *"İş(lerin)de onlara danış, karar verdiğinde ise Allah'a dayan!"*[37] buyruğu gereği ashâbıyla sık sık istişare ederdi. Nitekim Ebû Hüreyre, "Resûlullah'tan (sav) daha fazla ashâbıyla istişare eden bir kimse görmedim." demektedir.[38] Bu nedenledir ki onun ortaya koyduğu tasarruflarından hatta sünnetlerinden bir kısmı, ashâbıyla yaptığı istişareye dayanmaktadır.

Resûlullah, istişareye önem verdiği gibi hemen her alanda ashâbının fikirlerine, isteklerine ve tekliflerine de önem vermiş, kendisine sunulan önerilerden uygun olanlarını kabul etmiştir. Nitekim Bedir Savaşı'nda, Hz. Peygamber'in korunmasına yönelik Sa'd b. Muâz'ın bir çardak yapılması teklifini memnuniyetle kabul etmiş,[39] Hendek Savaşı öncesinde Selmân'ın hendek kazılması önerisini derhâl tatbik etmişti.[40] Gerek yaşlanması ve gerekse Müslümanların sayısının artması üzerine, Temîm-i Dârî'nin, minber edinme teklifini reddetmemiş,[41] çevre devletlerin başkanlarına davet mektubu göndermek istediğinde, ashâbın Acemlerin mühürsüz mektubu kabul etmediklerini söylemeleri üzerine de bir mühür edinmişti.[42]

Hz. Peygamber'in bazı talepleriyle karşılaşan bir sahâbî, bunun bağlayıcı bir emir olup olmadığını sorabilmekteydi. Kaynaklarımızın İbn Abbâs'dan naklettiklerine göre Hz. Âişe, cariyesi Berîre'yi azat edince, o, köle olan kocası Muğîs'ten ayrılmayı tercih etti. Eşini çok seven Muğîs ayrılmaması için Medine sokaklarında ağlaya ağlaya onun peşinde dolaşıyordu. Nihayet Muğîs, Hz. Peygamber'e gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü ne olur benim için aracı oluver." diye ricada bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Berîre! Allah'tan kork, o senin hem kocan hem de çocuğunun babası, ne var ona geri dönsen?"* diyerek onu kocası ile evliliğini sürdürmeye teşvik etmişti. Bunları dinleyen Berîre, "Ey Allah'ın Resûlü! Emir mi buyu-

[36] VM2/478 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 478; MA9737 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 367.
[37] Âl-i İmrân, 3/159.
[38] T1714 Tirmizî, Cihâd, 35; HM19136 İbn Hanbel, IV, 329.
[39] HS3/168 İbn Hişâm, *Sîret*, III, 168.
[40] VM2/444 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 445.
[41] D1081 Ebû Dâvûd, Salât, 214, 215; B3584 Buhârî, Menâkıb, 25.
[42] B65 Buhârî, İlim, 7; T2718 Tirmizî, İsti'zân, 25; M5480 Müslim, Libâs ve zînet, 56.

ruyorsun?" diye sormuş, Hz. Peygamber *"Ben yalnızca aracılık yapıyorum."* cevabını verince de "Benim ona ihtiyacım yok!" demişti. Hz. Peygamber onun bu kararlılığını görünce amcası Abbâs'a, *"Ey Abbâs! Muğîs'in Berîre'ye olan şu sevgisiyle, Berîre'nin ona olan bu nefretine şaşırmıyor musun!"* diyerek hayretini ifade etmişti.[43]

Ona son derece bağlı olmalarına rağmen sahâbe, zaman zaman Hz. Peygamber'in bazı kararlarını eleştirebiliyorlardı. Enes b. Mâlik'in anlattığına göre, Hz. Peygamber Hevâzin kabilesinden elde edilen yüklü miktardaki ganimetten bazı Kureyşlilere yüzer deve verince, cihada katılan ensardan bazı kimseler, "Allah, Resûlullah'ı bağışlasın, kılıçlarımızdan hâlâ Kureyş'in kanı damlarken bizi bırakıp onlara veriyor!" demişlerdi. Bunu duyan Hz. Peygamber, ensarı toplayıp, *"Ben bunları, ancak küfür döneminden tam kurtulamamış bazı insanları (İslâm'a) ısındırmak için verdim. Yoksa o insanlar evlerine mallarıyla giderken siz evlerinize Allah'ın Resûlü ile dönmeye razı değil misiniz? Vallahi, sizin götüreceğiniz onların götürdüklerinden daha hayırlıdır."* buyurunca onlar, "Evet ey Allah'ın Resûlü, biz razı olduk." diye cevap vermişlerdi.[44]

Yine Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethinden sonra Kureyş'ten intikam almayıp onları affetmesi, Ebû Süfyân'ın evine sığınanlarla evlerine girip kapılarını kapatanların güvende olduğunu ilân etmesi, ensarda Hz. Peygamber'in ana yurdu Mekke'ye yerleşeceği endişesini uyandırmış ve bazıları, "Adamı, şehrine karşı bir rağbet, aşiretine karşı bir merhamet aldı yürüdü!" demişlerdi. Bunun üzerine Resûlullah (sav), *"Ey ensar topluluğu!"* diye söze başlamış ve *"Ben Allah'ın kulu ve Resûlü'yüm, Allah'a ve size hicret ettim. Hayatım da sizinle, ölümüm de sizinle olacak!"* buyurarak onların endişelerini gidermişti.[45]

Zaman zaman bazı sahâbîler, Hz. Peygamber'in birtakım tasarruflarına itiraz da edebilmişlerdi. Hicrî altıncı yılda Hz. Peygamber ve sahâbe, ilk defa Kâbe'yi ziyaret etmek üzere yola çıktıklarında, Mekkeli müşrikler tarafından Hudeybiye'de durdurulmuşlar ve onlarla bir anlaşma imzalamak durumunda kalmışlardı. Zâhiren şartları çok ağır ve Müslümanların aleyhine gibi gözüken bu antlaşmaya Hz. Ömer Hz. Peygamber'e gelerek itiraz etti ve "Sen Allah'ın hak Peygamber'i değil misin? Biz hak üzere, düşmanımız bâtıl üzere değil mi? Niçin dinimizden taviz veriyoruz?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Ben Allah'ın Resûlü'yüm ve O'na isyan edecek değilim ve O, bana yardım edecektir."* buyurdu. Hz. Ömer ancak Hz. Peygamber'in fethi müjdeleyen Fetih sûresini tebliğ etmesiyle teskin olabilmişti.[46]

[43] B5283 Buhârî, Talâk, 16; D2231 Ebû Dâvûd, Talâk, 18, 19.
[44] B3778 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 1; M2436 Müslim, Zekât, 132-134.
[45] M4622 Müslim, Cihâd ve siyer, 84; HM10961 İbn Hanbel, II, 538; BS18782 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 193.
[46] B2731 Buhârî, Şürût, 15; MA9720 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 330.

Resûlullah (sav) bir gün, *"Git, Allah'tan başka ilâh olmadığına gönülden inanıp şehâdet getirenleri cennetle müjdele!"* diyerek Ebû Hüreyre'yi göndermişti. Ancak bu sözü karşılaştığı ilk kişi olan Hz. Ömer'e aktarınca, o buna şiddetle karşı çıkmıştı. Bunun bizzat Hz. Peygamber'in emri olduğunu öğrendikten sonra ise Ebû Hüreyre'ye, "Böyle yapma, zira insanların buna güvenerek gevşemelerinden korkuyorum. Bırak onları, amel etsinler." demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Öyleyse bırakın onları (amel etsinler)."* buyurmuştu.[47] Yine Hz. Ömer'in, Peygamberimizin münafıkların reisi olan Abdullah b. Übey b. Selûl'ün cenaze namazını kıldırmasına da sert itirazları olmuştu.[48]

Bu misallerden anlaşıldığı üzere sahâbe, Hz. Peygamber'in davranışlarının iç yüzünü kavrayamadıkları, meseleyi tam olarak anlayamadıkları ya da maslahata uygun görmedikleri zaman gayet samimi bir şekilde ona itiraz edebilmişlerdi. Hz. Peygamber'i çok iyi tanıdıkları için sahâbe böylesi durumlarda hiç çekinmeden, gayet açık bir şekilde onunla konuşabilmiş; Resûlullah da onların iman, ihlâs ve niyetlerinin yanı sıra, mizaçlarını ve hissiyatlarını da göz önünde bulundurarak bazılarının itirazlarını makul bulup kabul etmiş, bazılarını ise mazur görüp anlayışla karşılamıştır.

Sahâbe ile Hz. Peygamber arasındaki iletişimde herhangi bir mesafe yoktu. Canlarından çok sevdikleri Peygamberlerine karşı sonsuz bir güven, samimiyet, sevgi ve saygı hâkimdi. Allah Resûlü, ashâbına karşı ne denli düşkün ise sahâbe de ona karşı o derece gönülden bağlı idi. Böyle bir ilişki, İslâm toplumunun ilk örnek neslini, "asr-ı saadet" neslini oluşturdu. Sahâbe ile Rahmet Elçisi arasındaki bu samimi bağ, aslında Müslümanlar arasındaki insanî ilişkiler açısından da mükemmel bir örnek oluşturmaktadır. Ve bugün, bu samimi ilişkiler ağına olan ihtiyaç, her zamankinden daha fazladır.

[47] M147 Müslim, Îmân, 52.
[48] B1366 Buhârî, Cenâiz, 84; B4671 Buhârî, Tefsîr, (Tevbe) 12.

SAHÂBÎLERİN HZ. PEYGAMBER SEVGİSİ
TEZAHÜRLER

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ
أَجْمَعِينَ."

Enes (b. Mâlik) tarafından rivayet edildiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"*Sizden biriniz, beni anne-babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz.*"
(B15 Buhârî, Îmân, 8)

عَنْ أنَسٍ قَالَ: لَمْ يَكُنْ شَخْصٌ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ [قَالَ]: وَكَانُوا إِذَا رَأَوْهُ لَمْ يَقُومُوا لِمَا يَعْلَمُونَ مِنْ كَرَاهِيَتِهِ لِذَلِكَ.

عَنْ أبِي قُرَادٍ السَّلَمِيِّ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَدَعَا بِطَهُورٍ، فَغَمَسَ يَدَهُ فِيهِ، ثُمَّ تَوَضَّأَ، فَتَتَبَّعْنَاهُ، فَحَسَوْنَاهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "مَا حَمَلَكُمْ عَلَى مَا صَنَعْتُمْ؟" قُلْنَا، حُبُّ اللَّهِ وَرَسُولِهِ قَالَ: "فَإِنْ أَحْبَبْتُمْ أَنْ يُحِبَّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ فَأَدُّوا إِذَا ائْتُمِنْتُمْ، وَاصْدُقُوا إِذَا حَدَّثْتُمْ، وَأَحْسِنُوا جِوَارَ مَنْ جَاوَرَكُمْ."

عَنْ عَوْنِ بْنِ أبِى جُحَيْفَةَ عَنْ أبِيهِ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ فِى قُبَّةٍ حَمْرَاءَ مِنْ أَدَمٍ، وَرَأَيْتُ بِلَالًا أَخَذَ وَضُوءَ النَّبِيِّ ﷺ وَالنَّاسُ يَبْتَدِرُونَ الْوَضُوءَ، فَمَنْ أَصَابَ مِنْهُ شَيْئًا تَمَسَّحَ بِهِ، وَمَنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ شَيْئًا أَخَذَ مِنْ بَلَلِ يَدِ صَاحِبِهِ.

Enes (b. Mâlik) anlatıyor: "(Ashâbın), Resûlullah'tan (sav) daha çok sevdikleri hiç kimse yoktu. Ancak onu gördükleri zaman, onun bundan hoşlanmadığını bildikleri için, ayağa kalkmazlardı."

(T2754 Tirmizî, Edeb, 13)

Ebû Kurâd es-Selemî anlatıyor: "Resûlullah'ın (sav) yanındaydık. O (abdest almak için) temiz su istedi ve elini suya daldırdı. Sonra abdest aldı. Biz onun abdest suyunu elde etmeye çalıştık, (abdest suyundan) yudumladık. Bunun üzerine Resûlullah (sav), *'Sizi bunu yapmaya sevk eden şey nedir?'* diye sordu. Biz, *'Allah ve Resûlü'nün sevgisi.'* dedik. Resûlullah şöyle buyurdu: *'Eğer Allah ve Resûlü'nün de sizi sevmesini istiyorsanız size bir şey emanet edildiğinde ona riayet edin, konuştuğunuz zaman doğru söyleyin ve komşularınızla iyi geçinin.'*"

(ME6517 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VI, 320)

Avn b. Ebû Cuhayfe, babasından şunları naklediyor: "Peygamber'e (sav) gittim. Deriden yapılmış kızıl bir çadırın içindeydi. Bilâl'i, Peygamber'in (sav) abdest suyunu taşırken gördüm. İnsanlar bu abdest suyunu alabilmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Suya dokunabilen onunla yüzünü sıvazlıyordu. Sudan alamayanlar ise arkadaşının elindeki ıslaklıktan faydalanmaya çalışıyordu."

(B5859 Buhârî, Libâs, 42)

Hudeybiye Antlaşması öncesinde, Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber'e elçiler gönderiyor, bu elçiler de, Mekke'ye dönüp yaptıkları görüşmeyi müşrik liderlere anlatıyorlardı. Hicretin dokuzuncu senesinde İslâm'a girecek olan Tâifli Urve b. Mes'ûd es-Sekafî de bu dönemde böyle bir elçilik yaptı. O, Mekke'nin fethinden sonra Tâif kuşatması esnasında kavmini İslâm'a davet ederken şehid edildi. Bu nedenle Allah Resûlü (sav), Urve'yi Yâsîn sûresinde hikâyesi anlatılan ve kendisiyle aynı akıbeti yaşayan kişiye[1] benzetmişti.[2] İşte o Urve, Hudeybiye'den döndükten sonra, Mekke müşriklerine Hz. Muhammed'le anlaşmaları tavsiyesinde bulunurken, ashâbının ona bağlılığına şahit oluşunu ve duyduğu hayranlığı şöyle dile getirmişti:

"Ey kavmim! Vallahi, ben birçok kralın huzuruna çıktım, heyet olarak Kayser'e, Kisrâ'ya ve Necâşî'ye gittim. Vallahi, Muhammed'in ashâbının ona tazim ettiği kadar hiçbir krala adamlarının tazim ettiğini görmedim... Öyle ki Muhammed sahâbîlerine bir şey emredince, o emri yerine getirmek için koşuşturuyorlar. Abdest aldığında artan abdest suyunu paylaşmak için birbirleriyle yarışıyorlar Konuştuğu zaman sahâbîleri seslerini onun yanında iyice alçaltıyorlar ve ona saygılarından dolayı gözlerini dikip yüzüne dikkatle bakamıyorlar. Şimdi, Muhammed size barış yolu gösterdi, bunu kabul edin!"[3]

Yine benzer bir manzarayla karşı karşıya kalan Ebû Süfyân da müminlerin peygamberlerine besledikleri sevgi ve saygı karşısındaki duygularını gizleyememiş ve Hz. Muhammed'e (sav) imrenmekten kendini alamamıştı. Hicretin üçüncü yılında Uhud Savaşı'ndan sonra Hz. Peygamber'den kendilerine İslâm'ı öğretmeleri için davetçi isteyen bazı Arap kabileleri, haince bir tuzak kurarak, kendilerine gönderilen on davetçiden sekizini şehit ettiler, ikisini de esir alarak Mekkelilere sattılar. Mekke yakınlarındaki Hüzeyl kabilesine ait "Recî'" kuyusu civarında[4] gerçekleşen bu olayda esir alınan sahâbîler, Hubeyb b. Adî ile Zeyd b. Desinne idi. Yıllar sonra İslâm'ı seçecek Safvân b. Ümeyye, Bedir'de öldürülen babası Ümeyye b. Halef'e misilleme olarak öldürmek için Zeyd'i satın aldı. Ve Ebû Süfyân'ın da aralarında bulunduğu müşrikler, onu öldürmek için Mekke'nin dışına çıkardılar. Bu sırada Ebû Süfyân ona, "Allah aşkına Zeyd! İster misin şu

[1] Yâsîn, 36/20-27; İT6/572 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI, 571.
[2] MŞ36889 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Meğâzî, 34; NM6579 Hâkim, *Müstedrek*, VI, 2354 (3/616).
[3] B2731 Buhârî, Şurût, 15.
[4] HS4/123 İbn Hişâm, *Sîret*, IV, 123.

anda yanımızda senin yerine Muhammed olsaydı, onun boynunu vursaydık, sen de ailenin yanında olsaydın!" dedi. Ebû Süfyân'ın bu sözleri karşısında Zeyd'in duruşu netti: "Vallahi ben ailemle otururken bile, şu anda bulunduğu yerde Muhammed'in (sav) canını yakacak bir dikenin batmasını dahi istemem." Bunun üzerine Ebû Süfyân, "Muhammed'in ashâbının onu sevdiği kadar sevilen hiç kimse görmedim!"[5] diyerek Hz. Peygamber'e duyulan sevgiyi itiraf etti.

Hz. Muhammed'in (sav), düşmanlarını dahi imrendiren bu saygınlığı, ashâbından gördüğü bu ilgi ve alâka kuşkusuz tek taraflı değildi. Müminlere kendi canlarından daha yakın[6] olduğunu söyleyen,[7] şefkat ve merhamet kanatlarıyla onları kuşatan[8] Rahmet Elçisi (sav), ashâbına son derece düşkündü.[9] Aynı şekilde bu sevginin bir yansıması olarak ashâb-ı kirâm da inançları uğruna canlarını ve mallarını feda etmekten çekinmediler. Sahâbenin, Hz. Peygamber'le konuştuklarında dillerinden düşürmedikleri "Anam babam sana feda olsun!" ifadesi,[10] aralarındaki sevgi, saygı ve bağlılığın açık bir göstergesiydi. Yeri geldiğinde kanları da buna şahitlik etmişti.

Yukarıda zikri geçen Medineli sahâbî Zeyd b. Desinne olayının da işaret ettiği gibi sahâbenin peygamber sevgisi imanla doğrudan ilişkiliydi. Müminlerin birbirlerini sevmeleriyle, iman arasında bir bağlantı olduğuna dikkat çeken Allah Resûlü,[11] *"Sizden biriniz, beni anne-babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz."*[12] buyurmuştu. O yüzden bir mümine, Resûlullah'ın canından önce, kendi canını düşünmesi yaraşmazdı.[13] Nitekim bir gün Hz. Ömer, kendisinin elinden tutmuş olan Resûlullah'a, "Ey Allah'ın Resûlü, muhakkak ki seni canımdan başka her şeyden daha çok seviyorum!" demişti. Hz. Peygamber, *"Canımı elinde bulundurana yemin ederim ki beni canından da çok sevmedikçe olmaz!"* buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Vallahi, şu andan itibaren seni canımdan daha çok seviyorum!" dedi. Bu söz üzerine Sevgili Resûl, *"İşte şimdi oldu ey Ömer."* buyurdu.[14]

Resûlullah'a (sav) olan bu sevgisi ve gönülden bağlılığı nedeniyledir ki onu (sav) ansızın kaybetmesi Hz. Ömer'i bir hayli sarsacaktı.[15] İslâm'a girişinden itibaren kalan ömrünün neredeyse tamamını Peygamber Efendimiz ile birlikte geçiren Hz. Ömer'in onsuz yaşadığı yıllar kendisine zor gelecek ve ölmeden önceki son isteği de Allah Resûlü'nün ve yakın dostu Hz. Ebû Bekir'in yanına gömülmek olacaktı.[16]

[5] HS3/117 İbn Hişâm, *Sîret*, III, 117-118.
[6] Ahzâb, 33/6.
[7] B4781 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 1; M4159 Müslim, Ferâiz, 15.
[8] Şuarâ, 26/215.
[9] Tevbe, 9/128.
[10] B3811 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 18; M1354 Müslim, Mesâcid, 147.
[11] M194 Müslim, Îmân, 93; D5193 Ebû Dâvûd, Edeb, 130, 131.
[12] B15 Buhârî, Îmân, 8.
[13] Tevbe, 9/120.
[14] B6632 Buhârî, Eymân ve nüzûr, 3.
[15] B3667 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 5.
[16] B1392 Buhârî, Cenâiz, 96.

Hz. Peygamber'i sevmenin dünya ile olduğu gibi âhiret ile ilgili de bir boyutu vardı. Müminin dünyada Rahmet Elçisi'ne duyduğu sevgisi ve gönülden bağlılığı, onun âhirette de en büyük kazançlarından ve hazırlıklarından olacaktı. Nitekim bir gün Peygamber Efendimiz insanlara bazı konularda uyarılarda bulunmaktaydı. Bir adam kalkarak, "Kıyamet ne zaman?" diye sorunca Hz. Peygamber'in yüzünde bir hoşnutsuzluk belirdi. O sırada ashâb, Hz. Peygamber'e hoşlanmadığı bir şey sorduğunu söyleyerek adamdan oturmasını istediler. Ancak o ikinci kez kalktı ve aynı soruyu tekrar etti. Adamın bu tavrı Resûlullah'ı biraz daha rahatsız etmişti. Sahâbîler kendisini uyararak oturmasını sağlasalar da üçüncü kez kalkan adam aynı şekilde, "Kıyamet ne zaman?" diye sorunca, Hz. Peygamber ona şöyle seslendi: *"Yazıklar olsun! Kıyamet için sen ne hazırladın?"*[17] Bunun üzerine adam başını önüne eğdi ve "Yâ Resûlallah, çok fazla orucum, namazım ve sadakam yok. Fakat ben Allah'ı ve Resûlü'nü seviyorum." dedi. Bedevînin bu sözü üzerine Resûlullah, *"Sen sevdiklerinle berabersin."* buyurarak ona müjde verdi.[18] Ardından oradaki sahâbîler bu müjdenin kendileri için de geçerli olup olmadığını merak ederek, "Bizler de böyle miyiz?" diye sordular ve Hz. Peygamber, *"Evet."* diyerek onları da mutlu etti.[19] Olanları anlatan Enes b. Mâlik, ashâbın Müslüman olmalarından sonra bu kadar sevindiklerini hiç görmediğini söyleyerek o ânı resmettikten sonra şöyle demişti: "Ben de Allah'ı, Resûlü'nü (sav), Ebû Bekir'i ve Ömer'i seviyorum. Onlar kadar amel etmiş olmasam da (âhirette) onlarla beraber olmayı umuyorum."[20]

Hz. Peygamber'den (sav) ayrılmaya dayanamayan tek sahâbî Hz. Ömer değildi. Onun vefatı Hz. Bilâl'i de çok derinden etkilemişti. Öyle ki Medine kendisine dar gelmeye başlamıştı. Çünkü Allah Resûlü'yle İslâm'ın ilk yıllarından beri birçok eza ve cefaya katlanmış, Medine'de onun müezzini olma şerefine nail olmuştu.[21] Resûlullah'ın (sav) vefatından sonra, Medine'deki her şey onu hatırlatıyor ve ona duyduğu özlemi artırıyordu. Artık Bilâl için Medine sevgilisiz yaşanmaz bir hâle gelmişti. Bu nedenle de Medine'yi terk edip Şam tarafına cihada gitmek istiyordu. Ama İslâm halifesi Hz. Ebû Bekir, Bilâl'i bırakmıyor ve Mescid-i Nebevî'de müezzinliğe devam etmesini arzuluyordu. Bilâl, *"Eğer vaktiyle beni kendin için satın aldıysan yanında tut. Ama beni Allah için satın alıp hürriyete kavuşturduysan Allah aşkına bırak da gideyim."* demiş ama yine de Hz. Ebû Bekir'i ikna edememişti. İlk halifenin vefatının ardından ikinci halife Hz. Ömer'den

[17] HM12733 İbn Hanbel, III, 167.
[18] B7153 Buhârî, Ahkâm, 10; M6711 Müslim, Birr, 162.
[19] B6167 Buhârî, Edeb, 95.
[20] M6713 Müslim, Birr, 163.
[21] B604 Buhârî, Ezân, 1; D498 Ebû Dâvûd, Salât, 27.

izin alan Bilâl-i Habeşî, Allah yolunda cihad için Şam'a gitmiş ve orada da vefat etmişti.[22]

Hiç şüphesiz ki Hz. Muhammed (sav), kendisine iman etmiş her sahâbînin gönlünde mümtaz bir konuma sahipti. Ancak ashâbına, Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu hatırlatan Resûlullah (sav) onlardan, kendisini Allah'ın verdiği bu mevkiin üstüne çıkarmamalarını istemişti.[23] Ayrıca Hıristiyanların Hz. İsa'ya (as) karşı aşırılığa düştükleri gibi onların da kendisine olan sevgi, saygı ve bağlılıklarını ifade ederken aşırıya kaçmamaları gerektiğini öğretmişti.[24]

Nitekim bir defasında, kendisini gördüklerinde ayağa kalkan ashâbına, *"İranlıların birbirlerini tazim ederken ayağa kalktığı gibi (benim için) ayağa kalkmayın."* uyarısında bulunmuştu.[25] Enes b. Mâlik de ashâbın tutumunu anlatırken, "(Ashâb'ın), Resûlullah'tan (sav) daha çok sevdikleri hiç kimse yoktu. Ancak onu gördükleri zaman, onun bundan hoşlanmadığını bildikleri için ayağa kalkmazlardı."[26] diyerek Rahmet Elçisi'nin ve kendilerinin bu konudaki hassasiyetine dikkat çekmişti. Ona karşı benzersiz bir sevgi, derin bir hürmet ve bağlılık duysalar da sahâbe-i kirâm, Resûl-i Ekrem'i haddi aşan bir tarzda tazim ve yüceltme içerisine girmemişlerdi.

Bununla birlikte bazı sahâbîlerin Resûlullah'a olan teveccühlerini ifade tarzları ona duydukları büyük sevginin de etkisiyle ona ait bir saç telini veya onun bir eşyasını yanlarında taşıma arzusuna dönüşmüştü. Sevgili Peygamber'in saçını ve terini muhafaza eden Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym'in bu tavrı söz konusu arzunun tipik bir göstergesiydi. Rahmet Elçisi, süt teyzesi Ümmü Süleym'i[27] sık sık ziyarete gider ve *"Ben ona karşı şefkat besliyorum, çünkü kardeşi (Harâm b. Milhân, Bi'r-i Maûne'de) benim (askerlerim)le birlikte iken öldürüldü."* buyururdu.[28] Bu yakın ilişkiye binâen Ümmü Süleym de Hz. Peygamber'e gündüz uykusuna yatması için deri ile kaplanmış bir döşek yayardı. Allah Resûlü uyuduğu zaman terleyince Ümmü Süleym, Hz. Peygamber'in yastığa dökülen saçlarını ve terini toplar sonra da bunları bir koku şişesinde biriktirirdi. Enes, vefat ettiğinde cesedinde ve kefeninde kullanılacak kokunun içine Peygamber Efendimizin teri ve saçlarının bulunduğu bu koku karışımının da eklenmesini vasiyet etmişti. Enes'in torunu Sümâme de dedesinin bu vasiyetini aynen yerine getirdiklerini bildirmişti.[29] Tâbiûn ulemasından Muhammed b. Sîrin, Kûfeli Abîde b. Amr es-Selmânî'ye, Enes'in ailesinden kendilerine Hz. Peygamber'in saçından bir miktarın yadigâr kaldığını ve muhafaza

[22] B3755 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 23; AU16/336 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XVI, 336.
[23] HM12579, HM13631 İbn Hanbel, III, 154, 248.
[24] B3445 Buhârî, Enbiyâ, 48.
[25] D5230 Ebû Dâvûd, Edeb, 151-152; HM22554 İbn Hanbel, V, 255.
[26] T2754 Tirmizî, Edeb, 13; HM12370 İbn Hanbel, III, 132.
[27] ŞN16/10 Nevevî, *Şerh ale'l-Müslim*, XVI, 10.
[28] B2844 Buhârî, Cihâd, 38; M6319 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 104; AU11/140 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 140.
[29] B6281 Buhârî, İsti'zân, 41.

ettiklerini söyledi. Bunu duyduğunda, Peygamber'in vefatından iki sene önce İslâm'la şereflenen ancak onu (sav) görmek bahtiyarlığına kavuşamayan biri olarak Abîde'nin[30] dillendirdiği şu temennisini anlamamak mümkün değildir: "Yanımda Peygamber'in tek bir saç telinin dahi bulunması bana dünyadan ve içindekilerden daha hoş gelir."[31]

Bu bağlamda özellikle bazı sahâbîlerin Hz. Peygamber'in saçından bir tutama sahip olup onu saklama çabasına girdikleri gözlerden kaçmamaktadır. Nitekim Enes, Allah Resûlü'nün Veda Haccı'nda kurban kesim yerinde saçlarını tıraş ettirişine dair[32] hatırında kalan izlenimlerini şöyle aktarmaktadır: "Berber Hz. Peygamber'i tıraş ediyordu. Ashâbı etrafını sarmıştı ve hiçbir kılın yere düşmesini istemiyorlardı."[33] O gün Resûlullah'ın saçından ilk alan ise Ebû Talha idi.[34] Aynı gün Hâlid b. Velîd de "Anam babam sana feda olsun!" diyerek tıraş esnasında Allah Resûlü'nün perçeminden dökülen saçları toplamış, gözlerine ve dudaklarına sürmüştü.[35] Bir rivayete göre ise yine o gün Hz. Peygamber, saçından bir kısmını, ezan sözlerini rüyasında gördüğü için "sâhibü'l-ezân" diye anılan[36] Abdullah b. Zeyd'e vermiş o da birazını kendisi almış geri kalanını arkadaşlarına dağıtmıştı. Abdullah bu saçı, ketem (çivit otu) ve kınayla boyanmış olarak yanlarında muhafaza ettiklerini söylemişti.[37] Aynı şekilde müminlerin annesi Ümmü Seleme'nin evinde su dolu gümüş bir bardak içinde Peygamber'in saçlarının ketem ve kınayla boyanmış bir şekilde muhafaza edildiği de rivayet edilmektedir.[38]

Peygamber Efendimize ait bir eşyayı koruyup onu hatıra olarak saklamaya çalışanların bu çabaları, anlık bir heyecan ve duygusallıktan öte, onlar için bir huzur kaynağıydı. Örneğin Resûlullah'a henüz hediye edilmiş bir hırkayı ondan isteme cesaretini gösteren ve bu yüzden de sahâbeden tepki alan bir sahâbî, o kıyafeti giymek için değil öldüğünde cesedine kefen olsun diye Resûlullah'tan istediğini söylemişti. Bu şahıs vefat ettiğinde o hırkanın kendisine kefen yapıldığı nakledilmektedir.[39] Resûlullah'ın kendisinden satın aldığı devesine karşılık olarak fazladan verdiği altınları Hârre Vakası'nda Şamlılar tarafından malları yağmalanıncaya kadar yanından ayırmadığını söyleyen sahâbî Câbir b. Abdullah'ın[40] bu davranışının altında da aynı duygu olmalıdır.

Bu duyguyla hareket eden başka Peygamber âşıkları da vardır. Allah Resûlü'nün, evlerinde asılı duran tulumdan su içtiğini gördüğünde, Peygamber'in ağzının dokunduğu yeri kesip onu saklayan Ümmü Süleym,[41]

[30] EÜ3/546 İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-gâbe, III, 546.
[31] B170 Buhârî, Vudû', 33.
[32] D1981 Ebû Dâvûd, Menâsik, 78.
[33] M6043 Müslim, Fedâil, 75.
[34] B171 Buhârî, Vudû', 33.
[35] VM3/1108 Vâkıdî, Meğâzî, III, 1108-1109.
[36] HM16588 İbn Hanbel, IV, 43.
[37] HM16588-HM16589 İbn Hanbel, IV, 43; BS90 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 52.
[38] B5896 Buhârî, Libâs, 66; HM27070 İbn Hanbel, VI, 296.
[39] B2093 Buhârî, Büyû', 31; B5810 Buhârî, Libâs, 18.
[40] B2604 Buhârî, Hibe, 23; M4101 Müslim, Müsâkât, 111.
[41] HM27656 İbn Hanbel, VI, 376.

bir başka rivayete göre ise Kebşe el-Ensâriyye,[42] Hz. Resûl başını okşayıp kendisini Mekke'ye müezzin tayin ettikten sonra, ölünceye kadar perçemindeki saçları sırf onun (sav) elleri değdi diye tıraş etmeyen Mescid-i Harâm'ın müezzinlerinden Ebû Mahzûre,[43] sırf Kutlu Elçi'nin eli dokunmuştur diye hocası Enes b. Mâlik'e, "Bana o elini ver de öpeyim!" diyen Basralı büyük muhaddis Sâbit b. Eslem el-Bünânî...[44] Bütün bunlar, Sevgili Nebî'nin dokunduğu yerin dahi peygambere gönül vermiş sevdalıların yüreğinde onun manevî hatırasını nasıl canlı tuttuğunu gösteren örneklerden sadece birkaçıdır.

Sahâbe bütün bunları yaparken canlarından çok sevdikleri Rahmet Elçisi'nin ne şahsını ve eşyalarını kutsallaştırmışlar ne de sakladıkları bu hatıralardan medet ummuşlardır. Ashâbı arasında ondan daha sevimli bir kimse olmamasına rağmen kendisini gördükleri zaman tazim ve ululamak için ayağa kalkmalarından dahi hoşlanmayan bir peygamberin, kendi şahsiyeti üzerinden tevhid ilkesinin zedelenmesine göz yumması düşünülemez. Nitekim Rahmet Elçisi (sav) bir defasında suya elini daldırıp abdest aldı. Ardından oradaki sahâbîler onu izleyip aynısını yaptılar ve o sudan yudumladılar. Bunun üzerine Resûlullah, *"Sizi bunu yapmaya sevk eden şey nedir?"* diye sordu. Sahâbîler, "Allah ve Resûlü'nün sevgisi." dediler. Allah Resûlü şöyle buyurdu: *"Eğer Allah ve Resûlü'nün de sizi sevmesini istiyorsanız size bir şey emanet edildiğinde ona riayet edin, konuştuğunuz zaman doğru söyleyin ve komşularınızla iyi geçinin."*"[45]

Bu uyarısıyla Allah Resûlü (sav) söz konusu sevgiyi kazanmanın gerçek yollarını öğretmiştir. Nitekim Yüce Rabbimiz de Kur'ân-ı Kerîm'de, *"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*[46] buyurarak Allah sevgisine giden yolun, ahlâkı Kur'an olan Hz. Peygamber'e[47] uymaktan geçtiğini vurgulamıştır.

Hadis kitaplarımızda, çoğunlukla Hz. Peygamber'e çocukluğunda yetişmiş ve hayli uzun yaşamış sahâbîlerden, onun abdest suyuyla, teriyle, kanıyla, saçıyla ve hırkasıyla teberrük edildiğine dair bazı rivayetler nakledilmektedir.[48] Söz gelimi Ebû Cuhayfe şunları anlatmaktadır: "Peygamber'e (sav) gittim. Kızıl deriden bir çadırın içindeydi. Bilâl'i, Peygamber'in (sav) abdest suyunu taşırken gördüm. İnsanlar bu abdest suyunu alabilmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Suya dokunabilen onunla yüzünü sıvazlıyordu. Sudan alamayanlar ise arkadaşının elindeki ıslaklıktan faydalanmaya çalışıyordu."[49]

[42] İM3423 İbn Mâce, Eşribe, 21.
[43] D501 Ebû Dâvûd, Salât, 28; HM15450 İbn Hanbel, III, 408.
[44] DM51 Dârimî, Mukaddime, 8; HM12118 İbn Hanbel, III, 112.
[45] ME6517 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VI, 320; BŞ1533 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, II, 201.
[46] Âl-i İmrân, 3/31.
[47] M1739 Müslim, Müsâfirîn, 139; D1342 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 26.
[48] B6036 Buhârî, Edeb, 39; B5896 Buhârî, Libâs, 66; NM6343 Hakîm, *Müstedrek*, VI, 2274 (3/554); BS1246 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 348.
[49] B5859 Buhârî, Libâs, 42.

Ashâb, canlarından çok sevdikleri Peygamber'e ait bir saç teli bile olsa yanlarında bulundurmak istiyorlardı. Ancak sahâbîlerin Hz. Peygamber'den bir hatıraya sahip olma arzusu, onun vefatından sonra, daha sonraki nesillerin ona (sav) duydukları özlem ve hasret ile değişikliğe uğradı. Bu masum ve makul istek, bir şeyi hatıra olarak saklamanın ötesine geçerek, bu eşyaların şifa umulan birer araç hâline gelmesine sebep oldu. Bu noktada Hz. Peygamber'in aşırılığa kaçılmaması yönündeki uyarıları da maalesef sonraki nesiller tarafından yeterince dikkate alınamadı.

Ashâb-ı kirâmın peygamber sevgisinde zaman zaman teberrük unsurları görülmekle birlikte, onların Rahmet Önderi'ne olan sevgi, saygı ve bağlılıkları çok daha derunî bir mahiyet arz etmekteydi. Zira onlar Kur'an'a ve onun hayata aktarılmış biçimi olan sünnete her koşulda sımsıkı sarılmak suretiyle Peygamber'e olan bağlılıklarının sıradan ve yüzeysel olmadığını amelleriyle, mallarıyla ve gerektiğinde canlarıyla göstermişlerdi.

Şurası muhakkak ki ashâbla başlayan bu sevgi seli bugüne dek akmaya devam etmektedir. Bu bakımdan, günümüzde Sevgili Efendimize (sav) ait çeşitli eşyaların ve sakal-ı şerîfinin ülkemizde özel mekânlarda ve özenle muhafaza ediliyor olması bizim açımızdan ayrı bir mutluluk vesilesidir. Ziyarete açıldıklarında halkımızın gösterdiği yoğun ilgi de bu emanetlerin şahsında Peygamberimize duyulan sevginin farklı şekilde dışa yansıması olarak görülmelidir. Yine de unutulmamalıdır ki Allah Resûlü'ne sevgimizi göstermenin en güzel yolu onun sünnetine ve güzel ahlâkına uygun bir yaşantı sürmekten geçmektedir.

ARKADAŞ OLARAK HZ. PEYGAMBER
SADIK, SAMİMİ ve VEFAKÂR

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلًا لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ، وَلَكِنْ أَخِي وَصَاحِبِي."

İbn Abbâs'tan (ra) rivayet edildiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
*"Bir dost edinecek olsaydım Ebû Bekir'i dost edinirdim.
Fakat o benim kardeşim ve arkadaşımdır."*
(B3656 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 5)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"مَا مِنْ نَبِيٍّ بَعَثَهُ اللَّهُ فِى أُمَّةٍ قَبْلِى، إِلاَّ كَانَ لَهُ مِنْ أُمَّتِهِ حَوَارِيُّونَ وَأَصْحَابٌ يَأْخُذُونَ بِسُنَّتِهِ وَيَقْتَدُونَ بِأَمْرِهِ..."

عَنْ أَبِى سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:
"لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِى، فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ! لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
"الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ."

Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın benden önce bir topluma gönderdiği her peygamberin ümmeti içinde havârileri ve sünnetine tâbi olup emirlerine uyan dostları vardır..."*

(M179 Müslim, Îmân, 80)

Ebû Saîd'in rivayet ettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ashâbıma sövmeyin! Canım elinde olan (Allah')a yemin ederim ki eğer biriniz, Uhud (dağı) kadar altını Allah yolunda harcasa, bu onlardan birinin bir ölçek ya da yarım ölçek sadakasına erişemez."*

(D4658 Ebû Dâvûd, Sünnet, 10)

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kişi arkadaşının dini üzeredir. Öyleyse her biriniz kiminle arkadaşlık ettiğine dikkat etsin."*

(D4833 Ebû Dâvûd, Edeb, 16; T2378 Tirmizî, Zühd, 45)

Medine şehri yıllar süren saadetin son günlerini yaşamaktaydı. Allah Resûlü, en yüce dosta (Refîk-i A'lâ'ya) kavuşma anının yaklaştığını anlamıştı. Ağrıları arttığı için artık ashâbının arasına zorlukla katılabiliyordu. O gün Medine Mescidi'nin üç basamaklı ahşap minberine çıkmış, oradan dostlarına yürekleri dağlayacak bir konuşma yapmıştı. Kendisini kastederek demişti ki, *"Allah bir kulu, istediği kadar dünya nimetini ona verme ya da kendi katındaki ilâhî lütufları tercih etme konusunda serbest bıraktı. O kul da Allah katındakileri tercih etti."* Bu dokunaklı sözler üzerine Hz. Ebû Bekir gözyaşlarını tutamadı. O, en güzel ve en özel anları birlikte yaşadığı bu canlar canının ayrılık vaktinin geldiğini anlamıştı. Allah Resûlü, Hz. Ebû Bekir'i sakinleştiren şu cümlelerle sözlerini tamamladı: *"İnsanların bana malıyla ve dostluğuyla en çok destek olanı Ebû Bekir'dir. Eğer ümmetimden birine özel bir dostluk payesi verecek olsaydım bu mutlaka Ebû Bekir olurdu. Ancak İslâm kardeşliği (şahsî dostluktan daha üstündür)..."*[1]

Hz. Âişe'nin ifadesiyle, Allah Resûlü (sav), arkadaşı Hz. Ebû Bekir'i ihmal etmez, günde iki kez, sabah ve akşam onu ziyarete giderdi.[2] İki samimi dost, acı tatlı yarım asırlık ömürlerinde yeni bir yere göç etmenin telaşını bile birlikte yaşamışlardı. Mekke o gün, tarihî günlerinden birine tanıklık ediyordu. Kutlu Nebî (sav), herkesin öğle uykusunda olduğu bir saatte yine kadim dostu ve yakın arkadaşı Hz. Ebû Bekir'in evine gelmişti. Hane halkı bunun mutat bir ziyaret olmadığını hemen anlamışlardı. Ev sahibi onu görür görmez, "Anam, babam ona feda olsun! Vallahi mühim bir hadise olmasaydı bize bu saatte gelmezdi!" dedi. Allah Resûlü endişeliydi. Dostuyla biraz yalnız kalmak istediğini ifade etti ve *"Evet."* dedi, *"Yüce Allah bana Mekke'den ayrılmak (ve Medine'ye hicret etmek) için izin verdi."* Hz. Ebû Bekir (ra) bu teklifi hayret ve memnuniyetle karşıladı. Vakit kaybetmeden yolculuk için hemen hazırlıklara başladılar.[3]

Resûlullah (sav), her ne zaman ihtiyacı olsa yanında bulunan Hz. Ebû Bekir'i kendisine bir yâren, bir arkadaş, bir sırdaş ve bir can yoldaşı edinmişti. Yine Allah'ın izniyle, hicret gibi zorlu bir görevin sorumluluğunu birlikte üstlenmek istiyorlardı. Mekkelilerin amansız takibinden kurtulmak ve izlerini kaybettirmek için Medine'nin ters tarafına düşen 5 km. mesafe-

[1] B3904 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45; B3656 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 5.
[2] B476 Buhârî, Salât, 86.
[3] B3905 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45.

deki Sevr mağarasına sığınmışlardı. Bu iki yakın dostun dağın doruğundaki bir mağarada birlikte katlandıkları o üç günlük[4] zorlu, sıkıntılı ve gergin bekleyişi[5] Allah Teâlâ Kur'an'da şöyle tasvir etmektedir: *"Eğer siz ona yardım etmezseniz, inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber!" diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı."*[6]

Allah Resûlü, bu kardeşliği önemsiyor ve her fırsatta onun iyiliklerini dile getiriyordu. Bir gün en zor zamanlarda birlikte olduğu, "yâr-ı ğâr" (mağara arkadaşı) edindiği[7] Hz. Ebû Bekir hakkında, *"Onun bize öyle iyilikleri var ki onların mükâfatını kıyamet günü ona ancak Allah verecektir."*[8] diyerek övgüde bulunmuştu. Hicret yolculuğunun bu dayanılması zor sıkıntılı anlarında örülen dostluk köprüsü, eşine ender rastlanan, güçlü, samimi ve herkese örnek olabilecek bir arkadaşlık ifadesi olmuştu.

Hz. Peygamber (sav), bütün dostlukların ötesinde en yüce ve en mümtaz dost ve sevgili olarak Yüce Allah'ı kendisine "halîl (özel dost)" edinmiş ve bu müstesna dostluğu yalnızca O'na has kılmıştı.[9] O, Hz. Ebû Bekir'i bile bu özel dostluğuna (hullet) ortak etmemişti. Onu ve onun gibi yakın arkadaşlarını bir "sâhib" (yâren), bir "sadîk" (arkadaş) ve bir "ihve" (kardeş) olarak görmüştü. Âyet ve hadislerde *"halîl, sâhib, sadîk, velî* ve *refîk"* gibi kelimelerle ifade edilen "arkadaş" kelimesi, çeşitli düzeylerdeki "dostluğu" ifade eden bir kavramdır. Bu mânâda Kur'an'da en çok *"velî"* ve *"mevlâ"* kelimesinin kullanıldığı görülür. Söz konusu âyetlerin çoğunda, müminlere ve Peygamber'e (sav) yardımcı olacak, onları koruyacak, bağışlayacak, karanlıklardan aydınlığa çıkaracak gerçek dostun ancak Yüce Allah olduğu ifade edilmektedir.[10]

Kur'an'da dostluk anlamına gelen bir başka kelime ise, *"halîl"*dir. Halîl, çok daha özel bir arkadaşlık ve dostluğu ifade eder. Bu, kalbin derinliklerine nüfuz ederek kökleşen engin bir dostluktur. Kur'an'da, *"...Allah İbrâhim'i dost (halîl) edindi."*[11] âyeti ile zalimlerin âhiretteki pişmanlığına dikkat çeken, *"...Keşke falanı dost (halîl) edinmeseydim."* âyeti,[12] "halîl" düzeyindeki dostluğun daha seçkin, daha içten ve daha güçlü yönüne işaret etmektedir.[13] Bununla birlikte bazı sahâbîler, Allah Resûlü'ne olan sonsuz sevgi ve saygılarını ifade etmek üzere "halîlî" (dostum) ifadesini kullanmışlar, fakat bununla özel bir arkadaşlık ve dostluğu kastetmemişlerdir.

4 B3905 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45.
5 B3922 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45.
6 Tevbe, 9/40.
7 T3670 Tirmizî, Menâkıb, 16.
8 T3661 Tirmizî, Menâkıb, 15.
9 M6176 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 7.
10 Bakara, 2/257; Âl-i İmrân, 3/150; Enfâl, 8/40.
11 Nisâ, 4/125.
12 Furkân, 25/28.
13 "Dostluk", *DİA*, IX, 511.

Nitekim Ebû Hüreyre'nin, "Dostumu (sav) şöyle derken işittim." sözü,[14] Ebu'd-Derdâ'nın ve Ebû Zerr'in, "Dostum bana şu tavsiyede bulundu."[15] şeklindeki ifadeleri bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Sevgili Peygamberimiz risâlet öncesinde iyi arkadaşlara sahipti ve onun câhiliyede edindiği arkadaşları da güzel ahlâk sahibi kişilerdi. Bunlardan biri Sâib b. Abdullah idi. Mekke'nin fethi günü muhtemelen Müslüman olmak için Allah Resûlü'ne gelmişti. Osman b. Afvân ve Züheyr b. Ebû Ümeyye tarafından[16] Resûlullah'ın huzuruna çıkarılan Sâib b. Abdullah, övgü dolu sözlerle Resûlullah'a takdim edilmişti. Resûlullah bu sözleri duyunca, *"Onu bana anlatmayın. O, câhiliye döneminde benim arkadaşımdı."* diyerek arkadaşını zaten tanıdığını ifade etti. Sâib ise Resûlullah'ın bu sözlerine, "Evet yâ Resûlallah, sen ne güzel dosttun!" diyerek karşılık verdi. Daha sonra da en güzel ahlâkla donatılan Sevgili Peygamberimiz, câhiliye döneminde arkadaşlık yaptığı Sâib b. Abdullah'ın şu güzel niteliklerine dikkat çekti: *"Ey Sâib! Câhiliye döneminde edinmiş olduğun güzel ahlâkına bak ve Müslüman olduktan sonra da aynı ahlâkı koru. Misafire ikram et, yetime karşı cömert ol ve komşuna güzel davran."*[17]

Rahmet Elçisi'ne dost olabilmek, onun sevgisini kazanabilmek şüphesiz her sahâbînin en büyük arzusudur. Özellikle İslâm'a yeni girenlerin bu yöndeki çabaları ilginçtir. Amr b. Âs, Mekke'nin fethinden önce Müslüman olmuş, siyasî ve idarî dehaya sahip seçkin sahâbîlerden birisidir.[18] Zât-ı Selâsil Muharebesi sonrası görevini başarıyla yapmanın verdiği cesaretle Allah Resûlü'nün huzuruna çıkmış ve ona zihnini meşgul eden şu soruyu yöneltmişti: "Ey Allah'ın Elçisi! İnsanlar arasında sana en sevimli gelen kimdir?" *"Âişe."* diye cevap verdi Allah Resûlü. "Peki, erkeklerden kim?" diye sordu, *"Onun babası."* buyurdu. Amr, "Sonra kim?" diye sorunca, *"Ömer."* diye karşılık verdi. Amr b. Âs, kendi isminin en sonda sayılacağı korkusuyla artık daha fazla soru sormaktan vazgeçti.[19]

Resûlullah'ın (sav) ashâbı içerisinde kendisine dostluk payesi verdiği kimseler de vardı. O şöyle buyurmuştu: *"Allah'ın benden önce bir topluma gönderdiği her peygamberin, ümmeti içinde havârileri ve sünnetine tâbi olup emirlerine uyan dostları vardır"*[20] Nitekim Kur'an'da da bahsedildiği üzere Hz. İsa'nın havârileri vardı. O, İsrâiloğulları'nı Allah'ın dinine davet ettiğinde onların inkâra meylettiğini anlayınca kimin yanında yer alacağını sormuş, havâriler de, *"Allah yolunun yardımcıları olacaklarını"* ifade etmişler[21] ve onu terk etmemişlerdi. Allah Resûlü, "çok özel arkadaş ve yar-

[14] M586 Müslim, Tahâret, 40.
[15] İM4034 İbn Mâce, Fiten, 23; M4755 Müslim, İmâre, 36.
[16] EÜ2/322 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, II, 322.
[17] HM15585 İbn Hanbel, III, 425.
[18] EÜ4/232 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 232.
[19] B4358 Buhârî, Meğâzî, 64.
[20] M179 Müslim, Îmân, 80.
[21] Âl-i İmrân, 3/49-52.

dımcı" anlamını taşıyan "havâri" terimini, ashâbı içerisinde zor zamanda büyük fedakârlıklara katlanan bazı dostları için kullanmıştı.[22] Nitekim Medine'de Müslümanların ölümle burun buruna geldikleri Hendek Muharebesi sırasında, Kurayza Yahudileri'nin düşmanla birlik olup ihanet etmeleri üzerine daha da kritikleşmiş olan o zorlu şartlarda, düşmanların durumunu öğrenip haber getirecek birine ihtiyaç doğmuştu.[23] Resûl-i Ekrem (sav), ashâbı içerisinde bu zorlu görevi üstlenecek birini arıyordu. İki defa, *"Bana düşman hakkında kim bilgi getirir?"* diye sorduğu hâlde, Zübeyr b. Avvâm'dan başka hiç kimse ortaya çıkmadı. Her defasında öne çıkarak bu göreve talip olan Zübeyr b. Avvâm oldu. Allah Resûlü onun bu gözü pek, kahramanca tavrı üzerine, *"Her peygamberin bir havârisi vardır. Benim havârim de Zübeyr'dir."* buyurdu.[24]

Resûl-i Ekrem'in dostları ve arkadaşları içerisinde "sâhibü's-sır" (sır sahibi, sırdaş) diye bilinen kimseler de vardı. Medine'de doğup büyümüş, Peygamber Efendimiz tarafından Ammâr b. Yâsir'le kardeş ilân edilmiş Huzeyfe b. Yemân bunlardan birisiydi.[25] Sahâbîler gizemli gibi gördükleri bazı haberleri, sadece Huzeyfe'den duydukları için ona, "Peygamber'in sırdaşı" derlerdi.[26] Huzeyfe (ra), bu vasfı taşıma sebebine ilişkin şöyle bir açıklama yapmıştı: "Vallahi, yaşadığım şu andan itibaren kıyamete kadar olacak her çeşit fitneyi insanlar içerisinde en iyi bilen benim. Bu, Resûlullah'ın benden başka kimseye söylemeyip sadece bana sır olarak vermesinden kaynaklanan bir şey değildir. Aksine Resûlullah benim de bulunduğum bir mecliste fitneler hakkında konuşuyordu. Fitneleri saymaya başladı... Bugün orada bulunanlar arasında benden başka hayatta kalan yoktur."[27] Allah Resûlü, bilinmesi gereken hususlarda genele hitap eder ve herkesi bilgilendirirdi. Bununla birlikte gerek aile içi özel durumları, gerekse maslahat gereği bazılarının bilmesinde fayda gördüğü hususları da uygun gördüklerine bildirirdi.[28]

Allah Resûlü her zaman ashâbının arasındaydı. Beşer üstü âlemle ilişki içerisinde olmasına rağmen tevazuunu ve tabiîliğini hiçbir zaman kaybetmemişti. Etrafındaki insanlarla ve arkadaşlarıyla ilişkisinde hep onlardan birisi gibi davranırdı. Bu doğallığının garip karşılandığı zamanlar da oluyordu. Bir Kurban Bayramı günü, bayram namazı kılındıktan sonra, halk yemek için bir araya toplanmıştı. Topluluğun sayısı artınca Resûlullah da diz çöküp sofraya oturdu. Orada bulunan bir bedevî Hz. Peygamber'e, "Bu nasıl oturuş?" diye sorunca Hz. Peygamber, *"Şüphesiz ki Allah beni mü-*

[22] İE1/457 İbnü'l-Esîr, *Nihâye*, I, 457.
[23] B3720 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 13.
[24] B2846 Buhârî, Cihâd, 40; M6243 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 48.
[25] ST3/248 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 250.
[26] B3743 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 20.
[27] M7262 Müslim, Fiten, 22.
[28] M6313 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 98; B6289 Buhârî, İsti'zân, 46; M6270 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 68.

tevazı bir kul eyledi. Zalim ve inatçı bir kimse eylemedi."[29] buyurdu. Zira o (sav), kendisini onlardan farklı birisi olarak göstermek istemiyor, bir kul olduğunu her fırsatta dile getiriyordu.[30] Veda Haccı esnasında ashâbını bırakıp Mekke'de, Kâbe'nin hemen yanındaki, yakınlarına ait evlerden birinde kalmayı kabul etmemişti. Bu teklifi, amcası Ebû Tâlib'in kızı olan Ümmü Hânî yapmıştı. Allah Resûlü (sav) sıkıntılı da olsa Ebtah'ta ashâbı ile birlikte açık arazide kalmayı tercih etti.[31]

Müslümanların önderi ve devlet başkanı olan Sevgili Peygamberimiz, ashâbı ile ilişkisinde bu konumunu ön plana çıkarmazdı. Huzuruna gelip kendisiyle konuşurken titreyen bir kişiyi, *"Korkma! Ben bir kral değilim. Ben sadece, kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum!"*[32] sözleriyle rahatlatmıştı. Gerçekten de Resûlullah ikili ilişkilerde ashâbı ile aynı düzeye inerek tevazu gösterir ve bu şekilde iletişim kurardı. Bir meclise girdiğinde kendisini tazim için ayağa kalkmak isteyenlere engel olurdu.[33] Herkes gibi yerde oturur, sofrası yere kurulur, kaba kumaştan elbiseler giyer, eşeğe biner ve bindiği hayvanın terkisine başkalarını alırdı.[34]

Resûl-i Ekrem (sav) arkadaşları için daima fedakârlık yapardı. Onlarla birlikte olduğu ortamlarda en küçüğünden en büyüğüne kadar herkese ayrı bir değer verir, onları kıymetli addederdi. Yeri geldiğinde onlara kendi elleriyle su ikram ettiği bile olmuştu. Şöyle ki bir sefer sırasında akşam olmuş, topluluk susuzluktan bitkin düşmüştü. Geceyi geçirmişlerdi ama sabah olunca herkes susuzluktan sızlanmaya başladı. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer de oradaydı. Onlar topluluğu sakinleştirmek için, "Ey insanlar! Allah Resûlü (sav) suyu önce kendisi içip sizi sonraya bırakacak değildir!" dediler. Güneş yükseldikçe susuzluk daha da artıyordu. Ashâbdan Ebû Katâde'nin yanında bir kırba su vardı. Resûlullah (sav) ondan su kırbasını istedi ve dağıtmaya başladı. Bir yandan dağıtıyor, diğer taraftan da suyun herkese yeteceğini telkin ediyordu. O gün üç yüz kişi o kaptan su içti. İçmeyen bir Allah Resûlü, bir de Ebû Katâde kaldı. Peygamber (sav), *"Ebû Katâde! Sen de iç!"* buyurdu. Sonra Resûlullah (sav), *"Cemaate su ikram eden, en sona kalır."* diye ekledi.[35]

Allah Resûlü'nün arkadaşlarına ve can yoldaşlarına gösterdiği bu tevazu ve yakınlık elbette ki karşılıksız kalmıyordu. Ashâb da her fırsatta Allah Resûlü'ne olan sevgi ve bağlılıklarını ifade etmekteydiler. Onlara göre kendilerine Allah Resûlü'nden daha sevimli gelen kimse yoktu.[36] Meselâ, bir gün genç-ihtiyar her kesimden insanın bulunduğu bir mecliste Allah

29 D3773 Ebû Dâvûd, Et'ıme, 17; AV10/178 Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, X, 178.
30 MA19543 Abdürrezak, *Musannef*, X, 415.
31 VM3/1099 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1099.
32 İM3312 İbn Mâce, Et'ıme, 30.
33 İM3836 İbn Mâce, Dua, 2; T2754 Tirmizî, Edeb, 13.
34 MA19555 Abdürrezâk, *Musannef*, X, 418.
35 HM22913 İbn Hanbel, V, 298.
36 TŞ336 Tirmizî, *Şemâil*, 151.

Resûlü'ne içecek ikram edilmişti. Önce kendisi içti, sonra sağında bulunan ve henüz çocuk yaşta olan kuzeni Abdullah b. Abbâs'a,[37] *"Delikanlı! Bunu yaşlılara vermeme müsaade eder misin?"* diye sordu. O da, "Senden gelen hakkımı hiç kimseyle paylaşamam yâ Resûlallah!" diye karşılık verdi.[38]

Allah Resûlü, kölesi Zeyd b. Hârise'yi azat ettiğinde de aynı bağlılığı görmüştü. Kardeşi Cebele b. Hârise, artık hür olan Zeyd b. Hârise'yi götürmeye gelmiş ancak Zeyd, kardeşinin yanında şöyle demişti: "Ey Allah'ın Elçisi! Sana hiç kimseyi tercih etmem!"[39] Bu tablo, yârenlerinin onun eşsiz dostluğu ve arkadaşlığı karşısındaki civanmertlik ve vefakârlıklarını göstermektedir.

En sıkıntılı zamanlarda Resûl-i Ekrem'in yanı başından ayrılmayan ashâbı, ona olan güvenlerini hiçbir zaman yitirmemişlerdi. Kur'an'ın da işaretiyle kader arkadaşları Hz. Peygamber'i kendi canlarından daha kıymetli bilmişler, onu kendilerine tercih etmişlerdi.[40] Allah Resûlü de onlara güveniyordu. Zira hakiki arkadaşlık karşılıklı güven ve özveri isterdi. Mekke'nin fethi günü Resûlullah, yeni Müslüman olan Kureyş liderlerine gönüllerini İslâm'a ısındırmak için bol miktarda ganimet vermişti. Ensardan bazı kimseler Kureyş müşriklerine verilen ganimetin hikmetini anlayamamışlar ve bu durumu sorgulamaya başlamışlardı. Bu durum Peygamber Efendimize ulaşınca, ensarı davet edip onlara durumu izah etmiş ve kendisinin onlara ne kadar güven duyduğunu şu sözlerle ifade etmişti: *"Eğer hicret olmasaydı elbette ben ensardan bir kimse olurdum. Eğer insanlar bir vadi veya dağ yolunu tutsalar muhakkak ben ensarın vadisini yahut dağ yolunu tutardım."*[41]

Allah Resûlü, ashâbın bazen küçük çaplı da olsa kendi aralarında yaşadıkları ihtilâflarına şahit olur ve büyük bir âlicenaplık göstererek tartışmanın büyümesini önlerdi. Nitekim onun en yakınında yer alan arkadaşlarından Hz. Ali, Ca'fer ve Zeyd'den (ra) her biri, kaza umresi sonrasında Mekke'den Medine'ye getirilen Hz. Hamza'nın kızı Ümâme'nin himayesine kendisini ehil görmekteydi. Neticede onun kimin himayesinde kalması gerektiği konusunda tartışmışlar ve davayı Resûl-i Ekrem'e taşımışlardı. Allah Resûlü onları tek tek dinledikten sonra sırasıyla Zeyd'e, *"Sen benim dostumsun. Bu kızın da dostusun."*, Ali'ye, *"Sen benim kardeşim ve dostumsun."*, Ca'fer'e ise *"Sen de hem bedenen hem de ahlâken bana benziyorsun."* demiş ve her birine ayrı ayrı iltifat ederek gönüllerini almıştı.[42] Sonuçta Ümâme'yi, *"Teyze, anne konumundadır."* diyerek Ca'fer'in eşi olan teyzesi Esmâ bnt. Umeys'e vermişti.[43]

[37] İF1/282 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 282.
[38] B2366 Buhârî, Müsâkât, 10.
[39] T3815 Tirmizî, Menâkıb, 39.
[40] Ahzâb, 33/6.
[41] B4330 Buhârî, Meğâzî, 57.
[42] HM2040 İbn Hanbel, I, 231; ST8/158 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 158-159.
[43] B4251 Buhârî, Meğâzî, 44; HM770 İbn Hanbel, I, 98.

Bir keresinde de cennetle müjdelenen ve İslâm'ı ilk kabul eden sahâbîlerden biri olan Abdurrahman b. Avf ile Hâlid b. Velîd arasında böyle bir olay geçmişti. Çıktıkları bir gazvede iki sahâbî arasında anlaşmazlık olmuş, hatta Hâlid b. Velîd tartışmada biraz ileri gitmişti. Allah Resûlü bu konudan haberdar olduğunda, *"Ashâbıma hakaret etmeyin! Bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki eğer biriniz, Uhud (dağı) kadar altını Allah yolunda harcasa bu onlardan birinin bir ölçek ya da yarım ölçek sadakasına erişemez."* buyurdu.[44] Bu sözleriyle Hz. Peygamber (sav), dostlarını ne kadar çok düşündüğünü ve onları incitecek bir şeye hiçbir şekilde izin vermeyeceğini gösteriyordu. *"Dostlarıma hakaret etmeyin."* derken bir anlamda ashâbı ile kendisini bir tutuyor ve onlara karşı olumsuz bir davranışı kendisine yapılmış sayıyor, onları koruyup kollamak için elinden geleni yapıyordu.

Allah Resûlü (sav), ashâbının ve dostlarının başına gelen bir sıkıntıya kendi başına gelmiş gibi üzülür ve onların bu sıkıntılarını paylaşırdı. Kur'ân-ı Kerîm, onun bu hâlini şöyle tasvir eder: *"Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir."*[45] Peygamber Efendimiz, dostlarını bir baba şefkatiyle kucaklar, onları hem dünya hem de âhiret yaşantıları için ihtiyaç duydukları konularda en ince detaya kadar bilgilendirirdi.[46] Hastalandıklarında ziyaretlerine gitmeyi ihmal etmez,[47] kimi zaman hasta yatağında yatan bir dostu için gözyaşlarını tutamadığı olurdu.[48] Onlar için ulaşılması güç diğerkâmlık ve fedakârlıklarda bulunurdu.[49] Her ortamda onları son derece zarif ve anlayışlı bir üslûpla eğitir,[50] namazlarını nasıl kılmaları gerektiğiyle yakından ilgilenir ve doğrusunu gösterir,[51] en mahrem konuları bile onlarla paylaşmaktan çekinmezdi.[52] Kendisine danışıp istişare edene yol gösterir,[53] meclisinde bulunanlarla yakından ilgilenip onlara iltifat eder,[54] hediyeler sunarak gönüllerini alır,[55] samimi bir sohbet ortamı oluşturarak seviyeli şakalar yapardı.[56]

Resûlullah (sav), yaşadığı sıkıntı verici olaylar karşısında da kendisine yakın gördüğü dostları ve arkadaşlarıyla görüşür, onlarla dertleşirdi. Nitekim bir sefer esnasında Hz. Âişe'nin iftiraya uğradığı meşhur İfk Hadisesi'nde, vahyin gecikmesi üzerine çok sıkıntılı anlar yaşamış ve bir çıkış yolu bulabilmek için konuyu ashâbı içerisinde en yakın dostları olan Hz. Ali ve Hz. Üsâme'yle müzakere etmişti.[57] Böylece hem kendi sıkıntısını paylaşmış hem de ashâbına değer verdiğini göstermişti.

[44] M6488 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 222; D4658 Ebû Dâvûd, Sünnet, 10.
[45] Tevbe, 9/128.
[46] D8 Ebû Dâvûd, Tahâret, 4; N40 Nesâî, Tahâret, 36.
[47] B194 Buhârî, Vudû', 44; M4209 Müslim, Vasiyye, 5.
[48] B1304 Buhârî, Cenâiz, 44; M2137 Müslim, Cenâiz, 12.
[49] HM4009 İbn Hanbel, I, 423; B2097 Buhârî, Büyû', 34.
[50] M1199 Müslim, Mesâcid, 33.
[51] HM19204 İbn Hanbel, IV, 340.
[52] M707 Müslim, Hayız, 27.
[53] D3542 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 83.
[54] TŞ337 Tirmizî, *Şemâil*, 151; T1919 Tirmizî, Birr, 15.
[55] B2657 Buhârî, Şehâdât, 11.
[56] D5000 Ebû Dâvûd, Edeb, 84; HM7115 İbn Hanbel, II, 227.
[57] B4141 Buhârî, Meğâzî, 35; M7020 Müslim, Tevbe, 56.

"İyiliklerin en hayırlısı, evlâdın baba dostlarını ziyaret etmesidir."[58] buyuran Allah Resûlü (sav), kendi dostlarına değer verdiği gibi sevdiklerinin dostlarına da yakınlık gösterirdi. *"Bana onun sevgisi bahşedildi."* dediği ilk eşi Hz. Hatice vefat ettikten sonra bile Resûlullah, eşinin dostlarını unutmamıştı. Resûlullah (sav) herhangi bir sebeple hayvan kestiğinde bunun etinden Hz. Hatice'nin dostlarına gönderilmesini isterdi.[59] Hz. Hatice'ye olan bu bağlılığından ötürü Hz. Âişe tarafından kıskanıldığını bildiğimiz Sevgili Peygamberimiz, kimi zaman bizzat Hz. Hatice'nin dostlarını bir bir bulur ve onlara ikramda bulunurdu.[60]

Resûl-i Ekrem (sav) dost seçimi konusunda ashâbına, *"Kişi arkadaşının dini üzeredir. Öyleyse her biriniz kiminle arkadaşlık ettiğine dikkat etsin."*[61] tavsiyesinde bulunmuştu. Onun (sav) dostları da kendisi gibi güzel ahlâklı, sadık ve vefakâr insanlardı. Ancak Yaratıcısı'na karşı sorumluluklarını yerine getiren bir dost, insanın dünya ve âhiret mutluluğuna katkıda bulunabilirdi. Bu nedenle Allah Resûlü, *"Bilesiniz ki! İçinizden benim dostum olanlar, takva sahibi kimselerdir."*[62] buyurmuştu.

Bugün olabildiğince yalnızlaşan insan, başı sıkıştığında, hastalandığında ya da tek başına kaldığında hiçbir menfaat beklemeden ona elini uzatıverecek ve sıkıntılarını paylaşacak dostluklara muhtaçtır. Hem dünyada sıkıntılarını ve mutluluklarını paylaşacak hem de âhirette onu selâmete çıkaracak gerçek dostluklara. Hiçbir menfaat gözetmeden karşılıksız sevmek, dost bildiğine sadakatle bağlanmak, vefa ile onu her zaman gözetip kollamak günümüzde neredeyse kaybetmek üzere olduğumuz değerler arasındadır. Bu değerleri yeni nesillere aktarmayı ve sırf Allah için sevmeyi, Allah için dostluklar kurmayı onlara öğretmek Resûlullah'ın dostluklarını tanımakla mümkündür. Menfaatler sona erdiğinde dostluklar ve arkadaşlıklar son bulabilir. Allah için sevmek ise karşılığını sadece Allah'tan bekleyerek sevmek, dostuna tutunmak, onu kendisi gibi bilmektir. Hiçbir menfaat böyle bir dostluğu sonlandıramaz. Allah Resûlü'nün, kendisini "Anam babam sana feda olsun!" diyecek kadar içten seven ashâbı ile kurduğu ve hiçbir kişisel çıkar karşısında bozulmayan dostluklar, müminler için gerçek dostluğun en güzel örnekleridir.

[58] M6513 Müslim, Birr, 11.
[59] M6278 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 75.
[60] T3875 Tirmizî, Menâkıb, 61.
[61] D4833 Ebû Dâvûd, Edeb, 16; T2378 Tirmizî, Zühd, 45.
[62] MA19897 Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 55.

HZ. PEYGAMBER'İN ÜMMETİNE DÜŞKÜNLÜĞÜ

ÜMMETİM! ÜMMETİM!

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
”إِنَّمَا مَثَلِى وَمَثَلُ أُمَّتِى كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَوْقَدَ نَارًا، فَجَعَلَتِ الدَّوَابُّ
وَالْفَرَاشُ يَقَعْنَ فِيهِ، فَأَنَا آخِذٌ بِحُجَزِكُمْ وَأَنْتُمْ تَقَحَّمُونَ فِيهِ.“

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Benimle ümmetimin durumu (geceleyin) ateş yakan kimsenin hâline benzer. Böcekler ve kelebekler o ateşe düşmeye başlar. İşte ben de sizler ateşe girerken kuşaklarınızdan tutup engellemeye çalışıyorum."
(M5955 Müslim, Fedâil, 17)

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إِلاَّ وَأَنَا أَوْلَى النَّاسِ بِهِ فِى الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، اقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ: ﴿النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ﴾ فَأَيُّمَا مُؤْمِنٍ تَرَكَ مَالاً فَلْيَرِثْهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كَانُوا، فَإِنْ تَرَكَ دَيْنًا أَوْ ضِيَاعًا فَلْيَأْتِنِى، وَأَنَا مَوْلاَهُ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِى قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ أَبِى قَتَادَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"إِنِّى لأَقُومُ فِى الصَّلاَةِ أُرِيدُ أَنْ أُطَوِّلَ فِيهَا، فَأَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ فَأَتَجَوَّزُ فِى صَلاَتِى، كَرَاهِيَةَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمِّهِ."

حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ دَعَاهَا لِأُمَّتِهِ. وَإِنِّى اخْتَبَأْتُ دَعْوَتِى شَفَاعَةً لِأُمَّتِى يَوْمَ الْقِيَامَةِ."

Ebû Hüreyre'nin (ra) naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ben, dünyada ve âhirette her müminin diğer insanlardan öncelikli olan velîsiyim. Dilerseniz 'Peygamber, müminlere kendi canlarından daha yakındır.' âyetini okuyun. Geride mal bırakan her mümine, asabesi (baba tarafından akrabası) olanlar mirasçı olsun. Eğer borç ya da himayeye muhtaç çoluk çocuk bırakırsa, bana gelsin. Zira onun velîsi benim."*

(B4781 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 1)

Abdullah b. Ebû Katâde'nin, babası Ebû Katâde'den naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bazen uzun (bir kıraat ile) kıldırmak niyetiyle namaza dururum da bir çocuğun ağlamasını işitir ve annesine sıkıntı vermek istemediğim için namazımı kısa tutarım."*

(B707 Buhârî, Ezân, 65)

Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Her peygamberin ümmeti için yaptığı bir dua vardır. Ben ise duamı kıyamet gününde ümmetime şefaat için sakladım."*

(M494 Müslim, Îmân, 341)

Resûlullah (sav) Medine'ye gitmek üzere Mekke'den yola çıkmıştı. Yanında bulunan sahâbenin ileri gelenlerinden Sa'd b. Ebû Vakkâs, seyahat esnasında yaşadığı bir hatırasını şöyle anlatıyordu:

"Azverâ'ya yaklaştığımız zaman Resûlullah bineğinden indi. Ellerini kaldırıp Allah'a bir süre dua ettikten sonra secdeye kapandı ve uzun bir süre secdede kaldı. Daha sonra kalktı, ellerini kaldırıp bir süre daha Allah'a dua etti ve sonra tekrar secdeye varıp uzun süre secdede kaldı. Sonra kalktı, ellerini kaldırıp bir süre daha Allah'a dua ettikten sonra yine secdeye kapandı. Resûl-i Ekrem ardından şöyle buyurdu: *'Ben Rabbimden niyazda bulundum ve ümmetim için şefaat et(mek iste)dim. Bana ümmetimin üçte birini bağışladı. Bunun üzerine Rabbime şükretmek için secdeye vardım. Sonra başımı kaldırıp ümmetim için (tekrar) Rabbimden dilekte bulundum. Bana ümmetimin üçte birini (daha) bağışladı. Bunun üzerine Rabbime şükrümün ifadesi olarak (ikinci defa) secdeye vardım. Sonra başımı kaldırıp ümmetim için Rabbimden (üçüncü defa olmak üzere) dilekte bulundum. Bunun üzerine benim için ümmetimin son üçte birini de bağışladı. Rabbime şükrümü eda etmek üzere (üçüncü kez) secdeye vardım.'"*[1]

Böyle bir davranışın sahibi ancak bütün hayatını ümmetinin selâmetine adayan bir peygamber olabilirdi. Ümmetinden bir kişinin bile rahmetten yoksun kalmasına gönlü razı değildi ve sıcak kumlara yüz sürerken bütün çabası ateşten uzak tutmaktı onları. Ve bu çabanın neticesinde, Yüce Allah, Hz. Peygamber'e ümmet olan, tevhide inanan, çeşitli günahlar işlemiş olsa da şirk koşmayan müminlerden dilediğini bağışlayacaktı.[2]

Allah Resûlü, ümmetine olan eşsiz sevgi ve merhametinin neticesinde, dünya ve âhiret saadeti için onlara tavsiyelerde bulunurdu. Kimi zaman verdiği bildirinin öneminden dolayı heyecanlanır, gözleri kızarır, sesi yükselir, sanki düşman tehlikesine karşı bir orduyu uyarıyormuşçasına celâllenirdi.[3] Bir defasında kendisiyle ümmetinin hâlini şöyle anlatmıştı: *"Benimle ümmetimin durumu (geceleyin) ateş yakan kimsenin hâline benzer. Böcekler ve kelebekler o ateşe düşmeye başlar. İşte ben de sizler ateşe girerken kuşaklarınızdan tutup engellemeye çalışıyorum."*[4] Rahmet Elçisi'nin ümme-

[1] D2775 Ebû Dâvûd, Cihâd, 162.
[2] Nisâ, 4/116.
[3] M2005 Müslim, Cum'a, 43.
[4] M5955 Müslim, Fedâil, 17.

tine olan düşkünlüğünü Yüce Rabbimiz şöyle ifade eder: *"Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı raûf (çok şefkatli) ve rahîm (çok merhametli)dir."*[5] Allah ümmetine olan bu şefkatinden dolayı onu kendi isimlerinden "raûf" ve "rahîm" ile nitelendirdi.

Allah, Elçisi'nin merhametine kendi merhameti gibi bir mânâ yükledi. Merhametini merhametine kattı, merhametiyle birlikte andı: *"Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın!"*[6] Allah Resûlü'nün ümmetine olan düşkünlüğü aslında risâletinin ayrılmaz bir vasfıdır, başkası düşünülemez zaten. *"Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir."*[7] şeklindeki ilâhî buyruk, nübüvvet görevinin içine şefkati koyma iradesine işaret etmesinin yanı sıra Allah Resûlü'nün müminlere karşı himaye edici görevine de vurgu yapmaktadır. Himaye edici ama aynı zamanda mütevazı ve merhamet dolu bir ilişkidir bu. Bu şefkate hiçbir dünyevî menfaat ve kaygı da bulaşmamıştır. *"...Müminlere karşı alçak gönüllü ol!"*[8] şeklindeki emir cümlesi aslında Resûlullah'ın ümmetiyle olan ilişkisini tarif etmektedir.

Resûl-i Ekrem'in ümmetine düşkünlüğü onların Allah'a yakınlıkları ölçüsündeydi. Çünkü bunda belirleyici olan ve ilişkilere şekil veren peygamberlik vazifesiydi. Kişisel sevgisi ile risâletinin gerekleri âdeta bütünleşmişti. Olgusal olarak peygamberliği Allah'ın insanlara bir rahmetiydi ve insanlara şefkatinin de ölçüsüydü. *"(Kâfir olarak ölüp) cehennem ehli oldukları onlara açıkça belli olduktan sonra, akraba dahi olsalar, (Allah'a) ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır ne de inananlara."*[9] âyeti af ve merhamet ile iman arasındaki ilişkiyi ne kadar güçlü vurgulamaktadır. Buna karşılık inananlar için Rabbinden af dilemek nebevî bir gereklilikti. *"Bil ki Allah'tan başka ilâh yoktur. Hem kendinin hem de mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarının bağışlanmasını dile."*[10] Nitekim af dilemede müminleri kendinden ayırmayan Allah Resûlü, âhirette, *"Yâ Rabbi, ümmetim, ümmetim!"* diyerek ümmetinin affını dileyecekti.[11]

Ebû Hüreyre'nin anlattığına göre, Hz. Peygamber (sav) bir gün mezarlığa gitmişti. Orada yatanlara, *"Selâm size ey müminler diyarının sakinleri! Biz de inşallah size katılacağız."* diyerek selâm verdikten sonra sözlerine şöyle devam etti: *"Kardeşlerimizi (dünyada) görmüş olmayı çok arzu ederdim."* Sahâbîler, "Biz senin kardeşlerin değil miyiz yâ Resûlallah!" dediler. *"Siz benim sahâbîlerimsiniz."* karşılığını verdi ve devam etti: *"Kardeşlerim ise henüz gelmeyenlerdir"* buyurdu. Sahâbîler, "Senin ümmetinden olup

[5] Tevbe, 9/128.
[6] Âl-i İmrân, 3/159.
[7] Şuarâ, 26/215.
[8] Hicr, 15/88.
[9] Tevbe, 9/113.
[10] Muhammed, 47/19.
[11] B7510 Buhârî, Tevhîd, 36; M479 Müslim, Îmân, 326.

da henüz dünyaya gelmemiş olanları nasıl tanıyacaksın yâ Resûlallah?" diye sordular. Buna karşılık Peygamber Efendimiz, *"Ne dersiniz; bir adamın simsiyah bir at sürüsü içinde alınlarında ve ayaklarında beyazlık bulunan atları olsa, kendi atlarını tanımaz mı?"* diye sordu. Sahâbîler, "Evet (tanır), yâ Resûlallah" dediler. Resûl-i Ekrem (sav), *"İşte onlar da (kıyamet günü) abdestten dolayı alınları ve ayakları nurlu olarak gelirler. Ben havuza onlardan önce varacağım..."* buyurdu.[12]

O, Rahmet Peygamberi idi ve imha etmek için değil ihya etmek için vardı. Hayat veren tebliğini canlara dokundurmaktı gayesi. Artık canlar ona yakın, o canlara daha yakın olacaktı. Nitekim müminlere canlarından daha yakındı. *"Peygamber, müminlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri, onların analarıdır..."*[13] âyet-i kerimesi Resûlullah'ın ümmetiyle arasındaki ilişkiye ilâhî bir düzen getirmekteydi. Buna göre Hz. Peygamber'in ümmetine sevgisi soyut bir duygusallıktan ibaret olmadığı gibi uhrevî kurtuluşla da sınırlı değildi. Zira o (sav), onları hem maddî hem de manevî bakımdan desteklemekteydi. Kutlu Elçi, insanların kalplerine imanı fısıldamış, kökleşen iman muhkem kalelere dönüşmüştü zaten. Hz. Peygamber'in (sav) varlığı başlı başına bir güven kaynağı idi ve duası uhrevî kaygılarını teskin ediyordu. *"...ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir. Allah, hakkıyla işitendir, bilendir."*[14]

Öyle ya onun duası da müminler için bir rahmetti. Ve ümmetini duasının bereketinden mahrum bırakmamak için elinden geleni yapardı. Âlemlere rahmet olan Allah Resûlü,[15] ümmeti için rahmet kaynağı olan duasını onlardan esirgemiyor ve hem dünya hem de âhiret için yaptığı dualarında onlara yer veriyordu.[16] Bir gün Resûlullah (sav) ashâbıyla yürürken yeni bir kabir gördü. Kabrin kime ait olduğunu sordu. Onlar da "Falan oğullarının azatlısı falan kadınındır." dediler. Resûlullah (sav) kadını tanımıştı. *"Öğle vakti ölmüştü. Siz öğle uykusundaydınız, biz de onun için seni uyandırmak istemedik."* dediler. Bunun üzerine Resûlullah (sav), oradakilerin, arkasında saf tutmalarını sağladı ve dört tekbir alarak kadına cenaze namazı kıldırdı. Sonra da şöyle buyurdu: *"Ben aranızda olduğum sürece biri öldüğünde mutlaka onu bana haber verin. Benim o kimseye cenaze namazı kılmam rahmettir."*[17] Bir defasında da sahâbeden Cerîr b. Abdullah, at üstünde duramadığından şikâyet etmişti de Allah Resûlü onun göğsüne hafifçe vurmuş ve *"Allah'ım, bunu sabit kıl. Onu hem doğru yolu gösteren hem de doğru yolda olan bir kimse eyle!"* diye dua etmişti.[18]

[12] M584 Müslim, Tahâret, 39.
[13] Ahzâb, 33/6.
[14] Tevbe, 9/103.
[15] Enbiyâ, 21/107.
[16] B1006 Buhârî, İstiskâ, 2; M4675 Müslim, Cihâd ve siyer, 129; D2606 Ebû Dâvûd, Cihâd, 78.
[17] N2024 Nesâî, Cenâiz, 94; İM1528 İbn Mâce, Cenâiz, 32.
[18] M6366 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 137; B3020 Buhârî, Cihâd, 154.

Onun ümmetiyle ilişkisinde sosyal mevki farklılığının bir geçerliliği yoktu. Bir kabile reisi ya da bir köle... İstiğfar gibi manevî bir adımda müminleri kendi canından ayrı tutmayan Hz. Peygamber (sav), kurban keserken de ümmetini unutmamış ve boynuzlu bir koçu kurban ettikten sonra şöyle buyurmuştu: *"Bu, benden ve ümmetimden kurban kesemeyenler adınadır."*[19]

Peygamberimizin, *"Yüce Allah'ın Kitabı'nda (da bildirildiği üzere) ben, müminlerin herkesten daha öncelikli velîsiyim..."*[20] sözünü dinlerken insan, Mudar kabilesinden gelenlerin perişan hâllerini görünce onun nasıl etkilendiğini hatırlıyor. Onların bu zavallı, aç, muhtaç ve yoksul hâllerini görünce yüzünün rengi nasıl da değişivermişti. Basit abalarını başlarına geçirerek yalın ayak çıkıp gelen bu fakir insanlar için ashâbını hemen yardıma seferber etmişti. Yardımlar toplanmaya başladığında sevinci hemen yüzüne yansımıştı. Cerîr'in ifadesiyle altınla yaldızlanmış gibi parlamıştı yüzü.[21]

Hz. Peygamber, *"Ben, dünyada ve âhirette her müminin diğer insanlardan öncelikli olan velîsiyim. Dilerseniz 'Peygamber, müminlere kendi canlarından daha yakındır.' âyetini okuyun. Geride mal bırakan her mümine, asabesi (baba tarafından akrabası) olanlar mirasçı olsun. Eğer borç ya da himayeye muhtaç çoluk çocuk bırakırsa, bana gelsin. Zira onun velîsi benim."*[22] sözüyle toplumunun gerçek hamisi olduğunu ortaya koymuştu. Allah Resûlü böylece müminlere ne kadar düşkün olduğunu, onlara ne denli sahip çıktığını, onların sadece peygamberi değil aynı zamanda velîsi de olduğunu bildiriyordu. Öyle bir velî ki sorumlulukları kendisi üstlenirken, hakları sahiplerine yönlendiriyordu. Bir defasında alacak verecek tartışmasına şahit olmuştu da borcunu ödemede zorlanan Abdullah b. Ebû Hadred'e kıyamadığından alacaklısı Kâ'b b. Mâlik'e borcun yalnızca yarısını alması için eliyle işaret etmişti.[23] Bu tavrı müminlere olan sevgisinin onların bireysel ve toplumsal problemleri karşısında sorumluluk ve inisiyatif almayı gerektiren bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.

İnananların küçük büyük bütün sıkıntılarını paylaşabilecekleri bir peygamber vardı aralarında. O, sosyal mevkisine, hür köle, zengin fakir oluşuna bakmaksızın herkesle ilgilenmiş ve davet edenin davetine icabet etmişti.[24] Özellikle fakirlere, yetim ve kimsesizlere değer vermiş, hatta kimi zaman İslâm'ın ilk talebeleri olan fakir Suffe Ehli'nin ihtiyaçlarının kendi çocuklarınınkinden önde tutmuştu.[25] Ashâbı arasında göremediklerini merak ederek sormuş,[26] onların sorunlarını dinleyerek çözmeye çalış-

[19] HM11066 İbn Hanbel, III, 8.
[20] M4160 Müslim, Ferâiz, 16.
[21] M2351 Müslim, Zekât, 69.
[22] B4781 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 1.
[23] B2706 Buhârî, Sulh, 10; M3986 Müslim, Müsâkât, 21.
[24] M5316 Müslim, Eşribe, 142.
[25] HM838 İbn Hanbel, I, 107.
[26] M2215 Müslim, Cenâiz, 71; B458 Buhârî, Salât, 72.

mıştı. Nitekim Ebû Süfyân'ın karısı, bir gün Resûlullah'a gelip kocasının cimriliğinden yakınmış ve ondan izin almadan aile fertleri için harcama yapıp yapamayacağını sormuştu. Peygamber Efendimiz ona örfe uygun bir şekilde ailesi için harcama yapmasında bir sakınca olmadığını söyleyerek, sıkıntısını gidermişti.[27]

Allah Resûlü, ümmetinin şikâyetleriyle doğrudan ilgilenirdi. Hasta olanlar da dertlerini Sevgili Peygamberimizle paylaşırdı ve o onlara maddî ve manevî tedaviler önerirdi.[28] Hastaları ziyaret eder ve onlara Yüce Allah'tan şifa dilerdi.[29] Hasta yatağındaki Sa'd b. Ubâde'yi görünce dayanamayıp ağlamıştı bir seferinde.[30] Sa'd'a ağlayan Müşfik Peygamber, Bi'r-i Maûne şehitlerine nasıl dayansın? Çevre kabilelerden, Müslüman olduklarını söyleyen ve Sevgili Peygamberimizin isteklerini geri çevirmeyeceğini tahmin eden bazı kimseler gelmiş ve ondan muallim istemişlerdi. Allah Resûlü de ensardan yetmiş kişiyi onların yanına verip göndermişti. Fakat onlar yolda ihanet edip bu sahâbîleri pusuya düşürerek hunharca şehid etmişlerdi.[31] Hz. Peygamber (sav) bu olaya öyle üzülmüş ve öfkelenmişti ki otuz sabah bu kabilelere beddua etmişti.[32] Hatta Allah Resûlü'ne on yıl hizmet eden genç sahâbî Enes b. Mâlik, "Ben, Resûlullah'ın (sav) Bi'r-i Maûne günü öldürülen yetmiş sahâbîye üzüldüğü kadar hiçbir askerî birliğe üzüldüğünü görmedim." demişti.[33]

Hep anlayışlıydı ümmetine karşı, hiç sert davranmıyordu, kaba ve katı yürekli değildi.[34] Dinlerini öğrenmek üzere köylerinden çıkıp gelen ve Medine'de misafir olarak kalan bir grubun içindeki Mâlik b. Huveyris'in şu anısı Hz. Peygamber'in yüreğindeki şefkati ifşa ediyor: "Resûlullah'a (sav) gelmiştik, aşağı yukarı aynı yaşta delikanlılardık. Yirmi gece onun yanında kaldık. Resûlullah (sav) çok merhametli ve yumuşak huyluydu. Bizim ailelerimizi özlediğimizi fark etti ve ailelerimizden kimleri bıraktığımızı sordu. Biz de ona haber verdik. Bunun üzerine, *'Ailelerinizin yanına dönün, onlarla birlikte kalın, (burada öğrendiklerinizi) onlara öğretin ve uygulatın. Namaz vakti gelince biriniz ezan okusun, en büyüğünüz de size imam olsun.'* buyurdu."[35]

Hz. Peygamber (sav) ümmetini sıkıntıya sokacak hareketlerden hep kaçındı. Dinî yaşantıda bile onları usandırmayacak kadar hassastı. Nitekim bir defasında şöyle buyurmuştu: *"Bazen uzun (bir kıraat ile) kıldırmak niyetiyle namaza dururum da bir çocuğun ağlamasını işitir ve annesine sıkıntı vermek istemediğim için namazımı kısa tutarım."*[36] Yatsı namazını daha geç kılmalarını istediği hâlde sırf ümmetine zor geleceğini düşündüğü için

[27] M4479 Müslim, Akdiye, 8.
[28] B5684 Buhârî, Tıb, 4; T2080 Tirmizî, Tıb, 29.
[29] M5709 Müslim, Selâm, 47.
[30] B1304 Buhârî, Cenâiz, 44; M2137 Müslim, Cenâiz, 12.
[31] B3064 Buhârî, Cihâd, 184.
[32] M1545 Müslim, Mesâcid, 297; B4095 Buhârî, Meğâzî, 29.
[33] M1550 Müslim, Mesâcid, 302; B6394 Buhârî, Deavât, 58.
[34] Âl-i İmrân, 3/159.
[35] M1535 Müslim, Mesâcid, 292; B631 Buhârî, Ezân, 18.
[36] B707 Buhârî, Ezân, 65.

bunu emretmemişti.[37] Hz. Âişe onun yapmak istediği bazı hayırlı işlerden, insanlar devamlı amel eder de üzerlerine farz olur korkusuyla vazgeçtiğini söylemişti.[38] Nitekim teravih namazını mescitte cemaatle kıldırmaktan vazgeçmesinin sebebi de buydu.[39] Onun bu düşünceleri kolaylaştırıcı tavrına nasıl da denk düşüyor!

Resûlullah, ümmetinin bütün işlerinde sıkıntılarını paylaşmış, onları hafifletmeye çalışmıştı. Bu, nebevî duruşun bir gereğiydi. Kolaylaştırıcı olarak gönderildiğini söylerken[40] kastettiği bu olsa gerekti. O (sav) aynı şehri paylaştığı sahâbîleri için değil kendinden sonra gelecek ümmetiyle ilgili de kaygı taşırdı.[41] Zaman ve mekân sınırı tanımayan uyarıları ümmeti için hep yol gösterici oldu ve olmaya da devam edecek. *"Her peygamberin ümmeti için yaptığı bir dua vardır. Ben duamı kıyamet gününde ümmetime şefaat için sakladım."*[42] cümlesi, ümmetinin selâmeti için geleceğe uzanan ölümsüz arzusunun ötelere taşınmasıydı. Bu, onun hesap günü ümmetinin kurtuluşu için sakladığı, Allah'ın af ve mağfiretine vesile olmasını dilediği duası idi. Her peygamberin sadece kendi kavmine, kendisinin ise bütün insanlığa gönderildiğini telaffuz ettiğinde buna şefaat hakkını da ekleyivermişti.[43] Sanki bununla bütün insanlığı kucaklamak ister gibiydi. Alnını yakan kumların sıcaklığı, ümmetinin affedildiği müjdesiyle onun kalbinde cennet sularının serinliğine dönüşüyordu.

[37] B7239 Buhârî, Temennî, 9; M1445 Müslim, Mesâcid, 219.
[38] B1128 Buhârî, Teheccüd, 5; M1662 Müslim, Müsâfirîn, 77.
[39] M1783 Müslim, Müsâfirîn, 177; B7290 Buhârî, İ'tisâm, 3.
[40] M3690 Müslim, Talâk, 29.
[41] B7068 Buhârî, Fiten, 6; B3792 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 8.
[42] M494 Müslim, Îmân, 341.
[43] B438 Buhârî, Salât, 56; M1163 Müslim, Mesâcid, 3.

İSLÂM ÜMMETİ
EN HAYIRLI ÜMMETSİNİZ

عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ:
سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"إِنَّكُمْ وَفَّيْتُمْ سَبْعِينَ أُمَّةً. أَنْتُمْ خَيْرُهَا، وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللَّهِ."

Behz b. Hakîm'in, babası aracılığıyla dedesinden naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Siz, ümmetlerin sayısını yetmişe vardırdınız. Allah katında o ümmetlerin en hayırlısı ve en değerli olanı da sizsiniz."
(İM4288 İbn Mâce, Zühd, 34)

عَنْ أبى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"نَحْنُ الْآخِرُونَ وَنَحْنُ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ."

عَنْ أبى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"كُلُّ أُمَّتِى يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ، إِلاَّ مَنْ أَبَى"، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَنْ يَأْبَى؟ قَالَ:
"مَنْ أَطَاعَنِى دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ عَصَانِى فَقَدْ أَبَى."

عَنْ أنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"مَثَلُ أُمَّتِى مَثَلُ الْمَطَرِ لاَ يُدْرَى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ آخِرُهُ."

عَنْ أبى مَالِكٍ يَعْنِى الأَشْعَرِيَّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِنَّ اللَّهَ أَجَارَكُمْ مِنْ ثَلاَثِ خِلاَلٍ: أَنْ لاَ يَدْعُوَ عَلَيْكُمْ نَبِيُّكُمْ فَتَهْلِكُوا جَمِيعًا،
وَأَنْ لاَ يَظْهَرَ أَهْلُ الْبَاطِلِ عَلَى أَهْلِ الْحَقِّ، وَأَنْ لاَ تَجْتَمِعُوا عَلَى ضَلاَلَةٍ."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Biz (dünyaya) en son gelenleriz; kıyamet gününde ise en başa geçecek olanlarız."*

(M1979 Müslim, Cum'a, 19)

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav), *"Diretenler hâriç bütün ümmetim cennete girecektir!"* buyurunca, "Ey Allah'ın Resûlü, diretenler kim?" dediler. Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: *"Kim bana itaat ederse cennete girer. Kim de bana karşı gelirse diretiyor demektir."*

(B7280 Buhârî, İ'tisâm, 2)

Enes (b. Mâlik)ten nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ümmetim yağmur gibidir; evveli mi daha hayırlı yoksa sonu mu bilinmez."*

(T2869 Tirmizî, Emsâl, 81)

Ebû Mâlik el-Eş'arî'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah sizi şu üç husustan korudu: Peygamberinizin size bedduası sonucu topluca helâk olmaktan, bâtıl yolda olanların hak yolda olanlara üstün gelmesinden, dalâlet üzerine birleşmenizden."*

(D4253 Ebû Dâvûd, Melâhim, 1)

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Sevgili Peygamberimiz (sav),[1] bu rahmetin neticesinde ashâbına daima nazik davranır onlara şefkatle yaklaşırdı. Onlara hem bu hayata dair bilmeleri gerekeni öğretir hem de âhiret hayatını tasvir eder ve kendilerini ona hazırlardı. Allah Resûlü, yine bir gün ashâbıyla birlikteydi, onlara insanların mahşer günündeki hâllerini anlatmaktaydı:

"Bana bütün ümmetlerin mahşerdeki hâlleri gösterildi. Peygamberlerden biri beraberinde bir kişi ile, diğeri iki kişi ile, bir başkası da beraberinde bir topluluk ile geçmeğe başladı. Bir peygamber de yanında hiç kimse olmadan yapayalnız geçiverdi. Sonra uzakta büyük bir karaltı gördüm. Onların benim ümmetim olmasını umdum. 'Onlar Musa (as) ve ümmetidir, asıl sen şu ufka bak.' denildi. Orada ufku kaplamış büyük bir karaltı gördüm. Sonra, 'Bir de şu taraflara bak!' denildi. O tarafa başımı çevirdiğimde ufku kaplamış çok büyük bir karaltı daha gördüm. Bana, 'İşte bunlar senin ümmetindir. Bunlarla birlikte yetmiş bin kişi daha hesapsız cennete girecektir.' denildi."

Resûllerini sürekli sükûnetle dinleyen ashâb, konuşmanın devamını beklemekteydi. Fakat Resûlullah'ın bir ara oradan ayrılması gerekti. Herkes merak içindeydi. Müjdeli haberin heyecanıyla, hesapsız cennete gireceklerin kimler olduğunu hiçbiri sormamıştı. Resûlullah'ın kendisi de bir açıklama yapmamıştı. Bunun üzerine sahâbîler kendi aralarında konuşmaya başladılar. Bir kısmı, "Bizler şirk içinde doğduk ama Allah'a ve Resûlü'ne iman ettik. Bu sebeple cennete gireriz. Lâkin Allah Resûlü'nün işaret ettiği kimseler bizim oğullarımızdır." dediler. Bazıları ise, "Bunlar fıtrat üzere İslâm toplumu içinde doğan oğullarımızdır." diyorlardı. Devamında birçok görüş daha ortaya atıldı. Ashâbının bu şekilde konuştuğunu duyan Peygamberimiz, yanlarına gelerek şöyle buyurdu: *"(Hesaba çekilmeksizin cennete girecek olan) bu kimseler, uğursuzluğa inanmayan, büyü yapmayan, vücutlarını dağlamayan ve yalnızca Rablerine tevekkül eden kimselerdir."*

Bunun üzerine ashâb-ı kirâmdan Ebû Mihsan künyeli Ukkâşe, üstünde bulunan kaplan postu gibi siyah beyaz çizgili elbiseyi kaldırarak[2] Resûlullah'a doğru ayağa kalktı. Belki de hicret edenlerden olup Uhud ve Hendek gibi savaşlarda Hak yolunda savaşmasının[3] verdiği ümitle ondan

[1] Enbiyâ, 21/107.
[2] B6542 Buhârî, Rikâk, 50.
[3] İBS584 İbn Abdülber, *İstîâb*, s. 584.

şu samimi ricada bulundu: "Ey Allah'ın Resûlü! Benim de o kimselerden olmam için dua ediver." Resûlullah, *"Sen onlardansın."* buyurdu. Bu sefer ensardan olan başka biri kalktı ve Ukkâşe'nin söylediklerini söyledi. Hz. Peygamber ona, *"Ukkâşe seni geçti."* buyurdu.[4]

Bir zamanlar sayıları çok azdı. Sonra suya atılan taşın oluşturduğu halkalar misali dalga dalga çoğalan, büyük bir yüce topluluk hâline geleceklerdi. Onlar, âhirette hem nicelik hem de nitelik açısından Allah ve Resûlü'nün övgüsüne mazhar olacaklardı. Nasıl olmasınlar ki! Allah'ın davetini ihya edecek, unutulan, değiştirilen dinin üzerindeki pası temizleyerek aslına döndürecek olan onlardı. Onların üstünlüğü soya, kabileye, zenginlik veya iktidara değil Allah ve Resûlü'ne olan sadakatlerine bağlıydı. Zira diğer ümmetlerin taşıyamadıkları yükü onlar üstlenmişlerdi. Ümmetinin bu farkını Allah Resûlü bir kıssayla ne kadar da güzel resmediyordu:

"Müslümanlarla Yahudi ve Hıristiyanların hâli şuna benzer: Bir adam bazı kimseleri sabahtan geceye kadar çalışmak üzere ücretle tutar. Bu işçiler günün yarısına kadar çalıştıktan sonra, 'Senin vereceğin ücrete ihtiyacımız yok. Şu âna kadar yaptığımız iş için de para istemiyoruz.' derler. Adam onlara, 'Böyle yapmayın! İşinizin kalanını tamamlayın ücretinizi tam olarak alın.' der. Ama bunu reddederek oradan ayrılırlar. Bunun üzerine adam başkalarını ücretle tutup, 'Şu günü tamamlayın da öncekilere vaad ettiğim gündeliği size tam olarak vereyim.' der. Bu ikinci grup da çalışmaya koyulur. İkindi namazı vakti olunca bunlar da 'İşin senin olsun, yaptığımız çalışmanın ücretini de istemiyoruz, işi bırakıyoruz!' derler. Adam onlara, 'İşinizin kalanını tamamlayın. Zaten günün bitmesine çok az kaldı.' dediyse de bunu reddederler. Adam geri kalan zamanda çalışmaları için yeni işçiler tutar. Onlar gün batıncaya kadar çalışırlar ve önceki iki grubun ücretini de alırlar. İşte bu, onlar ile bu nuru (hidayeti) kabul eden Müslümanların hâline benzer."[5]

Peygamberimizin bir başka benzetmesi ise şöyleydi: *"Geçmiş toplumlara nazaran sizin bu dünyadaki yaşama süreniz ikindi namazı ile güneş batması arasındaki zaman kadardır. Sizinle Yahudi ve Hıristiyanların durumu, işçi çalıştıran şu kimsenin hâline benzer: Bu işveren, 'Bir kîrat ücret karşılığında günün yarısına kadar kim bana çalışır?' der. Yahudiler birer kîrat karşılığında çalışırlar. Sonra, 'Günün yarısından, ikindi namazına kadar bir kîrat ücret karşılığında kim bana çalışır?' der. Bu defa da Hıristiyanlar birer kîrat ücret karşılığında çalışırlar. Sonra sizler ikindi namazından sonra gün batımına kadar ikişer kîrat karşılığında çalışırsınız. Bunun üzerine Yahudi ve Hıristiyanlar kızarlar ve 'Bi-*

[4] B5752 Buhârî, Tıb, 42; M524 Müslim, Îmân, 371; T2446 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 16.
[5] B2271 Buhârî, İcâre, 11.

zim işimiz daha çok ama ücretimiz daha az!' derler. İşveren de 'Ben sizin hakkınızdan herhangi bir şey kestim mi?' der. Onlar, 'Hayır!' derler. Bunun üzerine o, 'O hâlde bu benim ikramımdır, onu dilediğime veririm!' buyurur."[6]

Yüce Allah önceki ümmetlere birçok peygamber göndermişti. Ancak Yahudiler peygamberlerine muhalefet ederek onu yalanlamışlar,[7] Hıristiyanlar da aynı şekilde Hz. İsa'ya (as) sadık kalmayarak onun getirdiği dini tahrif etmişler, peygamberlerini ilâhlaştırmışlardı.[8] Semavî birer din olan Yahudilik ve Hıristiyanlıktan sonra risâlet sancağı bu defa İslâm Peygamberi'ne ve onun ümmetine devredilmişti. Tevhide inanma ve bu uğurda yaşama görevi Muhammed ümmetine verilmiş, Peygamberlerinin tebliğ ettiği dine inanıp iman eden İslâm ümmeti, diğer ümmetlerin aksine dinin aslını korumuş ve böylece Allah'ın lütfuna ve keremine mazhar olmuştu. Aslında farklı zamanlarda farklı milletlere gönderilmiş olsalar da bütün ilâhî dinlerin kaynağı birdi. Her biri aynı vahiyden beslenmekte, aynı ilâhî bildiriye muhatap olmakta, inanç esasları Hz. İbrâhim'e dayanmaktaydı. Üç dinin mensupları da Hz. İbrâhim'i sahiplenmekteydi. Oysa *"İbrâhim, ne Yahudi ne de Hıristiyan idi. Fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslüman'dı. O, müşriklerden de değildi."*[9] ilâhî kelâmın açık ifadesiyle, *"Şüphesiz, insanların İbrâhim'e en yakın olanı, elbette ona uyanlar, bir de bu Peygamber (Muhammed) ve müminlerdir. Allah da müminlerin dostudur."*[10]

Kur'ân-ı Kerîm, emanete ehil olarak görülüp seçilen bu ümmetin[11] iyilikleri yayıp kötülükten nehyettiğini,[12] hayra davet ettiğini,[13] hak ve adaleti yerine getirerek[14] örnek bir ümmet olduğunu[15] bildiriyordu. *"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyar ve Allah'a iman edersiniz."*[16] şeklindeki ilâhî buyrukla örnek ve önder bir nesil olduklarını haber veriyordu. Bu ümmet, Yüce Allah tarafından *"vasat bir ümmet"* olarak takdim ediliyordu.[17] Yani ifrat ve tefritten uzak, inancında, ahlâkında, her davranışında orta yolu tutturan, doğruluk, denge, sağduyu ve adalet timsali bir ümmet idi. Aşırılıktan uzak duruşları, uyumlu ve mutedil tavırlarıyla diğer toplumlar için *"şahit"* yani örnek olma vasfını kazanmışlardı. Her ümmetten bir şahit getirileceği, Hz. Peygamber'in ise onların hepsine şahitlik yapacağı günde[18] Muhammed ümmeti, iyiler için bir örnek ve delil olacaktı.[19]

Hz. Peygamber'in, "Allah katında ümmetlerin en hayırlısı ve en değerli olanı" şeklinde nitelediği[20] insanlık için örnek olan Muhammed ümmeti, üzerindeki sorumluluğu yerine getirerek âhirette de önde gidecekti. Üm-

[6] B3459 Buhârî, Enbiyâ, 50; T2871 Tirmizî, Emsâl, 82.
[7] Mâide, 5/70.
[8] Nisâ, 4/171.
[9] Âl-i İmrân, 3/67.
[10] Âl-i İmrân, 3/68.
[11] Hac, 22/78.
[12] Âl-i İmrân, 3/110.
[13] Âl-i İmrân, 3/104.
[14] A'râf, 7/181.
[15] Bakara, 2/143.
[16] Âl-i İmrân, 3/110.
[17] Bakara, 2/143.
[18] Nisâ, 4/41.
[19] Bakara, 2/143; B3339 Buhârî, Enbiyâ, 3; İM4284 İbn Mâce, Zühd, 34.
[20] T3001 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3; İM4288 İbn Mâce, Zühd, 34.

metinin diğer ümmetlere üstün kılındığını haber veren Peygamberimiz,[21] *"Biz (dünyaya) en son gelenleriz; kıyamet gününde ise en başa geçecek olanlarız. Cennete de ilk giren biz olacağız. Şu kadar var ki onlara bizden önce, bize ise onlardan sonra kitap verilmiştir..."*[22] buyurarak son ilâhî kitabın gönderildiği ümmetini övüyor ve onlara müjde veriyordu. Âhirette suyu baldan tatlı ve kardan beyaz,[23] kaplarının sayısı yıldızlar kadar çok olan[24] havuzundan nasiplenen ümmetinin çokluğu bu övgüye bir sebepti: *"Her Peygamber'in (kıyamet gününde) bir havuzu vardır ve peygamberler havuzlarına gelenlerin fazlalığıyla birbirlerine karşı övünürler. Ben, havuzuna gelenleri en fazla olan peygamber olmayı diliyorum."*[25]

Cennete girenler arasında ümmetinin sayısının fazla olması bir peygamber için nasıl bir mutluluk sebebi olmasın! Oysa davetin ilk zamanlarında sayıları o kadar azdı ki Bedir Savaşı'nda bin kişilik müşrik ordusunu karşısında gördüğünde Peygamberimiz kıbleye dönüp ellerini açarak yalvarmaya başlamıştı: *"Allah'ım! Senden ahdini ve vaadini (yerine getirmeni) istiyorum. Allah'ım! Şu bir avuç İslâm toplumunu helâk edersen (korkarım) yeryüzünde sana ibadet eden kimse kalmayacak."*[26]

İşte ashâb-ı güzînin sadakat ve samimiyetle attığı tohumlar yeşermiş, çağlar ötesinde meyvelerini vermeye devam etmişti. Ümmetinin dünyada ilâhî davete icabeti âhiret nimetleriyle taçlandırılıyordu. O, ümmetine dünyada kılavuzluk ediyor ve kendisine uyan ümmetini, *"Kim bana itaat ederse cennete girer."* sözleriyle müjdeliyordu.[27] Bir seferinde Allah Resûlü, ashâbından kırk kadar kişiyle birlikteyken[28] onlara şöyle seslenmişti: *"Cennete girenlerin dörtte biri olmaya razı mısınız?"* Bunun üzerine ashâb, "Allâhü ekber!" diyerek sevinçlerini ifade ettiler. Resûlullah yine, *"Peki cennete girenlerin üçte biri olmaya razı mısınız?"* diye sordu. Ashâb yine coşkuyla tekbir getirdiler. Ardından Resûlullah şöyle buyurdu: *"Ben sizin cennetliklerin yarısı olmanızı gönülden dilerim. Allah'ı inkâr edenler arasında inananların durumu, ancak siyah bir öküzün sırtındaki beyaz bir kıl veya kızıl bir öküzün sırtındaki siyah bir kıl gibidir."*[29]

Peygamberimizin diğer ümmetler içinde kendi ümmetini fark etmesi hiç de zor değildi. Allah Resûlü, âhirette havuzunun başında beklerken hiç görmediği, kendisinden sonra gelen ümmetini nasıl tanıyacağı sorusuna şöyle cevap vermişti: *"Düşünün bakalım, bir adamın siyah atlar arasında alnı beyaz, ayakları beyaz sekili bir atı olsa onu tanımaz mı?"* Oradakilerin, *"Evet, tanır."* diyerek karşılık vermeleri üzerine de Resûlullah (sav), *"Onlar*

21 HM23640 İbn Hanbel, V, 383.
22 M1979-M1980 Müslim, Cum'a, 19-20; B896 Buhârî, Cum'a, 12.
23 T3361 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 108.
24 T2444 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 15.
25 T2443 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 14.
26 T3081 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 8; HM208 İbn Hanbel, I, 31.
27 B7280 Buhârî, İ'tisâm, 2.
28 M530 Müslim, Îmân, 377.
29 M529 Müslim, Îmân, 376.

kıyamet günü aldıkları abdestten dolayı yüzleri pırıl pırıl parlayarak, abdest uzuvları ışıldayarak geleceklerdir. Ben de onları kevser havuzu başında karşılayacağım." buyurmuştu.[30]

Rahmet Elçisi, ilk İslâm nesli olan dostlarına *"ashâbım"* derken, ümmetinden kendisinden sonra gelenleri ise *"kardeşlerimiz"* şeklinde tanımlamaktaydı.[31] Onunla birlikte yaşayamasalar da onu görmeden seven ve ümmetinden olma şerefine eren müminler hakkında Allah Resûlü'nün ifadeleri ne kadar da güzeldi: *"Ümmetimden beni öyle çok seven kimseler vardır ki onlar benden sonra gelecekler ve her biri ailesini ve malını feda ederek beni görmüş olmayı arzu edecektir."*[32] Onun ümmeti farklı zaman ve mekânlarda yaşasalar da hepsi aynı ruhu taşımaktaydılar. Sahâbe-i kirâmın, Allah Resûlü ile birlikte yaşama şerefi gibi bir bahtiyarlığı var idiyse de aslında aynı değerlere inanan bütün ümmet fazilet sahibiydi. Allah Resûlü, ümmetinin tümünün faziletini şu güzel benzetmesiyle ifade etmekteydi: *"Ümmetim yağmur gibidir; evveli mi daha hayırlı yoksa sonu mu bilinmez."*[33]

Hâtemü'l-enbiyâ olan Sevgili Peygamberimizin önceki peygamberlerin hiçbirine verilmemiş bazı özellikleri olduğu gibi onun ümmetine ait de bazı ayrıcalıklar söz konusu idi. Resûl-i Ekrem'in ifade ettiği üzere, Yüce Allah kendisini diğer peygamberlerden ya da ümmetini diğer ümmetlerden üstün kılmıştı.[34] Önceki ümmetler ibadetlerini ancak belirli mekânlarda yapabilirlerken Peygamberimiz ve ümmetine toprak temiz kılınmış ve tüm genişliğiyle yeryüzü mescit olarak verilmişti. Savaş sonrası elde edilen ganimetler önceki ümmetlere yasaklanmışken Muhammed ümmetine helâl kılınmıştı.[35] Topluca ibadet edecekleri mübarek gün olarak Yahudiler cumartesiyi, Hıristiyanlar ise pazar gününü seçmişken sonradan gelen Müslümanlar mübarek gün olarak cumayı seçmek suretiyle isabet etmişler ve onların önüne geçmişlerdi. Tıpkı bu durumda olduğu gibi en son gönderilen İslâm ümmeti, âhirette de onların önüne geçecek ve Müslümanlar hakkında herkesten önce hüküm verilecekti.[36] Ayrıca Peygamberimiz dünyada büyük günah işlemiş olsalar dahi Allah'ın varlığına ve birliğine inanan ve bu şekilde ölen ümmetini de cennetle müjdeliyordu.[37]

Yeryüzündeki en hayırlı topluluk övgüsüne mazhar olan İslâm toplumu, aldığı sorumluluğu yerine getirerek kıyamete dek varlığını devam ettirecekti. Nitekim Allah Resûlü, *"Ümmetimden Allah'ın emirlerini daima yerine getirecek, kendilerini yalanlayanların ve muhaliflerinin zarar veremeyece-*

[30] N150 Nesâî, Tahâret, 110; M584 Müslim, Tahâre, 39.
[31] M584 Müslim, Tahâret, 39.
[32] M7145 Müslim, Cennet, 12.
[33] T2869 Tirmizî, Emsâl, 81.
[34] T1553 Tirmizî, Siyer, 5.
[35] B438 Buhârî, Salât, 56; M1163 Müslim, Mesâcid, 3.
[36] M1982 Müslim, Cum'a, 22; N1369 Nesâî, Cum'a, 1.
[37] M272 Müslim, Îmân, 153; B5827 Buhârî, Libâs, 24.

ği bir grup var olacaktır. Allah'ın emri (olan kıyamet) gelinceye kadar onlar hep bu doğru yol üzerinde sabit kalacaklardır."[38] buyurmaktaydı.

Ümmetine çok düşkün, inananlara karşı şefkat ve merhamet sahibi olan Resûl-i Ekrem,[39] her fırsatta ümmeti için dua ediyordu. Bir defasında Rabbinden onların kıtlıkla helâk edilmemesini istemişti.[40] Muhammed ümmeti, Allah'ın rahmet ve lütfuyla geçmiş ümmetlerin başına gelen bazı sıkıntılardan da korunmuştu. Nitekim Peygamber Efendimizin belirttiğine göre önceki ümmetler gibi peygamberlerinin bedduasıyla helâk olmayacak, bâtıl yolda olanlar hak üzere olanlara galip gelmeyecek ve sapıklık üzere birleşmeyecek,[41] suda topluca boğularak yok olmayacaklardı.[42] Ancak İslâm ümmetinin yaşayacağı en ciddi sınav, birlik ve beraberlikten koparak fitneye düşmekti.[43] Bu tuzaktan korunmanın yolu ise ümmet ruhu ve bilinciyle yoğrulan, Allah ve Resûlü'nün teşvik ettiği İslâm kardeşliğiydi.

İslâm'ın ilk yıllarında Allah Resûlü'nün yaktığı meşale tutuşup öyle büyüdü ki tüm zamanları aydınlatmaya yetti. İmanla tutuşan gönüller birbirlerine ısındı; ırk, renk, dil, mevki farkları gibi engeller aşıldı, Müslümanlar kardeş oldu, tek vücut oldu. Tek bir öze, inanca bağlı bir ümmet olmanın hazzına ulaşıldı. Namazda kıbleye dönerken, Kâbe'de tavaf ederken bir olmanın en zevkli örneklerini sergilediler. Örnek Peygamber'in örnek ümmeti, kendilerine yüklenen bu ilâhî yükü omuzlayarak övgüye mazhar olurken müjde niteliğindeki duaya da nail oldu:

"Her peygamberin kabul edilen bir duası vardır ve her peygamber duasını evvelce yapmıştır. Fakat ben duamı ümmetime şefaat etmek için kıyamet gününe sakladım. Şefaatime ümmetimden Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölenler erişecektir."[44]

[38] B7460 Buhârî, Tevhîd, 29.
[39] Tevbe, 9/128.
[40] T2175 Tirmizî, Fiten, 14.
[41] D4253 Ebû Dâvûd, Melâhim, 1.
[42] İM3951 İbn Mâce, Fiten, 9; HM22433 İbn Hanbel, V, 241.
[43] T2175 Tirmizî, Fiten, 14.
[44] M491 Müslim, Îmân, 338; T3602 Tirmizî, Deavât, 130.

HZ. PEYGAMBER
BİLGİ ve TECRÜBE İNSANI

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا بَارِزًا لِلنَّاسِ فَأَتَاهُ
رَجُلٌ ...فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"هَذَا جِبْرِيلُ جَاءَ لِيُعَلِّمَ النَّاسَ دِينَهُمْ."

Ebû Hüreyre anlatıyor:
"Resûlullah'ın (sav) halkın arasında bulunduğu bir gün yanına bir adam geldi... Resûlullah (sav) şöyle buyurdu:
'Bu (gelen) Cibrîl'dir, insanlara dinlerini öğretmek için geldi.'"
(M97 Müslim, Îmân, 5)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ قَالَ: سَمِعْتُ أُمَّ سَلَمَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِهَذَا الْحَدِيثِ قَالَ:
يَخْتَصِمَانِ فِى مَوَارِيثَ وَأَشْيَاءَ قَدْ دَرَسَتْ فَقَالَ:
"إِنِّى إِنَّمَا أَقْضِى بَيْنَكُمْ بِرَأْيِى فِيمَا لَمْ يُنْزَلْ عَلَىَّ فِيهِ."

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ، وَإِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَىَّ فَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ فَأَقْضِىَ لَهُ عَلَى نَحْوِ مَا أَسْمَعُ مِنْهُ فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِشَيْءٍ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ فَلاَ يَأْخُذَنَّ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ."

Abdullah b. Râfi' anlatıyor: "Ümmü Seleme'den işittiğime göre miras ve kaybolan mallar hususunda anlaşmazlığa düşen iki kişi Hz. Peygamber'e (sav) geldiğinde o, şu sözleri söylemişti: *'Muhakkak ki ben, hakkında bana vahiy inmemiş olan hususlarda şahsî görüşümle aranızda hüküm veririm.'*"

(D3585 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 7)

Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ben ancak bir insanım. Siz bana bazı davalarla geliyorsunuz. Belki biriniz delilini diğerinden daha güzel ifade eder ve ben de ondan duyduğuma göre onun lehine hüküm vermiş olabilirim. Bu şekilde kime (yanlışlıkla) kardeşinin hakkından bir şey vermişsem asla onu almasın. Zira bu takdirde ona ancak bir ateş parçası vermişimdir."*

(MU1402 *Muvatta'*, Akdiye, 1; B7169 Buhârî, Ahkâm, 20)

Hira dağında inzivaya çekildiği günlerden biriydi. Muhammedü'l-Emîn, hayatında ilk defa böyle bir tecrübe yaşıyordu. Ansızın karşısına çıkan o varlığı hiç tanımıyordu. İşittiği o sözlerin kaynağını da bilmiyordu. Korku ve heyecan içerisinde titreyerek evine döndü. Nihayet biraz dinlenip korkusu geçtikten sonra, *"Kendimden endişe ettim!"* dedi ve başından geçenleri tek tek anlattı hanımına.

"Hayır! Allah'a yemin ederim ki Allah hiçbir vakit seni utandırmaz. Çünkü sen akrabanla ilgilenirsin, işini görmekten âciz olanların yükünü yüklenirsin, yoksula kazanç kapısı sağlarsın, misafiri ağırlarsın, başa gelen her türlü musibette yardım edersin." dedi vefakâr Hatice. Sonra da Peygamber'i yanına alıp Varaka b. Nevfel'e götürdü. Hayli kocamış ve gözleri de görmeyen bu kişi, câhiliye zamanında Hıristiyanlığı seçmiş birisiydi. İbrânîce okuyup yazmayı bilir ve imkân nispetinde İncil'den İbrânîce âyetler yazardı.

Hatice, Varaka'ya, "Amcamın oğlu! Kardeşinin oğlunun söylediklerini dinle." dedi. Varaka, "Kardeşimin oğlu! Ne gördün?" diye sorunca, Resûlullah gördüğü şeyleri kendisine anlattı. Bunun üzerine Varaka şöyle dedi: "Bu gördüğün, Allah'ın Musa'ya (as) gönderdiği Nâmûs (Cebrail) olmalıdır. Ah keşke genç olsaydım. Kavmin seni (bu şehirden) çıkaracağı zaman keşke hayatta olsam!" Bunun üzerine Efendimiz, *"Onlar çıkaracaklar mı beni?"* diye sordu. O da "Evet, senin getirdiğin gibi bir şey getirmiş olan herkes bu düşmanlığa uğramıştır. Eğer senin davet günlerine yetişirsem, sana elimden gelen yardımı yaparım!" dedi. Çok geçmeden Varaka vefat etti.[1]

Varaka, ilk vahiy karşısında heyecanlanan Son Elçi'nin, o gün için eşiyle birlikte kendisine danıştıkları bir bilge idi. Ancak bazı Batılıların iddia ettiği gibi o, Hz. Peygamber'in bir bilgi kaynağı değildi. Muvahhid bir Hıristiyan'dı ve Hz. Muhammed'in son peygamber olarak gönderildiğini ikrar etmişti. Bu gelenin melek, söylediklerinin de vahiy olduğunu Varaka'dan duymak Efendimizi rahatlatmıştı.

Mekke'de doğup büyüyen, ticarî seyahatlerde bulunan her Mekkeli gibi elbette Resûl-i Ekrem'in de belli bir tecrübesi, fetanet sahibi biri olarak

[1] B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.

da ciddi bir birikimi vardı. Ancak Yüce Allah'ın Kur'an'da kesin olarak belirttiği üzere, daha önce ne bir kitaptan okumuştu, ne de eliyle yazmıştı.[2] İddia ettikleri gibi ona herhangi bir insan öğretiyor değildi.[3] Başkalarına yazdırmıyor, kendisine sabah akşam geçmişlerin masallarından oluşan kitaplar da okunmuyordu[4] Aslında o, kitap nedir, iman nedir bilmezdi.[5] Dahası kendisine böyle bir kitap verileceğini de ummazdı. Ancak rahmetiyle Rabbi ona böyle bir kitabı, Kur'an'ı vahyetmişti.[6]

Kendisine uyduğu bir kitabı ve peygamberi olmayan, okuma yazma da bilmeyen, kısacası "ümmî" olan bu Peygamber'in[7] en büyük bilgi kaynağı Rabbinden kendisine indirilen vahiylerdi ve onlara ilk önce kendisi iman etti.[8] İman ve esaslarını, ibadetin çeşitlerini ve rükünlerini, ahlâkî erdemleri ve ahkâmın özünü, kendisine gönderilen ilâhî vahiy sayesinde öğrendi. Resûlullah'ın davranışları sorulduğunda, "Onun ahlâkı Kur'an idi." derken[9] Hz. Âişe bunu anlatmak istemişti. Kur'an vahyi, kırk yaşına kadar Hicaz âdetleriyle yetişen ama her türlü kötülükten sakınan Muhammedü'l-Emîn'i âyet âyet, sûre sûre âdeta yeniden inşa etti. Hem ona öğretti hem de toplumu eğitti. Mekke'de olsun, Medine'de olsun onu hep vahiy yönlendirdi. Mekke'de bunca baskı karşısında sabretmesini emreden de[10] Medine'de müşriklere karşı savaşmasına izin veren de[11] yine Kur'an idi. Neticede o, yaşayan bir Kur'an hâline geldi. Ümmetine de Kur'an'a sarılmayı emretti: *"Size öyle bir şey bıraktım ki ona sıkı sarılırsanız sapıtmazsınız: Allah'ın Kitabı."*[12]

Hz. Peygamber'in sadece ahlâkını değil, onun sünnetini ve sîretini önemli ölçüde Kur'an belirliyordu. Onun birçok tasarrufunun temelinde Kur'an vardı. Bu, bazen doğrudan ve açık bir şekilde herhangi bir âyetten anladığı veya ondan çıkarttığı bir hüküm olabileceği gibi bazen Kur'an'ın bütününden hareketle varmış olduğu bir sonuç da olabiliyordu.

Allah Resûlü, Rabbinden kendisine vahyolunanlara uymakla,[13] insanlar arasında Allah'ın indirdiği kitap ile hükmetmekle emrolunmuştu.[14] Bu emirler gereği Hz. Peygamber, kendisine yöneltilen bazı soruların akabinde âyetler inmişse bu âyetleri tebliğ ediyor, onlarla hükmediyordu.[15] Vahiy gelmemişse cevap vermeden bekliyor, nihayet er veya geç gelen vahiylerle çözüm bekleyen konuyu cevaplıyordu.[16] Vahyin gelmemesi hâlinde daha önce inmiş olan âyetlere dayanarak karar verebiliyordu.[17] Bazen ortaya çıkan bir mesele hakkında mevcut uygulamalara göre hüküm verdikten sonra, o hususlarda inen yeni âyetlerle amel ediyordu.[18] Bazen de Kur'an'ın

2 Ankebût, 29/48.
3 Nahl, 16/103.
4 Furkân, 25/5.
5 Şûrâ, 42/52.
6 Kasas, 28/86.
7 A'râf, 7/157-8.
8 Bakara, 2/285.
9 M1739 Müslim, Müsâfirîn, 139.
10 Hûd, 11/115; Nahl, 16/127.
11 Hac, 22/39; Tahrîm, 66/9.
12 M2950 Müslim, Hac, 147.
13 En'âm, 6/106; Ahzâb, 33/2.
14 Mâide, 5/48.
15 B125 Buhârî, İlim, 47; M694 Müslim, Hayız, 16; Bakara, 2/189, 215, 217, 220, 222.
16 B7309 Buhârî, İ'tisâm, 8; M4145 Müslim, Ferâiz, 5.
17 B2860 Buhârî, Cihâd, 48; M2290 Müslim, Zekât, 24.
18 B4747 Buhârî, Tefsîr, (Nûr) 3; Nûr, 24/6-10; D2214 Ebû Dâvûd, Talâk, 16, 17; Mücâdele, 58/1-4.

yalnızca belli bir âyetine değil de birçok âyetine bütüncül yaklaşmak suretiyle küllî kaideler koyuyor, o doğrultuda hükümler veriyordu. Örneğin, Allah'ın her şeye iyi davranmayı farz kıldığını, bu nedenle öldürmenin kaçınılmaz olduğu savaş ve kısas gibi durumlarda bile öldürmeyi ve hatta hayvan kesimini güzelce yapmayı emreden hadisinde de[19] durum böyleydi. Kutlu Elçi, Yüce Allah'ın bu tavrını, Kur'an'daki iyilik, güzellik veya kısaca ihsan hakkında zikredilen çok sayıdaki âyetlerden çıkarmış, Kur'an'daki ihsan düsturundan hareketle bu sünnetleri ortaya koymuş olmalıydı.

Allah ile Resûlü arasında Kur'an dışında da farklı iletişim şekilleri vardı. Bu iletişim bazen Hz. Peygamber'e Cebrail'in gelmesi ve birtakım bilgiler vermesi şeklindeydi. Allah ile elçiler arasında iletişim sağlamakla görevli olan Cibrîl, değişik vesilelerle Kutlu Elçi'ye bilgiler getirmekteydi. Bir defasında Cebrail (as) kimsenin tanımadığı bir insan kılığında gelmiş, ashâbın huzurunda iman, İslâm ve ihsanın ne anlama geldiğini Hz. Peygamber'e sormuş ve ondan gayet veciz cevaplar almıştı. Aldığı cevapları tasdik edip giden bu zâtın ardından Hz. Peygamber, *"Bu (gelen) Cibrîl'dir, insanlara dinlerini öğretmek için geldi."* buyurmuştu.[20] İlk vahiyler geldiğinde Cibrîl'in gelip Hz. Peygamber'e abdest ve namazı öğretmesi,[21] Kâbe'de iki gün beş vakit namazda ona imamlık yapması, namazların ilk ve son vakitlerini uygulamalı olarak göstermesi,[22] *"Neredeyse onu vâris kılacak zannettim."* dedirtecek kadar komşuya iyi davranmayı tavsiye etmesi[23] bunun örneklerini oluşturur.

Söz konusu iletişimler bazen de ilham veya Hz. Peygamber'in kalbine ilka (düşürme) şeklinde cereyan etmekteydi ve kudsî hadislerin önemli bir kısmı, bu tür iletişimin farklı tezahürleriydi. Gerek Hz. Âişe'nin ifadesiyle "sabahın aydınlığı gibi gerçekleşen" salih rüyaları[24] gerekse uyanıkken kendisine arz edilen bazı manzaralar da söz konusu iletişimlerden addedilebilir. Örneğin, bir gün Yahudi bilginlerden birisinin sorduğu sorulara cevap verdikten sonra Hz. Peygamber'in, *"Bu adam, bana sorduğunu sorana kadar bunlar hakkında hiçbir bilgim yoktu. Ama Allah onları bana bildirdi."*[25] buyurması böyledir. Yine Hz. Peygamber'in, kendisine ümmetinin güzel ve kötü amellerinin arz edildiğini, güzel ameller arasında yoldaki rahatsız edici şeylerin atılmasını da gördüğünü haber vermesi[26] bu duruma örnektir.

Hz. Peygamber, gördüğü sadık rüyalarından da yararlanmaktaydı. O, bu rüyaları yorumlamakta ve o doğrultuda hareket etmekteydi. Gördüğü bazı rüyalarını Yüce Allah er veya geç mutlaka doğru çıkarmaktaydı.[27]

[19] M5055 Müslim, Sayd, 57; D2814 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 10-11.
[20] M93, M97, M99 Müslim, Îmân, 1, 5, 7; B50 Buhârî, Îmân, 37.
[21] HM17619 İbn Hanbel, IV, 162.
[22] D393 Ebû Dâvûd, Salât, 2; T149 Tirmizî, Salât, 1.
[23] B6014 Buhârî, Edeb, 28; M6685 Müslim, Birr, 140.
[24] B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1; M403 Müslim, Îmân, 252.
[25] M716 Müslim, Hayız, 34.
[26] M1233 Müslim, Mesâcid, 57.
[27] Fetih, 48/27.

Nitekim bir rüyasında Mekke'den hurmalıklı bir yere hicret edeceğini görmüş, önce oranın Yemâme ve Hecer olabileceğini düşünmüştü. Sonra oranın, Yesrib (Medine) olduğu anlaşılmıştı.[28]

Hz. Peygamber, Kur'an'da açık bir hüküm bulamadığı konularda kendi görüşüyle hareket eder ve *"Muhakkak ki ben, hakkında bana vahiy inmemiş olan hususlarda şahsî görüşümle aranızda hüküm veririm."* derdi.[29] Allah Resûlü kişisel görüşü ile hüküm verirken kendisinin bir beşer olduğunu ve zâhire göre hüküm verdiğini şöylece dile getiriyordu: *"Ben ancak bir insanım. Siz bana bazı davalarla geliyorsunuz. Belki biriniz delilini diğerinden daha güzel ifade eder ve ben de ondan duyduğuma göre onun lehine hüküm vermiş olabilirim. Bu şekilde kime (yanlışlıkla) kardeşinin hakkından bir şey vermişsem asla onu almasın. Zira bu takdirde ona ancak bir ateş parçası vermişimdir."*[30] Bu nedenledir ki onun aldığı kararların, vahye mi dayandığı yoksa kişisel görüşü mü olduğu bazı sahâbîler tarafından sorulabilmekteydi. Hendek Savaşı'nda Hz. Peygamber, gittikçe şiddetlenen bu savaştan geri çekilmeleri karşılığında Gatafân kabilesine Medine hurmalarının 1/3 mahsulünü vermeyi düşünmüştü. Kendileriyle istişare ettiği Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde ona, "Şayet bu, semadan (Allah'tan gelen) bir emir ise onu derhâl uygula! Eğer bu hususta emrolunmamışsan ama kendi arzun varsa arzu ettiğini uygula! Dinler, itaat ederiz. Yok, bu sadece kişisel bir görüş ise bizim onlara kılıçtan başka verebileceğimiz hiçbir şey yok!" dediler.[31] Hz. Peygamber de *"Şayet bir şey ile emrolunsaydım bu hususta size danışmazdım. Bu, yalnızca size arz ettiğim görüşümden ibarettir."* buyurarak[32] onların görüşünü kabul edip kendi düşüncesinden vazgeçti.

Hz. Peygamber'in kendi görüşüne dayanan bazı söz, karar ve uygulamaları Yüce Allah tarafından isabetli görülmeyerek âyetlerle tashih edilebiliyordu. Bedir Savaşı'nda düşmanları öldürmektense esir alarak onları fidye karşılığında salıvermeye karar vermesi,[33] Tebük Savaşı'na çıkarken bazı bahanelerle izin isteyen münafıklara izin vermesi,[34] münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'ün cenâze namazını kılmaya teşebbüs etmesi,[35] Kureyş'in ileri gelenlerinden birisiyle konuşurken âmâ Abdullah b. Ümmü Mektûm'un gelip söze girmesi üzerine rahatsız olup yüzünü öbür tarafa çevirmesi[36] bu hususun en bariz örneklerindendi.

Hz. Peygamber'in verdiği bir hüküm bazen de Cebrail'in uyarmasıyla düzeltiliyordu. Düşmandan kaçmadan ona sabredip ilerlerken Allah yolunda öldürülmesi hâlinde hatalarının affedilip affedilmeyeceğini

[28] B7035 Buhârî, Ta'bîr, 39; M5934 Müslim, Rü'yâ, 20.
[29] D3585 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 7.
[30] MU1402 *Muvatta'*, Akdiye, 1; B7169 Buhârî, Ahkâm, 20.
[31] VM2/476 Vâkıdî, Meğâzî, II, 478.
[32] MA9737 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 367.
[33] Enfâl, 8/67-68; M4588 Müslim, Cihâd, 58.
[34] Tevbe, 9/43.
[35] Tevbe, 9/80-85; Münâfikûn, 63/6; B5796 Buhârî, Libâs, 8.
[36] Abese, 80/1-10; T3331 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 80.

soran mücahide, "Evet." dedikten sonra, Cebrail'in gelip, "Borç hâriç."[37] demesi böyleydi.

Bazı durumlarda Resûlullah kendi kararını bir müddet sonra uygun görmüyor, vazgeçerek onu kendisi düzeltiyordu. Nitekim erkeklerin emzikli hanımlarıyla cinsel ilişki kurmalarını yasaklamayı düşünmüş, sonra Bizanslıların ve Farslıların böyle bir uygulaması olduğu hâlde bunun çocuklarına herhangi bir zarar vermediğini öğrenmesi üzerine bundan vazgeçmişti.[38]

Resûlullah'ın ictihadlarından bir kısmı ise kıyasa dayanmaktaydı. Bazı sahâbîler Hz. Peygamber'e gelerek ihtiyarlığından dolayı hacca gücü yetmeyen bir baba ile[39] hac adağını yerine getiremeden ölen bir anne hakkında ne yapmaları gerektiğini sormuşlardı. Cevaben Allah Resûlü, onların borçlarının bulunması hâlinde nasıl onu ödemeleri gerekiyorsa bunu da yerine getirmeleri gerektiğini, zira Allah'a olan borcun ödenmeye daha lâyık olduğunu söylemişti.[40]

Hz. Peygamber'in bazı görüşleri ise kişisel kanaatine dayanmaktaydı. Medine'ye geldiğinde halkın hurmaları aşıladıklarını görmüş ve *"Ne yapıyorsunuz?"* diye sormuştu. İnsanların "Biz bunu hep yaparız." demeleri üzerine, *"Belki siz bunu yapmasanız daha iyi olur."* buyurmuştu. Bunun üzerine halk hurma aşılamayı bırakmış fakat o sene hurmaların meyveleri az, verimi de düşük olmuştu. Bunu Hz. Peygamber'e söylediklerinde o, *"Ben ancak bir insanım. Size dininiz ile alâkalı bir şey emredersem onu alın. Ama size kendi görüşümle bir şey emredersem, nihayet ben de bir insanım."* buyurdu.[41] Bu olayı anlatan bazı rivayetlerde Peygamber Efendimizin, *"Siz kendi dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz!"* buyurduğu nakledilmiştir.[42] Buradaki "dünyanızın işleri" tabiri, dinin herhangi bir talimatı olmayan konularda, her meslek erbabının kendi alanı ile ilgili işleri ifade eder. Yoksa buradan, "din-dünya ayrımı" şeklinde bir anlayış çıkarılamaz.

Hz. Peygamber'in tıbba dair hastalıklar, tedavi yolları, yararlı veya zararlı bitkiler, gıdalar gibi konulardaki beyanlarının birçoğu yine onun kişisel tecrübesine[43] ve Arap toplumundaki tecrübeye dayanmaktaydı.[44] Ama bazen bu tür tasarruflarında Kur'an'dan[45] ilham aldığı da görülmektedir. Nitekim onun, karın ağrısından şikâyet eden birine bal içmesini tavsiye etmesi böyledir.[46]

Allah Resûlü, bazı konularda önceki peygamberlerin geleneğine uymaktaydı. O, Kureyş gibi câhiliye döneminde âşûrâ günü oruç tutmuştu.[47]

37 M4880 Müslim, İmâre, 117.
38 M3564 Müslim, Nikâh, 140; D3882 Ebû Dâvûd, Tıb, 16.
39 N2640 Nesâî, Menâsikü'l-hac, 11.
40 B7315 Buhârî, İ'tisâm, 12.
41 M6127 Müslim, Fedâil, 140.
42 M6128 Müslim, Fedâil, 141.
43 B3406 Buhârî, Enbiyâ, 29; M5349 Müslim, Eşribe, 163.
44 HM24884 İbn Hanbel, VI, 66.
45 Nahl, 16/69.
46 B5684 Buhârî, Tıb, 4; M5770 Müslim, Selâm, 91.
47 M2637 Müslim, Sıyâm, 113.

Medine'ye geldiğinde de Hz. Musa'nın Kızıldeniz'de Firavun'un elinden kurtulduğu gün olduğu için Yahudilerin âşûrâ gününü oruçlu geçirdiklerini görünce, *"Biz Musa'ya sizden daha lâyığız."* buyurarak bu orucu tutmuş, tutulmasını da emretmişti.[48] Ramazan orucu farz kılındığında ise âşûrâ orucunu dileyen tuttu, dileyense terk etti.[49] Aynı şekilde özellikle erkeklerin sünnet olma geleneği, Hz. İbrâhim'den beri[50] Arapların yapageldikleri bir uygulamaydı. Hz. Peygamber de bu uygulamanın fıtratın bir gereği olduğunu belirtti[51] ve onu Müslüman erkekler için "sünnet" olarak kabul etti.[52]

Resûlullah'ın tarihî tecrübeden de azami ölçüde yararlandığı, bazı tasarruflarına bunların da kaynaklık ettiği görülmektedir. Onun, *"Allah'ım, İbrâhim'in Mekke'yi harem (dokunulmaz bölge) ilân ettiği gibi ben de iki kara taşlık arası Medine'yi harem kıldım."*[53] buyurarak Medine'yi koruma altına alması, Hz. İbrâhim'in yasaklamasına kıyas ileydi. Ancak özellikle Yahudileri İslâm'a çekmeyi hedefleyen bu siyaset, Yahudilerin yanlış değerlendirmelerine yol açtı.[54] Onların bu tavırları, Hz. Peygamber'in uzun süreden beri arzulayıp beklediği kıblenin Kudüs'ten Kâbe'ye değişimine sebep oldu.[55]

İlk yıllarda güdülen bu siyasetin yerine, ümmetin kendi öz benliğini kazanmasına önem veren Hz. Peygamber, *"Kim bir kavme benzerse o da onlardandır."*[56] buyurmuş, ashâbını hem müşriklere hem de Ehl-i kitaba benzemekten sakındırmıştı. Bu anlayıştan hareketle Hz. Peygamber ashâbına sakallarını uzatmak, bıyıklarını kısaltmak suretiyle müşriklere[57] ve Mecûsîlere;[58] saç ve sakallarını boyatmak suretiyle de Yahudi ve Hıristiyanlara muhalefet etmelerini söylemişti.[59] Meselâ, ezanın teşriinden önce Hz. Peygamber ashâbıyla yaptığı istişarede gelen teklifler arasında yer alan ateşi,[60] boruya üflenmesini ve çan çalınmasını kabul etmemişti.[61] Çünkü bunlar Mecûsî, Yahudi ve Hıristiyanların ibadete davet için kullandıkları yöntemlerdi.

Hz. Peygamber'in birçok uygulaması da ashâbıyla yaptığı istişarelere dayanmaktaydı. O, vahiy gelmeyen çeşitli konularda Yüce Allah'ın, *"İş konusunda onlara danış, karar verdiğin zaman da artık Allah'a dayan!"*[62] buyruğu gereği ashâbıyla sık sık istişare ederdi. Nitekim Ebû Hüreyre, "Resûlullah (sav) kadar ashâbıyla istişare eden başka bir kimse görmedim."[63] demekteydi.

Resûlullah istişare esnasında gelen bazı teklifleri uygun görmemiş, bazısını ise kabul etmiş ve ona göre hareket etmişti. Hz. Âişe'nin İfk Hadisesi'ndeki durumundan[64] savaşa çıkış, savaş usulü,[65] barış ve esirlere

[48] B3943 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 52; M2656 Müslim, Sıyâm, 127.
[49] B1893 Buhârî, Savm, 1; M2640 Müslim, Sıyâm, 115.
[50] B3356 Buhârî, Enbiyâ, 8; M6141 Müslim, Fedâil, 151.
[51] B5889 Buhârî, Libâs, 63; M597 Müslim, Tahâret, 49.
[52] HM20994 İbn Hanbel, V, 76.
[53] B2889 Buhârî, Cihâd, 71; M3315 Müslim, Hac, 456.
[54] TT3/173 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, III, 173.
[55] Bakara, 2/142-150.
[56] D4031 Ebû Dâvûd, Libâs, 4; HM5114 İbn Hanbel, II, 50.
[57] B5892 Buhârî, Libâs, 64.
[58] M603 Müslim, Tahâret, 55.
[59] B5899 Buhârî, Libâs, 67; M5510 Müslim, Libâs ve zînet, 80.
[60] B606 Buhârî, Ezân, 2; M839 Müslim, Salât, 3.
[61] B604 Buhârî, Ezân, 1; M837 Müslim, Salât, 1.
[62] Âl-i İmrân, 3/159.
[63] T1714 Tirmizî, Cihâd, 35; HM19136 İbn Hanbel, IV, 329.
[64] B2661 Buhârî, Şehâdât, 15; M7020 Müslim, Tevbe, 56.
[65] VM2/444 Vâkıdî, Meğâzî, II, 444-445.

yapılacak muameleye[66] varıncaya kadar değişik alanlarda ashâbıyla istişarede bulunmuştur.

Resûlullah hemen her alanda ashâbının fikirlerine ve tekliflerine önem vermekte, kendisine sunulan önerilerden uygun olanlarını kabul etmekteydi. Bedir Savaşı'nda, Hz. Peygamber'in korunmasına yönelik Sa'd b. Muâz'ın bir çardak yapılması,[67] Hendek Savaşı öncesinde Selmân'ın, hendek kazılması,[68] Temîm-i Dâri'nin, minber edinme tekliflerini kabul etmişti.[69] Çevre devletlerin başkanlarına davet mektubu göndermek istediğinde ashâbın, Acemlerin mühürsüz mektubu kabul etmediklerini söylemeleri üzerine de bir mühür edinmişti.[70]

Hz. Peygamber, strateji, savaş, siyaset ve maslahata uygun gördüğü teklifleri kabul ederken, cuma günleri ve heyetler geldiğinde "ipek elbise giymesi" yönünde Hz. Ömer'in önerisini geri çevirmişti.[71]

Rahmet Elçisi, Mekke'nin fethinde, öldürülmesini istediği kimselerden biri olan Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'i[72] Hz. Osman'ın şefaatiyle affetmişti.[73] Öbür taraftan Benî Mahzûm kabilesinden hırsızlık yapan bir kadının elinin kesilmemesi için kendisine gelen çok sevdiği Üsâme'nin aracılığını ise sert bir üslûpla reddetmişti.[74]

Zikrettiğimiz bu rivayetler, Hz. Peygamber'in çeşitli uygulamalarında, beşerî unsurların da önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Resûl-i Ekrem, bazı ictihadlarında ve uygulamalarında akıl, kıyas, tecrübe, çevre kültürü, tarihî mâlûmat, başka din mensuplarına muhalefet, istişare, sahâbenin teklifleri, ictihadları ve hatta rüyaları gibi muhtelif vasıtalardan yararlanmıştı. Ama bunlardan her biri, Hz. Peygamber'in sözlü veya fiilî tasvip ve onayını aldıktan sonra sünnet hâline dönüşmüştü.

Kaynağı ister Kur'an olsun, isterse Hz. Peygamber'in kendi ictihadı olsun, onun verdiği nihaî bir hüküm, Müslümanlar için bağlayıcıdır. Nitekim ilgili âyetlere göre, Allah ve Resûlü, bir işte hüküm verdiği zaman artık inanmış erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur.[75] Yüce Allah yeminle belirtmektedir ki Müslümanlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde Hz. Peygamber'i hakem yapıp sonra da onun verdiği hükme karşı içlerinde bir sıkıntı duymadan tam anlamıyla teslim olmadıkça inanmış olamazlar.[76]

[66] T3084 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 8.
[67] HS3/168 İbn Hişâm, *Sîret*, III, 168.
[68] HS4/182 İbn Hişâm, *Sîret*, IV, 182.
[69] D1081 Ebû Dâvûd, Salât, 214-215.
[70] M5481 Müslim, Libâs ve zînet, 57; T2718 Tirmizî, İsti'zân, 25.
[71] B886 Buhârî, Cum'a, 7; M5401 Müslim, Libâs ve zînet, 6.
[72] N4072 Nesâî, Muhârebe, 14.
[73] HS5/69 İbn Hişâm, *Sîret*, V, 69.
[74] B6788 Buhârî, Hudûd, 12; M4411 Müslim, Hudûd, 9.
[75] Ahzâb, 33/36.
[76] Nisâ, 4/65.

HZ. PEYGAMBER
YAŞAYAN KUR'AN

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلاَّ أُعْطِىَ مِنَ الْآيَاتِ مَا مِثْلُهُ أُومِنَ –أَوْ آمَنَ– عَلَيْهِ
الْبَشَرُ، وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِى أُوتِيتُ وَحْيًا أَوْحَاهُ اللَّهُ إِلَىَّ، فَأَرْجُو أَنِّى أَكْثَرُهُمْ
تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Hiçbir peygamber yoktur ki, insanların inanmaları için kendisine mucizeler verilmiş olmasın. Bana verilen ise Allah'ın vahyettiği vahiy (Kur'ân-ı Kerîm)dir. Bu sayede ben kıyamet günü ümmeti en çok olan peygamber olacağımı ümit ediyorum."
(B7274 Buhârî, İ'tisâm, 1; M385 Müslim, Îmân, 239)

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ أَبُو بَكْرٍ ﷺ : يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ شِبْتَ. قَال:
"شَيَّبَتْنِى هُودٌ وَالْوَاقِعَةُ وَالْمُرْسَلاَتُ وَ ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ وَ ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾.

قَالَ عُمَرُ أَمَا إِنَّ نَبِيَّكُمْ ﷺ قَدْ قَالَ:
"إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا وَيَضَعُ بِهِ آخَرِينَ."

عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ ...قَالَ قُلْتُ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ حَدِّثِينِى عَنْ خُلُقِ
رَسُولِ اللَّهِ ﷺ . قَالَتْ: أَلَسْتَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ فَإِنَّ خُلُقَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
كَانَ الْقُرْآنَ...

İbn Abbâs'ın naklettiğine göre, Hz. Ebû Bekir (ra), "Ey Allah'ın Resûlü, saçların ağarmış!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: *"Beni, Hûd, Vâkıa, Mürselât, Nebe' ve Tekvîr sûreleri ihtiyarlattı."*

(T3297 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 56)

Hz. Ömer anlatıyor: "Peygamberiniz (sav) (Kur'an hakkında) şöyle buyurmuştur: *'Şüphesiz Allah, bu Kitap sayesinde bazı toplulukları yüceltir, diğerlerini de alçaltır.'"*

(M1897 Müslim, Müsâfirîn, 269)

Sa'd b. Hişâm anlatıyor: "(Hz. Âişe'ye) 'Ey müminlerin annesi, bana Resûlullah'ın (sav) ahlâkını anlat.' dedim. O da şöyle dedi: 'Sen Kur'an okumuyor musun? Resûlullah'ın (sav) ahlâkı Kur'an idi...'"

(D1342 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 26)

O güne kadar geçen kırk yıllık ömrü boyunca herkes ondan hoşnut idi. "Muhammedü'l-Emîn" yani Güvenilir Muhammed demişlerdi kendisine. Fakat onun Mekkelilerin putlara tapmasından, zulüm, zorbalık ve çeşitli ahlâk dışı davranışlarından hoşnut olduğunu söylemek mümkün değildi. Hiçbir zaman tasvip etmediği ve katılmadığı, dünyayı yeme içmeden, oyun ve eğlenceden ibaret sayan Mekke'deki debdebeli hayattan iyice sıkılmıştı. Onların atalarından intikal eden gelenekleri, câhiliye âdetleri hayatın hemen her alanına bulaşmış olan şirk inançları çekilmez olmuştu. Yaşı kemale ermişti ve arayış içerisindeydi. Fakat ne yapacağını, nereye gideceğini de kestirebilmiş değildi. Bununla birlikte o, ne tam olarak aradığı yolu bulabilmiş ne de bu hususta huzura kavuşabilmişti.[1] Her ne kadar aklı ve tefekkürü ile putların saçmalığını hissediyor, Mekke toplumunda bildiği ve bulduğu kadarıyla Hz. İbrâhim'in dinine meylediyorsa da henüz şafak sökmemişti. Ne yapacağını, nasıl yapacağını bilmemenin ızdırabını yaşıyordu.[2]

İşte muhtemelen daha sonra olanları Hz. Peygamber'in kendisinden dinleyen Hz. Âişe onun o günlerdeki hâlini şöyle anlatıyor:

"Allah Resûlü için vahiy, uyurken gördüğü sadık rüyalar ile başlamıştı. Gördüğü her rüya sabah aydınlığı gibi gerçekleşirdi. Sonra ona yalnızlık sevdirildi. Hira dağındaki mağarada inzivaya çekilir orada geceler boyu, evine dönmeksizin ibadet ederdi. Bunun için yanında yiyecek de götürürdü. Sonra Hatice'nin yanına dönüp bir süre için yetecek yiyecek alırdı.

Bu durum Hira dağındaki mağaradayken ona vahiy gelinceye kadar devam etti. Sonunda ona melek geldi ve *'İkra'!' (Oku)* dedi. O, *'Ben okuma bilmem!'* cevabını verdi. Peygamberimiz olayı şöyle anlatır: *'Melek beni alıp takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra beni bırakıp yine, 'İkra'!' (Oku) dedi. Ben ona, 'Okuma bilmem!' dedim. Beni alıp ikinci defa takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra beni bırakıp tekrar, 'İkra'!' (Oku) dedi. Ben yine, 'Okuma bilmem!' dedim. Nihayet beni alıp üçüncü defa sıktı. Sonra beni bırakıp (Kur'an'ın ilk vahyedilen âyetlerini okuyarak), 'Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı embriyodan (alak) yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. Ki O, kalemle öğretti. İnsana*

[1] Duhâ, 93/7.
[2] "Muhammed", *DİA*, XXX, 410.
[3] Alak, 96/1-5.

bilmediğini O öğretti.'[3] *dedi.'* Bunun üzerine Resûlullah yaşadığı bu ilk vahiy tecrübesinin verdiği korku ve heyecan ile kalbi titreyerek hanımı Hatice bnt. Huveylid'in yanına döndü..."[4]

Arayış sürecinde, Ramazan ayı boyunca yaşanan bu inziva hayatı, genel olarak mağarada tefekkür ile varlık âleminden, yaşanan hayattan ders ve ibret alma şeklinde gerçekleşmekteydi.[5] Nitekim bazı âlimlerimiz bu ibadet tarzını ifade için yukarıdaki hadiste geçen "tehannüs" kelimesini, "tehannüf" yani "hanîfleşme" olarak anlamaktadır.[6]

Yüce Allah'ın belirttiği üzere Kutlu Elçi, daha önce ne bir kitaptan okumuştu ne de eliyle yazmıştı.[7] O, kitap nedir, iman nedir bilmezdi.[8] Dahası kendisine böyle bir ilâhî kitap verileceğini de ummazdı. Ancak rahmetiyle Rabbi ona böyle bir kitabı, Kur'an'ı vahyetmişti.[9] Nitekim Hz. Peygamber bu Yüce Kitap hakkında şöyle buyurmuştu: *"Hiçbir peygamber yoktur ki, insanların inanmaları için kendisine mucizeler verilmiş olmasın. Bana verilen ise Allah'ın vahyettiği vahiy (Kur'ân-ı Kerîm)dir. Bu sayede ben kıyamet günü ümmeti en çok olan peygamber olacağımı ümit ediyorum."*[10]

İşte Hira'da yaşadığı bu tecrübe Resûl-i Ekrem'in Kur'an ile ilk tanışma sahnesiydi. Alak sûresinin ilk beş âyetiyle başlayan vahiy süreci, yirmi üç senede tamamlanacaktı. Çeşitli zaman ve mekânlarda, değişik vesilelerle inen Kur'an âyetleri, hem Allah Resûlü'nü hem de onun etrafında toplanan Müslümanları yetiştirecek, yepyeni bir toplum inşa edecekti. Nitekim Mekke'de inen âyetler ve sûreler iniş sırasına göre okunduğunda, putperest bir toplumun câhiliyeden kopartılıp nasıl aşama aşama eğitildiği ve vahyin aydınlığında tertemiz bir topluma dönüştürüldüğü net bir şekilde görülecektir.

Aslında bu durum risâlet görevinin bir gereğiydi ve Yüce Allah, Elçisi'ni bu görevi yerine getirmek üzere göndermişti. *"Andolsun, Allah, müminlere kendi içlerinden, onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler."*[11]

Bu âyette dile getirilen "temizleme" (tezkiye), hem maddî hem de manevî temizliği, arınmayı içermekteydi. Hz. Peygamber bu görevi sayesinde, câhiliye insanlarını medeniyete kavuşturmuştu. Kız çocuğunu diri diri gömecek kadar gaddar insanlardan, can taşıyan her varlığa, hatta eşyaya rıfk ve merhametle muamele edecek bir Medine toplumu oluşturabilmişti. Diğer bir ifadeyle tezkiye, temiz bireylerden oluşan "temiz bir

[4] M403 Müslim, Îmân, 252; B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.
[5] B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.
[6] HS2/68 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 68.
[7] Ankebût, 29/48.
[8] Şûrâ, 42/52.
[9] Kasas, 28/86.
[10] B7274 Buhârî, İ'tisâm, 1; M385 Müslim, Îmân, 239.
[11] Âl-i İmrân, 3/164.

toplum" tesis etmekti ve Rahmet Elçisi bunu gerçekleştirmişti. Neticede o, ataların geleneklerine dayalı bir câhiliye toplumunu, yirmi üç yıllık risâleti süresince erdemli bir topluma çevirmeyi başarmıştı. Allah'ın hidayeti ve Hz. Peygamber'in tezkiyesi neticesinde câhiliye döneminin kaba, zorba ve müşrik insanlarının, kısa sürede gerçekleşen bu toplumsal değişimle nasıl örnek bir nesil olduklarına tarih şahitti. Bazı âlimlerimizin dedikleri gibi "Şayet Resûlullah'ın (sav), ashâbından başka bir mucizesi olmasaydı, bu, onun peygamberliğini ispat için yeterdi."[12] Allah Resûlü, bütün bu sosyal değişimi Kur'an ile gerçekleştirmiş ve kendisinden sonra ümmetine rehber olarak yine onu bırakmıştı. Nitekim Veda Haccı'nda verdiği hutbesinde şöyle buyurmuştu: *"Size öyle bir şey bıraktım ki ona sımsıkı sarılırsanız sapıtmazsınız: Allah'ın Kitabı."*[13]

Rabbinden gelen vahyi, âyet ve sûreleri insanlara okuyarak duyurması Hz. Peygamber'in tebliğ vazifesinin en önemli kısmını oluşturmaktaydı.[14] Nitekim Yüce Allah, *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni duyur! Eğer bunu yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun!"* buyurmuştu.[15] Bu âyete dayanarak Hz. Âişe, Resûlullah'ın (sav) Allah'ın Kitabı'ndan herhangi bir şeyi gizlediğini iddia edenlerin yalan söyleyip Allah'a iftira etmiş olacaklarını[16] hatırlatmıştı.[17] Dolayısıyla Hz. Peygamber'in, hiçbir şekilde inen vahiyleri gizlemesi, değiştirmesi[18] veya onlara ilâvede bulunması[19] söz konusu olamazdı.[20] Nitekim Veda Haccı'nda onu dinleyen ashâb-ı kirâm da onun tebliğ görevini yaptığına, tebliğ ve nasihat vazifelerini hakkıyla yerine getirdiğine dair şahitlik etmişlerdi.[21]

Hz. Peygamber sadece kendisine indirilen vahye tâbi olmakla emrolunmuştu.[22] O, her ne pahasına olursa olsun insanların hidayetini veya itaatini sağlamakla sorumlu değildi. Ona düşen yalnızca tebliğ etmekti.[23] Bunun bilincinde olan Kutlu Elçi, *"Ben sadece tebliğciyim, Allah hidayet eder."*[24] *"Allah beni tebliğci olarak gönderdi; zorlayıcı olarak göndermedi."*[25] demekteydi. Gerçekten de o, insanlar üzerine bir bekçi veya bir zorlayıcı[26] olmadığı gibi onların vekili de değildi.[27] Buna rağmen Rahmet Peygamberi, çevresindekilerin hidayete kavuşması ve kurtuluşa ermesi için davet görevinde o kadar ısrarlı ve azimli bir yol izlemiştir ki neticede bu yüzden, *"Ey Muhammed! Mümin olmuyorlar diye âdeta kendini helâk edeceksin!"*[28] âyetinde olduğu gibi pek çok defa Allah tarafından uyarılmıştı.[29] Aslında bu tür uyarıların başlıca sebebi, Efendimizin engin merhametiydi. Amcasının hidayetini veya bağışlanmasını çok istemesi,[30] münafıkların reisinin cenaze

[12] FH4/305 Karafî, *Furûk*, IV, 305.
[13] M2950 Müslim, Hac, 147.
[14] İsrâ, 17/106; Kehf, 18/27; Ankebût, 29/45.
[15] Mâide, 5/67.
[16] M439 Müslim, Îmân, 287.
[17] B4612 Buhârî, Tefsîr, (Mâide) 7.
[18] Yûnus, 10/15.
[19] Hâkka, 69/44-47.
[20] Ankebût, 29/48; Kıyâme, 75/16-9.
[21] M2950 Müslim, Hac, 147.
[22] En'âm, 6/50, 106; Yûnus, 10/109; A'râf, 7/203.
[23] Âl-i İmrân, 3/20; Mâide, 5/92, 99; Nahl, 16/35, 82.
[24] HM17060 İbn Hanbel, IV, 100.
[25] M3696 Müslim, Talâk, 35; T3318 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 66.
[26] Gâşiye, 88/21-22.
[27] En'âm, 6/66, 104-107.
[28] Şuarâ, 26/3-4.
[29] Abese, 80/1-2; Kehf, 18/6; Fâtır, 35/8.
[30] Kasas, 28/56; Tevbe, 9/113.
[31] Tevbe, 9/84.

namazını dahi kılma teşebbüsü[31] hep onun aşırı merhametindendi.

Hz. Peygamber'in inen vahiyleri tebliğ ve tilâvetinin yanı sıra, inananlara Kitab'ı, hikmeti ve onlara bilmedikleri şeyleri öğretme[32] gibi önemli bir vazifesi daha vardı.[33] Allah'ın Kitabı'nı öğretmesi, daha çok amelî konularla ilgili olup pratiğe yönelikti. Âyetlerde ifade edildiği gibi o, Kur'an'ın yanı sıra, hikmeti de öğretmekteydi. Zira o, vahiyle donanmış, hikmetle bezenmiş bilge bir muallimdi. Bazı rivayetlerde kendisinin de buyurdukları üzere o, muallim yani öğretmen olarak gönderilmişti.[34]

Hz. Peygamber'in, indirilen âyetleri açıklaması da onun vazifeleri arasındaydı. Zira Yüce Allah, *"...İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik."*[35] buyurmaktaydı. Onun Kur'an'ı beyanı ise çeşitli şekillerde olmaktaydı. Nebevî beyan, bazen Kur'an hükümlerinden anlamı kapalı veya anlaşılması zor olan âyetlere, bazen de genel hükümlerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair açıklık getirme şeklinde gerçekleşiyordu. Örneğin, imsak vakti hakkında bilgi veren, *"...Şafağın beyaz ipliği, siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yiyin, için..."*[36] âyetinde geçen iplikleri sahâbeden Adî b. Hâtim hakikate hamlederek yastığının altına iki iplik koymuş, onlara bakarak imsak vaktini tesbit etmeye çalışmıştı. Bu şekilde bir sonuç elde edemeyince Allah Resûlü'ne gelmiş, Hz. Peygamber de âyette sözü edilen iki ipliği, *"Bu (ancak) gecenin karanlığı ile sabahın aydınlığı demektir."* diyerek izah etmişti.[37]

"İman edip de imanlarına zulmü karıştırmayanlar..."[38] âyeti inince, bu husus karşısında zorlanan sahâbe Hz. Peygamber'e gelerek, "Hangimiz imana zulmü karıştırmıyor ki?" demişler, bunun üzerine o, *"Siz Lokman'ın oğluna söylediği 'Gerçekten şirk, büyük bir zulümdür.'*[39] *sözünü işitmiyor musunuz?"* diyerek burada kastedilen zulmün "şirk" olduğu açıklamasını yapmıştı.[40]

Vahyin inişine tanıklık eden ashâb, Kur'an âyetlerini büyük ölçüde anlıyordu ve tefsire fazla ihtiyaç hissetmiyorlardı. Bu nedenle de Hz. Peygamber, Kur'an'ın küçük bir bölümünü tefsir etmişti. Yirmi üç sene boyunca devam eden nüzul sürecinin en önemli gündem maddesi olan Kur'an, onları ilgilendiren her konuda hayatla iç içeydi ve anlaşılmaması için sebep yoktu. Bu nedenle hiçbir âyeti tefsir edilmeyen sûreler olduğu gibi, birçok sûrenin de sadece birkaç âyeti hadislerle açıklanmıştı.

Hz. Peygamber'in Kur'an tefsiri daha çok uygulamalarında ve ahlâkî davranışlarında ortaya çıkmaktaydı. Diğer bir ifadeyle Allah Resûlü,

[32] Bakara, 2/129, 151.
[33] Âl-i İmrân, 3/164; Cum'a, 62/2.
[34] M3690 Müslim, Talâk, 29; İM229 İbn Mâce, Sünnet, 17.
[35] Nahl, 16/44.
[36] Bakara, 2/187.
[37] B4510 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 28; M2533 Müslim, Sıyâm, 33.
[38] En'âm, 6/82.
[39] Lokman, 31/13.
[40] B4776 Buhârî, Tefsîr, (Lokman) 1.

Kur'an'ı anlatarak değil de yaşayarak öğretmeyi tercih etmişti. İnançtan ibadete, eğitimden ahlâka varıncaya kadar hayatın her alanını ilgilendiren sünnet, aslında Kur'an'ın hayata geçirilmesi demekti. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in tefsiri, sadece hadis kaynaklarının tefsir bölümlerindeki sayılı rivayetlerde değil onun bütün sünnet ve sîretinde aranmalıydı. Tabiri caiz ise Kur'an, ilâhî iradenin yazılı bir senaryosu, Hz. Peygamber'in onu hayata geçirmesi de bu senaryoyu canlandırmasıydı.

Allah Resûlü, ilâhî mesajı o kadar özümsemişti ki geceler boyunca, gözyaşları içinde ibadet ederdi. Bazen ayakları şişinceye dek[41] kıyamda Kur'an okurdu. Okuduğu her bir âyetin kendisinde bıraktığı etki gâh onu hüzne gark etmekte, gâh sürûra boğmaktaydı. Dua âyetlerini okuduğunda dua eder, istiâze âyetleri geldiğinde Allah'a sığınırdı.[42] Son Peygamber olması hasebiyle Hâtemü'l-Enbiyâ'nın, ümmeti hatta insanlık adına hissettiği endişeler daha ağır basmaktaydı. Ashâbından bazı kimselerin sesinden dinlemeyi sevdiği Kur'an âyetlerini tefekkür ederken vahyin mesajına kendisini o denli kaptırırdı ki belli bir noktada artık dayanamayacak hâle gelirdi. Bir defasında sevgili dostlarından Abdullah b. Mes'ûd'dan Nisâ sûresini dinlemekteydi. İbn Mes'ûd, *"Her toplumdan bir şahit getirdiğimizde, seni de bunlara şahit olarak getirdiğimizde bakalım nasıl olacak?"*[43] âyetini okuyunca, Nebîler Nebîsi gözyaşları içinde, *"Bu kadarı yeterli!"* buyurdu.[44] Derin tefekkürün ve samimi endişelerin sonucu olarak Rahmet Elçisi, bazı sûrelerin kendisini ihtiyarlattığını itiraf edecekti. En yakın dostu Hz. Ebû Bekir bir gün, "Ey Allah'ın Resûlü, saçına ak düştü, ihtiyarladın!" deyince o (sav), *"Beni, Hûd, Vâkıa, Mürselât, Nebe' ve Tekvîr sûreleri ihtiyarlattı."*[45] diye cevap verecekti.

Allah Resûlü, ilâhî kelâmın insanlığa hayat veren,[46] ruh veren,[47] kutsal bildiriler olduğunun bilinci içerisindeydi. Hz. Ömer'in naklettiğine göre o, Kur'ân-ı Kerîm'i kastederek *"Şüphesiz Allah, bu Kitap sayesinde bazı toplulukları yüceltir, diğerlerini de alçaltır."* derdi.[48]

Allah Resûlü, halkı Allah'ın dinine davet ederken Kur'an'ın kendisine öğrettiği yöntem olan hikmete ve güzel öğüte başvurmuş, muhataplarıyla mücadelesinde de en güzel yolu kullanmıştı.[49] Kur'an onun din ve dünya görüşünü, bâtıl ile mücadelesinin temelini oluşturmaktaydı.[50]

Gerek Peygamber Efendimizin, gerekse İslâm'ı kabul eden kimselerin en önemli dayanaklarıydı Allah'ın Kitabı. Yeni Medine toplumu, Kur'an ile yetiştirilmekte, sünnet ile şekillenmekteydi. İster farz namazlardan önce

[41] M7124-M7126 Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn, 79-81; B1130 Buhârî, Teheccüd, 6.
[42] M1814 Müslim, Müsâfirîn, 203.
[43] Nisâ, 4/41.
[44] B5050 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 33; M1867 Müslim, Müsâfirîn, 247.
[45] T3297 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 56.
[46] Enfâl, 8/24.
[47] Şûrâ, 42/52.
[48] M1897 Müslim, Müsâfirîn, 269.
[49] Nahl, 16/125-7.
[50] Furkân, 25/52.

ister sonra olsun, Peygamber Mescidi'nde verilen temel eğitim Kur'an eğitimiydi. Rahmet Elçisi, sabah, akşam ve yatsı namazlarında birçok sûreyi okur, sahâbeden kimileri de o sûreleri ezberleme fırsatı bulurlardı. Allah Resûlü'nün cuma hutbelerinin pek çoğu da bazı Kur'an âyetlerinin belli bir bütünlük içerisinde okunmasından ibaretti.[51] Bu nedenledir ki yaklaşık on sene boyunca cuma namazlarında okunan hutbelerden bize nakledilenler pek fazla değildi.

Örneğin Peygamber Efendimize evlerini bağışlamasıyla bilinen Hârise b. Nu'mân'ın bir kızı şöyle demişti: "Ben, Kâf sûresini Resûlullah'ın (sav) ağzından dinleyerek ezberledim. Onu her cuma hutbede okurdu."[52] Câbir b. Semüre'nin anlattığına göre de Hz. Peygamber (sav), hutbesini ayakta okur, sonra otururdu. Ardından ayağa kalkar ve ikinci hutbede çeşitli âyetler okurdu ve Allah'ı anardı.[53] Resûlullah (sav) cuma günü sabah namazında Secde ve İnsan (Dehr) sûrelerini,[54] cuma namazında ise bazen Cum'a ve Münâfikûn[55] bazen de A'lâ va Gâşiye sûrelerini okurdu.[56] Bir defa akşam namazında A'râf sûresini iki rekâta bölüştürerek okumuş,[57] bir defasında da sabah namazında Kâf ve Yâsîn sûrelerini okumuştu.[58]

Allah Resûlü namazlarda Kur'an'ı ruhuna uygun bir şekilde okur ve dinleyenleri etkilerdi. Nitekim Cübeyr b. Mut'im müşrik esirlerin fidyesini görüşmek üzere Resûlullah'a geldiği sırada Resûlullah akşam namazını kıldırıyor, Tûr sûresini okuyordu. Onun dudaklarından dökülen muhteşem âyetleri duyan Cübeyr, henüz Müslüman olmamasına rağmen Kur'an'ı işittiği anda hissettiklerini şöyle anlatmıştı: "Sanki kalbim parçalanacaktı!"[59]

Allah Resûlü, kendisine indirilen Kitab'ın âdeta ete kemiğe bürünmüş mücessem hâliydi. O, tefsir olunmuş bir Kur'an'ı, canlı bir İslâm'ı temsil etmekteydi. Nitekim müminlerin annesi Hz. Âişe, Peygamber çatısı altında yaşamış olmanın verdiği engin tecrübe ile kendisine Resûlullah'ın ahlâkı sorulduğunda, "Sen Kur'an okumuyor musun? Resûlullah'ın (sav) ahlâkı Kur'an idi..." demişti.[60] Hz. Âişe'nin bu veciz ifadesinden sonra, *"Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin."*[61] âyetini hatırlatması,[62] ayrıca Mü'minûn sûresinin ilk dokuz âyetini okuması,[63] Resûlullah'ın gecelerini nasıl ihya ettiğini soranlara ise Müzzemmil sûresiyle cevap vermesi hep aynı gerçeğe işaret etmekteydi.[64]

Hz. Âişe'nin bu açıklamaları, Hz. Peygamber'in söz, davranış ve onaylarının Kur'an'a dönük olduğunu gösterir. Zira ahlâk bunların hepsini kapsamaktadır. Sünnet, Kur'an'ın hayata açılımı, onun uygulamalı tefsiri,

[51] D1101 Ebû Dâvûd, Salât, 221, 223.
[52] M2014 Müslim, Cum'a, 51.
[53] İM1106 İbn Mâce, İkâmet, 85.
[54] B1068 Buhârî, Sücûdü'l-Kur'ân, 2.
[55] M2031 Müslim, Cum'a, 64; N1422 Nesâî, Cum'a, 38.
[56] N1423 Nesâî, Cum'a, 39.
[57] N992 Nesâî, İftitâh, 67.
[58] HM16510 İbn Hanbel, IV, 35.
[59] HM16907 İbn Hanbel, IV, 85.
[60] D1342 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 26.
[61] Kalem, 68/4.
[62] İM2333 İbn Mâce, Ahkâm, 14; HM25108 İbn Hanbel, VI, 91.
[63] NK11350 Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 412.
[64] M1739 Müslim, Müsâfirîn, 139.

İslâm'ın örnek tatbikatıdır.

Netice itibariyle Hz. Peygamber, kelimenin tam anlamıyla Kur'an ile yatar, Kur'an ile kalkardı. Yatarken nasıl Nâs ve Felâk sûrelerini okur ise[65] gece namaz için uyandığında da Âl-i İmrân sûresinin son on âyetini okuyarak kalkardı.[66] Kur'an, duygularına varıncaya kadar Allah Resûlü'nün hayatını nasıl yansıtmaktaysa, Resûl-i Ekrem de yirmi üç yıllık risâlet hayatı boyunca bütün eylem ve söylemlerinde daima Kur'an vahyini yansıtmıştı. İşte bu yüzden risâlet, Kur'an'la şekillenen bir ömür; Resûl ise âdeta yaşayan bir Kur'an'dı.

[65] B6319 Buhârî, Deavât, 12.
[66] B4572 Buhârî, Tefsîr, (Âl-i İmrân) 20; M1789 Müslim, Müsâfirîn, 182.

HZ. PEYGAMBER
DUYGULU ve DUYARLI İNSAN

عَنْ أنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"وُلِدَ لِيَ اللَّيْلَةَ غُلاَمٌ فَسَمَّيْتُهُ بِاسْمِ أَبِى إِبْرَاهِيمَ –عَلَيْهِ السَّلاَمُ–" ... فَقَالَ
أَنَسٌ: لَقَدْ رَأَيْتُهُ وَهُوَ يَكِيدُ بِنَفْسِهِ بَيْنَ يَدَىْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَدَمَعَتْ عَيْنَا
رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: "تَدْمَعُ الْعَيْنُ وَيَحْزَنُ الْقَلْبُ وَلاَ نَقُولُ إِلاَّ مَا يَرْضَى
رَبُّنَا وَاللَّهِ! يَا إِبْرَاهِيمُ! إِنَّا بِكَ لَمَحْزُونُونَ."

Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre,
Resûlullah (sav), *"Bu akşam bir oğlum dünyaya geldi, ona atam İbrâhim'in ismini koydum."* buyurdu... Enes diyor ki, "Resûlullah'ın (sav) önünde oğlu İbrâhim'i can çekişirken gördüm. Resûlullah'ın gözleri yaşardı ve *'Göz yaş döker, kalp üzülür fakat biz ancak Rabbimizin razı olacağını söyleriz. Vallahi ey İbrâhim, biz senin için üzülüyoruz.'* buyurdu."

(M6025 Müslim, Fedâil, 62)

عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِى خِدْرِهَا، فَإِذَا رَأَى شَيْئًا يَكْرَهُهُ عَرَفْنَاهُ فِى وَجْهِهِ.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: ...مَا انْتَقَمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِنَفْسِهِ، إِلاَّ أَنْ تُنْتَهَكَ حُرْمَةُ اللَّهِ فَيَنْتَقِمَ لِلَّهِ بِهَا.

أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ: سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ تَبُوكَ قَالَ... وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا سُرَّ اسْتَنَارَ وَجْهُهُ، حَتَّى كَأَنَّهُ قِطْعَةُ قَمَرٍ، وَكُنَّا نَعْرِفُ ذَلِكَ مِنْهُ.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ:
مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ضَاحِكًا حَتَّى أَرَى مِنْهُ لَهَوَاتِهِ، إِنَّمَا كَانَ يَتَبَسَّمُ.

Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (sav), örtüsüne bürünmüş bir genç kızdan daha hayâlı idi. Hoşlanmadığı bir şey gördüğü zaman bunu yüzünden anlardık."

(B6102 Buhârî, Edeb, 72)

Hz. Âişe (ra) şöyle demiştir: "...Resûlullah (sav) kendisi için hiç intikam almamıştı. Ancak Allah'ın haramları çiğnendiği zaman bundan dolayı Allah için intikam alırdı."

(B3560 Buhârî, Menâkıb, 23)

Abdullah b. Kâ'b'ın naklettiğine göre, (babası) Kâb b. Mâlik Tebük Seferi'ne katılmayıp geride kalışını anlatırken şöyle demişti: "...Resûlullah (sav) sevindiği zaman, yüzü parlar, sanki bir ay parçası gibi olurdu. Biz, onun sevincini yüzünden anlardık."

(B3556 Buhârî, Menâkıb, 23)

Hz. Peygamber'in (sav) eşi Hz. Âişe (ra) şöyle demiştir: "Ben, Resûlullah'ın (sav) küçük dili görünecek kadar güldüğünü görmedim. O, yalnızca tebessüm ederdi."

(B4828 Buhârî, Tefsîr, (Ahkâf) 2; M2086 Müslim, İstiskâ, 16)

Resûl-i Ekrem, Hz. Hatice'den dünyaya gelen oğulları Kâsım ve Abdullah'ı Mekke'de henüz bebek iken ebedî âleme uğurlamıştı. Onların vefatlarından sonra bu defa Mâriye'den bir oğlu olmuştu.[1] Müjdeyi alan Allah Resûlü, *"Bu akşam bir oğlum dünyaya geldi, ona atam İbrâhim'in ismini koydum."* demişti.[2] Onun büyüyüp serpilmesini, soyunu sürdürmesini istiyordu. Emzirilmesi için İbrâhim bebek, Medine'nin dış mahallelerinden birinde yaşayan Berâ' b. Evs adında bir demircinin hanımı olan sütanne Ümmü Seyf'e verildi. Allah Resûlü zaman zaman biricik oğlunu ziyarete gider, onu sever, öpüp koklardı.[3]

Resûlullah, iyi beslenmelerini temin etmek amacıyla Mâriye ve İbrâhim'e de bir grup deve ve koyunun sütünü tahsis etmişti. İyi beslenen İbrâhim'in cildi düzelmiş, teni beyazlaşmış hatta babasına benzemeye başlamıştı.[4] Artık on yedi veya on sekiz aylık olmuş, tam sevimli hâle gelmişti ki bir gün aniden rahatsızlandı. Onun hastalandığını haber alan Rahmet Elçisi, dostlarından Abdurrahman b. Avf ile birlikte sevgili yavrusunu ziyarete gelmişti. İbrâhim'in hastalığı iyice ilerlemiş ve can çekiştirmeye başlamıştı. Çocuklara karşı çok merhametli ve şefkatli olan Efendimizin gözleri dolmuştu.[5] Onun bu hâlini gören sahâbîler, "Sen de mi ağlıyorsun ey Allah'ın Resûlü! Senin ağladığını gören Müslümanlar da ağlayacaktır!" diye şaşkınlıklarını ifade edince, Nebî (sav), *"Göz yaş döker, kalp üzülür fakat biz ancak Rabbimizin razı olacağını söyleriz..."*[6] *"Bu, ancak merhamettir ve merhamet etmeyene merhamet olunmaz. Ben insanların ancak bağırıp çağırarak ölünün arkasından yas tutmalarını yasakladım."* diye cevap verdi. İbrâhim ruhunu teslim edince de şöyle buyurdu: *"Eğer kuşatıcı bir söz, gidilecek bir yol olmasaydı ve sonra giden öncekine kavuşmasaydı şimdi farklı şeyler düşünecektik. Ey İbrâhim! Gerçekten biz senden dolayı üzgünüz."*[7]

Daha sonra Rahmet Peygamberi, dostlarına, *"Ben oğluma (son bir kez) bakmadan onu kefenlemeyin!"* buyurdu. Yıkama işi bitip kefenlerine sarılacağı zaman Efendimiz onun yanına geldi ve üzerine kapanarak tekrar ağladı.[8]

Sahâbîler, ölülere bağırıp çağırarak, yırtınıp dövünerek yapılan yas tutma veya ağıt yakma şeklindeki nebevî yasağın, ağlamayı da içine aldığı-

[1] TB2/214 Taberî, *Târîh*, II, 214.
[2] M6025 Müslim, Fedâil, 62.
[3] ST1/136 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 13; B1303 Buhârî, Cenâiz, 43; M6026 Müslim, Fedâil, 63.
[4] ST1/137 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 137.
[5] B1303 Buhârî, Cenâiz, 43.
[6] M6025 Müslim, Fedâil, 62.
[7] MA6672 Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 552; M6026 Müslim, Fedâil, 63.
[8] İM1475 İbn Mâce, Cenâiz, 13.

nı zannetmişlerdi. İnsanlara musibetler karşısında daima sabrı, ilâhî takdire rıza göstermeyi tavsiye eden bir peygamberin, kendi oğlunun vefatı karşısında da olsa gözyaşı dökmeksizin sabretmesi gerektiğini düşünmekteydiler. Hz. Peygamber ise bu hadisede her şeyden önce bir insan olarak, baba şefkatiyle biricik oğlunu kaybetmenin hüznünü dışa vururken, bir Resûl olarak da yakınlarını kaybettiklerinde nasıl davranacaklarına dair ümmetine örneklik sergiliyordu. Hüznün ve ağlamanın ölçülü olması gerektiğini gösteriyordu.

Evet, ağlıyordu Resûl... Zira o da bir insandı, duyguları vardı. Babaydı, şefkat sahibiydi. Onun da bir yüreği vardı ve yanardı. Gözleri vardı, duygulanır, yaşlar boşanırdı. Peygamberdi, rahmet elçisiydi, merhamet sahibiydi.

Benzer bir sahneyi, kızı Zeyneb'den doğma Ümeyme adlı torununun vefatında bir kez daha yaşamıştı Rahmet Peygamberi.[9] Torunu için sınırsız bir dede şefkatiyle gözlerinden yaşlar boşanan Efendimiz, bir taraftan da, *"Alan da Allah, veren de Allah'tır ve her şeyin belli bir süresi vardır!"* buyurarak başta kızı Zeyneb olmak üzere etrafındakileri teselli ediyor ve şöyle diyordu: *"Bu, bir rahmettir ki Allah onu dilediği kullarının kalplerine koyar. Allah, kullarından merhametlilere merhamet eder!"*[10]

Duygulu bir insan olan Rahmet Elçisi, sadece kendi oğlu veya torunu için değil, ashâbından birçok kişi için de gözyaşı dökmüştü. Örneğin, ibadet ve taate çok düşkün dostlarından Osman b. Maz'ûn'un cansız bedenini öptüğünde gözyaşları yanaklarını ıslatmıştı.[11]

Abdullah b. Ömer'in anlattığına göre, Sa'd b. Ubâde hastalanmış ve Peygamber (sav), bazı dostlarıyla birlikte onu ziyarete gitmişlerdi. Sa'd'ın yanına girdiklerinde, bütün ailesi onun etrafında toplanmışlardı. Resûlullah, *"Öldü mü Sa'd?"* diye sorduğunda oradakiler, "Hayır yâ Resûlallah, ölmedi." demişlerse de Hz. Peygamber duygulanıp ağlamıştı. Hz. Peygamber'in ağladığını görünce oradakiler de ağlamışlardı.[12]

Rahmet Elçisi'nin duygularının yansıması olan gözyaşlarının ardında, bazen hüzün bazen merhamet bazen hasret bazen de ümmeti adına hissetmiş olduğu endişe ve korku yatmaktaydı. Dostlarından Abdullah b. Amr'ın anlattığına göre, Resûlullah (sav) zamanında güneş tutulmuştu. Allah Resûlü (sav) namaz kılmak için kalktı, orada bulunanlar da kalkıp namaza durdular. Namazın her iki rekâtında da kıyam, rükû, secde ve oturuşundan her birini oldukça uzattı. İkinci rekâtın secdesinde bir yan-

[9] HM22122 İbn Hanbel, V, 204.
[10] B5655 Buhârî, Merdâ, 9; M2135 Müslim, Cenâiz, 11.
[11] D3163 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 35-36; T989 Tirmizî, Cenâiz, 14.
[12] B1304 Buhârî, Cenâiz, 44; M2137 Müslim, Cenâiz, 12.

dan derinden nefes alıyor, bir yandan da ağlıyordu. O esnada ise şöyle diyordu: *"Ben aralarında iken bunu bana vaad etmemiştin! Biz senden bağışlanma dilerken bunu bana vaad etmemiştin!"* Namazını bitirdiğinde başını kaldırdı, güneş açılmıştı. Namazdan sonra kalkarak cemaate hitap etti. Allah'a hamdedip O'nu övdükten sonra şöyle buyurdu: *'Güneş ve ay, Yüce Allah'ın (varlığını ve birliğini gösteren) alâmetlerinden birer alâmettirler. Ay ve güneşten birinin tutulduğunu görürseniz Yüce Allah'ı zikre (namaza) koşunuz. Canım elinde bulunan Allah'a yemin olsun, cennet bana o kadar yaklaştırıldı ki neredeyse meyvelerinden koparabilecektim. Cehennem de o kadar yaklaştırıldı ki sizi çepeçevre kuşatmasından korkup Allah'a sığındım..."*[13]

O, bir baba olmasının yanında aynı zamanda Allah'ın Resûlü'ydü. Bu nedenledir ki biricik oğlu İbrâhim'in öldüğü gün meydana gelen güneş tutulması ile bu ölüm arasında bağ kuranların bulunduğunu işittiğinde böyle bir hutbe irad etmek lüzumu hissetmiş ve *"Ay ile güneşin herhangi bir kimsenin hayatı veya vefatı sebebiyle tutulmayacağını"* ifade etmişti.[14]

Bir insan olarak Hz. Peygamber'in diğer insanlar gibi bazen heyecana kapıldığı, telaşlandığı da görülmüştür. Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın anlattığına göre, bir gün güneş tutulunca Hz. Peygamber telaşlanmış ve aceleyle hanımının entarisini giymişti. Bunu anladıklarında kendi elbisesini yetiştirmişlerdi.[15]

Hava bulutlandığında veya rüzgâr arttığında Allah Resûlü endişelenir ve bu hâl yüzünden belli olurdu. Bir defasında Hz. Âişe, "Ey Allah'ın Resûlü! İnsanlar bulut gördükleri zaman yağmur vardır ümidi ile sevinirler. Halbuki bunu sen gördüğünde, yüzünden hoşnutsuzluk okuyorum!" demiş, bunun üzerine o şöyle buyurmuştu: *"Yâ Âişe! Bunda bir azap bulunmadığına dair bana kim teminat verebilir? Halbuki bir kavim (Âd kavmi) rüzgâr ile helâk edilmişti. Onlar (aslında) azabı görmüşler fakat (ümitlenerek) 'Bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur.' demişlerdi."*[16]

Enes b. Mâlik'in anlattığına göre, Resûlullah (sav), insanların en güzeli, en cömerdi ve aynı zamanda en cesuru idi. Bir gece Medine halkı şiddetli bir ses ile uyanmış ve herkes çok korkmuştu. Sesin geldiği tarafa doğru giden bazı kimseler kendilerinden önce giden Resûlullah'ın dönmekte olduğunu gördüler. Ebû Talha'nın çıplak bir atına binmiş, kılıç boynunda, *"Korkmayın! Korkmayın!"* diyordu.[17]

Bununla birlikte, bir insan olarak Hz. Peygamber de bazı zamanlar endişelenerek korunmaya ihtiyaç duymuş ve sahâbe tarafından korunmuştu.[18]

[13] N1483 Nesâî, Küsûf, 14; D1194 Ebû Dâvûd, İstiskâ, 9.
[14] B1043 Buhârî, Küsûf, 1; M2102 Müslim, Küsûf, 10.
[15] M2108 Müslim, Küsûf, 16.
[16] M2086 Müslim, İstiskâ, 16.
[17] M6006 Müslim, Fedâil, 48.
[18] HM19847 İbn Hanbel, IV, 405.

Meselâ, Medine'ye geldiğinde bir gece uyuyamamış ve *"Keşke ashâbımdan iyi bir adam bu gece beni korusa!"* demiş, az sonra silahıyla gelen Sa'd b. Ebû Vakkâs başında onu beklemiş ve bu şekilde Hz. Peygamber uyuyabilmişti.[19]

Resûlullah'ın özelliklerini çok iyi bilen ve onun şemailini nakleden sahâbîlerden biri olan Hind b. Ebû Hâle'nin anlattığına göre, Allah Resûlü, rahat ve keyif ehli biri değildi, daima kederli ve düşünceliydi. Suskun bir tabiatı vardı. Lüzumsuz yere konuşmazdı.[20] Hind'in bu ifadeleri, Peygamberimizin keyfine düşkün, vurdumduymaz biri olmadığını, aksine onun zengin bir duygu dünyasına sahip olması sebebiyle genellikle derin bir tefekkür içerisinde bulunduğunu ortaya koymaktadır.

O, hiçbir zaman kendi köşesine, köşküne çekilmemişti. Çilekeşlerin sıkıntılarını yüreğinin derinliklerinde hissetmiş, onlara sürekli sabır ve mukavemet aşılayarak ayakta kalmalarını, dirençli olmalarını sağlamıştı. Eza, cefa ve işkencenin sıradanlaştığı Mekke'de tebliğin ilk yıllarında, ashâbıyla birlikte o da çeşitli eziyetlere maruz kalmıştı. İki üç yıl kadar devam eden abluka yıllarını ashâbıyla birlikte göğüslemişti. Açlığı, korkuyu, hicreti ve nihayet savaşları onlarla birlikte yaşamış, hendeği birlikte kazmıştı. Duyarlı bir şahsiyet olan Rahmet Elçisi, zayıf, yoksul, güçsüz kimselere, köle ve cariyelere kısaca bütün ashâbına çok düşkündü. Onun bu yönünü Yüce Allah şöyle ifade etmektedir: *"Andolsun, size içinizden öyle bir elçi gelmiştir ki sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir. O, size çok düşkündür. Müminlere çok şefkatli ve çok merhametlidir."*[21]

Allah Resûlü'nün en bariz vasıflarından biri onun Rahmet Peygamberi oluşudur. Yüce Allah onu ancak âlemlere rahmet olarak göndermiştir.[22] Nitekim müşriklere beddua etmesi istendiğinde, *"Ben lânet okuyucu olarak gönderilmedim, rahmet olarak gönderildim!"* buyurmuştu.[23]

Allah Resûlü'nün duygu yönünü gösteren bir başka husus da onun son derece hayâ sahibi olmasıydı. Onun bu yönünü Ebû Saîd el-Hudrî şöyle tasvir etmiştir: "Hz. Peygamber (sav), örtüsüne bürünmüş bir genç kızdan daha hayâlı idi. Hoşlanmadığı bir şey gördüğü zaman bunu yüzünden anlardık."[24]

Bazı hadiseler karşısında Hz. Peygamber'in kızdığı, öfkelenip moralinin bozulduğu da olurdu. Sahâbe çoğu zaman onun hiddetlendiğini yüzünden anlardı.[25] Nitekim Resûlullah (sav) kendisinin de bir insan olduğunu, herkes gibi kendisinin de kızabileceğini ifade etmişti. Ayrıca bu öfke hâlinde söz ya da davranışla karşısındaki mümini incitmesi

[19] B2885 Buhârî, Cihâd, 70; M6230, M6231 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 39-40.
[20] TŞ226 Tirmizî, *Şemâil*, 97.
[21] Tevbe, 9/128.
[22] Enbiyâ, 21/107.
[23] M6613 Müslim, Birr, 87.
[24] B6102 Buhârî, Edeb, 72; İM4180 İbn Mâce, Zühd, 17.
[25] B6336 Buhârî, Deavât, 19.

söz konusu olduysa bu olumsuzluklar karşılığında kıyamet günü onları Allah'a yakınlaşma, arınma ve rahmet vesilesi yapması için Rabbine dua etmişti.[26] Ancak onun dile getirdiği bu tür davranışları az sayıda ve istisnaî durumlar olsa gerektir. Zira Kur'an'da, *"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet; bağışlanmaları için dua et."*[27] buyrulmaktadır.

Hz. Peygamber, kendi nefsine yönelik haksızlıklar karşısında sabrederdi. Fakat Allah ve kulların hukuku söz konusu olduğunda daha hassas davranmakta hatta bunun korunması adına sert çıkışlar yapabilmekteydi. Bir defasında Muâz b. Cebel (ra) namaz kıldırırken Bakara sûresini okumuş, namazı fazla uzatmıştı. Bundan dolayı cemaatten ayrılıp namazını tek başına kılan bir şahıs, daha sonra onu Hz. Peygamber'e şikâyet etmişti. Bunun üzerine Resûlullah (sav), "*Muâz*! *Sen insanların sabrını mı deniyorsun!"*[28] diyerek Muâz'ı sert bir şekilde azarlamıştı.

Fakat burada şunu da hatırlatmalıyız ki Resûl-i Ekrem'in kızması bile farklıydı. Tebük Savaşı'ndan geri kalan üç kişiden biri olan Kâ'b b. Mâlik, savaştan dönen Hz. Peygamber'in huzuruna çıkmıştı. Savaşa katılamayışını anlatmak üzere gelmiş, ona selâm vermişti. Hz. Peygamber ile olaydan sonra ilk karşılaştığı bu ânı Kâ'b şöyle tasvir etmiştir: "Resûlullah (sav) bana kızgın bir şekilde tebessüm etti ve *"Gel!"* dedi..."[29]

Rahmet Elçisi, en azılı düşmanlarına karşı bile kindar değildi. Mekke'de olsun Medine'de olsun, hasımlarının helâk olmasını değil daima hidayete ermesini istemişti. Mekke'yi fethettiği gün, Mekkelilerden intikam almayı aklından bile geçirmedi ve onları serbest bıraktı.[30] Hz. Âişe'nin anlattığına göre, "Resûlullah (sav) kendisi için hiç intikam almamıştı. Ancak Allah'ın haramları çiğnendiği zaman bundan dolayı Allah için intikam alırdı."[31]

Allah Resûlü'nün duygulu bir insan olduğunu gösteren bir başka husus da onun eşlerine karşı ilgisi ve sevgisi idi. İlk eşi olan Hz. Hatice'ye karşı olan sevgisini, onun vefatından sonra da korumuş ve hayatı boyunca onu hep hayırla yâd etmişti. O kadar ki en genç eşi olan Hz. Âişe, Hz. Hatice'yi yıllar sonra bile kıskanmadan edemeyecekti.[32]

Sevgili eşi Hz. Âişe'ye atılan iftira (ifk) hadisesinde, dilden dile dolaşan söylentilerden bir insan olarak Hz. Peygamber de etkilenmişti. Konuyu yakın çevresiyle istişare etmiş, bir eş olarak zor ve endişeli günler ge-

[26] M6616, M6619 Müslim, Birr, 89, 90; B6361 Buhârî, Deavât, 34.
[27] Âl-i İmrân, 3/159.
[28] M1041 Müslim, Salât, 179.
[29] M7016 Müslim, Tevbe, 53; N732 Nesâî, Mesâcid, 38.
[30] BS18785 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 195.
[31] B3560 Buhârî, Menâkıb, 23; M6045 Müslim, Fedâil, 77.
[32] B3821 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 20; M6282 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 78.

çirmişti. İsnat edilen bu çirkin suç ile Hz. Âişe'nin hiçbir ilgisi olmadığını ise ancak inen âyetler[33] aracılığıyla öğrenebilmişti.[34]

Israrla kendisinden çeşitli dünya malları istemelerinden dolayı eşlerine gücenen Hz. Peygamber, bir çardağa çekilmiş ve yirmi dokuz gün boyunca onlardan ayrı yaşamıştı. Neticede eşlerinin dünya menfaati ile Allah'ın rızası ve âhiret arasında tercih yapmalarını isteyen âyetlerin inmesi üzerine[35] hanımları hatalarını anlamış, nedamet içerisinde Allah ve Resûlü'nü tercih etmişlerdi.[36]

Diğer insanlar gibi Hz. Peygamber de sevinir ve neşelenirdi. Kâ'b b. Mâlik, "Resûlullah (sav) sevindiği zaman, yüzü parlar, sanki bir ay parçası gibi olurdu. Biz, onun sevincini yüzünden anlardık." demektedir.[37] Zaman zaman insanlarla ilişkilerinde mizaha yer vermekten kaçınmayan Resûlullah, güzel ve düzeyli şakalar yapar ama bunları yaparken de hakikatten ayrılmamaya özen gösterir,[38] şakasına yalan karıştırmazdı.[39] Daha çok kelime oyunu şeklinde mecazlı, kinayeli ifadelerden oluşan ve mantığa dayanan esprilerini bazıları anlayamazken,[40] onun bu yönünü iyi bilen bazı sahâbîler ise mukabil şakalar yaparlardı.[41] Fakat Hz. Peygamber'in bu yönünü bilmeyenler onun şaka yaptığını görünce şaşırmışlar ve "Ey Allah'ın Resûlü! Sen de bizimle şakalaşıyorsun (öyle mi)!" demişlerdi de o, *"Ama ben ancak hakikati söylerim."*[42] diyerek cevap vermişti.

Hz. Peygamber ile sahâbe arasındaki sohbet, muhabbet ve samimi ilişkiyi anlatan Câbir b. Semüre'nin belirttiğine göre, Resûlullah (sav) sabah namazını kıldıktan sonra güneş yükselinceye dek namaz kıldığı yerden kalkmazdı. Ancak güneş doğduğunda kalkardı. Bu arada sahâbe onunla birlikte konuşurlar, mescitte şiirler okurlar, câhiliye döneminde yaptıklarını anarlar ve gülerler, o da tebessüm ederdi.[43]

Evet, Allah Resûlü de gülerdi ama kendinden geçercesine kahkaha atmazdı. O, daima güler yüzlüydü ve gülüşü de hep tebessüm şeklindeydi. Hatta bazı sahâbîler, Resûl-i Ekrem'in çeşitli vesilelerle biraz fazlaca gülümsedikleri anları, "O kadar ki azı dişleri gözüktü." şeklinde tasvir etmekteydiler.[44] Efendimizi en yakından tanıyan Hz. Âişe, onun gülümsemesini şöyle anlatır: "Ben, Resûlullah'ın (sav) küçük dili görünecek kadar güldüğünü görmedim. O, yalnızca tebessüm ederdi."[45]

Hz. Peygamber'in hayatından aktarılan bu kesitler açıkça göstermektedir ki bir beşer olan Allah Resûlü, duyguları olan her insan gibi davranmış ve çeşitli durumlarda farklı duygusal tepkiler vermiştir. Resûlullah'ın

[33] Nûr, 24/11-21.
[34] B4141 Buhârî, Meğâzî, 35; MA9748 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 410.
[35] Ahzâb, 33/28-34.
[36] B4785 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 4; B4786 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 5; ST8/182 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 182-187.
[37] B3556 Buhârî, Menâkıb, 23.
[38] T1992 Tirmizî, Birr, 57.
[39] HM8462 İbn Hanbel, II, 341.
[40] D4998 Ebû Dâvûd, Edeb, 84; TŞ241 Tirmizî, *Şemâil*, 105.
[41] İM3443 İbn Mâce, Tıb, 3.
[42] T1990 Tirmizî, Birr, 57; HM8462 İbn Hanbel, II, 341.
[43] M1525 Müslim, Mesâcid, 286; ST2/372 İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 372.
[44] M461, M462 Müslim, Îmân, 308, 309.
[45] B4828 Buhârî, Tefsîr, (Ahkâf) 2; M2086 Müslim, İstiskâ, 16.

hangi durumlarda endişe veya korku duyduğu, hangi durumlarda sıkıntıya düştüğü ve bu tür durumlarda Müslümanlar için nasıl bir örneklik sergilediği önem arz etmektedir. Rahmet Peygamberi, bir erkek, bir eş, bir lider ve nihayet bir Peygamber olmasına rağmen yaşadığı olaylar karşısında gayet tabiî olarak hissettiği samimi duygularını çevresinden gizlememiş, aksine sağlıklı bir duygu dünyasına sahip olma ve duygularına hâkim olma konusunda onlara örnek olmuştur. Bu vesilelerle o, inananlara, olumlu ve olumsuz duygular karşısında nasıl tavır takınacaklarına dair rehberlik yapmıştır.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, Sevgili Peygamberimiz, duygularını bastırmamaktadır. Hissettiklerini dışa yansıtmaktan, hatta uygun bir şekilde yaşamaktan ve bunu da çevresindekilerle paylaşmaktan çekinmemektedir. Özellikle "Erkekler ağlamaz!" gibi söylemlerin yaygın olduğu kültürümüzde, çoğu zaman insanlar tabiî duygularını bastırmaya zorlanmaktadır. Bastırılan duygular ise zaman içerisinde ya beklenmedik bir şekilde açığa çıkarak birtakım problemlere yol açmakta yahut çeşitli ruhsal rahatsızlıklara neden olabilmektedir. Halbuki anılan bu tavırlarıyla Efendimiz, duygularını bastırmayı değil denetim altına almayı; duygusal ve aşırı tepkiler vermeyi değil duyarlı duruşlar sergilemeyi tercih etmektedir. Rahmet Peygamberi, her yönüyle olduğu gibi duygu yönü ve duyarlılığı ile de Müslümanlara örnek ve rehber olmuştur.

HZ. PEYGAMBER
DUASI ÜMMETİNİ KUŞATAN NEBÎ

عَنْ عائِشَةَ قالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَسْتَحِبُّ الْجَوَامِعَ
مِنَ الدُّعَاءِ وَيَدَعُ مَا سِوَى ذَلِكَ.

Hz. Âişe şöyle demiştir:
"Resûlullah (sav) kapsamlı olan duaları sever, bunun dışındakileri (dar ve münferit duaları) bırakırdı."
(D1482 Ebû Dâvûd, Vitr, 23)

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا ذَكَرَ أَحدًا فَدَعَا لَهُ بَدَأَ بِنفْسِه.

عَنِ ابْنِ أَبِى مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يَدْعُو بِهَذَا الدُّعَاءِ: "رَبِّ اغْفِرْ لِى خَطِيئَتِى وَجَهْلِى وَإِسْرَافِى فِى أَمْرِى كُلِّه، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّى. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِى خَطَايَاىَ وَعَمْدِى وَجَهْلِى وَجِدِّي، وَكُلُّ ذَلِكَ عِنْدِى. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِى مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُعْجِبُهُ أَنْ يَدْعُوَ ثَلاَثًا وَيَسْتَغْفِرَ ثَلاَثًا.

عَنْ أَبِى أُمَامَةَ قَالَ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِدُعَاءٍ كَثِيرٍ لَمْ نَحْفَظْ مِنْهُ شَيْئًا قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ! دَعَوْتَ بِدُعَاءٍ كَثِيرٍ لَمْ نَحْفَظْ مِنْهُ شَيْئًا. قَالَ: "أَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يَجْمَعُ ذَلِكَ كُلَّهُ؟ تَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا سَأَلَكَ مِنْهُ نَبِيُّكَ مُحَمَّدٌ ﷺ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا اسْتَعَاذَ مِنْهُ نَبِيُّكَ مُحَمَّدٌ ﷺ وَأَنْتَ الْمُسْتَعَانُ وَعَلَيْكَ الْبَلاَغُ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ."

Übey b. Kâ'b'dan nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) bir kimseyi anıp ona dua edeceği zaman önce kendisinden başlardı.

(T3385 Tirmizî, Deavât, 10)

İbn Ebû Musa'nın, babası aracılığıyla naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şu dua ile yalvarırdı: *"Rabbim! Hatalarımı, bilgisizliğimi, her işimdeki aşırılığımı ve benden daha iyi bildiğin hâllerimi bağışla. Allah'ım! Bilmeden veya kasten, şaka yollu ve ciddi bir hâlde yaptığım hatalarımı da bağışla. Zira bunların hepsi bende var. Allah'ım! Yaptığım, yapacağım, gizlediğim ve açıkça işlediğim günahları bağışla. Öne alan da erteleyen de sensin. Sen her şeye gücü yetensin."*

(B6398 Buhârî, Deavât, 60)

Abdullah (b. Mes'ûd) tarafından nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) duayı ve istiğfarı üçer defa yapmaktan hoşlanırdı.

(D1524 Ebû Dâvûd, Vitr, 26)

Ebû Ümâme anlatıyor: "Resûlullah (sav) öyle çok dua ederdi ki bir kısmını ezberleyemezdik. 'Ey Allah'ın Resûlü, çok dua ediyorsun bir kısmını ezberleyemiyoruz!' dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *'Size bütün bunları kapsayan bir dua öğreteyim mi? Şöyle dersiniz: Allah'ım! Senden, Peygamberin Muhammed'in (sav) dilediği güzelliklerden biz de isteriz ve Peygamberin Muhammed'in (sav) sana sığındığı kötülüklerden biz de sana sığınırız. Yardım edecek olan sensin. Sonunda sana ulaşacağız. Allah'ın yardımı olmaksızın kudret ve kuvvete ermek mümkün değildir.'"*

(T3521 Tirmizî, Deavât, 88)

Bir gün Hz. Âişe validemiz, Allah Resûlü'ne, "Uhud gününden daha sıkıntılı bir gün yaşadın mı?" diye sormuştu. Efendimiz, *"Şüphesiz kavminden (Kureyş'ten) gelen birçok zorlukla karşılaştım. Fakat karşılaştıklarımın en şiddetlisi Akabe günüydü."* cevabını vermiş ve orada başından geçenlerin bir kısmını sevgili eşine anlatmıştı. Allah Resûlü, Mekkeli müşriklere yaptığı davetten olumlu cevap alamayınca İslâm'a davet için Tâif'e gitmiş ve Abdü Külâl'in oğlu İbn Abdi Yâlîl'e hâlini anlatmıştı. Ancak o, Allah Resûlü'nün çağrısına beklenen cevabı vermemişti.[1]

Hz. Peygamber'in, kendisini himaye etmesi için yanına gittiği kişi, Benî Sakîf'in soylularından olan üç kardeşten biriydi. Resûlullah (sav), İbn Abdi Yâlîl'in yanına gittiğinde diğer iki kardeşi ve Kureyşli bir kadın da onlarla birlikte bulunuyordu. Nebî (sav) yanlarına oturdu ve onları İslâm'a davet etti. Ancak onlar, Efendimizi küçümsemeye ve aşağılamaya başladılar. Kalpleri henüz Hakka açılmamış bu insanlardan kendisine bir fayda gelmeyeceğini düşünen Efendimiz (sav) daha fazla ısrarcı olmadı. Onlardan bu konuşmanın aralarında kalmasını isteyerek yanlarından ayrıldı. Hz. Peygamber'e itibar etmeyen bu heyet bizzat ona bir şey yapmadılar ancak nüfuzlarını kullanarak ayaktakımını Peygamberimize hakaret etmeye ve üzerine yürümeye teşvik ettiler.[2] Öyle ki geçeceği yol üzerinde onu gözleyen bir topluluk, Nebî (sav) yoldan geçerken onu taşa tuttular, Allah Resûlü ise onlardan kurtulmaya çalıştı. Ama mübarek ayakları kan içinde kalmıştı.[3] Sonunda Allah Resûlü'nü Utbe b. Rebîa ve Şeybe b. Rebîa'nın bahçe duvarına kadar takip ettiler. Bir asmanın gölgesine sığınıp oraya oturduğunda, Kureyş'in Benî Cumah kabilesinden olan bir kadınla birlikte Utbe ve Şeybe kardeşler, Nebîler sultanının başına dikilmiş, ona bakıyorlardı. Allah Resûlü Kureyşli kadına, çaresizliğini anlatmak için, *"Senin bu akrabalarından çektiğim nedir?"* diyebildi. Başka da bir şey söyleyememişti. Zaten söylese de merhametle uzattığı ellerine karşılık vermeye hiç niyetleri yoktu oradakilerin.

Gözü dönmüş bir şekilde üzerine yürüyen bu topluluktan merhamet istemek yerine, "Merhametlilerin en merhametlisi" olan Rabbine sığınmayı tercih etti Efendimiz. Zira O, duaları kabul edendi. Kimsesizlerin

[1] B3231 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 7.
[2] HS2/267 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 267-268.
[3] İK2/151 İbn Kesîr, *Sîret*, II, 151-52.

kimsesiydi. Yardım istenilecek tek varlıktı. Allah Resûlü ellerini açtı. Bu acımasız topluluk karşısında çaresizlik ve yalnızlık içinde, Rabbine şöyle dua etti: *"Allah'ım! Güçsüzlüğümü, çaresizliğimi ve halkın nazarında hakir görülüşümü sana arz ve şikâyet ediyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen zayıfların Rabbisin! Sen benim Rabbimsin! Beni kimin eline bırakıyorsun? Senden uzak olan ve beni gördükçe suratını asan kimselere mi? Yoksa beni eline bıraktığın düşmana mı? Bu, senin bana karşı bir öfkenden dolayı değilse buna aldırış etmem. Fakat af ve merhametin, benim için (gazabından) daha geniştir. Senin gazabına uğramaktan, karanlıkları aydınlatan, dünya ve âhiret işlerini ıslah eden yüzünün nuruna sığınırım! Her şey senin rızan içindir. Güç ve kuvvet ancak sendedir!"*[4]

Allah Resûlü artık Mekke'ye dönmek üzere kederli ve düşünceli bir şekilde Tâif'ten ayrılıyordu. Karnü's-seâlib bölgesine kadar bu şekilde yol aldı. Burada, çaresizlik içinde yaptığı duanın Rabbi katında karşılık bulduğunu gösteren meşhur hadiseyi yaşadı. Allah, elçisi Cebrail vasıtası ile dilerse ona zulmeden bu kavmi, helâk edeceğini bildiriyordu. Rahmet Peygamberi her şeye rağmen beddua etmedi. Rabbine, bu müşriklerin soylarından yalnız Allah'a ibadet eden ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayan bir nesil meydana çıkarması için dua etti.[5]

Evet, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş son peygamber, Allah'ın Sevgili Resûlü'ydü. Ancak her şeyden önce o da bir beşerdi. Bu gerçeği hem Kur'an hem de bizzat Peygamberimiz ısrarla vurguluyordu.[6] O da bir insan olarak seviniyor, üzülüyor, kimi zaman hastalanıyor, türlü sıkıntılara maruz kalıyordu. Kendinden önce aynı vazifeyi yapmış Hz. Eyyub, Hz. Zekeriyyâ, Hz. Yunus ve diğer peygamberler de birçok musibetle karşı karşıya kalmamışlar mıydı? Yüce Yaratıcı, tebliğ için vazifelendirdiği peygamberlerini, sıkıntıya düşüp kendine el açtıklarında, çaresizlik içinde kendine yalvardıklarında yardımı ile desteklememiş miydi? İşte Sevgili Peygamberimiz de başına gelen musibetler için Allah'a yalvarıyor, istek ve taleplerini yalnız O'na yöneltiyordu. Mutluluk hâlinde secdeye kapanıp şükrünü dile getiriyor,[7] başına gelen musibetten ise Rabbine sığınıyordu. Bu şekilde her durumda Rabbinden razı olduğunu gösteriyor; aynı zamanda dua ile başına gelebilecek musibetlerden de korunmayı ümit ediyordu.

Yaratan ile bağ kurmanın, ona sesini duyurmanın en kolay yolu olan dua, Resûlullah'ın en çok yaptığı ibadetti. Çünkü dua, ibadetin özüydü,[8] ta kendisiydi.[9] Allah Resûlü, her dua edişinde öncelikle Allah'ı anar ve

[4] HS2/267 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 267-268.
[5] B3231 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 7.
[6] Kehf, 18/110.
[7] T1578 Tirmizî, Siyer, 25.
[8] T3371 Tirmizî, Deavât, 1.
[9] D1479 Ebû Dâvûd, Vitr, 23; T3372 Tirmizî, Deavât, 1.

O'na tazimde bulunurdu. Zikir, onun duasının bir parçasıydı. Ancak Resûlullah'ın dilinde zikir, yani Allah'ı anmak, sadece belirli kelimeleri tekrar etmekten ibaret değildi. Zikir, verdiği bütün nimetler karşısında Allah'a hamd ve şükür içerisinde olmaktı bir yönüyle. Bu nedenle güzel zikirlerle örülmüş duaları, Sevgili Peygamberimizin hayatının tamamını kapsardı. Zira hayatın her ânı Allah'ın bizler için sunduğu nimetlerle donatılmıştı. Kendisinin ve önceki peygamberlerin söyledikleri en faziletli sözün kelime-i tevhid olduğunu bildirirdi ümmetine,[10] onlar da bolca tekrar etsinler diye. *"Zikrin en üstünü 'lâ ilâhe illâllâh'tır..."*[11] buyurur ve müminleri bu zikri söylemeye teşvik ederdi.[12] Günün her anında dilini dualarla süsler, daima Rabbine niyazda bulunurdu.

O (sav), sabah uyandığında, *"Elhamdü lillâhi'llezî ehyânâ ba'de mâ emâtenâ ve ileyhi'n-nüşûr." (Bizi öldürdükten sonra dirilten Allah'a hamdolsun; dönüş yine O'nadır.)*[13] diyerek güne başlardı. Akşam olup yatağına girdiği vakit ise, *"Elhamdü lillâhi'llezî et'amenâ ve sekânâ ve kefânâ ve âvânâ fe kem mimmen lâ kâfiye lehû velâ mü'viye." (Sığınacak yeri ve ihtiyacını giderecek kimsesi olmayan niceleri varken bizi yediren, içiren, ihtiyaçlarımızı gideren ve bizi barındıran Allah'a hamdolsun.)*[14] diye dua ederek şükrünü arz ederdi Rabbine.

Allah Resûlü bir şey yediği veya içtiği zaman, *"Elhamdü lillâhi'llezî et'amenâ ve sekânâ ve cealenâ müslimîn." (Bizi doyuran, içiren ve Müslüman eyleyen Allah'a hamdolsun.)*[15] buyururdu.

Gece ibadet için kalktığı ve teheccüd namazına durduğu vakitlerde de yakarışlarda bulunur, bazen en güzel övgü ifadeleriyle Allah'ı tesbih eder,[16] bazen de O'ndan takva ve gönül arınmışlığı isterdi.[17] Bir gece Hz. Âişe validemiz, Resûlullah Efendimizi yatağında bulamayınca meraklandı ve karanlıkta el yordamıyla onu aramaya başladı. Nihayet eli secde hâlindeki Efendimizin ayaklarına değdiğinde, onun Rabbine niyazda bulunduğunu fark etti. Sevgili Peygamberimiz duasında hem Allah'a sığınıyor hem de O'nu tesbih edip yüceltiyordu: *"Allâhümme innî eûzü bi rızâke min sehatike ve bi muâfâtike min ukûbetike ve eûzü bike minke, lâ uhsî senâen aleyke ente kemâ esneyte alâ nefsik." (Allah'ım, öfkenden rızana, cezandan affına sığınırım. Senden sana sığınır, sana olan övgüleri saymakla bitiremem. Sen kendini övdüğün gibisin.)*[18]

Peygamber Efendimiz, gündelik hayatını sürdürürken yaptığı küçük büyük her işini dualarla tamamlardı. Yeni bir elbise giydiğinde, *"Allâhümme leke'l-hamdü ente kesevtenîhi es'elüke min hayrihî ve hayri mâ sunia lehû ve*

[10] MU951 *Muvatta'*, Hac, 81.
[11] T3383 Tirmizî, Deavât, 9.
[12] D1501 Ebû Dâvûd, Vitr, 24.
[13] B6314 Buhârî, Deavât, 8; M6887 Müslim, Zikir, 59.
[14] M6894 Müslim, Zikir, 64; D5053 Ebû Dâvûd, Edeb, 97-98.
[15] T3457 Tirmizî, Deavât, 55.
[16] T3418 Tirmizî, Deavât, 29; HM3368 İbn Hanbel, I, 358.
[17] HM26276 İbn Hanbel, VI, 210.
[18] M1090 Müslim, Salât, 222; D879 Ebû Dâvûd, Salât, 147-148.

eûzü bike min şerrihî ve şerri mâ sunia leh." (Allah'ım hamd ancak sanadır. Bu elbiseyi bana sen giydirdin. Senden bunun ve yapılış sebebinin hayrını isterim ve bunun ve yapılış sebebinin şerrinden de sana sığınırım.) derdi.[19]

Tuvalet ihtiyacını gidereceği zaman, *"Allâhümme innî eûzü bike mine'l-hubusi ve'l-habâis." (Allah'ım, her türlü çirkinlikten, çirkin şeylerden sana sığınırım.)* der,[20] tuvaletten çıktığında ise, *"Elhamdü lillâhi'llezî ezhebe anni'l-ezâ ve âfânî." (Benden sıkıntıyı giderip bana afiyet veren Allah'a hamdolsun.)* diyerek şükrederdi.[21]

Evinden çıkarken Sevgili Peygamberimizin dudaklarından şu dualar dökülürdü: *"Bismillâhi tevekkeltü alâllâh. Allâhümme innâ neûzü bike min en nezille ev nadille ev nazlime ev nuzleme ev nechele ev yüchele aleynâ." (Allah'ın adıyla! Allah'a güvendim. Allah'ım, haktan ayrılmaktan veya sapıklığa kaymaktan ya da zalim olmaktan veya zulme uğramaktan ya da cahillik etmekten veya bize cahillik edilmesinden sana sığınırız.)*[22]

Yine Allah Resûlü bir sefere çıkarken, *"Allâhümme ente's-sâhibü fi's-seferi ve'l-halîfetü fi'l-ehli." (Allah'ım yolculukta yoldaşım ve ailemi emanet ettiğim sensin...)* diye duasına başlar, yolculuğun sıkıntılarından, kederli bir biçimde geri dönmekten, ailesine ve malına gelecek kötülüklerden Allah'a sığınırdı.[23] Yolculuk sırasında ise Allah'a hamdeder, verdiği nimetleri artırması ve cehennemden kendisini koruması için dua ederdi.[24]

O enbiyalar sultanı, hayırları talep ettiği kadar, kötülerden ve kötü şeylerden de Allah'a sığınır ve ashâbına da *"Allâhümme innî eûzü bike mine'l-buhli ve eûzü bike mine'l-cübni ve eûzü bike en uradde ilâ erzeli'l-umuri ve eûzü bike min fitneti'd-dünyâ –ya'nî fitnete'd-deccâli– ve eûzü bike min azâbi'l-kabri." (Allah'ım, cimrilikten sana sığınırım, korkaklıktan sana sığınırım, ömrün en rezil/düşkün dönemine bırakılmaktan sana sığınırım, dünyanın fitnesinden –yani Deccâl'ın fitnesinden– sana sığınırım ve kabrin azabından da yine sana sığınırım.)* demeyi tavsiye ederdi.[25] Kendisi de her fırsatta faydasız ilimden, huşû duymayan kalpten, doymayan nefisten, kabul olmayan duadan,[26] açlıktan, hainlikten,[27] hastalıktan,[28] düşmanlıktan, nifaktan ve kötü ahlâktan Rabbine sığınırdı.[29]

Dua, zaman zaman hastalıklar karşısında Allah'a sığınmanın, O'ndan şifa istemenin aracı olurdu. Allah Resûlü ölümünün yaklaştığı hastalık günlerinde Felâk ve Nas sûrelerini kendisine okur ve üflerdi. Hastalığı arttığında ise Hz. Âişe bu sûreleri Peygamberimiz için okumaya başlamıştı.[30] Bazen ashâb-ı kirâm, hastalıklardan kurtulmak için ondan yardım ister-

[19] D4020 Ebû Dâvûd, Libâs, 1; HM11268 İbn Hanbel, III, 29.
[20] B142 Buhârî, Vudû', 9; M831 Müslim, Hayız, 122.
[21] İM301 İbn Mâce, Tahâret, 10.
[22] T3427 Tirmizî, Deavât, 35.
[23] D2598 Ebû Dâvûd, Cihâd, 72; T3439 Tirmizî, Deavât, 41.
[24] M6900 Müslim, Zikir, 68.
[25] B6365 Buhârî, Deavât, 37.
[26] D1548 Ebû Dâvûd, Vitr, 32; N5469 Nesâî, İstiâze, 18.
[27] D1547 Ebû Dâvûd, Vitr, 32; N5470 Nesâî, İstiâze, 19.
[28] D1554 Ebû Dâvûd, Vitr, 32.
[29] D1546 Ebû Dâvûd, Vitr, 32; N5473 Nesâî, İstiâze, 21.
[30] B5016 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 14; M5715 Müslim, Selâm, 51.

ler, onun duasıyla sıhhate kavuşurlardı.[31] Bazen de hasta olanlara Allah Resûlü'nün yaptığı dualarla dua edip Allah'tan şifa isterlerdi.[32]

Nebî (sav), bir hastayı ziyaret ettiğinde, elini alnına koyar ve onun için Allah'tan şifa niyaz ederdi.[33] Hastalar için şöyle dua ederdi Rahmet Peygamberi: *"Ezhibi'l-be'se rabbe'n-nâsi eşfihî ente'ş-Şâfî lâ şifâe illâ şifâüke, şifâen lâ yüğâdiru sekamen." (Ey insanların Rabbi! Rahatsızlığı gider! Şifa veren sensin. Senin vereceğin şifadan başka şifa yoktur. Öyle bir şifa ver ki ardında hiç hastalık izi bırakmasın.)*[34] Böylelikle Allah'tan şifa isterken de O'nu yüceltmeyi ve O'nu tesbih etmeyi ihmal etmezdi.

Hz. Peygamber (sav) bir sıkıntı, bela ve musibet gördüğünde onun giderilmesi için hamd ve şükür içinde Rabbine yöneldiği gibi güzellik ve bolluk gördüğünde de devam etmesi için Rabbine dua ederdi. Böylece duası, ashâbı için bereket olurdu. Yeni evlenenleri tebrik etmek istediğinde onlara şöyle dua ederdi: *"Allah sizler için bereket versin, O'nun bereketi üzerinizde olsun ve O, ikinizi hayır içerisinde bir araya getirsin."*[35] Senenin ilk meyvesi kendisine getirildiğinde de Allah'tan (cc) bereket ister ve onu yanında bulunan en küçük çocuğa ikram ederdi.[36] Sık sık, *"Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe'n-nâr." (Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi ateşin azabından koru.)*[37] diyerek hayır dilerdi.[38]

Resûlullah Efendimizin duasından ashâbı da bolca nasiplenirdi. Özellikle çocuklarını ona getirirler, o da dua eder,[39] yeni doğanlara güzel isimler verirdi.[40] Çünkü bilirlerdi ki onun duası sadece o duayı alanla sınırlı kalmazdı. Öyle tesirliydi ki etkisi taşar ve nesilleri aşardı. Huzeyfe'nin (ra) naklettiğine göre, Resûlullah Efendimiz bir kimseye dua ettiğinde, o duanın bereketinden o kişi, çocuğu ve çocuğunun çocuğu nasiplenirdi.[41] Sıkıntıların bunalttığı sahâbîler de çareyi onun duasında bulurlardı. Nitekim babasından kalan borçları ödeyemeyen Câbir b. Abdullah, o sultanın duasıyla bereketlenen hurmaları sayesinde borcunu ödemiş, hatta elinde fazlası bile kalmıştı.[42]

Hz. Peygamber'in duasının bereketinden herkes faydalanırdı. Kuraklık, malları yok edecek seviyeye geldiğinde yağmur için niyaz eder, duasının bereketi ile kuruyan topraklar suya kanardı.[43] Kimi zaman da duasının bereketiyle Yüce Yaratıcı'ya hasret gönüller hidayet bulur, kalplerinde iman yeşerirdi. Ebû Hüreyre'nin annesi de Allah Resûlü'nün duası ile hidayete erenlerdendi. Müşrik olan annesinin de kendisi gibi İslâm'la şereflenme-

[31] DM19 Dârimî, Mukaddime, 4; M6835 Müslim, Zikir, 23.
[32] B5742 Buhârî, Tıb, 38; D3890 Ebû Dâvûd, Tıb, 19.
[33] D3104 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 7.
[34] M5709 Müslim, Selâm, 47.
[35] İM1905 İbn Mâce, Nikâh, 23.
[36] M3335 Müslim, Hac, 474; DM2104 Dârimî, Et'ime, 32.
[37] Bakara, 2/201.
[38] B6389 Buhârî, Deavât, 55; M6841 Müslim, Zikir, 27.
[39] B6355 Buhârî, Deavât, 31.
[40] M5612 Müslim, Âdâb, 22.
[41] HM23666 İbn Hanbel, V, 386.
[42] B2601 Buhârî, Hibe, 21.
[43] B1014 Buhârî, İstiska, 7; M2078 Müslim, Salâtü'l-istiska, 8.

sini gönülden istiyordu Ebû Hüreyre. Bu sebeple onu her fırsatta İslâm'a davet ediyordu. Bir gün yine annesine dini anlattığında, ondan, Resûlullah aleyhinde hiç hoşlanmadığı sözler işitti. Annesinin kendisini ağlatacak derecede üzen sözleri üzerine, gözyaşları içinde doğru Allah Resûlü'nün yanına gitti ve şöyle bir dilekte bulundu: "Yâ Resûlallah, ben annemi İslâm'a çağırıyordum, o da reddediyordu. Bugün de onu davet ettim ama bana senin hakkında hoşuma gitmeyen şeyler söyledi. Allah'tan, Ebû Hüreyre'nin annesine hidayet etmesini istesen!" Ebû Hüreyre'nin bu üzüntüsünü gören Peygamber Efendimiz hemen oracıkta, *"Allah'ım, Ebû Hüreyre'nin annesine hidayet eyle!"* diye dua etti. Peygamberler Sultanı'nın bu duasıyla sevinen Ebû Hüreyre oradan ayrıldı. Evine ulaşıp kapıya vardığında kapı kilitliydi. Ama annesi ayak seslerini duymuştu, "Olduğun yerde kal Ebû Hüreyre!" dedi içeriden. Ebû Hüreyre içeriden gelen suyun sesini işitti. Annesi gusül abdesti aldı, elbisesini giyindi ve aceleyle başını örttü. Ardından kapıyı açtı ve Ebû Hüreyre'yi bu kez mutluluktan ağlatan şu sözleri söyledi: "Ebû Hüreyre, ben Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahidim!"[44]

Duası insanlar için hidayet olan ve âlemlere rahmet olarak gönderilen bir peygamber onların azabı için dua edebilir miydi? Hayır! O (sav), rahmet elçisiydi; lânetçi olarak gönderilmemişti.[45] Beddua etmek ona yakışmazdı. Gerçi ilâhî hükmün kesinleştiği noktalarda Allah Resûlü'nün duası da[46] bedduası da[47] faydasız kalırdı. Ama yapılanlar, Allah'ın gazabına sebep olacak seviyeye ulaştığında, Allah (cc) için buğzetmenin bir gereği olarak[48] lânet okuduğu ve lânetine maruz kalanların helâk olduğu da olmuştu. Kendisine ihanet ederek Bi'r-i Maûne'de yetmiş hafız-ı Kur'an'ı şehit eden Arap kabileleri,[49] Hendek Savaşı'nda namazını vaktinde kılmasına engel olan müşrikler,[50] erkeğe benzemeye çalışan kadınlar, kadına benzemeye çalışan erkekler,[51] peygamber kabirlerini mescit edinen Yahudiler[52] ve benzerleri Resûl-i Ekrem'in bedduasına muhatap olmuşlardı. Ancak o (sav) ne Tâif'te kendini boş çevirenlere kötülük dilemişti[53] ne de davetini reddedip isyan eden Devs kabilesine.[54] Zira o (sav), Merhamet Peygamberi'ydi.

Başta kendisi olmak üzere herkesin bağışlanması için dualar eden Peygamber Efendimiz, kapsamlı duaları tercih ederdi.[55] Rabbine her yakarışında birçok kişiyi zikreder, birisi kendisinden bağışlanması için dua etmesini istediğinde, oradaki bütün insanların bağışlanması için dua ederdi.[56] Hatta duasını kendisine ya da belirli kişilere özgü yapanları da

[44] M6396 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 158.
[45] M6613 Müslim, Birr, 87.
[46] Tevbe, 9/80.
[47] Âl-i İmrân, 3/128; HM5674 İbn Hanbel, II, 93.
[48] D4599 Ebû Dâvûd, Sünne, 2.
[49] HM12087 İbn Hanbel, III, 110.
[50] M1426 Müslim, Mesâcid, 206.
[51] D4930 Ebû Dâvûd, Edeb, 53; HM5649 İbn Hanbel, II, 92.
[52] B437 Buhârî, Salât, 55.
[53] B3231 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 7; M4653 Müslim, Cihâd ve siyer, 111.
[54] B4392 Buhârî, Meğâzî, 76; M6450 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 197.
[55] D1482 Ebû Dâvûd, Vitr, 23.
[56] N4231 Nesâî, Ferâ ve atîre, 1.

Allah'ın çok geniş olan rahmetini daralttıklarını hatırlatarak ikaz ederdi.[57] Böylelikle Peygamberimizin Rabbine yakarışları etrafındakiler için af ve mağfiret kapılarının açılmasına vesile olurdu.

Allah'ın lütfundan, önce kendisi istifade etmek istermişçesine, bir kimseye dua edeceği zaman ilk olarak kendisinden başlardı.[58] Rabbine şöyle yalvarırdı: *"Rabbiğfirlî hatîetî ve cehlî ve isrâfî fî emrî küllihî ve mâ ente a'lemü bihî minnî. Allâhümmağfirlî hatâyâye ve amdî ve cehlî ve hezlî ve küllü zâlike 'indî, Allâhümmağfirlî mâ kaddemtü ve mâ ehhartü ve mâ esrartü ve mâ a'lentü. Ente'l-mükaddimü ve ente'l-muahhiru ve ente alâ külli şey'in kadîr." (Rabbim! Hatalarımı, bilgisizliğimi, her işimdeki aşırılığımı ve benden daha iyi bildiğin hâllerimi bağışla. Allah'ım! Bilmeden veya kasten, şaka yollu ve ciddi bir hâlde yaptığım hatalarımı da bağışla. Zira bunların hepsi bende var. Allah'ım! Yaptığım, yapacağım, gizlediğim ve açıkça işlediğim günahları bağışla. Öne alan da erteleyen de sensin. Sen her şeye gücü yetensin.)*[59]

Sevgili Peygamberimiz aile fertleri için de bağışlanma dilerdi. *"Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."*[60] âyeti Ümmü Seleme'nin evinde nâzil olduğunda kızı Hz. Fâtıma'yı, torunları Hasan ile Hüseyin'i çağırarak onları ve arka tarafında duran Hz. Ali'yi birer örtü ile örtmüş ve *"Allah'ım, işte bunlar benim ehl-i beytimdir. Onların kirini gider ve onları tertemiz yap!"* diye dua etmişti.[61]

Her gün dualarında onlarca kez bağışlanma dileyen Allah Resûlü, geçmiş ve gelecek günahları affolunduğu hâlde,[62] daima tevbe ederdi.[63] Ayrıca istiğfarı ve duayı üçer kez tekrar etmekten hoşlanırdı.[64] *"...Şu hâlde onları affet ve bağışlanmaları için dua et..."*[65] buyuran ilâhî emir gereği ashâbı için de istiğfarda bulunurdu. *"Allah'ım, gerçek hayat sadece âhiret! Sen ensara ve muhacirlere ikram et!"*[66] diye dua eder, duası onların gönüllerine su serpen bir sükûnet[67] oluverirdi.

Onun yaptığı duanın geri çevrilmeyeceğinin bilincinde olan ashâb-ı kirâm, her fırsatta Peygamber duası almak için yarışırlardı. Bir gün Resûlullah, ümmetinden hesapsız, azapsız cennete girecek olan yetmiş bin kişilik[68] bir gruptan bahsederken, Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî üzerindeki alaca renkli yün elbisesini kaldırarak,[69] "Ey Allah'ın Resûlü! Benim de o kimselerden olmam için dua ediver." dedi. Resûlullah, *"Sen onlardansın."* buyurdu. Bu sefer ensardan olan başka biri kalktı ve Ukkâşe'nin söylediklerini söyledi. Hz. Peygamber ona, *"Ukkâşe seni geçti."* buyurdu.[70] Dua alma yarışından kârlı çıkan Ukkâşe gibi ashâbından diğerleri için de yaptığı

57 B6010 Buhârî, Edeb, 27.
58 T3385 Tirmizî, Deavât, 10.
59 B6398 Buhârî, Deavât, 60.
60 Ahzâb, 33/33.
61 T3205 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 33.
62 B4837 Buhârî, Tefsîr, (Fetih) 2.
63 B6307 Buhârî, Deavât, 3.
64 D1524 Ebû Dâvûd, Vitr, 26.
65 Âl-i İmrân, 3/159.
66 M4674 Müslim, Cihâd ve siyer, 128.
67 Tevbe, 9/103.
68 B6541 Buhârî, Rikâk, 50.
69 B6542 Buhârî, Rikâk, 50.
70 B5752 Buhârî, Tıb, 42; M524 Müslim, Îmân, 371; T2446 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 16.

duaların yanı sıra kabul edileceğinden emin olduğu asıl duasını bütün ümmetine saklamış, onlara şefaatçi olabilmek için bu hakkını âhirete bırakmayı tercih etmişti.[71]

"Şüphesiz Rabbiniz son derece hayâ ve kerem sahibidir. Kulu O'na elini kaldırdığı zaman, o elleri boş çevirmekten hayâ eder."[72] buyuran Peygamberimiz, ashâbına, kopmuş olan ayakkabı bağına kadar her şeyi Allah'tan istemeyi[73] salık verir; yaptığı dualarla onlara bu konuda örnek olurdu. Resûlullah hemen her konuda dua ederdi ve onun duası hidayet olurdu, Ebû Hüreyre'nin annesi gibilere... Mağfiret olurdu önce kendine, sonra etrafındakilere... Sükûnet olurdu ashâbına, hamd olurdu, şükür olurdu günün her saatinde... Zafer olurdu düşmanın karşısında, sıhhat olurdu şifa bekleyenlere... Bereket olurdu ihtiyaç sahiplerine ve şefaat olacaktı âhirette ümmetine...

Şüphesiz o sultanın duası, sultanıydı duaların ve en sevgilisiydi yakarışların... Ebû Ümâme'nin anlattığına göre, Resûlullah (sav) öyle güzel ve öyle çok dua ederdi ki insanlar bu kıymetli duaların hepsini ezberlemekte zorlanırlardı. Hâllerini ona arz ettiklerinde Allah Resûlü (sav) ashâbına ve dolayısıyla ümmetine kendi yaptığı duaların tamamını içeren şu duayı öğretmişti: *"Allah'ım! Senden, Peygamberin Muhammed'in (sav) dilediği güzelliklerden biz de isteriz ve Peygamberin Muhammed'in (sav) sana sığındığı kötülüklerden biz de sana sığınırız. Yardım edecek olan sensin. Sonunda sana ulaşacağız. Allah'ın yardımı olmaksızın kudret ve kuvvete ermek mümkün değildir."*[74]

[71] B7474 Buhârî, Tevhîd, 31.
[72] D1488 Ebû Dâvûd, Vitr, 23; T3556 Tirmizî, Deavât, 104.
[73] T3604 Tirmizî, Deavât, 132.
[74] T3521 Tirmizî, Deavât, 88.

HZ. PEYGAMBER
ŞÜKREDEN BİR KUL

حَدَّثَنَا مَالِكٌ قَالَ: أَتَيْنَا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَنَحْنُ شَبَبَةٌ مُتَقَارِبُونَ...
"وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِى أُصَلِّى، فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ
وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ."

Mâlik (b. Huveyris) anlatıyor:
"Biz aynı yaşlarda gençler olarak Peygamber'in (sav) yanına geldik. O bize şöyle buyurdu: '...*Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öyle namaz kılın. Namaz vakti geldiğinde içinizden biri sizin için ezan okusun. En büyüğünüz de size imam olsun (namaz kıldırsın).*'"

(B631 Buhârî, Ezân, 18)

عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ: أَخْبَرَنِى أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا يَقُولُ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَرْمِى عَلَى رَاحِلَتِهِ يَوْمَ النَّحْرِ وَيَقُولُ: "لِتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ فَإِنِّى لاَ أَدْرِى لَعَلِّى لاَ أَحُجُّ بَعْدَ حَجَّتِى هَذِهِ."

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: لاَ أَعْلَمُ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ قَرَأَ الْقُرْآنَ كُلَّهُ فِى لَيْلَةٍ وَلاَ قَامَ لَيْلَةً حَتَّى الصَّبَاحِ وَلاَ صَامَ شَهْرًا قَطُّ كَامِلاً غَيْرَ رَمَضَانَ.

عَنْ مُطَرِّفٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّى وَفِى صَدْرِهِ أَزِيزٌ كَأَزِيزِ الرَّحَى مِنَ الْبُكَاءِ ﷺ.

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَخَذَ بِيَدِهِ ...فَقَالَ:
"أُوصِيكَ يَا مُعَاذُ! لاَ تَدَعَنَّ فِى دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ تَقُولُ: اللَّهُمَّ! أَعِنِّى عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ."

İbn Cüreyc'den nakledildiğine göre, Ebu'z-Zübeyr, Câbir b. Abdullah'ı şöyle derken işitmiştir: Hz. Peygamber'i (sav) Kurban Bayramı günü bineğinin üzerinde şeytan taşlarken gördüm, şöyle diyordu: *"Hac ibadetinin gereklerini (beni izleyerek) öğrenin. Çünkü bilmiyorum, belki de bu haccımdan sonra bir daha haccedemem."*

(M3137 Müslim, Hac, 310)

Hz. Âişe şöyle demiştir: "Allah'ın Peygamberi'nin (sav) ne bir gecede Kur'an'ı baştan sona okuduğunu, ne bir gece sabaha kadar namaz kıldığını ve ne de Ramazan dışında bir ayın tamamını oruçla geçirdiğini bilmiyorum."

(N2350 Nesâî, Sıyâm, 70; M1739 Müslim, Müsâfirîn, 139)

Mutarrif'in, babasından naklettiğine göre, o (Abdullah b. Şıhhîr) şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nü (sav) namaz kılarken gördüm. Ağlamaktan dolayı göğsünden değirmen sesi gibi bir hırıltı geliyordu."

(D904 Ebû Dâvûd, Salât, 156, 157; N1215 Nesâî, Sehiv, 18)

Muâz b. Cebel'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) onun elini tuttu ... ve şöyle buyurdu: "Ey Muâz! Sana her namazın ardından şu duayı söylemeyi terk etmemeni tavsiye ediyorum: *'Allah'ım, seni zikretmek, sana şükretmek ve sana güzelce ibadet etmek için bana yardım et!'*"

(D1522 Ebû Dâvûd, Vitr, 26; N1304 Nesâî, Sehiv, 60)

Resûlullah'ın amcasının oğlu Abdullah b. Abbâs küçük yaşlarında Hz. Peygamber'in hâl, hareket ve ibadetlerini öğrenmek amacıyla onun yanında kalmaya çalışırdı. Hz. Peygamber'in eşlerinden Meymûne de teyzesi olduğu için zaman zaman evlerinde gecelerdi. Henüz on yaşlarında iken kendi kendine, "Ben Resûlullah'ın geceleyin namaz kılışına iyice bakacağım." dedi ve daha sonra da gördüklerini şöyle anlattı: "Resûlullah ailesi ile bir müddet sohbet etti. Ardından uyudu. Gece yarısı veya sonrasında uyandı.[1] Uykusunu açmak için yüzünü sıvazladı. Sonra Âl-i İmrân sûresinin son on âyetini okudu. Ardından duvara asılı küçük su kırbasını alarak abdest aldı. Sonra namaza durdu. Ben de kalktım, onun yaptığı gibi yaptım, sonra da sol tarafında namaza durdum. Allah Resûlü elini başımın üzerine koydu. Kulağıma dokunarak beni sağ tarafına geçirdi." Küçük Abdullah'ın anlattığına göre, o gece Peygamber Efendimiz altı defa iki rekât, sonunda da tek rekât olmak üzere toplam on üç rekât namaz kılmıştı. Ardından bulunduğu yere uzanarak bir süre dinlenmiş, müezzin haber verince biraz hızlıca iki rekât daha kıldıktan sonra sabah namazını kıldırmaya gitmişti.[2]

İbadetleri kendisinden öğrendiğimiz ilk rehberdir Resûl-i Ekrem. Onun gibi namaz kılmak,[3] onun gibi oruç tutmak,[4] o nasıl haccetmişse öyle haccetmek,[5] nasıl Kur'an okumuşsa öyle Kur'an okumak,[6] kısacası onun gibi ibadet etmek arzusu vardır her müminde. Abdullah b. Abbâs örneğinde olduğu gibi asr-ı saadette bu arzuyu duyan sahâbîler, Resûl-i Ekrem'i ibadet ederken izlemekten yahut onun ibadet hayatını soruşturmaktan kendilerini alamazlardı. Zaten, *"Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öyle namaz kılın."*[7] *"Hac ibadetinin gereklerini (beni izleyerek) öğrenin."*[8] buyuran bir peygamberin ümmeti, onun ibadet hayatına kayıtsız kalamazdı.

Genç sahâbî Zeyd b. Hâlid de Peygamberimizin gece namazını merak edenlerdendi. Merakını gidermek için kolladığı fırsatı bir yolculuk esnasında bulmuş, Allah Resûlü'nün çadırının eşiğinden onun namaz kılışını izlemişti.[9] Hicretin dokuzuncu yılında Müslüman olan Esedoğulları kabilesi içinden seçilen ve İslâm'ı öğrenmek maksadıyla Medine'ye gelen on kişilik heyet içinde yer alan Vâbisa b. Ma'bed de[10] yeni iman ettiği

[1] B7452 Buhârî, Tevhîd, 27.
[2] B4570 Buhârî, Tefsîr, (Âl-i İmrân) 18; M1791 Müslim, Müsâfirîn, 184.
[3] TŞ281 Tirmizî, *Şemâil*, 123.
[4] TŞ300 Tirmizî, *Şemâil*, 133.
[5] M2950 Müslim, Hac, 147.
[6] HM26983 İbn Hanbel, VI, 286.
[7] B631 Buhârî, Ezân, 18.
[8] M3137 Müslim, Hac, 310.
[9] MU266 *Muvatta'*, Salâtü'l-leyl, 2; D1366 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 26.
[10] Dİ62/340 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, LXII, 340; ZE4/323 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 323.

Peygamberi'nin namazını merak edenlerdendi. Bir defasında Resûlullah'ı namaz kılarken izlemiş, "Rükû ettiği zaman belini öyle düzgün tutuyordu ki eğer üzerine su dökülmüş olsaydı orada (dökülmeden) kalabilirdi."[11] diyerek onun namaz kılış şeklinden bir parçayı aktarmıştı.

Hz. Peygamber'in her hâl ve hareketini bizzat yaşayarak nakletmeyi hayat tarzına dönüştüren genç sahâbî İbn Ömer, Efendimizin bu yönünü de titizlikle yansıtırdı hayatına. Bu nedenledir ki birçok rivayette, "İbn Ömer şöyle yapardı, şöyle ibadet ederdi."[12] şeklinde anlatımlar aslında dolaylı olarak Hz. Peygamber'in ibadet tarzını anlatırdı.

Allah Resûlü bizzat kendisi de ibadet hayatını insanlara anlatır ve öğretirdi. Sehl b. Sa'd'ın şahit olduğuna göre Resûl-i Ekrem, ensarlı bir kadına, marangoz olan kölesinden kendisi için ılgın ağacından bir minber yaptırmasını emretmiş, minber yapıldıktan sonra da üzerinde iki rekât namaz kılarak etrafındaki insanlara, *"Ey insanlar! Bunu ancak bana uymanız ve namaz (kılış)ımı öğrenmeniz için yaptım."* buyurmuştur.[13]

Yine İslâm hükümlerini öğrenmek maksadıyla Leysoğulları'ndan altı kişilik[14] genç bir grup[15] Hz. Peygamber'in yanına gelmişler ve yanında yaklaşık yirmi gece kalmışlardı. Allah Resûlü bu süre içinde onlara, *"Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öyle namaz kılın. Namaz vakti geldiğinde içinizden biri sizin için ezan okusun. En büyüğünüz de size imam olsun (namaz kıldırsın)."* şeklinde tembihlemişti.[16] Allah Resûlü, zaman geçtikçe gençlerin ailelerini özlediğini görünce, *"(Memleketinize) dönün onların yanında bulunun ve onlara da (burada öğrendiklerinizi) öğretin..."* tavsiyesiyle onları geri göndermiştir.[17] Bu tavsiyeyi tutanlardan Mâlik b. Huveyris, (ikamet ettiği Basra'da) sırf insanlara Peygamberimizin nasıl namaz kıldığını göstermek ve öğretmek için mescitte namaz kılmıştır.[18]

Resûl-i Ekrem'in ibadet hayatında *"gözümün nuru"* dediği namazın[19] özel bir yeri vardı. İnsanlara ilâhî hakikatleri bildirmekle vazifelendirilmesinin akabinde, tıpkı diğer peygamberler gibi[20] o da namaz kılmakla da emrolunmuştu. Peygamberimizin kendi oğlu gibi yakınlık gösterdiği azatlı kölesi Zeyd b. Hârise'nin naklettiğine göre, vahyin indiği ilk dönemde Cebrail (as) kendisine gelmiş ve ona abdest ile namazı öğretmişti.[21]

Hz. Peygamber ve Müslümanlar ilk zamanlar namazlarını ikişer rekât olarak kılıyorlardı.[22] Mekke'de müşriklerin baskısı sürdüğü için[23] namazlarında Kur'an'ı mümkün olduğunca sessiz okuyorlar[24] ve namazlarını çoğunlukla ilk Müslümanlardan Erkam b. Ebu'l-Erkam'a ait olan

[11] İM872 İbn Mâce, İkâmet, 16.
[12] HM4452 İbn Hanbel, II, 3; HM4460 İbn Hanbel, II, 3.
[13] B917 Buhârî, Cum'a, 26.
[14] EÜ5/16 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, V, 16.
[15] B685 Buhârî, Ezân, 49.
[16] B631 Buhârî, Ezân, 18; B7246 Buhârî, Ahbâru'l-âhâd, 1.
[17] B628 Buhârî, Ezân, 17.
[18] B824 Buhârî, Ezân, 143.
[19] N3391 Nesâî, Işrâtü'n-nisâ, 1.
[20] Enbiyâ, 21/73.
[21] HM17619 İbn Hanbel, IV, 162.
[22] B3935 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 48.
[23] Alak, 96/9-10.
[24] M1001 Müslim, Salât, 145.

ve Dârulerkam olarak bilinen evde kılıyorlardı.[25] Mescid-i Harâm içinde Safâ tepesinin eteklerinde bulunan bu evi kendine tebliğ ve talim meskeni olarak seçen Allah Resûlü burada bir yandan ashâb-ı kirâma dinî bilgiler öğretirken bir yandan da ilâhî hakikati arayan insanları İslâm'a davet ediyordu. Baskıların sürdüğü bu süreçte Peygamber Efendimizi Kâbe'nin yakınlarında namaz kılarken gören müşrikler ona çirkin bir şekilde müdahale etmekten sakınmıyorlardı.[26] Hatta Resûl-i Ekrem bir defasında kendisini boğmak isteyen Ukbe b. Ebû Muayt isimli müşrikin saldırısından Hz. Ebû Bekir'in müdahalesiyle kurtulabilmişti.[27] Müslümanların Kâbe'de topluca namaz kılabilmeleri ancak Hz. Ömer'in İslâm'ı kabul etmesiyle birlikte mümkün olacaktı.[28]

Müslümanların oldukça zor günler geçirdiği bu dönemde ayrıca Müzzemmil sûresinin başındaki âyetlerle gece namazı (teheccüd) farz kılındı.[29] Bunun üzerine Peygamberimiz ve ashâbı bir sene boyunca gece namazına kalktılar. On iki ay sonra yine bu sûrenin sonundaki gece namazının zorunluluğunu kaldıran hafifletici âyet inmiş[30] ve artık gece namazı farzdan nafileye dönüşmüştü. Ancak Allah Teâlâ, Resûl-i Ekrem'e özgü olarak teheccüd namazını hayatı boyunca ona farz kılmıştı.[31]

Beş vakit namaz ise hicretten bir buçuk yıl kadar önce vuku bulan Mi'rac gecesinde farz kılındı.[32] Namazların kılınış şekli yine Cebrail (as) tarafından Efendimize öğretildi.[33] Böylece önceleri ikişer rekât olarak kılınan namazların farzları dört rekâta çıkmış oldu.[34] Farz namazlarla birlikte kılınan sünnet ve nafile namazları ise Hz. Âişe annemiz kendisine sorulan soru üzerine şöyle anlatmıştır: *"Resûlullah benim evimde öğleden evvel dört rekât (nafile) kılar, sonra mescide çıkarak cemaate namaz kıldırır; ardından (tekrar evine) gelir ve iki rekât (nafile) daha kılardı. Cemaate akşam namazını kıldırır; sonra (evine) gelir, iki rekât (nafile) kılardı. Cemaate, yatsıyı kıldırır ve (evine) gelir, iki rekât (nafile) kılardı... (Sabah) Fecir doğunca da iki rekât (nafile) kılardı."*[35]

Allah Resûlü gece namazına son derece önem verirdi. Hz. Âişe bu namazlarını, "Kıldığı namazların güzelliğini ve uzunluğunu sorma!"[36] diyerek anlatırdı. Vitir namazını da gece namazının sonunda kılardı. Gecenin bir bölümünde uyanır, dişlerini temizler, abdest alır ve vitir dâhil on üç, on bir[37] veya beş rekât[38] namaz kılardı. Şayet uykuya veya bedenindeki ağrıya karşı koyamaz da gece namazını kılamazsa, bunun yerine gündüz vakti on iki rekât namaz kılardı.[39] Hz. Âişe, Peygamber Efendi-

[25] BH1/457 Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/457.
[26] B240 Buhârî, Vudû', 69.
[27] B3856 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 29.
[28] HS2/186 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 186.
[29] Müzzemmil, 73/1-4.
[30] Müzzemmil, 73/20; M1739 Müslim, Müsâfirîn, 139.
[31] İsrâ, 17/79.
[32] M431 Müslim, Îmân, 279.
[33] B3221 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 6.
[34] B3935 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 48.
[35] M1699 Müslim, Müsâfirîn, 105.
[36] B3569 Buhârî, Menâkıb, 24.
[37] B4570 Buhârî, Tefsîr, (Âl-i İmrân) 18; M1739 Müslim, Müsâfirîn, 139.
[38] D1357 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 26.
[39] N1790 Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 64.

mizin gece ibadetini şöyle anlatmaktaydı: "Allah'ın Peygamberi'nin (sav) ne bir gecede Kur'an'ı baştan sona okuduğunu, ne bir gece sabaha kadar namaz kıldığını ve ne de Ramazan dışında bir ayın tamamını oruçla geçirdiğini bilmiyorum."[40]

Hz. Peygamber, gece namazında ayakları şişinceye kadar kıyamda durur,[41] uzun uzun ve tane tane Kur'an okurdu.[42] Bazen gece boyu tek âyeti tekrarlayarak namaz kılardı.[43] Ebû Zer el-Gıfârî'nin naklettiğine göre Peygamberimiz bir gece namazında sabaha kadar, *"Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarındır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin."*[44] âyetini tekrarlamıştı.[45]

Resûl-i Ekrem bir kimsenin elli âyet okuyacağı kadar uzun süre secde ederdi.[46] Bazı geceler namazını ayakta uzun uzun kılar, bazı geceler de oturarak kılmayı tercih ederdi. Kıraati ayakta yaptıysa ayakta olduğu hâlde rükû ve secde eder, otururken yaptıysa oturduğu yerden rükû ve secde ederdi.[47] Ancak vefatına yakın zamanlarda nafileleri oturarak kılmaya başlamıştı.[48] Hatta mescitte namaz kıldığı yerde üstüne dayanacağı bastona benzer bir direk edinmişti.[49] Bir defasında da attan düşerek sağ tarafını zedelemiş, bu yaralanmadan dolayı namazlarını bir süre oturarak kıldırmak zorunda kalmıştı.[50]

Hz. Peygamber'in (sav) günlük düzenli olarak kılmaya gayret ettiği nafile namazların dışında, her gün olmasa da bazı özel gün ve zamanlarda kıldığı namazlar da bulunmaktaydı. O'nun bu konuda takip ettiği yolu Hz. Âişe şöyle anlatmıştır: "Resûlullah (sav), (yaptığı bir) ibadeti, insanlar (sürekli yaparak) sünnet edinir de onlara farz kılınıverir korkusuyla zaman zaman terk eder, insanlara hafif gelecek şeyleri yapmayı severdi."[51] Meselâ, Ramazan'da yatsı namazının ardından uzun uzun vitir dâhil on bir rekât namaz kılardı.[52] Onun, Ramazan'da gece namazını cemaatle kıldığı da olurdu.[53] Ancak vahyin hâlâ inmeye devam ettiği bir ortamda insanların nafile namaz kılmaya arzulu olmalarının bu nafile namazların farz kılınmasına yol açacağı ve böylece ümmetinin kaldıramayacakları bir yük altına gireceğine dair endişeleri, onu bu namazı devamlı olarak mescitte cemaatle kılmaktan alıkoymuştu.[54]

Peygamber Efendimizin farz gibi algılanmaması için zaman zaman kasıtlı olarak terk ettiği nafile namazlardan biri de duhâ (kuşluk) namazıydı.[55] Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar mescitten ayrılmayan Peygamberimiz, namaz kılmanın mekrûh sayıldığı bu vakit-

[40] N2350 Nesâî, Sıyâm, 70; M1739 Müslim, Müsâfirîn, 139.
[41] B6471 Buhârî, Rikâk, 20.
[42] M1712 Müslim, Müsâfirîn, 118; T373 Tirmizî, Salât, 158.
[43] T448 Tirmizî, Salât, 212; TŞ277 Tirmizî, *Şemâil*, 122.
[44] Mâide, 5/118.
[45] İM1350 İbn Mâce, İkâmetu's-Salavât, 179.
[46] B994 Buhârî, Vitir, 1.
[47] M1699 Müslim, Müsâfirîn, 105.
[48] M1712 Müslim, Müsâfirîn, 118; T373 Tirmizî, Salât, 158.
[49] D948 Ebû Dâvûd, Salât, 172-173.
[50] M921 Müslim, Salât, 77.
[51] MA4867 Abdurrezzâk, *Musannef*, III, 78.
[52] B2013 Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 1.
[53] N1607 Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 4; HM18592 İbn Hanbel, IV, 273.
[54] B7290 Buhârî, İ'tisâm, 3; M1825 Müslim, Müsâfirîn, 213.
[55] MU361 *Muvatta'*, Kasru's-salât, 8; T477 Tirmizî, Vitr, 15.

lerde[56] dostlarıyla sohbet eder,[57] güneş yükseldiğinde ise duhâ namazı kılardı. Duhâ namazını bazen iki,[58] bazen dört rekât kılar, dilerse rekâtların sayısını artırırdı.[59] O'nun, yolculukta bile duhâ namazını terk etmediği rivayet edilmiştir.[60] Nitekim Mekke'nin fethi günü sekiz rekât namaz kılmış,[61] her iki rekâtta bir selâm vermiştir.[62]

Allah Resûlü bu namazlardan başka olarak pek çok vesileyle nafile namaz kılardı. Meselâ, mescide girdiği zaman, mescidi selâmlama anlamında iki rekât "tahiyyetü'l-mescid" namazı kılar ve ashâbına da bu namazı tavsiye ederdi.[63] Yine bir yolculuktan döndüğünde öncelikle mescide gelir ve iki rekât namaz kılardı.[64] Peygamber Efendimiz sevinçli bir haber aldığında veya bir nimet elde ettiğinde Rabbine şükür için iki rekât namaz kılar[65] yahut şükür secdesi yapardı.[66] Kuraklık gibi sıkıntı zamanlarında da yağmur duası için namazgâha gidip cübbesini ters çevirerek dua ettikten sonra iki rekât namaz kılardı.[67] Yine güneş tutulması ve ay tutulması esnasında namaz kılarak Allah'a sığınırdı.[68]

Rahmet Elçisi abdest aldıktan sonra iki rekât nafile namaz kılmayı tavsiye ederdi.[69] O ayrıca bir ihtiyacı olan kimsenin Rabbine dua edeceği zaman güzelce abdest alıp iki rekât namaz kılmasını, ondan sonra dua etmesini,[70] bir konuda kararsız kalan kimsenin iki rekât namaz kılıp ardından istihare (hayırlı olanı isteme) duası yapmasını tavsiye etmiştir.[71] Günahlarından tevbe etmek isteyenleri de iki rekât namaz kılarak Allah'tan bağışlanma dilemeye teşvik etmiştir.[72]

Hz. Peygamber'in ibadet hayatında oruç ibadetinin çok özel bir yeri vardı. Allah Resûlü, henüz orucun farz kılınmadığı zamanlarda Mekke'de iken Muharrem ayının onuncu günündeki âşûrâ orucunu tutardı. Câhiliyede Kureyş kabilesi de bu orucu tutardı. Resûlullah Medine'ye hicret ettiğinde âşûrâ orucu tutmuş[73] hatta Medine'de Yahudilerin Musa Peygamber'e uyarak oruç tuttuklarını öğrenince, *"Biz Musa'ya (uyma konusunda) daha fazla hak sahibiyiz ve ona daha yakınız."* diyerek Müslümanların âşûrâ günü oruç tutmalarını emretmişti.[74] Ancak hicretin ikinci yılında Ramazan orucunun farz kılınmasından sonra âşûrâ orucunu tutmak insanların arzusuna bırakıldı.[75]

Hz. Peygamber, hayatı boyunca dokuz Ramazan'ı oruçlu geçirmişti. Ramazan'ın her gecesi Cebrail (as) Resûlullah'a gelir, Peygamberimiz de o zamana kadar inmiş âyetleri okuyarak Kur'an'ı ona arz ederdi.[76] Mukabele geleneğimiz işte bu arz hadisesine dayanır. Allah Resûlü, sonraki

56 B586 Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 31.
57 M1525, M1526 Müslim, Mesâcid, 286-287.
58 T550 Tirmizî, Cum'a, 41.
59 M1663 Müslim, Müsâfirîn, 78.
60 D1222 Ebû Dâvûd, Sefer, 7.
61 B1103 Buhârî, Taksîru's-salât, 12.
62 D1290 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 12.
63 B444 Buhârî, Salât, 60; M1654 Müslim, Müsâfirîn, 69.
64 B3088 Buhârî, Cihâd, 198.
65 İM1391 İbn Mâce İkâmetü's-salavât, 192.
66 İM1392 İbn Mâce, İkâmet, 192.
67 M2073 Müslim, İstiskâ, 4; B1012 Buhârî, İstiskâ, 4.
68 B1042 Buhârî, Küsûf, 1; B184 Buhârî, Vudû', 37.
69 M538 Müslim, Tahâret, 3.
70 T479 Tirmizî, Vitr, 17; İM1384 İbn Mâce, İkâmet, 189.
71 B1162 Buhârî, Teheccüd, 25.
72 HM47 İbn Hanbel, I, 9.
73 B3831 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 26.
74 B2004 Buhârî, Savm, 69.
75 M2641 Müslim, Sıyâm, 116.
76 B1902 Buhârî, Savm, 7.

zamanlarda "teravih" adını alacak nafile namazlarla Ramazan gecelerini ihya eder,[77] Kadir gecesi olma ihtimali olan geceleri özellikle ibadet ederek geçirir, ailesini de buna teşvik ederdi.[78]

Bir defasında Ramazan'ın sonlarına doğru, iftar yapmadan iki günün orucunu birleştirmiş yani visal orucu tutmuştu. Bazı sahâbîlerin de böyle yaptıklarını görünce bu durumun sadece kendine has olduğunu bildirdi.[79]

Peygamberimiz, Ramazan'ın son on gününde mescitte itikâfa girer ve ibadetle meşgul olurdu. Bir Ramazan hâriç[80] bütün Ramazanlarda itikâfa devam etmiş, her yıl on gün süren itikâfı, vefat edeceği yıl yirmi gün sürmüştü. O yıl Ramazan'da Cebrail'e Kur'ân-ı Kerîm'i iki defa arz etmişti.[81]

Resûl-i Ekrem, Ramazan ayında verilen sadakanın daha üstün olduğunu söyler,[82] kendisi de bu ayda cömertliğinin zirvesinde olurdu.[83]

Allah Resûlü, farz olan Ramazan orucundan başka nafile olarak Muharrem (Âşûrâ),[84] Şâban[85] ve Recep aylarında[86] oruç tutmaya özen gösterirdi. Ancak o, Ramazan ayı dışında hiçbir ayı tamamen oruçla geçirmemiştir.[87] Allah Resûlü'nün bir ayı "tamamıyla" oruçla geçirdiğine dair rivayetleri de[88] ayın "çoğu" olarak anlamak daha isabetlidir.[89]

Peygamberimiz, ayrıca Şevval ayının altı gününde,[90] kamerî ayların "Eyyâm-ı biyz" denilen on üç, on dört ve on beşinci günlerinde ve[91] Zilhicce ayının dokuz gününde[92] oruç tutardı. Ancak muhtemelen sıkıntıya ve hâlsizliğe sebep olabileceği için Zilhicce'nin dokuzuncu gününde Arafat'ta oruç tutmamıştı.[93] Resûl-i Ekrem, oruç tutmak için çoğu zaman pazartesi ve perşembe günlerine öncelik verirdi.[94] Bazen de bir ayın cumartesi, pazar ve pazartesi günlerini, diğer ayda da salı, çarşamba ve perşembe günlerini oruçla geçirirdi.[95] Pazartesi günü oruç tutmasının nedenini açıklarken, *"Ben o gün doğdum ve bana vahiy ilk defa o gün indirildi."* buyurmuştu.[96]

Allah Resûlü'nün Medine'ye hicretinden sonra farz kılınan ibadetlerden biri de zekâttı. Yüce Allah, zekâtı daha önceki pek çok peygambere de emretmişti.[97] Zekâtla ilgili temel hükümleri bizzat Rabbimiz koymuşsa da[98] Allah Resûlü hem aldığı vahyi hem de içinde bulunduğu toplumun sosyal ve ekonomik durumunu dikkate alarak zekâtla ilgili düzenlemelerde bulunmuştu. Müminlere, zekâtın kimlere verileceğini,[99] zekâta tâbi olan malları,[100] zekâtın şartlarını,[101] miktarını[102] ve zekât verme âdâbını[103] Sevgili Peygamberimiz öğretmişti. İnananları zekât vermeye teşvik etmiş,[104] zekât vermeyenleri de çeşitli vesilelerle uyarmıştı.[105] Öte yandan Yüce Al-

77 D1371 Ebû Dâvûd, Şehru Ramazan, 1; B1129 Buhârî, Teheccüd, 5.
78 M2787 Müslim, İtikâf, 7; D1376 Ebû Dâvûd, Şehru Ramazan, 1.
79 B7241 Buhârî, Temennî, 9; M2570 Müslim, Sıyâm, 59.
80 M2781 Müslim, İ'tikâf, 2; B2041 Buhârî, İ'tikâf, 14.
81 İM1769 İbn Mâce, Sıyâm, 58.
82 T663 Tirmizî, Zekât, 28.
83 B1902 Buhârî, Savm, 7.
84 T754 Tirmizî, Savm, 50; D2429 Ebû Dâvûd, Sıyâm, 55.
85 T736 Tirmizî, Savm, 37; N2354 Nesâî, Sıyâm, 70.
86 M2726 Müslim, Sıyâm, 179.
87 M1739 Müslim, Müsâfirîn, 139.
88 İM1649 İbn Mâce, Sıyâm, 4.
89 T737 Tirmizî, Savm, 37.
90 M2758 Müslim, Sıyâm, 204.
91 N2347 Nesâî, Sıyâm, 70.
92 D2437 Ebû Dâvûd, Sıyâm, 61.
93 M2632 Müslim, Sıyâm, 110.
94 D2451 Ebû Dâvûd, Sıyâm, 69.
95 T746 Tirmizî, Savm, 44.
96 M2750 Müslim, Sıyâm, 198.
97 Enbiyâ, 21/72-73.
98 D1630 Ebû Dâvûd, Zekât, 24.
99 Tevbe, 9/60; D1630 Ebû Dâvûd, Zekât, 24.
100 M2263 Müslim, Zekât, 1; N2475 Nesâî, Zekât, 18.
101 T631 Tirmizî, Zekât, 10.
102 T620 Tirmizî, Zekât, 3; DM1662 Dârimî, Zekât, 7.
103 B1426 Buhârî, Zekât, 18.
104 B1429 Buhârî, Zekât, 18; İM1842 İbn Mâce, Zekât, 28.
105 M2300 Müslim, Zekât, 30; T3012 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3.

lah tarafından ganimetlerin beşte biri Allah Resûlü'nün şahsına ve yakınlarına tahsis edilmişti.[106] Ancak ahlâkî, siyasî ve dinî duyarlılıklar sebebiyle Resûl-i Ekrem'in ne kendisi ne de ailesi asla zekât ve sadaka almamış ve yememişlerdir.[107]

Medine'ye hicretin dokuzuncu senesinde Yüce Allah, *"...Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."*[108] âyetiyle Müslümanlara haccı farz kılmıştı. O sene Müslümanların müşriklerle ilişkileri iyi olmadığı için ilk sene kendisi hacca gitmeyen Allah Resûlü, ertesi yıl ashâbıyla birlikte hac ibadetini eda etmişti. Ancak onun hicretten sonraki bu ilk haccı, aynı zamanda son haccı olacak,[109] Veda Haccı'ndan üç ay sonra "En Yüce Dostum" dediği[110] Rabbine kavuşacaktı.

Allah Resûlü dört defa da umre yapmıştı. Bunlardan haccı ile beraber yaptığı umresi hâriç diğerlerini hep Zilkâde ayında ifa etmişti. Bu umreler, Hudeybiye'den dönüşteki umresi, ertesi yıl yaptığı umre, Huneyn ganimetlerini dağıttığı yer olan Ci'râne'den yaptığı umre ve Veda Haccı ile beraber yaptığı umredir.[111]

Hz. İbrâhim'den kalma bir sünnet[112] ve ibadet olarak kurbanın da Allah Resûlü için ayrı bir önemi vardı. Resûlullah kurban kesmek istediği zaman semiz, çift boynuzlu ve alaca iki koç alır; bunlardan birisini Allah'ın birliğine ve kendisinin peygamberliğine şehâdet eden ümmeti adına, diğerini de kendisi ve ailesi adına keserdi.[113] İnsanları kesim işinin güzelce yapılması ve hayvana eziyet edilmemesi konusunda uyarır,[114] bizzat kendisi de iyi kesmesi için bıçağını bilettirirdi.[115]

Peygamber Efendimiz, bayram namazlarını musallâ olarak adlandırılan açık ve geniş bir alanda eda eder, önce bayram namazını kılar,[116] ardından bayram hutbesini irad ederdi.[117]

Allah Resûlü'nün ibadet hayatında, hem pek çok ibadetin vazgeçilmez bir parçası hem de bizzat bir ibadet olan Kur'an okumak büyük bir öneme sahipti. Bu Kutlu Kitap ona indirilmişti ve o da bütün hayatını Kur'an'ı okuyup ona uygun bir yaşam sürmeye adamıştı. Kur'an, Allah Resûlü'nün en büyük mucizesiydi.[118] Allah Resûlü, her gün düzenli olarak Kur'an'dan bir bölüm (hizb) okur, mümkün olduğunca bunu bırakmazdı.[119] Okumak için uygun bir zaman ve mekân beklemez, her vesileyle Kur'an okurdu. Kur'an okuma konusunda, cünüplük hâli dışında hiçbir şey ona engel olamazdı.[120] Kur'an okurken uzun okunması gereken harfleri güzelce uzatır,[121] her bir âyetin sonunda ara verir,[122] tane tane ve açık bir şekilde

[106] Enfâl, 8/41.
[107] B1491 Buhârî, Zekât, 60; M2476 Müslim, Zekât, 162.
[108] Âl-i İmrân, 3/97.
[109] T815 Tirmizî, Hac, 6.
[110] B6348 Buhârî, Deavât, 29.
[111] B1780 Buhârî, Umre, 3.
[112] İM3127 İbn Mâce, Edâhî, 3; HM19498 İbn Hanbel, IV, 368.
[113] İM3122 İbn Mâce, Edâhî, 1.
[114] M5055 Müslim, Sayd, 57.
[115] M5091 Müslim, Edâhî, 19.
[116] M2045 Müslim, Îdeyn, 2.
[117] M2052 Müslim, Îdeyn, 8.
[118] B7274 Buhârî, İ'tisâm, 1.
[119] İM1345 İbn Mâce, İkâmet, 178; HM16266 İbn Hanbel, IV, 9.
[120] D229 Ebû Dâvûd, Tahâret, 90; N266 Nesâî, Tahâret, 171.
[121] D1465 Ebû Dâvûd, Vitr, 20; B5045 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 29.
[122] D4001 Ebû Dâvûd, Hurûf ve kırâat, 1.

okurdu.[123] Onu Kur'an okurken dinleyenler, sesine ve okuyuşuna hayran olurlardı.[124] Allah Resûlü, Kur'an'ı başkalarından dinlemeyi de çok severdi, bazen dinlediği âyetlerin etkisiyle gözyaşlarını tutamazdı.[125]

Kulluk bilinci en yüksek düzeyde "insan" olan Allah Resûlü'nün ibadet hayatında, unutmak, yanılmak, güç yetirememek gibi insanî hâller de vardı. Bir savaş dönüşünde yorgunluk yüzünden ashâbıyla birlikte uyuyakaldıkları için sabah namazına kalkamamış,[126] bir defasında da namazda okuduğu âyetleri karıştırmıştı.[127] Bir keresinde namaz rekâtlarının sayısında yanılmış,[128] bir namaz esnasında da öksürüğe dayanamayıp kıraatini yarıda keserek rükûa gitmişti.[129] Onun ibadet hayatı, bütün bu insanî hâlleriyle, uygulanabilir ve örnek alınabilir bir mahiyete sahipti. Bu yüzden onun peygamber sıfatına bakıp, "O kim, biz kimiz!" diyerek ümitsizliğe kapılanlara, ibadet mantığını anlatarak kendisini örnek almalarının yeterli olacağını söylemişti.[130] Bu konuda fakih sahâbî Abdullah b. Mes'ûd'un sözü çok anlamlıdır: "Sünnete göre hareket edip itidal üzere olmak, sünnet olmayan (bid'at) hususlarda çokça çaba göstermekten daha hayırlıdır."[131]

Hz. Peygamber'in, bütün ibadetleri esnasında elden bırakmadığı ana ilkeler vardı. Bunların başında ihlâs ve samimiyet geliyordu. Buna göre ibadetler sadece Yüce Allah için yapılır[132] ve karşılığı O'ndan beklenir. İbadetlerini ifa ederken, *"Allah'ı görüyormuşçasına"*[133] eda eden ihlâs sahibi kimseler için Peygamberimizin müjdesi pek büyüktür: *"Kim Allah'a tam bir ihlâsla ve ortak koşmadan kulluk eder, namazını kılar ve zekâtını verirse bu dünyadan ayrılırken Allah'ın rızasını kazanmış olarak vefat eder."*[134]

İhlâs, aynı zamanda sahibini derin bir huşû ve haşyet duygusuna sevk eder. Hz. Peygamber'i namaz kılarken gören Abdullah b. Şıhhîr, onun huşûunu şöyle anlatmıştır: "Allah Resûlü'nü (sav) namaz kılarken gördüm. Ağlamaktan dolayı göğsünden değirmen sesi gibi bir hırıltı geliyordu."[135] Bu durum bir başka rivayette şu şekilde ifade edilmektedir: "Allah Resûlü namazdayken göğsünden kaynayan bir tencerenin fokurtusunu andıran bir ağlama sesi geliyordu."[136] Namaz vesilesiyle Rabbinin huzuruna çıkmak, Allah Resûlü'ne bütün kederlerini unutturuyordu. Belki de bu yüzden, sıkıntılı bir işle karşılaşınca namaz kılar,[137] kalbini sıkıntı kapladığında da günde yüz defa istiğfar ederek Rabbinden bağışlanma dilerdi.[138]

Allah Resûlü'nün gündelik hayatında en çok yer alan ibadetlerden biri de zikir ve dua idi. Eşi Hz. Âişe'nin de belirttiği üzere, "O (sav) her zaman Allah'ı zikrederdi."[139] Günlük hayatta zikir için her fırsatı değerlen-

123 N1023 Nesâî, İftitâh, 83; D1466 Ebû Dâvûd, Vitr, 20.
124 B7546 Buhârî, Tevhîd, 52.
125 B5050 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 33.
126 B344 Buhârî, Teyemmüm, 6.
127 HM15967 İbn Hanbel, III, 471.
128 B714 Buhârî, Ezân, 69.
129 HM15468 İbn Hanbel, III, 411.
130 B5063 Buhârî, Nikâh, 1.
131 DM223 Dârimî, Mukaddime, 23.
132 Fâtiha, 1/5.
133 B50 Buhârî, Îmân, 37.
134 İM70 İbn Mâce, Sünnet, 9.
135 D904 Ebû Dâvûd, Salât, 156, 157; N1215 Nesâî, Sehiv, 18.
136 TŞ323 Tirmizî, *Şemâil*, 144.
137 D1319 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 22.
138 M6858 Müslim, Zikir, 41.
139 M826 Müslim, Hayız, 117.

dirir, elbisesini giyerken,[140] devesine binerken,[141] bir yokuş inişinde veya çıkışında,[142] yatağına yatarken ve uykudan kalkarken,[143] tuvalet ihtiyacını gidermeden önce[144] ve giderdikten sonra,[145] evden dışarıya adım atarken,[146] kısacası her durumda dua eder, Allah'ı anardı. Zikir, gün boyunca onun (sav) dilinde, gönlünde ve zihninde idi. Yemeğe başlarken mutlaka besmele çeker,[147] sonunda da hamd ve senâda bulunup şükrederdi.[148] Gece Allah'ı zikrederek yatar,[149] yine Allah'ı zikrederek kalkardı.[150]

Peygamber Efendimiz her vesileyle dua eder, ashâbına da *"Sizden biriniz her ihtiyacını Allah'tan istesin, hatta kopan ayakkabı bağını bile!"* buyurarak onları duaya teşvik ederdi.[151] Dua edeceği zaman önce kendisinden başlar,[152] fakat duasının kapsamını geniş tutardı.[153] Çoğunlukla da *"Rabbimiz! Bize dünyada güzellik, âhirette de güzellik ver ve bizi cehennem azabından koru."* diye dua ederdi.[154] Namazlarını kıldıktan sonra da dua ederdi. Selâm verdikten sonra genellikle üç kez istiğfar eder, ardından, *"Allah'ım, sen Selâm'sın. Selâmet de sendendir. Ey celâl ve ikram sahibi! Sen mübareksin."* duasını okurdu.[155]

Allah Resûlü, insanlara ibadetlerinde aşırılıktan sakınmalarını, itidal üzere olmalarını ve devamlılığı tavsiye eder, kendisi de ibadetlerini böyle eda ederdi.[156] Ayrıca iki şey arasında seçim yapacağı zaman –günah olmadığı sürece– onlardan kolay olanını seçerdi.[157] İnsanlara ibadetlerin azimet yönlerini öğrettiği gibi ruhsatlarını da öğretir, yolculuk ve hastalık gibi zaruret hâllerinde bizzat kendisi de bu ruhsatlardan yararlanarak ibadetini hafif tutardı.[158]

Hz. Peygamber'in bilhassa teheccüd gibi nafile ibadetlerinin temelinde "şükreden bir kul olabilmek" düşüncesi ve gayreti yatmaktaydı. Onun bunca ibadetini ifa etmesi, zorunda olduğu için ya da günahlarının bağışlanmasından dolayı değil sadece Rabbine şükredebilmek içindi. Ne kadar ilginçtir ki kendisini "şükreden bir kul olmaya" adayan Allah Resûlü'nün[159] ibadet hayatını öğrenenlerden kimileri onun ibadetlerini azımsamışlar, sonra da kendilerini bütünüyle ibadete vermeyi düşünmüşlerdi. Resûl-i Ekrem ise kendisi bir peygamber olduğu hâlde günlük hayatın ihtiyaç ve gerçeklerinden kopmadan ibadet ettiğini, kendi yolunun da bu olduğunu söyleyerek uyarmıştı onları.[160]

Hz. Peygamber, hayatı boyunca tüm anlamlı davranış ve sözlerini "ubudiyet" yani kulluk bilinci ile yapmıştı. Bu yüzden sadece namaz, oruç, hac ve zekât gibi belirli ibadetleri değil Allah'a, insanlara ve topluma kar-

140 T1767 Tirmizî, Libâs, 29.
141 M3275 Müslim, Hac, 425.
142 D2599 Ebû Dâvûd, Cihâd, 72.
143 B6312 Buhârî, Deavât, 7.
144 B142 Buhârî, Vudû', 9.
145 D30 Ebû Dâvûd, Tahâret, 17.
146 T3427 Tirmizî, Deavât, 35.
147 B5376 Buhârî, Et'ıme, 2.
148 B5458 Buhârî, Et'ıme, 54.
149 B6319 Buhârî, Deavât, 12
150 B4570 Buhârî, Tefsîr, (Âl-i İmrân) 18.
151 T3604-8 Tirmizî, Deavât, 132.
152 T3385 Tirmizî, Deavât, 10.
153 D1482 Ebû Dâvûd, Vitr, 23.
154 M6840 Müslim, Zikir, 26.
155 M1334 Müslim, Mesâcid, 135; N1338 Nesâî, Sehv, 81.
156 B1970 Buhârî, Savm, 52.
157 B3560 Buhârî, Menâkıb, 23.
158 M2610 Müslim, Sıyâm, 90; N2262 Nesâî, Sıyâm, 48.
159 B1130 Buhârî, Teheccüd, 6.
160 B5063 Buhârî, Nikâh, 1.

şı sadakat içeren bütün davranışları ibadet kapsamında değerlendirmişti. Allah Resûlü'nün dilinde yoldan geçişe engel olan bir taşı kaldırmak, bir kimseye bineğine binerken yardım etmek, namaza giderken atılan her adım, güzel söz sadakadır.[161] Güler yüzlü olmak, iyiliği emredip kötülüklerden sakındırmak, kaybolan kimseye yol göstermek yabancıya yol göstermek hepsi birer sadakadır.[162] Kısacası, ibadet bilinci ve Allah'ın rızası ile yapılan bütün iyi ve uygun davranışlar sadaka hükmündedir.[163]

Günlük hayatın bitmek bilmeyen meşguliyetleri arasında, Yüce Allah'ın övgüsüne mazhar olmak için "ne ticaretin ne de alışverişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı erlerden"[164] olmak isteyenler, Peygamberimizin her namazın sonunda okunmasını tavsiye ettiği şu duayı dillerinden eksik etmemeliler: *"Allah'ım, seni zikretmek, sana şükretmek ve sana güzelce ibadet etmek için bana yardım et!"*[165]

[161] M2335 Müslim, Zekât, 56.
[162] T1956 Tirmizî, Birr, 36.
[163] M2328 Müslim, Zekât, 52.
[164] Nûr, 24/37.
[165] D1522 Ebû Dâvûd, Vitr, 26; N1304 Nesâî, Sehiv, 60.

HZ. PEYGAMBER
HİKMETLİ DAVETÇİ

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

"إِنَّمَا مَثَلِى وَمَثَلُ أُمَّتِى كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَوْقَدَ نَارًا فَجَعَلَتِ الدَّوَابُّ وَالْفَرَاشُ يَقَعْنَ فِيهِ فَأَنَا آخِذٌ بِحُجَزِكُمْ وَأَنْتُمْ تَقَحَّمُونَ فِيهِ."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Benimle ümmetimin durumu (geceleyin) ateş yakan kimsenin hâline benzer. Böcekler ve kelebekler o ateşe düşmeye başlar. İşte ben de sizler ateşe girerken kuşaklarınızdan tutup engellemeye çalışıyorum."
(M5955 Müslim, Fedâil, 17)

حَدَّثَنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ؛ سَمِعَ رَبِيعَةَ بْنَ عَبَّادٍ الدِّيلِيَّ يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ بِمِنًى فِي مَنَازِلِهِمْ قَبْلَ أَنْ يُهَاجِرَ إِلَى الْمَدِينَةِ. يَقُولُ: "يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَعْبُدُوهُ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا...

عَنْ أَبِي حَازِمٍ أَخْبَرَنِي سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ يَوْمَ خَيْبَرَ: ... "انْفُذْ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ مِنْ حَقِّ اللَّهِ فِيهِ. فَوَاللَّهِ لأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلاً وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ."

عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، إِذَا بَعَثَ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِهِ فِي بَعْضِ أَمْرِهِ قَالَ: "بَشِّرُوا وَلاَ تُنَفِّرُوا، وَيَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا."

Muhammed b. Münkedir'in işittiğine göre, Rebîa b. Abbâd ed-Dîlî şöyle demiştir: "Medine'ye hicret etmeden önce Resûlullah'ı, Mina'daki konaklama yerlerinde insanları ziyaret ederken gördüm. Şöyle diyordu: *'Ey insanlar! Yüce Allah, yalnızca kendisine kullukta bulunmanızı ve O'na şirk koşmamanızı emrediyor...'"*

(HM16120 İbn Hanbel, III, 492)

Ebû Hâzim'in, Sehl b. Sa'd'dan naklettiğine göre, Resûlullah (sav) Hayber günü (sancağı verdiği Hz. Ali'ye) şöyle buyurmuştur: ... *"Onların bulundukları bölgeye varıncaya kadar sükûnetle yürü! Sonra onları İslâm'a davet et ve yerine getirmeleri gereken ilâhî hak ve esasları onlara haber ver! Vallahi senin vasıtanla Allah'ın bir kişiyi hidayete erdirmesi, senin için (en değerli) kızıl develerden daha hayırlıdır."* buyurmuştur.

(M6223 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 34; B4210 Buhârî, Meğâzî, 39)

Ebû Musa (el-Eş'arî) tarafından nakledildiğine göre, Resûlullah (sav), bazı emirlerini yerine getirmesi için ashâbından birini görevli olarak gönderdiği zaman, *"Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın, zorlaştırmayın!"* buyururdu.

(M4525 Müslim, Cihâd ve siyer, 6)

Sevgili Peygamberimiz, insanları İslâm'a davet ederken çok sıkıntılı günler geçirmişti. Hz. Peygamber'in karşılaştığı zorluklar, kızı Hz. Fâtıma'ya nispet edilen bir sözde, "Eğer bu zorluklar, gündüzlerin başına gelseydi, gündüzler geceye dönüşürdü."[1] şeklinde dile getirilmişti. Hz. Peygamber, Mekke'de düzenlenen Ukaz panayırlarında İslâm'ı anlatmak için çadır çadır dolaşır,[2] Arafat'ta vakfe yerinde bulunan insanlara kendisini tanıtarak, *"Beni kavmine götürecek kimse yok mu? Kureyş (müşrikleri) beni, Rabbimin kelâmını tebliğ etmekten alıkoydu."* buyururdu.[3]

Mekke'de geçen zorlu yılların ardından Medine'ye hicret eden Allah Resûlü, devlet başı sıfatıyla tebliğinin sınırlarını genişleterek, çevre kabileleri İslâm'a davet etmek üzere elçiler görevlendirecektir. Bu bağlamda, mektubunu taşıyan bir elçisini Yemâme reisi Sümâme b. Üsâl'e gönderir.[4] Sümâme, gelen elçiyi öldürtmek ister. Fakat amcası Âmir b. Seleme buna engel olur. Bunun üzerine Hz. Peygamber Sümâme'nin yakalanması için emir verir ve dua eder.[5] Peygamberimize ait bir askerî birlik tarafından yakalanan Sümâme Medine'ye getirilir. Mescid-i Nebevî'nin direklerinden bir direğe bağlanır. Derken Hz. Peygamber onun yanına gelir ve *"Ey Sümâme! İçinde taşıdığın (gerçek düşünce) nedir?"* diye sorar. Sümâme, "Bendeki hayırdır yâ Muhammed. Şayet öldürürsen kan sahibi birini öldürmüş olursun. İyi davranırsan şükreden birine iyilik etmiş olursun. Eğer diyet karşılığında mal istiyorsan hemen dile. Sana dilediğin kadar mal verilir." der. Hz. Peygamber ertesi güne kadar yanından ayrılır. Ertesi gün yine, *"Ey Sümâme! İçinde taşıdığın (gerçek düşünce) nedir?"* diye sorar. O da, "Sana söylediğimdir! Eğer iyi davranırsan şükreden birine iyilik etmiş olursun. Öldürürsen kan sahibi birini öldürmüş olursun! Mal istiyorsan hemen dile! Sana dilediğin kadar mal verilir." der. Hz. Peygamber yine bir sonraki güne kadar ondan ayrılır. Ertesi gün gelince tekrar, *"Ey Sümâme! İçinde taşıdığın (gerçek düşünce) nedir?"* diye sorar. Sümâme, "Bende sana söylediklerim var! Eğer iyi davranırsan şükreden birine iyilik etmiş olursun. Öldürürsen kan sahibi birini öldürmüş olursun. Mal istiyorsan hemen dile! Sana dilediğin kadar mal verilecektir." der. Bunun üzerine Resûlullah, *"Sümâme'yi serbest bırakın!"* buyurur. O da mescide yakın bir hurmalığa giderek gusül ab-

[1] ZS2/134 Zehebî, *Siyer*, II, 134.
[2] HM14708 İbn Hanbel, III, 340.
[3] D4734 Ebû Dâvûd, Sünnet, 20; T2925 Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 25.
[4] ST5/550 İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 550; İBS319 İbn Abdülber, *İstiâb*, s. 319.
[5] ZE2/351 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 351; ST5/550 İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 550; NR3/392 Cemâleddîn ez-Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, III, 392.

desti alır. Sonra mescide gelir, "Eşhedü en lâ ilâhe illâllâh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh." diyerek Müslüman olur ve ardından şunları söyler: "Yâ Muhammed! Vallahi, şu âna kadar yeryüzünde bana senin yüzünden daha sevimsiz bir yüz yoktu. Şimdi senin yüzün bana bütün yüzlerden daha sevimli oldu. Vallahi, benim için senin dininden daha sevimsiz bir din yoktu. Dinin de benim için bütün dinlerden daha sevimli oldu. Vallahi, benim için senin beldenden daha sevimsiz bir belde yoktu. Şimdi belden de benim için bütün beldelerden daha sevimli oldu."

Sümâme, Hz. Peygamber'e söylediği bu sözlerde o kadar samimidir ki yurduna dönmeden önce umre için uğradığı Mekke'de Müslüman olduğunu ilân eder ve alenen ibadet etmekten hiç çekinmez. Müşrikler kendisini yakalar. Niyetleri öldürmektir. Fakat içlerinden biri Yemâme'nin hububatının kendileri için hayatî bir öneme sahip olduğunu söyleyerek onun serbest bırakılmasını sağlar. Fakat Sümâme, Resûlullah'ın izni olmadan müşriklere tek bir buğday tanesi bile olsa yiyecek vermeyeceğini bildirir.[6]

Şüphesiz Sümâme'yi bu denli samimi mümin hâline getiren, Hz. Peygamber'in, İslâm'a davette uyguladığı güzel muameleydi. Onun, üç gün boyunca kaldığı Mescid-i Nebevî'de sahâbenin yaşantısında gördüğü İslâm'ın güzellikleriydi. Tâif heyeti Medine'ye geldiğinde de Hz. Peygamber, Müslümanların Kur'an okuyuşları, namaz kılışları, huşû içinde ibadetleri ve İslâm'ı yaşayışları, onların kalplerini yumuşatsın diye Mescid-i Nebevî'de ağırlamıştı.[7] Kuşkusuz davet ve tebliğ sürecinde mescit merkezî bir konuma sahipti.

Mekke'de geçen kırk yıllık süreçte peygamberlik görevine hazır hâle gelen Hz. Peygamber'e ilk vahiy iner. Hz. Peygamber, büyük bir korku içinde evine koşar. Yatağına girer ve hanımı Hz. Hatice'ye, *"Beni örtün! Beni örtün!"* der. Hz. Hatice, Sevgili Peygamberimizin üstünü örter. Uyanınca başından geçenleri hanımına anlatarak, *"Kendim için çok korktum!"* der. Hz. Peygamber, peygamberliğini başlatan ilk vahyi almıştır. Fakat hâlâ gerçekleşenlerin asıl mahiyetinden habersizdir. Zira peygamberliğin ne olduğunu bilmemektedir. Kendisi o sıralar, "kitap nedir, iman nedir" bilmediği[8] gibi kendisine "kitap" verileceğini ve peygamber olarak seçileceğini de ummaz.[9] Hz. Muhammed, yaşadıkları sebebiyle hayli zor bir durumdadır. Böyle bir durumda olan sevgili eşine Hz. Hatice, "Hayır (öyle deme). Sevin. Vallahi! Allah seni kesinlikle utandırmaz. Çünkü Allah'a yemin olsun ki sen, akrabalık bağlarını sıkı tutar, doğru söz söyler, bakıma muhtaç olan kimselere

[6] M4589 Müslim, Cihâd ve siyer, 59; B4372 Buhârî, Meğâzî, 71.
[7] D3026 Ebû Dâvûd, İmâre, 25, 26.
[8] Şûrâ, 42/52.
[9] Kasas, 28/86.

yardım eder, elinde avucunda olmayana verir, misafiri ağırlar ve haksızlığa uğrayanlara destek olursun." sözleriyle destek vererek onu teselli eder. Hz. Hatice, bununla da yetinmez ve sevgili eşini amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürür. Varaka, Hz. Peygamber'e peygamber olacağını, hatta kavminin kendisini yurdundan çıkaracağını söyler.[10] Böylelikle Hz. Peygamber bir nebze olsun rahatlar. Yaşadıklarının tekrar etmesini arzular.

Aradan uzun bir süre geçer. Ancak böyle bir hâl tekrar etmez. Bu durumdan endişelenir. Hatta Rabbi tarafından terk edildiği zannına bile kapılır. Ve nihayet bir gün Hira Mağarası'nda Cebrail'i son derece heybetli hâliyle görür. Yine korku ve heyecan içinde evine koşar ve yatağına girer. Ardından Yüce Allah, *"Ey örtünüp bürünen! Kalk ve (insanları) uyar! Sadece Rabbini yücelt! Elbiseni temiz tut! Pisliklerden (şirkten) uzak dur!"*[11] âyetlerini indirir.[12] Bu âyetler, davetçinin, davet ettiği hususları öncelikle kendi nefsinden başlayarak yaşaması gerektiğini anlatır. Nitekim Allah Resûlü de buna göre hareket eder.

Böylece Hz. Peygamber, içinde bulunduğu toplumda tevhid bayrağını açan ilk Müslüman vasfıyla[13] Mekke ve çevresinde[14] öncelikle akrabalarından[15] başlayarak insanları, İslâm'a hikmet ve güzel öğütlerle davet etmek[16] ile görevlendirilir. Önce daveti kabul edenleri cennetle müjdeleyecek, kabul etmeyenleri cehennemle korkutup uyaracak,[17] sonra da yeryüzünden fitne ve fesat ortadan kalkıncaya, din tamamen Allah'ın oluncaya,[18] İslâm bütün dinlere üstün gelinceye kadar[19] mücadele edecektir. Zira Araplar, ataları uyarılmamış, doğru ile eğrinin ne olduğundan habersiz kalmış bir topluluktur. Bu sebeple Hz. Peygamber Allah'tan aldığı vahiyle, öncelikle Arapları uyarmak için[20] fakat bütün zamanlara ve toplumlara rahmet olarak gönderilmiş[21] ve insanların tamamına hitap eden Allah'ın en son elçisi olarak seçilmiştir.[22]

Peygamberliğin veriliş sebeplerinin en önemlisi ve her peygamberin en büyük görevi, insanları Allah'a davet etmektir. Hz. Peygamber'in bu görevini en kapsamlı şekilde, *"Ey Peygamber! Biz seni hem bir şahit, müjdeci, uyarıcı ve hem de izniyle Allah'a davetçi ve aydınlatıcı bir ışık kaynağı olarak gönderdik."*[23] âyeti anlatır. Ayrıca Kur'an'da Hz. Peygamber, diğer pek çok âyette bu sıfatlarla nitelendirilmiş,[24] ona yüklenen davet vazifesi, *"Davet et!"*,[25] *"Tebliğ et!"*,[26] *"Hatırlat!"*,[27] *"İkaz et!"*,[28] *"Uyar!"*[29] gibi pek çok kelimeyle ifade edilmiştir. Yine birçok âyette Hz. Peygamber'in görevinin ancak *"tebliğ"* olduğu zikredilmiştir.[30]

[10] M403 Müslim, Îmân, 252; B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.
[11] Müddessir, 74/1-5.
[12] M406 Müslim, Îmân, 255; B4925 Buhârî, Tefsîr, (Müddessir) 4.
[13] En'âm, 6/14.
[14] Şûrâ, 42/7.
[15] Şuarâ, 26/214.
[16] Nahl, 16/125.
[17] Sebe', 34/28.
[18] Enfâl, 8/39.
[19] Fetih, 48/28.
[20] Enbiyâ, 21/45; Yâsîn, 36/6; Fussilet, 41/44.
[21] Enbiyâ, 21/107.
[22] A'râf, 7/158; Ahzâb, 33/40.
[23] Ahzâb, 33/45-46.
[24] Ahkâf, 46/31; Fâtır, 35/23, 24; Sâd, 38/65.
[25] Kasas, 28/87.
[26] Mâide, 5/67.
[27] Zâriyât, 51/55.
[28] Müddessir, 74/2.
[29] En'âm, 6/51.
[30] Âl-i İmrân, 3/20; Mâide, 5/92; Ra'd, 13/40.

Davet, İslâm dininin esaslarını anlatarak insanların onu benimsemelerini ve dinin koyduğu esaslara göre yaşamalarını sağlama çabasıdır. Dünya işlerinde de, âhireti ilgilendiren durumlarda da, İslâm'ın ele aldığı bütün konularda davet söz konusudur. Kâfirlerin yanı sıra münafıklar ve Müslümanlar, kısacası bütün insanlar, İslâm davetinin muhatabıdır.[31] Nitekim Kur'an'da yer alan *"İslâm'a çağrı"*,[32] *"imana çağrı"*,[33] *"Allah yoluna çağrı"*,[34] *"Allah'ın Kitabı'na çağrı"*,[35] *"Hakk'a çağrı"*,[36] *"hayra çağrı"*,[37] *"kurtuluşa çağrı"*[38] anlamındaki ifadeler, davetin İslâm'ın esaslarının kabul edilip uygulanmasını sağlamayı amaçlayan bir faaliyet olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla davet, hem Müslümanları hem de Müslüman olmayanları kapsamaktadır. Ayrıca davet, dinî rehberlik ve vaazı, nasihat ve tavsiyeyi, uyarı ve müjdelemeyi, kontrol ve tebliği, iyiliği emretmeyi ve kötülüğü engellemeyi içine alan çok geniş bir kavramdır.

Yüce Rabbimiz, İslâm hakkında kalplerinde hiç de iyi düşünceler bulunmayan kişilerden söz ederek, *"Onlar, Allah'ın, kalplerindekini bildiği kimselerdir. Onlara aldırma, kendilerine öğüt ver!"* buyurmuş,[39] davet ve tebliğ görevinde safları genişletmenin; doğru ve güzel olanı, inkâr bataklığında kıvranan veya hatalı olan herkese ulaştırmanın gereğine işaret etmiştir. Ayrıca bu tür kişilere daha özenli davranmanın bir usul ve üslûbu gerektirdiğine vurgu yaparak, *"Onlara kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle!"*[40] uyarısında bulunmuştur.

Hz. Peygamber, kendisine peygamberlik görevi verildikten sonra bir süre insanları gizli bir şekilde İslâm'a davet etti.[41] Bu süreçte davetini, önce ailesine, sonra da dostlarına ve güvendiği kişilere yaptı. Bunun neticesinde eşi Hz. Hatice, Hz. Peygamber'e ilk iman eden kişi oldu. Ardından kızları, Zeyneb, Rukiyye ve Ümmü Gülsüm iman ettiler. Daha sonra Hz. Peygamber'in evinde kalan Hz. Ali ile azatlısı Zeyd b. Hârise iman etti.[42] İslâm'dan önce de Hz. Peygamber'in dostu ve arkadaşı olan Hz. Ebû Bekir de Müslüman oldu. Hz. Ebû Bekir'in daveti ile de Osman b. Affân, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Talha b. Ubeydullah İslâm'a girdiler.[43]

İslâm'a gizli davet döneminde, Hz. Peygamber, Kureyş müşriklerinin kötülüklerinden sakınarak İslâm tarihinde Dârü'l-İslâm diye bilinen[44] Dârülerkam'da, Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evinde ilk Müslümanlarla toplantılar gerçekleştirmiş, onlara Kur'an'ı ve İslâm'ı öğretmiş ve birçok insanı bu evde İslâm'a davet etmiştir. Hz. Ömer de burada İslâm'a girmiştir.

31 En'âm, 6/19.
32 Saff, 61/7.
33 Hadîd, 57/8.
34 Nahl, 16/125.
35 Âl-i İmrân, 3/23.
36 Ra'd, 13/14.
37 Âl-i İmrân, 3/104.
38 Mü'min, 40/41.
39 Nisâ, 4/63.
40 Nisâ, 4/63.
41 HS2/97 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 97.
42 HS2/87 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 87.
43 HS2/90 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 90.
44 ST3/242 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 243.

Bu ev, Kâbe'nin yakınında, Safâ tepesinin yanında bulunuyordu.[45] Hac ve umre için dışarıdan gelenlerle dikkat çekmeden temas kurulabiliyor, ilk Müslümanlar da bu eve kolayca gidip gelebiliyorlardı. Ayrıca Kureyş'in Kâbe civarında ve Dârünnedve'deki toplantıları buradan izlenebiliyordu. İşte evin bu stratejik önemi ve ilk Müslümanların tamamını içine alacak kadar geniş olması, Hz. Peygamber'in orayı seçmesinde etkili olmuştur.

Dârülerkam, Mekke'de İslâm'a davette ve onun yayılmasında çok önemli rol üstlenmiş bir merkezdir. Daveti yayacak birçok davetçi burada yetişmiştir. Nitekim Dârülerkam'da yetişen Mus'ab b. Umeyr, daha sonraları Medine'nin İslâm'a hazırlanması için Hz. Peygamber tarafından görevlendirilmiştir. Dârülerkam, Medine'de Mescid-i Nebevî'nin ve Suffe Ashâbı'nın yürüttüğü faaliyeti Mekke'de gerçekleştirmiştir. Netice olarak Hz. Peygamber, bu üç yıllık gizli davet döneminde insanları Yüce Allah'a iman ve ibadete, kendisinin Allah'ın kulu ve resûlü olduğuna inanmaya ve putlara tapmaktan vazgeçmeye çağırmıştır.[46]

Gizli davet sürecinin ardından Allah, *"En yakın akrabanı uyar!"*[47] ve *"Şimdi sen, sana emrolunanı (başlarına çakarcasına) apaçık bildir ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme!"*[48] âyetlerini indirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, bir ziyafet düzenleyerek hısım ve akrabalarını evine davet etti. Yemeğin ardından amcası Ebû Leheb, "Kabilesine senin getirdiğin gibi kötü bir şey getiren kimse görmedim."[49] diyerek Peygamberimizin konuşmasına fırsat vermedi. Hz. Peygamber, meramını anlatamadan topluluk dağıldı. Hz. Peygamber, ertesi gün bir ziyafet daha tertipledi. Bu toplantıda, konuşmasına Allah'a hamd ve senâ ederek başladı. Ardından onlara asla yalan söylemeyeceğini ve onları aldatmayacağını ifade etti. Daha sonra da ölümü, yeniden dirilişi, hesabı, âhireti, cennet ve cehennemi hatırlatarak onları Allah'a iman etmeye davet etti. Ve ilk uyardığı insanların onlar olduğunu kendilerine bildirerek,[50] *"Ey Abdülmuttaliboğulları! Ben özelde size, genelde bütün insanlara peygamber olarak gönderildim."*[51] buyurdu. Neticede Hz. Peygamber, hısım ve akrabalarını açıktan İslâm'a davet etti.

Amcası Ebû Tâlib, sözlerini güzel bulduğunu belirterek görevine devam etmesini istedi. Bu süreçte kendisini himaye edeceğini, ancak atalarının dininden de dönmeyeceğini ifade etti. Diğer amcası Ebû Leheb ise bunun kötü bir şey olduğunu söyleyerek akrabalarının Hz. Peygamber'in faaliyetine engel olmasını istedi. Şayet onun davetini kabul ederlerse zillete maruz kalacaklarını, himaye ederlerse öldürüleceklerini söyledi. Hz.

[45] NM6129 Hâkim, *Müstedrek*, VI, 2211 (3/503).
[46] HM16123 İbn Hanbel, III, 493; NM38-NM39 Hâkim, *Müstedrek*, I, 19 (1/14).
[47] Şuarâ, 26/214.
[48] Hicr, 15/94.
[49] BE1/119 Belâzürî, *Ensâb*, I, 118.
[50] BE1/119 Belâzürî, *Ensâb*, I, 118, 119.
[51] HM1371 İbn Hanbel, I, 159.

Peygamber'in halası Safiyye, Ebû Leheb'e karşı çıkarak davranışının hoş olmadığını söyledi. Ebû Tâlib tekrar söz alarak sağ olduğu müddetçe onu koruyacağını ifade etti.[52] Hz. Peygamber'in bu çabaları, davete en yakın akrabalardan başlanması gerektiğini ve onun da kendi etrafında inançlı bir kadro oluşturma çabası içine girdiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber, daha sonra bütün Mekkelileri İslâm'a davet etmeye başladı. Bir gün Safâ tepesine çıkarak, *"Ey Fihroğulları! Ey Adîoğulları!"* diye, oymak oymak bütün Kureyş soylarına seslendi. Bunun üzerine herkes toplandı. Hatta bu çağrıyı duyup da gelemeyecek olanlar, toplantıda ne olacağını öğrenmek için birer elçi gönderdiler. Kureyş'le birlikte Ebû Leheb de geldi. Toplandıklarında Hz. Peygamber, onlara şöyle bir konuşma yaptı: *"Ey Kureyş! Haydi, bana görüşünüzü söyleyin! Ben size, 'Şu vadide birtakım düşman süvarileri vardır, sizin üzerinize baskın yapmak istiyorlar!' diye haber versem bana inanır mısınız?"* Topluluğun cevabı; "Evet inanırız. Biz senden sadece doğruluk gördük." şeklinde oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber; *"O hâlde ben size şiddetli bir azabın önünde (onu haber veren) bir uyarıcıyım."* deyince, Ebû Leheb, "Yazıklar olsun sana! Bizi bunun için mi buraya topladın?" dedi ve sonra ayağa kalktı. Bunun üzerine, Tebbet (Mesed) sûresi indirildi.[53]

Bu toplantı sırasında Hz. Peygamber'in akraba gruplarına tek tek hitap ederek yaptığı konuşma, gerek üslûp gerekse muhteva açısından oldukça ilgi çekicidir: *"Ey Kureyş topluluğu! Kendinizi ateşten koruyun! Çünkü benim size (hesap gününde) ne bir faydam dokunabilir ne de bir zararım. Ey Abdümenafoğulları! Kendinizi ateşten koruyun! Çünkü benim size ne bir fayda ne de bir zarar verebilecek gücüm vardır. Ey Kusayoğulları! Kendinizi cehennem ateşinden koruyun. Size fayda veya zarar verebilecek bir gücüm yoktur. Ey Abdülmuttaliboğulları! Kendinizi ateşten koruyun. Zira size ne fayda ne de zarar verebilecek bir gücüm vardır. Ey Muhammed'in kızı Fâtıma! Sen de kendini cehennem ateşinden koru. Çünkü sana da (hesap gününde) bir fayda ve zarar verebilecek bir imkânım yoktur. Senin için yalnızca bir akrabalık bağım var. (Dünyada yaşadığım sürece) onun gereklerini yapacağım."*[54] Allah Resûlü, bu tür konuşmalarıyla içinde yaşadığı toplumun yaygın ve yanlış kanaatlerini temelden sarsmayı, zihin ve düşünce kalıplarını yeniden kurmayı amaçlamıştır.

Hz. Peygamber, "düşman ordusu" benzetmesini başka bir rivayette de yapar ve kendini bu ordunun tehlikelerini haber veren "açık bir uyarıcı" olarak niteler: *"Ben ve Allah'ın bana verdiği görev, bir kavme gelip, 'Düşman ordusunu gözlerimle gördüm, ben açık bir uyarıcıyım. Kurtulmaya bakın!' diyen*

[52] BE1/119 Belâzürî, *Ensâb*, I, 119.
[53] B4770 Buhârî, Tefsîr, (Şuarâ) 2.
[54] T3185 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 26; EM48 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 31.

kimsenin hâline benzer. O toplumdan bir kısmı onun bu uyarısını dikkate almış ve geceleyin sessizce kaçıp kurtulmuş; bir kısmı ise, onu yalanlamış, sabaha kadar bulundukları yerden ayrılmamış ve sabahleyin gelen ordu tarafından helâk edilmiştir. İşte bana itaat edip getirdiğime uyan kimsenin durumu ile bana isyan edip getirdiğim gerçeği yalanlayanın durumu buna benzer."[55] Hz. Peygamber, bir başka hadisinde de bu uyarma görevini farklı bir benzetmeyle anlatır: *"Benimle ümmetimin durumu (geceleyin) ateş yakan kimsenin hâline benzer. Böcekler ve kelebekler o ateşe düşmeye başlar. İşte ben de sizler ateşe girerken kuşaklarınızdan tutup engellemeye çalışıyorum."*[56]

Hz. Peygamber'in bu ilk uyarılarını tepkiyle karşılayan hemşehrileri, kendi putlarına dil uzatmamak kaydıyla, kabile reisliği, krallık ve istediği kadar mal teklif ettiklerinde, onlara Hz. Peygamber'in cevabı çok net olmuştur: *"Ben, sizin ne söylediğinizi anlamıyorum! Ben, getirmiş olduğum şeyi sizden mal talep etmek, aranızda şeref sahibi olmak ve size kral olmak için getirmedim. Aksine Allah, beni size elçi olarak gönderdi, bana Kitabı'nı indirdi ve size müjdeci ve uyarıcı olmamı emretti. Ben de size Rabbimin risâletini tebliğ ettim ve yalnızca samimi davrandım. Eğer size getirmiş olduğumu benden kabul ederseniz işte bu, sizin dünya ve âhiretteki nasibinizdir. Şayet reddedecek olursanız benimle siz hakkında Allah bir hüküm verene kadar Allah'ın emrini yerine getirmek için sabrederim!"*[57]

Yine kendisine her zaman destek olan amcası Ebû Tâlib'in de umudunu yitirdiğini anladığında, ona şu acı cümleleri sarf etmiştir: *"Amca! Güneşi sağ elime, ayı da sol elime koysanız Allah'ın yardımı gelene kadar ya da ben bu gaye uğrunda ölene kadar bu vazifemden asla vazgeçmem!"*[58] Siyer kaynaklarımızda geçen bu rivayetler, Hz. Peygamber'in İslâm'a davetinde ne kadar kararlı olduğunu göstermektedir.

İslâm davetinin ilk günlerinde Müslümanlar, inançları sebebiyle eziyet ve baskılara maruz kaldığında Hz. Peygamber'in, Kureyş'in iki kuvvetli şahsiyetinden biri, Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm (Ebû Cehil) ile İslâm'a güç ve şeref nasip etmesi için Allah'a yalvarması, ardından Hz. Ömer'in Müslüman olması,[59] davette duanın önemine işaret etmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, Medine döneminde de insanların hidayeti için dua ederek Rabbinin inayetini dilemiştir. Devsoğulları kabilesinden Tufeyl b. Amr, henüz Hz. Peygamber Mekke'de iken iman etmiş ve kavmine İslâm'ı anlatmıştı. İkinci kez Hz. Peygamber'le görüşmeye geldiğinde, kavminden şikâyetçi olmuş ve helâk edilmeleri için Hz. Peygamber'den

[55] M5954 Müslim, Fedâil, 16.
[56] M5955 Müslim, Fedâil, 17; B6483 Buhârî, Rikâk, 26; T2874 Tirmizî, Emsâl, 82.
[57] İSS234 İbn İshâk, *Sîret*, 234-235; HS2/133 İbn Hişâm, *Sîret*, I, 133-134.
[58] HS2/101 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 101.
[59] T3681 Tirmizî, Menâkıb, 17.

beddua etmesini istemişti. Resûl-i Ekrem, ellerini kaldırdığı zaman orada bulunanlar, Resûlullah'ın Devs kabilesi aleyhine dua edeceğini sandılar. Fakat Rahmet Peygamberi, *"Ey Rabbim! Devs'e hidayetini ver ve onları Müslüman olarak getir!"*[60] şeklinde dua etmiştir.

Hz. Peygamber, ilâhî tebliğ vazifesini yürütürken Mekkeliler, Hz. Peygamber'e ve Muttaliboğulları ile Hâşimoğulları'na karşı boykot kararı almıştır. Hz. Peygamber ve Müslümanlar, bu yıllarda çok sıkıntılı günler geçirmişlerdir. Üstelik bunlara, son nefesine kadar bir türlü inanmaya karar veremeyen amcası ve himayekârı Ebû Tâlib[61] ile en büyük destekçisi muhterem eşi Hz. Hatice'nin vefatı eklenmiş; bu arada Kureyş'in başına Hz. Peygamber'in diğer amcası ve en büyük düşmanı Ebû Leheb geçmiştir.

Mekke'de dine davet imkânları kısıtlanıp azalınca Hz. Peygamber, bu sefer hac mevsiminde Mina'daki konaklama yerlerinde dolaşmaya ve burada kurulmakta olan Ukâz ya da Zülmecâz panayırlarına gelenleri İslâm'a davet etmeye başladı. Onlara, *"Ey insanlar! Yüce Allah, yalnızca kendisine kullukta bulunmanızı ve O'na şirk koşmamanızı emrediyor..."*[62] diyordu. Burada da amcası Ebû Leheb, Hz. Peygamber'in peşini bırakmıyor ve "Bu adam sapıtmış. Sizi sakın atalarınızın ilâhlarından saptırmasın." diyerek Sevgili Peygamberimizi yalanlamaya ve insanları engellemeye çalışıyordu.[63]

Genellikle kitabî değil şifahî kültür içerisinde hayat sürmüş olan Arap câhiliyesinin; Hz. Peygamber'in Allah katından getirmiş olduğu imanî hakikatler içerisinde anlamakta zorlandıkları hususların başında Allah'ın bir ve tek olması, yani tevhid kavramı;[64] ikinci sırada ise öldükten sonra dirilme, yani âhiret hayatı[65] gelmekteydi. İnsanların inanıp inanmaması kendi tercihlerine bırakıldığından, kişi her ne kadar herkesin inanmasını istese de Allah,[66] dileyeni doğru yola iletmektedir. İşte bu sebepten Hz. Peygamber'e de bu konuda düşen görev sadece tebliğ, uyarı ve anlatmak olmuştur.[67] Kavminden gelecek tepki, tehdit, baskı ve eziyet gibi her türlü inatçı tutum ve davranışa karşı Allah, Hz. Peygamber'in sabır ve tahammül direncini yükseltmiş, İslâm'ı kabul etmemelerinden dolayı kahredercesine kendini üzmesinin doğru olmayacağını bildirmiş[68] ve onu şu âyetle desteklemişti: *"Sen öğüt ver. Çünkü sen sadece öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba/zorlayıcı değilsin."*[69] Resûl-i Ekrem'in hayatının hiçbir döneminde hiçbir kimseyi İslâm'ı kabule zorladığı görülmemiştir. Tam aksine tebliğde bulunduğu kişiler İslâm'ı kabul etmemişlerse onlara, belli şartlar çerçevesinde din ve vicdan özgürlüğü sağlamıştır.

[60] M6450 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 197; B6397 Buhârî, Deavât, 59.
[61] N2008 Nesâî, Cenâiz, 84; N2037 Nesâî, Cenâiz, 102.
[62] HM16120 İbn Hanbel, III, 492.
[63] HM16116 İbn Hanbel, III, 492.
[64] Sâd, 38/5.
[65] Yâsîn, 36/77-83.
[66] Yûsuf, 12/103; Kasas, 28/56.
[67] Mâide, 5/67, 92, 99; Ra'd, 13/40; A'râf, 7/62, 68.
[68] Şuarâ, 26/3.
[69] Gâşiye, 88/21, 22.

Tüm bu delil ve uyarılara rağmen doğup büyüdüğü şehir olan Mekke'de dine davet imkânı ortadan kalkıp çabaları sonuç vermeyince, Hz. Peygamber, artık görevini yapabileceği yeni bir mekân arayışına girişti. Böylece o, aslında bütün insanlığa bir mesaj olan bu ilâhî uyarıyı anlayacak sağduyuya sahip bir çevre[70] oluşturmak amacıyla, hac mevsiminde buraya gelen insanlara kendisini takdim ederek şöyle demeye başladı: *"Beni kendi kavmine götürecek bir adam yok mu? Çünkü Kureyş, Rabbimin sözlerini tebliğ etmemi engelledi."*[71]

Arayış içerisindeki Hz. Peygamber, o sıralarda Tâif şehrine giderek Tâiflileri İslâm'a davet etti. Fakat Tâifliler, daveti kabul etmedikleri gibi Hz. Peygamber'i taş yağmuruna tutup ona hakaret ettiler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, Cebrail'i Hz. Peygamber'e göndermiş, isterse helâk meleğinin Tâif halkını helâk edebileceğini bildirmiş ancak Rahmet Peygamberi, bu gözü dönmüş, taş yürekli insanların soyundan Allah'ın birliğini haykırarak O'na iman edeceklerin çıkabileceğini ümit etmiş ve düşmanlarının bile hidayetini dilemiştir.[72]

Mekke döneminde, her türlü zulüm ve işkence altında inim inim inleyen Müslümanların şikâyetleri karşısında Hz. Peygamber sabrı tavsiye etmişti. Önceki ümmetlerden iman edenlerin bedenlerinin testere ile ikiye biçildiğini, demir taraklarla etlerinin kemiklerine kadar taranarak sıyrıldığını ama bu işkencelerin bile onları dinlerinden döndüremediğini ifade etmişti. Hatta o, Yemen'in San'a şehrinden yola çıkan bir kimsenin Hadramevt'e kadar hiçbir şeyden endişe etmeksizin ve korkmaksızın gidebileceği bir şekilde dinin yayılıp kemale ereceğini bildirerek Müslümanlara ümit bahşetmişti. Böylece onlara aceleci olmamaları gerektiğini bildirmişti.[73]

Hz. Peygamber, Tâif'ten döndükten sonra bir hac mevsiminde, daha sonra hicreti ile şereflenince Medine adını alacak olan Yesrib'e ve Yesriblilere yönelmiştir. Akabe denilen mevkide Medineli Müslümanlarla anlaşma yaparak onlardan bağlılık yemini almıştır.[74] Peygamberliğinin onuncu yılında, Akabe gecesinde yapmış olduğu anlaşmada, her hâl ve şartta ilâhî emirlere kulak verip dinleyeceklerine, kolay ya da zor zamanlarda birbirlerine yardım edeceklerine, iyi şeyleri emredip kötülüklerden alıkoyacaklarına, Allah hakkında, hiçbir kınayanın kınamasına aldırmaksızın daima doğruyu söyleyeceklerine, Allah Resûlü'ne yardım etmeye ve Medine'ye geldiği zaman onu eşlerini ve çocuklarını savundukları gibi savunacaklarına dair onlardan söz almıştır.[75]

[70] İbrâhîm, 14/52.
[71] T2925 Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 25; HM15260 İbn Hanbel, III, 391.
[72] B3231 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 7.
[73] B3612 Buhârî, Menâkıb, 25; D2649 Ebû Dâvûd, Cihâd, 97.
[74] B6801 Buhârî, Hudûd, 14.
[75] HM14510 İbn Hanbel, III, 322; HM14708 İbn Hanbel, III, 340; BS18233 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 17.

Hicretin ardından Medine'de, aynı zamanda şehir devletinin başı vasfıyla Hz. Peygamber, davet ve tebliğ görevini bu sefer her türlü sosyo-politik, askerî ve ekonomik araçlarla yapma fırsatını elinde bulundurarak tüm Arap yarımadasını etkilemeyi başarmıştı. Nitekim ilk seksen âyeti Medine döneminin üçüncü yılında Yemen'den gelen Hıristiyan Necrân heyeti sebebiyle inmiş olan Âl-i İmrân sûresindeki[76] iki âyet, Hıristiyan ve Yahudilere hitap ettiği gibi kitapsız dinlerin mensubu olan bütün müşrikleri de hedef almakta ve bu da Kur'an'ın evrensel bir tebliğ olduğunu göstermektedir. Bu âyetlerde özetle Allah katında geçerli dinin İslâm olduğu ve Hz. Peygamber'in görevinin sadece tebliğ olduğu bildirilmektedir.[77]

Hz. Peygamber'in, hicretin altıncı yılında Hudeybiye Antlaşması'nın ardından Kisrâ, Kayser ve Necâşî gibi devrinde yaşamakta olan hükümdarların hepsine göndermeye başladığı İslâm'a davet mektupları davetin evrensel açılımını yansıtır ve[78] bunların bir kısmı günümüze de ulaşmıştır. Bu mektuplar, gayri müslim olanlara neler tebliğ edileceğini gösteren ve peygamberî davet yöntemini açıklayan resmî belgeler durumundadır. Nitekim Hz. Peygamber, Bizanslılara bir mektup yazmaya karar verdiğinde kendisine, *"Onlar bir mektubu mühürlü olmadıkça okumazlar."* denilince, hemen gümüş bir mühür edinmiştir. Bu gümüş yüzüğün nakşında da *"Muhammed Resûlullâh."* yazısı kazılıdır.[79]

Hz. Peygamber'in, Bizans kralı Hirakl'e ulaştırılan mektubunda şunlar yazılmıştı: *"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın kulu ve resûlü Muhammed'den Roma'nın büyüğü Hirakl'e! Hidayete tâbi olanlara selâm olsun! Şimdi, seni İslâm'a davet ediyorum. Müslüman ol, kurtul! Allah mükâfatını iki kat versin. Eğer kabul etmezsen halkının günahı senin boynunadır. 'De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse deyin ki, şahit olun, biz Müslümanlarız.'"*[80] Bu mektupta Hz. Peygamber'in Âl-i İmrân sûresinin altmış dördüncü âyetini de yazdırması, davette müşterek noktalardan hareket edilmesini göstermesi açısından oldukça manidardır. Ayrıca Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken davet edeceği topluluğun Ehl-i kitap olduğunu; bu sebeple onları, önce kelime-i şehâdete, bunu kabul ederlerse beş vakit namaza, bunu da kabul ederlerse zekât vermeye davet etmekle emretmiştir.[81] Bu rivayette Hz. Peygamber, en mühimden itibaren tedrîcî bir sıralama yapmış ve mükellefe hepsini birden

[76] SU5/8 Süheylî, *er-Ravdu'l-unuf*, V, 8.
[77] Âl-i İmrân, 3/19-20.
[78] T2716 Tirmizî, İsti'zân, 23.
[79] B5875 Buhârî, Libâs, 52.
[80] Âl-i İmrân, 3/64; M4607 Müslim, Cihâd ve siyer, 74; B7 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.
[81] M121 Müslim, Îmân 29; D1584 Ebû Dâvûd, Zekât, 5.

yüklememiştir. Böylece insanların daha başlangıçta teklifleri çok görerek ürkmelerinin önüne geçmiştir.

Bir keresinde Resûlullah, nübüvveti duyduğunda bundan çok rahatsız olan ve "Bu adama gitmesem olmaz! Eğer yalancı ise bana bir zararı dokunmaz, ama doğruyu söylüyorsa bunu öğrenmiş olurum." diyerek huzuruna gelen Tay kabilesinin ileri gelenlerinden Adî b. Hâtim'i İslâm'a davet etmişti. Fakat onun yüz hatlarından, tereddüt ve şüphe içerisinde olduğu seziliyordu. Hz. Peygamber, *"Ben, senin niçin Müslüman olmadığını biliyorum. Şimdi sen (kendi kendine) diyorsun ki 'Bu dine girenler insanların mal ve mevki itibariyle en zayıfları, Arapların aralarından çıkardıkları güçsüz kimselerdir.' Sen Hîre'yi biliyor musun?"* buyurdu. Adî, "Görmedim ama hakkında bir şeyler duydum." diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah (sav), *"Allah'a yemin olsun ki bu din mutlaka tamamlanacak ve işte o zaman ta Hîre'den tek başına bir kadın kalkıp hiç kimsenin himayesi olmadan gelecek ve Kâbe'yi tavaf edecek. Kisrâ'nın hazineleri fethedilecek."* buyurdu. Adî şaşkınlık içerisinde "Hürmüz'ün oğlu Kisrâ mı?" diye sorunca, *"Evet, Hürmüz'ün oğlu Kisrâ!"* cevabını verdi ve sonra devam etti: *"Yemin olsun, mal öylesine çoğalacak ki alan bulunmayacak."* İçinden geçen tereddüde ikna edici cevaplar bulan ve Müslüman olan Adî b. Hâtim, ilerleyen yıllarda Allah Resûlü'nün anlattıklarını birer birer yaşadığını söylemişti.[82]

Hayber'in fethi ile görevlendiren Hz. Ali'nin, "Yâ Resûlallah! Bizim gibi oluncaya dek onlarla savaşacağım." demesi üzerine Resûl-i Ekrem'in verdiği cevap, gayri müslimlerle olan ilişkilerde takip edilecek askeri taktik, davet ve tebliğ metodunu göstermesi bakımından dikkate şayandır: *"Onların bulundukları bölgeye varıncaya kadar sükûnetle yürü! Sonra onları İslâm'a davet et ve yerine getirmeleri gereken ilâhî hak ve esasları onlara haber ver! Vallahi senin vasıtanla Allah'ın bir kişiyi hidayete erdirmesi, senin için (en değerli) kızıl develerden daha hayırlıdır."*[83]

Yine Müslim b. Hâris b. Müslim et-Temîmî, babası kanalıyla şöyle bir hadis rivayet etmiştir: "Resûlullah (sav) bizi bir seriyye ile birlikte göndermişti. Baskın yapılacak yere yaklaşınca ben atımı koşturup arkadaşlarımı geçtim. Bunun üzerine (yaptığımız baskını gören) kabile halkı, beni feryat ve figanla karşıladı. Ben de onlara, 'Lâ ilâhe illâllâh deyin ve kendinizi kurtarın!' dedim. Onlar da kabul ederek Müslüman oldular. Bunu öğrenince arkadaşlarım bana kızdılar ve 'Bizi ganimetten mahrum ettin.' dediler. Resûlullah'ın huzuruna gelince yaptığım bu işi kendisine anlattılar.

[82] HM18449 İbn Hanbel, IV, 257.
[83] M6223 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 34; B4210 Buhârî, Meğâzî, 39.

Bunun üzerine Resûlullah beni çağırdı, yaptığım işi çok beğendi ve *'Haberin olsun ki Yüce Allah, (senin aracılığınla Müslüman olan) her insana karşılık sana şu kadar, şu kadar sevap vermiştir.'* buyurdu."[84]

Savaş esnasında bile Hz. Peygamber'in davet üslûbu, İslâm'ı insanlara sevdirme, barış ve sükûneti sağlama, insana insanlığını, inanç ve ibadet hürriyetini kazandırma kısacası insanların kurtuluşuna vesile olabilme ilke ve düşüncesi üzerine kuruludur. Çünkü Hz. Peygamber'in nazarında bir tek insanın bile dalâletten kurtarılması, üzerine güneş doğan her şeyden daha hayırlıdır.[85] Dolayısıyla İslâm, Müslüman'ın sadece kendi Müslümanlığıyla yetinmesini yeterli görmemiş, İslâm'dan habersiz yaşayan kimselerin de İslâm nimetinden istifade etmeleri için onları davetle mükellef tutmuştur. Yani Allah, yeryüzünde iyilik ve hayrın Müslümanların eliyle hâkim olmasını istemiştir. Kur'an'da, *"Allah'a davet eden, salih amel işleyen ve 'Kuşkusuz ben Müslümanlardanım.' diyenden daha güzel sözlü kimdir?"*[86] buyrularak davetin değerine vurgu yapılmış olması bu noktada oldukça manidardır.

Allah Resûlü, davet ve tebliğ çalışmalarında insanlarla olan ilişkisinde hoşgörü ve merhameti daima öncelemiştir. Rahmet Elçisi bu hususta, *"Rıfk (zarif davranış) işe güzellik katar, rıfktan (zarafetten) yoksunluk ise, işi kusurlu kılar."* buyurmuştu.[87] Böyle buyurduğu gibi buna uygun davranır ve böyle davrananlara da *"Yâ Rabbi! Kim ümmetimin herhangi bir işini üzerine alır da onlara yumuşaklık ve güzellikle davranırsa sen de ona güzellik ve rıfkla muamele eyle!"*[88] diye dua ederdi. *"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi."*[89] âyeti, onun bu durumunun en açık deliliydi. Nitekim bir rivayette Sevgili Peygamberimizin Kitâb-ı Mukaddes'teki vasfı da *"Şüphesiz o, kaba ve katı kalpli değildir. Çarşı pazarlarda bağırıp çağırmaz. Kötülüğe kötülükle muamele etmez. Bilakis af ve güzellikle muamele eder."*[90] şeklinde ifade edilmekteydi.

Allah Resûlü, davet faaliyetlerinde asla ümitsizliğe ve karamsarlığa kapılmaksızın çalışmalarını sabır, inanç ve kararlılıkla devam ettirmiştir. Yüce Allah, her türlü baskı, zorluk, sıkıntı ve şiddete karşı geçmişteki iyi örnek ve tecrübelerden yararlanması için diğer peygamberleri kendisine örnek göstererek Allah Resûlü'nden daima sabırlı olmasını istemiştir.[91] Resûl-i Ekrem de her türlü zorluk ve sıkıntıya sabır ve tahammülle göğüs gererek insanları İslâm'a davet etmeye devam etmiştir. İslâm'a kazandır-

[84] D5080 Ebû Dâvûd, Edeb, 100, 101.
[85] NM6537 Hâkim, *Müstedrek*, VI, 2329 (3/598).
[86] Fussilet, 41/33.
[87] M6602 Müslim, Birr, 78.
[88] M4722 Müslim, İmâre, 19; HM25129 İbn Hanbel, VI, 94.
[89] Âl-i İmrân, 3/159.
[90] B2125 Buhârî, Büyû', 50.
[91] Ahkâf, 46/35; Sâd, 38/17.

ma konusunda hiçbir kimseyi, hiçbir meslek erbabını önemsiz görmemiştir. Kimilerini hastalandığında ziyaret ederek[92] kimilerine karşı oldukça cömert davranarak[93] kimilerini de ganimetlerden ikramda bulunarak İslâm'a kazandırmıştır.[94]

Ve nihayet hicretin sekizinci yılı Ramazan ayında Mekke'yi fethettiğinde Hz. Peygamber, Kâbe'nin kapısında bir hutbe irad etmiş ve hutbesinde şu unutulmaz sözleri söylemiştir: *"Ey İnsanlar! Allah sizden câhiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini gidermiştir. İnsanlar iki gruptur: İyi, takva sahibi, Allah katında değerli kişi ve günahkâr, bedbaht, Allah katında değersiz kişi. İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır. Ve Allah Âdem'i topraktan yaratmıştır."*[95] Ardından Hz. Peygamber, daha önce Müslümanlara her türlü kötülüğü yapan Mekkelilerin tamamını affetmiş, böylece onların hep birlikte İslâm'a girmelerini sağlamıştır. İşte böylesine bir fetih gününde huzuruna gelen ve kendisiyle konuşurken titreyen bir şahsa Rahmet Peygamberi'nin, *"Sakin ol! Ben kral değilim. Ben sadece kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum."*[96] buyurarak kendini son derece mütevazı bir şekilde takdim etmesi, öncelikle insanların gönüllerini fethettiğini göstermektedir.

Hicretin dokuzuncu yılı, İslâm tarihinde "Heyetler Yılı" olarak anılır. O sene, kabilelerini temsil etmek üzere Arap Yarımadası ve dışından pek çok heyet, Medine'ye gelerek İslâm'a girdiklerini ya da Müslümanlara tâbi olduklarını bildirmişlerdir. Bu arada heyetler, kabilelerinin Müslüman olduğunu haber vermek,[97] İslâm'ı öğrenip dönünce kabilelerine de öğretmek,[98] İslâm'ı tebliğ edip öğretecek davetçiler talep etmek,[99] bazı şartlarla İslâm'ı kabul etmek[100] gibi çeşitli istek ve amaçlarını da Hz. Peygamber'e iletmişlerdir. Hz. Peygamber, gelen heyetleri en güzel şekilde ağırlamış, onların her türlü ihtiyacını karşılamıştır. Ashâbından misafirlere ikramda bulunmalarını istemiş, misafirlerin memnun kalıp kalmadıklarını sormuş, ayrıca yeni Müslüman olanların gerekli dinî bilgileri öğrenmeleri için imkânlar hazırlamış ve öğrendikleri bilgileri de bizzat kontrol etmiştir.[101] Medine'de günlerce kalan Kaysoğulları'ndan gelmiş bu heyetlerin ailelerini özlediklerini sezen Hz. Peygamber, onlara yurtlarına dönmeleri için izin vermiş ve öğrendiklerini memleketlerinde de öğretmelerini istemiştir.[102] Hz. Peygamber, heyetlere Medine'den ayrılacakları vakit hediyeler verilmesini o kadar önemsemiştir ki kendisi ölüm döşeğinde iken bile *"aynen kendisinin yaptığı gibi heyetlere hediyeler verilmesini"* emretmiştir.[103]

[92] B1356 Buhârî, Cenâiz, 79; D3095 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 2.
[93] HM12074 İbn Hanbel, III, 107; M6021 Müslim, Fedâil, 58.
[94] M6022 Müslim, Fedâil, 59; T666 Tirmizî, Zekât, 30.
[95] T3270 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 49; D5116 Ebû Dâvûd, Edeb, 110, 111.
[96] İM3312 İbn Mâce, Et'ıme, 30.
[97] HM18200 İbn Hanbel, IV, 232.
[98] B7418 Buhârî, Tevhîd, 22.
[99] M6254 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 55.
[100] HM18074 İbn Hanbel, IV, 218.
[101] HM15644 İbn Hanbel, III, 432.
[102] N636 Nesâî, Ezân, 8; Buhârî, İlim, 25 –bâb başlığı–.
[103] M4232 Müslim, Vasiyye, 20; B3053 Buhârî, Cihâd, 176.

Yine hicretin dokuzuncu yılında gerçekleşen Tebük Gazvesi'nde Hz. Peygamber, elçisiyle bir mektup göndererek Bizans İmparatoru'nu İslâm'ı kabul etmeye, tebaasını dinlerini seçme konusunda serbest bırakmaya yahut cizye vermeye çağırdı. Bizans İmparatoru, Hz. Peygamber'in teklifini kabul etmedi. Ancak, Hz. Peygamber'e hitaben bir mektup göndererek Hz. Peygamber'i ve Medine'deki yapıyı resmen tanımış oldu.[104]

Ve nihayet hicretin dokuzuncu yılında Hz. Peygamber, Mekke'de yüz binlere hitap etti. Âdeta "evrensel bir bildiri" niteliğinde olan bu hutbeye "Veda Hutbesi" denilmiştir ki burada bütün insanların doğuştan sahip oldukları haklar ve sorumluluklar sayılıp dökülmüştür. İşte bu hutbe, Hz. Peygamber'in, gerçek bir vasiyetidir. Hz. Peygamber, burada kendi davet ve tebliğ görevi hakkında, *"Benim hakkımda size sorulacak, acaba ne diyeceksiniz?"* diye sorunca ashâb-ı kirâm, "Risâletini tebliğ ettiğine, vazifeni eda ettiğine ve samimi olduğuna şahitlik ederiz." dediler. Hz. Peygamber bunun üzerine şehâdet parmağını semaya kaldırıp insanlara işaret ederek üç defa, *"Allah'ım, şahit ol!"* diye tekrarlamış, bütün insanlığa karşı davet ve tebliğ görevini tam anlamıyla yaptığına, orada bulunan herkesi şahit tutmuştur.[105] Başka bir rivayette Hz. Peygamber, *"Burada hazır bulunanlar, hazır bulunmayanlara tebliğ etsin. Bazen kendisine tebliğ edilmiş olan kimse, burada bulunup işiten kimseden daha iyi anlayıp öğrenir."*[106] buyurmak suretiyle davet ve tebliğ görevini bütün Müslümanlara vermiştir. İslâm'ın mesajını Allah Resûlü'nden öğrenen sahâbe, bu mesajı bütün dünyaya yayabilmek için her biri ayrı bir diyara giderek, dünyanın birçok bölgesine İslâm'ı yaymış ve ulaştırmışlardır. Bunun en bariz göstergesi de bugün sahâbîlerin çok büyük bir kısmının kabirlerinin, İslâm'ın doğduğu yer olan Mekke ve Medine'nin dışında bulunmasıdır.

Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber'in vefatından seksen bir veya seksen iki gün önce, hicretin onuncu yılında Zilhicce ayının dokuzunda bir cuma günü Arafat'ta, *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim!"*[107] âyeti nazil olmuştur.[108] Daha sonra da bazı âyetler inmiş, Hz. Peygamber, İslâm'a davet ve tebliğ vazifesini son nefesine kadar sürdürmüştür.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in bu başarısının altında, hiç şüphesiz davet ettiği dine samimi bir şekilde inanması ve bu dinin ilkelerini bütün ayrıntılarıyla kendi hayatında uygulayarak dinin canlı bir örneğini oluşturması yatmaktadır. Hz. Muhammed, insanlara, inanmadığı ve yap-

[104] HM15740 İbn Hanbel, III, 442.
[105] M2950 Müslim, Hac, 147; D1905 Ebû Dâvûd, Menâsik, 56.
[106] B1741 Buhârî, Hac, 132; M4384 Müslim, Kasâme, 30; B1739 Buhârî, Hac, 132.
[107] Mâide, 5/3.
[108] B45 Buhârî, Îmân, 33; M7525, M7527 Müslim, Tefsîr, 3-5.

madığı hiçbir şeyi söylemedi. Söylediği ve tebliğ ettiği her şeye inandı ve gerçekleştirdi. Zaten bu, Kur'an'ın da bir emriydi.[109] Bu husus, bütün zamanlardaki davet çalışmaları için de geçerli temel kuraldır. Hz. Peygamber, İslâm'a davetinde yaşayışıyla, davranışlarıyla ve sözleriyle en geçerli metotları uygulamış; çevreye davet için gönderdiği ashâbına da *"Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın, zorlaştırmayın!"*[110] buyurmak suretiyle Müslümanların, tebliğ esnasında takip etmeleri gereken yöntemin temel esasını belirlemiştir. Diğer taraftan Hz. Peygamber'e, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel tavsiyeler ile davet etmesi, insanlarla en güzel bir tarzda mücadele etmesi emredilmiş,[111] o da bu emre uygun olarak insanları Allah'a körü körüne değil basiretle davet etmiştir.[112] Hz. Peygamber, davetinde muhataplarının aklî ve kültürel yapısını, yeteneklerini, duygularını, isteklerini, birey olarak özelliklerini dikkate almış, onlarla yakından ilgilenmiştir.

Şüphesiz vahyin güdüm ve gözetiminde[113] devam eden davet çalışmalarında, Rabbânî ve nebevî bir stratejinin takip edildiği görülür. Onun hedefine ulaşmak için takip ettiği merhaleler, kullandığı vasıtalar, gözettiği ilkeler ve şartlara göre ortaya koyduğu farklı metotlar, gerek sahâbe için gerekse bütün ümmet için davet yönteminin ideal pratiğini oluşturur. Onun çok yönlü olarak ortaya koyduğu bu nebevî davet metodu, günümüz davetçilerinin de önünü aydınlatacak en büyük ışıktır.

[109] Saff, 61/2.
[110] M4525 Müslim, Cihâd ve siyer, 6; B69 Buhârî, İlim, 11.
[111] Nahl, 16/125.
[112] Hac, 22/67-68; Yûsuf, 12/108.
[113] Tûr, 52/48.

HZ. PEYGAMBER
SAMİMİ ve BİLGE REHBER

عَنِ أبي مُوسَى قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ، إِذَا بَعَثَ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِهِ فِى بَعْضِ أَمْرِهِ قَالَ: "بَشِّرُوا وَلَا تُنَفِّرُوا، وَيَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا."

Ebû Musa (el-Eş'arî) şöyle demiştir:
"Resûlullah (sav), bazı emirlerini yerine getirmesi için ashâbından birini görevli olarak yolladığı zaman, '*Müjdeleyin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın!*' buyururdu."

(M4525 Müslim, Cihâd ve siyer, 6)

عَنْ أبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: ...سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"مَنْ رَأَى مُنْكَرًا فَاسْتَطَاعَ أَنْ يُغَيِّرُهُ بِيَدِهِ فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ."

عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلاَ يَسْتَجِيبُ لَكُمْ."

عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِىِّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
"اَلدِّينُ النَّصِيحَةُ" قُلْنَا: لِمَنْ؟ قَالَ: "لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ."

عَنْ أبِي وَائِلٍ قَالَ: كَانَ عَبْدُ اللَّهِ يُذَكِّرُ النَّاسَ فِي كُلِّ خَمِيسٍ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، لَوَدِدْتُ أَنَّكَ ذَكَّرْتَنَا كُلَّ يَوْمٍ، قَالَ: أَمَا إِنَّهُ يَمْنَعُنِي مِنْ ذَلِكَ أَنِّي أَكْرَهُ أَنْ أُمِلَّكُمْ، وَإِنِّي أَتَخَوَّلُكُمْ بِالْمَوْعِظَةِ كَمَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَخَوَّلُنَا بِهَا مَخَافَةَ السَّآمَةِ عَلَيْنَا.

Ebû Saîd el-Hudrî'nin işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bir kötülük gören kişi eli ile değiştirmeye gücü yetiyorsa onu eli ile değiştirsin. Buna gücü yetmez ise dili ile değiştirsin. Bunu da yapamazsa kalbi ile o kötülüğe tavır koysun (ondan nefret etsin) ki bu da iman eden kişinin yapması gereken asgarî şeydir."*

(D1140 Ebû Dâvûd, Salât, 239-242)

Huzeyfe b. Yemân'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Canım elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki ya iyiliği emredip kötülükten sakındırırsınız ya da (bunu yapmamanız hâlinde) Allah size bir ceza gönderiverir de O'na dua edersiniz ama O, duanızı kabul etmez."*

(T2169 Tirmizî, Fiten, 9)

Temîm ed-Dârî anlatıyor: "Peygamber (sav), *'Din samimiyettir.'* dedi. Biz, 'Kime karşı?' diye sorduk. O da, *'Allah'a, Kitabı'na, Resûlü'ne, Müslümanların idarecilerine ve bütün Müslümanlara.'* buyurdu."

(M196 Müslim, Îmân, 95)

Ebû Vâil anlatıyor: "Abdullah b. Mes'ûd her perşembe insanlara vaaz ederdi. Bir şahıs, 'Ey Ebû Abdurrahman! Senin bize her gün vaaz etmeni çok isterim.' deyince, İbn Mes'ûd ona şöyle cevap verdi: 'Beni bundan alıkoyan şey, sizi bıktırmak istemeyişimdir. Peygamber'in (sav), bize bıkkınlık vereceği endişesiyle, bizim durumumuza uygun günleri kolladığı gibi ben de vaaz vermede size uygun günleri kolluyorum."

(B70 Buhârî, İlim, 12)

Yeni Müslüman olduğu için namazda konuşulmaması gerektiğini bilmeyen Muâviye b. Hakem es-Sülemî, bir gün cemaatle namaz kılındığı sırada aksıran birisine, "Yerhamükâllâh." (Allah, sana rahmet eylesin!) deyiverir. Bu yersiz konuşmasından ötürü herkes ona sert sert bakar. Muâviye, "Eyvah mahvoldum! Ne bakıyorsunuz yahu, ben ne yaptım?" deyince bu defa namaz kılanlar, onu susturmak için elleriyle uyluklarına vurmaya başlarlar. Muâviye, oradakilerin kendisini susturmak istediklerini anlayınca susar ve bu işin sonunu beklemeye başlar. Muâviye hadisenin devamını şöyle anlatır: "Anam, babam Resûlullah'a feda olsun! Ne ondan önce ne de sonra Peygamber (sav) kadar güzel öğreten bir öğretmen gördüm. Vallahi beni ne azarladı ne dövdü ne de sövdü. Namaz bitince sadece şunları söyledi: *"Bu namazda insan kelâmı konuşulmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktır."*[1]

Hz. Peygamber, vaaz ve irşad çalışmalarında insanlarla olan ilişkisini kolaylık, hoşgörü, merhamet, nezaket, zarafet ve yumuşaklık anlayışı üzerine kurmuştu. Çünkü Allah Resûlü kesin olarak biliyordu ki yumuşak davranma (rıfk, hilm), bulunduğu her şeyi güzelleştirir, çıkarıldığı yer ise muhakkak çirkinleşirdi.[2] *"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi."*[3] âyeti, Peygamber zarafetinin ve nezaketinin en açık delilidir. Bir rivayette de Sevgili Peygamberimizin Kitâb-ı Mukaddes'teki vasfı, *"Şüphesiz o, kaba ve katı kalpli değildir. Çarşı pazarlarda bağırıp çağırmaz. Kötülüğe kötülükle muamele etmez. Bilakis af ve güzellikle muamele eder."* şeklinde anlatılmaktaydı.[4] Bir defasında yeni Müslüman olmuş, fakat henüz İslâm ahlâk ve âdâbını iyice öğrenemediği için medenileşmemiş bir kişi, bugünkü gibi halı ve kilim serili olmayan mescitte küçük abdestini bozmuştu. Orada bulunanlar o kişiyi yaka paça dışarı atmak üzereyken Resûlullah müdahale edip engelleyerek, *"Onu bırakın da küçük abdestini bozduğu yere bir kova su döküverin!"* diye tembihledi ve orada bulunanlara, *"Siz ancak kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, zorlaştırıcı olarak gönderilmediniz."* buyurdu.[5]

Rahmet Elçisi, vaaz ve irşad görevinde takip ettiği üslûbunu, *"Allah beni zorlayayım ve hata arayayım diye göndermedi. Bilakis öğreteyim ve kolay-*

[1] M1199 Müslim, Mesâcid, 33; D930 Ebû Dâvûd, Salât, 166, 167.
[2] HM25451 İbn Hanbel, VI, 124; EM469 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 166.
[3] Âl-i İmrân, 3/159.
[4] B2125 Buhârî, Büyû', 50.
[5] B220 Buhârî, Vudû', 58; M661 Müslim, Tahâret, 100.

laştırayım diye gönderdi."[6] şeklinde açıklamıştır. Bu güzel hasletleri çevresindekilere de tavsiye eden Resûlullah (sav), bazı emirlerini yerine getirmesi için ashâbından birisini görevli olarak yolladığı zaman, *"Müjdeleyin, nefret ettirmeyin! Kolaylaştırın, zorlaştırmayın!"* buyururdu.[7] Hz. Peygamber, günah olmadığı müddetçe iki durumdan birini tercih ettiğinde daima en kolay olanını tercih ederdi.[8]

Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah, Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun'a hitap ederek, *"Firavun'a gidin, çünkü o iyice azdı. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır ve korkar."*[9] diye emretmişti. Firavun'a bile "yumuşak söz söylemeyi" emreden bir dinin mensupları elbette bu prensiplerden hareketle bütün insanlara karşı daha bir dikkatli, özenli ve merhametli bir şekilde öğüt vermekle yükümlüdürler.

Vaaz, bir kimseye kalbini yumuşatacak, onu günahlardan uzaklaştırıp sevaba yöneltecek, ilâhî mükâfatı ve cezayı hatırlatarak hayrı, iyiliği ve yararlı işleri yapmayı, haram ve kötülüklerden ise sakınmayı benimsetecek, Allah'a ve Hz. Peygamber'e itaate sevk edecek ve doğru yolu gösterecek güzel sözler söylemektir.[10] İrşad ise insanlara doğru yolu göstermek, müminleri dinî görevlerini yerine getirmeye çağırmak demektir.[11] "Mevize, zikr, zikrâ, tezkire, nasihat, tavsiye, tebliğ, tezkîr, inzar, tahzir, emir bi'l-maruf ve nehiy ani'l-münker" kavramları, vaaz ve irşadla yakın ilişkisi olan kavramlardır. Allah ve Resûlü tarafından bildirilen doğruları ve güzellikleri anlatmak, öğütlemek, hatırlatmak ve bu bağlamda nasihatte bulunmak, uyarmak anlamlarına gelen "vaaz", "mevize"[12] ve "rüşd" kökünden türeyerek hidayet, doğruluk, isabet, hayır, fayda anlamlarına gelen kelimeler[13] ilâhî hitapta da yerlerini almıştır.

Yüce Allah, Kur'an'da, "vaaz etme/öğüt verme" fiillerini, zaman zaman *"O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."*[14] ve *"Allah size ne kadar güzel öğüt veriyor."*[15] şeklinde bizzat kendi zâtına isnat ederek kullanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de, "öğüt veren" ya Rabbimizin bizzat kendisi,[16] ya da onun tarafından gönderilmiş peygamberlerden herhangi birisidir.[17] Bu durum, vaaz ve irşad görevinin, temelde, Allah'ın emriyle bir "peygamber mesleği" olduğunu göstermekle beraber bu işi yapmanın önem ve faziletini de ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, *"Sen öğüt ver/hatırlat! Çünkü öğüt, müminlere fayda verir."*[18] buyrularak vaaz ve irşadın müminlere fayda vereceği de ifade edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, Müslüman'ın Müslüman üzerindeki haklarını saydığı bir hadisinde nasihat istediğinde ona

[6] M3690 Müslim, Talâk, 29.
[7] M4525 Müslim, Cihâd ve siyer, 6; B69 Buhârî, İlim, 11.
[8] M6045 Müslim, Fedâil, 77; B6126 Buhârî, Edeb, 80.
[9] Tâ-Hâ, 20/43-44.
[10] RT6 İsfehânî, *Müfredât*, s. 527.
[11] RT7 İsfehânî, *Müfredât*, s. 196.
[12] Bakara, 2/66, 275; Âl-i İmrân, 3/138; Mâide, 5/46.
[13] Bakara, 2/256, 186; Kehf, 18/10, 17; Hucurât, 49/7.
[14] Nahl, 16/90.
[15] Nisâ, 4/58.
[16] Nisâ, 4/58; Nahl, 16/90.
[17] A'râf, 7/93; Lokmân, 31/13; Sebe', 34/46.
[18] Zâriyât, 51/55.

nasihatte bulunmayı bu hakların içinde saymıştır.[19] Aynı şekilde Resûl-i Ekrem, *“…Sizden birisi, (mümin) kardeşinden öğüt istediğinde, kardeşi ona nasihat etsin!”*[20] buyurmuştur.

Vaaz ve irşad, Müslümanların dinî görevlerini yerine getirmelerinde onlara yardımcı olma vazifesidir. Müslüman için asıl olan bu dünyada sırât-ı müstakîm üzere olabilmektir. Kur’ân-ı Kerîm, insanın iyiyi kötüden ayırt etme yeteneğine[21] vurgu yapmakla birlikte bunun, yetersiz kalması veya yanlış kullanılması sebebiyle yanıltıcı ve saptırıcı faktörlerin de etkisiyle insanın yanlışlar içerisine düşebileceğini ifade etmektedir: *“Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan seni Allah yolundan saptırırlar.*[22] buyurmaktadır. Yine, *“Şüphesiz ki bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.”*[23] âyeti, sosyolojik bir gerçeğe işaret etmektedir. Önleyici tedbirler alınmadığı takdirde toplumda meydana gelecek bozulmalar Kur’an’da zulüm olarak nitelendirilmiş ve bunun sonucunda ortaya çıkacak olan fitnenin sadece kötülere değil toplumun bütün fertlerine yönelik olacağı ifade edilmiştir.[24]

İslâm, insanın selim fıtratının özelliklerini hatırlatmakta, aklına vahiy ile ışık tutmakta ve sosyal tecrübesinin sağlıklı yürümesine katkıda bulunmaktadır. Bu sebeple vaaz ve irşad faaliyetleri Müslümanlar arasındaki manevî yardımlaşma ve dayanışmanın en başında yer alır. Gerçekte vaaz ve irşad görevi, Müslümanların kendilerine, diğer din mensuplarına ve bütün insanlara karşı sorumluluk yüklemektedir.[25] Hz. Peygamber, bu sorumluluğu bir hadisinde beliğ bir üslûpla, yaşadığımız dünyayı bir gemiye, bütün insanları da bu gemide yol alan yolculara benzeterek anlatır. Yolcular kendi içlerinde iki kısma ayrılırlar. Bir kısmı Allah’ın hududunu gözeten ilim, irfan, akıl ve erdem sahibi insanlar; diğer kısmı ise bu hududu çiğneyen, hevâ ve arzularına esir düşmüş kimselerdir. Gemi hareket etmeden önce bu iki grup insan, kura ile yerlerini belirlemiş, birinciler üst kısma yerleşirken ikinciler alt kısımda yerlerini almışlardır. Gemi tam denizin ortasına vardığında aşağıdakiler güya yukarıdakileri gidip rahatsız etmemek gibi masumane görünen bir gerekçeyle su ihtiyaçlarını gidermek için geminin dibini delmeye başlarlar. Yukarıdakiler bu duruma sözle müdahale ederek böyle yapmamalarını isterler. Zira bu duruma mani olmadıkları takdirde aşağıdakiler batacakları gibi yukarıdakiler de helâk olacaktır. Ancak hikmetli bir yolla onlara engel oldukları zaman, sadece kendileri değil aşağıdakiler de batmaktan kurtulacaklardır.[26]

19 M5651 Müslim, Selâm, 5; EM925 Buhârî, *el-Edebü’l-müfred*, 319.
20 HM15534 İbn Hanbel, III, 418; Buhârî, Büyû’, 68 –bâb başlığı–.
21 Şems, 91/8.
22 En’âm, 6/116.
23 Ra’d, 13/11.
24 Enfâl, 8/25.
25 Bakara, 2/143; Âl-i İmrân, 3/104, 110.
26 B2493 Buhârî, Şirket, 6; T2173 Tirmizî, Fiten, 12.

Yine Hz. Peygamber, bu konuda, *"Bir kötülük gören kişi eli ile değiştirmeye gücü yetiyorsa onu eli ile değiştirsin. Buna gücü yetmez ise dili ile değiştirsin. Bunu da yapamazsa kalbi ile o kötülüğe tavır koysun (ondan nefret etsin) ki bu da iman eden kişinin asgarî yapması gereken şeydir."*[27] buyurarak kötülüğün bir şekilde değiştirilmesinin gerekliliğine işaret etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber, *"Canım elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki ya iyiliği emredip kötülükten sakındırırsınız ya da (böyle yapmazsanız) Allah size bir ceza gönderiverir de O'na dua edersiniz ama O, duanızı kabul etmez."* buyurmuştur.[28] Şüphesiz bu rivayetler, irşad görevinin ihmal edilemeyecek kadar önemli bir faaliyet olduğunu, aksi takdirde duaların reddinden, toplumun bütününün cezalandırılmasına kadar varan yaptırımları beraberinde getirebileceğini haber vermektedir.

Hz. Peygamber'in bütün hayatı peygamberlik görevinin gereği olarak insanları Allah'a çağırmakla ve irşadla geçmiştir. Resûl-i Ekrem, kısa zamanda bütün çağlara örneklik edecek altın bir nesil yetiştirmiştir. Onun başarısının altında yatan en büyük sebep, hiç şüphesiz insanlara inanmadığı ve yaşamadığı hiçbir şeyi söylememiş olmasıydı. Allah Resûlü vaaz ve nasihat ettiği her şeye önce kendisi iman etti ve söylediklerini yaşadı. Çünkü vaaz ve irşad görevini yürüten kişinin, tavsiye ettiğini bizzat uygulaması şarttı. Bu durum, görevi bizzat vaaz ve irşad olanlar için geçerli olduğu kadar çevresine İslâm'ın güzelliklerini anlatan her Müslüman için de geçerliydi. Elbette Yüce Rabbimizin, *"Kendinizi unutup da başkalarına mı iyiliği emrediyorsunuz?"*,[29] *"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?"*[30] uyarıları boşuna değildi.

Uyguladığını tavsiye etme, önemli bir ahlâk ilkesi, şahsiyet ve inandırıcılık meselesidir. Hz. Peygamber'in sahâbîlerinden Ebu'd-Derdâ, "Bilmeyene bir kere yazıklar olsun, bilip de bilgisine göre amel etmeyene yedi kere yazıklar olsun!"[31] uyarısını yapmıştır. Hasan-ı Basrî'nin talebelerinden Mâlik b. Dînâr da, "Âlim, bildiği ile amel etmediği zaman, onun vaaz ve nasihati, yağmur damlalarının yalçın kayadan kayması gibi gönüllerden silinir gider."[32] demiştir. Her iki söz de bildiği ile amel etmeyen kişilerin vaaz ve irşad görevinde başarılı olmalarının mümkün olmadığı anlamına gelmektedir. Hiç şüphesiz söylediklerini yaşamayan kişilerin sözleri başkalarının kalplerinde ve düşünce dünyalarında akis bulamaz. Bu meyanda Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet günü bir adam getirilip cehenneme atılır ve bağırsakları dışarı fırlar. O kişi, eşeğin değirmen taşı ile döndüğü*

[27] D1140 Ebû Dâvûd, Salât, 239-242.
[28] T2169 Tirmizî, Fiten, 9.
[29] Bakara, 2/44.
[30] Saff, 61/2.
[31] KU44243 Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XVI, 221.
[32] Gİ1/63 Gazâlî, *İhyâ*, I, 63.

gibi bağırsaklarıyla birlikte dönmeye başlar. Derken etrafına cehennemlikler toplanır ve 'Ey falan, ne bu hâl? Sen iyiliği emredip, kötülükten alıkoymaz mıydın?' derler. O da 'Evet, ben iyiliği emrederdim, ama onu kendim yapmazdım. Kötülükten alıkoyardım, ama onu kendim yapardım.' diye karşılık verir."[33]

Hz. Peygamber'in insanları irşad ederken uyguladığı yöntemler de son derece dikkat çekicidir. Yüce Allah, Hz. Peygamber'e hitaben, *"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel şekilde mücadele et!"*[34] buyurmuştur. Bu âyette ifade edilen yöntem, hikmet, güzel öğüt, iyi niyet ve samimiyetle yapılan tartışmadır. Kısacası muhatabın aklî ve kültürel yapısı ile yeteneklerini göz önünde bulundurmak ve bu vazifeyi en güzel tarzda yerine getirmek Allah Resûlü'nün irşad yöntemi idi. O bir hadisinde, *"Din samimiyettir."* buyurmuş, "Kime karşı?" diye sorulduğunda da cevaben, *"Allah'a, Kitabı'na, Resûlü'ne, Müslümanların idarecilerine ve bütün Müslümanlara."* buyurmuştur.[35] Ayrıca Kur'an'da insanları Allah'a çağırma ile ilgili olarak yumuşak söz anlamında *"kavl-i leyyin"*[36] doğru ve faydalı söz anlamında *"kavl-i ma'rûf"*,[37] iyi, güzel, doğru ve hak söz anlamında *"kavl-i hasen"*,[38] doğru ve sağlam söz anlamında *"kavl-i sedîd"*[39] kavramları kullanılmıştır. Tüm bu kavramların işaret ettiği metot, Lokman'ın oğluna öğüdü tarzında samimi bir sohbet ve sıcak bir öğüttür.[40]

Resûl-i Ekrem, insanları irşad ederken muhataplarını tanımaya özen gösterir, onların duygularını, isteklerini ve birey olarak özelliklerini dikkate alırdı. Kendilerine yakın ilgi göstererek onları en güzel şekilde irşad ederdi. Bir keresinde Hz. Peygamber'in huzuruna genç bir delikanlı gelir ve kendisine, zina etmesi için izin verilmesini ister. Orada bulunanlar, hayretler içinde genci ayıplamaya, terslemeye hatta bağrışmaya başlarlar. Hz. Peygamber ise, *"Yaklaş!"* buyurur. Sonra onu dizinin dibine oturtup sorar: *"Annenle zina yapılmasını ister misin?"* Genç, "Yoluna kurban olayım. Hayır, istemem yâ Resûlallah." der. Hz. Peygamber, *"Diğer insanlar da anneleriyle zina yapılmasını istemezler."* buyurur ve tekrar sorar: *"Peki, kızın için bunu ister misin?"* Genç, "Yoluna kurban olayım. Hayır, istemem yâ Resûlallah." der. Hz. Peygamber, *"Diğer insanlar da kızları için bunu istemezler."* buyurur ve aynı şekilde teker teker kız kardeşi, halası ve teyzesi için de sorusunu tekrarlar. Aldığı cevaplar üzerine insanların da bu mahremleri hakkında zinaya razı olamayacaklarını belirttikten sonra mübarek ellerini gencin göğsüne koyarak, *"Yâ Rabbi! Bunun günahını bağışla! Kalbini temizle ve fercini muhafaza et!"* diye dua eder. Genç, tam mânâsıyla

[33] M7483 Müslim, Zühd, 51; HM22143 İbn Hanbel, V, 207.
[34] Nahl, 16/125.
[35] M196 Müslim, Îmân, 95; T1926 Tirmizî, Birr, 17; D4944 Ebû Dâvûd, Edeb, 59; N4202 Nesâî, Biat, 31.
[36] Tâ-Hâ, 20/44.
[37] Nisâ, 4/5, 8.
[38] Bakara, 2/83.
[39] Ahzâb, 33/70.
[40] Lokmân, 31/13, 14-19; B3429 Buhârî, Enbiyâ, 41.

ikna olur, Hz. Peygamber'in duasının bereketiyle bir daha böyle bir kötülüğe yönelmez.[41] Bu rivayette Hz. Peygamber, genci irşad ederken ikna yöntemini kullanmış, onu yanına oturtmuş ve ona dokunmuştur. Hz. Peygamber'in insanları irşad ederken beden dilini etkili bir biçimde kullandığı da bu örnekte görülmektedir.

Allah Resûlü, insanlarla olan ilişkilerinde kusur aramadığı gibi onların kusurlarını yüzlerine de vurmazdı. Herhangi bir kişinin hoş olmayan bir hâline veya sözüne şahit olduğunda, *"Filâna ne oluyor ki şöyle diyor veya şöyle yapıyor."* demez, *"Bazılarına ne oluyor ki şöyle diyor veya yapıyorlar."* derdi.[42] Onun bu tutumu, vaaz ve irşad görevini yerine getiren kişilerin, topluma hitap ederken şahısların hatalarını düzeltmede izleyecekleri yol ve üslûba ilişkin ölçüler sunmaktadır.

İslâm adına vaaz ve irşadda bulunan kişiler neyi, nerede, ne zaman ve hangi üslûpla söyleyecekleri hususunda dikkatli davranmak; neyi öne çıkaracaklarını, fitneye sebep olmadan hakkı tebliğ edebilmek için nelere öncelik vereceklerini bilmek zorundadırlar. Bir defasında Sevgili Peygamberimiz, *"Allah'tan başka ilâh olmadığına, kendisinin de O'nun elçisi olduğuna kalben inanan kimseye Allah'ın ateşi haram kıldığını"* söylediğinde, "Bu durumu insanlara müjdeleyeyim mi ey Allah'ın Resûlü?" diye soran Muâz b. Cebel'e, *"O zaman buna güvenip gevşeyiverirler."* buyurdu.[43] Hz. Peygamber irşadda her zaman muhataplarının ihtiyaç ve faydalarını göz önüne alır ve *"İnsanlara konumlarına göre davranın!"* şeklinde tavsiyede bulunurdu.[44]

Hz. Peygamber, irşadda en mühim olandan başlayarak tedrîcî bir sıralamayla insanlara sorumluluklarını bildirirdi. Bir defasında Abdülkays heyeti Hz. Peygamber'e, "Biz Rebîa kabilesinin şu boyu olarak seninle ancak haram aylarda görüşebiliyoruz. Bize bir şey emret ki senden öğrenip bizden sonrakileri de ona davet edelim." deyince Resûlullah onlara, *"Dört şeyi size emrederim: Öncelikle Allah'a imanı."* dedi. Sonra Allah'a imanı şöyle açıkladı: *'Allah'tan başka ilâh olmadığına benim de Allah'ın kulu ve elçisi olduğuma şehâdet etmek. Sonra namaz kılmak, zekât vermek ve ganimet olarak ele geçirdiğiniz şeylerden beşte birini vermek."*[45]

Bir keresinde de saçı başı dağınık bir bedevî Resûlullah'a geldi ve "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın bana farz kıldığı namazların neler olduğunu söyle!" dedi. Resûl-i Ekrem, *"Beş vakit namaz ama nafile de kılabilirsin."* buyurdu. Bedevî, "Allah'ın bana farz kıldığı orucun ne olduğunu söyle!" deyince Hz. Peygamber, *"Ramazan ayında tutulan oruç ama nafile oruç da*

[41] HM22564 İbn Hanbel, V, 257.
[42] D4788 Ebû Dâvûd, Edeb, 5.
[43] B128 Buhârî, İlim, 49.
[44] D4842 Ebû Dâvûd, Edeb, 20.
[45] T2611 Tirmizî, Îmân, 5.

tutabilirsin." buyurdu. Bedevî, "Allah'ın farz kıldığı zekâtın ne olduğunu söyle!" dedi. Allah Resûlü, ona (zekâtı da içine alan) İslâm'ın temel ilkelerinden bahsetti. O zaman bedevî, "Sana ikram eden Allah'a yemin ederim ki nafile hiçbir ibadet yapmayacağım fakat Allah'ın bana farz kıldığı ibadetlerden hiçbir şeyi de eksik yapmayacağım." dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü, *"Sözüne sadık kalırsa kurtuluşa ermiştir."* buyurdu.[46]

Muhatap kitleyi, cennete götürecek davranışlara özendirme (terğîb), cehenneme götürecek tutum ve davranışlardan uzak tutma (terhîb), vaaz ve irşad görevini yürütenlerin uygulama yöntemlerinden biri olmalıdır. Zira gönlüne cennet arzusu ve cehennem endişesi yerleşmiş kişilerin bu dünyada düzgün ve disiplinli bir hayat yaşamaları daha da kolaylaşır. Bu bakımdan, "inzâr" (uyarma) ve "tebşîr" (müjdeleme) dengesini kurup yerli yerince kullanmak esastır. Kur'ân-ı Kerîm, bu dengeyi hep gözetmiş; iman edip salih amel işleyenlere mükâfat vaad ederken inkâr edip isyan edenlere ceza olduğunu bildirmiştir.[47] Ayrıca Kur'an'da bütün peygamberlerin,[48] özellikle son peygamber Hz. Muhammed'in[49] ve son ilâhî kitap Kur'an'ın bütün insanlara uyarıcı ve müjdeci olarak gönderildiği[50] belirtilmiştir.

Vaiz ya da mürşit açısından doğru olan tutum, insanlara şefkat, merhamet, hoşgörü ve sabırla muamele etmektir. Sevgili Peygamberimizin, risâlet görevi boyunca irşad uğrunda karşılaştığı meşakkat, sıkıntı ve zorluklara sabırla göğüs gerdiği unutulmamalıdır. Nitekim Kur'an'da, hayatta karşılaşılabilecek güçlüklere karşı sabır ve namaz aracılığıyla Allah'tan yardım istenmesi tavsiye edilmiştir.[51] Allah Resûlü de İslâm uğruna insanların eziyetlerine katlanmıştır. Enes b. Mâlik bu hususta bir örneği şöyle anlatır: "Ben Resûlullah ile birlikte yürüyordum. Resûlullah'ın üzerinde Necrân dokumalarından kalın kenarlı bir bürde (kaftan) bulunuyordu. Bir bedevî bize yetişti ve Resûlullah'ın ridâsından sert bir şekilde çekti. Bu hareket sebebiyle ridânın kalın kenarının Resûlullah'ın boynunda iz yapmış olduğunu gördüm. Sonra bedevî, Resûlullah'tan kendisine bir şeyler vermesini istedi. Bunun üzerine Resûlullah, bedevîye baktı, tebessüm etti, sonra da ona bir miktar yardımda bulunulmasını emretti."[52]

Hz. Peygamber ve mübarek arkadaşları, vaaz ve irşadda dinleyicilere bıkkınlık vermemeye özen gösterir, onların dinlemeye arzulu oldukları vakitleri gözetirlerdi. Söz gelimi Abdullah b. Mes'ûd, her perşembe insanlara vaaz ederdi. Bir şahıs, "Ey Ebû Abdurrahman! Senin bize her gün vaaz etmeni çok isterim." deyince İbn Mes'ûd, ona şöyle cevap vermişti: "Beni

[46] N2092 Nesâî, Sıyâm, 1.
[47] Nisâ, 4/56-57; Tevbe, 9/67, 68, 71, 72; Hadîd, 57/19.
[48] Nisâ, 4/165; En'âm, 6/48.
[49] Ahzâb, 33/45; Sebe', 34/28; Fetih, 48/8.
[50] Kehf, 18/2-4; Ahkâf, 46/12.
[51] Bakara, 2/45, 153; Lokmân, 31/17.
[52] B5809 Buhârî, Libâs, 18.

bundan alıkoyan şey, sizi bıktırmak istemeyişimdir. Peygamber'in (sav), bize bıkkınlık vereceği endişesiyle, bizim durumumuza uygun günleri kolladığı gibi ben de vaaz vermede size uygun günleri kolluyorum."[53] Diğer taraftan Hz. Peygamber, hem herkesin katılımını sağlamak hem de insanlara bıkkınlık vermemek gayesiyle vaazı belirli zamanlarda yapardı.[54] Cuma günü vaaz ettiğinde vaazı uzatmazdı.[55] Hutbenin de kısa tutulmasını isterdi.[56]

Hz. Peygamber döneminde, işin tabiatı ve İslâm'ın getirdiği ölçüler gereği, herkes bildiğini başkalarına anlatmakla mükellefti. Ancak bugün anladığımız şekliyle vaaz verme işini, Hz. Ömer'den aldığı izinle cuma günleri ilk icra eden kişinin Temîm ed-Dârî olduğu bildirilmektedir.[57] Temîm ed-Dârî, Hz. Osman döneminde de vaaz etmeye devam etmiştir.[58] Abdullah b. Mes'ûd da perşembe günleri vaaz ederdi.[59] Birçok sahâbînin, çeşitli vesilelerle vaaz ettikleri bilinmektedir.[60]

Hz. Ömer, vaaz için izin verdiği Temîm ed-Dârî'yi yakından denetlemiştir.[61] Bir kıssacıya rastladığı zaman nâsih mensûhu yani kaldırılan hükümler ile bunların yerine gelen yeni hükümleri bilip bilmediğini soran ve "Bilmiyorum." cevabı alan Hz. Ali, "Hem kendin helâk oldun hem de başkalarını helâke sürükledin!" diyerek bilgisiz kimselerin vaaz vermesini eleştirmiştir.[62] Muâviye, hac esnasında Mekkelilere vaaz eden bir kişinin bu iş için görevlendirilip görevlendirilmediğini tespit etmeye çalışmıştır.[63] Bu tarihî gerçekler, vaaz edecek kişinin dinî bilgiler açısından yeterliliğinin sorgulanması gerektiğini göstermektedir. Allah Resûlü'nün, *"İnsanlara hitap edenler genellikle yöneticiler, onların görevlendirdikleri görevliler ve insanlara büyüklük taslamak için ortaya çıkmış birtakım kimselerdir."*[64] şeklindeki sözü de bu konuda ne kadar hassas ve sorumlu davranılması gerektiğini salık vermektedir.

"Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle!"[65] âyetinin gereği Hz. Peygamber, insanlara vaaz ve nasihat ederdi. O, konuşmasına başlarken Allah'a hamd ve senâda bulunurdu.[66] İnsanların kalplerini titretip gözlerini yaşartacak şekilde etkili konuştuğu olurdu.[67] Bazen namazların ardından vaaz ederdi.[68] Bazen sesinin ulaşmadığını düşünerek kadınların bulunduğu yere kadar gider ve onlara orada vaaz ve nasihat ederdi.[69] Yine Hz. Peygamber, vaaz ve nasihatte bulunmak için haftada bir gününü kadınlara ayırırdı.[70]

Rahmet Peygamberi, gayet açık, tane tane, kelimeleri izah ederek ve yavaş yavaş konuşurdu; hatta yanında olan kimse konuştuklarını ezber-

[53] B70 Buhârî, İlim, 12; M7129 Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn, 83.
[54] B6411 Buhârî, Deavât, 69.
[55] D1107 Ebû Dâvûd, Salât, 223, 225.
[56] D1106 Ebû Dâvûd, Salât, 223, 225.
[57] HM15806 İbn Hanbel, III, 448; MA5400 Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 219.
[58] MA5400 Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 219.
[59] B70 Buhârî, İlim, 12.
[60] D4611 Ebû Dâvûd, Sünnet, 6; D4049 Ebû Dâvûd, Libâs, 8.
[61] MA5400 Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 219.
[62] MA5407 Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 220.
[63] RVS84 İbn Ebû Âsım, *Müzekkir*, s. 84.
[64] D3665 Ebû Dâvûd, İlim, 13.
[65] Nisâ, 4/63.
[66] T3087 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9; M6225 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 36.
[67] İM42 İbn Mâce, Sünnet, 6.
[68] İM44 İbn Mâce, Sünnet, 6.
[69] İM1273 İbn Mâce, İkâmet, 155; N1587 Nesâî, Îdeyn, 28; B1462 Buhârî, Zekât, 44.
[70] B101 Buhârî, İlim, 35; HM11316 İbn Hanbel, III, 34.

leyebilirdi.[71] Konuşmasını her dinleyen rahatlıkla anlardı.[72] Çünkü Hz. Peygamber, *"cevâmiu'l-kelim"*di.[73] Yani az sözle çok şey ifade etme kabiliyetine sahipti. Konuşurken, muhatabın anlayabileceği dili kullanır, onun dünyasından misaller verir, benzetmeler yapardı.

Söylenenlerin dinleyenler tarafından anlaşılması, vaaz ve irşadın ilk ve en temel şartıdır. Hz. Ali'nin bu bağlamda dile getirdiği, "İnsanlara kavrayabilecekleri şeyleri anlatın. Allah ve Resûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?"[74] uyarısı, dikkate değerdir. Hz. Musa'nın peygamberlik görevini üstlendiği gün yaptığı, *"Rabbim! Gönlüme ferahlık ver! İşimi benim için kolaylaştır! Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar!"*[75] duasının Müslümanlara da örnek gösterilmesi ve bu duanın vaaza başlama duası olarak vaizler tarafından okunması oldukça manidardır. Bu konuda Allah Resûlü'nün tercih ettiği tutum, öncelikle insanların zihin kalıplarını değiştirmeye, bu sayede davranışlarını değiştirmelerini sağlamaya yöneliktir. Bu husus, onun, *"Ben ancak öğretmen olarak gönderildim."*[76] diye tanımladığı görevi ile de yakından ilgilidir. Hz. Peygamber, bu misyonunu her yerde sürdürmüştür. Bir keresinde sahâbeden Ebû Rifâe, Hz. Peygamber hutbe irad ederken yanına yaklaşır ve kendisini kastederek, "Garip, yabancı bir adam geldi. Dinini bilmiyor, dini hakkında bilgi almak istiyor." der. Bunun üzerine Hz. Peygamber, hutbesini yarıda keserek onun yanına gelir. Kendisine bir oturak getirilir. Ardından Allah'ın kendisine öğrettiğinden Ebû Rifâe'ye öğretmeye başlar. Sözü bitince tekrar hutbeye çıkar ve kaldığı yerden devam eder.[77]

Allah Resûlü, içinde yaşadığı toplumda yaygın olan yanlış kanaatleri temelden sarsmayı, zihin ve düşünce kalıplarını yeniden kurmayı amaçlamıştır. Ayrıca, vaaz ve irşad çalışmalarında, yerinde ve muhatabı etkileyecek tarzda söylenmiş sözün ne denli güçlü bir tesiri olacağına dikkat çekmiştir.[78] Bu bakımdan Hz. Peygamber, söylediği söz iyice anlaşılsın diye konuştuğu zaman bazen üç defa tekrar ederdi.[79] Konuya dikkat çekmek, sözlerinin kolaylıkla ezberlenmesini sağlamak ve mânânın önemini vurgulamak üzere Hz. Peygamber, iman edenin cehenneme girmeyeceğini beyan edeceği zaman terkisinde bulunan Muâz b. Cebel'e üç defa seslenmiş, sonra sözlerini söylemiştir.[80]

Peygamberimiz bazen de insanların titizlikle üzerinde durması gereken, önemli bir konudan bahsettiği zaman sayısı tespit edilemeyecek kadar çok tekrarda bulunurdu. Büyük günahları sayarken "yalancı şahitlik"

[71] T3639 Tirmizî, Menâkıb, 9.
[72] D4839 Ebû Dâvûd, Edeb, 18.
[73] M1168 Müslim, Mesâcid, 6.
[74] B127 Buhârî, İlim, 49.
[75] Tâ-Hâ, 20/25-28.
[76] İM229 İbn Mâce, Sünnet, 17; DM357 Dârimî, Mukaddime, 32.
[77] M2025 Müslim, Cum'a, 60; HM24278 İbn Hanbel, V, 455.
[78] B5767 Buhârî, Tıb, 51; M2009 Müslim, Cum'a, 47.
[79] B95 Buhârî, İlim, 30.
[80] B128 Buhârî, İlim, 49.

konusuna gelince yaslandığı yerden doğruluvermiş, *"Aman ha, yalan yere şahitlik, aman ha yalan yere şahitlik."* diye o derece tekrarlamıştır ki ashâb-ı kirâm, Resûlullah keşke sussa!" diye düşünmüşlerdi.[81] Bir çarpışmada silahı kaldırdığı anda "Lâ ilâhe illâllâh" diyen düşmanını öldüren Üsâme b. Zeyd, yaptığı bu işten dolayı kalbine bir şüphe düşünce durumu Hz. Peygamber'e arz etmiş, Hz. Peygamber hayretler içinde, *"O, 'lâ ilâhe illâllâh' dedi, sen de onu öldürdün öyle mi!"* diye çıkışmıştı. Üsâme mazeret beyan ederek, "Fakat yâ Resûlallah, bunu silah korkusundan söyledi." deyince Allah Resûlü, *"Bari kalbini yarsaydın da bu sözü doğru söyleyip söylemediğini öğrenseydin!"* buyurmuştu. Üsâme içindeki pişmanlığı ve mahcubiyeti şöyle dile getirmişti: "Resûlullah bu sözü bana o kadar çok tekrarladı ki, 'Keşke o gün yeni Müslüman olmuş olsaydım.' deme noktasına geldim."[82]

Hz. Peygamber, vaazlarında bazen hiddetlenirdi.[83] Zaman zaman duruma göre sert uyarılarda bulunurdu. Bir keresinde cemaate namaz kıldırdığında uzun sûreleri okuduğu için Muâz b. Cebel'e, *"Sen fitneci misin?"* diye kızmıştı.[84] Bazen ashâbını irşad amacıyla hatalarından dolayı onlara oldukça keskin tavırlar koyduğu olurdu. Örneğin, Tebük Gazvesi'ne mazereti olmaksızın katılmayan üç kişiyle diğer sahâbîlerin görüşmesini yasaklamıştı.[85]

Vaazı kıssalar ile zenginleştirmek de bir Peygamber uygulamasıdır. Elbette vaazlarda kıssalardan yararlanırken sağlam rivayetlerden istifade edilmeli, sırf ilgi çekmek adına asılsız, uydurma hikâyelerle irşad yapılmamalıdır. Zira Hz. Peygamber, vaaz ve irşadlarında dinleyene ümit bahşeden kıssalara yer verir, muhatabının kıssada belirtilen duygulardan örnek alarak azimle, ümitsizliğe düşmeden İslâm'a sarılmasını amaçlardı.[86] Gerçekten ümit, insan hissiyatında aşkı, azim ve iradeyi kamçılayan bir özelliktir.

Hz. Peygamber, mescidi vaaz ve irşad çalışmalarında merkez edinmiştir. Mescit, bir ilim meclisi, eğitim ve öğretim müessesesidir. Kurulduğu andan itibaren orada ders halkaları teşekkül etmiş ve mescit her türlü ilmin öğrenildiği bir kurum hâlini almıştır.[87] Bununla birlikte Hz. Peygamber'in vaaz ve irşadı çarşıda, yolculukta, binek üzerinde kısacası her yerde, gerektiği her durumda sürmüştür. Örneğin, *"Aldatan bizden değildir."* hadisini çarşıda ticaret yapan esnafa bir uyarı olarak dile getirmişti.[88]

Sonuç olarak vaaz ve irşad vazifesi, *"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun!"*[89] âyeti gereği yeri-

81 B5976 Buhârî, Edeb, 6; T1901 Tirmizî, Birr, 4; HM20656 İbn Hanbel, V, 37.
82 M277 Müslim, Îmân, 158.
83 İM984 İbn Mâce, İkâmet, 48; DM1289 Dârimî, Salât, 46.
84 HM14239 İbn Hanbel, III, 300.
85 B4418 Buhârî, Meğâzî, 80.
86 M7008 Müslim, Tevbe, 46; B3470 Buhârî, Enbiyâ, 54.
87 B472 Buhârî, Salât, 84.
88 İM2224 İbn Mâce, Ticâret, 36.
89 Tahrîm, 66/6.

ne getirilmesi gereken bir görevdir. Bu görev, sadece Hz. Peygamber'le de sınırlı değildir. Onun şahsında bütün Müslümanlar vaaz ve irşadla sorumludurlar. Nitekim Kur'an'da yer alan, *"Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir."*[90] *"Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten sakındırır ve Allah'a iman edersiniz..."*[91] âyetleri, bunun en açık göstergesidir.

İslâm'ın, en güzel şekilde ve aslına uygun olarak öğrenilmesi ve yukarıda belirtilen ölçü ve ilkelere uyularak anlatılması ve tebliğ edilmesi, tüm Müslümanlar üzerinde bir borçtur. Aksi takdirde vaaz ve irşad görevinin ortada kalması veya ihmali, bütün Müslümanları sorumlu hâle getirir. Bu sorumluluğun bilinciyle Hz. Peygamber'in vefatının ardından günümüze kadar İslâm'a davet ve irşad faaliyeti Müslümanlar tarafından samimiyetle sürdürülmüştür. Allah Resûlü'nün bir hadisinde de ifade ettiği gibi, bu faaliyeti kıyamete kadar sürdürecek, hak uğrunda mücadele edecek bir grup daima var olmaya devam edecektir.[92] Bir Müslüman için, "İslâm'ı öğrenme ve onu en güzel yöntemlerle anlatma" görevinden daha ulvî ve şu Peygamber müjdesinden daha değerli ne olabilir: *"Benden bir söz işitip onu öğrenen ve başkalarına da aktaran kişinin Allah yüzünü ak etsin. Nice bilgili kimseler vardır ki o bilgisini kendisinden daha bilgili birisine nakleder."*[93]

[90] Âl-i İmrân, 3/104.
[91] Âl-i İmrân, 3/110.
[92] M4954 Müslim, İmâre, 173; T2229 Tirmizî, Fiten, 51.
[93] T2658 Tirmizî, İlim, 7; İM230 İbn Mâce, Sünnet, 18.

HZ. PEYGAMBER
EN GÜZEL MÜREBBİ

عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"يَأْتِيكُمْ رِجَالٌ مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ يَتَعَلَّمُونَ فَإِذَا جَاءُوكُمْ فَاسْتَوْصُوا
بِهِمْ خَيْرًا."

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Size doğu tarafından ilim öğrenmek için insanlar gelecektir. Size geldiklerinde onlara iyiliği tavsiye ediniz."
(T2651 Tirmizî, İlim, 4; İM249 İbn Mâce, Sünnet, 22)

عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ الحَكَمِ السُّلَمِيِّ قَالَ: ... مَا رَأَيْتُ مُعَلِّماً قَبْله وَلَا بَعْدَه أَحْسَنَ تَعْلِيماً مِنْهُ، فَوَاللَّه! مَا كَهَرَنِي وَلَا ضَرَبَنِي وَلَا شَتَمَنِي، قَالَ: "إِنَّ هَذِهِ الصَّلاَةَ لا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلامِ النَّاسِ، إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ، وقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ."

عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"يَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا وَبَشِّرُوا وَلاَ تُنَفِّرُوا."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَتَخَوَّلُنَا بِالْمَوْعِظَةِ فِي الْأَيَّامِ مَخَافَةَ السَّآمَةِ عَلَيْنَا.

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَسْرُدُ سَرْدَكُمْ هَذَا وَلَكِنَّهُ كَانَ يَتَكَلَّمُ بِكَلاَمٍ يُبَيِّنُه فَصْلٌ يَحْفَظُهُ مَنْ جَلَسَ إِلَيْهِ.

Muâviye b. Hakem es-Sülemî (namazda konuştuğu ve ashâbın tepkisini çektiği zaman olanları) şöyle anlatmaktadır: "...Ne ondan önce ne de sonra daha güzel öğreten birini gördüm. Vallahi Resûlullah beni ne azarladı ne bana vurdu ne de hakaret etti. Sadece, '*Bu namazda insan kelâmı konuşulmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktır.*' dedi."

(M1199 Müslim, Mesâcid, 33)

Enes (b. Mâlik) tarafından rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kolaylaştırın zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin!"*

(B69 Buhârî, İlim, 11)

Abdullah (b. Mes'ûd) şöyle demiştir: "Resûlullah (sav) bıkkınlık vermekten endişe ederek bize vaaz vermek için uygun günleri kollardı."

(T2855 Tirmizî, Edeb, 72)

Hz. Âişe şöyle demiştir: "Resûlullah (sav) sizin gibi böyle hızlı konuşmazdı. Aksine yanındakilerin ezberleyebileceği kadar tane tane ve yavaş konuşurdu."

(T3639 Tirmizî, Menâkıb, 9)

Bir gün evinden çıkıp mescide giden Hz. Peygamber, orada halka olmuş iki toplulukla karşılaşmıştı. Bunların birinde Kur'an okuyorlar ve Allah'a dua ediyorlardı, diğerinde ise ilim öğreniyorlar ve öğretiyorlardı. Sevgi ve rahmet dolu bakışlarıyla onlara ilgi gösteren Resûl-i Ekrem, *"Her biri hayır üzeredir. Şunlar Kur'an okuyorlar ve Allah'a dua ediyorlar; Allah dilerse onlara verir, dilerse vermez. Bunlar ise ilim öğreniyorlar ve ilim öğretiyorlar. Ben de muallim olarak gönderildim."* buyurdu ve onların halkasına katıldı.[1] Diğer bir rivayette de Resûl-i Ekrem Hz. Âişe'ye *"...Allah beni sıkıntı verip zorlaştırıcı olarak göndermedi. Beni ancak kolaylaştırıcı bir öğretmen olarak gönderdi."*[2] buyurarak kendisini eğitici ve öğretici olarak tarif etmişti.

Evet, Sevgili Peygamberimiz vahiyle donanmış, hikmetle bezenmiş bilge bir muallimdi. İbn Mes'ûd'un ifade ettiği gibi, o (sav), hayrın anahtarlarını da sonuçlarını da öğretmişti.[3] Hayatın her alanında insanlara faydalı olan pek çok şeyi ashâbına öğretirken, *"Ben size, bir babanın evlâdına öğrettiği gibi öğretiyorum."* demekteydi.[4]

"İlim talep etmek her Müslüman'a farzdır."[5] buyuran Hz. Peygamber, bir anlamda, eğitim ve öğretimin dönüştüren, değiştiren, geliştiren ve geleceğe hazırlayan özelliğine atıfta bulunarak kadın-erkek bütün Müslümanları ilme teşvik ederdi: *"Kim ilim tahsili için bir yola girerse Allah ona cennete giden yolu kolaylaştırır. Allah'ın evlerinden bir evde, Allah'ın Kitabı'nı okuyan ve kendi aralarında onu araştırıp öğrenen bir topluluğun üzerine sekinet (İlâhî yardım, bereket ve rahmet) iner, onları rahmet bürür, etraflarını melekler sarar ve Allah onları huzurunda bulunanlara anar. Kimin ameli kendisini geriletir ise soyu onu ileri götürmez."*[6]

Eğitim ve öğretimin önemini çok iyi bilen Hz. Peygamber, bunu gerçekleştirirken farklı yöntemler uygulardı. Her şeyden önce o, kendisinden tavsiye isteyen insanların her birinin durumunu, anlayış seviyesini, ruh hâlini ve ihtiyacını dikkate alarak farklı tavsiye ve muamelede bulunurdu. O, beşerî ilişkilerde ve eğitim öğretim faaliyetlerinde muhatapların durumunun daima göz önünde bulundurulmasını öğütlerdi. Allah Resûlü'nün gözettiği bu ilkeleri onun ashâbı da dikkate alırdı. Nitekim Hz. Ali, "İnsanlara anlayabilecekleri şeyleri rivayet edin! Allah ve Resûlü'nün yalan-

[1] İM229 İbn Mâce, Sünnet, 17; DM357 Dârimî, Mukaddime, 32.
[2] M3690 Müslim, Talâk, 29.
[3] N1164 Nesâî, Tatbîk, 100; HM4160 İbn Hanbel, I, 438.
[4] İM313 İbn Mâce, Tahâret, 16; N40 Nesâî, Tahâret, 36.
[5] İM224 İbn Mâce, Sünnet, 17.
[6] M6853 Müslim, Zikir, 38; T2945 Tirmizî, Kırâat, 10.

lanmasını ister misiniz?"[7] uyarısını yapmıştı. Abdullah b. Mes'ûd da "Şayet bir topluluğa akıllarının ermediği bir rivayette bulunursan bu onların bir kısmı için ancak fitne olur."[8] diyerek her bilginin her topluluğa nakledilmesinin zihnî kargaşaya sebep olabileceğine işaret etmişti.

Allah Resûlü, bilginin peşinde koşan, ilim öğrenmek isteyen insanlarla yakından ilgilenilmesini, onların güzel bir şekilde karşılanıp ihtiyaç duydukları konularda bilgilendirilmelerini ister ve şöyle derdi: *"Size doğu tarafından ilim öğrenmek için insanlar gelecektir. Size geldiklerinde onlara iyiliği tavsiye ediniz."*[9]

Hz. Peygamber, muhatabını mahcup etmez ve onu güç durumda bırakmazdı. Medineli genç sahâbî Muâviye b. Hakem, yasak olduğunu henüz bilmediği sıralarda namaz esnasında aksıran birisine "Yerhamükâllâh" demişti. Cemaat, bakışlarıyla ona tepki göstermiş, o da "Yazıklar olsun! Ne oluyor da bana bakıyorsunuz?" diye karşılık vermişti. İnsanların üstelemeleri üzerine ise susmak durumunda kalmıştı. Namazın ardından Hz. Peygamber'in kendisine nasıl davrandığını şöyle anlatıyordu: "Ne ondan önce ne de sonra daha güzel öğreten birini gördüm. Vallahi Resûlullah beni ne azarladı ne bana vurdu ne de hakaret etti. Sadece, *'Bu namazda insan kelâmı konuşulmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktır.'* dedi."[10]

Hz. Peygamber, insanların kusurlarını yüzlerine vurmaz, hoşlanmadığı tutum ve davranışlar karşısında, *"Şu insanlara ne oluyor ki!"* veya *"İçinizden bazıları şöyle şöyle yapıyorlarmış!"* gibi ifadelerle isim vermeden uyarıda bulunarak anlatımda dolaylı bir üslûbu tercih ederdi. Böylelikle muhataplar, topluluk içinde bir mahcubiyet duymadan gerekli dersleri çıkarırlardı. Resûl-i Ekrem, Ezd kabilesinden İbnü'l-Lütbiyye'yi zekât toplamakla görevlendirmişti. Bu zât daha sonra bazı mallarla gelip Resûl-i Ekrem'e, "Şu size aittir, bu da bana hediye olarak verildi." demişti. Bunun üzerine Resûlullah minbere çıkıp, *"Benim görevli olarak gönderdiğim bir memura ne oluyor ki, 'Şu size aittir, bu da bana hediye olarak verildi.' diyebiliyor! Bu kişi babasının veya anasının evinde otursaydı da bir baksaydı kendisine yine hediye verilir miydi, yoksa verilmez miydi?"* diyerek zekât tahsildarının hediye almasını bir nevi rüşvet veya görev suistimali olarak görmüş ve bu vesileyle herkesi bu tür şeylerden sakındırmıştı.[11]

Kutlu Nebî, insanları eğitirken zaman zaman onlara iltifat ederek teşvik etme yöntemini kullanırdı. Bir gün sahâbenin hafızlarından olan[12]

[7] Buhârî, İlim, 49 –bâb başlığı–.
[8] M14 Müslim, Mukaddime, 5.
[9] T2651 Tirmizî, İlim, 4; İM249 İbn Mâce, Sünnet, 22.
[10] M1199 Müslim, Mesâcid, 33.
[11] M4738 Müslim, İmâret, 26; B2597 Buhârî, Hibe, 17.
[12] B4999 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 8; M6334 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 116.

Übey b. Kâ'b'a, *"Ey Ebu'l-Münzir! Ezberinde olan âyetlerden hangisi daha büyüktür?"* diye sormuştu. O da Allah ve Resûlü daha iyi bilir, deyince, Resûlullah aynı soruyu tekrar sordu. Übey b. Kâ'b, *"Allâhü lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyü'l-kayyûm"* deyince Kutlu Nebî onun göğsüne hafifçe vurarak, *"Ebu'l-Münzir, ilim sana mübarek olsun!"* buyurdu.[13]

Ebû Hüreyre'nin, "Kıyamet gününde senin şefaatinle en çok kim mutlu olacak?" sorusu üzerine ise Allah Resûlü, *"Ey Ebû Hüreyre, senin bu konulara düşkünlüğünü bildiğim için bu soruyu senden önce kimsenin sormayacağını tahmin ediyordum. Kıyamet günü, benim şefaatimden en çok mutlu olacak kişiler içten bir şekilde 'Allah'tan başka bir ilâh olmadığını' söyleyenlerdir."*[14] buyurarak onun soru sormasından memnun olmuş, onu övmüş ve bu şekilde davranmaya teşvik etmişti.

İnsanları eğitirken ve onlara bir şeyler öğretirken kolaylık göstermek, Hz. Peygamber'in öne çıkan eğitim metoduydu. *"Kolaylaştırın zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin!"*[15] ifadeleri, onun eğitimdeki yaklaşımını ortaya koyuyordu. Hz. Âişe diyor ki, "Peygamber (sav), iki durum arasında tercih yapma durumunda kaldığında, eğer günah değilse en kolay olanını tercih ederdi. Eğer günah ise ondan en uzak duran kimse olurdu. Vallahi, Resûlullah (sav) kendisine dair hiçbir konuda asla intikam peşinde olmamıştır. Fakat o, Allah'ın bir kanunu çiğnenince mutlaka bunun cezasını verirdi."[16]

Resûl-i Ekrem, bu düsturu ashâbına da tavsiye ederdi. Bir gün yeni Müslüman olmuş fakat henüz dininin ahlâk ve âdâbını öğrenememiş bir adam, zemini toprak ve kumluk olan mescide küçük abdestini bozmuştu. Orada bulunanlar adamın üzerine yürümek üzereyken Resûlullah onlara, *"Siz ancak kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, zorlaştırıcı olarak gönderilmediniz. Onun küçük abdestini bozduğu yere bir kova su döküverin."*[17] diyerek müdahale etmiş, sonra da bu adamı yanına çağırıp mescitlerde bu tür şeylerin yapılmayacağına dair nasihatte bulunmuştu.[18]

Allah Resûlü'nün terbiye usulünde muhataplarına yumuşak davranmak esastı. O, mütebessim çehresi, tatlı dil ve güzel üslûbuyla muhataplar üzerinde hep olumlu izler bırakırdı. Nitekim Allah onun bu yönünü şöyle anlatıyordu: *"Allah'tan bir rahmet ile sen onlara yumuşak davrandın! Şayet kaba ve katı yürekli olsaydın hiç şüphesiz onlar etrafından dağılıp giderlerdi..."*[19] Ayrıca o, Firavun gibi ceberut yöneticilerin bile yumuşak sözden, nazik tutum ve davranıştan etkilenebilecekleri gerçeğini âyet-i kerimelerden öğrenmiş ve bu yöntemi kendisi de uygulamıştı.[20]

[13] D1460 Ebû Dâvûd, Vitr, 17.
[14] B6570 Buhârî, Rikâk, 51.
[15] B69 Buhârî, İlim, 11; M4525 Müslim, Cihâd, 6.
[16] M6045 Müslim, Fedâil, 77; D4785 Ebû Dâvûd, Edeb, 4.
[17] D380 Ebû Dâvûd, Tahâret, 136; T147 Tirmizî, Tahâret, 112.
[18] M661 Müslim, Tahâret, 100; HM13015 İbn Hanbel, III, 191.
[19] Âl-i İmrân, 3/159.
[20] Tâ-Hâ, 20/43-44.

Huneyn Savaşı'nda, Resûl-i Ekrem ganimet taksim ettikten sonra bir adam, yapılan taksimatın âdil olmadığını ve Allah rızasının gözetilmediğini söylemişti. Onun bu lafları Resûl-i Ekrem'e ulaşınca, *"Allah ve Resûlü adaletli değilse, kim adaletli olabilir ki? Allah, Musa'ya rahmet eylesin, o bundan daha çok eziyet görmüştü fakat sabretti."* demekle yetinmişti.[21] Adamın edep ve nezaketten uzak bir üslûpla gösterdiği bu tepki, Rahmet Peygamberi'nin, müellefe-i kulûba yani İslâm'a ısındırılması ve kazandırılması arzu edilen bazı kimselere biraz fazla ganimet vermesi sonrasında meydana gelmişti. Halbuki Resûl-i Ekrem'in, Beytülmâl'in beşte bir (humus) hissesinden dilediği gibi harcama hak ve yetkisi bulunuyordu ve sanıldığı gibi herhangi bir adaletsizlik de söz konusu değildi.

Rahmet Elçisi, her şeye rağmen insanları eğiterek kazanmaya çalışırdı. Onlara daima yumuşak davranır ve bu şekilde davranılmasına öncü olurdu. Elbette bireyler yanlış düşünebilir hatta yanlış işler yapabilirdi. Hatalarından dolayı onları dışlamak, rencide etmek, fayda yerine zarar verebilirdi. Bu açıdan Allah Resûlü böylesi insanlara da anlayışla yaklaşır ve onları güzellikle eğitirdi.

Bir gün yanına gelen ve zina etmek istediğini söyleyen bir gencin insanlar tarafından azarlandığını görünce onlara mani olmuş, onu yakınına oturtmuştu. Rencide etmeden ve onurunu kırmadan, *"Sen annenle zina yapılmasını ister misin? Kızınla zina yapılmasını ister misin? Kız kardeşinle zina yapılmasını ister misin? Halanla zina yapılmasını ister misin? Teyzenle zina yapılmasını ister misin?"* şeklinde birkaç soru sormuştu. Genç her defasında, "Hayır. Allah'a yemin ederim, Allah beni sana feda etsin ki, istemem." diye cevap vermiş, bunun üzerine Allah Resûlü hiç kimsenin annesiyle, kızıyla, kız kardeşiyle, halasıyla teyzesiyle zina yapılmasını isteyemeyeceğini bildirerek ikna olmasını sağlamış ve ona dua ederek göndermişti.[22]

Rahmet Elçisi'nin sadece insanlara değil, hayvanlara da aynı şekilde şefkatli ve nazik davrandığı görülmektedir. Bir gün Hz. Âişe hırçın bir deveye binmiş ve hayvanı sakinleştirmek için yularını sert bir şekilde ileri geri çekmeye başlamıştı. Bunun üzerine Resûlullah (sav) ona, *"Ey Âişe, yumuşak davran! Çünkü rıfk (nezaket) nerede bulunursa onu güzelleştirir, nereden çıkarılıp alınırsa o da çirkinleşir."*[23] buyurarak bineğine iyi davranmasını öğütlemişti.

Hz. Peygamber, kimi zaman muhatabını uyarmak, onun ilgi ve merakını artırmak için farklı şekillerde sorular sorarak konuya dikkat çekerdi. Bir gün beraber yolculuk yaptığı Muâz b. Cebel'e, *"Ey Muâz! Allah'ın kul-*

[21] B3150 Buhârî, Farzu'l-humus, 19.
[22] HM22564 İbn Hanbel, V, 257.
[23] D2478 Ebû Dâvûd, Cihâd, 1; M6603 Müslim, Birr, 79.

ları üzerindeki hakkı nedir, biliyor musun?" diye sormuştu. Muâz, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." dedi. Resûlullah, *"Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, kendisine hiçbir şeyi ortak koşmamaları ve O'na ibadet etmeleridir."* buyurdu. Bir süre yol aldıktan sonra yine onun mübarek sesi işitildi: *"Peki Ey Muâz! Bunu yaptıkları takdirde kulların Allah üzerindeki hakkı nedir, biliyor musun?"* Yine "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." dedi Muâz. Resûlullah, *"Allah'ın onlara azap etmemesi,*[24] *onları cennetine koymasıdır."*[25] buyurdu.

Peygamber Efendimize Kevser sûresi nazil olduktan sonra, *"Bismillâhirrahmânirrahîm."* diyerek okumaya başladı ve sûreyi bitirdi. Sonra, *"Kevser nedir bilir misiniz?"* diye sordu. Sahâbe, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." dediler. Bunun üzerine, *"O, Rabbimin bana vaad ettiği, cennette bir nehirdir."* buyurdu.[26] Buna benzer olarak Hz. Peygamber, *"Müflis kimdir bilir misiniz?"*[27] *"Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?"*[28] gibi sorular sorarak ashâbının dikkatini çekmişti. Fakat yeni hükümlerin konulmasına, sorumlulukların ağırlaşmasına sebep olabileceği endişesiyle yerli yersiz soru sormak âyetle yasaklanmış ve Allah Resûlü de bu şekilde sorulan gereksiz soruları hoş karşılamamıştı.[29]

Bir soruna değişik yollar göstererek çözüm yolu bulmak, Hz. Peygamber tarafından uygulanan bir yöntemdi. Bu temelde Râfi' b. Amr el-Gıfârî'nin anlattıkları eğitim üslûbu açısından oldukça dikkat çekicidir: "Henüz çocuk iken ensarın hurma ağaçlarını taşlamıştım. Bunun üzerine beni Peygamber'e (sav) götürdüler. O bana, *'Yavrum, hurmayı niçin taşlıyorsun?'* diye sordu. Ben, 'Yemek için!' diye cevap verince Resûlullah (sav), *'Hurmayı taşlama, altına düşenlerden ye.'* dedi. Sonra başımı okşadı ve *'Allah'ım, bu çocuğun karnını doyur!'* diye dua etti."[30]

Öyle görünüyor ki korku ve telaş içinde kolundan tutulup götürülen çocuğun cezalandırılması bekleniyordu. Oysa Resûlullah'ın (sav), *"Yavrum"* hitabıyla kurduğu şefkat dolu iletişim karşısında çocuk, "Yemek için!" diyerek samimi itirafta bulunmuştu.

Hz. Peygamber bazen bir konuyu herkesin anlayabileceği bir örnekle tasvir ederek anlatırdı. "Temsil" adı verilen bu yöntemde, soyut olan şey somut olana benzetilerek zihnin daha kolay kavramasına yardımcı olunuyordu. Meselâ, Resûl-i Ekrem risâleti kabul edenlerle etmeyenleri şöyle bir meselle tasvir etmişti:

"Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim, (farklı yapılardaki) topraklara düşen bol yağmura benzer. Bunlardan bazıları temizdir, suyu alır, bol bitki ve ot

[24] B6500 Buhârî, Rikâk, 37.
[25] HM22423 İbn Hanbel, V, 239.
[26] D784 Ebû Dâvûd, Salât, 121-122; M894 Müslim, Salât, 53.
[27] M6579 Müslim, Birr, 59; T2418 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 2.
[28] B846 Buhârî, Ezân, 156.
[29] T814 Tirmizî, Hac, 5; N2620 Nesâî, Menâsikü'l-hac, 1.
[30] D2622 Ebû Dâvûd, Cihâd, 85; HM20609 İbn Hanbel, V, 31.

yetiştirir. Bazıları kuraktır, suyu (yüzeyinde) tutar. Bu sudan insanlar yararlanır; hem kendileri içerler hem de (hayvanlarını) sularlar ve ziraat yaparlar. Diğer bir toprak çeşidi de vardır ki dümdüzdür. (Ona da yağmur düşer ama) o ne su tutar ne de bitki yetiştirir. Allah'ın dinini inceden inceye kavrayan, Allah'ın beni kendisiyle gönderdiğinden (hidayet ve ilimden) faydalanan, öğrenen ve öğreten kimse ile (bunları duyduğu vakit kibrinden) başını bile kaldırmayan ve kendisiyle gönderildiğim Allah'ın hidayetini kabul etmeyen kimsenin misali işte böyledir."[31] Resûl-i Ekrem, *"Yeryüzündeki âlimler, gökyüzündeki yıldızlar gibidir."*[32] hadisinde de ulemanın etrafını ilimle aydınlatmasını yıldız benzetmesini kullanarak anlatmıştı.

İnanç, amel ve ahlâk konularına dair Hz. Muhammed (sav) tarafından anlatılan kıssalar, Müslümanların terbiye ve eğitiminde son derece önemli bir tesir oluşturuyordu. Çünkü kıssa anlatımı, muhatabın ilgisini çeken, dinlendiren, özendiren hatta onu büyüleyen bir yöntemdi. Kur'an'da da sıkça zikredilen geçmiş nesillerin iyi ve kötü örneklerinin anlatıldığı, iyiliğe teşvik edici veya kötülükten caydırıcı bu kıssalarda, dinî ve ahlâkî mesajlar mükemmel bir uyumla yerleştirilmiş, eski kavimlerin yaşadıkları iyi ve kötü olaylar edebî sanat ve tasvirlerle anlatılmıştı. Onlar gibi davrananların aynı akıbete uğrayacakları vurgusu yapılarak hitap kitlesinin anlatılanlardan ibret ve ders alması hedeflenirdi. *"...Kıssayı anlat; belki düşünürler."*[33] âyeti, bir yöntem olarak eğitimde kıssaların etkisinden faydalanmaya işaret etmektedir.

His ve heyecan uyandıran, düşündüren ve geçmişten ibret almayı sağlayan kıssalar, yüce değerlerin, zor ve çetrefil konuların anlaşılmasında etkili birer vasıtaydı. Zira somut örnek vererek tasvir, teşbih ve temsil gibi edebî sanatlar kullanarak bir konuyu anlatmak, muhatap için eğitici bir değer taşıyor ve manevî bir destek sağlıyordu. Ayrıca kıssalar, felâket ve sıkıntılara karşı dayanma gücünü artırıyor; dua, teselli, sabır ve tevekkül çağrılarıyla benzer sorunları yaşayan kişileri teşvik ediyordu. Bu yüzden çocuklar ve gençler başta olmak üzere sahâbe, Hz. Peygamber'in anlattığı kıssaları büyük bir dikkat, iştiyak ve heyecanla dinlerlerdi. Hapsettiği bir kedinin ölümüne sebep olduğundan cehenneme giren ve azap gören bir kadının hâli,[34] susuzluktan nemli toprağı yalamakta olan bir köpeğe kuyudan su çıkarıp verdiği için Allah'ın hoşnut olup bağışladığı bir adamın durumu[35] Hz. Peygamber'in anlattığı kıssalardan bazılarıdır.

Saadet asrının terbiye, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde, verimli ve uygun zaman dilimini seçme ilkesi de göz önünde bulundurulurdu. Bir

[31] B79 Buhârî, İlim, 20; M5953 Müslim, Fedâil, 15.
[32] HM12627 İbn Hanbel, III, 156.
[33] A'râf, 7/176.
[34] M5852 Müslim, Selâm, 151; N1483 Nesâî, Küsûf, 14.
[35] M5859 Müslim, Selâm, 153; EM378 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 137.

adam Abdullah b. Mes'ûd'a gelerek, "Senin her gün bize vaaz vermeni isterdim!" demişti. Abdullah b. Mes'ûd ona, "Sizi usandırırım endişesi beni bundan alıkoyuyor. Bu sebeple ben vaaz için sizin uygun zamanlarınızı gözetiyorum. Nitekim Resûlullah (sav), bıkkınlık vermekten endişe ederek bize vaaz vermek için uygun günleri kollardı." şeklinde karşılık vermişti.[36] Zira anlatılanlara ilgi ve iştiyak uyandırması bakımından bu yöntem, oldukça işlevseldi.

Resûlullah (sav) terbiye ve eğitim üslûbunun gereği olarak her muhatabına ayrı bir değer verirdi. Onunla muhatap olan her bir sahâbî, kendisine daha çok değer verildiğini düşünürdü. Özellikle onun nezdinde çocukların ve gençlerin özel bir yeri vardı. Çocukluk ve gençlik yıllarında hayatı anlamlı kılacak pratik öğütler, düşünce ve inanç esasları onun ilk öğrettiği şeyler arasındaydı. Nitekim bir gün Abdullah b. Abbâs, Resûlullah'ın (sav) arkasına binmiş, aynı binek üzerinde yolculuk yaparlarken Hz. Peygamber ona şunları söylemişti: *"Delikanlı! Sana bazı şeyler öğreteceğim. Allah'ı gözet ki Allah da seni gözetsin. Allah'ı gözet ki Allah'ı daima yanında bulasın. Bir şey istediğinde Allah'tan iste! Yardıma muhtaç olduğunda Allah'tan yardım dile! Şunu bil ki bütün insanlar sana fayda vermek için toplansa Allah'ın takdiri dışında sana faydalı olamazlar. Ayrıca bütün insanlar sana zarar vermek için toplansa Allah'ın takdiri dışında sana hiçbir şeyde zarar veremezler. Bu konuda kalemler kaldırılmış, sayfalar(daki yazılar) kurumuştur."*[37]

Resûlullah (sav), bazen "*Yavrucuğum*" ifadesiyle çocuğun duygu dünyasına hitap ediyor, dikkatini topluyor ve söylediklerinin iyi bellenmesini sağlıyordu. Nitekim Enes b. Mâlik der ki, "Resûlullah (sav) bana, *'Yavrucuğum! Hiçbir kimseye kin ve düşmanlığın olmadığı hâlde sabahlamayı ve akşamlamayı başarabilirsen bunu yap!'* dedi. Sonra da şöyle buyurdu: *'Yavrucuğum! Bu benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi hayata geçirirse gerçekten beni seviyor demektir. Beni seven kimse de benimle birlikte cennette olur.'*"[38] Yine Resûlullah (sav) himayesi altında yetişen Ömer b. Ebû Seleme'nin tabağın içinde elini gezdirdiğini görmüş ve *"Yavrum, besmele çek, sağ elinle ye ve önünden ye!"*[39] diyerek sofra âdâbı konusunda onu uyarmıştı.

Resûl-i Ekrem'in konuşma ve söyleşilerinde, beden dilini de güzel bir şekilde kullandığı anlaşılmaktadır. Eğitim faaliyetinde muhatabın durumuna göre yumuşak, içten ve dokunaklı bir ses tonuyla veya yüksek sesle konuşmasının yanı sıra jest ve mimikleriyle de muhatabın ruh dünyasını ve fizik varlığını harekete geçirirdi. Câbir b. Abdullah, Resûllullah'ın hut-

[36] B70 Buhârî, İlim, 12; T2855 Tirmizî, Edeb, 72.
[37] HM2669 İbn Hanbel, I, 293; T2516 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 59.
[38] T2678 Tirmizî, İlim, 16.
[39] M5269 Müslim, Eşribe, 108.

be verişini şöyle anlatmaktadır: "Hz. Peygamber hitap ettiği zaman gözleri kızarır, sesi yükselir, sanki bir orduyu uyarıyormuşçasına celallenirdi... Bir defasında işaret parmağıyla orta parmağını bitiştirerek, *"Kıyamet ile ben, şu şekilde (yakın) gönderildim."* buyurdu.[40]

Hz. Peygamber'in, ellerini de şöyle kullandığı anlatılmıştır: "...(Herhangi bir şeye veya yere) işaret ettiği zaman bütün avucuyla işaret ederdi. (Herhangi bir hususa) şaşırdığı zaman avucunu ters çevirirdi. Konuşurken avuçlarını birleştirir ve sağ avuç içini, sol başparmağına vururdu..."[41] O, *"Mümin, mümin için âdeta birbirini destekleyen bir bina gibidir."* derken parmaklarını birbirine kenetlemişti.[42] Müslümanların kardeş olduklarından ve birbirleri üzerindeki hak ve dokunulmazlıklarından bahsederken ise sözü takvaya getiren Allah Resûlü, takvanın kalbî bir tavır olduğunu belirtmek üzere üç defa, *"Takva buradadır, takva buradadır, takva buradadır."* buyurmuş ve o esnada eliyle göğsüne işaret etmişti.[43] Yine işaret parmağıyla orta parmağını bitiştirerek, yetimi himaye eden kişinin cennette kendisine ne denli yakın olacağını göstermişti.[44] *"Şüphesiz ki Allah sizin bedenlerinize ve suretlerinize bakmaz; lâkin kalplerinize bakar."* buyurduktan sonra aynı şekilde parmaklarıyla göğsüne işaret etmişti.[45] Hz. Peygamber'in yüzü kızardığında, kızdığı anlaşılırdı.[46] Hoşuna giden bir durum olduğunda yine sevinci yüzünden okunurdu.[47]

Hz. Peygamber, anlatacağı konuların daha iyi anlaşılması ve öğrenilmesi için zaman zaman şekiller çizer, benzetmeler yapardı. Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) bir gün düz bir çizgi çizdi ve *"Bu, Allah'ın yoludur."* buyurdu. Ardından bunun sağından solundan bazı çizgiler çizdi. Sonra, *"Bunlar birtakım yollardır. Her yolun başında, ona çağıran bir şeytan vardır."* buyurdu. Sonra da şu âyeti okudu: *"Şüphesiz ki bu, benim dosdoğru yolumdur. O hâlde ona uyun. Başka yollara tâbi olmayın. Sonra sizi onun (yani Allah'ın) yolundan ayırır."*[48]

Bazı durumlarda anlattıklarının daha iyi anlaşılıp kavranabilmesi için bizâtihi uygulayarak anlatırdı. Bir gün bir bedevî Resûlullah'ın yanına gelerek abdestin nasıl alınacağını sordu. Hz. Nebî, abdest uzuvlarını üçer defa yıkayarak ona abdest almayı gösterdi. Sonra da *"Abdest budur. Bundan fazla yapan kimse, günah işlemiş, sınırı aşmış veya haksızlık etmiş olur."*[49] buyurdu.

Allah Resûlü'nün tavsiyelerine uymayan kişileri zaman zaman ikaz ettiği de oluyordu. Bir gün sahâbîlerinden birisi, "Yâ Resûlallah! Falan kişi bize namaz kıldırırken o kadar uzatıyor ki neredeyse namaza gelmeyeceğim."

[40] M2005 Müslim, Cum'a, 43.
[41] TŞ226 Tirmizî, *Şemâil* 97.
[42] B481 Buhârî, Salât, 88.
[43] M6541 Müslim, Birr, 32.
[44] M7469 Müslim, Zühd, 42; İM3680 İbn Mâce, Edeb, 6.
[45] M6542 Müslim, Birr, 33.
[46] B91 Buhârî, İlim, 28.
[47] HM18525 İbn Hanbel, IV, 265.
[48] DM208 Dârimî, Mukaddime, 23; HM4142 İbn Hanbel, I, 435.
[49] İM422 İbn Mâce, Tahâret, 48; N140 Nesâî, Tahâret, 105.

dedi. Hadisi rivayet eden Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Peygamber'i o güne kadar şahit olmadığı bir kızgınlık içersinde, *"Ey insanlar! Sizler nefret ettiriyorsunuz. Her kim insanlara namaz kıldırırsa namazı hafifletsin. Çünkü cemaatin içinde hasta olanlar, zayıf olanlar ve iş güç sahibi olanlar vardır."*[50] şeklinde hitap ederken gördüğünü belirtmiştir. Yine Allah Resûlü, zor seferlerden biri olan Tebük Seferi için Müslümanların hazırlık yapmalarını istemiş ancak üç sahâbî bu sefere herhangi bir mazeretleri olmadığı hâlde katılmamışlardı. İnanç ve ibadet noktasında bir ihmalleri olmayan bu sahâbîlerin zor günde sefere katılmamalarına Hz. Peygamber çok üzülmüştü. Sefer dönüşünde Allah'ın emri gelinceye kadar hiçbir kimsenin bu insanlarla konuşmamasını istemişti. Onların yaptıkları hatayı anlayıp pişman olmalarından ancak elli gün sonra, Allah Resûlü onlarla konuşmaya başlamıştı.[51]

Peygamber Efendimiz insanları terbiye edip eğitirken konuşma üslûbuna da çok dikkat ederdi. Hz. Âişe, Peygamber Efendimizin üslûbunu şöyle anlatıyordu: "Resûlullah (sav) sizin gibi böyle hızlı konuşmazdı. Aksine yanındakilerin ezberleyebileceği kadar tane tane ve yavaş konuşurdu."[52] Hatta "Bir olayı anlattığı zaman isteyen kişi onun sözlerini sayabilirdi."[53] Önemli gördüğü hususları tekrarlardı.[54] Bazen de dikkatleri toplamak için sadece giriş cümlelerini tekrarlardı. Bir gün, *"Burnu yere sürtülsün! Burnu yere sürtülsün! Burnu yere sürtülsün!"* buyurarak söze başlamıştı. Ashâb hemen meraklanmış, "Kimin yâ Resûlallah?" diye sormaktan kendilerini alamamışlardı. Bunun üzerine Allah Resûlü, *"Yaşlı anne babasına veya birine yetişip de onlardan dolayı cennete girmeyenin!"* buyurmuştu.[55]

Zaman zaman ashâbına isimleriyle seslenir, "Buyur ey Allah'ın Resûlü." cevabını alırdı. Aynı şekilde seslenir, aynı cevabı alır, bunu birkaç defa tekrarlardı. Bu şekilde muhataplarının dikkatlerini topladıktan sonra söyleyeceklerini anlatırdı.[56] Önemli konuları bütün cemaate toplu olarak anlattığı gibi tek tek isim söyleyerek anlattığı durumlar da olurdu.[57]

Resûlullah (sav), eğitiminin bir parçası olarak kadınlara özel zaman ayırırdı. Nitekim Buhârî, "İlim İçin Kadınlara Özel Bir Gün Tahsis Edilir mi?" başlığı altında şu hadise yer verir: Bir gün bir kadın Resûlullah'a (sav) gelerek, "Yâ Resûlallah! Erkekler senin sözlerini rahatça dinliyor. Bize de bir gün ayır, o gün sana gelelim; Allah'ın sana öğrettiklerinden bize öğretirsin." dedi. Resûlullah (sav), *"Şu gün toplanın."* buyurdu. Bunun üzerine kadınlar toplandılar. Resûlullah (sav) onların yanına gelerek Allah'ın kendisine öğrettiklerinden onlara öğretti.[58]

[50] B90 Buhârî, İlim, 28.
[51] M7016 Müslim, Tevbe, 53.
[52] T3639 Tirmizî, Menâkıb, 9.
[53] B3567 Buhârî, Menâkıb, 23.
[54] M2008 Müslim, Cum'a, 46; D4608 Ebû Dâvûd, Sünnet, 5.
[55] M6510 Müslim, Birr, 9.
[56] B128 Buhârî, İlim, 49.
[57] M504 Müslim, Îmân, 351; B2753 Buhârî, Vesâyâ, 11.
[58] M6699 Müslim, Birr, 152; B101 Buhârî, İlim, 35; HM7351 İbn Hanbel, II, 247.

Demek oluyor ki saadet asrının kadınları, mescidin kapıları kendilerine devamlı açık tutulmasına rağmen Resûlullah'ın (sav) genele hitap eden vaaz, hutbe ve sohbetleriyle yetinmeyerek müstakil bir günde daha özel bir eğitim istemişlerdi. Kadınlara özel olan bu eğitim programında, meseleler doğrudan Resûl-i Ekrem'e soruluyor ve cevapları alınıyordu. Bazen de kadınlar Hz. Âişe vasıtasıyla bilgi sahibi oluyorlardı. Nitekim Hz. Âişe bu durumu şöyle anlatmaktadır: "Ensâr kadınları ne iyi kadınlardır! Hayâ duyguları onların, dinlerini sormalarına ve dinde derin anlayış sahibi olmalarına engel teşkil etmiyordu."[59]

Medine'ye hicretten sonra Mescid-i Nebî'ye bitişik yapılan ve Suffe adı verilen sade bir gölgelik, bir anlamda sistemli eğitim kurumlarının çekirdeğini teşkil ediyordu. Kendilerini bu ilim ve irfan yuvasına adayan ve Ashâb-ı Suffe diye bilinen sahâbîler, Hz. Peygamber'in özel ilgisine mazhar oluyor, iâşe ve ibâte giderleri bizzat onun tarafından karşılanıyordu.[60] En çok hadis rivayet eden sahâbîlerden olan Ebû Hüreyre,[61] Abdullah b. Ömer[62] ve Ukbe b. Âmir de[63] bu mektepten mezun olmuştu. Vali, kumandan, hâkim, muallim gibi kamu görevlileri, genellikle onlar arasından seçiliyordu.

Ayrıca uzak yerlerde ikamet eden bazı sahâbîler, Resûlullah'ı (sav) ziyaret ederler ve bir süre Suffe'de misafir olarak kalırlardı. Onlar, günümüz kurs ve seminerlerini düşündüren bu kısa süreli eğitim programlarında, dinin hükümlerini öğrenirler, evlerine döndüklerinde aile fertlerine ve yakınlarına öğrendiklerini öğretirlerdi. Nitekim Mâlik b. Huveyris, Suffe'de kalmalarıyla ilgili şu hatırayı aktarmaktadır: "Resûlullah'ın (sav) yanına gelmiştik, bizler aşağı yukarı aynı yaşlarda delikanlılardık. Yirmi gün onun yanında kaldık. Resûlullah (sav) çok merhametli ve çok şefkatli idi. Ailelerimizi özlediğimizi anlayınca geride kimleri bıraktığımızı sordu. Biz de onları kendisine haber verdik. Resûlullah (sav) bize, *'Ailelerinizin yanına dönün, onlarla birlikte oturun, (burada öğrendiklerinizi) onlara da öğretin. Namaz vakti gelince namaz kılmalarını emredin. Biriniz ezan okusun, yaşça en büyüğünüz de size imam olsun!'* buyurdu."[64]

Resûl-i Ekrem, ilke olarak faydasız ilimden kaçınır, faydalı ilim isterdi. Onun en çok tekrarladığı ve hatırda tutulmasını arzu ettiği dua cümlelerinden birisi şöyleydi: *"Allah'ım, senden faydalı bir ilim, helâl bir rızık, tarafından kabul gören bir amel istiyorum!"*[65] O, *"Allah'ım, doymayan nefisten, korkmayan kalpten, faydasız ilimden ve kabul olunmayan duadan sana*

[59] Buhârî, İlim, 50 –bâb başlığı–; M750 Müslim, Hayız, 61.
[60] B6452 Buhârî, Rikâk, 17.
[61] T3837 Tirmizî, Menâkıb, 46.
[62] M6370 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 140.
[63] M1873 Müslim, Müsâfirîn, 251.
[64] N636 Nesâî, Ezân, 8; B628 Buhârî, Ezân, 17.
[65] İM925 İbn Mâce, İkâmet, 32; HM27056 İbn Hanbel, VI, 294.

sığınırım!"[66] diyerek de faydasız bilgiden kaçınılması gerektiğini vurgulardı. Zira insanın maddî-manevî dünyasına katkı sağlayan ve fiilî kıymet taşıyan faydalı bilgi, canlı-cansız bütün varlıklar için rahmet ve bereket kaynağı olurken faydasız bilgi, hafızaya yük olmasının yanı sıra faydalı bilgilerin unutulmasına da yol açmaktaydı.

İlmin ve âlimin kıymetini bilen Hz. Peygamber, ilimle meşgul olan, ilmi öğreten insanların bulunmamasının yanlışa yönelmeye, hakikati kaybetmeye neden olacağını bildiriyordu. *"Allah, ilmi insanlardan bir anda söküp almaz. Fakat âlimlerin ruhunu alarak ilmi alır. Nihayet geride tek bir âlim kalmadığında, insanlar cahil önderler edinirler. Onlara sorular sorulur ve bilgisizce fetva verirler. Böylece hem saparlar hem saptırırlar!"*[67]

Netice olarak Hz. Peygamber'in ahlâk anlayışı, onun terbiye, eğitim ve öğretim yöntemi, beden, zihin, ruh ve duygu dünyası bakımından güçlü, sağlıklı ve dengeli bir neslin yetişmesi ve geleceğe hazırlanması için en değerli örneğimizdir. Zira insan eğitimi gibi kutlu bir görev, yumuşaklık ve tevazu kadar ciddiyet, izzet ve vakar da ister. Farklı ortam ve şartlara bağlı olarak Hz. Peygamber'in rehberliğinde, onun hadis ve sünnetlerinde kolaylık, uygulanabilirlik, uyumlu ve ahenkli bir çeşitlilik mevcuttur. Doğrusu, tabiatı ve yetişme tarzı ne olursa olsun her insanın, Kur'ân-ı Kerîm'in zengin ve canlı örneğini sergileyen ve ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderilen Kutlu Nebî'den alacağı numûne-i imtisal hâller, örnek tutum ve davranışlar mutlaka olacaktır. Kısaca söylemek gerekirse, Rahmet Elçisi'nin uyguladığı terbiye ve eğitim, merhamet eğitimidir.

66 N5540 Nesâî, İstiâze, 65; D1548 Ebû Dâvûd, Vitr, 32.
67 B100 Buhârî, İlim, 34; M6796 Müslim, İlim, 13.

BİAT
BİR YÜREK SÖZLEŞMESİ

عَنْ زُهْرَةَ بْنِ مَعْبَدٍ، عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هِشَامٍ وَكَانَ قَدْ أَدْرَكَ النَّبِيَّ ﷺ
وَذَهَبَتْ بِهِ أُمُّهُ زَيْنَبُ بِنْتُ حُمَيْدٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ،
بَايِعْهُ، فَقَالَ: "هُوَ صَغِيرٌ"، فَمَسَحَ رَأْسَهُ وَدَعَا لَهُ.

Zühre b. Ma'bed'in, Hz. Peygamber'in (sav) devrine yetişmiş olan dedesi Abdullah b. Hişâm'dan naklettiğine göre, (dedesi küçükken) annesi Zeyneb bnt. Humeyd onu Resûlullah'ın (sav) huzuruna götürüp, "Ey Allah'ın Resûlü bundan biat al!" demişti. Ancak Sevgili Peygamberimiz, *"O daha küçük."* buyurmuş, Abdullah'ın başını okşamış ve onun için dua etmişti.

(B2501 Buhârî, Şirket, 13)

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِى مَجْلِس، فَقَالَ: "تُبَايِعُونِى عَلَى أَنْ لاَ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا، وَلاَ تزْنُوا، وَلاَ تَسْرِقُوا، وَلاَ تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ، فَمَنْ وَفَى مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ، وَمَنْ أَصَابَ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ فَعُوقِبَ بِهِ، فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ، وَمَنْ أَصَابَ شَيْئًا مِنْ ذَلِك فَسَتَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ، فَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ إِنْ شَاءَ عَفَا عَنْهُ، وَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ."

قَالَ جَرِيرٌ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقُلْتُ لَهُ: أُبَايِعُكَ عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فِيمَا أَحْبَبْتُ وَفِيمَا كَرِهْتُ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ : "أَوَتَسْتَطِيعُ ذَلِكَ يَا جَرِيرُ؟ أَوَتُطِيقُ ذَلِكَ؟" قَالَ: "قُلْ فِيمَا اسْتَطَعْتُ" فَبَايَعَنِى وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ.

Ubâde b. Sâmit anlatıyor: "Resûlullah (sav) ile birlikte bulunduğumuz bir toplantıda o bize şöyle buyurdu: *'Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, zina etmeyeceğinize, hırsızlık yapmayacağınıza, Allah'ın haram kıldığı bir canı haksız yere öldürmeyeceğinize biat edin. Aranızdan kim verdiği sözde durursa onun ecri Allah'a aittir. Kim de bunlardan birini yapar ve bundan dolayı cezalandırılırsa bu onun için kefaret olur. Ayrıca kim bunlardan birini yapar da Allah onu gizlerse onun durumu Allah'a kalmıştır. Dilerse onu affeder, dilerse ona azap eder.'*"

(M4461 Müslim, Hudûd, 41)

Cerîr (b. Abdullah) anlatıyor: "Hz. Peygamber'e (sav) geldim ve ona, 'Hoşuma gitsin ve gitmesin her hususta dinleyip itaat etmek üzere sana biat ediyorum.' dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), *'Ey Cerîr, bunu yapabilecek misin, buna gücün yetecek mi?'* buyurdu ve şöyle ekledi: *'Gücümün yettiği hususlarda de!'* (Sonra) her Müslüman'a karşı samimi davranmak konusunda da benimle biat etti."

(N4179 Nesâî, Bîat, 16)

Hüzün yılıydı... Hz. Peygamber'in en büyük destekçileri olan amcası Ebû Tâlib ve sevgili eşi Hz. Hatice artık hayatta değildi. Allah Resûlü bir yandan giderek ağırlaşan şartlar altında ezilen az sayıdaki Müslümanlara destek sağlamak, diğer yandan da insanlara doğru yolu göstermek için çabalıyordu. Durumunu Kelboğulları, Hanîfeoğulları ve Âmiroğulları gibi o dönemin önde gelen Mekkeli kabilelerine arz etmiş ama kabul görmemişti.[1]

Nebî (sav) çok mahzundu. Kalbinin derinliklerinden dudaklarına dökülen bu hüznünü tarih kitapları şöyle kaydediyordu: *"Allah'ım! Gücümün azlığını, çaremin tükendiğini ve insanlar tarafından hor görüldüğümü sana şikâyet ediyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen ki güçsüzlerin de benim de Rabbimsin. Kime emanet ediyorsun beni? Bana sevimsiz yüzlerini gösterip duranlara mı? Yoksa işimi eline terk ettiğin düşmanlarıma mı? Kime? Eğer sen hoşnutsan bu sıkıntılar dokunmaz bana. Ama nimetin daha ferahlık verir insana. Öfkenden ve öfkenin beni kuşatmasından, senin rızanın karanlıkları aydınlatan ve dünya âhiret işlerini düzene koyan nuruna sığınıyorum."*[2]

Yakınlarından yeteri kadar destek ve koruma bulamayan mahzun Nebî artık panayır mevsiminde Mekke'ye gelen yabancıları dolaşıyor, onlara kendini tanıtıyor, İslâm'ı anlatıyor ve *"Beni kavmine götürecek kimse yok mu? Kureyşliler beni, Rabbimin kelâmını tebliğ etmekten alıkoyuyorlar."* diyordu.[3] O zamanlar aklı eren bir çocuk olan Rebîa b. Abbâd, Hz. Peygamber'in bu çabasına tanık olduğu ânı şöyle anlatıyordu: "Zü'l-Mecâz panayırında Hz. Peygamber'i, *'Ey insanlar! 'Allah'tan başka ilâh yoktur.' deyin ki kurtulasınız!'* derken gözlerimle gördüm. Çarşının hangi sokağına girse kalabalık da peşinden gidiyordu. Kimsenin bir şey söylediğini görmedim. Ama o susmuyor ve *'Ey insanlar! 'Allah'tan başka ilâh yoktur.' deyin ki kurtulasınız!'* diyordu. Ardından gelen şaşı bir adam da 'Bu adam, dinden çıkmış ve yalancı birisidir!' diyordu. 'Bu kim?' diye sordum, 'Abdullah oğlu Muhammed. Kendisinin peygamber olduğunu söylüyor!' dediler. 'Onu yalanlayan kim?' diye sordum, 'Amcası Ebû Leheb.' dediler."[4]

Bütün engellemelere rağmen Allah'ın Resûlü, insanları Allah'ın dinine davet etmekten vazgeçmiyordu. Her fırsatta onları Allah'a imana ve

[1] HS2/270 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 270-274.
[2] HS2/267 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 268.
[3] D4734 Ebû Dâvûd, Sünnet, 20; İM201 İbn Mâce, Sünnet, 13.
[4] HM16119 İbn Hanbel, III, 492.

kurtuluşa çağırıyordu. Yine bir hac mevsiminde Yesrib'den yola çıkan ve içlerinde İyâs b. Muâz'ın da bulunduğu Abdüleşheloğulları'na mensup bir grup, Hazrec kabilesine karşı Kureyş ile anlaşma yapmak üzere Mekke'ye geldiler. Hz. Peygamber yanlarına gidip, *"Geldiğiniz işten daha hayırlısını öğrenmek ister misiniz?"* diye sordu ve onlara kendi elçiliğinden, Allah'a ortak koşulmamasından ve daha birçok şeyden bahsetti. İyâs b. Muâz etkilenmişti, "Ey Halkım! Vallahi bu, kendisi için geldiğiniz işten daha hayırlıdır." dedi. Ancak grubun lideri Ebu'l-Hayser Enes b. Râfi' yerden bir avuç toprak aldı ve İyâs'ın yüzüne serperek, "Bizi bırak! Ömrüme yemin olsun ki buraya farklı bir iş için geldik." deyince İyâs susmak zorunda kaldı. Ve Nebî (sav) yine buruk ayrıldı meclisten. Hz. Peygamber'in bu daveti karşılıksız kalmıştı ve Yesribli grup inanmadan dönmüştü memleketine. Bir kişi hâriç: Ölünceye kadar imanını gönlünde taşıyan İyâs b. Muâz.[5]

Peygamberliğin on birinci yılı hac mevsimindeki görüşmeler daha ümit verici geçmişti. Bir grup Yesribli tıraş olmuş ve ihramdan çıkmışlardı.[6] Derken bir yabancı kendilerine yaklaştı ve *"Kimlerdensiniz?"* diye sordu. "Hazrec kabilesinden bir grubuz." cevabını alınca, *"Oturmaz mısınız? Size söyleyeceklerim var."* diye izin istedi ve verilen izin üzerine sohbet başladı. Anlatan anlattıkça daha bir yoğunlaştı dinleyenlerin dikkati. Kutlu Elçi'nin sözlerinin güzelliği nasipli kalplerin derinliklerine indi. Derken Nebî'nin dilinden süzülen âyetlerin aydınlığında tasdik ve kabul ifadeleri belirdi Yesrib'den gelen altı adamın yüzünde. Gönülden iman ettiler. Mahzun Nebî'nin kalbine sevinç düştü. Mümin Yesribliler, *"Halkımızı bırakıp buraya geldik. Bizim toplumumuz kadar aralarında düşmanlık ve kötülük bulunan bir başka toplum daha yoktur. Belki Allah senin sayende bu toplumdaki düşmanlığı bitirir. Biz şimdi gideceğiz ve senin dinine onları davet edeceğiz. Bu din konusunda sana icabet ettiğimiz gibi onlara da bunu teklif edeceğiz. Şayet Allah senin sayende onları bir araya getirirse senden daha şerefli bir kimse yok demektir."* dediler ve iman dolu kalpleriyle vedalaşıp ayrıldılar Mekke'den.[7] Yesriblilerin bu temennileri, aslında onların memleketlerine huzur getirecek, aralarında birliği sağlayacak bir önder arayışının da ifadesiydi. Arayışlarına karşılık bulacakları ve ertesi yıl Resûl-i Ekrem'e bağlılıklarını bildirecekleri Akabe Biati'ne zemin hazırlayan çok olumlu bir görüşmeydi bu.

Allah Resûlü'nün davetine icabet eden Yesribli grup memleketlerine vardıklarında sürekli Nebî'den (sav) ve İslâm'dan konuştular. Öyle ki bir yıl

[5] HS2/275 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 275.
[6] ST1/217 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 217.
[7] HS2/276 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 276-277.

içinde Yesrib'de Resûlullah'dan bahsedilmeyen ev kalmadı.[8] Zamanı iple çekti Yesribli müminler ve bir yıl sonra yine hac mevsiminde Hazrec kabilesinden on, Evs kabilesinden iki kişi olmak üzere, toplam on iki temsilci Akabe denilen geçitte Allah Resûlü ile buluştu.[9] O gece Akabe geçidi, bir gönül sözleşmesine şahit oldu. O gece müminler Hz. Nebî'ye, Allah'a hiçbir şeyi eş tutmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, Allah'ın haram kıldığı canı öldürmemek,[10] iftira etmemek, hayırlı bir hususta Peygamber'e isyan etmemek üzere biat etmişlerdi.[11] Allah Resûlü de onlara, bu biatlerinin karşılığında mükâfatlarının Allah'a ait olduğunu söylemişti.[12] Yesribli Müslümanlar adına iyilikten ve doğruluktan ayrılmamak üzere Sevgili Peygamber ile biatleşen bu on iki yürekli adam, bir sonraki hac mevsiminde buluşma dileğiyle ayrıldılar Mekke'den.[13]

Yesrib'i "el-Medînetü'l-Münevvere" yani İslâm'ın nuruyla aydınlanmış bir şehir, "Medine" yapacaktı onların son Resûl ile yaptıkları bu sözleşme. Ticarî satın alma işlerindeki ahitleşmeler için kullanılan "beyat" ya da "biat" kelimesi, Resûlullah'la müminler arasındaki bu sözleşmeyle manevî bir anlama bürünmüştü. Aslında Allah ve Resûlü için yapılacak her türlü gayret de Allah nezdinde en kârlı ticaretti.[14] Bu nedenledir ki Kur'an'da Yüce Rabbimiz, biatleşmeyi, getirdiği emir ve yasaklara uyma noktasında Hz. Peygamber'e itaatini arz etme ve bu konuda onunla sözleşme anlamlarında kullanmıştı.[15]

Hz. Peygamber, heyecan ve gayretle İslâm dinini öğrenmeye ve insanlara anlatmaya koyulan Medineli Müslümanlara, bilgisine güvendiği genç dostlarından Mus'ab b. Umeyr ile müezzinlerinden gönül gözüyle gören Abdullah b. Ümmü Mektûm'u öğretici olarak gönderdi.[16] Çalıştılar, okudular, anlattılar. İslâm Medine'nin çehresini değiştirmişti. Bir sonraki hac mevsiminde Medineliler, aralarında kadın, erkek, genç ve yaşlıların da bulunduğu yetmişten fazla kişiden oluşan bir grup ile geldiler Mekke'ye, Hz. Nebî'ye bağlılıklarını sunmak üzere. İçlerinde Medine'nin önde gelen liderleri de vardı. Abdullah b. Amr yanına oğlu Câbir'i de almıştı. Berâ' b. Ma'rûr, Sa'd b. Ubâde, Abdullah b. Revâha, Üseyd b. Hudayr, hanımlardan Nesîbe bnt. Kâ'b, Esmâ bnt. Amr ve daha niceleri...[17]

Gece vakti Mekke şehri derin uykuda idi. Medineli müminler Akabe'deki buluşma yerine gelmiş, Hz. Nebî'yi araştırıyorlardı. Nebî (sav) amcası Abbâs b. Abdülmuttalib ile birlikte oturmuş gelenleri bekliyordu. Amcasının yüreğinde bir burukluk... Biliyordu ki bugün burada yapıla-

[8] HS2/278 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 278.
[9] ST1/219 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 219-220.
[10] B6873 Buhârî, Diyât, 2; M4461 Müslim, Hudûd, 41.
[11] B3892 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 43.
[12] B6801 Buhârî, Hudûd, 14.
[13] ST1/219 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 220.
[14] Saff, 61/10-12.
[15] Fetih, 48/ 10; Mümtehine, 60/12.
[16] HS2/282 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 282; B3924 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 46.
[17] HS2/303 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 303-313.

cak biatten kısa bir süre sonra yeğeni artık Mekke'de olmayacak. Henüz Müslüman olmamıştı ama yeğenine çok güveniyor ve onu çok seviyordu. "Ey Hazrec topluluğu! Bildiğiniz üzere Muhammed bizdendir." diye söze başladı. Daha sonra Peygamber Efendimizin şerefli kişiliğinden bahsederek onu kavmi içerisinde koruduklarını anlattı ve "O şimdiye kadar sadece size karşı bir yakınlık duydu ve size katılmak istedi. Eğer onu davet etmekle kendisine verdiğiniz sözü yerine getirebilecekseniz ve onu düşmanlarından koruyabilecekseniz sorumluluk size ait olsun. Ama eğer onu Mekke'den çıkarıp yanınızda götürdükten sonra yalnız ve yardımsız bırakacaksanız şu andan itibaren onu bırakın." dedi. Bu sözler üzerine Hazrecliler, "Sözlerini dinledik. Ey Allah'ın Resûlü, konuş! Kendin için ve Rabbin için dilediğin konuda bizden söz al." dediler. Resûlullah (sav) söze başlayarak önce Kur'an okudu ve Allah'a davet ederek İslâm'a teşvik eden sözler söyledi. Sonra şöyle buyurdu: *"Beni, hanımlarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz gibi koruyacağınıza dair sizden biat istiyorum."* Berâ' b. Ma'rûr, Kutlu Elçi'nin elini tuttu ve "Evet. Seni hak ile gönderene yemin olsun ki ailemizi koruduğumuz gibi seni koruyacağımıza dair söz veriyoruz ey Allah'ın Resûlü. Yemin ederim ki biz savaş yiğitleriyiz!" dedi. Gülümsedi Sevgili Peygamberimiz ve *"Kanınız kanımdır, malınız malımdır. Ben sizdenim, siz de bendensiniz. Savaştığınız ile savaşır, barıştığınız ile barışırım!"* buyurdu ve onlardan biatin güvence ile yürütülmesi için on iki temsilci seçti.[18]

Biatin yapıldığı Akabe mevkii, hacıların şeytan taşladığı yerin yakınlarındaki iki dağın arasında dar bir geçitti. Medineli Müslümanlar mekânın anlamına uygun olarak zorlu bir geçidi geçmek üzere söz vermişlerdi Allah Resûlü'ne. Ubâde b. Sâmit ve diğerleri hep beraber Hz. Nebî'ye, "Zorlukta ve kolaylıkta, hoşumuza gitsin veya gitmesin her hususta dinlemek ve itaat etmek, başımızdaki ehil kişiyle tartışmamak, nerede olursak olalım Allah hakkında kınayanın kınamasından korkmadan doğruyu söylemek üzere biat ettik." dediler.[19] İslâm'ın yeni yeni kalplere yerleştiği Mekke'de Hz. Peygamber, müminlerden iman, itaat ve ahlâkî erdemlerin kazanımı noktasında bağlılıklarını bildirmek üzere biat almaktaydı. Akabe'de Medineli Müslümanların Hz. Peygamber'e yaptıkları bu biat, hem Medine'de Müslümanların birliğini sağlayacak devletin kurulmasına zemin hazırlamış hem de biate imanî boyutun yanı sıra siyasî bir mahiyet kazandırmıştı.

Medineliler Allah Resûlü'ne ve Mekkeli Müslümanlara özellikle hicret sonrasında sağladıkları yardım ve desteklerinden dolayı, "yardım edenler"

[18] HS2/290 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 290-292; HM15891 İbn Hanbel, III, 461.
[19] M4768 Müslim, İmâre, 41; N4157 Nesâî, Bîat, 3.

anlamına gelen "ensar" ismine lâyık görülmüştü.[20] Böylece sosyal ve siyasî bir teşkilatlanmanın temellerini oluşturan Akabe Biatleri'nden sonra Hz. Peygamber dinî ve siyasî bir lider olmuştu. Mekke'de inanan cemaatin lideri görünümü taşıyan peygamberlik misyonu, Akabe Biati'nin hemen ardından başlayan ve Medine dönemine uzanan süreçte devlet başkanlığına dönüşmüştü. Bu anlamda biat sadece Hz. Peygamber'in peygamberliğine imanî bir bağlanış değil aynı zamanda onun dinî, siyasî ve toplumsal alanda önderliğini ve baş olduğunu tanımanın bir temsili hâline gelmişti.

Aradan geçen yıllar içinde Medine'de artık güçlü bir İslâm toplumu oluşturulmuştu. İman ile şereflenen her mümin, önce Allah Resûlü'ne biat ederek bağlılığını bildiriyordu. Fakat Hz. Peygamber, kölelerden[21] ve çocuklardan biat almıyordu.[22] Bir keresinde Zeyneb bnt. Humeyd, oğlu Abdullah'ı yaşı küçük olduğu hâlde biat için Peygamberimize getirmiş ancak Nebî (sav), *"O daha çok küçük."* diyerek ondan biat almamış, ancak başını okşayarak kendisine dua etmişti.[23] Hanımlar da toplu olarak ya da tek tek Hz. Nebî'ye biat ediyorlardı. Kur'an Hz. Peygamber'den onların biatlerini kabul etmesini istiyordu: *"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ve ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlerini kabul et..."*[24] Bazen Hz. Peygamber, hanımların çeşitli tutum ve davranışlarını dikkate alarak farklı şartlar üzere de biat alabilmekteydi. Nitekim hanım sahâbîlerden Ümmü Atiyye, kendi biatlerini şöyle anlatmıştı: "Hz. Peygamber bizden, cenazenin arkasından bağıra çağıra ağıt yakmamamız üzere biat almıştı."[25] Hz. Âişe'nin anlattığına göre, Resûlullah, kadınlarla biatleşirken onların ellerinden tutmaz, onlardan sözle biat alırdı.[26]

Hz. Peygamber müminlerden güç yetirebildikleri hususlarda biat etmelerini istemekteydi.[27] Zira Yüce Allah hiç kimseyi gücünün yetmeyeceği bir şeyden sorumlu tutmamaktaydı.[28] Nitekim bu konuda Cerîr b. Abdullah biat tecrübesini şöyle anlatmaktaydı: "Hz. Peygamber'e (sav) geldim ve ona, 'Hoşuma gitsin ve gitmesin dinleyip itaat etmek üzere her hususta sana biat ediyorum.' dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), *'Ey Cerîr, bunu yapabilecek misin, buna gücün yetecek mi?'* buyurdu ve şöyle ekledi: *'Gücüm yettiği hususlarda de!'* Sonra her Müslüman'a karşı samimi davranmak şartıyla biatimi kabul etti."[29] Ümeyme bnt. Rukayka da birkaç kadınla birlikte Allah Resûlü'ne varıp biat ettiklerini ve Resûl-i Ekrem'in onlara

[20] Tevbe, 9/100.
[21] M4113 Müslim, Müsâkât, 123.
[22] N4188 Nesâî, Bîat, 20.
[23] B2501 Buhârî, Şirket, 13.
[24] Mümtehine, 60/12.
[25] B1306 Buhârî, Cenâiz, 45.
[26] B2713 Buhârî, Şurût, 1; M4835 Müslim, İmâre, 89)

[27] B7202 Buhârî, Ahkâm, 43; M4836 Müslim, İmâre, 90.
[28] Bakara, 2/286.
[29] N4179 Nesâî, Bîat, 16.

merhamet göstererek yapabilecekleri ve güç yetirebilecekleri hususlarda onların biatini kabul ettiğini ifade etmektedir.[30]

Hz. Peygamber'e biat etmek üzere gelenlerin ileri sürdüğü bazı şartlar da olabilmekteydi. Hz. Câbir'in anlattığına göre, Tâif'ten gelen Sakîf kabilesi heyeti, kendilerine zekât ve cihadın şart koşulmaması arzusu ile biat etmek istemişlerdi. Biatlerini kabul eden Allah Resûlü, *"Onlar Müslüman olduklarında ileride zekât da verecekler, cihada da katılacaklar."* buyurmuştu.[31] Onların İslâm'ı tam mânâsıyla anlayıp kalplerine imanın yerleşmesinden sonra imanlarının gerektirdiği her şeyi yapacaklarına olan inancının bir ifadesiydi bu. Bir başka rivayete göre ise bu heyet, Hz. Peygamber'e cihad için orduya alınmamaları, vergi ve namazdan muaf tutulmaları şartıyla biat edeceklerini ifade etmişlerdi. Allah Resûlü onların namazdan muaf tutulma isteklerini, *"İçinde rükû bulunmayan dinde hayır yoktur."* diyerek reddetmiş, cihad ve vergi şartlarını ise zamana bırakmıştı.[32]

Hicretin altıncı senesiydi... Gördüğü bir rüya üzerine Sevgili Nebî, yanına aldığı bin beş yüz kadar sahâbesi ile birlikte[33] Kâbe'yi ziyaret amacıyla Mekke'ye doğru yola çıkmıştı. Ancak gece gündüz ihramlı bir vaziyette tam bir hafta süren meşakkatli bir yolculuktan sonra Mekke'ye yirmi iki kilometre mesafedeki Hudeybiye'de müşrikler tarafından durdurulmuşlardı. Umreye çıkan Müslümanlar savaşma niyeti ile yola çıkmadıkları için yanlarına basit yolcu kılıçları dışında başka silah almamışlardı. Hudeybiye'de konaklayan Hz. Peygamber amaçlarının savaşmak olmadığını bildirmek üzere Hz. Osman'ı elçi olarak Mekke'ye göndermiş[34] ancak Hz. Osman'ın dönüşü gecikmiş ve şehid edildiğine dair sonradan yalan olduğu anlaşılan bir haber yayılmıştı.

Aslında Hz. Peygamber'in ve Müslümanların niyeti sadece Kâbe'yi ziyaret etmekti. Ancak müşriklerin bu olumsuz tavırları olası bir savaşın habercisiydi sanki. Zira yıllardır memleketlerine hasret kalan muhacirler hem Beytullah'ı ziyaret edecek, hem de içlerindeki memleket hasretini bir nebze de olsa gidereceklerdi. Medine'de muhacirlere kucak açan ensar ise Allah Resûlü ile Kâbe'yi ziyaret etme arzusuyla düşmüştü yollara. Şimdi ise müşrikler tarafından engellenmeyi hazmedemiyordu Müslümanlar. Hiç hesapta olmayan bu engellenme sonucunda oldukça gergin bir atmosfer oluşmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, bir ağaç altında dostlarını toplamış ve onlardan şartlar ne olursa olsun birlikteliklerini bozmayacaklarına dair biat almıştı.[35] Câbir b. Abdullah, "O gün biz, Hz. Peygamber'e

[30] T1597 Tirmizî, Siyer, 37; N4186 Nesâî, Bîat, 18.
[31] D3025 Ebû Dâvûd, İmâre, 25-26.
[32] D3026 Ebû Dâvûd, İmâre, 25, 26.
[33] ŞN13/2 Nevevî, *Şerh ale'l-Müslim*, XIII, 2.
[34] T3702 Tirmizî, Menâkıb, 18; HM19117 İbn Hanbel, IV, 324.
[35] HS4/283 İbn Hişâm, *Sîret*, IV, 283.

ölmek üzere değil, savaştan kaçmamak üzere biat etmiştik." ifadeleri ile aktarır o günkü durumu.[36]

Söz vermişti dostları ona, zorlukta da kolaylıkta da yanında olacaklarına dair. Biatin ardından Müslümanların kararlılıklarını gören Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber ile Müslümanlar açısından şartları ağır bir anlaşma yapmışlardı. Buna göre Müslümanlar geri dönecekler ve Kâbe ziyareti bir sonraki sene yapılacaktı.[37] *"Şüphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur..."*[38] *"Şüphesiz sana biat edenler Allah'a biat etmiş olurlar."*[39] mealindeki âyetler Yüce Allah'ın bu biate katılan müminlerden razı olduğunu açıkça ifade ediyordu. Allah'ın müminlerden ve müminlerin de Allah'tan razı olmasından dolayı Hudeybiye'deki bu biat "Rıdvan Biati" olarak anıldı.

Böylece Allah ve Resûlü'nün emir ve tavsiyeleri doğrultusunda yaşama arzusu içinde olmalarının yanı sıra onun liderliğini ve devlet başkanlığını kabul eden müminler bu arzularını ve kabullerini Hz. Peygamber'e biat ederek bir sözleşmeye bağladılar. Ve ömürleri yettiği sürece bu sözleşmenin hükümlerine göre davranışlarını, isteyerek ve gönülden bağlanarak ayarladılar. On yıllık Medine döneminde değişik mekânlarda, değişik zamanlarda Hz. Peygamber'in kapısına koşanlar, güçleri nispetinde iyilik ve hayırda yarışmaya yürekten söz verdiler.

Biat ilk müminler için sadece imanî bir bağlılığı yansıtmıyor, Peygamber Efendimizin şahsında onun siyasî, dinî ve askerî alandaki otoritesini, savaşta ve barışta, zorlukta ve kolaylıkta, her hâlükârda kabullenmeyi de içeriyordu. Zira insanları bağlayıcı bir devlet sisteminin ve kanunların olmadığı bir toplumda Hz. Peygamber (sav) yeni bir hukuka dayanan bir şehir devleti kurmuştu ve bu devletin yöneticisi de kendisiydi. Bu bağlamda ilk müminlerin Hz. Peygamber'e yaptıkları biat, imanî açıdan olduğu kadar siyasî açıdan da oldukça önemliydi. Biat edip sözünde durana mükâfat olarak cenneti müjdeleyen Hz. Peygamber, sözünde durmayanın hükmünün ise Allah'a ait olduğunu söylemişti.[40] Hatta bazı rivayetlerde, biat ile bağlılığını ifade etmeden ölenin câhiliye ölümü üzere öleceği bildirilmekteydi.[41]

Hz. Peygamber sonrası dönemlerde de tarih içerisinde Müslüman devletlerde varlığını ve işlevini sürdüren biatin, lider ve yönetici kesim ile yönetilenler arasında her iki tarafı da sorumluluklarıyla bağlayan bir anlaşma olması sebebiyle siyasî niteliği ağırlık kazanmıştı. Halkın yö-

36 M4808 Müslim, İmâre, 68.
37 HS4/285 İbn Hişâm, *Sîret*, IV, 285-286.
38 Fetih, 48/18.
39 Fetih, 48/10.
40 B3893 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 43; M4464 Müslim, Hudûd, 44.
41 M4793 Müslim, İmâre, 58.

neticisini tayin etmesi ve karşılıklı yükümlülük beyanı içermesi bakımından biat, modernite öncesi dönemlerin katılımcı devlet yapısının bir unsuru olarak görülebilir. İslâm toplumunun Resûlullah sonrası ilk yöneticisi olma şerefini kazanan Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi de biat yoluyla, yani halkın onayıyla gerçekleşmişti. Seçiminin ardından yaptığı konuşmada Hz. Ebû Bekir, "Doğru yaptığım sürece bana destek olun. Hata ettiğimde düzeltin." demişti.[42] Buradan anlaşıldığı üzere biat, gözü kara bir şekilde ölünceye kadar rastgele bir kişinin peşine takılıp sürüklenmeyi değil, hem yönetenin hem yönetilenin sorumluluklarını yerine getirmesini ifade etmekteydi.

Hz. Peygamber'in İslâm'ı kabullenecek kimse arayışı ile başlayan süreç, müminlerin Peygamber'le buluşup ona itaatlerini arz etmek için biatleşmeleriyle devam etti. Allah Resûlü'nün halifelerinden sonra biat bir süre daha işlevsel olmaya devam etti. Asırlar ilerledikçe, nice devletler gelip geçti, yönetim şekli hilâfetten saltanata dönüştü. Başlangıçta gönüllülük esasına dayalı manevî sorumluluğu olan biatin yerini, sultanların zorlamalarıyla yapılan, aksi takdirde maddî müeyyidesi olan cebrî biatler almaya başladı.

İslâm'ın ilk asrında oldukça önemli bir işlevi olan biat, şartların, yönetim şekillerinin tamamen farklılaştığı günümüzde, ilk inananların Allah'a ve Resûlü'ne bağlılığını temsilî olarak anlatan bir kavramdır. Allah'a ve Resûlü'ne verilen ahdin bir ifadesidir. Günümüzde ise Müslümanlar, Hacerülesvedi selâmlarken temsilî olarak Allah'a verdikleri sözü, ahdi yinelediklerini düşünürler.

Her ne kadar Nebî (sav) ile buluşup ona biat edemeseler de bugün müminler, kalplerindeki imanlarıyla ve ona lâyık ümmet olmak için ortaya koydukları çabalarla sunacaklardır Resûl'e olan bağlılıklarını. Bugün müminlerin Peygamber'e ahidleri, Hendek Savaşı'nda sahâbenin Resûlullah'a şu coşkulu mısralarla sundukları biat gibidir:

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْإِسْلَامِ مَا بَقِينَا أَبَدَا

"Bizler Muhammed'e biat edenleriz
Ömrümüz oldukça İslâm yolunu izleriz."

Resûl-i Ekrem, yüreğinde sahâbe sevgisi, aynı coşkuyla şöyle karşılık vermişti onların bu biatlerine:

[42] HS6/82 İbn Hişâm, *Sîret*, VI, 82.

اللَّهُمَّ إِنَّهُ لاَ خَيْرَ إِلاَّ خَيْرُ الْآخِرَهْ، فَبَارِكْ فِى الْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ

Ey Allah'ım! Gerçek hayır, ancak âhiret hayrı
O hâlde mübarek eyle muhacir ve ensarı."[43]

Allah Resûlü'ne ashâb-ı güzîn hangi şartlarla biat etmişlerse onların izinden gitmeyi kendilerine şiar edinen müminler, âdeta onlarla berabermiş gibi aynı şartlara riayet etmeye çalışacaklardır. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaklar, hırsızlık yapmayacaklar, zina etmeyecekler, çocuklarını öldürmeyecekler, kimseye iftira etmeyecekler, iyi işlerde yöneticilerine karşı gelmeyecekler ve her Müslüman'a içtenlikle davranacaklardır. Böylece onlar, Sevgili Peygamberimize sundukları biatlerine son nefeslerine kadar sadık kaldıkları takdirde, gerçek hayat olan âhirette Resûlullah'ın ensar ve muhacirler için dilediği mağfirete onlar da nail olacaklardır.

[43] B4100 Buhârî, Meğâzî, 30.

MUHACİR ve ENSAR
İLK KUTLU İSLÂM NESLİ

عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ﷺ قَالَ: كَانَتِ الأَنْصَارُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ تَقُولُ: نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْجِهَادِ مَا حَيِينَا أَبَدَا فَأَجَابَهُمُ: اللَّهُمَّ لاَ عَيْشَ إِلاَّ عَيْشُ الآخِرَهْ فَأَكْرِمِ الأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَهْ.

Humeyd et-Tavîl, Enes b. Mâlik'in (ra) şöyle dediğini işitmiştir: "Ensar Hendek günü (toprak kazıp taşırken) şöyle diyordu: 'Biz, Muhammed'e şöyle biat eden kimseleriz; yaşadığımız müddetçe daima cihad edeceğiz!' Hz. Peygamber (sav) onlara cevap olarak şöyle seslendi: *'Allah'ım, gerçek hayat sadece âhiret! Sen ensara ve muhacirlere ikram et!'"*

(B3796 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 9)

عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ:

”حُبُّ الْأَنْصارِ آيَةُ الْإِيمانِ، وَبُغْضُهُمْ آيَةُ النِّفَاقِ.“

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

”لَوْلاَ الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الْأَنْصار، وَلَوْ سَلَكَ النَّاسُ وادِيًا أَوْ شِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصارِ وَشِعْبَها.“

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

”الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ، وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ.“

Enes (b. Mâlik) tarafından nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ensarı sevmek imanın alâmetidir; onlara karşı nefret beslemek ise münafıklığın alâmetidir."*

(M236 Müslim, Îmân, 128)

Abdullah b. Zeyd'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Eğer hicret olmasaydı elbette ben ensardan bir kimse olurdum. Eğer insanlar bir vadi veya dağ yolunu tutsalar muhakkak ben ensarın vadisini yahut dağ yolunu tutardım."*

(B7245 Buhârî, Temennî, 9)

Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların selâmette olduğu (zarar görmediği) kişidir. Muhacir ise Allah'ın yasakladıklarını terk eden kimsedir."*

(B10 Buhârî, Îmân, 4)

Babası, Eble'de Kisrâ'nın valiliğini yapmıştı. Aslında Arap olan Süheyb b. Sinân, Musul'da Fırat kıyısında oturuyordu. Rumlar burayı istilâ ettiğinde Süheyb küçük bir çocuktu. Burada yetişti. Bu nedenle Allah Resûlü onun için şöyle derdi: *"Süheyb, Rumların önde gelenidir."* Ammâr b. Yâsir ile aynı gün Müslüman olmuş ve onunla aynı kaderi paylaşmıştı Süheyb b. Sinân. Bir gün Ammâr b. Yâsir Allah Resûlü (sav) içerideyken Dârülerkam'da Süheyb ile karşılaşmış ve kendisine orada ne aradığını sormuştu. Süheyb, "Sen ne arıyorsun?" diye sorunca Ammâr, "Ben Muhammed'in yanına girip onun söylediklerini dinlemek istiyorum." diye cevap vermişti. Süheyb kendisinin de aynı amaçla orada olduğunu söyledi ve birlikte Resûlullah'ın yanına girip Müslüman oldular.

Süheyb Müslüman olduktan sonra Allah yolunda akıl almaz işkencelere uğradı. Bu nedenle Müstaz'afîn'den (güçsüzlerden) sayıldı ve sonunda diğer Müslümanlar gibi hicret etmek zorunda kaldı. O, Hz. Ali ile birlikte Medine'ye en son hicret edenlerden birisiydi.[1]

Mekkeli müşrikler onun hicret edeceğini anlayınca, "Sen buraya fakir ve zayıf bir kimse olarak geldin. Aramızda servetini artırdın ve ulaşacağına ulaştın. Şimdi servetini alıp gitmek istiyorsun ancak vallahi bu mümkün değil!" diyerek tepkilerini gösterdiler. Fakat ashâbın tümü gibi Süheyb de Resûlullah ile her an birlikte olmak için can atıyordu. Onun için bu tehditlere aldırmadı. Hicret için yola çıktı. Hicreti esnasında Mekkeli bir grubun kendisini takip ettiğini anlayan Süheyb, bineğinden inip ok çantasına sarıldı ve gruba, "Ey Kureyşliler! İyi bilirsiniz ki ben sizin en iyi ok atanlarınızdan birisiyim. Allah'a yemin ederim ki çantamdaki okların hepsini size karşı kullanırım, bitince de size kılıcımı çekerim. Elimde hiçbir şey kalmayana kadar dilediğinizi yapın. Eğer istiyorsanız şimdi size servetimin yerini bildireyim, beni serbest bırakın!" diye seslendi. Müşrikler, bu teklifi kabul ettiler. Bunun üzerine Süheyb, servetinin yerini onlara bildirerek yoluna devam etti.

Süheyb, Rebîülevvel ayının ortalarında Kubâ'da bulunan Allah Resûlü'ne kavuştuğunda Peygamberimizin (sav) yanında Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer bulunuyordu. Aralarında şakalaştıktan sonra Süheyb, Hz. Ebû Bekir'e, "Bana arkadaşlık etmek üzere söz verdin, yola çıktım ancak

[1] ST3/226 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 226-228; NM5698 Hâkim, *Müstedrek*, VI, 2086 (3/398).

sen beni bırakıp gittin." dedi. Ardından Peygamber Efendimize dönerek "Yâ Resûlallah, bana arkadaşlık etmek üzere söz verdin, yola çıktım ancak sen beni bırakıp gittin. Kureyşliler beni alıkoydular, ben de canımı ve ailemi servetim karşılığında satın aldım." dedi. Resûlullah, Süheyb'e serveti karşılığında Mekkeli müşriklerden canını kurtarmasını ima ederek, *"Satış kârlı çıktı!"* buyurdu. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: *"İnsanlardan öyle kimse de vardır ki Allah'ın rızasını isteyerek kendini satın alır. Allah, kullarına çok merhametlidir."*[2]

Aslında ticareti kârlı çıkan sadece Süheyb değildi. Allah yolunda mallarını ve canlarını feda etmekte bir an bile tereddüt göstermeyen, bu uğurda yurtlarını ve sahip oldukları her şeyi geride bırakıp Allah'ın Resûlü ile birlikte hicret eden bütün ashâb bu müjde ile şerefleniyordu.

Allah ve O'nun Sevgili Peygamberi için yapılan "Hicret"[3] dinlerini yaşama imkânı bulamayan Müslümanların sahip oldukları her şeyi bu uğurda terk ettikleri destanın adıdır. Hicret, Allah ve Resûlü'ne teslimiyetin son noktasıdır. Hicret, zulümden kaçış değil bir arayıştır. Hakkı ayakta tutmak için eyleme geçmektir. Bu nedenle hicret Kur'ân-ı Kerîm'de doğrudan imanla ilişkilendirilmiş[4] ve ne kadar faziletli bir eylem olduğu, *"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, onları dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz. Eğer bilirlerse âhiretin mükâfatı elbette daha büyüktür."*[5] gibi âyetlerle müjdelenmiştir.

Muhacirlerin hicret yolculuğu Peygamber Efendimizin peygamberliğinin onuncu yılında Mekke'nin Akabe mevkiinde Medineli altı kişiyle karşılaşmasıyla başlamıştı.[6] Allah Resûlü onlara Kur'an okudu ve Müslüman olmalarını söyledi. Onlar da bu daveti kabul etti. Ertesi yıl ve daha sonraki yıl Medineli Müslümanlarla aynı yerde buluştu. Medineliler Resûl-i Ekrem'in ve etrafındakilerin zor durumda olduğunu görünce, onları memleketlerine davet ettiler ve Medine'ye hicret ettikleri takdirde kendilerini düşmanlarına karşı canları gibi koruyacaklarına söz verdiler.[7]

Mekkeli Müslümanlar dinlerini gereği gibi yaşayabilmek için evlerini, işlerini ve hayata dair her şeylerini geride bırakarak Medine'ye hicret ettiler. Mekke'den ayrılırken çıktıkları kutlu yolculuk, muhacirleri cennetin kapılarına kadar götürmeye yeterdi. Zira yurtlarını ve bütün mallarını bırakarak çıktıkları bu yolculuk, eşi görülmemiş bir fedakârlığın ürünüydü. Allah (cc), çok zor bir eylem olan hicretin,[8] bütün zorluklarına rağmen gösterilen bu fedakârlığın karşılığını şöyle müjdelemişti: "...

[2] Bakara, 2/207; ST3/226 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 226-230.
[3] B54 Buhârî, Îmân, 41; M4927 Müslim, İmâre, 155.
[4] Enfâl, 8/72.
[5] Nahl, 16/41.
[6] HS2/276 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 276-277.
[7] HS2/290 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 290.
[8] B6165 Buhârî, Edeb, 95; M4832 Müslim, İmâre, 87.

Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşanlar ve öldürülenlerin de andolsun, günahlarını elbette örteceğim. Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır."[9]

"Erkeklerden, kadınlardan, çocuklardan (gerçekten) âciz olup hiçbir çareye gücü yetmeyen ve (hicret için) bir yol bulamayanlar müstesna (onlar cehennemlik değillerdir)."[10] âyeti inince güçsüz sayılan bu kişilerin hicret edemedikleri için sorumlu tutulmayacakları anlaşılmıştı. Ancak müminlerden böyle şerefli bir makama kavuşmayı cân-ı gönülden arzu edenler vardı. Hasta olmalarına rağmen onca zorluğu göze alıp Resûlullah'ın peşinden Medine'ye hicret etmek, onlar için canlarından daha önemliydi. Bu müminlerden birisi de Benî Leysli bir sahâbî olan Damra b. Îs (ya da Îs b. Damra) idi. Hasta olan bu sahâbî zengindi. Hastalığı dışında hicret için bütün imkânlara sahipti. Bu nedenle hicret etmek istediğini söyledi. Yakınları, hasta olduğu için onu bir yatağa yatırıp taşıyarak Medine'ye doğru yola çıktılar. Ancak Ten'îm'e ulaştıklarında Damra'nın durumu ağırlaştı ve Allah yolunda hicret etmek için büyük bir iştiyak taşıyan bu sahâbî orada vefat etti. *"Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah da çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."*[11] âyeti canını hiçe sayarak sırf Allah için yollara düşen Damra'ya fedakârlığının karşılığını müjdeliyordu.[12]

Muhacirler şehirlerine ulaştığında Medineli Müslümanlar muhacir kardeşlerini evlerinde misafir ettiler ve tüm imkânlarını onların önüne serdiler. Allah Teâlâ Medineli Müslümanlara bu fedakârlıkları sebebiyle yardımcılar anlamında "ensar" adını verdi.[13]

Ensar, Hendek Savaşı'na hazırlık için toprak kazıp taşırken şöyle diyorlardı: "Biz, Muhammed'e şöyle biat eden kimseleriz; yaşadığımız müddetçe daima cihad edeceğiz!" Peygamber (sav) onlara cevap olarak şöyle seslendi: *"Allah'ım, gerçek hayat sadece âhiret! Sen ensara ve muhacirlere ikram et!"*[14]

Muhacirler, Medine'ye geldiklerinde, yaşadıkları hasretin yanı sıra Medine'nin havasına da uzun süre alışamamış, ağır biçimde hastalanmışlardı. Hz. Âişe, babası Hz. Ebû Bekir'in ve Bilâl-i Habeşî'nin yüksek ateşin yanında ve Mekke'nin de hasretiyle muzdarip hâllerini görünce durumu Allah Resûlü'ne (sav) bildirmiş, bunun üzerine o da şöyle dua etmişti: *"Allah'ım! Mekke'yi sevdiğimiz gibi ya da ondan daha fazla bize Medine'yi sevdir.*

[9] Âl-i İmrân, 3/195.
[10] Nisâ, 4/98.
[11] Nisâ, 4/100.
[12] BS18259 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 27; Hİ3/491 İbn Hacer, *İsâbe*, III, 491.
[13] Tevbe, 9/100; B3776 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 1.
[14] B3796 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 9.

Allah'ım! Ölçü ve tartımıza bereket ihsan eyle. (Medine'nin suyunu ve havasını) bizim için ıslah et...!"[15]

Resûl-i Ekrem Efendimiz Medine'de Müslümanları birbirine gönülden bağlamak için her muhaciri ensardan biriyle kardeş ilân etti.[16] Meselâ, Hz. Ebû Bekir'i Hârice b. Züheyr ile, Hz. Ömer'i İtbân b. Mâlik ile, Hz. Osman'ı Evs b. Sâbit ile kardeş yaptı.[17] Ev sahibi durumunda olan ensar, bu kardeşliği o kadar önemsedi ki Resûlullah'a başvurarak hurmalıklarını muhacir kardeşleriyle kendi aralarında paylaştırmasını istediler. Allah'ın Resûlü böyle bir fedakârlık yerine hurmalıkların bakımını muhacirlerin üstlenmesi şartıyla ürünlerini onlarla paylaşmalarını uygun buldu.[18]

Medine'nin en zenginlerinden olan Sa'd b. Rebî' muhacir kardeşi Abdurrahman b. Avf'a mal varlığının yarısını kendisiyle paylaşmayı teklif etti. Bu üstün fedakârlığı sebebiyle ona teşekkür eden İbn Avf teklifi kabul etmedi, ticaret yaparak geçimini temin etmek üzere Kaynukâ pazarının yolunu tuttu.[19] *"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) vârisler belirledik."*[20] âyeti nazil olana kadar muhacirler ensara akrabalarından önce mirasçı kılınırdı.[21] Hayber Gazvesi'nde elde edilen araziler muhacirlere verilince, onlar da toprak sahibi oldu. Böylece ensar ile yaptıkları ortaklık anlaşması da sona erdi.[22]

Ensarın yaptığı fedakârlıktan son derece memnun olan ve pek duygulanan muhacirler, bir gün Peygamber Efendimize bir endişelerini söylediler. Ensarın benzersiz yardımları dolayısıyla bütün sevapları alıp götüreceklerinden, kendilerine hiç sevap bırakmayacaklarından korktuklarını dile getirdiler. O zaman Resûl-i Ekrem, ensar için Allah'a dua ettikleri ve onları takdir edip övdükleri sürece onlara karşı görevlerini yapmış olacaklarını bildirdi.[23]

Medineli Müslümanların muhacir kardeşlerine yaptıkları fedakârlık saymakla bitmez. Bir gün ensardan biri, Resûl-i Ekrem'in misafir edilmesini istediği fakir bir muhaciri alıp evine götürmüştü. Evinde ise sadece çocuklarına yetecek kadar yiyecek vardı. Hanımıyla el birliği ederek çocukları avutup uyuttular; evdeki o azıcık yemeği misafirlerine ikram ettiler. Hatta bir bahaneyle lambayı da söndürerek misafirle birlikte yemek yiyormuş gibi yaptılar. Karı koca o gece çocukları gibi aç yattılar. Bu olay üzerine Allah Teâlâ, ensarın fedakârlığını şöyle anlattı: *"Daha önce kendilerine bir yurt edinmiş ve imanı benliklerine sindirmiş olanlar, kendilerine hicret edenlere muhabbet beslerler; onlara verilenlerden dolayı gönüllerinde*

[15] B1889 Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 12; B5654 Buhârî, Merdâ, 8.
[16] B2294 Buhârî, Kefâlet, 2; M6464 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 205.
[17] HS3/37 İbn Hişâm, *Sîret*, III, 37.
[18] B2325 Buhârî, Müzâraa, 5.
[19] B2048 Buhârî, Büyû' 1.
[20] Nisâ, 4/33.
[21] B2292 Buhârî, Kefâlet, 2; D2922 Ebû Dâvûd, Ferâiz, 16.
[22] B2630 Buhârî, Hibe, 35; M4603 Müslim, Cihâd ve siyer, 70.
[23] D4812 Ebû Dâvûd, Edeb, 11; T2487 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 44.

bir sıkıntı duymazlar; hatta kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin hırsından korunmuşsa işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."[24]

Resûl-i Ekrem, ensarın muhacir kardeşlerini sevgiyle kucaklamasını ve her şeylerini onlarla paylaşmasını hiç unutmadı. Bu sebeple *"Ensarı sevmek imanın alâmetidir; onlara karşı nefret beslemek ise münafıklığın alâmetidir."* buyurdu.[25] Allah'a ve âhiret gününe iman eden hiç kimsenin onlara nefret duymayacağını,[26] onları seveni Cenâb-ı Hakk'ın da seveceğini, onlara nefret besleyene ise Allah'ın da buğzedeceğini bildirdi.[27]

Bir defasında Peygamber Efendimiz bir düğünden gelmekte olan ensar çocuklarıyla hanımlarını görünce ayağa kalktı ve onlara iki defa, *"Allah'ım! Sizler benim en sevdiğim insanlardansınız."* buyurdu.[28] Bir başka sefer ensardan bir hanım bazı ihtiyaçlarını bildirmek için çocuklarıyla birlikte geldiğinde Allah Resûlü onlara, *"Siz, insanlar arasında en çok sevdiklerimsiniz."* buyurdu.[29] Kimi zaman ensara olan muhabbetini yeminle bile dile getirmişti.[30]

Allah Resûlü Huneyn Gazvesi'nde elde edilen ganimetleri, gönüllerini İslâm'a ısındırmak için yeni Müslüman olan bazı Kureyşlilere dağıtmıştı. Bunu gören bazı ensar gençleri, Resûl-i Ekrem'in Kureyşlileri daha üstün tuttuğu için ensara bir şey vermediğini zannetti. Durumu öğrenen Hz. Peygamber (sav) onları bir çadırda topladı ve başkaları evlerine dünya malıyla dönerken kendilerinin Resûlullah ile dönmelerinden razı olup olmadıklarını sordu.[31] Ardından şunları söyledi: *"Eğer hicret olmasaydı elbette ben ensardan bir kimse olurdum. Eğer insanlar bir vadi veya dağ yolunu tutsalar muhakkak ben ensarın vadisini yahut dağ yolunu tutardım."*[32]

Mekke'yi fethettiğinde de Kureyş'ten intikam almayıp onları affetmesi, Ebû Süfyân'ın evine sığınanlarla evlerine girip kapılarını kapatanların güvende olduğunu ilân etmesi, ensarda Hz. Peygamber'in ana yurdu Mekke'ye yerleşeceği endişesini uyandırmıştı. Resûlullah'ın, doğduğu şehre ve yakınlarına karşı müsamahakâr davrandığı konuşulmaya başlanmıştı. Bunun üzerine Allah Resûlü onlara, *"Ey ensar topluluğu!"* diye seslendi. "Buyur yâ Resûlallah!" dediler. *"Siz böyle demişsiniz. Bir insan kendi memleketini sever."* buyuran Peygamberimize "Evet, böyledir." cevabını verdiler. Resûlullah, *"Hayır, ben Allah'ın kulu ve resûlüyüm, ben Allah'a ve size hicret ettim. Hayatım da sizinle, ölümüm de sizinle olacak."* buyurmuştu. Onun bu sözlerini duyunca ağlaşan sahâbe, "Vallahi biz bunu, sadece

[24] Haşr, 59/9; B3798 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 10.
[25] M236 Müslim, Îmân, 128; B17 Buhârî, Îmân, 10.
[26] M238 Müslim, Îmân, 130.
[27] B3783 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 4; M237 Müslim, Îmân, 129.
[28] M6417 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 174; B5180 Buhârî, Nikâh, 76.
[29] B6645 Buhârî, Eymân ve nüzûr, 3.
[30] B3785 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 5; M6418 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 175.
[31] B3147 Buhârî, Farzu'l-humus, 19; M2436 Müslim, Zekât, 132.
[32] B7245 Buhârî, Temennî, 9; M2446 Müslim, Zekât, 139.

Allah'ı ve Resûlü'nü kıskanıp paylaşamadığımızdan dolayı söyledik." demişler, Hz. Peygamber bu mazereti, *"Allah ve Resûlü sizi tasdik ediyor ve mazur görüyor."* diye cevaplamıştı.[33]

Allah'ın Sevgili Elçisi son günlerinde ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Onun vefat edeceğini anlayan ensar grup grup toplanarak ağlamaya başlamıştı. Peygamber Efendimiz bunu duyunca, ashâbına hitaben bir konuşma yaptı. Bu konuşmada ensarın kendi üzerine düşen görevi hakkıyla ifa ettiğini, bunun karşılığında onlara iyilik etmenin ve kötülüklerini affetmenin Müslümanların bir görevi olduğunu hatırlattı.[34] Medine'de ensarın gittikçe azalacağını, buna karşılık başkalarının çoğalacağını haber verdi ve yönetime gelecek kimselerin ensara iyi davranmasını, onların iyilerini hoş karşılayıp kötülerini bağışlamasını tavsiye etti.[35]

Resûlullah Efendimiz, muhtelif vesilelerle ve ensarın arzusu üzerine onların oğullarının ve torunlarının da kendilerinin izinden giden hayırlı birer Müslüman olmaları için dua etmişti.[36]

Bir defasında ensar mahallelerini/kabilelerini fazilet bakımından sıralarken onların en faziletlisinin Neccâroğulları, Abdüleşheloğulları, Hârisoğulları ve Sâideoğulları olduğunu söyledi. Esasen ensarın yaşadığı her yerin hayırlı olduğunu belirtti.[37]

Peygamber Efendimiz hem Mescid-i Nebevî'yi yaparken hem de Hendek Gazvesi için hendek kazarken muhacirlerin ve ensarın canla başla çalıştıklarını görünce, *"Allah'ım! Gerçek hayır, ancak âhiret hayrı. O hâlde bağışla muhacir ve ensarı."* diye onlara dua etti.[38] Ayrıca ensarın ürünlerinin bereketlenmesi için de Cenâb-ı Hakk'a niyazda bulundu.[39]

Ensarın muhacir kardeşlerine olan hizmeti göz yaşartacak nitelikteydi. Nitekim Yemen'deki Becîle kabilesinin reisi olduğu hâlde hicretin onuncu yılında yüz elli hemşehrisiyle birlikte her şeyi geride bırakarak Medine'ye gelen Cerîr b. Abdullah,[40] ensarın Resûlullah'a hizmetine hayran kalmıştı. Cerîr, bir yolculuk sırasında, kendisinden yaşça pek küçük olan Enes b. Mâlik'e hizmet etmeye başlayınca Enes pek mahcup oldu. Cerîr ona bu davranışının gerekçesini şöyle anlattı: *"Ensarın Resûlullah'a (sav) nasıl davrandığını gördüm ve kendi kendime şayet ensardan biriyle arkadaşlık edersem onun hizmetinde bulunacağıma dair yemin ettim."*[41]

Ensarın sadece erkekleri değil kadınları da yiğit ve fedakâr insanlardı. Peygamber Efendimiz savaşa giderken Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym başta olmak üzere diğer ensar hanımları da onunla birlikte savaşa katılırdı.[42]

[33] M4622 Müslim, Cihâd ve siyer, 84.
[34] B3799 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 11.
[35] B927 Buhârî, Cum'a, 29.
[36] B3787 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 6; M6414 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 172.
[37] B5300 Buhârî, Talâk, 25; M6421 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 177.
[38] B7201 Buhârî, Ahkâm 43; İM742 İbn Mâce, Mesâcid, 3.
[39] B6363 Buhârî, Deavât 36; M3321 Müslim, Hac, 462.
[40] ST1/347 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 347.
[41] M6428 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 181.
[42] M4682 Müslim, Cihâd ve siyer, 135; D2531 Ebû Dâvûd, Cihâd, 32.

Öte yandan ensar hanımları dindarlıkları dolayısıyla da Resûlullah'ın takdirini ve övgüsünü kazanmışlardı. Hz. Âişe de utanma duygusunun onları dinlerini öğrenmekten alıkoymadığını, her şeyi Resûlullah'a sorup öğrenmelerine hayran kaldığını söylemişti.[43]

Peygamber Efendimiz ensarın meşru zevk ve âdetlerini de önemserdi. Bir defasında Hz. Âişe bir hanımın ensardan bir adamla evlenmesine vesile olmuş, düğün sırasında Resûl-i Ekrem, *"Âişe! Sizin eğlenceniz yok mu? Oyun ve eğlence ensarın hoşuna gider."* diye sormuştu.[44]

Peygamber Efendimiz, her şeylerini Allah ve Resûlü uğrunda terk edip Allah'ın Elçisi'nin etrafında toplanan ve hizmet için ondan emir bekleyen muhacirlere de pek değer verir, onların kendi yanından ayrılmasını hiç istemezdi. Onlara her zaman ihtiyaç duyduğunu kendilerine hissettirirdi. Mekke fethedilene kadar bu böyle devam etti. Hac ve umre için Mekke'ye gittiklerinde bile, görevlerini tamamladıktan sonra orada ancak üç gün kalabileceklerini söylemişti.[45] Hz. Ömer de kendisinden sonra yapılacak halife seçiminde ilk muhacirleri tavsiye etmiş, onların haklarına riayet edilmesini, kendilerine saygı gösterilmesini öğütlemişti.[46]

Hicretin, bu kutlu yolculuğun sembolleşen isimleri olan muhacir ve ensar, bütün çağlara örnek oldular. Hz Peygamber, *"Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların selâmette olduğu (zarar görmediği) kişidir. Muhacir ise Allah'ın yasakladıklarını terk eden kimsedir."*[47] buyurmuştu. Zira hicretle ruhları yeşertecek öncüler ancak kendi içlerinde günahlardan sevaplara; mâlâyânîden Allah rızasına yelken açıp hicret edebildikleri oranda diğer insanlara örnek olabilirlerdi. Gittikleri yerleri yeşertmeleri kendi ruh ve gönül dünyalarında her şeyi bir yana bırakıp Allah ve Resûlü'ne hicret etmeleri ile mümkün olabilecekti. Nitekim ensar ve muhacir böyle yapmıştı. Allah Resûlü'nün önderliğinde şirk bataklığını terk edip Allah'a doğru yola çıkmışlardı. Böylece Allah ve Resûlü'nün adını duyurmak için yollara düşen günümüz muhacirlerine, Allah uğruna hicretin önce kalplerde gerçekleşmesi sonra da mekânlara taşınması gerektiğini bu kutlu nesil öğretti... Ensarın muhacirlere sahip çıktığı gibi günümüz muhacirlerine sahip çıkmak ise ancak kendisine ensarı örnek alan büyük gönüllere nasip olabilecekti...

[43] M750 Müslim, Hayız, 61; D316 Ebû Dâvûd, Tahâret, 120.
[44] B5162 Buhârî, Nikâh, 64.
[45] B3933 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr,47.
[46] B1392 Buhârî, Cenâiz, 96.
[47] B10 Buhârî, Îmân, 4.

SUFFE ASHÂBI
İLME ADANANLAR

عَنْ علِيٍّ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ :
"لَا أُعْطِيكُمْ وَأَدَعُ أَهْلَ الصُّفَّةِ تَلوَّى بُطُونُهُمْ مِنَ الْجُوعِ."

Hz. Ali'nin naklettiğine göre, (Allah Resûlü'nün kızı Hz. Fâtıma, ev işlerinde kendisine yardımcı olacak bir hizmetçi istediği zaman) Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Ben size ihsanda bulunup da Suffe Ehli'ni iki büklüm olmuş, kıvranır vaziyette açlığa terk edemem."
(HM596 İbn Hanbel, I, 80; HM838 İbn Hanbel, I, 107)

حَدَّثَنَا مُجَاهِدٌ: أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ يَقُولُ: ...إِذَا أَتَتْهُ صَدَقَةٌ بَعَثَ بِهَا إِلَيْهِمْ وَلَمْ يَتَنَاوَلْ مِنْهَا شَيْئًا، وَإِذَا أَتَتْهُ هَدِيَّةٌ أَرْسَلَ إِلَيْهِمْ فَأَصَابَ مِنْهَا وَأَشْرَكَهُمْ فِيهَا...

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ أَهْلُ الصُّفَّةِ أَضْيَافَ أَهْلِ الْإِسْلَامِ لَا يَأْوُونَ عَلَى أَهْلٍ وَلَا مَالٍ...

Mücâhid'den nakledildiğine göre, Ebû Hüreyre şöyle derdi... "(Allah Resûlü), kendisine zekât malı geldiğinde ondan hiçbir şey almaz, onu (doğruca) Suffe Ehli'ne gönderirdi. Hediye geldiğinde ise onlara gönderir, kendisi de bu hediyeden alır, Suffe'dekileri hediyeye ortak ederdi..."

(B6452 Buhârî, Rikâk, 17)

Ebû Hüreyre anlatıyor: "Suffe Ehli, İslâm Ehli'nin (Müslümanların) misafirleriydi. Onların ne aileleri ne de malları vardı..."

(T2477 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 36; B6452 Buhârî, Rikâk, 17)

Allah Resûlü'nün genç sahâbîlerinden Ebû Saîd el-Hudrî... Küçüklüğünden beri Allah Resûlü'yle birlikte olan, ondan her duyduğunu zihnine nakşederek en çok hadis rivayet eden sahâbîler arasına giren güzide insan... Ve onun için vazgeçilmez olan ilim meclisleri... Ebû Saîd, yine bir Medine akşamında muhacirlerin fakirleriyle birlikte bir mecliste oturuyordu. Topluluktaki insanların fakirlikleri kıyafetlerine yansımıştı. Öyle ki onların bir kısmı vücudunun tamamını örtecek bir elbiseye sahip olmadıkları için arkadaşlarının arkalarına gizlenmeye çalışıyorlardı. Orada bulunan bir başka kişi de onlara Kur'an okuyordu. Derken, Allah Resûlü çıkageldi ve yanlarına durdu. Bunun üzerine Kur'an okuyan kişi sustu. Resûlullah, onlara selâm verdi, sonra da *"Ne yapıyorsunuz?"* diye sordu. Oradakiler, "Yâ Resûlallah, o bize Kur'an okuyor, biz de Allah'ın Kitabı'nı dinliyoruz." dediler. Şahit olduğu bu mütevazı ve samimi manzara karşısında Allah Resûlü'nün mübarek dudaklarından şu sözler dökülüverdi: *"Ümmetim arasında, kendileriyle birlikte sabretmem emredilen kimseleri yaratan Allah'a hamdolsun!"* Daha sonra da onların hepsine yakın olabilmek için halkalarının tam ortasına oturarak onlara katıldı.[1]

İşte Allah Resûlü'ne bu kadar yakın olma şerefine eren ve onun güzel sözlerine mazhar olan bu ilim ehli "fakir muhacirler", İslâm'ın ilk eğitim ocağı olan "Suffe"nin seçkin talebelerinden idiler.

Suffe Ehli, Mescid-i Nebevî'de, Hz. Peygamber'in mescidinde ikamet etmekteydi. Medine'ye hicret edildiğinde, Mescid-i Nebevî inşa edilirken mescidin kuzey tarafına Suffe (sofa, gölgelik) denilen kapalı bir mekân yapılmış, üzeri de hurma dallarıyla örtülmüştü.[2] Çok amaçlı kullanılan mescidin Suffe kısmında yatılı talebeler kalıyordu. Bu şekilde, İslâm'ın ilk eğitim ve öğretim yuvasının temelleri atılmıştı. Burada kalan ve eğitim öğretim faaliyetlerine katılan sahâbe-i kirâma "Suffe Ehli" ya da "Suffe Ashâbı" denildi.

Mekke'de evini barkını ve bütün mal varlığını bırakarak şehirlerine hicret eden Müslümanlara Medine'nin yerlisi olan ensar, maddî ve manevî yönden sahip çıkarak yardımcı olmuşlardı. Daha sonraları hicret edip he-

[1] D3666 Ebû Dâvûd, İlim, 13.
[2] SY6/120 Muhammed b. Yûsuf, *Sübülü'l-hedy*, VI, 120.

nüz yeri ve yurdu olmayan sahâbîler de Mescid-i Nebevî'nin Suffe kısmında misafir edilmişlerdi. Maddî durumları yerinde olan ensar, Suffe'nin ihtiyaçlarıyla ilgilenir, hurmalıkları olan sahâbîler mescide onlar için hurma getirirlerdi.[3] Bundan başka Suffe'de sadece talebeler değil aynı zamanda Peygamber Efendimizi görmek için gelen ve kalacak başka yeri olmayan misafirler de kalırdı. Suffe Ehli, gündüzleri mescitte ilim ve ibadetle meşgul oluyorlar, Suffe'yi yatakhane ve ilmî müzakere yeri olarak kullanıyorlardı. Zamanlarının çoğunu Resûl-i Ekrem'in huzurunda geçiren bu kutlu zümre, ondan hep feyiz alıyordu.[4]

Suffe'de her yaşta insan mevcuttu. Sürekli orada kalanlar olduğu gibi geçici olarak gelip kalanlar da bulunmakta idi. Ebû Hüreyre, Ebû Zer, Vâsile b. Eska', İrbâz b. Sâriye, Ukbe b. Âmir gibi sahâbîler Suffe'nin müdavimlerindendi.[5] İlme ve Hz. Peygamber'in yanında bulunmaya düşkünlüğünden dolayı Hz. Ömer'in oğlu Abdullah ise Suffe'de kalmayı ve Resûlullah'ın (sav) yanında bulunmayı, baba evine tercih etmişti.[6] Bu sayede Kur'an'ı, İslâm'ın esaslarını ve hadisleri daha fazla öğrenme imkânı bulmuştu. Suffe'de bulunanların kalma sürelerinin değişiklik arz etmesi dolayısıyla burada yetişenlerin sayıları hakkında kesin bir rakam vermek mümkün değildir.

Suffe Ashâbı, maddî yönden fakir kimselerdi ama zühd, takva, ilim ve marifet ehli idiler. Geceleri sabaha kadar ilimle meşgul olur veya namaz kılarlardı.[7] Gündüz hem kendi ihtiyaçlarını hem de mescidin ihtiyaçlarını gidermek için elden geldiğince çaba sarf ederler; su taşırlar, odun toplayıp satarlar ve Suffe'de yaşayanlar için yiyecek satın alırlardı.[8]

Onlar insanlığın en nasipli talebeleri idiler. Zira Suffe, İslâm'ın ilk yatılı eğitim ve öğretim okuluydu. Peygamber Efendimiz (sav) Suffe Ashâbı'nı ahlâk ve davranış açısından hem eğitiyor hem de onlara gerekli bilgileri öğretiyordu. Hatalarını gördüğü zaman onları ikaz ediyor,[9] güzel hasletlerini de övüyordu. Onları güzel ahlâk kazanmaya, iyi davranışlar sergilemeye ve salih ameller işlemeye teşvik ediyordu.[10]

Allah Resûlü'nün en yakınında bulunan, zamanlarının çoğunu onunla birlikte geçiren bu talebeler, bizzat Resûlullah tarafından eğitilmiş ve onun teşvikiyle ilme her şeyden çok değer vermişlerdi. Bu durumu Suffe Ehli'nden Ukbe b. Âmir el-Cühenî şöyle nakletmektedir: "Biz Suffe'de iken Resûlullah (sav) yanımıza çıkageldi ve *'Hanginiz sabahleyin Buthân veya Akîk'a gidip Allah'a (karşı) günah işlemeden ve akrabalık bağlarını kesmeden*

[3] T2987 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 2.
[4] ST1/255 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 255.
[5] M1873 Müslim, Müsâfirîn, 251; HM16102 İbn Hanbel, III, 490; HM17288 İbn Hanbel, IV, 128; ST1/255 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 256.
[6] M6370 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 140.
[7] B3064 Buhârî, Cihâd, 184; HM12429 İbn Hanbel, III, 137.
[8] M4917 Müslim, İmâre, 147.
[9] D5040 Ebû Dâvûd, Edeb, 94; D4014 Ebû Dâvûd, Hammâm, 1.
[10] B631 Buhârî, Ezân, 18.

iri hörgüçlü, gösterişli iki deve almak ister?' buyurdu. Oradakiler, 'Hepimiz yâ Resûlallah.' dediler. Efendimiz, *'Vallahi birinizin her gün sabahleyin mescide gidip Allah'ın Kitabı'ndan iki âyet öğrenmesi, onun için iki deveden daha hayırlıdır. Eğer üç âyet öğrenirse üç deveden hayırlıdır. Dört âyet öğrenirse onun için dört deveden hayırlıdır. (Okunacak her âyet) kendi sayısınca deveden daha hayırlıdır.'* buyurdu."[11]

Mütevazı fakat feyizli bir hayat yaşayan Suffe Ehli'nin güzide sahâbîleri, esasında bir irfan ordusu idiler. Bütün mesailerini Kur'an ve hadis (sünnet) başta olmak üzere İslâm'ın esaslarını öğrenmeye hasretmişlerdi. Peygamber Efendimizin tespit ettiği muallimler onlara Kur'an okumayı ve yazı yazmayı öğretiyordu. Suffe Ashâbı'ndan olan Ubâde b. Sâmit ile Abdullah b. Saîd b. Âs suffedeki talebelere okuma, yazma ve dinî bilgiler konusunda ders veriyorlardı.[12] Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Kâ'b, Muâz b. Cebel ve Ebû Huzeyfe'nin azatlı kölesi Sâlim, Allah Resûlü'nün kendilerinden Kur'an öğrenilmesini tavsiye ettiği isimler arasında bulunuyorlardı.[13]

Suffe'de "kurrâ" adıyla anılan Kur'an talebelerinin[14] yanı sıra, Peygamberimizin (sav) sözleriyle meşgul olarak onları ezberleyen sahâbîler de bulunmaktaydı. Ashâb arasında en çok hadis ezberleyerek rivayet edenler de Suffe'de yetişmiş veya Suffe Ashâbı'yla içli dışlı yaşamış olan sahâbîlerdi. Onlar, Resûlullah (sav) ile birlikte olma fırsatını iyi değerlendirdikleri için çok sayıda hadis öğrenip nakletmişlerdi. Bu hususu Suffe'nin baş talebelerinden biri olan Ebû Hüreyre (ra) şöyle ifade etmektedir: "Siz benim Resûlullah'tan çok hadis rivayet etmemi yadırgıyorsunuz. Allah şahidimdir; ben (Suffe Ehli'nden) fakir bir kimse idim. Muhacir kardeşlerimizi çarşıdaki alışverişleri, ensar kardeşlerimizi de kendi ürünlerini yetiştirme çabası meşgul ederken ben karın tokluğuna Resûlullah (sav) ile beraber bulunur, onun yanından hiç ayrılmazdım."[15]

Ebû Hüreyre'nin hadis ilmindeki derinliği bazı insanların dikkatini çekmiş ve bir defasında Talha b. Ubeydullah'a gelerek şöyle demişlerdi: "Ey Ebû Muhammed, şu Yemenli Ebû Hüreyre, Resûlullah'ın hadisleri hususunda sizden daha mı bilgili, yoksa Peygamber'in (sav) söylemediği şeyleri mi söylüyor ki sizlerden işitmediğimiz hadisleri ondan işitiyoruz?" Talha (ra) şöyle cevap verdi: "Gerçek şu ki o bizim işitmediğimiz şeyleri işitmiştir. Bundan kuşkumuz yok. Çünkü o, malı mülkü olmayan fakir bir kimse idi. Resûlullah'ın (sav) misafiri olarak (Suffeliler arasında) bulunuyordu. Hz. Peygamber'den (sav) hiç ayrılmıyordu. Biz ise ev, bark ve servet

[11] M1873 Müslim, Müsâfirîn, 251.
[12] D3416 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 36; EÜ3/263 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3, 263.
[13] B4999 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 8; B3760 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 27.
[14] B3064 Buhârî, Cihâd, 184.
[15] B7354 Buhârî, İ'tisâm, 22.

sahibi kimselerdik. Resûlullah'ın (sav) yanına ancak sabah ve akşam vaktinde gelebiliyorduk. Doğrusu Ebû Hüreyre'nin bizim duymadığımız şeyleri duyması konusunda hiç şüphe etmiyoruz. Değil Ebû Hüreyre, hayır sahibi hiçbir kimsenin Resûlullah'ın (sav) söylemediği bir şeyi yalan yere onun sözü imiş gibi söylediğine rastlamadık."[16]

Peygamberimiz (sav) Suffe'de yetişen sahâbîleri, bilgi ve kabiliyetlerine göre çeşitli hizmetlerde istihdam ediyordu. Yeni Müslüman olan kabilelere Kur'an ve diğer dinî bilgileri öğretmek, onları İslâmî yönden eğitmek için Ehli Suffe'den seçtiği muallim ve mürşitleri görevlendiriyordu. Resûlullah'ın yetiştirdiği ve gönderdiği bu muallimlerin pusuya düşürülerek şehit edildiği de oluyordu. Nitekim Müslüman olduklarını söyleyerek Allah Resûlü'nden kendilerini eğitecek kimseler isteyen Ri'l, Zekvân, Usayye ve Lihyânoğulları kabilelerine Suffe Ashâbı'ndan kurrâ denilen ve çoğunluğunu ensarın gençlerinin oluşturduğu yetmiş kişi gönderilmiş, ancak bu kimseler Bi'r-i Maûne'de pusuya düşürülmüş ve şehit edilmişlerdi. Resûlullah (sav) bu hadiseden haberdar olunca çok üzülmüş ve bu elim olaya sebep olanlara günlerce beddua etmişti.[17]

Suffe Ashâbı ilme son derece düşkündü. Dünyevî meşgaleleri de olmadığı için zamanlarının çoğunu ilmî müzakerelere ve Peygamberimizle beraber olmaya ayırıyorlardı. Belki de Peygamberimiz (sav), böyle bir imkânın doğması için onların ihtiyaçlarını gidermeye bu kadar ihtimam gösteriyordu. Nitekim o, kendi aile fertleri gibi Suffe Ehli'nin ihtiyaçlarıyla da ilgileniyordu. Hatta bir defasında kızı Fâtıma, ev işlerinin çokluğundan yorgun düştüğünü ifade ederek Beytülmâl'in gelirleriyle kendilerine bir hizmetçi alınması talebinde bulunmuş, Peygamberimiz (sav) de onun bu talebini kabul etmemişti. Gerekçesini ise şu şekilde izah etmişti: *"Ben size ihsanda bulunup da Suffe Ehli'ni iki büklüm olmuş kıvranır vaziyette açlığa terk edemem."*[18]

Allah Resûlü, Suffe Ehli'ne yakından ilgi ve sevgi göstermiş, onların geçim ve ihtiyaçlarıyla da bizzat kendisi ilgilenmişti. Hz. Peygamber (sav), Beytülmâl'e ve kendisine gelen malların büyük bir kısmını Suffe Ashâbı'na ayırırdı. Kendisine zekât malı geldiğinde ondan hiçbir şey almaz, onu doğruca Suffe Ehli'ne yönlendirirdi. Hediye geldiğinde ise onlara gönderir, kendisi de bu hediyeden alır, onları hediyeye ortak ederdi.[19] Çünkü o, sadaka yemez, hediyeyi kabul ederdi.[20] Bununla birlikte Suffe Ehli'ne zekât ve sadakalardan pay ayrılması hususunda şu âyet nazil olmuştu: *"Sadaka-*

16 T3837 Tirmizî, Menâkıb, 46.
17 B3064 Buhârî, Cihâd, 184.
18 HM596 İbn Hanbel, I, 80; HM838 İbn Hanbel, I, 107.
19 B6452 Buhârî, Rikâk, 17; T2477 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 36.
20 M2491 Müslim, Zekât, 175.

lar (zekâtlar), kendilerini Allah yolunda hizmete adamış fakirler içindir ki onlar yeryüzünde dolaşıp hayatlarını kazanmaya fırsat bulamazlar. Onların hâllerini bilmeyen kimse, istemekten çekindikleri için onları zengin sanır. Ey habibim! Sen onları yüzlerinden tanırsın. Yoksa onlar insanlardan ısrarla bir şey istemezler. Siz her ne bağışta bulunursanız şüphesiz Allah onu hakkıyla bilir."[21]

Ne aileleri ne de servetleri olan Suffe talebeleri, Müslümanların konukseverliği ile geçimlerini sürdürüyorlardı.[22] Misafirliklerin en güzeli ise kuşkusuz Allah Resûlü'nün misafiri olmaktı. Nitekim Resûlullah (sav) çoğu zaman Suffe'de kalanlardan bir kısmını kendi hanesine alırdı. Ashâbına da götürebilecekleri kadar misafir almalarını şöyle tavsiye ederdi: *"Yanında iki kişilik yiyeceği olan (onlardan) bir üçüncüsünü; dört kişilik yiyeceği olan bir beşincisini yahut altıncısını alıp götürsün!"*[23] Bu sebeple ne aileleri ne de malları olan Suffe Ashâbı'na "İslâm Ehli'nin (Müslümanların) misafirleri" denilmiştir.[24]

Suffe Ashâbı'nın önde gelenlerinden Ebû Hüreyre (ra), çoğu zaman şiddetli açlık çektiklerini, onların bu hâlini Resûlullah'ın (sav) çok iyi anladığını ve imkân oldukça hâne-i saadetlerine çağırıp neyi varsa kendilerine ikram ettiğini nakletmektedir. Bir defasında Ebû Hüreyre, üç gün bir şey yemediğini, açlıktan baygınlık geçirdiğini, nihayetinde Suffe Ashâbı olarak Resûlullah'ın (sav) hanesine çağırıldıklarını ve tirit yediklerini anlatmıştır.[25] Yine bir gün Resûlullah (sav) açlıktan çaresiz kalan Ebû Hüreyre'nin vaziyetini fark etmiş ve onu alıp hâne-i saadete götürmüştü. Evde ise sadece bir kap süt vardı. Resûlullah (sav) ona Suffe'deki arkadaşlarından kimi görürse çağırmasını emretmişti. Ebû Hüreyre, ilk başta bu sütün sadece kendisinin açlığını giderebilecek kadar az olduğunu düşünmüş ama emre itaat ederek gidip Suffe'deki arkadaşlarını çağırmıştı. Resûlullah (sav) ona, süt kabını alıp arkadaşlarına sırayla vermesini söylemiş, o da birer birer onlara ikram etmişti. Her biri kabı alıp doyuncaya kadar içmiş, sonra da bir diğer arkadaşına vermişti. Suffe Ehli'nin sonuncusu da içtikten sonra kapta kalan az miktardaki sütü Resûlullah'a takdim etmişlerdi. Resûlullah (sav) Ebû Hüreyre'ye bakıp gülümsemiş ve *"Ebû Hüreyre, süt içmeyen ikimiz kaldık; otur sen de iç!"* buyurmuştu. O da oturup içmiş, Resûlullah (sav) kendisine, *"Biraz daha iç!"* diye üç defa tekrarlamıştı. Nihayetinde Ebû Hüreyre, "Seni hak din ile gönderen Allah'a yemin olsun ki içecek yerim kalmadı." demiş, bunun üzerine Resûlullah (sav), Allah'a hamdedip besmele çekerek kalan sütü içmişti.[26] Böylece orada bulunan Suffe Ashâbı hem karınlarını doyurmuş hem de Resûlullah'ın

[21] Bakara, 2/273.
[22] B6452 Buhârî, Rikâk, 17.
[23] B3581 Buhârî, Menâkıb, 25.
[24] T2477 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 36.
[25] Sİ6533 İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 468.
[26] B6452 Buhârî, Rikâk, 17.

(sav) elinden gerçekleşen bir bereket mucizesine şahit olmuşlardı.

Suffe Ehli, fakir kimselerdi. Çok defa yiyecek bir şey bulamadıkları gibi giyecekleri de ancak üzerlerini örtecek kadardı. Ebû Hüreyre, Suffe Ashâbı'ndan tanıdığı birçok insanın elbisesinin vücudunun tamamını kapatmaya yetmediğini, bu yüzden namazda avret yerleri görünmesin diye elbiselerini elleriyle topladıklarını nakletmektedir.[27] Bununla birlikte yiyecek sıkıntısı da çeken Suffe Ehli, çoğu zaman açlığını hurma yiyerek yatıştırmaya çalışırdı. Öyle ki onlardan birisi sadece hurma yemekten içinin yandığından yakınmış, Resûlullah da onu ve Suffe Ehli'ni şöyle teselli etmişti: *"Eğer bir parça ekmek ya da et bulsam onu mutlaka size veririm. Sizin bolluk ve berekete ulaşacağınız günler yakındır. Hatta öyle günleri idrak edeceksiniz ki tencerelerle yemeklerin size sabah ve akşam ulaştırıldığını görecek, Kâbe'nin örtüsü gibi kıyafetler giyeceksiniz."*[28] Suffe Ehli'nden kimi zaman açlıktan dolayı bayılıp düşenler olurdu. Hatta bir defasında namaz kılınırken birisi bayılıp düşmüş, taşralı bedevîler de onu deli sanmıştı. Namaz bitince Resûlullah (sav) Suffe Ashâbı'na yönelmiş ve onları şöyle teselli etmişti: *"Eğer Allah katında nelere sahip olduğunuzu bir bilmiş olsaydınız yoksulluğunuzun ve ihtiyacınızın daha da artmasını isterdiniz."*[29]

Allah yoluna kendilerini vakfetmiş bulunan Suffe Ehli'nin güzide sahâbîleri, Sevgili Peygamberimizin yanında daima hazır bulunmuş, onun söz ve fiillerini ezberlerinde muhafaza ederek sonraki nesillere aktarmışlardır. İslâmî esasların, dinî hükümlerin korunmasında ve bütün âleme yayılmasında bu ilim ve fazilet ehlinin hizmet ve gayretlerinin payı büyüktür. Karşılaştıkları türlü sıkıntılara ve imkânsızlıklara rağmen ilim talebinden geri kalmayan bu talebeler, sonraki dönemler için de güzel bir örnek teşkil etmişlerdir. Nitekim camilerin bitişiğindeki mektep, medrese ve külliyelerin hepsi, Resûlullah'ın Mescid-i Nebevî'deki bu uygulamasından esinlenerek yapılmıştır. Hz. Peygamber'in gözetiminde irfan ve ahlâk eğitimi alan Suffe Ehli, Allah'a ve Resûlü'ne olan bağlılıkları, dünya malına karşı müstağni davranmaları sebebiyle hem ilmin hem zühdün hem de takvanın önderleri olmuşlardır.

[27] B442 Buhârî, Salât, 58.
[28] HM16084 İbn Hanbel, III, 488.
[29] T2368 Tirmizî, Zühd, 39.

MÜELLEFE-İ KULÛB
ÖNCE KALPLERİN KAZANILMASI

عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِى أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ... فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : "فَإِنِّى أُعْطِى
رِجَالاً حَدِيثِى عَهْدٍ بِكُفْرٍ أَتَأَلَّفُهُمْ أَفَلاَ تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالأَمْوَالِ وَتَرْجِعُونَ
إِلَى رِحَالِكُمْ بِرَسُولِ اللَّهِ فَوَاللَّهِ! لَمَا تَنْقَلِبُونَ بِهِ خَيْرٌ مِمَّا يَنْقَلِبُونَ بِهِ.

İbn Şihâb'ın, Enes b. Mâlik'ten naklettiğine göre, (Huneyn Savaşı sonrası Hevâzin ganimetleri paylaştırılırken oluşan huzursuzluk üzerine) Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ben küfürden yeni kurtulmuş bazı kimselere onların kalplerini (İslâm'a) ısındırmak için (ganimet mallarından) veriyorum. İnsanlar (aldıkları) mallarla dönerken siz Allah'ın Resûlü ile evlerinize dönmekten razı değil misiniz? Allah'a yemin ederim ki sizin kendisiyle döndüğünüz (Peygamber), onların yanlarına alıp döndüklerinden daha hayırlıdır."*

(M2436 Müslim, Zekât, 132)

عَنْ صفوْانَ بْنِ أُميَّةَ قالَ: أَعْطَانِى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ حُنَيْنٍ وإِنَّه لأَبْغَضُ الْخَلْقِ إِلَيَّ فَمَا زَالَ يُعْطِينِى حَتَّى إِنَّهُ لَأَحَبُّ الْخَلْقِ إِلَيَّ.

عَنْ أنَسٍ قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي النَّبِيَّ ﷺ فَيُسْلِمُ لِشَيْءٍ يُعْطَاهُ مِنَ الدُّنْيَا فَلَا يُمْسِي حَتَّى يَكُونَ الْإِسْلَامُ أَحَبَّ إِلَيْهِ وَأَعَزَّ عَلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا.

Safvân b. Ümeyye şöyle demiştir: "Resûlullah (sav) bana Huneyn günü (ganimet mallarından) verdi. O, insanlar arasında en sevmediğim kimse idi. Fakat bana mal vermeye devam ettikçe sonunda insanlar arasında en sevdiğim kişi hâline geldi."

(T666 Tirmizî, Zekât, 30)

Enes (b. Mâlik) anlatıyor: "Bir kişi Hz. Peygamber'in yanına gelir ve kendisine verilen dünyalık bir şey sebebiyle Müslüman olurdu. Fakat, İslâm kendisi için dünya ve içindekilerden daha değerli olduğu hâlde akşama ererdi."

(HM12073 İbn Hanbel, III, 107)

Hicretin sekizinci yılıydı.[1] Hevâzinlilerle yapılan Huneyn Gazvesi Müslümanların lehine sonuçlanmış ve büyük bir ganimet elde edilmişti. Hz. Peygamber, Tâif kuşatması sonrasında gerekli taksimatı yapmak üzere ganimetlerin toplandığı yer olan Ci'râne'ye geldi.[2] Ganimetlerin beşte birini Beytülmâl hissesi olarak ayırdıktan sonra geri kalanını ashâbı arasında paylaştırdı.[3] Bu arada Allah Resûlü'nün, kalplerini İslâm'a ısındırmak istediği bazı kimselere yüzer deve vermesi, ensardan bir grubun dikkatinden kaçmamış ve "Allah, Resûlullah'a mağfiret eylesin! Kureyş'e veriyor da bizi bırakıyor. Halbuki kılıçlarımızdan hâlâ onların kanı damlıyor." diye serzenişte bulunmuşlardı. Ensarın bu sözleri kısa bir süre sonra Allah Resûlü'nün kulağına gitti ve onlara haber göndererek bir çadırda toplanmalarını istedi. Ensar bir araya gelince Hz. Peygamber, *"Kulağıma gelen sözleriniz ne demek oluyor?"* diye sordu. İçlerinden anlayışlı olanları, "Yâ Resûlallah bizim aklı başında olanlarımız hiçbir şey söylemedi. Fakat yaşları küçük olanlarımız 'Allah, Resûlullah'a mağfiret eylesin! Kureyş'e veriyor da ensarı terk ediyor, halbuki kılıçlarımızdan hâlâ Kureyş'in kanı damlıyor.' dediler." diye cevap verdi. Aslında bu durum ensardan bazı gençlerin, Resûlullah'ın taksimatında gözetmiş olduğu amacın farkına varamadıklarını gösteriyordu. Allah Resûlü, ashâbının yaşadığı tereddüdü şu sözleriyle giderdi: *"Ben küfürden yeni kurtulmuş bazı kimselere onların kalplerini (İslâm'a) ısındırmak için (ganimet mallarından) veriyorum. İnsanlar aldıkları mallarla evlerine dönerken siz Allah'ın Resûlü ile evlerinize dönmekten razı değil misiniz? Allah'a yemin ederim ki sizin kendisiyle döndüğünüz (Peygamber), onların yanlarına alıp döndüklerinden daha hayırlıdır."* Bunun üzerine Hz. Peygamber'in maksadını anlayan ensar, *"Evet yâ Resûlallah! Razıyız."* dediler.[4]

Sevgili Peygamberimizin kendilerine ganimetten pay ayırdığı kimseler, Kur'ân-ı Kerîm'de "müellefe-i kulûb" şeklinde zikredilen, gönülleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimseler idi. Allah tarafından, kendilerine zekât verilebilecek kimseler arasında zikredilen bu gruptan âyette şu şekilde bahsedilmekteydi: *"Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a)*

[1] BS11487 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 87.
[2] B4328 Buhârî, Meğâzî, 57; HS5/129 İbn Hişâm, *Sîret*, V, 129.
[3] N4143 Nesâî, Fey', 38.
[4] M2436 Müslim, Zekât, 132; B3146 Buhârî, Farzu'l-humus, 19.

ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere, yolculara mahsustur. Allah bilendir, hikmet sahibidir."[5]

Müellefe-i kulûba gerek ganimet gibi mallardan gerekse zekâttan pay ayrılmasının o günün şartlarına göre farklı sebepleri bulunmaktaydı. Bu uygulama henüz Müslüman olmamış, İslâm'a yararlı olabileceği düşünülen insanları dine ısındırmak amacıyla veya yeni Müslüman olanları dine alıştırmak maksadıyla gerçekleştirilebildiği gibi İslâm'a kötülüğü dokunabilecek insanların kötülüklerini bertaraf etmek için de kullanılabilmekteydi. Bu uygulama sonucunda kavimlerin lider konumundaki ileri gelenlerinin ve toplumda nüfuz sahibi kimselerin İslâm'a girmesiyle başkalarının Müslüman olması da kolaylaşmıştı. Zaten müellefe-i kulûbun çoğunu yeni fethedilen Mekke'nin ileri gelenleri oluşturuyordu.

Mekke'nin fethiyle birlikte, Arap kabilelerinin çoğu Müslüman olmuştu. Fetih, kavimlerin ileri gelenleri ile beraber tebaalarının da İslâm'a girmelerini sağlamıştı. Daha dün müşriklere ait olan şehir nerdeyse hiç kan dökülmeden, bir anda İslâm'la şereflenmiş insanlarla doluvermişti. Ancak Hz. Peygamber, bu kimselerin kalplerine imanın tam anlamıyla yerleştiğinden henüz emin değildi. Çünkü onlar, kısa bir zaman öncesine kadar İslâm düşmanıydılar ve Müslümanlığı benimsemeleri ashâbınkinden oldukça farklı bir zeminde olmuştu. Bu durumun bilincinde olan Allah Resûlü, Mekke'nin fethinin hemen sonrasında gerçekleşen Huneyn Gazvesi'nde ganimetlerin taksiminde bu insanların lehine davranarak, tebliğ konusunda yeni bir taktik geliştirmiş oluyordu.

İnsanoğlunun mala karşı düşkünlüğünün farkında olan Resûl-i Ekrem, câhiliyeden yeni kurtulan Kureyşlilerin bu zaafından istifade ederek kalplerini tatmin etmeye ve Yüce Yaratan'ın sevgisine giden yolu onlar için kolaylaştırmaya çalışıyordu. Bu nedenle Huneyn'de kazanılan ganimetin büyük bölümünü, hak etmelerine rağmen ensar ve muhacirlerden cihad edenlere değil yeni Müslüman olan bu insanlara dağıtmayı uygun gördü. Böylece onların imanlarını daha da pekiştirmeyi istiyordu. Zira onların ensar ve muhacirlere tercih edilmesi, ashâbın tam olarak idrak edemediği daha büyük bir maslahata dayanıyordu. Lider konumunda olan nüfuz sahibi bu kişilere verilen mallar sayesinde kavimlerinin de kalpleri İslâm'a ısındırılmış oluyordu. Akra' b. Hâbis, Hakîm b. Hizâm, Süheyl b. Amr, Safvân b. Ümeyye, Abbâs b. Mirdâs, Lebîd b. Rebîa, Mâlik b. Avf, Ebû

[5] Tevbe, 9/60.

Süfyân ve oğulları onlardan sadece birkaçı idi.[6] Çoğu Mekke'nin fethi esnasında İslâm'ı kabul eden bu kişilerin hemen hepsi sonunda samimi birer Müslüman oldular.

Allah Resûlü, ticarî kaygılarını her şeyin üstünde tutan bir toplumun üyesi olan, her biri çeşitli sebeplerle Müslümanlığı seçmiş olduğu hâlde henüz imanı gönüllerine tam olarak yerleştirememiş yeni mühtedileri İslâm'a ısındırmak ve onların her türlü kaygılarını gidermek istiyordu. Hz. Peygamber (sav), kalpleri kazanmaya yönelik bu yöntemle Müslümanları güçlü kişilerden gelebilecek muhtemel zararlardan da korumayı amaçlıyordu. Müellefe-i kulûb arasında bulunan Safvân b. Ümeyye'nin yaşadıkları Allah Resûlü'nün bu politikasının ne kadar isabetli olduğunu gözler önüne sermekteydi: Safvân b. Ümeyye, Mekke fethedildiği zaman oradan kaçmış ve Huneyn Savaşı'na da müşrik olarak katılmıştı. Hz. Peygamber kendisinden ödünç silah istemiş o da bunu geri çevirmemişti. Bunun üzerine Resûlullah ona Huneyn ganimetlerinden çokça vermişti.[7] Safvân b. Ümeyye, Resûlullah'ın bu cömert davranışı karşısında yaşamış olduğu hissiyat değişikliğini, "Resûlullah (sav) Huneyn günü (ganimet mallarından) bana da verdi. O, insanlar arasında en sevmediğim kimse idi. Fakat bana mal vermeye devam ettikçe sonunda insanlar arasında en sevdiğim kişi hâline geldi." sözleriyle ifade etmiştir.[8]

Müellefe-i kulûb uygulamasının başarı ile sonuçlandığı olaylar olduğu gibi bazen kalpleri İslâm'a ısındırma işinin ya maksadı tam olarak kavranamamış ya da bu taksim, çıkarlarına uygun düşmediği için bazı insanların Hz. Peygamber'i adaletsizlikle itham etmesine neden olmuştur. Zü'l-Huveysıra adlı Temîmli bir kişi[9] Huneyn ganimetleri dağıtılırken, "Ey Muhammed, Allah'tan kork!" diyerek Resûlullah'ın taksimatının adaletsiz olduğunu ima etmiş ve Hz. Peygamber'in bu ithamdan dolayı sinirlenmesine ve üzülmesine sebep olmuştu. Bunun üzerine Allah Resûlü, *"(Yazıklar olsun!) Eğer ben Allah'a isyan edersem, kim itaat eder O'na? Yeryüzündeki insanlar bana güveniyor da siz niçin güvenmiyorsunuz?"* diyerek yaptığında adaletsizlik olmadığını vurgulamıştı.[10] Yine ganimetler dağıtılırken Muattib b. Kuşeyr adlı bir kişinin,[11] "Vallahi, Muhammed bu taksimde Allah'ın rızasını gözetmedi." sözleriyle sergilediği saygısızlık Abdullah b. Mes'ûd tarafından Hz. Peygamber'e ulaştırılınca kızgınlıktan yüzünün rengi değişen Resûlullah, *"Allah Musa'ya rahmet etsin. Ona bundan da çok eziyet edildi de sabretti."* buyurmuştu.[12] Halbuki böyle bir ithamı Allah Resûlü hiçbir

[6] HS5/169 İbn Hişâm, *Sîret*, V, 169-173.
[7] Hİ3/432 İbn Hacer, *İsâbe*, III, 432-433.
[8] T666 Tirmizî, Zekât, 30, M6022 Müslim, Fedâil, 59.
[9] HS5/174 İbn Hişâm, *Sîret*, V, 174.
[10] M2451 Müslim, Zekât, 143; B3344 Buhârî, Enbiyâ, 6.
[11] VM3/949 Vâkıdî, *Meğâzî*, III/949.
[12] B6059 Buhârî, Edeb, 53.

zaman hak etmemişti. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, haksız serzenişleri ve Allah Resûlü'ne karşı saygısız tutumları nedeniyle kınanan bu insanların Hz. Peygamber'in taksimine rıza göstermeleri istenmiştir: *"Onlardan sadakaların (taksimi) hususunda seni ayıplayanlar da vardır. Sadakalardan onlara da (bir pay) verilirse razı olurlar, şayet onlara sadakalardan verilmezse hemen kızarlar. Eğer onlar Allah ve Resûlü'nün kendilerine verdiğine razı olup, 'Allah bize yeter, yakında bize Allah da lütfundan verecek, Resûlü de. Biz yalnız Allah'a rağbet edenleriz.' deselerdi (daha iyi olurdu)."*[13]

İnsanların en cömerdi olan Sevgili Peygamberimiz[14] kalplerini kazanmak ve insanları İslâm'a alıştırmak için maddî ve manevî hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış, İslâm'ı gönüllere nakşedebilmek adına kimseyi kapısından geri çevirmemişti. Bir defasında huzuruna gelerek bir şeyler isteyen adama iki dağ arasında bulunan zekâtlık koyunlardan çoğunun verilmesini emretmişti. Peygamber'in ihsanından çok etkilenen adam kavmine dönünce, "Ey kavmim! Müslüman olun! Vallahi, Muhammed öyle ihsanda bulunuyor ki fakirlikten korkmadan dağıtıyor." diyerek hayretini dile getirmişti. Bu olaya şahit olan Enes b. Mâlik, "Bir kişi Hz. Peygamber'in yanına gelir ve kendisine verilen dünyalık bir şey sebebiyle Müslüman olurdu. Ama akşam olunca ise İslâm kendisi için dünya ve içindekilerden daha sevimli ve daha değerli olarak Allah Resûlü'nün yanından ayrılırdı." demişti.[15]

Gönülleri İslâm ile yeni tanışanlar arasında bulunan ve Mekke fethedildiğinde Müslüman olan Hakîm b. Hizâm ise Resûlullah'tan kendisine mal vermesini talep etmiş, verilen develerle yetinmeyerek talebini tekrarlamış, sonunda Hz. Peygamber'in, *"Ey Hakîm! Bu dünya malı göz alıcı ve tatlıdır. Kim bu mala cömert bir gönülle sahip olursa, kendisi için malı bereketlenir. Ama kim de hırs ve tamahla dolu bir kalple bu malı arzularsa, onun için malın bereketi kaçar."* şeklindeki uyarısına muhatap olmuştu.[16] Bu uyarının etkisini ömür boyunca üzerinden atamayan Hakîm, "Yâ Resûlallah! Seni hak dinle gönderen Allah'a yemin ederim ki bundan sonra ölene kadar kimseden hiçbir şey almayacağım." diye yemin etmiş, Hz. Peygamber'in vefatından sonra kendisine Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer tarafından verilmek istenenleri de kabul etmemişti.[17]

Allah Resûlü kimi zaman sevdiği ve ganimeti diğerlerinden daha fazla hak ettiğini düşündüğü bazı kimseleri başkalarının hidayeti uğruna ganimetten mahrum bırakmıştır. Huneyn Savaşı sonrasında Sa'd b. Ebû Vakkâs, Hz. Peygamber'e, neden müellefe-i kulûb arasında olan Akra' b.

[13] Tevbe, 9/58-59.
[14] M6009 Müslim, Fedâil, 50.
[15] HM12073 İbn Hanbel, III, 107; M6021 Müslim, Fedâil, 58.
[16] B1472 Buhârî, Zekât, 50.
[17] B3143 Buhârî, Farzu'l-humus, 19.

Hâbis ve Uyeyne b. Hısn'a Huneyn ganimetlerinden bolca verip de iyi bir mümin olarak bilinen Cuayl b. Sürâka'ya vermediğini sorunca, Resûlullah bu davranışının gerekçesini şu şekilde izah etmiştir: *"Ey Sa'd, birini daha çok sevdiğim hâlde bir başkasına, sırf Allah onu yüzükoyun ateşe atmasın diye ihsanda bulunduğum olur."*[18] Görüldüğü üzere, insanların beklentilerinin ve ihtiyaçlarının farkında olan Allah Resûlü'nün duyarlılıkla uygulamaya koyduğu müellefe-i kulûb anlayışı, gerek fert olarak gerekse nüfuz sahibi insanların hidayete ermesi ile toplu olarak insanların İslâm'ı seçmelerinde etkin bir rol oynamıştır.

Kalpleri İslâm'a ısındırma, dinin yayılması, yeni Müslüman olanların dinde sebat etmeleri ya da Müslümanların kâfirlerin kötülüklerinden korunması gibi bazı temel ihtiyaçlar nedeniyle uygulanan mühim bir stratejidir. Özellikle insanların dine alışma sürecinde etkili olan bu uygulama, yalnız maddî yardım anlamında değil mühtedilerin davranışlarının pekiştirilmesi ve dinî konularda sağlanan kolaylıklar ile de desteklenebilir. Allah Resûlü'nün tebliğ uygulamalarında bunun örneklerini görmek mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber, Müslüman olmak üzere kendisine gelen Sakîf heyetinin kalplerinin daha da yumuşaması için öne sürdükleri cihad, öşür ve namazla mükellef tutulmama şartlarını, namaz hâriç kabul etmiştir. Namaz muafiyetini kabul etmemesinin sebebini ise namaz bulunmayan dinde hayır olmayacağı şeklinde ifade etmiştir.[19]

Bununla birlikte, maddî olarak destek olma veya ibadetler konusunda kolaylık gösterme gibi davranışların yanında yeni Müslüman olanlara gösterilen samimiyet ve hoşgörü de kalplerin kazanılmasında oldukça etkili olmaktadır. Bunun en güzel örneğini Peygamberimizin müezzini Ebû Mahzûre'nin İslâm'la tanışma tecrübesinde görmek mümkündür. Allah Resûlü, Huneyn Seferi'nden döndüğü sırada ashâbına namaz için ezan okumalarını emretmişti. Bu sırada orada bulunan Ebû Mahzûre, Kureyşli genç arkadaşlarıyla birlikte bağıra bağıra alay ederek okunan ezanı taklit etmeye başladı. Henüz Müslüman olmadığı için Allah Resûlü'ne karşı düşmanlık besleyen Ebû Mahzûre'nin güzel sesi Hz. Peygamber'in (sav) dikkatinden kaçmamış olacak ki onu yanına çağırarak kendisine ezan okumasını istedi. Ezan okurken sesini makamlı bir şekilde yükseltmesi gerektiğini söyleyerek ona ezan okumayı bizzat öğretti. Sonrasında bir miktar gümüş para verip yüzünü okşayarak, *"Allah seni mübarek kılsın, bereket üzerinden eksik olmasın."* diyerek ona dua etti. Ve bundan sonra başlangıçta Allah Resûlü'nden

[18] B27 Buhârî, Îmân, 19; VM3/948 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 948.
[19] D3026 Ebû Dâvûd, İmâre, 25, 26.

ve ezandan nefret eden bu güzel sesli genç, Hz. Peygamber'den izin isteyerek Mescid-i Harâm'ın seçkin müezzinlerinden birisi oldu. Sevgili Peygamberimizin yakın ilgisi ve duası sayesinde mi, verilen küçük hediyenin vesilesiyle mi yoksa bu zarif davetin tesiriyle mi bilinmez, Allah bu gencin kalbinden nefreti söküp oraya imanı yerleştirivermişti.[20]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra müellefe-i kulûbe pay ayrılıp ayrılmayacağı tartışma konusu olmuştur. Hz. Ömer, Resûlullah zamanında Müslümanlar azınlıkta olduğu için böyle bir uygulamaya gidildiğini fakat artık İslâm dininin ve Müslümanların güçlenmesiyle buna gerek kalmadığını ifade ederek Hz. Ebû Bekir döneminde bu uygulamanın devamını doğru bulmamış,[21] kendi halifeliği döneminde müellefe-i kulûbe zekât vermemiştir. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hilâfetleri sırasında da müellefe-i kulûbe pay ayrıldığına dair bir bilgi yoktur. Ancak Ömer b. Abdülazîz'in bazı insanları İslâm'a ısındırmak için ihsanda bulunduğu hatta bunun için bir patriğe bin dinar verdiğine dair bir rivayet kaynaklarımızda bulunmaktadır.[22] Bu da kalpleri İslâm'a ısındırma ihtiyacının devirden devire değiştiğini göstermektedir.

Âyette belirtildiği üzere,[23] müellefe-i kulûb, kendilerine zekât verilebilen sekiz gruptan biriydi. Zekâtın toplanması ve ihtiyaç sahiplerine sarf edilmesi, Hz. Peygamber döneminde devletin tasarrufunda idi. Yetkili memurlar aracılığıyla toplanan zekât, belirlenen ihtiyaç sahiplerine yine devlet eliyle dağıtılmaktaydı.

Müellefe-i kulûb uygulaması, Allah Resûlü döneminde uygulanmış ve başarı sağlanmış önemli bir yaklaşımdır. Esasında her dönemde dinden uzaklaşmış insanların ilgisini kazanarak onları dine yaklaştırma veya düşmanların kötülüklerini engelleme adına bu tür faaliyetlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kabil faaliyetler, Müslümanların gerek dinî gerekse toplumsal dayanışmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. İnsanların yalnız maddî ihtiyaçlarını gidermek amacıyla değil bu vesileyle katılaşan kalpleri biraz da olsa yumuşatmak ve İslâm'a olan sevgilerini tazelemek amacıyla Allah Resûlü'nün sevgi, şefkat ve hoşgörüyle gerçekleştirdiği bu yaklaşımdan ilham alınmaya devam edilmelidir. Müellefe-i kulûb anlayışı ile geçmişte olduğu gibi bugün de gönüller kazanılabilir. Zira İslâm, insanların hem aklına hem de gönlüne hitap eden bir dindir.

[20] HM15454 İbn Hanbel, III, 409; İM708 İbn Mâce, Ezân, 2.
[21] Hİ4/767 İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 769.
[22] ST5/350 İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 350.
[23] Tevbe, 9/60.

SAHÂBÎLER ARASI İHTİLÂFLAR

FARKLI DÜŞÜNMEK İNSANIN TABİATI GEREĞİDİR

عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ: يَا أَبَا الْعَبَّاسِ عَجَبًا
لِاخْتِلَافِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي إِهْلَالِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حِينَ
أَوْجَبَ فَقَالَ: إِنِّي لَأَعْلَمُ النَّاسِ بِذَلِكَ إِنَّهَا إِنَّمَا كَانَتْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
حَجَّةً وَاحِدَةً فَمِنْ هُنَالِكَ اخْتَلَفُوا...

Saîd b. Cübeyr anlatıyor: "Abdullah b. Abbâs'a, 'Ey Ebu'l-Abbâs, Resûlullah'ın (sav) hacca giderken ne zaman ihrama girdiği hususunda sahâbîlerin görüş ayrılığına düşmelerine şaşıyorum!' dedim. Şöyle cevap verdi: 'Gerçekten bu konuyu en iyi bilen benim. Resûlullah (sav) sadece bir kere hac yaptığı için insanlar bu konuda ihtilâfa düştüler...'"

(HM2358 İbn Hanbel, I, 260; D1770 Ebû Dâvûd, Menâsik, 21)

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ يَوْمَ الْأَحْزَابِ:
"لاَ يُصَلِّيَنَّ أَحَدٌ الْعَصْرَ إِلاَّ فِي بَنِي قُرَيْظَةَ." فَأَدْرَكَ بَعْضُهُمُ الْعَصْرَ فِي الطَّرِيقِ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: لاَ نُصَلِّي حَتَّى نَأْتِيَهَا وَقَالَ بَعْضُهُمْ: بَلْ نُصَلِّي، لَمْ يُرِدْ مِنَّا ذَلِكَ، فَذُكِرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يُعَنِّفْ وَاحِدًا مِنْهُمْ.

عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ: أَرْسَلَ ابْنُ عَبَّاسٍ إِلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ أَتَجِدُ فِي كِتَابِ اللَّهِ لِلْأُمِّ ثُلُثُ مَا بَقِيَ؟ فَقَالَ زَيْدٌ: إِنَّمَا أَنْتَ رَجُلٌ تَقُولُ بِرَأْيِكَ وَأَنَا رَجُلٌ أَقُولُ بِرَأْيِي.

عَنْ مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ: أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ لَمَّا طُعِنَ اسْتَشَارَهُمْ فِي الْجَدِّ فَقَالَ: إِنِّي كُنْتُ رَأَيْتُ فِي الْجَدِّ رَأْيًا، فَإِنْ رَأَيْتُمْ أَنْ تَتَّبِعُوهُ فَاتَّبِعُوهُ.

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ. وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ."

İbn Ömer (ra) anlatıyor: "Peygamber (sav) Ahzâb günü, *'Kimse ikindi namazını Kurayzaoğulları yurdundan başka yerde kılmasın!'* buyurdu. İkindi namazının vakti gelince bunlardan bazıları, 'Biz Kurayzaoğulları'na ulaşmadıkça (ikindi namazını) kılmayız!' dediler. Bazıları ise, 'Biz (ikindiyi yolda, vakit içinde) kılacağız, çünkü Peygamber (sav) bizden bunu istemedi.' dediler (ve yolda kıldılar). Sonra bu durum Peygamber'e (sav) anlatıldı ve o bunlardan hiçbirini azarlamadı."

(B4119 Buhârî, Meğâzî, 31)

İkrime anlatıyor: İbn Abbâs, Zeyd b. Sâbit'e haber göndererek, "Sen, '(Mirastan) geriye kalanın üçte biri anneye aittir.' hükmünü Allah'ın Kitabı'nda bulabiliyor musun?" diye sordu. Bunun üzerine Zeyd b. Sâbit şöyle cevap verdi: "Sen kendi görüşünü söyleyen bir adamsın, ben de kendi görüşümü söyleyen bir adamım!"

(DM2903 Dârimî, Ferâiz, 3)

Mervân b. Hakem'den nakledildiğine göre, Ömer b. Hattâb yaralandığında, dedeye düşen miras hususunda onlarla istişare etti ve şöyle dedi: "Ben, dede mirası hakkında bir görüş belirtmiştim. Eğer siz de uygun görürseniz, ona uyun!"

(DM2943 Dârimî, Ferâiz, 12)

Amr b. Âs'ın işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Hâkim, hüküm verirken ictihad eder (gücü nispetinde çaba sarf eder) de sonunda isabetli karar verirse, iki sevap kazanır. Eğer ictihad eder de sonunda hata ederse, bir sevap kazanır."*

(M4487 Müslim, Akdiye, 15)

Her ikisi de Resûlullah'ın en yakınındaki isimlerdi. Biri Allah Resûlü'nün en yakın dostu Hz. Ebû Bekir, diğeri ise adaleti ile meşhur olan Hz. Ömer.

Bir gün Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer arasında bir münakaşa olmuş, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'i öfkelendirmişti. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in yanından ayrılmış, Hz. Ebû Bekir de ondan af istemek için ardından gitmişti. Fakat Hz. Ömer, onun özrünü kabul etmeyip kapısını yüzüne kapayıverdi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Resûlullah'ın yanına geldi ve durumu anlattı.

Hz. Ebû Bekir'in bu tutumu Resûlullah'ın (sav) hoşuna gitmiş olacak ki Hz. Ömer'in bağışlamadığı Hz. Ebû Bekir'e üç kez, *"Allah seni bağışlasın ey Ebû Bekir!"* diyerek dua etti.

Bu arada Hz. Ömer de kardeşine yaptığı bu yanlış hareketten pişman olup önce onun evine gitmiş, orada olmadığını öğrenince de Resûlullah'a gelmişti. İçeri girip selâm verdi. Peygamber'in yanına oturdu ve ona kendisiyle Ebû Bekir arasında geçen şeyleri anlattı. Allah Resûlü'nün öfkelendiğini fark eden Hz. Ebû Bekir, bu sefer arkadaşı için Resûlullah'a yalvarmaya başladı: "Vallahi yâ Resûlallah, bu işte ben Ömer'den daha çok ileriye gittim." diyerek büyük bir erdemle kardeşinin bu hareketini unutturup kendi hatasını ön plana çıkarmaya başladı.

Bunun üzerine Resûlullah, orada bulunanların tümüne hitap ederek, *"Şimdi benim dostumu bana bırakır mısınız? Benim dostumu bana bırakır mısınız? Ben, 'Ey insanlar! Şüphesiz ben size, hepinize Allah'ın elçisiyim...' dedim de sizler, 'Yalan söylüyorsun.' dediniz. Ebû Bekir ise, 'Doğru söylüyorsun.' dedi."* buyurdu.[1]

Allah Resûlü'nün en yakınındaki bu iki sahâbî arasında geçen olay sahâbe arasında cereyan eden insanî ilişkileri resmeder. İkili arasında geçen bu konuşma her insanın olduğu gibi ashâbın da kimi zaman birbirine öfkelenebildiğini ve darılabildiğini göstermektedir. Ancak iki mümtaz sahâbînin arasında geçen bu hadise, onları diğer insanlardan farklı kılan, aralarındaki muhabbete ve karşılıklı nezakete dayalı iletişimi de yansıtmaktadır. Hz. Peygamber'in ahlâkı ile ahlâklanan sahâbenin önde gelen şahsiyetleri, özrünü kabul etmediğinde bile kardeşini affetmeyi bir erdem

[1] B4640 Buhârî, Tefsîr, (A'râf) 3; B3661 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 5.

kabul edebilmiştir. Hz. Ebû Bekir, öfkelendirdiği arkadaşının gönlünü alıp aralarındaki muhabbetin zarar görmesine izin vermek istemez. Celâli ile tanınan Hz. Ömer ise öfkesi dinmemiş olacak ki öncelikle kardeşinin özrünü kabul etmez. Sonra bizzat Resûlullah'a gelerek pişmanlığını arz eder. Daha ilginç olan ise Hz. Ebû Bekir'in son tavrıdır. O, bu kırıcı tutumundan dolayı Hz. Ömer'e öfkelenen Resûlullah'a, kabahatin kendisinde olduğunu söyleyerek olayı yumuşatmaya çalışır.

Hz. Ebû Bekir ve Ömer arasında geçen bu olay, sahâbe arasında iletişimin çok farklı boyutları olduğunu da göstermektedir. Tamamen insanî düzlemde seyreden bu ilişkilerin içinde sevgi, saygı ve muhabbetle birbirine bağlanma olduğu kadar kızgınlıklar, kırgınlıklar, dargınlıklar ve tartışmalar da vardır. Onların ilişkilerinde kırılmalar yaşadıklarında bile aralarındaki muhabbeti kesmedikleri, sevgi ve bağlılığı bırakmadıkları görülür. Özür dilemenin ve affedebilmenin en güzel örneklerini bu güzide insanların davranışlarında izleyebilmek mümkündür.

Bu tatlı tartışmaların bir diğeri Habeşistan'a hicret edenlerden ve Resûlullah'ın eşlerinden Hz. Meymûne'nin kardeşi Esmâ bnt. Umeys[2] ile Hz. Ömer arasında geçmişti. Esmâ (ra) Peygamberimizin (sav) eşi Hz. Hafsa'nın yanında bulunduğu bir sırada Hz. Ömer içeri girip, "Bu kim?" diye sormuş, "Esmâ bnt. Umeys" cevabını alınca Hz. Ömer, "Şu Habeşistanlı mı? Şu denizli mi?" demişti. Esmâ, "Evet!" cevabını verdi. Bunun üzerine Ömer, "Hicrette biz sizi geçtik. Dolayısıyla Allah Resûlü'nün nezdinde biz sizden daha değerliyiz." diyerek Esmâ'yı kızdırdı. Hz. Esmâ, "Yanıldın Ey Ömer! Hayır! Vallahi siz Resûlullah (sav) ile birlikte idiniz. Aç olanınızı doyurur, cahilinize vaaz ederdi. Biz ise uzaklarda, düşman yurdunda, Habeşistan'da idik. Bu da Allah ve Resûlü uğrundaydı. Allah'a yemin olsun ki senin söylediğini Resûlullah'a anlatmadıkça ne yemek yerim ne de su içerim. Eziyet ediliyor ve korkutuluyorduk. Bunu Resûlullah'a söyleyeceğim ve ona soracağım. Vallahi ne yalan söylerim ne de saparım. Bundan fazla bir şey de söylemem!" diyerek kızgınlığını dile getirdi.

Derken Hz. Peygamber geldi. Esmâ, "Ey Allah'ın Nebî'si! Ömer şöyle şöyle söyledi." diyerek durumu Allah Resûlü'ne arz etti. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü Esmâ bnt. Umeys ile Hz. Ömer arasında geçen bu atışmayı şu sözlerle neticelendirdi: *"O, bana (sevgime ve yakınlığıma) sizden daha fazla hak sahibi değildir. Zira o ve arkadaşları yalnız bir defa hicret etmişken ey gemi yolcuları sizler, iki defa hicret ettiniz!"*[3]

[2] EÜ7/13 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 13.
[3] M6411 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 169.

Aslında bu bağlılık, sahâbenin bütününde müşahede edilebiliyordu. Zira Allah (cc) Kur'ân-ı Kerîm'de Evs ve Hazrec Kabileleri arasında daha önce var olan husumeti nasıl kardeşliğe çevirdiğini açıkça dile getirmektedir: *"Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz."*[4]

Sahâbe arasındaki sevgi ve kardeşlik ikliminin en güzel örnekleri hicret sonrası Medine'de oluşan kardeşlik havasında görülür. Resûl-i Ekrem Efendimiz Medine'de Müslümanları birbirlerine gönülden bağlamak için bir muhacir ile bir ensarı kardeş ilân etmişti.[5] Ensar bu kardeşliği o kadar benimsedi ki, Resûlullah'a başvurarak hurmalıklarını muhacir kardeşleriyle kendi aralarında paylaştırmasını istediler. Allah'ın Resûlü, buna müsaade etmeyerek hurmalıklarının bakımını üstlenmeleri şartıyla ürünlerini onlarla paylaşmalarını tavsiye etti.[6] Medine'nin en zengini olan Sa'd b. Rebî muhacir kardeşi Abdurrahman b. Avf'a mal varlığının yarısını kendisiyle paylaşmayı teklif etmişti. Bu üstün fedakârlığı sebebiyle ona teşekkür eden Abdurrahman b. Avf teklifi kabul etmedi, ticaret yaparak geçimini temin edeceğini söyledi. Kaynukâ pazarının yolunu tuttu...[7] *"Anne ve baba ile yakın akrabanın bıraktığı mallar hakkında, biz herkes için vârisler belirledik."*[8] âyeti nazil olana kadar muhacirler ensara akrabalarından önce mirasçı kılınırdı.[9]

Ashâb-ı kirâm, aralarındaki samimiyet gereği zaman zaman birbirleriyle şakalaşıp gülüşürlerdi. Hz. Peygamber'in (sav) vefatından bir yıl önce Ebû Bekir (ra), ticaret maksadıyla Busrâ'ya gitmişti. Beraberinde ikisi de Bedir Savaşı'na katılmış olan sahâbeden Nuaymân ve Süveybıt b. Harmale bulunuyordu. Nuaymân yolculukta, yiyecek teminiyle ile ilgilenirdi. Süveybıt da şakacı bir kimseydi. Yolculuk esnasında bir ara Nuaymân'a, "Bana yemek ver." dedi. Nuaymân ise, "Ebû Bekir gelinceye kadar bekle." dedi. Bunun üzerine Süveybıt, "Görürsün seni kızdıracağım!" diyerek and içti. Sonra hep birlikte bir yerleşim yerine uğradılar. Süveybıt oradakilere, "Kölemi satın alır mısınız?" dedi. Onlar da kabul ettiler. Süveybıt daha önce and içtiği gibi Nuaymân'ı kızdırmaya çalışıyordu. Adamlara, "Size satacağım köle, konuşkan bir köledir ve size, 'Ben hür bir kimseyim!' diyecektir. O size böyle söylediği zaman eğer siz onu bırakacak iseniz kölemi bana karşı kışkırtmayın." dedi.[10] Böylece Süveybıt Nuaymân'ı adamlara satacağını söyleyerek şaka yapıyordu. Sahâbe arasındaki muhabbeti gösteren bu gibi pek çok sahne mevcuttur. Kendi aralarında ülfet ve ünsiyeti kuvvetlendirmek için birbirleriyle şakalaşıp eğlenen ashâb, sorumluluk

[4] Âl-i İmrân, 3/103.
[5] B2294 Buhârî, Kefâlet, 2.
[6] B2325 Buhârî, Müzâraa, 5, B2630 Buhârî, Hibe, 35.
[7] B2048 Buhârî, Büyû', 1, B5167 Buhârî, Nikâh, 69.
[8] Nisâ, 4/33.
[9] B2292 Buhârî, Kefâlet, 2; D2922 Ebû Dâvûd, Ferâiz, 16.
[10] İM3719 İbn Mâce, Edeb, 24.

isteyen işlerde sorumluluklarının bilincinde hareket etmeyi ihmal etmemişlerdir. Onlar, bir vazife veya yapılacak bir hizmet olduğunda, onu en iyi bir şekilde başarmışlardır.[11]

Aralarındaki samimi ilişkiye rağmen zaman zaman ashâb çeşitli konularda ihtilâfa düşmüştür. Nitekim Hz. Ömer'in, cünüplüğü gerektiren bir sebepten ötürü çıkan ihtilâf konusunda sarf ettiği sözler, bu gerçeği dile getirir niteliktedir: "Siz Bedir ashâbısınız, (buna rağmen) ihtilâfa düştünüz. Sizden sonrakiler daha çok ihtilâfa düşecek!"[12] Bu sözlerden sahâbe de olsa insanın olduğu yerde farklı görüşlerin dile getirilmesinin doğal olduğu anlaşılmaktadır. İnsanların doğuştan getirdiği birtakım farklılıkların yanında kendilerinden bağımsız bazı dış etkenler neticesinde fıkhî, kelâmî ve siyasî ihtilâflara düşmeleri kaçınılmazdır. Ashâb da bunlardan bağımsız değildir. Allah Resûlü henüz hayattayken bu tür ihtilâfların cereyan ettiği bilinmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in varlığı bu ihtilâfların çabucak çözülmesini sağlamış, derinleşmesini ise engellemiştir.

Ashâb arasında çıkan bu ihtilâfların çeşitli nedenleri vardır. Örneğin Resûlullah'ın sünnetini anlamaya yönelik bu ihtilâflar, gözlem ve müşahedeye bağlı olarak farklılık arz edebilmekteydi. Tâbiîn neslinin fakihlerinden Saîd b. Cübeyr bir gün, "Resûlullah'ın (sav) hacca giderken ne zaman ihrama girdiği hususunda sahâbîlerin görüş ayrılığına düşmelerine şaşıyorum!" diyerek meseleyi İbn Abbâs'a sordu. Bunun üzerine İbn Abbâs şunları anlattı: "Gerçekten bu konuyu en iyi bilen benim. Resûlullah (sav) sadece bir kere hac yaptığı için insanlar bu konuda ihtilâfa düştüler. Şöyle ki Resûlullah (sav) hac maksadıyla yola çıktı. Zülhuleyfe'deki namazgâhında iki rekât namaz kıldı. Namazını bitirince bulunduğu yerde hacca niyet edip hac için yüksek sesle telbiye getirdi. Bunu kendisinden işiten kimseler kendisinden işittikleri gibi bellediler. Sonra devesine binip de devesi kalkınca ikinci bir telbiye daha getirdi. Bazı kimseler de kendisinden bunu işitmiş oldular. İşte bu ihtilâfın sebebi, oraya insanların bölük bölük gelmiş olmaları ve devesi onu kaldırdığı sırada Resûlullah'ı telbiye getirirken işitenlerin, 'Resûlullah (sav) telbiyeyi devesi kendisini kaldırdığı zaman getirdi.' demeleri, daha sonra Resûlullah (sav) deveyle biraz daha ileri gidip de Beydâ tepesine çıktığı sırada getirdiği telbiyeyi duyan diğer bazı kimselerin de, 'Resûlullah (sav) hacca Beydâ tepesinde niyet etti.' demeleridir. Allah'a yemin olsun ki o, namazgâhında ihrama girdi ve devesi kendisini kaldırınca telbiye getirdiği gibi Beydâ tepesine çıktığında da telbiye getirdi."[13]

[11] EM266 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 102.
[12] MŞ947 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Tahâret, 106.
[13] HM2358 İbn Hanbel, I, 260; D1770 Ebû Dâvûd, Menâsik, 21.

Sahâbe farklı farklı görüşler ortaya koymuşlardı, yalan da söylemiyorlardı. Hepsi Hz. Peygamber'in telbiye getirdiğini gördükleri için söylediklerinden şüphe de etmemişlerdi. Ancak İbn Abbâs'ın da anlattığı gibi onlar olayın birer parçasını görmüş, tamamına yetişememişlerdi. Bu nedenle de hepsi gördükleri parçayı, gördükleri kadarıyla kendi algılarını ön planda tutarak anlatmışlardı ve görüş farklılıkları da böylelikle ortaya çıkmıştı.

Sahâbe de insandı ve her birinin hadiseleri anlayış ve kavrayışları farklıydı, onlar bunun farkındaydı. Özellikle konu Kutlu Elçi'nin sözleri olunca birbirlerinin yanlışlarını düzeltmekten kaçınmıyorlardı. Müminlerin annesi Hz. Âişe de Hz. Peygamber'in eşi olması ve ilme merakı sayesinde birçok hadisi bizzat Resûlullah'tan dinlemişti ve hadis konusunda yetkindi. Bir gün Resûlullah'tan, *"Ölüye, ailesinin ağlaması sebebiyle azap edilir."* şeklinde bir hadis nakleden İbn Ömer'i[14] duyduğunda, duayı dilinden eksik etmeden, "Allah Ebû Abdurrahman'ı bağışlasın. İbn Ömer kesinlikle yalan söylemedi fakat ya unuttu ya da hata etti." dedi ve olayın aslını anlattı: "Resûlullah (sav) bir Yahudi cenazesine rastlamıştı da ailesi orada ağlıyordu. Bu olay üzerine onlara, *"Siz burada ağlıyorsunuz, o ise kabrinde (günahları dolayı) azap çekiyor."* dedi.[15] Hz. Âişe'nin bu eleştirisini duyan İbn Ömer ise hatasını kabul edip sessiz kaldı, bir şey söylemedi.[16] İbn Ömer bu hadiste, Hz. Peygamber'in *"Siz burada ağlıyorsunuz, o ise kabrinde azap çekiyor."* ifadesini, kişinin ağlamasıyla, ölünün azabı arasında ilişki kurarak, ölüye ağlamanın onun azabını artıracağı şeklinde anlamış ve yanlış yorumlamıştı.

Sahâbenin aynı hadise hakkında birbiriyle ihtilâflı görüşler ortaya koymaları kimi zaman da işitme ve dinleme farklılıklarından ileri geliyordu. Vahiy kâtiplerinden Zeyd b. Sâbit, Râfi' b. Hadîc'den Resûlullah'ın, tarlaları kiraya vermeyi yasakladığını duyunca[17] Râfi'e Allah'tan merhamet diledikten sonra, "Vallahi ben bu hadisi ondan daha iyi biliyorum." demiş ve olayın aslını anlatmıştı. "Resûlullah'a, ensardan kavga etmiş iki adam gelmişti, Hz. Peygamber onları dinledi ve *'Eğer durumunuz böyle ise tarlaları kiraya vermeyin.'* dedi. Râfi' ise sözün sadece *'Tarlaları kiraya vermeyin.'* kısmını işittiği için hata etti."[18] Her insanda olabileceği gibi o da yanlış işitmişti, bu nedenle de farklı bir görüş ortaya çıkmıştı.

Farklı görüşlerin bir başka nedeni de ashâbın yorum ve değerlendirme farklılığı idi. Resûlullah'ın söylediği bir söz farklı sahâbîlerin kendi bilgi ve algılarına göre farklı anlaşılabiliyordu. Hendek Savaşı'nın hemen ardından

14 M2144 Müslim, Cenâiz, 17.
15 MU559 *Muvatta'*, Cenâiz, 12; T1006 Tirmizî, Cenâiz, 25.
16 B1288 Buhârî, Cenâiz, 32.
17 M3945 Müslim, Büyû', 113.
18 D3390 Ebû Dâvûd, Büyû', 30; N3959 Nesâî, Müzâraa, 45; İM2461 İbn Mâce, Rühûn, 10.

Resûlullah, Cebrail'den aldığı ilham ile Kurayzaoğulları üzerine yürümeye karar vermiş ve yerine âmâ sahâbî İbn Ümmü Mektûm'u vekil bırakmıştı.[19] Ve ashâbının acele etmesini sağlamak için de onlara şu emri vermişti: *"Kimse ikindi namazını Kurayzaoğulları yurdundan başka bir yerde kılmasın."*[20]

Kimi sahâbîler Peygamber Efendimizin sözünü zâhirine göre anlayarak Kurayzaoğulları'na varmadıkça ikindi namazlarını kılmamış, kimileri ise Resûlullah'ın, bu sözüyle acele etmelerini istediğini düşünerek sözün gayesini esas almış ve namazlarını kılmışlardı. Sonradan bu iki farklı davranışı öğrenen Allah Resûlü, iki grubu da eleştirmedi.[21] İşte sahâbenin aynı sözü değişik şekillerde anlamaları da onların anlayış tarzlarının ve bakış açılarının birbirinden ne denli farklı olduğunu göstermekteydi. Çünkü bu, insanın yaratılışı gereğiydi.

Bakış açıları farklı olduğu gibi bilgileri ve kavrama kabiliyetleri de farklıydı ashâbın. Resûlullah bir gün mescitte burnuna kötü kokular gelmesi üzerine, ashâbına *"Cuma namazına gelirken yıkanın."* buyurmuştu.[22] Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudrî de Resûl-i Ekrem'in bu sözünden cuma namazına gelirken herkesin yıkanması gerektiği hükmünü çıkardı.[23] Bu sözün maksadını dikkate alan fakih sahâbî İbn Abbâs ise şöyle bir açıklama yaptı: "O zamanlar insanlar fakirdi ve yünlü elbiseler giyerdi. Mescid-i Nebî ise hem dardı hem de çatısı alçaktı. İnsanların yünlü elbiseler giymeleri terlediklerinde kötü kokuya neden oluyordu. Bu koku, Resûlullah'a kadar ulaştığında, cemaate şöyle dedi: *'Ey insanlar! Bugün gelince yıkanın. Her biriniz bulabildiği en güzel yağını ve kokusunu sürünsün.'*"[24] İşte sözün hangi şartlarda ve ortamda söylendiğini dikkate alan İbn Abbâs, hadisi emir olarak değil, camiye temiz gelinmesini teşvik eden bir tavsiye olarak anladı ve farklılık da bu anlayış tarzından kaynaklandı.

İbn Abbâs gibi Hz. Peygamber'in sözlerinden hüküm çıkarmaya çalışanlar yanında, sadece Kutlu Elçi'nin dediğini yapmaya gayret eden sahâbîler de vardı. Peygamber âşığı İbn Ömer, Allah Elçisi'nin söyledikleri harfiyen yerine getirmeye özen gösteren bir sahâbîydi. O, Resûlullah'ın, *"Meyveleri olgunlaşmadan satmayın."* sözünü duymuş[25] ve bu söze tâbi olmuştu. Fakih sahâbî Zeyd b. Sâbit ise bu sözün ortaya çıkış sebebine dikkat çekerek açıklamasını yaptı. Önceden insanlar meyveleri olgunlaşmadan satıyorlardı. Ancak müşteriler, meyveleri topladıktan sonra ödeme yapma zamanı geldiğinde, meyvelerin bozuk olduğunu, ham iken döküldüğünü, hastalıklı çıktığını söyleyerek satıcıyla münakaşa ediyorlardı. Bu husumet

[19] MŞ36815 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Meğâzî, 28; HS4/192 İbn Hişâm, *Sîret*, 4, 192.
[20] B4119 Buhârî, Meğâzî, 31.
[21] B4119 Buhârî, Meğâzî, 31; M4602 Müslim, Cihâd ve siyer, 69.
[22] HM2419 İbn Hanbel, I, 269.
[23] M1957 Müslim, Cum'a, 5; MA5305 Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 198.
[24] D353 Ebû Dâvûd, Tahâret, 128.
[25] M3862 Müslim, Büyû', 49.

ve anlaşmazlıklar artınca Kutlu Elçi de onlara meşveret yani yol gösterme mahiyetinde *"Mademki böyle olmuyor, o hâlde meyve olgunlaşıncaya kadar alışveriş yapmayın."* tavsiyesinde bulundu.[26] Görüldüğü gibi hadisin hangi bağlamda söylendiğini bilen Zeyd b. Sâbit, meyvelerin olgunlaşmadan satılmamasına dair ifadenin bir yasak değil tavsiye olduğunu söylemişti. İbn Ömer ise hadisi uygulamayı ve yasaktan yüz çevirmeyi önemsediği için denileni yapma gayretinde olmuştu. Hadisin ne maksatla söylendiğini veya bağlayıcı olup olmadığını ise pek önemsememiş, bu nedenle farklı görüşler ortaya çıkmıştı.

Gün geçtikçe hayat şartları farklılaşıyor, şartlar ve toplum da değişiyordu. Habibullah vefat etmişti, artık ashâb karşılaştıkları sorunları kendileri çözmek zorundaydı. Toplumun önderleri olan halifeler ve fakih sahâbîler de bu sorunların ilk muhatapları olup değişen şartlara uygun çözümler üretiyorlardı. İşte bu şartları dikkate alan Hz. Ömer, fetihle alınmış olan Irak topraklarını, Hz. Peygamber'in savaşanlar arasında dağıttığı gibi paylaştırmamış, gelecek nesillere devamlı bir kaynak olması için sahiplerinin elinde bırakıp vergiye bağlamıştı.[27] Çünkü şartlar değişmişti ve bu yol insanlar için daha faydalı olacaktı. Yine ashâbın fıtır ve zekâtta ödenecek miktarı, ürünlerin ucuzlamasına paralel olarak değiştirmeleri de şartları dikkate aldıklarını göstermekteydi.[28] Bu şekilde sahâbîler, farklı durumlarda farklı görüşler ortaya koyuyor ve bu da görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasının bir başka sebebi oluyordu.

Asr-ı saadette bir Kurban Bayramı günüydü ve Medine'de bayram dolayısıyla çöl halkından birçok fakir gelmiş dolaşıyordu. Fakirleri gözetip kollayan o ince ruhlu elçi, *"Kurban etinden üç gün yetecek kadarını ayırın ve kalan kısmını sadaka olarak dağıtın."* emrini verdi ashâbına.[29] Resûlullah'ın bu emrini bilen Ebû Saîd el-Hudrî,[30] bir sefer sebebiyle memleketinden uzaktaydı. Seferden geldiğinde önüne kurban etlerinden yapılmış bir yemek konulmuştu. Resûlullah'ın koyduğu yasak aklına gelen Ebû Saîd, "Bunu geri çekin, ben bundan yemem!" diyerek tepki gösterdi. Ardından Ebû Saîd oradan ayrıldı ve ana bir kardeşi Katâde'ye giderek olayı anlattı. Katâde ise ona kendisi seferde iken Hz. Peygamber'in bu yasağı kaldırdığını ve artık isteyenin istediği kadar eti saklamasına izin verdiğini söyledi.[31] Hz. Âişe de bu hükmün geçici olduğunu, o dönemde fakirlerin doyurulması için Resûlullah'ın böyle bir yasak koyduğunu söylemişti.[32] Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, o sene Medine'de fakir sayısının artması sebebiyle

[26] D3372 Ebû Dâvûd, Büyû', 22.
[27] B3125 Buhârî, Farzu'l-humus, 9.
[28] B1507 Buhârî, Zekât, 74; B1508 Buhârî, Zekât, 75.
[29] N4436 Nesâî, Dahâyâ, 37; M5100 Müslim, Edâhî, 26.
[30] HM11628 İbn Hanbel, III, 63.
[31] B5568 Buhârî, Edâhî, 16; N4432 Nesâî, Dahâyâ, 36.
[32] B5570 Buhârî, Edâhî, 16.

kurban etlerinin dağıtılmasını istemiş, daha sonra yaşam standartlarının normalleşmesi üzerine de bu yasağı kaldırmıştı. Yasağın kaldırıldığı bilgisinden habersiz olan Ebû Saîd el-Hudrî'nin naklettikleri, farklı görüşlerin ortaya çıkmasının bir başka sebebi olmuştu.

Sahâbe de insan olmaları hasebiyle, karakter, anlayış, tecrübe, bilgi ve dünya görüşü olarak birbirinden farklıydı. Bu nedenle de fıkhî, siyasî ve günlük olaylarda birbirlerinden az ya da çok farklı görüşler ve tutumlar benimsemeleri normaldi. Zaten ne İslâm ne de Allah Resûlü onların farklı görüşlerine karşı çıkıyordu. Çünkü İslâm, bölünmelere yol açan, insanları ayıran ihtilâflara karşıydı, fıkhî ve ictihadî farklılıkları ise bir ayrılık vesilesi değil zenginlik olarak görmekteydi. İbn Abbâs'ın "Sen, '(Mirastan) geriye kalanın üçte biri anneye aittir.' hükmünü Allah'ın Kitabı'nda bulabiliyor musun?" şeklindeki sorusuna Zeyd b. Sâbit'in "Sen kendi görüşünü söyleyen bir adamsın, ben de kendi görüşümü söyleyen bir adamım." şeklinde cevap vermesi,[33] yine Hz. Ömer'in dedenin mirası hakkında görüş bildirdikten sonra, "Ben, dede mirası hakkında bir görüş belirtmiştim. Eğer siz de uygun görürseniz, ona uyun!"[34] "Ya da ileride siz kendi fikrinizi belirtirsiniz."[35] demesi, farklılıkları ashâbın da normal karşıladığını ve yadsımadıklarını göstermektedir.

Ashâb arasında fıkıhla ilgili ihtilâfların yanı sıra zaman zaman kelâmî tartışmalar da yaşanmaktaydı. Hz. Âişe bir gün Mesrûk'a, "Her kim sana, 'Muhammed (Mi'rac gecesinde) Rabbini gördü.' derse yalan söylemiştir. Çünkü Allah, *'Gözler O'nu göremez.'* buyurmuştur. Yine, "Kim sana Muhammed'in gaybı bildiğini söylerse muhakkak o yalan söylemiştir. Çünkü Yüce Allah, *'Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez.'* buyuruyor." demişti.[36] Hz. Ömer'in veba salgını sırasında kaderle ilgili görüşleri de bu çerçevede değerlendirilebilir. Adaletiyle dünyaya nam salan Hattâb oğlu Ömer, hicretin on yedinci senesinde halkın durumunu yerinde görmek üzere Şam'a gitmişti. Tebük vadisindeki Serğ köyüne geldiğinde[37] Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve komutanları Hz. Ömer'in yanına geldi ve Şam'da şiddetli bir veba salgınının başladığını haber verdi. Ordusunun sorumluluğunu bütün ağırlığıyla üzerinde hisseden halife Ömer, ne yapacağını bilemedi ve en doğru yolun ashâbıyla istişare etmek olduğunu düşündü.

Halife Ömer, onlara, Şam'da veba salgınının ortaya çıktığını anlatıp fikirlerini almak istedi. Ancak ittifak edilen bir görüş çıkmadı. İlk muhacirlerin bir kısmı, "Sen bir görev için çıktın. Bundan geri dönmen

[33] DM2903 Dârimî, Ferâiz, 3.
[34] DM2943 Dârimî, Ferâiz, 12.
[35] DM2927 Dârimî, Ferâiz, 10.
[36] B7380 Buhârî, Tevhîd, 4.
[37] TB2/485 Taberî, *Târîh*, II, 485; AU21/383 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XXI, 383.

uygun değildir." derken, diğerleri tam aksine, "İnsanların geri kalanı ve Resûlullah'ın (sav) ashâbı seninle beraberdirler, onları bile bile veba üzerine götürmeni uygun görmüyoruz." şeklinde farklı görüşler belirttiler. Ardından ensarla da görüşen Hz. Ömer, onların da farklı görüşler belirttiğini görünce, çözüm bulma umuduyla Mekke'nin fethinde Müslüman olanları çağırttı ve onların fikirlerini aldı.

Onlar diğer grupların aksine ittifak ederek şunları ifade ettiler: "Afiyet yurdu yerine bela yurdunu tercih etmekten Allah korusun."[38] "Veba yok edici bir musibettir ve bile bile onun üzerine gitmek istemiyoruz."[39] dediler. Bu sözlerden sonra net bir fikre ulaşan Halife Ömer, ertesi gün Medine'ye geri dönüleceğini ilân etti. Bu sırada Ebû Ubeyde b. Cerrâh, "Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" diyerek Hz. Ömer'e itiraz etti. Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'den böyle bir itiraz beklemiyordu. Ona şu sözlerle cevap verdi: "Evet, Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyoruz. Ne dersin? Senin develerin olsa, bir yanı verimli, diğeri çorak olan bir vadiye inseler, onları verimli yerde de otlatsan çorak yerde de otlatsan Allah'ın kaderiyle otlatmış olmaz mısın?"[40] Böylece Hz. Ömer, yapılması gerekeni yaptı ve karar vermeden önce diğer sahâbîlerin farklı görüşlerini dinleyip onlarla istişare ederek onları yadırgamadan, ortak akılla sonuca varma yolunu seçti.

Sahâbe arasında ihtilâflar siyasî alanda da görülmüştür. Siyasî ihtilâfların ilk olarak Benî Sâide'de Resûlullah'ın vefatını takip eden yönetimle ilgili tartışmalarla başladığı kabul edilse de ashâb arasında zaman zaman kabilecilik ruhunu çağrıştıran siyasî ayrılıklar baş göstermiştir. Ancak Resûlullah'ın varlığı bu ayrılıkların derinleşmesini engellemiştir. Söz konusu ihtilâflar gerek fertler gerekse kabileler arasında yaşanmıştır. Örneğin Ebû Zer, bir gün Bilâl-i Habeşî ile tartışmış,[41] zenci olan annesinden dolayı onu ayıplayarak onun kalbini kırmıştır. Olay Resûlullah'a aktarıldığında, "*Ebû Zer! Onu anasından dolayı mı ayıplıyorsun? Demek ki sen, kendisinde hâlâ câhiliyeden izler bulunan bir kimsesin...*" buyurarak Ebû Zerr'i bu hareketinden ötürü kınamıştı. Ebû Zer, bu olaydan sonra Resûlullah'ın söylediklerini harfiyen yerine getirmiş ve kölesiyle aynı kıyafetleri giymeye başlamıştı.[42]

Topluluklar arasındaki tartışmalardan biri de ensar ve muhacir arasında yaşanmıştı. Ensar ve muhacirden müteşekkil bir topluluk, Hz. Peygamber'le beraber Benî Müstalik Gazvesi'ne çıkmıştı. Muhacirlerden bir genç, sürekli şaka yapıyordu. Derken bu muhacir şaka olsun diye ensardan bir gencin arkasına vurdu. Bu davranış karşısında çok öfkelendi.

[38] M5784 Müslim, Selâm, 98.
[39] TB2/486 Taberî, *Târîh*, II, 486.
[40] M5784 Müslim, Selâm, 98; M5787 Müslim, Selâm, 100; MA20159 Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 147.
[41] AU1/329 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, 329.

Çıkan tartışma sonrası câhiliye dönemindeki âdetlere benzer bir şekilde her ikisi de kendi kabilelerini yardıma çağırdı. Sesleri duyan Hz. Peygamber, *"Câhiliye ehlinin (kavgalarda başvurduklarına benzer bu) yardım çağrıları da nereden çıktı? Derdi ne bunların?"* dedi. Kendisine durum arz edildi. Efendimiz, *"Bu davranışları terk edin. Bunlar çok çirkin şeyler."* buyurarak ashâbını sakinleştirdi.[43]

İfk Hadisesi'nde Hz. Âişe'ye iftira atanın Evsli mi Hazrecli mi olduğu tartışılırken yaşanan gerginlik ashâb arasında zaman zaman hayli sert tartışmaların da olabildiğini göstermektedir. Nitekim bu olay tartışılırken iftiracının kendilerinden olmadığını iddia eden Evs ve Hazrec ayaklanmış, çarpışmaya niyetlenmişlerdi. Sonunda minberde bulunan Resûlullah'ın (sav) yatıştırmasıyla ortam sakinlemişti.[44]

Ebû Zer el-Ğıfârî'nin doğrudan devlet yönetimindeki Hz. Osman ve Muâviye gibi şahıslara yönelttiği eleştiriler siyasî ihtilâfların en açık örnekleri olmuş ve Ebû Zerr'in muhalif bir sahâbî olarak tanınmasına vesile olmuştur. Örneğin o, *"Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda sarf etmeyenleri acı bir azap ile müjdele!"*[45] âyetinin, Ehl-i kitap hakkında indiğini söyleyen Muâviye ile Şam'da tartışmış, âyetin hem onlar hem de kendileri hakkında indiğini iddia etmişti. Sonrasında Muâviye onu Hz. Osman'a şikâyet etmiş, böylece Medine'ye çağrılmıştı.[46]

Ebû Zer, zenginlerle karşılaştıkça servet biriktirenlerin cehennem ateşinde kızdırılmış taşlarla dağlanacaklarını söyleyerek onların tepkilerini üzerine çekiyordu.[47] O, sahip olduğu mülkiyet anlayışı ile ters düşen her türlü açıklamaya sert bir şekilde karşı koyuyor, hatta işi, bu görüş sahiplerine vurmaya kadar vardırıyordu.[48] Servet biriktirmekten sürekli sakındırmasından dolayı insanlar, ondan kaçar hâle gelmişlerdi.[49] Bu şekilde Medine'de de problem çıkarması sebebiyle, başta Hz. Osman olmak üzere sahâbe onun bu durumunu hoş görmemiş ve nihayet Hz. Osman'ın "İstersen (insanlardan uzak) bir yere çekil." uyarısı ile gidip Rebeze'ye yerleşmişti.[50]

Ebû Zerr'in bu sert tavırları Müslümanların, her geçen gün biraz daha zenginleşmesi, lüks ve israfa düşmesi, fakir ile zengin arasındaki ilişkilerin zayıflaması, kısaca toplumun sosyal adalet ve dayanışma cihetiyle olumsuz yönde değişmesi karşısında tepkisel bir tavır olarak ortaya çıkmıştı. Bu tavrı, hem fakir halk, hem de yönetim aleyhtarları tarafından destek görüp siyasî bir veche kazanınca, Muâviye ve Hz. Osman ona karşı koymak ve onu susturmak istemişti.

[42] B30 Buhârî, Îmân, 22.
[43] B3518 Buhârî, Menâkıb, 8; T3315 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 63; M6582 Müslim, Birr, 62.
[44] B2661 Buhârî, Şehâdât, 15; M7020 Müslim, Tevbe, 56.
[45] Tevbe, 9/34.
[46] B1406 Buhârî, Zekât, 4.
[47] B1407 Buhârî, Zekât, 4; M2307 Müslim, Zekât, 35.
[48] HM453 İbn Hanbel, I, 64.
[49] HM21782 İbn Hanbel, V, 164.
[50] ST4/227 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 227.

Aslında böylesi siyasî ihtilâflar Ebû Zerr'in muhalif tavrından önce, Hz. Peygamber'in vefatı ile birlikte başlamıştı. Hz. Peygamber (sav) vefat edince Benî Sâide çardağında bir grup Medineli toplanıp ensardan bir sahâbî olan Sa'd b. Ubâde'nin yönetim işini üstlenmesi gerektiği görüşü üzerinde istişare etmeye başlamış, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in de içinde bulunduğu bir grup muhacirin yanlarına gelmeleriyle kimin idareci olacağı konusunda tartışmalar yaşanmıştı. İki gruptan da birer emir seçilmesini teklif edenler olmuş ancak ihtilâfın büyümesinden endişe eden Hz. Ömer'in, Hz. Ebû Bekir'e biat etmesiyle sorun çözülmüştü. Ensarın ve muhacirin topluca Hz. Ebû Bekir'e biati, Resûlullah'tan sonra yaşanan ilk ciddi ihtilâfın gönül birliğiyle sona erdirilmesi anlamına geliyordu.[51]

İlerleyen yıllarda siyasî ve askerî çatışmalara dönüşen ihtilâflar da yaşayan sahâbenin düştüğü bu ayrılık, insan gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu gerçek, her insanın ilgi alanları, mizacı, kişiliği, ön kabulleri, ön yargıları, kavrayış ve zekası gibi kendi sahip olduğu özellikler ile yetiştiği çevreden kaynaklanan birtakım unsurlar neticesinde olayları farklı farklı değerlendirmesidir. Fıkhî, kelâmî veya siyasî olsun tüm bu ihtilâflar bir bakıma insanın fikrî zenginliğini de ortaya koyar. Nitekim ümmetin ihtilâfının bir rahmet olduğunu müjdeleyen rivayet de[52] fıkhî, fikrî ve ictihadî konulardaki farklılıkların bir zenginlik ve insanlar için bir kolaylık olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hz. Peygamber, *"Hâkim, hüküm verirken ictihad eder (gücü nispetinde çaba sarf eder) de sonunda isabetli karar verirse, iki sevap kazanır. Eğer ictihad eder de sonunda hata ederse, bir sevap kazanır."*[53] buyurarak bu ihtilâfların olağan karşılanması gerektiğine dikkatleri çekmiştir.

Peygamber Efendimizin ashâbı da kimi zaman ihtilâfa düşmüş, meseleleri tartışmış, farklı görüşler ortaya koymuş ve bu farklılıkları da doğal karşılamışlardır.[54] Çünkü İslâm, bölünmelere karşıdır ve İmam Mâlik'in dediği gibi, "Âlimlerin ihtilâfı Yüce Allah'ın bu ümmete bir rahmetidir. Herkes kendisince doğru olana uymaktadır, herkes doğru yoldadır ve herkes Allah'ın rızasını aramaktadır."[55]

[51] B6830 Buhârî, Hudûd, 31.
[52] CU1/182 İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl*, I, 182; KH1/64 Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 64-65.
[53] M4487 Müslim, Akdiye, 15.
[54] DM2903 Dârimî, Ferâiz, 3; DM2943 Dârimî, Ferâiz, 12.
[55] KH1/66 Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 66.

DİZİN

A
Abbâs b. Abdülmuttalib (Ş.) VI/241, VI/597
Abbâs b. Mirdâs (Ş.) VI/632
abdest: ~ bozma VI/376, VI/443; ~ organları VI/586, VI/619; ~ uzuvlarının ışıldaması VI/475
abdinâ VI/236
Abdullah b. Abbâs (Ş.) VI/326, VI/396, VI/406, VI/529, VI/585, VI/637
Abdullah b. Amr b. el-Âs (Ş.) VI/083, VI/281, VI/292, VI/416, VI/97
Abdullah b. Amr'ın oğlu Câbir (Ş.) VI/597
Abdullah b. Ca'fer (Ş.) VI/392
Abdullah b. Ebû Hadred (Ş.) VI/464
Abdullah b. Ebû Katâde (Ş.) VI/459
Abdullah b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî (Ş.) VI/167
Abdullah b. Hâris (Ş.) VI/225
Abdullah b. Hişâm (Ş.) VI/591
Abdullah b. Kâ'b (Ş.) VI/503
Abdullah b. Mes'ûd (Ş.) VI/157, VI/346, VI/396, VI/402, VI/561, VI/569, VI/585, VI/623
Abdullah b. Ömer (Ş.) VI/396
Abdullah b. Râfî (Ş.) VI/243
Abdullah b. Revâha (Ş.) VI/597
Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh (Ş.) VI/487
Abdullah b. Sâbit (Ş.) VI/415
Abdullah b. Selâm (Ş.) VI/258, VI/426
Abdullah b. Şıhhîr (Ş.) VI/527, VI/536
Abdullah b. Uraykıt (Ş.) VI/219
Abdullah b. Übey b. Selûl (Ş.) VI/021, VI/431, VI/484
Abdullah b. Ümmü Mektûm (Ş.) VI/021, VI/293, VI/484, VI/597, VI/646
Abdullah b. Zeyd (Ş.) VI/441, VI/607
Abdurrahman b. Avf (Ş.) VI/167, VI/358, VI/455, VI/505, VI/546, VI/612, VI/643
Abdü Külâl'in oğlu İbn Abdi Yâlîl (Ş.) VI/517
Abdüleşheloğulları (K.K.) VI/596, VI/614
Abdülkays (K.K.) VI/568
Abdülkays heyeti VI/568
Abdülmelik b. Mervân (Ş.) VI/279
Abdülmuttalib b. Hâşim (Ş.) VI/233, VI/235, VI/290
Abdülmuttalib'in oğlu Hâris (Ş.) VI/175, VI/182
Abdülmuttaliboğulları (K.K.) VI/547, VI/548
Abdümenâfoğulları (K.K.) VI/548
âb-ı hayat VI/112
Abîde b. Amr es-Selmânî (Ş.) VI/440
abluka yılları VI/508
aceleci olma VI/551
Acemlerin mühürsüz mektubu kabul etmemeleri VI/429, VI/487
acil servisler VI/113
açıktan İslâm'a davet VI/547
açılıp saçılma VI/205
Âd kavmi (K.K.) VI/019, VI/121, VI/143, VI/507
âdâb VI/323, VI/325, VI/403, VI/585
adak: ~ adama VI/210, VI/211; ~ta bulunma VI/043
adalet VI/071; ~ ilkesi VI/306; ~i gözetmek VI/151, VI/373; ~i tesis etmek VI/282; ~le hükmetme VI/082, VI/217, VI/391
adaletsiz: ~ durum VI/181; ~lik VI/070, VI/075, VI/178, VI/204, VI/205, VI/582, VI/633
adam öldürme VI/021, VI/043, VI/191
Âdem peygamber (Ş.) VI/015, VI/029, VI/032, VI/033; ~in yaratılışı VI/030
âdemoğlunun yaratılışındaki hikmet VI/029, VI/031
Adî b. Hâtim (Ş.) VI/417, VI/496, VI/553
Adî b. Sâbit (Ş.) VI/379
Adîoğulları (K.K.) VI/255, VI/548
adlî düzen VI/149
affedici olmak VI/427
affetme VI/231, VI/238, VI/466, VI/593, VI/614, VI/641
Afrika (Y.M.) VI/167; ~ toprakları (Y.M.) VI/167
ağ(ı)z: ~ temizliği VI/456, VI/464; ~ ve diş temizliği VI/455, VI/456; ~nı doldura doldura konuşma VI/225
ağaç dikme VI/403, VI/410, VI/575
ağır işler yükleme VI/242
ağırbaşlılık VI/239
ağıt yakma VI/505, VI/599
ahde vefa göstermek VI/184, VI/265
ahdi bozma VI/359
âhiret yatırımı VI/346
ahlâk: ~ dışı davranış VI/493; ~ eğitimi VI/626; ~ güzelliği VI/055; ~ ilkeleri VI/566; ~ı bozulmak VI/021; ~ı en güzel olanlar VI/314
ahlâkî: ~ davranışlar VI/496; ~ değerler VI/184; ~ değerlerin yozlaşması VI/204, VI/256; ~ erdemler VI/256, VI/404; ~ ilkeleri görmezden gelmek VI/337; ~ yozlaşma VI/608
ahlâksızlık VI/646
ahşap minber VI/449
Ahzâb: ~ günü VI/639; ~ Savaşı VI/428
aile:~ anlaşmazlıkları VI/191; ~ için yapılan harcama VI/465; ~ kurma VI/302, VI/370; ~ kurmaya teşvik VI/370; ~ reisi VI/024, VI/279, VI/283; ~sini ihmal edenler VI/372
Akabe (Y.M.) VI/069, VI/303, VI/304, VI/405, VI/517, VI/551, VI/596, VI/597, VI/598, VI/599, VI/610; ~ Biatleri VI/599; ~ gecesi VI/551; ~ geçidi (Y.M.) VI/303, VI/551, VI/597; ~ Körfezi'nin doğu kıyıları (Y.M.) VI/069; ~ mevkii (Y.M.) VI/598; ~ sabahı VI/171
Âkıb (L.) VI/231, VI/237
akıl yürütme VI/152
Âkib (L.) VI/224
Akîk Vadisi (Y.M.) VI/622
akîka kurbanı VI/233, VI/385
Akra' b. Hâbis et-Temîmî (Ş.) VI/391, VI/632, VI/634
akraba: ~ ile bağını kesme VI/622; ~ ile ilişkiyi kesme VI/178; ~lar arasında ilişki kurma VI/168, VI/203; ~lık ilişkileri VI/358; ~ya iyilik VI/184; ~yı gözetme VI/317
akrep VI/521
alaca: ~ hastalığı VI/070; ~lıyı iyileştirme VI/100
alay etme VI/019, VI/034, VI/142, VI/246
alçakgönüllü olma VI/227, VI/462
aldatma VI/183; ~ma VI/547
alışveriş: ~ türleri VI/183; ~in helâl oluşu VI/247, VI/302; ~te belirlilik VI/183
Ali b. Ebû Tâlib (Ş.) VI/546, VI/609
âlimlerin: ~ ihtilâfı VI/651; ~ peygamberlerin varisleri olduğu VI/181
Allah: ~ (cc) adına yemin VI/211; ~ (cc) katında değersiz kişi VI/175, VI/179, VI/231, VI/555; ~ (cc) katında geçerli din

VI/552; ~ (cc) katında gerçek din VI/289; ~ (cc) katında tek din VI/087; ~ dostu VI/047, VI/158; ~ düşmanı VI/628; ~ için birbirini sevme VI/412; ~ için buğzetme VI/522; ~ için sevme VI/456; ~ korkusu VI/138; ~ sevgisine giden yol VI/442; ~ sözü VI/255; ~ yoluna kendini vakfetme VI/626; ~ yolunda cihad VI/033, VI/037, VI/044, VI/226, VI/367, VI/374, VI/399, VI/404, VI/440, VI/518, VI/632; ~ yolunda harcama VI/447, VI/455, VI/673; ~ yolunda infak VI/346; ~ yolunda nöbet tutma VI/364; ~ yolundan saptırma VI/565; ~'a (cc) çağırma VI/566; ~'a (cc) ibadeti bırakma VI/168, VI/204; ~'a (cc) isyan hususunda nezir/adak VI/211; ~'a (cc) itaat VI/243, VI/246, VI/247, VI/258, VI/287, VI/294; ~'a (cc) karşı gelmek VI/247; ~'a (cc) karşı sorumluluk bilinci VI/298, VI/475; ~'a (cc) kulluk etme VI/099, VI/135, VI/194, VI/275; ~'a (cc) oğul ve kız isnad etme VI/207; ~'a (cc) ortak koşma VI/027, VI/036, VI/074; ~'a (cc) şükretme VI/280, VI/325, VI/329, VI/418; ~'a (cc) teslim olmak VI/086; ~'a (cc) teslimiyet VI/246; ~'a (cc) tevekkül etme VI/238; ~'ı (cc) anma VI/498, VI/519, VI/538; ~'ı (cc) çokça zikretme VI/293; ~'ı (cc) hatırlama VI/404; ~'ı (cc) inkâr VI/207, VI/627; ~'ı (cc) tesbih VI/095, VI/121, VI/246, VI/519; ~'ı (cc) zikretme VI/099, VI/536; ~'ın (c.c.) rahmetini daraltma VI/523; ~'ın (cc) adına yemin VI/165; ~'ın (cc) âyetlerini alaya alma VI/212; ~'ın (cc) âyetlerini inkâr VI/251, VI/257; ~'ın (cc) âyetlerini yalanlama VI/123; ~'ın (cc) dilemesi VI/317; ~'ın (cc) dinine davet VI/018, VI/076, VI/451, VI/497, VI/595; ~'ın (cc) dişi devesi VI/123; ~'ın (cc) doksan dokuz ismi VI/238; ~'ın (cc) emirlerini tebliğ VI/022; ~'ın (cc) gazabı VI/033, VI/305, VI/518, VI/522, VI/522, VI/585, VI/658; ~'ın (cc) helâk etmesi VI/019; ~'ın (cc) hidayet etmesi VI/046, VI/495, VI/541, VI/553; ~'ın (cc) irade ve kudreti VI/061; ~'ın (cc) Kılıcı (L.) VI/326; ~'ın (cc) kızları fikri VI/207; ~'ın (cc) koyduğu sınırlara riayet VI/247; ~'ın (cc) koyduğu sınırları aşmak VI/247, VI/328; ~'ın (cc) oğlu VI/129; ~'ın (cc) rahmetinden uzaklaşma VI/126; ~'ın (cc) rahmetinden ümit kesme VI/060; ~'ın (cc) razı olması VI/250; ~'ın (cc) rızası VI/538; ~'ın (cc) rızasını aramak VI/651; ~'ın (cc) rızasını gözetme VI/210, VI/211, VI/265, VI/403, VI/404, VI/409, VI/410, VI/418, VI/582; ~'ın (cc) rızasını gözetmek VI/633; ~'ın (cc) rızasını kazanma VI/087; ~'ın (cc) ruhu VI/170; ~'ın (cc) sevgisini kazanma vesilesi VI/258; ~'ın (cc) sevgisini kazanma VI/087, VI/258; ~'ın (cc) sevgisini kazanmanın şartı VI/246; ~'ın (cc) takdir ettiği ecel VI/276; ~'ın (cc) takdiri VI/208; ~'ın (cc) takdirine sabır VI/341, VI/585; ~'ın (cc) yazgısı VI/396; ~'ın (cc) yoluna davet VI/018, VI/019, VI/099; ~'ın aslanları VI/240; ~'ın Evi VI/044, VI/085, VI/350, VI/354; ~'ın Kitabı VI/029, VI/182, VI/211, VI/220, VI/292, VI/304, VI/305, VI/464, VI/482, VI/495, VI/497, VI/546, VI/571, VI/579, VI/621, VI/623, VI/639, VI/648; ~'ın Kitabı'nı öğretme VI/496; ~'tan (cc) başkasına ibadet VI/033; ~'tan (cc) korkma VI/100, VI/124, VI/429, VI/633; ~'tan (cc) sakınma VI/096, VI/644
Allâhümme'şhed VI/415
alt tabakada olanlar VI/033
altın sarısı çekirgeler VI/127
altmış: ~ fakiri doyurma VI/425; ~ gün peş peşe oruç VI/425
amel-i sâlih VI/542
amellerin niyetlere göre değer kazanacağı VI/032
âmil VI/218
Âmir b. Fuheyre (Ş.) VI/219
Âmir b. Sa'saa kabilesi (K.K.) VI/360
Âmir b. Seleme (Ş.) VI/543
Âmiroğulları (K.K.) VI/595
Ammâr b. Yâsir (Ş.) VI/452, VI/609
Amr b. el-Hâris (Ş.) VI/343, VI/346
Amr b. Hişâm (Ş.) VI/549
Amr b. Şuayb (Ş.) VI/333
Amr b. Ümeyye (Ş.) VI/170
ana kaynaklar (K.) VI/140
Anam babam sana feda olsun! VI/217, VI/220, VI/258, VI/275, VI/417, VI/438, VI/441, VI/456
anapara VI/175, VI/182, VI/183
anlaşılır konuşma VI/225
anlaşmaya ihanet etme VI/257
anlaşmazlığın yargıya intikali VI/307
anlatım üslûbu VI/580
anlayış: ~ seviyesini dikkate alma VI/316, VI/579; ~ tarzının farklılığı VI/646
anne: ~ babalara düşen görev VI/239; ~ sıcaklığı VI/069; ~ sütü VI/043; ~yle zina VI/423
antlaşma imzalamak VI/257
apaçık: ~ deliller VI/153; ~ sapıklık VI/494
Arabistan (Y.M.) VI/166, VI/358, VI/360; ~ çevresi (Y.M.) VI/166; ~'ın güçlü kabileleri (K.K.) VI/360
aracı tanrılar VI/206
Arafat'ta vakfe VI/509; ~ yeri VI/543
Arap: ~ âdeti VI/235; ~ Edebiyatı VI/196; ~ kabileleri (K.K.) VI/289, VI/437, VI/522; ~ örf ve âdetleri VI/184; ~ toplumunun yaşadığı coğrafya (Y.M.) VI/328; ~ Yarımadası (Y.M.) VI/206, VI/552, VI/555; ~ yemeği VI/362
Arapça VI/263, VI/313, VI/337, VI/571, VI/572, VI/618; ~ kaynaklar VI/111
Arefe günü VI/315
arkadan dua eden hayırlı evlât VI/408
arkadaş VI/447, VI/456; ~ kelimesi VI/450
arpa ekmeği VI/325
arrâflar VI/192, VI/193, VI/197, VI/207
arşı taşıyan melekler VI/194
arşın gölgesinde gölgelenecek yedi sınıf VI/396
âsâ mucizesi VI/070, VI/072
asabe VI/459, VI/464
asabiyet VI/178, VI/179, VI/182, VI/238
asaleti ile övünme VI/175,

VI/180, VI/189, VI/196, VI/197, VI/199, VI/207, VI/243
âsânın yılana dönüşmesi VI/070
âsâr VI/693
ashâba hakaret etme VI/447, VI/455
Ashâb-ı Kehf VI/138
Ashâb-ı Suffe VI/588
Ashâb-ı Uhdûd VI/138
ashâbın fıkhi konularda ihtilâfı VI/648
ashâbın ihtilâfa düşmesi VI/454
Ashame (Ş.) VI/163, VI/166, VI/170, VI/171, VI/203
asılsız hikâyelerle irşad VI/572
asil bir soydan gelmek VI/196
Âsiye (Ş.) VI/067, VI/068, VI/145, VI/150, VI/153, VI/154
askerlere su taşıma VI/277
aslan VI/135
aslını tasadduk etme VI/405
aşağılamak VI/242, VI/399, VI/405, VI/517
aşılama VI/485; ~yı bırakma VI/280, VI/485
aşırı: ~ gitme VI/155; ~ kabile taraftarlığı VI/205; ~ kabilecilik VI/179; ~ya gitme VI/239
aşırılık(ğ) VI/171, VI/231, VI/239, VI/273, VI/277, VI/285, VI/290, VI/313, VI/420, VI/440, VI/515, VI/523, VI/585; ~lardan sakınma VI/171, VI/537; ~lardan uzak durma VI/346, VI/473; ~a kaçmak VI/443
aşiret VI/325, VI/430
aşk hikâyesi VI/061
aşk-ı ilâhî VI/061
Atâ b. Yesâr (Ş.) VI/231
Atâ'nın işittiğine göre (Ş.) VI/231
atalar: ~ın dini VI/547; ~ın gelenekleri VI/495; ~ın yoluna uyma VI/205; ~la övünme VI/032, VI/175, VI/179, VI/231, VI/555
ateş: ~e üşüşen böcekler VI/013, VI/018; ~te pişen yemekler VI/323
Âtike bnt. Hâlid el-Huzâiyye (Ş.) VI/217, VI/219
atîre kurbanı VI/201, VI/210
atlas VI/346
atta uğursuzluk VI/208
attâr VI/392
Avn b. Ebû Cuhayfe (Ş.) VI/435
avret: ~ yerini göstermemek VI/626; ~ yerleri VI/031, VI/626
avurtlarını şişire şişire laf edenler VI/225
ay tutulması VI/507, VI/533
ayak(ğ): ~ları beyaz sekili at VI/463, VI/474, VI/619; ~a kalkma VI/375, VI/379, VI/384, VI/435, VI/440, VI/442, VI/498; ~ta bir şey yeme, içme VI/325
âyet: ~ ⇒ mucize VI/071; ~in inmesi ⇒ Ahzâb, 33/37 VI/182, VI/245, VI/253, VI/256 ⇒ Şuarâ, 26/224, VI/305 ⇒ Nisâ, 4/95, VI/361 ⇒ Ahzâb, 33/5, VI/375 ⇒ Bakara, 2/196, VI/402 ⇒ Ahzâb, 33/50, VI/411 ⇒ Mâide, 5/3, VI/496 ⇒ Enfâl, 8/1, VI/610, VI/611 ⇒ Nûr, 24/31, VI/624 ⇒ Bakara, 2/280; ~lerin tefsir edilmesi VI/192; ~lerin tefsiri VI/496; ~lerin yalanlanması VI/015, VI/031
ayın tamamını oruçla geçirme VI/527, VI/532
ayların yerlerinin değiştirilmesi VI/209
ayrıcalıklı muamele VI/182
ayrımcılık yapmak VI/024, VI/365
azdırılma VI/030
Âzer (Ş.) VI/042
azgınlaşma VI/017
azgınlık VI/095, VI/097, VI/123
azılı müşrik VI/156
azim sahibi peygamberler VI/119, VI/250
azimet VI/537
Azîz VI/041
Azizin karısı (Ş.) VI/056
Azrail VI/032
Azverâ (Y.M.) VI/461
B
Ba'l VI/127
ba's VI/613
baba: ~ dostlarını ziyaret VI/456; ~ şefkati VI/455, VI/506; ~nın duası VI/519; ~sız bir çocuğun doğması VI/091, VI/097, VI/098
bağıra çağıra ağıt-yas VI/175, VI/180, VI/189, VI/196, VI/199, VI/207, VI/243, VI/599
bağırıp feryat eden VI/201, VI/212, VI/560
bağışlanma dilemek VI/248, VI/523, VI/536
bağlayıcı emir VI/303, VI/406, VI/429, VI/487, VI/601, VI/647
bağlılık yemini VI/551
bahîra VI/210
bakımlı olmak VI/336, VI/467
Bakî' Mezarlığı (Y.M.) VI/235, VI/385; ~ civarındaki çarşı VI/235; ~'nın ilk sakini VI/385
Balık sahibi (L.) VI/127, VI/266
Balık(ğ): ~ sahibi (L.) VI/127, VI/266
banyo yapma VI/126, VI/461, VI/465, VI/510
barbarlık VI/184, VI/204, VI/301
basiretin bağlanması VI/152
basiretsizlik VI/155
Basra (Y.M.) VI/530
başa: ~ gelen musibet VI/129, VI/357, VI/518; ~ musibet gelmesi VI/117, VI/123
başkalarının neseplerini karalama VI/196, VI/197
başörtüsü VI/384
başrahipler VI/150
bâtıl: ~ ile mücadele VI/497; ~ inanç VI/212; ~ inançlar VI/192, VI/193, VI/207, VI/586; ~ inanış VI/197, VI/207; ~ uygulamalar VI/211
baygınlık geçirdi VI/625
baykuş VI/208; ~un uğursuz sayılması VI/208
bayrak VI/364
bayram: ~ hutbesi VI/535; ~ namazı VI/278, VI/452, VI/509
bazı varlıklara uğursuzluk nispet etme VI/208
bedbaht VI/031, VI/095, VI/097, VI/175, VI/179, VI/231, VI/555; ~lık VI/551
bedduanın kabul olunması VI/404
beden: ~ dili VI/315, VI/415, VI/423, VI/568, VI/585; ~ güzelliği VI/055; ~ sağlığı VI/323, VI/447; ~ temizliği VI/443; ~i yıkama VI/465; ~ini ne uğruna yıprattığı sorgusu VI/468
Bedir: ~ Gazvesi VI/358; ~ Gazvesi'nde şehit olan sahabeler (Ş.) VI/277; ~ Gazvesi'ne katılan sahabeler ⇒ Abdullah b. Zeyd (Ş.) VI/157, VI/487 ⇒ Suveybit b. Harmale) (Ş.); ~ günü VI/049, VI/056; ~ harbi VI/021, VI/043, VI/053, VI/057, VI/065, VI/066, VI/157, VI/214, VI/252, VI/255, VI/277, VI/282, VI/293, VI/329, VI/381, VI/383, VI/384, VI/428, VI/429, VI/474, VI/484, VI/487, VI/501, VI/643; ~ Savaşı'nda meleklerin yardımı VI/268
Behz b. Hakîm (Ş.) VI/467
beldeler (Y.M.) VI/544
belirlilik ilkesi VI/183
Belkıs (Ş.) VI/085, VI/086
Benû Enmâr (K.K.) VI/335
Benû Enmâr Gazvesi VI/335

Benû Kurayza (K.K.) VI/182
Benû Leheb (K.K.) VI/195
Benû Leys (K.K.) VI/611
Benû Mustalık Gazvesi VI/649
Benû Müdlic (K.K.) VI/195
Benû Nadîr (K.K.) VI/182
Benû Sa'd (K.K.) VI/413
Benû Sâide (K.K.) VI/649, VI/651
Benû Sâide çardağı (Y.M.) VI/651
Benû Sakîf (K.K.) VI/517
Benû Şeybe (K.K.) VI/255
Berâ' b. Âzib (Ş.) VI/224, VI/225, VI/234, VI/305, VI/333, VI/338, VI/379
Berâ' b. Evs (Ş.) VI/505
Berâ' b. Ma'rûr (Ş.) VI/597, VI/598
bereket kaynağı su VI/150, VI/227
Berîre (Ş.) VI/429, VI/430
besmele: ~ çekerek yemeğe başlamak VI/324; ~ çekmek VI/324, VI/375, VI/421, VI/537, VI/585, VI/625; ~ çekmeyi unutmak VI/319, VI/324; ~siz yenen yemekler VI/324
beş: ~ bin melek VI/268; ~ konuda imtihana çekilme VI/617; ~ vakit namaz VI/281, VI/483, VI/552
beşer üstü âlem VI/452
beşikteyken konuşan üç kişi VI/097
Bettâr VI/349
Beyân ve't-tebyîn (K.) VI/227, VI/414
beyat VI/597
beyaz: ~ el mucizesi VI/072, VI/151, VI/152; ~ iplik VI/496; ~ kefen VI/336; ~ sekili at VI/474, VI/619
Beytullah'ın inşası VI/032
Beytü'l-Makdis (Y.M.) VI/017, VI/018, VI/020, VI/021, VI/067, VI/079, VI/084, VI/085, VI/093, VI/094, VI/096, VI/098, VI/149, VI/268
Beytül-Lahm (Y.M.) VI/096
Beytülmâl VI/582, VI/624, VI/631
Beytülmâl'in gelirleri VI/624
bıçağını biletmek VI/535
bıkkınlık vermek VI/561, VI/570, VI/577, VI/585
bıldırcın VI/143, VI/157
Bi'r-i Maûne (Y.M.) VI/440, VI/465, VI/522, VI/624; ~ şehitleri (Ş.) VI/465
bildiği: ~ ile amel VI/566, VI/617; ~ni başkalarına anlatmak VI/570
bilgi:~ getiren cinler VI/191; ~sine göre amel etme VI/566
bilgisiz:~ce fetva verme VI/589; ~lik VI/204, VI/206, VI/515, VI/523
bilinmeyenden haber verme VI/193
bilinmeze olan merak VI/193
bin melek VI/057, VI/268
bir: ~ gecede Kur'an'ı baştan sona okuma VI/527, VI/532; ~ gün oruç tutup bir gün tutmama VI/083; ~ lokma bir hırka VI/326
birbirini sevme VI/315, VI/665
Bismillâhi fî evvelihî ve âhirihî VI/319, VI/324
Bizans VI/117, VI/220; ~ İmparatoru VI/277, VI/278, VI/556; ~lılar VI/141, VI/268, VI/485, VI/552
borç(c): ~lulara zekat payından verilmesi VI/632; ~u vekâleten ödeme VI/485
boş zaman VI/444
boşama VI/361; ~ türleri VI/181
boşanma VI/180, VI/181, VI/247, VI/375, VI/383
boykot VI/311, VI/550
boynuzlu koç VI/464
bozgunculuk VI/142, VI/154, VI/159; ~ çıkarmak VI/029; ~ yapmak VI/125
bozuk inançlar VI/209
böbürlenerek yürümek VI/129
böbürlenmek VI/158
Buâs Savaşı VI/507
buğday ekmeği VI/367, VI/374
buğuz etmek VI/522
bulaşıcı hastalık VI/443
bunaklık VI/061
Burak VI/354
Busrâ (Y.M.) VI/643
Buthân (Y.M.) VI/622
buzağı VI/074
Büdeyl b. Verkâ' (Ş.) VI/289
Bünyamin (Ş.) VI/002, VI/053, VI/058, VI/059, VI/060
bürde VI/569
bütün peygamberlerin kardeş oluşu VI/267
büyü VI/072, VI/207, VI/208; ~ yapmak VI/193, VI/471; ~ yoluyla insanları etki altına alma VI/207
büyücüler VI/072, VI/152, VI/193, VI/208
büyük(ğ): ~ günah işlemek VI/021, VI/475; ~ günah VI/021, VI/193, VI/314, VI/315, VI/475; ~ put VI/042; ~lenmek VI/239; ~lere saygı VI/389, VI/393; ~lük taslamak VI/155, VI/157, VI/570; ~ün imam olması VI/465, VI/525, VI/530, VI/588
C
Ca'fer b. Ebû Tâlib (Ş.) VI/167, VI/178, VI/203
Câbir b. Abdullah (Ş.) VI/521, VI/600
Câbir b. Semure (Ş.) VI/279, VI/338, VI/392, VI/424, VI/498, VI/510
cahil kimseleri önder edinme VI/589
Câhiliye: ~ âdetleri ⇒ asaleti ile övünme VI/175, VI/177 ⇒ Sâibe, VI/180, VI/189, VI/196, VI/199, VI/207, VI/243; ~ âdetleri VI/181, VI/182, VI/212; ~ döneminde asabiyet VI/180; ~ döneminde bayram günleri VI/508; ~ döneminde boşanma VI/181; ~ döneminde faiz VI/175, VI/182; ~ döneminde fal okları VI/208; ~ döneminde gök cisimlerine bakış VI/193; ~ döneminde hac aylarında umre yapmak VI/210; ~ döneminde ibadetler ⇒ hac VI/209 ⇒ kurban, VI/210 ⇒ tavaf; ~ döneminde kadın VI/180; ~ döneminde kıyâfe uygulaması VI/194; ~ döneminde miras VI/179; ~ döneminde ticaret VI/183; ~ kavramı VI/204; ~ şiiri VI/196
Câlût (Ş.) VI/081
Câmiu'l-usûl (K.) VI/651
camiye temiz gelme VI/646
can: ~ güvenliği VI/279; ~a haksız yere kıymak VI/074
canlı resimleri VI/345
Cebele b. Hârise (Ş.) VI/454
ceberut yöneticiler VI/581
cehalet VI/178, VI/196, VI/204; ~in artması VI/608
cehennem: ~ ehli VI/031, VI/462, VI/573, VI/639, VI/645, VI/654, VI/655; ~le korkutma VI/545
cehennemlikler VI/015, VI/127, VI/294, VI/527, VI/567, VI/573, VI/574, VI/611, VI/628, VI/639, VI/640, VI/641, VI/642, VI/645, VI/646, VI/651, VI/654, VI/655, VI/656, VI/657, VI/664; ~in yiyeceği VI/655
cehl VI/204, VI/204
Celâl VI/537; ~ ve İkram sahibi

VI/537
cemaat: ~i usandırmamak VI/318; ~le namaz VI/563
cemreler VI/045
cenaze: ~ namazı VI/561, VI/562; ~ namazına katılmak VI/463; ~yi taşımak VI/561
cennet: ~ ehli VI/573, VI/675, VI/676; ~ kadınları VI/153; ~in sekiz kapısı VI/091, VI/098; ~likler VI/033, VI/474, VI/573, VI/646, VI/666, VI/674, VI/675, VI/676; ~te cihad kapısı VI/673; ~ten çıkarılma VI/031
cepheden kaçmak VI/074
cevâmiu'l-kelim VI/267, VI/313, VI/413, VI/571
ceza: ~ günü VI/646; ~ vermek VI/135, VI/142, VI/427, VI/581; ~landırılma VI/583, VI/593; ~landırılmış kavimler (K.K.) VI/143; ~landırmayıp affetmek VI/183; ~ların uygulanması VI/182, VI/427; ~yı düşürmek VI/427
Ci'râne (Y.M.) VI/535, VI/631
ciddiyet VI/181, VI/424, VI/589
cihad etme VI/033, VI/414, VI/605, VI/611, VI/632, VI/673
cimrilik etme VI/465, VI/520
cinayet VI/032, VI/150; ~ler VI/608; ~lerin artması VI/595, VI/601, VI/607
cincilik VI/193
cinsel: ~ ilişki VI/180, VI/485; ~ tercih VI/125
civanmertlik VI/454
cizye vermek VI/556
cömertlik VI/178, VI/184, VI/210, VI/222, VI/227, VI/256, VI/425, VI/451, VI/507, VI/555, VI/633, VI/634; ~ gösterisi VI/210
Cuayl b. Sürâka (Ş.) VI/635
cuma: ~ hutbesi VI/498; ~ namazı VI/304, VI/455
cumartesi: ~ günü VI/074; ~nin Yahudiler açısından önemi VI/475
cübbe VI/071, VI/128, VI/278, VI/314, VI/336, VI/338, VI/533
Cübeyr b. Mut'im (Ş.) VI/231, VI/237, VI/498
Cündeb b. Abdullah el-Becelî (Ş.) VI/173, VI/243
cünüplük hâli VI/535, VI/644
cürüm VI/125, VI/191
Cüveyriye bnt. el-Hâris'in erkek kardeşi (Ş.) VI/346
Ç
çakıl taşları VI/171
çalgı aletleri VI/507
çalmak VI/209
çamurdan yaratılma VI/030
çan VI/486
çapulculuk VI/184
çarmıha gerilme VI/101, VI/136
çarşaf VI/384
çarşı VI/022, VI/119, VI/225, VI/231, VI/235, VI/238, VI/265, VI/268, VI/276, VI/309, VI/315, VI/401, VI/554, VI/563, VI/572, VI/595, VI/623, VI/674; ~ pazarda bağırıp çağırma VI/554, VI/563
çekirge VI/127, VI/142, VI/155, VI/327
çevre temizliği VI/443
çıplak: ~ olarak Kâbe'yi tavaf VI/209; ~ uyarıcı VI/018, VI/548
çirkin: ~ iş yapmak VI/168, VI/178, VI/203; ~ fiiller VI/124, VI/125
çivit otu VI/441
çobanlık VI/082, VI/256, VI/335
çocuk: ~ eğitimi VI/139; ~ları öldürme VI/045, VI/177, VI/178, VI/599, VI/603; ~ları öpüp okşamak VI/226; ~ların başını okşama VI/599; ~ların kişiliklerine saygı VI/393; ~ların yanaklarını okşamak VI/392; ~luk dönemi VI/501
çok: ~ evliliğin dört hanımla sınırlanması VI/360; ~ hadis nakledenler VI/406; ~ soru sormak VI/142, VI/297, VI/303; ~lukla övünmek VI/180, VI/341
çürümüş kemiklerin dirilmesi VI/212
dâbbe VI/606
dağınık kıyafet giyme VI/331, VI/335
dalkavukluk VI/223
dar görüşlülük VI/425
darbı mesel VI/151
darda kalanların yardımına koşma VI/112, VI/113
Dâru'l-İslâm VI/546
Dârulerkam (Y.M.) VI/531
Dârulerkam VI/531
Dârü'l-İslâm VI/546
Dârülerkam (Y.M.) VI/546, VI/547, VI/609
Dârülerkam VI/546, VI/547, VI/609
Dârünnedve (Y.M.) VI/547
Dârünnedve VI/252, VI/254, VI/399, VI/547
davacıların haberi VI/082
davadan vazgeçmek VI/307
davet: ~ görevi VI/495; ~ günleri VI/481; ~ mektupları VI/429, VI/487, VI/552; ~ metodu VI/553, VI/557; ~ yöntemi VI/552; ~çi VI/247, VI/249, VI/294, VI/301, VI/437, VI/545, VI/547, VI/555, VI/557; ~e icabet VI/017, VI/254, VI/451, VI/464, VI/559, VI/596
Dâvîd (Ş.) VI/081
Dâvûdî VI/083
dayanışma VI/113, VI/179, VI/238, VI/510, VI/565, VI/650; ~ duygusu VI/179
debdebeli hayat VI/375, VI/493
Deccâl VI/111, VI/355, VI/444, VI/520, VI/569, VI/573, VI/601, VI/606
dede: ~ mirası VI/639, VI/648; ~nin vasiyeti VI/440
dedikodu VI/195, VI/316
def çalmak VI/426
define VI/109
değişim VI/044, VI/203, VI/204, VI/290, VI/296, VI/395, VI/495
dehşetli gün VI/227
Delâilü'l-Hayrât (K.) VI/238
Delâilü'n-Nübüvve (K.) VI/268
delil getirme VI/111, VI/122, VI/226, VI/299, VI/306, VI/479, VI/484
delilik VI/256
delip geçen alevli yıldız VI/192
demir tarak VI/253, VI/551
demircilik VI/266
deniz: ~ suyu VI/430; ~de boğulma VI/142; ~in ikiye ayrılması VI/157
depremlerin çoğalması VI/595, VI/601, VI/607
derlemeler (K.) VI/238
ders: ~ alma VI/120, VI/128, VI/160, VI/584; ~ çıkarma VI/074, VI/139, VI/150, VI/159, VI/580; ~ halkaları VI/572
devamlılık VI/318, VI/537
develerin boynuna muska asma VI/209
devlet: ~ başkanı VI/453; ~ başkanlığı VI/219, VI/599, VI/601; ~ yönetimi VI/650; ~in başı VI/283
Dımâm b. Sa'lebe (Ş.) VI/278
Dımaşk (Y.M.) VI/233, VI/529
dîbâc VI/346
diğer: ~ din mensupları VI/267, VI/565; ~ din mensuplarına muhalefet VI/487; ~ peygamberler VI/016, VI/017, VI/039,

VI/047, VI/120, VI/124, VI/193, VI/250, VI/259, VI/266, VI/268, VI/291, VI/431, VI/475, VI/518, VI/530, VI/554, VI/625, VI/633
diğerkâmlık VI/455, VI/541
Dihye b. Halife (Ş.) VI/359
dikili: ~ taşlar adına kesilen kurbanlar VI/210; ~ taşlar VI/206, VI/210
dil: ~ âlimi VI/237, VI/413; ~ ile düzeltmek VI/561, VI/566
dilencilik VI/113
din: ~ adamları VI/093, VI/094, VI/101, VI/265, VI/289; ~ düşmanı VI/151; ~ samimiyettir. VI/561, VI/567; ~ ve vicdan özgürlüğü VI/550; ~de aşırılık VI/171; ~de aşırılıktan sakınmak VI/171; ~den çıkma VI/595; ~den dönmeye zorlamak VI/430; ~-dünya ayrımı VI/485; ~e davet VI/122, VI/275, VI/550, VI/551; ~i tahrif etmek VI/101; ~i yaymak VI/112, VI/551, VI/635; ~in kemale ermesi VI/191, VI/253, VI/551, VI/556; ~ini rahatça yaşamak VI/167; ~lerin tahrif edilmiş kitapları (K.) VI/139; ~lerin tahrif edilmiş kitapları VI/139; ~i öğrenme VI/588; ~i öğretmek VI/477, VI/483, VI/531, VI/603, VI/624
dindar eş tercihi VI/391
dinen: ~ yasak davranış VI/306; ~ yasak olan fiillerin işlenmesi VI/306; ~ değerler VI/041; ~ değerleri yozlaştırmak VI/205; ~ duyarlılık VI/535; ~ rehberlik VI/546
dinlemek ve itaat etmek VI/215, VI/429, VI/484, VI/598
diplomatik ilişki VI/171
dirayetli olmak VI/316
diri diri toprağa gömme VI/177, VI/178, VI/494
diriliş VI/041, VI/120, VI/212, VI/243, VI/249, VI/519, VI/547, VI/550, VI/613, VI/614, VI/615, VI/619; ~i inkâr VI/614
dirilme VI/212, VI/550, VI/613
diş temizliği VI/454, VI/455, VI/456, VI/464
dişleri temizlemek VI/531
Dîvânü'l-Arab VI/196
diyet uygulamaları VI/182
doğal haklar VI/347
doğru: ~ ile yanlışı ayırt etmek VI/020; ~ söylemek VI/122, VI/123, VI/124, VI/152, VI/168, VI/203, VI/291, VI/435, VI/442, VI/572, VI/598, VI/667; ~ söz söylemek VI/251, VI/256, VI/369, VI/544; ~ sözlülük VI/020, VI/056; ~ yoldan sapmak VI/085; ~ yoldan uzaklaşan kavimler VI/018; ~ yolu göstermek VI/043, VI/082, VI/463, VI/564, VI/595
doğruluk VI/020, VI/168, VI/203, VI/317, VI/473, VI/548, VI/564, VI/644, VI/667; ~tan ayrılmak VI/644, VI/667
doktorlar VI/340
dokunulmazlık VI/161, VI/169, VI/185, VI/280, VI/343, VI/347, VI/351, VI/378, VI/486, VI/641
dokuz yüz elli yıl VI/034
dolandırıcılık VI/183
dolunay VI/220
domuz: ~ eti VI/302, VI/498; ~a dönüştürülme VI/142; ~un satışı VI/247
dosdoğru: ~ olmak VI/414; ~ yol VI/586
dördüncü kat sema (Y.M.) VI/121
dövmek VI/277, VI/374, VI/393, VI/404, VI/563
dua: ~ âdâbı VI/515, VI/523, VI/533; ~ âyetleri VI/497; ~ eden sâlih evlat VI/408; ~ etmek VI/549; ~nın kabul edilmesi VI/127, VI/128, VI/418
duhâ namazı VI/532, VI/533
dul hanımlar VI/181, VI/358
Dûmetü'l-Cendel (Y.M.) VI/358
duyu ötesi alan ⇒ gayb VI/112
düğüm atmak VI/193
düğün: ~ eğlenceleri VI/615; ~ hediyesi VI/381; ~ merasimi VI/499
dünür olmak VI/180
dünya: ~ görüşü VI/151, VI/204, VI/497, VI/648; ~ işleri VI/280, VI/546; ~ malına düşkünlük VI/596; ~ seması (Y.M.) VI/194; ~nın yaratıldığı gün VI/075
dünyalık biriktirme VI/346
dünyevî menfaatler VI/462
dürr-i yetîm VI/249
dürüstlük VI/047, VI/317, VI/382
düşmanlık VI/020, VI/077, VI/089, VI/093, VI/126, VI/179, VI/250, VI/256, VI/265, VI/281, VI/303, VI/365, VI/434, VI/481, VI/585, VI/596, VI/635
düşük yapmak VI/382
E
ebedî hayat VI/561
ebedîlik ağacı VI/015
Eble (Y.M.) VI/609
Ebtah (Y.M.) VI/453
ebter VI/386
Ebû Abdurrahman (L.) VI/561, VI/569, VI/645
Ebû Bekir (Hz.)'in kızı Esmâ ⇒ Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ (Ş.) VI/507
Ebû Bekir (Ş.) VI/546, VI/641, VI/643
Ebû Bekir b. Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer (Ş.) VI/321
Ebû Bekir'in kızı Esmâ (Ş.) VI/507
Ebû Cehil b. Hişâm (Ş.) VI/020, VI/147, VI/157, VI/158, VI/248, VI/549
Ebû Cehm (Ş.) VI/337
Ebû Cendel (Ş.) VI/257, VI/258
Ebû Cuhayfe (Ş.) VI/435, VI/442
Ebû Eyyûb el-Ensârî (Ş.) VI/317, VI/327
Ebû Hâle Mâlik b. Zürâre (Ş.) VI/220
Ebû Hâzim (Ş.) VI/541
Ebû Huzeyfe (Ş.) VI/623
Ebû Huzeyfe b. Utbe (Ş.) VI/167
Ebû Huzeyfe'nin azatlı kölesi Sâlim (Ş.) VI/623
Ebû Hüreyre (Ş.) VI/622, VI/625
Ebû Hüreyre'nin annesi (Ş.) VI/521, VI/524
Ebû İshâk (Ş.) VI/343
Ebû Kâsım (L.) VI/119
Ebû Katâde (Ş.) VI/453
Ebû Kurâd es-Selemî (Ş.) VI/435
Ebû Leheb (Ş.) VI/382, VI/383, VI/547, VI/548, VI/550, VI/595
Ebû Ma'bed el-Huzaî (Ş.) VI/217, VI/219
Ebû Mahzûre (Ş.) VI/442, VI/635
Ebû Mâlik el-Eş'arî (Ş.) VI/175, VI/189, VI/199, VI/469
Ebû Mes'ûd el-Ensârî el-Bedrî (Ukbe b. Amr) (Ş.) VI/404
Ebû Mihsan (L.) VI/471
Ebû Muhammed (L.) VI/623
Ebû Râfi' (Ş.) VI/385, VI/402
Ebû Rifâe (Ş.) VI/571
Ebû Rimse et-Teymî (Ş.) VI/278
Ebû Ruhm (Ş.) VI/360
Ebû Ruhm b. Abdüluzzâ (Ş.) VI/360
Ebû Saîd el-Hudrî (Ş.) VI/133, VI/141, VI/265, VI/321, VI/416, VI/503, VI/508, VI/561, VI/575, VI/621, VI/646, VI/647, VI/648
Ebû Sebre (Ş.) VI/167
Ebû Seleme (Ş.) VI/167, VI/323,

VI/357, VI/375, VI/585
Ebû Seyf (Ş.) VI/385
Ebû Süfyân b. Hâris (Ş.) VI/170, VI/257, VI/258, VI/289, VI/290, VI/358, VI/428, VI/430, VI/437, VI/438, VI/465, VI/613, VI/632
Ebû Süfyân'ın eşi Hind bnt. Utbe (Ş.) VI/465
Ebû Süfyân'ın evine sığınanlar (Ş.) VI/430, VI/613
Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe (Ş.) VI/170, VI/358
Ebû Talha (Ş.) VI/391, VI/401, VI/441, VI/507
Ebû Tâlib (Ş.) VI/547, VI/595
Ebû Umeyr (Ş.) VI/417
Ebû Ümâme (Ş.) VI/524
Ebû Vâil (Ş.) VI/561
Ebû Vehb (L.) VI/307
Ebû Zer el-Gıfârî (Ş.) VI/179, VI/399, VI/405, VI/650
Ebu'd-Derdâ (Ş.) VI/079, VI/451, VI/566
Ebu'l-Abbâs (L.) VI/637
Ebu'l-Ahves (Ş.) VI/331
Ebu'l-Hâris (L.) VI/233
Ebu'l-Hayser Enes b. Râfi' (Ş.) VI/596
Ebu'l-Kâsım (L.) VI/235, VI/381
Ebu'l-Münzir (L.) VI/581
Ebu'l-Yeser (Ş.) VI/405
Ebu't-Tufeyl (Ş.) VI/316
Ebu'z-Zübeyr (Ş.) VI/527
edebî: ~ eserler (K.) VI/224; ~ sanatlar VI/413, VI/584
edebiyat VI/239, VI/291; ~ geleneği VI/239
eğitim: ~ faaliyeti VI/585; ~ kurumları VI/588
eğlence türleri VI/184
ehil olma VI/597
Ehl-i Beyt VI/183
ehlî eşek eti VI/303
Ehl-i: ~ kitab VI/137, VI/139, VI/141, VI/197, VI/237, VI/268, VI/281, VI/285, VI/287, VI/288, VI/291, VI/292, VI/365, VI/552, VI/576, VI/640, VI/650; ~ kitaba benzemek VI/486; ~ kitaba muvafakat VI/139; ~ kitap kültürü VI/237
ekin: ~ bitmez vadi (Y.M.) VI/044; ~ bitmez yer (Y.M.) VI/043
el: ~ çırpmak VI/209; ~ emeği ile geçinmek VI/077, VI/083; ~ kesme VI/183, VI/307, VI/487; ~inin emeğini yemek VI/077, VI/083; ~leri yıkamak VI/324; ~lerini kesen kadınlar VI/051, VI/056
elbise: ~ ile kibirlenmek VI/337; ~ temizliği VI/273, VI/279, VI/545; ~yi kibirle yerlerde sürümek VI/333, VI/337
eleştirmek VI/430, VI/646
Elhâkümü't-tekâsür VI/341
elhamdülillâh VI/329, VI/348
elli gün VI/587
Elyesa' (Ş.) VI/016, VI/121, VI/127
emân verme VI/100, VI/101, VI/146, VI/166, VI/267
emanet: ~e riayet VI/168, VI/203, VI/435, VI/442; ~i sahibine verme VI/667
embriyo VI/493
emmek VI/043
emzikli hanımla cinsel münasebet VI/485
en: ~ büyük kazanç VI/439; ~ çok hadis rivayet eden sahâbîler VI/621; ~ güzel kokuları sürme VI/339; ~ hayırlı amel VI/316; ~ hayırlı topluluk VI/475; ~ hayırlı ümmet VI/473, VI/573; ~ kârlı ticaret VI/597; ~ üstün amel VI/414; ~ üstün insan VI/056; ~ yakın gök (Y.M.) VI/192
enbicâniye VI/337
Enceşe (Ş.) VI/315, VI/316
Enes b. Mâlik (Ş.) VI/389, VI/396, VI/401, VI/428, VI/442, VI/614
Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym (Ş.) VI/440, VI/614
Enes b. Mâlik'in kardeşi Ebû Umeyr (Ş.) VI/417
Enes'in torunu Sümâme (Ş.) VI/440
Enmâr (K.K.) VI/335
en-nebiyyü'l-ümmiyyü (L.) VI/236
ensab bilgisi VI/196
ensar VI/454, VI/607, VI/613; ~ kabileleri (K.K.) VI/209
erâk ağacı VI/348, VI/453
erdemli davranışlar ⇒ adalet VI/641 ⇒ ar duygusu, VI/641 ⇒ paylaşma
ergenlik çağına erişme VI/055, VI/069, VI/093
Erhâ b. Ashame b. Ebcer (Ş.) VI/171
Erkam b. Ebu'l-Erkam (Ş.) VI/530, VI/546
Erkam'ın evi (Y.M.) VI/546
erkek(ğ): ~ çocuk sahibi olmak VI/180; ~e benzemeye çalışan kadınlar VI/522; ~lerin sünnet olması VI/486; ~lerle ilişkiye girme VI/019, VI/124
er-Resûl (L.) VI/236
Esedoğulları kabilesi (K.K.) VI/529
esir alınan sahâbîler (Ş.) VI/437
Eski: ~ Ahid (K.) VI/081; ~ dinine geri dönme VI/194, VI/275; ~ kavimler (K.K.) VI/584
Esmâ (Hârise el-Eslemî'nin kızı Esmâ) (Ş.) VI/402
Esmâ bint. Ebû Bekir (Ş.) VI/507
Esmâ bnt. Amr (Ş.) VI/597
Esmâ-i hüsnâ VI/238
esnaf VI/572
estetik VI/085, VI/373, VI/374, VI/399, VI/466, VI/538, VI/539, VI/540, VI/541; ~ anlayış VI/085
eşcinsellik VI/125
eşek eti VI/303
eşref-i mahlûkât VI/396
eşya: ~lardan şifa umulması VI/443; ~ları kutsallaştırılması VI/442; ~yı uğursuz sayma VI/208
et yemeği VI/328
Etiyopya (Y.M.) VI/167
etkileyici: ~ bir sesle Kur'an okuma VI/083; ~ konuşma VI/313
ev: ~ inşa etmek VI/032; ~e besmele ile girmek VI/324; ~in uğursuz sayılması VI/208; ~leri kabirlere çevirme VI/586
evlât acısı VI/386
evlâtlık: ~ edinme VI/182; ~lar VI/182, VI/402
evlilik(ğ) VI/247; ~ bağı kurmak VI/362; ~ bağı VI/358; ~ çağına gelme VI/361; ~ kurumu VI/181; ~te denklik VI/361; ~e teşvik VI/370
evrensel: ~ bildiri VI/556; ~ değerler VI/159; ~ ilkeler VI/267
Evs b. Sâbit (Ş.) VI/612
Evs kabilesi (K.K.) VI/303, VI/643, VI/650
eyyâm-ı bîd VI/534
Eyyub (as)'ın hastalığı VI/127
Eyyub Peygamber (Ş.) VI/016, VI/024, VI/121, VI/126, VI/127
ezanın teşrii VI/486
Ezd kabilesi (K.K.) VI/580
ezelî ilim VI/029
ezgiler VI/239
eziyet: ~ etme VI/372, VI/642; ~ görme VI/165, VI/549
ezlâm VI/208
F

fahişe VI/159
Fahr-i Âlem (L.) VI/239
Fahr-i Kâinât (L.) VI/239
faiz: ~ yemek VI/074; ~in yasaklanması VI/247, VI/302
fakîh: ~ sahâbî ⇒ (Ş.) VI/346, VI/402, VI/536 ⇒ Ebû Saîd el-Hudrî (Ş.), VI/646, VI/646 ⇒ Zeyd b. Sâbit (Ş.); ~ sahâbîler (Ş.) VI/647
fakir: ~ muhacirler VI/612, VI/621; ~ suffe ashâbı VI/622, VI/626; ~i doyurma VI/425, VI/647
Fâkûz'un kızı Hanne (Ş.) VI/093
fal: ~ okları VI/193, VI/208; ~ oku çekme VI/208; ~a başvurmak VI/208
falcılar VI/067, VI/193, VI/207
falcılık VI/193
farklı: ~ din mensupları VI/171, VI/358; ~ görüş VI/645; ~ renklerde giyinme VI/336
farklılıkların doğal karşılanması VI/648, VI/651
Farsça VI/016
Farslar (K.K.) VI/141
Farslılar (K.K.) VI/485
farz: ~ kapsamında görülen konular (zekat) VI/569; ~ın nafileye dönüşmesi VI/531
fasl-ı hitap VI/082
Fâtıma bnt. Esed (Ş.) VI/369
Fâtıma bnt. Hüseyin (Ş.) VI/377
faydalı: ~ bilgi VI/137, VI/589; ~ ilim VI/408, VI/588
faydasız ilim VI/520, VI/588
faziletli: ~ davranışlar ⇒ abdest tazeleme VI/184 ⇒ öfkeyi yenme; ~ davranışlar VI/184; ~ isimler ⇒ Ahmed (L.) VI/239 ⇒ Muhammed (L.)
fecir VI/531
Fedâil VI/223
fedakârlık VI/110, VI/229, VI/453, VI/455, VI/610, VI/611, VI/612, VI/634
Fedek arazisi (Y.M.) VI/406
fera' VI/201, VI/210
ferak VI/328
feraset VI/195, VI/233
feryat figan etmek VI/201, VI/212, VI/560, VI/583
fesat çıkarma VI/059, VI/154
fetânet VI/020, VI/481
fetih: ~ günü VI/555; ~ten sonra hicret VI/033, VI/137, VI/146
fetret dönemi VI/205
fetvâ vermek VI/589
feyiz VI/622
fıkhî: ~ farklılıklar VI/648; ~ ihtilaflar VI/644, VI/648, VI/651
Fırat (Y.M.) VI/609; ~ kıyısı (Y.M.) VI/609
fırtına VI/194, VI/396
fıtır VI/508; ~ bayramı VI/508; ~ sadakasının miktarı VI/647
fıtrat: ~a yabancılaşma VI/212; ~ın gereği olan beş şey VI/466; ~tan olan şeyler ⇒ avret bölgesindeki kılları temizlemek VI/466, VI/466, VI/466, VI/466, VI/466
Fidda VI/349
fidye: ~ ⇒ âhirette VI/359, VI/381, VI/498 ⇒ hukukî cezalarda; ~ miktarı VI/359
Fihroğulları (K.K.) VI/548
fikrî zenginlik VI/651
fil senesi VI/282
Filistin (Y.M.) VI/081, VI/099, VI/100; ~ valisi Herodos (Ş.) VI/099; ~ valisi VI/099
Finhâs (Ş.) VI/265
firâse VI/195
Firavun: ~ ordusu VI/073, VI/156; ~ ve askerleri VI/073; ~'un akıbeti VI/157; ~'un hanımı Hz. Âsiye (Ş.) VI/067, VI/068, VI/145, VI/150, VI/153; ~'un kızının hizmetkârı Mâşita (Ş.) VI/153; ~'un rüyası VI/151; ~'un zulmü VI/153
Firdevs (Y.M.) VI/316
Firdevs cenneti VI/316, VI/676, VI/681
fiten VI/101, VI/111, VI/112, VI/138, VI/154, VI/184, VI/197, VI/207, VI/215, VI/216, VI/234, VI/240, VI/317, VI/329, VI/353, VI/419, VI/451, VI/452, VI/466, VI/476, VI/501, VI/561, VI/565, VI/566, VI/573, VI/589, VI/591, VI/594, VI/595, VI/596, VI/597, VI/598, VI/601, VI/606, VI/614, VI/617, VI/641, VI/674, VI/696
folklor VI/193
fuhşa zorlama VI/181
fuhuş VI/184
gaddar insanlar VI/023, VI/494
gafillerden olmak VI/302
gaflet: ~e dalma VI/551; ~e düşmek VI/222
gâipten haber verme VI/193
ganimet: ~ hukuku VI/184; ~in beşte biri VI/535, VI/568, VI/631
gasp ⇒ başkasının hakkını VI/282
Gassân (K.K.) VI/209
Gatafân (K.K.) VI/428, VI/484
gayb: ~dan haber alma aracı VI/208; ~ı bilmek VI/033, VI/060, VI/112, VI/191, VI/196, VI/198, VI/648
Gazzâlî (Ş.) VI/566
gece: ~ ibadet etmek VI/532; ~ namaz kılma VI/499, VI/643; ~ namazı VI/187, VI/193, VI/347, VI/529, VI/531, VI/532; ~ namazına kalkmak VI/531; ~ namazını cemaatle kılma VI/532; ~ namazının farz kılınması VI/531; ~ nöbet tutmak VI/363; ~ uykusu VI/632; ~leri ihya etme VI/498
geçimini ticaretle sağlamak VI/183
geçmiş: ~ kavimler VI/120; ~ kültürler VI/141; ~ten ibret alma VI/068, VI/150, VI/584
gelecek(ğ): ~ tasavvuru VI/597; ~ten haber alma VI/207; ~ten haber verme VI/193; ~e dair bilgi edinmek VI/197
gelenekler VI/181, VI/281, VI/297, VI/298, VI/410, VI/485, VI/486, VI/493, VI/495, VI/509
gemi inşa edilmesi VI/023
genç: ~ sahâbîler ⇒ Abdullah b. Abbâs (Ş.) VI/314, VI/394, VI/396, VI/396, VI/396, VI/396 ⇒ Ali b. Ebû Tâlib (Ş.), VI/396 ⇒ Ebû Mahzûre (Ş.), VI/396 ⇒ Mus'ab b. Umeyr (Ş.), VI/414 ⇒ Ca'fer b. Ebû Tâlib (Ş.), VI/416 ⇒ Abdullah b. Ebû Bekir (Ş.), VI/465 ⇒ Fedâle b. Ubeyd (Ş.); ~lerin evlenmesi VI/395; ~lerin yoğun duygu değişimi VI/395
gençlik dönemi VI/585
gerçek(ğ): ~ âlimlerin ortadan kalkması VI/140; ~ müminler VI/067, VI/080; ~i yalanlama VI/018, VI/549
gerdanlık VI/381
gereksiz: ~ harcama VI/374; ~ konuşma VI/314; ~ konuşmaları terk etme VI/316; ~ soru sorma VI/142, VI/411, VI/583
Gılgamış Destanı VI/112
gıpta etme VI/336
gıyabî cenaze namazı VI/163
gıybet VI/316, VI/566, VI/576
gizli davet dönemi VI/546, VI/547
Golyat (Ş.) VI/081
göğse genişlik verilmesi VI/070
gök: ~ cisimleri VI/207; ~ten taş yağması VI/248

gökyüzü VI/029, VI/119, VI/155, VI/376, VI/584; ~nden bilgi sızdırma VI/192
gölgelik yerlere abdest bozmak VI/376, VI/443
gönül: ~ almak VI/021, VI/454, VI/455, VI/642; ~ kazanmak VI/636; ~leri fethetmek VI/555; ~leri İslâm'a ısındırma VI/454, VI/613, VI/631
görenek VI/336
görünmeyen ordular VI/255, VI/268, VI/292, VI/450
gösteriş: ~ için giyinmek VI/337, VI/347; ~i sevme VI/158; ~li kıyafetler VI/337
göz: ~ü haramdan çevirmek VI/395; ~ün ağrıması VI/318
gusül abdesti VI/522, VI/543
güç(c): ~lü bir kimsenin hırsızlık yapması VI/427; ~ü ölçüsünde ibadet yapma VI/399, VI/405; ~lü olanın zayıfı ezmesi VI/168, VI/178, VI/203
güler yüzlülük VI/215, VI/222, VI/223, VI/538
gümüş yüzük VI/552
günah: ~ işlemekten Allah tarafından korunma VI/293; ~ kapsamına giren davranışlar VI/082, VI/193 ⇒ sövmek, VI/314, VI/314, VI/315, VI/315 ⇒ yalan şahitlik yapmak, VI/571 ⇒ yetim malı yemek; ~a öncülük etme VI/032; ~lardan arınmak VI/246; ~ların bağışlanmasına vesile ⇒ "Lâ ilâhe illâllahü vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr" demek VI/033, VI/246, VI/442 ⇒ Allah yolunda cihad
gündüz uykusu VI/440
güneş: ~ batarken namaz VI/302; ~ doğarken namaz VI/302; ~ tutulması VI/207, VI/385, VI/506, VI/507, VI/533, VI/653; ~e secde etme VI/085; ~in batıdan doğması VI/034, VI/606
güven vermek VI/394
güvence verme VI/119
Güvenilir Muhammed (L.) VI/493
güzel: ~ ahlâk sahibi kişiler VI/451; ~ ahlâk VI/376, VI/451, VI/622, VI/644, VI/661, VI/666; ~ isim vermek VI/239, VI/348, VI/521; ~ koku sürmek VI/561; ~ koku sürünmek VI/339, VI/453; ~ konuşma VI/313, VI/362; ~ sesli sahabiler ⇒ Abdullah b. Mes'ûd (Ş.) VI/083 ⇒ Enceşe (Ş.), VI/316 ⇒ Hz. Ebû Bekir (Ş.), VI/635 ⇒ Ebû Mûsâ el-Eş'arî (Ş.); ~ söz VI/415, VI/546, VI/564, VI/570; ~ sözün sadaka oluşu VI/538

H

habâis VI/520
Habeş asıllı sahâbîler ⇒ Bilâl b. Rebâh (Ş.) VI/179
Habeşistan (Y.M.) VI/161, VI/163, VI/165, VI/166, VI/167, VI/169, VI/170, VI/171, VI/203, VI/337, VI/356, VI/357, VI/358, VI/383, VI/642; ~ kralı VI/170, VI/171, VI/337; ~ meliki Necâşî VI/171; ~ muhacirleri VI/165, VI/166, VI/169, VI/170, VI/585
Hâbil (Ş.) VI/032
hac: ~ aylarında umre VI/210; ~ görevleri VI/173; ~ ibadeti VI/044, VI/046, VI/209, VI/398, VI/527, VI/529, VI/535, VI/586; ~ mevsimi VI/303, VI/304, VI/398, VI/508, VI/550, VI/551, VI/596, VI/597; ~ yolculuğu VI/372; ~cın farz kılınması VI/303, VI/535; ~da şeytan taşlama VI/045
hacamat yaptırma VI/280
Hâce-i Kâinât (L.) VI/239
Hacer (Ş.) VI/043
hacılara su dağıtma VI/172
hacim ölçüsü VI/328, VI/329
haç resimleri VI/345, VI/529
hadarîler VI/178
haddi: ~ aşan tarzda tazim ve yüceltme VI/440; ~ aşan VI/124, VI/440, VI/551, VI/647; ~ aşanlar VI/328; ~ aşma VI/223, VI/646
Hadır (Ş.) VI/105, VI/111
hadır VI/105, VI/111
Hâdi (L.) VI/238
hâdimü'n-nebî VI/401
hadis: ~ dinleme ve ezberleme VI/623; ~ kaynakları VI/081, VI/137, VI/157, VI/224, VI/336, VI/497, VI/619; ~ kitapları VI/373, VI/442; ~ nakletme VI/623; ~ rivayetleri VI/614; ~çiler VI/406; ~in maksadı veya bağlayıcılığı VI/647; ~lerde ayrıntılı bilgi VI/110; ~leri öğrenme VI/622
hadr VI/111
Hadramevt (Y.M.) VI/306, VI/551
hahamlar VI/093
hainlik yapmak VI/045
hak ile bâtılı VI/071
hak: ~ka davet VI/018; ~ka tecavüz VI/082; ~kı gasp etmek VI/282; ~kı inkâr etmek VI/333, VI/337
hakaret etmek VI/153, VI/166, VI/265, VI/313, VI/405, VI/409, VI/414, VI/455, VI/517, VI/551, VI/577, VI/580
Hakîm b. Hızâm (Ş.) VI/184, VI/289, VI/401, VI/632, VI/634
hâkim VI/588, VI/639, VI/651
hâkimlik görevi VI/124
hakir görme VI/518
hakkından vazgeçmek VI/306
haksız: ~ kazanç VI/183, VI/183; ~ yere dava açmak VI/305; ~ yere öldürmek VI/201, VI/593
haksızlık(ğ): ~ etme VI/082, VI/175, VI/182, VI/183, VI/201, VI/271, VI/279, VI/586; ~a karşı mücadele VI/074; ~ı engelleme VI/184
Hâle bnt. Huveylid (Ş.) VI/381
halhal VI/071
Hâlid b. Velîd (Ş.) VI/281, VI/326, VI/327, VI/441, VI/455
halife: ~ seçimi VI/602, VI/615; ~ler VI/602
halifelik VI/636
halîl VI/450
halis: ~ buğday unu VI/674; ~ ipek VI/346
halkın yöneticisini tayin etmesi VI/601
Hâm (Ş.) VI/141
hâm VI/211
hamallık yapma VI/315
hamamlar VI/519
Hâmân (Ş.) VI/070, VI/142, VI/151, VI/155, VI/156, VI/159
hamiyyetü'l-câhiliyye VI/179, VI/205
Hamza (Hz.)'nın kızı Ümâme (Ş.) VI/454
hanif Dini VI/047, VI/206, VI/287, VI/288, VI/289, VI/697
Hanîfeoğulları (K.K.) VI/595
Hanne (Ş.) VI/093, VI/094
hapse: ~ atmak VI/055; ~dilen kedi VI/584
hapsetmek VI/042, VI/257, VI/357
Harâm b. Milhân (Ş.) VI/440
haram: ~ aylarda kan dökmek VI/178; ~ ile beslenme VI/418; ~ yemek VI/168, VI/203; ~la tedavi VI/339
harbe VI/329
Hârice b. Züheyr (Ş.) VI/612
Hâris b. Ebû Dırâr (Ş.) VI/359

Hâris b. Ebû Dırâr'ın kızı Cüveyriye (Ş.) VI/359
Hârise b. Nu'mân (Ş.) VI/498
Hârise el-Eslemî (Ş.) VI/402
Hârise el-Eslemî'nin iki çocuğu Hind ve Esmâ (Ş.) VI/402
Hârisoğulları (K.K.) VI/614
Harun (Ş.) VI/016, VI/071, VI/072, VI/073, VI/074, VI/075, VI/076, VI/097, VI/121, VI/151, VI/152, VI/158, VI/280, VI/353, VI/360, VI/564; ~'un kız kardeşi (Ş.) VI/097
has undan ekmek VI/348
hasâisu'n-Nebî VI/268
Hasan-ı Basrî (Ş.) VI/566
hasene VI/418
hasep VI/197
haset VI/062; ~ler VI/083, VI/622, VI/666
Hassân b. Sâbit (Ş.) VI/196, VI/249
hasta ziyareti VI/338, VI/339, VI/393, VI/455, VI/465, VI/521
hastalık(ğ): ~ın şifası VI/191; ~ın tedavi edilmesi VI/338, VI/339
haşere VI/142, VI/155
Hâşimoğulları (K.K.) VI/550
Hâşir (L.) VI/224, VI/231, VI/237
Hâşir (L.) VI/231, VI/237
haşyet duygusu VI/536
hata: ~da ısrar etmek VI/023; ~ları araştırmak VI/563
hâtemü'l-enbiyâ VI/239, VI/247, VI/475, VI/497
hâtemü'n-nebiyyîn (L.) VI/234
Hâtemü'n-Nebiyyîn VI/120, VI/234
Hatf (K.K.) VI/349
Hâtıb b. Amr (Ş.) VI/167
Hatice: ~'nin eski eşi Ebû Hâle Mâlik b. Zürâre (Ş.) VI/220; ~'nin ilk eşinden olan oğlu Hind b. Ebû Hâle (Ş.) VI/313
hattatlar VI/239
hattü'r-reml VI/208
havâriler VI/100, VI/101, VI/139, VI/451
havas VI/221
Havle bnt. Hakîm (Ş.) VI/356
Havva (Ş.) VI/015, VI/031
hay(ı)r: ~ dilemek VI/521; ~ duada bulunmak VI/560; ~ söylemek VI/316; ~da yarışmak VI/601; ~lı evlât VI/408; ~lı olanı istemek VI/533; ~a çağırma VI/546, VI/573; ~a davet etmek VI/473; ~ı tavsiye etmek VI/373; ~ın anahtarları VI/579
hayâ VI/222; ~ duygusu VI/588
hayâsızlık VI/124, VI/181
hayat: ~ı bu dünyadan ibaret sayma VI/071, VI/154; ~ın fitnesi VI/573
Hayber (Y.M.) VI/169, VI/280, VI/349, VI/359, VI/541, VI/553, VI/612; ~ Gazvesi VI/300, VI/612, VI/645; ~ günü VI/169, VI/349, VI/541; ~ Savaşı VI/093, VI/517; ~ Seferi VI/473; ~'in fethi VI/169, VI/553
haysiyet VI/169, VI/406
hayvan: ~ kesmek VI/483; ~a eziyet VI/535
hazırcevap VI/317
Hazrec kabilesi (K.K.) VI/392, VI/596, VI/597, VI/598, VI/643, VI/650
Hazrecliler VI/304, VI/650
Hecer (Y.M.) VI/484
hediye: ~ almak VI/580; ~ vermek VI/555
hekimlik VI/454
helâk: ~ meleği VI/551; ~ olmak VI/071, VI/136, VI/151, VI/171, VI/297, VI/303, VI/427
helake sürükleyecek günahlar VI/193
helâl: ~ kazanç VI/125; ~ rızık VI/083; ~ satış şekilleri VI/183
helâlleşmek VI/307
helâllik almak VI/325
Hendek: ~ günü VI/605; ~ kazımı VI/136, VI/279, VI/429, VI/487, VI/614; ~ Muharebesi VI/452; ~ Savaşı VI/109, VI/230, VI/256, VI/267, VI/268, VI/326, VI/429, VI/484, VI/487, VI/522, VI/602, VI/611, VI/645
Herakliyus (Ş.) VI/257, VI/552
herc VI/595, VI/601, VI/607
Herodos (Ş.) VI/099
Herşâ yokuşu (Y.M.) VI/128
hesap(b): ~ günü VI/466, VI/548; ~a çekilmeden cennete girme VI/189, VI/198, VI/471, VI/523; ~a çekilmek VI/022, VI/119, VI/189, VI/198, VI/615, VI/617
Hevâzin (K.K.) VI/313, VI/430, VI/627
Hevâzinliler (K.K.) VI/631
heyetler VI/167, VI/168, VI/170, VI/195, VI/202, VI/203, VI/205, VI/231, VI/253, VI/259, VI/276, VI/280, VI/360, VI/428, VI/437, VI/487, VI/517, VI/529, VI/541, VI/555, VI/600
heykel VI/074, VI/527, VI/529, VI/530; ~ler VI/206, VI/221, VI/525, VI/530, VI/539
Hıdırellez Bayramı VI/112
hıdr VI/111
Hıristiyan: ~ bilge VI/197; ~ olma VI/358; ~lar nazarında Hz. İsa VI/231, VI/239, VI/273, VI/277, VI/285, VI/290, VI/440; ~lar VI/129, VI/140, VI/141, VI/197, VI/231, VI/239, VI/273, VI/277, VI/285, VI/290, VI/345, VI/440, VI/472, VI/473; ~lara muhalefet VI/486; ~ların dinlerini tahrifi VI/473
Hıristiyanlık VI/166, VI/168, VI/171, VI/288, VI/289, VI/473, VI/481
hırs VI/270, VI/597, VI/613, VI/634, VI/646
hırsızlık: ~ cezası VI/059; ~ yapmak VI/182, VI/183, VI/427, VI/487, VI/593, VI/597, VI/599, VI/603
Hızır VI/110, VI/111, VI/112, VI/113; ~ Acil VI/113; ~ tasavvuru VI/112; ~'ın darda kalmışların yardımı VI/111; ~'ın ismi VI/111; ~'ın kimliği VI/111
hibe etmek VI/030, VI/405, VI/408
Hicaz Bölgesi (Y.M.) VI/197, VI/206
hicret izni VI/166, VI/357
hidayet: ~e erdirmek VI/071, VI/541, VI/553; ~e ermek VI/156, VI/509, VI/635; ~e kavuşmak VI/495; ~e tâbi olmak VI/015, VI/170, VI/552
hikâyeciler VI/120
hikmetli: ~ öğütler VI/129; ~ sözler VI/133, VI/141, VI/413, VI/415
hilâfetin saltanata dönüşmesi VI/602
Hilfu'l-Fudûl VI/184, VI/697
hilkat VI/220, VI/224
hilm VI/204, VI/563
hilyeler VI/220, VI/224, VI/313
Hind (Ş.) VI/221, VI/313, VI/402
Hira Mağarası (Y.M.) VI/166, VI/301, VI/369, VI/481, VI/493, VI/494, VI/545
Hîre (Y.M.) VI/553
hitabet VI/196
Hizâm b. Hişâm b. Hubeyş b. Hâlid b. Huleyd b. Rebîa el-Huzâî (Ş.) VI/217
hizibler VI/535
hizmetçiler VI/054, VI/219, VI/226, VI/242, VI/331, VI/335, VI/367, VI/371, VI/374, VI/384, VI/393, VI/395, VI/399, VI/401,

VI/402, VI/403, VI/404, VI/405, VI/406, VI/417, VI/418, VI/425, VI/617, VI/624, VI/644, VI/675
hizmetkâr VI/153, VI/385, VI/401, VI/428, VI/549
hizmetler VI/411
hizmetliler VI/405, VI/406
homoseksüellik VI/125
hor görme VI/111, VI/167, VI/404, VI/595
hoşgörü VI/147, VI/204, VI/227, VI/270, VI/365, VI/373, VI/425, VI/554, VI/563, VI/569, VI/635, VI/636
Hubâb b. Münzir (Ş.) VI/428
Hubeyb b. Adî (Ş.) VI/437
Hubeyş (Ş.) VI/217, VI/219
Hud kavmi (K.K.) VI/122, VI/126
Hud Peygamber (Ş.) VI/016, VI/019, VI/020, VI/121, VI/122
Hudeybiye (Y.M.) VI/600, VI/601; ~ Antlaşması VI/089, VI/095, VI/107, VI/114, VI/117, VI/118, VI/139, VI/140, VI/230, VI/234, VI/257, VI/278, VI/371, VI/428, VI/437, VI/552; ~ Barış Antlaşması VI/043; ~ görüşmeleri VI/253, VI/259; ~ günü VI/116
huff VI/337
hukuk: ~ ve adalet VI/307; ~ ve adaleti gözetmek VI/151; ~a dayalı yönetim VI/601
hul' denilen boşanma şekli VI/181
hulle VI/405
hullet VI/450
Humeyd et-Tavîl (Ş.) VI/605
humus VI/121, VI/126, VI/131, VI/137, VI/180, VI/194, VI/241, VI/267, VI/314, VI/316, VI/317, VI/343, VI/346, VI/382, VI/582, VI/613, VI/631, VI/634, VI/645, VI/647
Huneyn savaşı VI/075, VI/121, VI/123, VI/129, VI/132, VI/133, VI/230, VI/316, VI/391, VI/425, VI/582, VI/613, VI/627, VI/629, VI/631, VI/632, VI/633, VI/634, VI/635
Huneys b. Huzâfe (Ş.) VI/358
hurafeler VI/192, VI/207, VI/208
hurma : ~ağaçlarını aşılama VI/280; ~ aşılama VI/287, VI/485; ~ kütüğü VI/122, VI/318
husumet VI/643, VI/646
huşû: ~ duygusu VI/396, VI/520, VI/536, VI/544; ~ duymayan kalp VI/520
hutbe VI/175, VI/182, VI/211, VI/225, VI/297, VI/302, VI/304, VI/318, VI/424, VI/427, VI/505, VI/507, VI/555, VI/556, VI/571, VI/585, VI/588, VI/599, VI/604
Huveylid'in kızı Hatice ⇒ Peygamberimizin hanımı Hz. Hatice (Ş.) VI/145, VI/153
Huyey b. Ahtab (Ş.) VI/359
Huzeyfe b. el-Yemân (Ş.) VI/417, VI/452, VI/561
Huzeyl kabilesi (K.K.) VI/437
huzûr-ı ilâhîden kovulma VI/030
Hübel VI/146, VI/206, VI/348
Hüded b. Büded (Ş.) VI/109
Hüdhüd VI/085
hükmü'l-câhiliyye VI/179
hüküm: ~ verirken ictihad VI/639, VI/651; ~ vermek VI/084, VI/182, VI/281, VI/303, VI/305, VI/394, VI/484, VI/639, VI/651
hükümdar: ~ peygamber VI/268; ~a secde VI/168
Hürmüz'ün oğlu Kisrâ (Ş.) VI/553
hürriyetini satın alma VI/632
hüsn-i hat VI/224
hüzün: ~ günleri VI/372; ~ Yılı VI/595
I
ılgın ağacı VI/530
ın karnı VI/117, VI/128
Irak (Y.M.) VI/647
Iraklı VI/527
ırk ayırımı VI/178
ırkçı: ~ hareketler VI/179; ~lık VI/173, VI/179, VI/205
ıslık çalmak VI/209
ısrarla bir şey istemek VI/625
ızhır otu VI/389, VI/562
İ
ibadet: ~ hürriyeti VI/554; ~lerde aşırılıktan sakınma VI/537
ibâte VI/588
İblis VI/023, VI/030
İbn Abdi Yâlîl (Ş.) VI/517
İbn Âbis el-Kindî (Ş.) VI/306
İbn Cüreyc (Ş.) VI/527
İbn Haldûn (Ş.) VI/170, VI/196, VI/358
İbn Manzûr (Ş.) VI/237
İbn Sûriyâ (Ş.) VI/157
İbn Şihâb ez-Zührî (Ş.) VI/627
İbnü'l-Cevzî (Ş.) VI/239
İbnü'l-Lütbiyye (Ş.) VI/580
İbrahim Peygamber: ~in babası Âzer (Ş.) VI/042; ~in eşi Sâre (Ş.) VI/043
İbrânîce VI/082, VI/288, VI/481
ibret almak VI/068, VI/110, VI/111, VI/117, VI/123, VI/139, VI/142, VI/143, VI/150, VI/494, VI/583, VI/584, VI/587
icâre VI/093, VI/119, VI/125, VI/132, VI/183, VI/193, VI/242, VI/270, VI/327, VI/372, VI/455, VI/472, VI/623
ictihad etmek VI/639, VI/651
ictihadî farklılıklar VI/648
iç yağı VI/143
İçki VI/184, VI/421, VI/432, VI/433, VI/434, VI/435, VI/436, VI/640, VI/695; ~ yapmak VI/435; ~nin satışı VI/247
idareciler VI/024, VI/074, VI/101, VI/171, VI/220, VI/597, VI/651
İdris (Ş.) VI/016, VI/022, VI/033, VI/121
İdris Peygamber (Ş.) VI/016, VI/022, VI/033, VI/121
iffeti korumak VI/395, VI/396, VI/423
iffetsiz VI/096, VI/097
ifk hâdisesi VI/455, VI/486, VI/509, VI/650
ifrat ve tefrit VI/347, VI/473; ~ten sakınma VI/347; ~ten uzak durma VI/473
iftira: ~ etmek VI/168, VI/203, VI/292, VI/495, VI/599; ~ etmemek VI/597, VI/603
ihanet etmek VI/022, VI/101, VI/315, VI/452, VI/522
ihlâs VI/536
ihram: ~ yasakları VI/167, VI/379; ~a girmek VI/637, VI/644
ihtida VI/282
ihtilâfa düşmek VI/651
ihve VI/450
iki: ~ hicret sevabı VI/161, VI/165; ~ kadını karşılıklı değişmek VI/180; ~ Nur Sahibi (L.) VI/383
ikinci: ~ hicret VI/167; ~ hutbe VI/498
ikram: ~ etmek VI/326, VI/417, VI/421, VI/612; ~da bulunmak VI/555
ikrar: ~ etmek VI/415; ~ ifadesi VI/245
İkrime (Ş.) VI/406
İkrime b. Ebû Cehil (Ş.) VI/639
il(i)m: ~ adamı VI/406; ~ ehli VI/621; ~ meclisleri VI/572, VI/621; ~ öğrenmek isteyenler VI/580; ~ öğrenmek VI/110, VI/135, VI/575, VI/579, VI/580;

~ öğretmek VI/108; ~ sahipleri VI/110; ~ tahsili VI/579; ~ talebi VI/626; ~ talep etmek VI/579; ~le meşgul olma VI/589, VI/622; ~in kaybolması VI/595, VI/601, VI/607
îlâ VI/181
ilaçlar VI/280, VI/336, VI/338, VI/339, VI/340, VI/435
ilâh VI/042, VI/160, VI/206, VI/257; ~lık iddiası VI/071, VI/151, VI/155
ilahi kitaplar (K.) VI/142, VI/413, VI/474, VI/494, VI/569
ilâhî: ~ adalet VI/630; ~ davet VI/024, VI/159; ~ davete icabet VI/474; ~ destek VI/097, VI/249; ~ dinler VI/159, VI/473; ~ irade VI/021, VI/248, VI/249, VI/293, VI/294, VI/373, VI/497; ~ iradenin müdahalesi VI/021; ~ kanunlar VI/123; ~ koruma VI/150; ~ mucize VI/097; ~ müdahale VI/355; ~ takdir VI/029, VI/068, VI/069, VI/150; ~ takdire rıza göstermek VI/506; ~ yardım VI/113, VI/292
iletişimde beden dili VI/423
ilham VI/483; ~ etme VI/233
ilk: ~ cuma namazı VI/304; ~ defa sünnet olma VI/048; ~ ganimet malı VI/131; ~ halifenin vefatı VI/439; ~ iman edenler VI/546; ~ islâm nesli VI/475; ~ muhacir heyeti VI/203; ~ Müslümanlar VI/547; ~ şefaat edecek olan VI/627
iltifat etmek VI/454, VI/455, VI/580
İlyâ (Ş.) VI/112
İlyas (Ş.) VI/016, VI/112, VI/121, VI/127
İlyas Peygamber (Ş.) VI/016, VI/112, VI/121, VI/127
İmam Mâlik (Ş.) VI/651
imamlık VI/171, VI/483
iman: ~ alâmeti VI/607, VI/613; ~ esasları VI/018, VI/301, VI/302; ~ ettikten sonra inkâr VI/153; ~ ile küfür VI/102; ~a çağrı VI/546, VI/595; ~a davet etmek VI/085; ~ı korumak VI/138; ~ın tadına varma VI/241, VI/245
İmrân b. Mâsân (Ş.) VI/093
İmrân'ın kızı Meryem (Ş.) VI/145, VI/153
İmrân'ın oğlu Musa (Ş.) VI/063, VI/074
imsak: ~ vakti VI/496; ~ vaktinin tesbiti VI/496
imtihan: ~ dünyası VI/015; ~a tâbi tutulma VI/113; ~ı kaybetmek VI/098, VI/113
inanç: ~ boşluğu VI/207; ~ özgürlüğü VI/045; ~ ve ibadet hürriyeti VI/554
inançsızlık VI/178, VI/204, VI/239
İncil (K.) VI/100, VI/139, VI/140, VI/233, VI/295, VI/481
incitici hitap VI/315
incitme VI/269, VI/455
inkâr: ~ bataklığı VI/546; ~ edenler VI/015, VI/030, VI/035, VI/045, VI/065, VI/101, VI/122, VI/255, VI/446, VI/450, VI/474, VI/627, VI/639, VI/655; ~ etmek VI/017, VI/093, VI/100, VI/212, VI/569, VI/627; ~cılar VI/019, VI/022, VI/101, VI/275, VI/276, VI/574, VI/613, VI/640, VI/654
inkılâp VI/184
insan: ~ fıtratı VI/212, VI/538; ~ sağlığı VI/325, VI/388, VI/423, VI/432, VI/433, VI/435, VI/436, VI/442, VI/454; ~ sağlığına zararlı VI/433, VI/436; ~ şeklinde gözüken Cebrail VI/096; ~ şekline bürünmüş bir melek VI/112; ~ tabiatı VI/017; ~ yetiştirmek VI/396; ~daki merak duygusu VI/111; ~ın yaratılışı VI/030, VI/646; ~î değerler VI/184, VI/204, VI/512; ~î ve ahlâkî değerler VI/184; ~lar arasında hüküm verme VI/281; ~lar arasında yardımlaşma VI/113; ~lara merhamet VI/226; ~lardan yüz çevirme VI/129; ~ları aldatmak VI/183; ~ları Allah'a davet etmek VI/545; ~ları Allah'ın dinine çağırmak VI/203; ~ları Allah'ın dinine davet VI/018, VI/595; ~ları Allah'ın yoluna davet etme VI/099; ~ları islâm'a davet VI/531, VI/543, VI/554; ~ları küçük görmek VI/333, VI/337, VI/487; ~ları küçümsemek VI/337, VI/537; ~ları sömürmek VI/183; ~ların en iyisi VI/269; ~ların en sevimlisi VI/425; ~ların kötülüklerini bertaraf etmek VI/632
insanlık(ğ): ~ onuru VI/270, VI/405; ~ı kurtuluşa çağırmak VI/249
insanoğlunun mala düşkünlüğü VI/632
inşallah demek VI/317
intikam: ~ alma VI/099, VI/100, VI/101, VI/129, VI/230, VI/509; ~ almamak VI/227, VI/313, VI/430, VI/503, VI/509, VI/613; ~ almayıp affetme VI/430, VI/613; ~ peşinde koşmak VI/581
inzâr VI/569
inzivaya çekilmek VI/247, VI/369, VI/481, VI/493, VI/494, VI/594
ipek elbise giymek VI/486, VI/487, VI/675
İran (Y.M.) VI/346
İranlılar VI/440
İrbâz b. Sâriye (Ş.) VI/622
irfan VI/565, VI/588, VI/623; ~ ve ahlâk eğitimi VI/626
irşad VI/363, VI/564, VI/568, VI/569; ~ çalışmaları VI/563, VI/571, VI/572; ~ faaliyetleri VI/565; ~ görevi VI/296, VI/563, VI/564, VI/565, VI/566, VI/573
İsa Peygamber (Ş.) VI/011, VI/016, VI/018, VI/022, VI/091, VI/094, VI/096, VI/097, VI/098, VI/099, VI/100, VI/101, VI/102, VI/120, VI/121, VI/129, VI/169, VI/170, VI/171, VI/197, VI/231, VI/233, VI/239, VI/249, VI/266, VI/273, VI/277, VI/285, VI/290, VI/440, VI/451, VI/473
isabetli: ~ hüküm verme VI/079, VI/085; ~ karar verme VI/639, VI/651
İsaf VI/209
İshak Peygamber (Ş.) VI/016, VI/051, VI/053, VI/058, VI/081, VI/121, VI/197
isim: ~ ile müsemma VI/233; ~ koymak VI/239; ~ vermek VI/121, VI/137, VI/348, VI/521, VI/580; ~iyle seslenmek VI/587
İskender Efsanesi VI/112
İslâm: ~ ahlâk ve âdâbı VI/563; ~ âlimleri VI/016, VI/110, VI/111; ~ daveti VI/381, VI/402, VI/546, VI/549; ~ Devleti VI/295; ~ dışı davranışlar VI/201, VI/212, VI/389, VI/393, VI/555, VI/560, VI/572, VI/645; ~ düşmanları VI/632; ~ geleneği VI/584; ~ kardeşliği VI/179, VI/185, VI/449, VI/476; ~ kültür ve medeneyeti VI/396; ~ kültürü VI/081, VI/140; ~ medeniyeti VI/185, VI/411, VI/542; ~ sanatı VI/542; ~'a çağrı VI/546; ~'a davet mek-

tupları VI/170, VI/552; ~'a davet VI/040, VI/042, VI/092, VI/094, VI/100, VI/103, VI/117, VI/170, VI/220, VI/250, VI/254, VI/264, VI/277, VI/278, VI/279, VI/280, VI/290, VI/293, VI/294, VI/358, VI/437, VI/517, VI/522, VI/531, VI/541, VI/543, VI/544, VI/546, VI/547, VI/548, VI/549, VI/550, VI/551, VI/552, VI/553, VI/554, VI/556, VI/557, VI/573; ~'a girmek VI/359, VI/437, VI/438, VI/546, VI/555, VI/632; ~'a girmeye zorlamak VI/294; ~'a ısındırmak VI/087, VI/132, VI/133, VI/134, VI/357, VI/430, VI/454, VI/582, VI/613, VI/627, VI/631, VI/633, VI/635, VI/636; ~'a kazandırmak VI/425, VI/554; ~'ı anlatmak VI/093, VI/099, VI/543, VI/549, VI/595; ~'ı ilk kabul eden VI/455; ~'ı kabul eden kimseler VI/497; ~'ı kabul etme VI/092, VI/140, VI/145, VI/202, VI/228, VI/229, VI/230, VI/231, VI/241, VI/242, VI/264, VI/278, VI/279, VI/289, VI/359, VI/382, VI/386, VI/395, VI/497, VI/531, VI/550, VI/555, VI/556, VI/633; ~'ı kabul etmeme VI/550; ~'ı kabul etmeye zorlamak VI/550; ~'ı öğrenmek VI/391, VI/529, VI/555, VI/573; ~'ı öğretmek VI/437, VI/546; ~'ı tebliğ VI/017, VI/207, VI/254, VI/268, VI/335, VI/518, VI/555; ~'ın esasları VI/546, VI/622, VI/623; ~'ın ilk eğitim müessesi VI/621; ~'ın ilk hicreti VI/166; ~'ın ruhuna ters düşmemek VI/325; ~'ın temel ilkeleri VI/569
ismet sıfatı VI/020, VI/081, VI/414
İsmid VI/348
İsrâ: ~ gecesi VI/074; ~ yolculuğu VI/063, VI/074
israf: ~ etmek VI/326, VI/349, VI/641; ~ etmemek VI/430; ~a kaçmama VI/336, VI/347; ~tan kaçınmak VI/325
İsrâiliyat VI/137
İsrâiloğulları (K.K.) VI/019, VI/029, VI/067, VI/068, VI/069, VI/072, VI/073, VI/074, VI/081, VI/093, VI/094, VI/095, VI/097, VI/098, VI/099, VI/100, VI/101, VI/102, VI/108, VI/112, VI/131, VI/133, VI/136, VI/137, VI/138, VI/139, VI/140, VI/142, VI/149, VI/150, VI/156, VI/157, VI/159, VI/197, VI/233, VI/249, VI/451
İstanbul (Y.M.) VI/317
istiâre VI/413
istiâze VI/497, VI/520, VI/589; ~ âyetleri VI/497
istif VI/239
istiğfar VI/082, VI/273, VI/280, VI/464, VI/523, VI/536, VI/537, VI/583, VI/587; ~ı üçer defa yapmak VI/515
İstihâre VI/533
istihza VI/023
istikamet VI/396
istişare: ~ eden VI/086, VI/215, VI/421, VI/429, VI/455, VI/486; ~ etmek VI/058, VI/080, VI/109, VI/269, VI/370, VI/371, VI/381, VI/428, VI/429, VI/484, VI/486, VI/487, VI/509, VI/639, VI/648, VI/649, VI/651
işaret parmağı VI/414, VI/415, VI/586
işçi: ~ ile işveren VI/406; ~ işveren ilişkileri VI/403
işini sağlam yapma VI/540
işkence: ~ çekmek VI/157; ~ dönemi VI/068; ~ etmek VI/101, VI/203; ~ görmek VI/609; ~ karşısında iman VI/153; ~ye maruz kalmak VI/153, VI/156; ~ye tâbi tutulmak VI/153
işveren VI/403, VI/405, VI/406, VI/472, VI/473
itaatsizlik etmek VI/033
İtbân b. Mâlik (Ş.) VI/612
itidal üzere olmak VI/426, VI/536, VI/537
itikâfa girmek VI/534
ittibâ VI/246
İyâs b. Muâz (Ş.) VI/596
iyi: ~ alışkanlıklar VI/370; ~ arkadaş VI/451; ~ eş VI/396; ~ niyet VI/270, VI/369, VI/567
iyilik(ğ): ~ ve hayırda yarışmak VI/601; ~e teşvik VI/584; ~i emretmek VI/247, VI/295, VI/389, VI/393, VI/538, VI/546, VI/561, VI/566, VI/567, VI/573, VI/642, VI/656; ~i tavsiye VI/575, VI/580
izhir otu VI/317
K
Kâ'b b. Mâlik (Ş.) VI/416, VI/464, VI/503, VI/509, VI/510
kaba: ~ davranışlarda bulunmak VI/259; ~ davranmak VI/313
kabak VI/327, VI/422
kabalık VI/204
Kâbe VI/043, VI/044, VI/046, VI/183, VI/206, VI/209; ~ ve çevresinde üç yüz altmış put VI/206; ~'nin anahtarı VI/144; ~'nin yeniden inşasında VI/046; ~'yi çıplak olarak tavaf VI/209
Kâbil (Ş.) VI/031, VI/032
kabile: ~ asabiyeti VI/178, VI/179; ~cilik VI/173, VI/178, VI/179, VI/180, VI/182, VI/229, VI/649; ~ler arası savaşlar VI/183
kabir: ~ azabı VI/569, VI/573, VI/575, VI/576; ~ sorgusu VI/573, VI/576; ~ ziyareti VI/581, VI/583; ~ ziyaretinin âhireti hatırlatması VI/587; ~ ziyaretleri VI/581; ~lerin ibadethaneye çevirmesi VI/585
kabul: ~ olmayan dua VI/520; ~ olunmayan dua VI/588
kaderden kaçma VI/649
kadın: ~a benzemeye çalışan erkekler VI/522; ~da ve atta uğursuzluk VI/208; ~ın hakkı VI/180; ~ın hakkına el uzatılması VI/303; ~ın iddeti bitmeden tekrar dönme VI/181; ~ın kocası üzerindeki hakkı VI/372; ~lara karşı nazik olma VI/226, VI/374; ~ların fuhşa zorlanması VI/181; ~ların özel halleri VI/180
kadife VI/195, VI/309, VI/317, VI/384
kâfur VI/561, VI/674
kâhin VI/020, VI/135, VI/187, VI/191, VI/192, VI/193, VI/194, VI/197, VI/207, VI/290; ~lerdeki bilgiler VI/192; ~lere başvurma VI/191, VI/207; ~lere danışma VI/191; ~lere müracaat VI/193; ~lere VI/191, VI/193, VI/207
kahkaha atma VI/225, VI/510
kalemlerin kaldırılması VI/396, VI/585
Karnu's-seâlib (Y.M.) VI/518
Kârûn (Ş.) VI/070, VI/142, VI/151, VI/156, VI/158, VI/159
Kâsım (L.) VI/229, VI/235
Kâsım'ın babası (L.) VI/235, VI/265, VI/381
Katâde (Ş.) VI/647
Kayle b. Mahreme (Ş.) VI/425
Kayser (Ş.) VI/253, VI/259, VI/282, VI/346, VI/428, VI/437, VI/552
Kebşe el-Ensâriyye (Ş.) VI/442
Kelboğulları (K.K.) VI/595
kelime-i tevhid VI/553
Ken'ân diyarı (Y.M.) VI/058,

VI/061
kendi: ~ eliyle farklı ilâhlar icat etme VI/160; ~ne zulmetme VI/117, VI/128; ~ni beğenme VI/129, VI/239, VI/489; ~ni bütünüyle ibadete verme VI/537; ~ni unutup başkalarına iyiliği emretme VI/566; ~sini sürekli ibadete vererek VI/372
Kenzü'l-ummâl (K.) VI/566
kertenkele VI/133, VI/141, VI/281, VI/326
kesin bilgi VI/140
ketem VI/441
ketûm VI/349
kezzâb VI/201, VI/205, VI/206, VI/637, VI/644, VI/667
kıblenin Kudüs'ten Kâbe'ye değişimi VI/486
kılık kıyafet VI/362; ~e özen gösterme VI/335
kına VI/338
kıraat VI/393
kırıcı: ~ tutum VI/642; ~ ve incitici bir tarzda hitap etmeme VI/315
kırk gece namazın kabul olunmaması VI/187, VI/193
kısas VI/182, VI/483
kıssa VI/023, VI/061, VI/081, VI/082, VI/109, VI/110, VI/111, VI/112, VI/120, VI/121, VI/129, VI/136, VI/137, VI/138, VI/140, VI/153, VI/413, VI/472, VI/572, VI/584; ~cı VI/570; ~dan hisse VI/137; ~lar VI/023, VI/053, VI/061, VI/110, VI/111, VI/120, VI/121, VI/123, VI/128, VI/129, VI/131, VI/136, VI/137, VI/138, VI/140, VI/160, VI/572, VI/584
kıtlık VI/058, VI/102, VI/155, VI/194, VI/230, VI/315, VI/665; ~la helâk VI/476
kıyâfe VI/194, VI/195, VI/198, VI/208; ~ci VI/195
kıyâme VI/138, VI/184, VI/250, VI/252, VI/258, VI/268, VI/314, VI/396, VI/413, VI/418, VI/426, VI/461, VI/468, VI/472, VI/474, VI/483, VI/495, VI/523, VI/547, VI/550, VI/551, VI/553, VI/574, VI/583, VI/585, VI/587, VI/603, VI/606, VI/611, VI/612, VI/615, VI/616, VI/617, VI/618, VI/619, VI/620, VI/624, VI/625, VI/644, VI/645, VI/657, VI/666, VI/667
kıyamet: ~ alâmetleri VI/606; ~ günü VI/015, VI/033, VI/037, VI/046, VI/047, VI/151, VI/156, VI/178, VI/219, VI/220, VI/222, VI/225, VI/259, VI/263, VI/268, VI/269, VI/271, VI/279, VI/281, VI/287, VI/289, VI/314, VI/333, VI/337, VI/338, VI/345, VI/350, VI/370, VI/371, VI/379, VI/396, VI/404, VI/405, VI/417, VI/425, VI/427, VI/430, VI/450, VI/459, VI/461, VI/463, VI/466, VI/468, VI/469, VI/471, VI/474, VI/475, VI/489, VI/494, VI/509, VI/519, VI/523, VI/529, VI/530, VI/550, VI/562, VI/566, VI/569, VI/573, VI/581, VI/596, VI/597, VI/611, VI/613, VI/614, VI/615, VI/616, VI/617, VI/619, VI/623, VI/625, VI/627, VI/628, VI/631, VI/632, VI/642, VI/644, VI/645, VI/646, VI/653; ~ ne zaman kopacak VI/411, VI/439, VI/603, VI/605, VI/608; ~ sahneleri VI/033, VI/036; ~in hazin tabloları VI/160; ~in kopacağı günde VI/157; ~in kopması VI/141, VI/595, VI/596, VI/601, VI/604, VI/607; ~in ne zaman kopacağı VI/411, VI/605; ~in yaklaşması VI/101
kız: ~ çocuğunu ölümden kurtarmak VI/178; ~ çocuk sahibi olma VI/177; ~ çocukları VI/149, VI/404; ~ çocuklarına VI/181, VI/417; ~ çocuklarını diri diri gömme VI/494; ~ çocuklarını diri diri toprağa gömme VI/177
kızgınlık VI/423, VI/427, VI/587; ~lar VI/642
Kızıldeniz (Y.M.) VI/166, VI/486
kibar olmak VI/226, VI/418, VI/489
kibir VI/030, VI/036, VI/151, VI/152, VI/155, VI/156, VI/158, VI/225, VI/259, VI/295, VI/314, VI/319, VI/324, VI/333, VI/336, VI/337, VI/349, VI/373, VI/385, VI/481, VI/486, VI/487, VI/533, VI/537, VI/584, VI/637, VI/642, VI/663
kibirlenme VI/018, VI/027, VI/030, VI/034, VI/036, VI/333, VI/337
Kifl (Ş.) VI/138
kilise VI/585
kimsesiz VI/182, VI/183, VI/358, VI/427; ~ler VI/464; ~lerin kimsesi VI/517
Kinâne b. Rebî' (Ş.) VI/359, VI/382
Kisrâ (Ş.) VI/253, VI/259, VI/428, VI/437, VI/552, VI/553, VI/609
Kitâb-ı Mukaddes VI/081, VI/100, VI/263, VI/267, VI/528, VI/554, VI/563, VI/613
Kitap ehli VI/268, VI/273, VI/281
kolay olan: ~ı seçme VI/227, VI/537; ~ı tercih VI/564, VI/581
koltuk altını temizlemek VI/466
komşu: ~lara iyi muamelede bulunma VI/168, VI/203; ~ya iyi davranma VI/184, VI/451; ~ya iyi davranmayı tavsiye VI/483; ~ya iyilik yapma VI/256; ~yla iyi geçinme VI/435, VI/442
konuşma üslûbu VI/316, VI/587; ~ma orucu VI/211
korkaklık VI/520
kovulmuş şeytan VI/093
kötü: ~ ahlâk VI/520; ~ ameller VI/483; ~ davranışlar VI/120; ~ eş VI/396; ~ ev VI/396; ~ huylu VI/215, VI/223, VI/231, VI/238; ~ müjde VI/177; ~ sözler VI/315, VI/421, VI/428; ~ sözlü VI/226
kötülemek VI/374
kötülük(ğ): ~lerden alıkoymak VI/551; ~e kötülükle karşılık vermek VI/231, VI/238; ~e kötülükle muamele VI/554, VI/563; ~ü engellemek VI/546, VI/636; ~lerden sakındıran rivayetler VI/193; ~lerden sakındırıp kendi yapmak VI/567; ~lerden sakındırmak VI/389, VI/393, VI/538, VI/561, VI/566, VI/573; ~ten alıkoymak VI/247, VI/295, VI/473; ~ten men etmek VI/573; ~ten nehyetmek VI/473; ~ten vazgeçirmeye çalışmak VI/129
kral peygamber VI/295
Kubâ (Y.M.) VI/139, VI/279, VI/304, VI/609
Kubas b. Eşyem (Ş.) VI/282
kubûr VI/585, VI/587, VI/687
kudret helvası VI/143, VI/157
Kudüs (Y.M.) VI/081, VI/084, VI/093, VI/096, VI/266, VI/486
Kûfe (Y.M.) VI/279
kulların hukuku VI/509
kulluk etmek VI/100, VI/101, VI/121, VI/122, VI/125, VI/536
kul-peygamber VI/295
kumar oynamak VI/640
Kur'an: ~ eğitimi VI/497; ~ hükümleri VI/496; ~ mucizesi VI/268; ~ okumak VI/083, VI/139, VI/191, VI/409, VI/414, VI/497, VI/529, VI/532, VI/535,

VI/563, VI/577, VI/579, VI/580, VI/621, VI/623, VI/632; ~ öğrenmek VI/623; ~ öğretmek VI/139, VI/141; ~ tarafından eleştirilme VI/496; ~ üzerinden yapılan tartışmalar VI/192; ~ vahiylerinin “şair sözü” ya da “kâhin sözü” olarak nitelenmesi VI/482; ~ vahyi VI/291; ~ ve sünnet VI/138, VI/140, VI/142; ~’ı başkalarından dinlemek VI/536; ~’ın hayata geçirilmesi VI/497; ~’ın vahyolunması VI/624
kura VI/094, VI/128, VI/373, VI/565
Kurayza (K.K.) VI/182, VI/415, VI/452
Kurayzaoğulları (K.K.) VI/359, VI/639, VI/646
kurbağa istilâsı VI/155
kurban: ~ etleri VI/647, VI/648; ~ ibadeti VI/210; ~ kesilen gündür VI/510; ~ kesmek VI/210, VI/211, VI/371, VI/510, VI/535
kurbanlık VI/163, VI/164, VI/166, VI/167, VI/210; ~lar VI/316
Kureyş: ~ kabilesi (K.K.) VI/255, VI/313, VI/533, VI/548; ~’in Kâbe’yi tamir etmesi VI/384
Kurrâ VI/100, VI/623, VI/624
kurûnu’l-ûlâ VI/140
kurutulmuş et VI/278, VI/425, VI/453, VI/555
Kusayoğulları (K.K.) VI/548
kusur: ~ aramak VI/568; ~ bulmak VI/215; ~ bulucu VI/223; ~ları yüze vurmak VI/568, VI/580
kuş: ~ resmi VI/345; ~ uçurmak VI/208
kuşluk: ~ namazı VI/532; ~ vakti VI/152, VI/521
Kuzey Arabistan (Y.M.) VI/358
küçük(ğ): ~ abdest bozma VI/563, VI/581; ~e şefkat göstermek VI/391; ~ görme VI/333, VI/337, VI/372, VI/403, VI/487; ~lere merhamet gösterme VI/391; ~lere merhamet VI/223, VI/389, VI/391, VI/393; ~lere sevgi ve şefkat göstermek VI/391
küçümsemek VI/033, VI/129, VI/360, VI/517
küçümsememek VI/314
küfre düşmek VI/194
külliyat VI/268
külliyeler VI/626
künye VI/219, VI/229, VI/235, VI/236, VI/278, VI/381
L
Lahm (K.K.) VI/096
lânet: edip duran VI/421, VI/428; ~ etmek VI/315; ~ okumak VI/387; ~ okuyucu VI/508; ~e sebep olan üç şey VI/376, VI/443
lânetçi VI/522
lânetlemek VI/101
lânetlenmek VI/136
lânetleşme VI/195
lât VI/143, VI/158, VI/201, VI/206, VI/211, VI/348
Lebîd b. Rabîa (Ş.) VI/632
leş VI/168, VI/178, VI/203, VI/210
Leylâ bnt. Ebû Hasme (Ş.) VI/167
Leysoğulları (K.K.) VI/530
Lihyânoğulları (K.K.) VI/624
livata VI/125
liyakat VI/218, VI/221
Lokman as. (Ş.) VI/016, VI/121, VI/128, VI/129, VI/496, VI/567
Lokman’ın (as) oğluna öğüdü VI/567
Lût kavmi (K.K.) VI/126, VI/142
Lût Peygamber (Ş.) VI/016, VI/019, VI/035, VI/117, VI/121, VI/124, VI/125, VI/126, VI/142
lûtîlik VI/125
lüks VI/317, VI/325, VI/346, VI/619, VI/650
lüzumsuz~: ~ soru sormak VI/411; ~ yere konuşmak VI/314, VI/508
M
Ma’bed VI/217, VI/219, VI/529, VI/591
ma’rûf VI/567, VI/695
Ma’rûr b. Süveyd (Ş.) VI/399
maddî yardım VI/635
mağara arkadaşı VI/450
mağfiret dilemek VI/248
Mahî (L.) VI/224
mahlûkata karşı zalimce tutum VI/177
Mahmiye (Ş.) VI/395
Mahmûd b. Rebî’ (Ş.) VI/392
mahşer VI/471, VI/615, VI/616
Makâm-ı Mahmûd VI/249, VI/632
mal: ~ biriktirme VI/346; ~ düşkünlüğü VI/632; ~ güvenliği VI/279; ~ı arzulamak VI/634; ~ın bereketlenmesi VI/634
Mâlik b. Avf (Ş.) VI/632
Mâlik b. Dînâr (Ş.) VI/566
Mâlik b. Huveyris (Ş.) VI/389, VI/395, VI/465, VI/525, VI/530, VI/588
Mâlik b. Nadle el-Cüşemî (Ş.) VI/335
manastır VI/135
mancınık VI/134
maruf VI/564
Mâşita (Ş.) VI/153
matem VI/212
mazlumun duası VI/519
Me’cûc VI/606
Me’sur VI/349
meâfir VI/405; ~ hırkası VI/405
Mecenne (Y.M.) VI/183, VI/361, VI/389
Mecûsî VI/181, VI/486; ~ler VI/277, VI/289, VI/290, VI/291, VI/484, VI/486
Mecûsîlik VI/289, VI/290
Medine (Y.M.) VI/280, VI/302, VI/304, VI/305, VI/484; ~ Mescidi VI/353, VI/398, VI/449; ~ site devleti VI/304, VI/305; ~ şehir devleti VI/302; ~’nin havası VI/429, VI/611; ~lilerin ölçeği VI/329
Medînetü’l-Münevvere (Y.M.) VI/597
medrese VI/626
Medyen VI/019, VI/019, VI/069, VI/069, VI/070, VI/070, VI/125, VI/125, VI/126, VI/126, VI/142, VI/142
medyum VI/187, VI/193
meğâfîr VI/328
mehir VI/170, VI/328, VI/360, VI/362, VI/383
Mehmed (Ş.) VI/238
Mekke (Y.M.) VI/046, VI/269; ~’nin fethedildiği gün VI/231, VI/509; ~’nin fethedileceği haberler VI/268; ~’nin fethi VI/023, VI/043, VI/133, VI/137, VI/140, VI/166, VI/175, VI/179, VI/205, VI/219, VI/225, VI/227, VI/230, VI/231, VI/239, VI/257, VI/259, VI/273, VI/278, VI/289, VI/290, VI/349, VI/362, VI/391, VI/392, VI/398, VI/430, VI/437, VI/441, VI/451, VI/454, VI/487, VI/533, VI/555, VI/613, VI/615, VI/632, VI/633, VI/634, VI/649
Mekkeli Zübeyr (Ş.) VI/305
mele-i a’lâ VI/192
melek: ~lerin girmeyeceği evler VI/530; ~lerin tesbih etmesi VI/194
melhame VI/237
Menât VI/146, VI/206, VI/209

Mennân VI/113
mensûh VI/570
merak duygusu VI/111
merhamet: ~ duygusu VI/391; ~ eğitimi VI/589; ~ etme VI/226, VI/389, VI/393, VI/505; ~ etmeyene merhamet edilmez VI/391
Merrü'z-zahrân (Y.M.) VI/289
Mervân b. Hakem (Ş.) VI/639
Merve (Y.M.) VI/044, VI/209
Meryem as. (Ş.) VI/091, VI/093, VI/094, VI/096, VI/097, VI/098, VI/102, VI/145, VI/153, VI/169, VI/170, VI/355
Meryem'in teyzesi (Ş.) VI/094
Mes'ûd b. Amr (Ş.) VI/360
mescidi selâmlama VI/533
Mescid-i: ~ Aksâ (Y.M.) VI/093; ~ Harâm (Y.M.) VI/248, VI/255, VI/442, VI/531, VI/636; ~ Nebevî (Y.M.) VI/345, VI/406, VI/439, VI/543, VI/544, VI/547, VI/614, VI/621, VI/626; ~ Nebevî'nin çatısı VI/646; ~ Nebevî'nin inşa edilmesi VI/621; ~ Nebî (Y.M.) VI/588, VI/646
Mesrûk (Ş.) VI/648
mest VI/337; ~ler VI/337
Meymûne: ~'nin kız kardeşi Hufeyde (Ş.) VI/326; ~'nin kız kardeşi Ümmü'l-Fadl Lübâbe (Ş.) VI/360
Mısır (Y.M.) VI/054, VI/055, VI/057, VI/058, VI/060, VI/061, VI/067, VI/069, VI/070, VI/072, VI/098, VI/112, VI/149, VI/150, VI/155; ~ hâkimi (Ş.) VI/150; ~ Hükümdarı (Ş.) VI/057; ~ kralı Firavun (Ş.) VI/067; ~lı (Ş.) VI/069, VI/381, VI/384
Minâ (Y.M.) VI/209, VI/210, VI/426, VI/541, VI/550
minber VI/231, VI/248, VI/273, VI/285, VI/303, VI/306, VI/318, VI/429, VI/449, VI/487, VI/530, VI/580, VI/650
misafir: ~ ağırlamak VI/048, VI/058; ~e ikram VI/451, VI/555, VI/612; ~i ağırlamak VI/184, VI/251, VI/256, VI/369, VI/481, VI/545; ~in duası VI/047
misvak kullanmak VI/453, VI/455, VI/464
Misver b. Mahreme (Ş.) VI/253
mizah VI/510
Muattib b. Kuşeyr (Ş.) VI/633
Muâviye (Ş.) VI/570
Muâviye b. Ebû Sufyân (Ş.) VI/650
Muâviye b. el-Hâkem es-Sülemî (Ş.) VI/191, VI/409, VI/414, VI/563, VI/577, VI/580
Muâviye b. Hayde el-Kuşeyrî (Ş.) VI/374
Muâz b. Cebel (Ş.) VI/396, VI/509, VI/623
mucize VI/042, VI/071, VI/073, VI/096, VI/097, VI/100, VI/102, VI/123, VI/156, VI/263, VI/268, VI/269, VI/291, VI/296, VI/495, VI/535; ~ler VI/019, VI/070, VI/072, VI/099, VI/100, VI/142, VI/151, VI/152, VI/155, VI/263, VI/268, VI/269, VI/276, VI/291, VI/489, VI/494
Mudar kabilesi (K.K.) VI/464
Muğîs b. Cahş (Ş.) VI/429, VI/430
Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im (Ş.) VI/231
Muhammed b. Sîrin (Ş.) VI/440
Muhammed b. Ziyâd (Ş.) VI/399
Muhammed Mustafa (Ş.) VI/024, VI/044, VI/046, VI/047
Muhammed'in oğlu Zeyd (Ş.) VI/182, VI/402
Muhammedü'l-Emîn (Ş.) VI/255, VI/481, VI/482, VI/493
Muharrem VI/036, VI/090, VI/201, VI/210, VI/533, VI/534, VI/696; ~ ayının onuncu günü VI/036, VI/533
muhkem VI/463
mukâbele VI/533
Mukaffî (L.) VI/041, VI/224, VI/231, VI/237
Mukaffî (L.) VI/231, VI/237
Mus'ab b. Umeyr (Ş.) VI/167, VI/547, VI/597
Musa (Hz.)'nın arşa tutunması VI/075, VI/119
Musa Peygamber (Ş.) VI/016, VI/019, VI/021, VI/023, VI/029, VI/068, VI/069, VI/070, VI/071, VI/072, VI/073, VI/074, VI/075, VI/076, VI/081, VI/107, VI/108, VI/109, VI/110, VI/112, VI/120, VI/125, VI/137, VI/139, VI/143, VI/150, VI/151, VI/152, VI/156, VI/158, VI/159, VI/266, VI/486, VI/564, VI/571; ~in âsâsıyla denize vurması VI/073
musâfaha VI/417, VI/495
musallâ VI/509, VI/510, VI/535
Musavvir VI/538
musibetlere sabretme VI/506
muska VI/209
Mustafa (Ş.) VI/238
Mustalikoğulları (K.K.) VI/359
Musul (Y.M.) VI/609
mut'a VI/180; ~ nikâhı VI/180
Mutarrif (Ş.) VI/341, VI/527
mutasavvıflar VI/111, VI/112
Mûte Savaşı VI/329, VI/364, VI/560
mutedil davranma VI/395
Muttaliboğulları (K.K.) VI/550
Mücâhid (Ş.) VI/206, VI/619
Mücezziz el-Müdlicî (Ş.) VI/195
Müctebâ VI/238
müezzin VI/361, VI/371, VI/389, VI/439, VI/442, VI/529, VI/635, VI/666
mülkiyet hakkı VI/180
münferit duaları VI/513
Münîr (L.) VI/238
mürşit VI/424, VI/569; ~ler VI/624
müsemma VI/233
Müstaz'afîn VI/609
müşavere et VI/238
müşrikler: ~in baskıları VI/167, VI/302, VI/356, VI/530; ~in eziyetleri VI/167, VI/257; ~in işkenceleri VI/203, VI/257
mütebessim çehre VI/581
mütevazı VI/180, VI/181, VI/185, VI/207, VI/268, VI/278, VI/290, VI/295, VI/317, VI/325, VI/330, VI/346, VI/347, VI/348, VI/349, VI/350, VI/352, VI/374, VI/384, VI/417, VI/425, VI/452, VI/462, VI/486, VI/489, VI/555, VI/621
Mütevekkil (L.) VI/231, VI/238
Müzdelife (Y.M.) VI/210
Müzzemmil (L.) VI/236
N
naatlar VI/239
Nabia Abbot (Ş.) VI/566
Nadîroğulları (K.K.) VI/359
Nadr b. Kinâne (Ş.) VI/020
nafaka VI/181
Nâfi' (Ş.) VI/406
Nâfi' b. Abdü'l-Hâris (Ş.) VI/382
nafile: ~ ibadetler VI/537; ~ namaz VI/532, VI/533; ~ namazlar VI/531, VI/532; ~ oruç VI/568
Nâile VI/209
nalın VI/337
namaz: ~a giderken atılan her adım VI/538; ~da konuşulmaması VI/191, VI/414, VI/563; ~ı dosdoğru kılmak VI/044, VI/348; ~ı kaza etmek VI/283
nâmûs VI/481, VI/520; ~unu korumak VI/667
Nâsıra (Y.M.) VI/098, VI/099

nâsih VI/570
nazar VI/668, VI/697; ~ değmesi VI/209; ~ın gerçek olduğu VI/209
nazarlık VI/209
Nebiyy-i Muhterem VI/239
Nebiyyü'l-melhame (L.) VI/237
Nebiyyü'r-rahme d VI/224
Nebiyyü't-tevbe (L.) VI/224
Neccâroğulları (K.K.) VI/614
neceş VI/183
Necid (Y.M.) VI/326
Necip Fazıl (Ş.) VI/163, VI/166, VI/167, VI/168, VI/169, VI/170, VI/171, VI/178, VI/203, VI/204, VI/253, VI/259, VI/337, VI/358, VI/428, VI/437, VI/552
Necrân (Y.M.) VI/552, VI/569
nefsine hâkim olamama VI/030, VI/395
nehiy ani'l-münker VI/564, VI/695
Nemrud'un ülkesi (Y.M.) VI/043
Nemrut (Ş.) VI/042, VI/043
nesep: ~ bilgisi VI/195, VI/196; ~leri kötüleme VI/175, VI/180, VI/189, VI/196, VI/199, VI/207, VI/243; ~lerle övünme VI/196
nesi' uygulaması VI/209
Nesîbe bnt. Kâ'b (Ş.) VI/023
nessâb VI/196
Nevevî (Ş.) VI/597
Nevruz VI/697
nezaket VI/057, VI/315, VI/352, VI/455, VI/563, VI/582; ~e dayalı iletişim VI/641; ~ten uzak üslûp VI/582
nezîr VI/238
nifak VI/275, VI/520
nikâh çeşitleri VI/180
Nil (Y.M.) VI/067, VI/068, VI/149, VI/150, VI/157
nimet: ~lere şükretme VI/087, VI/142; ~lere şükretmeyi öğrenme VI/120; ~lerin şükrünü eda etme VI/142
Nuğayr (Ş.) VI/643
Nuh (Hz.) kavmi (Ş.) VI/036; ~ kavminin (Ş.) VI/034; ~'un (Hz.) kavmi (Ş.) VI/019
Nuh: ~ kavmi (K.K.) VI/019, VI/034, VI/035, VI/036, VI/122, VI/126, VI/142; ~ Peygamber (Ş.) VI/417; ~ Peygamberin üç oğlu (Ş.) VI/016, VI/018, VI/019, VI/020, VI/022, VI/023, VI/027, VI/033, VI/034, VI/035, VI/036, VI/121, VI/122, VI/126, VI/141, VI/142, VI/266, VI/267
Nûreddin Mahmûd (Ş.) VI/141
O
okuma yazma VI/256, VI/287, VI/482
onur VI/374; ~un kırılması VI/582
orta: ~ bir yol izleme VI/372; ~ yol VI/473
ortak: ~ koşanlar VI/041, VI/462, VI/547, VI/627; ~ koşmak VI/168, VI/203, VI/476, VI/536, VI/639; ~ koşmamak VI/599
Osman b. Affân (Ş.) VI/167, VI/383, VI/487, VI/546, VI/570, VI/600, VI/612, VI/636, VI/650
Osman b. Ebu'l-Âs (Ş.) VI/451
Osman b. Talha (Ş.) VI/167, VI/356, VI/385, VI/506
oturarak kılma VI/532
Ö
ödünç VI/132, VI/297, VI/311, VI/486, VI/509, VI/633
öfke VI/099, VI/122, VI/179, VI/205, VI/300, VI/423, VI/427, VI/508; ~lenme VI/316, VI/414
öğle uykusu VI/463
öğüt: ~ almak VI/564; ~ vermek VI/036, VI/318, VI/550, VI/564
ölçü: ~ ve tartıda adaletsizlik VI/019; ~ ve tartıda hile yapmak VI/125
öldükten sonra dirilme VI/550
ölmüş bir hayvan cesedi VI/041
ölülerin iyiliklerini anma VI/565
ölüm: ~ cezası VI/092; ~ meleği VI/032; ~ü çokça hatırlama VI/551; ~ü en çok hatırlayanlar VI/550; ~ü hatırlatma VI/581; ~ü istememe VI/552
ölüyü yıkamak VI/561
Ömer b. Abdülazîz (Ş.) VI/641
Ömer b. Ebû Seleme (Ş.) VI/636
Ömer b. el-Hattâb (Ş.) VI/248, VI/273, VI/303, VI/323, VI/357, VI/585, VI/609
Ömer b. el-Hattâb'ın kızı Hafsa ⇒ Peygamberimizin hanımı Hz. Hafsa (Ş.) VI/165, VI/283, VI/358
Ömer b. el-Hattâb'ın oğlu Abdullah ⇒ Abdullah b. Ömer (Ş.) VI/338, VI/622
Ömer b. Ubeydullah (Ş.) VI/549, VI/639
örf ve âdetler VI/180
örtüsüne bürünen (L.) VI/236
öşür VI/635
övünme VI/175, VI/179, VI/185, VI/189, VI/196, VI/197, VI/199, VI/207, VI/225, VI/231, VI/347, VI/396, VI/501, VI/555
övünüp duran kimseler VI/129
P
paylaşım VI/302
paylaşmak VI/099, VI/374, VI/612, VI/643
paylaştıran VI/229, VI/235
pazarlarda bağırıp çağıran VI/231, VI/238
pazarlık VI/337
pazartesi: ~ günü orucunun sebebi VI/534; ~ ve perşembe VI/534
Persler (K.K.) VI/268; ~e VI/268
Peygamber: ~ Efendimizin gece ibadeti VI/531; ~ kıssaları VI/023, VI/120; ~ sevgisi VI/238, VI/443; ~'e iman ve itaat VI/245; ~'e itaat VI/247, VI/294; ~'in giyimi VI/338; ~'in haram kılması VI/247; ~imiz (Ş.) VI/235, VI/271, VI/277; ~imizi uyaran âyet (Tahrîm, 66/1) VI/328; ~imizin ahlâkı VI/442; ~imizin amcası Abbâs (Ş.) VI/289, VI/430, VI/597; ~imizin az sözle çok mâna ifade etmesi VI/313, VI/318; ~imizin azadlı kölesi Ümmü Eymen Bereke (Ş.) VI/402; ~imizin dadısı Ümmü Eymen (Ş.) VI/394; ~imizin davet mektupları VI/429; ~imizin gece namazı VI/529; ~imizin halası Safiyye (Ş.) VI/548; ~imizin hanımı Hz. Âişe (Ş.) VI/353, VI/356, VI/360, VI/582, VI/645; ~imizin hanımı Hz. Hafsa (Ş.) VI/165, VI/283, VI/328, VI/347, VI/353, VI/358, VI/360, VI/372, VI/642; ~imizin hanımı Hz. Hatice (Ş.) VI/091, VI/096, VI/145, VI/153, VI/197, VI/220, VI/251, VI/256, VI/313, VI/317, VI/351, VI/355, VI/356, VI/361, VI/369, VI/370, VI/371, VI/377, VI/381, VI/384, VI/386, VI/401, VI/456, VI/481, VI/493, VI/494, VI/505, VI/509, VI/544, VI/545, VI/546, VI/550, VI/595; ~imizin hanımı Hz. Mâriye (Ş.) VI/381, VI/384, VI/385, VI/386, VI/505; ~imizin hanımı Hz. Safiyye bnt Huyey (Ş.) VI/280, VI/353, VI/359, VI/360, VI/372, VI/373; ~imizin hanımı Hz. Sevde bnt. Zem'a (Ş.) VI/356, VI/357, VI/373; ~imizin hanımı Hz. Ümmü Seleme (Ş.) VI/163, VI/167, VI/243, VI/248,

VI/299, VI/323, VI/357, VI/371, VI/372, VI/375, VI/403, VI/441, VI/479, VI/523; ~imizin hanımı Meymûne bnt. el-Hâris (Ş.) VI/281, VI/326, VI/327, VI/360, VI/361, VI/529, VI/642; ~imizin hanımı Zeyneb bnt. Cahş (Ş.) VI/328, VI/353, VI/360, VI/361, VI/402; ~imizin hanımı Zeyneb bnt. Huzeyme (Ş.) VI/357; ~imizin kızı Hz. Fâtıma (Ş.) VI/183; ~imizin kızı Hz. Rukiyye (Ş.) VI/355, VI/381, VI/382, VI/383, VI/546; ~imizin kızı Hz. Ümmü Külsûm (Ş.) VI/355, VI/381, VI/546; ~imizin kızı Hz. Zeyneb (Ş.) VI/355, VI/381, VI/382, VI/386, VI/389, VI/392, VI/393, VI/402, VI/506, VI/546; ~imizin künyesi (L.) VI/235; ~imizin oğlu Abdullah (Ş.) VI/381; ~imizin oğlu Kâsım (Ş.) VI/235, VI/265, VI/355, VI/377, VI/381, VI/385, VI/386; ~imizin sünneti VI/585; ~imizin torunu Hz. Hasan (Ş.) VI/220, VI/221, VI/384, VI/387, VI/523; ~imizin torunu Hz. Hüseyin (Ş.) VI/215, VI/221, VI/523; ~imizin torunu Ümeyme (Ş.) VI/506; ~imizin üvey oğlu Hind b. Ebû Hâle (Ş.) VI/220; ~imizin üvey oğlu Hind b. Ebû Hâle et-Temîmî (Ş.) VI/217, VI/220, VI/313, VI/508; ~imizin, Cebrail'e (as) Kur'an'ı arz etmesi VI/533; ~ler arasında fark gözetmemek VI/016, VI/119, VI/127, VI/265; ~ler arasında farklar VI/119; ~ler arasında üstünlük olmaması VI/127; ~lerin beşer yönü VI/123, VI/276, VI/283, VI/518; ~lik iddia etme VI/277; ~lik iddiası VI/202, VI/203, VI/204; ~lik sıfatı VI/075
put: ~a tapan atalar VI/205; ~a tapıcılık VI/208; ~lar için hayvan kurban etmek VI/210; ~lar için kesilip yenen hayvan VI/210; ~lar ve dikili taşlar adına kesilen kurbanlar VI/210; ~lara tapma VI/033, VI/127, VI/168, VI/177, VI/178, VI/203, VI/204, VI/288, VI/493, VI/547
putperest VI/205, VI/209, VI/212, VI/292, VI/494, VI/498, VI/501; ~ler VI/139, VI/166, VI/399, VI/484; ~lik VI/177, VI/178, VI/193, VI/250, VI/345, VI/582, VI/585
R
Rabbin rızası VI/045
Râfi' b. Amr el-Gıfârî (Ş.) VI/583
Râfi' b. Hadîc (Ş.) VI/287, VI/645
rahibe VI/135
rahip VI/112, VI/135, VI/136; ~ler VI/282
rahmetün li'l-âlemîn (L.) VI/236
Ramazan: ~ ayında verilen sadaka VI/534; ~ Bayramı VI/508, VI/510; ~ bayramları VI/508; ~ geceleri VI/534; ~ orucu VI/211, VI/424, VI/486, VI/533; ~'da gece namazının cemaatle kılınması VI/532; ~'ın son on günü VI/534
Rânûnâ (Y.M.) VI/304
Raûf VI/236
Ravhâ VI/165, VI/349
Re'y VI/248
Rebeze (Y.M.) VI/399, VI/650
Rebîa b. Abbâd ed-Dîlî (Ş.) VI/541, VI/595
Rebîa b. Ibdân (Ş.) VI/306
Rebîa kabilesi (K.K.) VI/568
Recî' (Y.M.) VI/091, VI/099, VI/100, VI/102, VI/230, VI/437
rekât VI/143, VI/163, VI/167, VI/168, VI/169, VI/174, VI/273, VI/279, VI/454, VI/508, VI/518, VI/521, VI/529, VI/530, VI/531, VI/532, VI/533, VI/644
resim VI/525, VI/527, VI/528, VI/529, VI/530, VI/531, VI/695
Resûb VI/349
Resûlullah: ~'a (sav) itaat VI/294; ~'ın (sav) ahlâkı VI/226, VI/491; ~'ın (sav) sünneti VI/644
Resûlü's-sekaleyn VI/239
Rıdvan Biati VI/114, VI/601
rıfk VI/494, VI/554, VI/563, VI/582
Ri'l (K.K.) VI/624
ricâl VI/690
ridâ VI/336, VI/487
Rifâa b. Yesribî (Ş.) VI/278
Risâlet-Meâb VI/239
Risâlet-Penâh VI/239
riyakârlık VI/642
Roma (Y.M.) VI/531, VI/552
Rubeyyi' bnt. Muavviz (Ş.) VI/277
ruh VI/091, VI/098, VI/154, VI/170, VI/370, VI/372, VI/394, VI/420, VI/435, VI/444, VI/446, VI/463, VI/468, VI/485, VI/497, VI/501, VI/527, VI/530, VI/540, VI/552, VI/579, VI/585, VI/589, VI/615
ruhsat VI/181, VI/563, VI/581; ~lar VI/537
Rûhu'l-Kudüs VI/266
Rum (K.K.) VI/257; ~lar (K.K.) VI/277, VI/279, VI/290, VI/394, VI/609
rükû VI/396, VI/506, VI/532, VI/536, VI/600
rükünler VI/482
rüşd VI/564
rüşvet VI/580
rüya VI/028, VI/044, VI/045, VI/053, VI/056, VI/057, VI/061, VI/067, VI/151, VI/201, VI/202, VI/257, VI/493, VI/508, VI/600; ~lar VI/056, VI/191, VI/483, VI/487, VI/493
S
Sa'd b. Ebû Vakkâs (Ş.) VI/117, VI/236, VI/426, VI/461, VI/508, VI/546, VI/634
Sa'd b. er-Rebî' (Ş.) VI/612, VI/643
Sa'd b. Hişâm (Ş.) VI/491
Sa'd b. Muâz (Ş.) VI/428, VI/429, VI/484, VI/487
Sa'd b. Ubâde (Ş.) VI/349, VI/393, VI/428, VI/465, VI/484, VI/506, VI/597, VI/651
sa'dân VI/618
Sa'diye VI/349
sa'y VI/044, VI/167, VI/168, VI/209
sabaha kadar namaz kılma VI/527, VI/532
Sâbiîlik VI/292, VI/697
Sâbit b. Eslem el-Bünânî (Ş.) VI/442
Sâbit b. Kays b. Şemmâs (Ş.) VI/359
sabrı tavsiye VI/253, VI/541, VI/551
saç ve sakallarını boyatmak VI/486
Sadaka: ~ verenler VI/060, VI/673; ~ vermek VI/099, VI/184, VI/315, VI/333, VI/337, VI/341, VI/345, VI/446, VI/591, VI/598
Sadaka-i câriye VI/408, VI/409, VI/410, VI/542
sade elbiseler VI/336
sadık rüyalar VI/483, VI/493
sadîk VI/450
Safâ (Y.M.) VI/044, VI/209, VI/253, VI/256, VI/293, VI/531, VI/547, VI/548; ~ ile Merve VI/044, VI/167, VI/168, VI/172, VI/209, VI/348
safer VI/208, VI/210

Safrâ VI/349
Safvân b. Ümeyye (Ş.) VI/307, VI/425, VI/437, VI/629, VI/632, VI/633
sağ el: ~i kullanmak VI/324; ~iyle içmek VI/321, VI/324; ~le yemek VI/321, VI/324, VI/375, VI/585
sağlığın kıymeti VI/444
sahâbe sevgisi VI/602
sâhibü'l-hût VI/127
sâhibü's-sır VI/452
sahifeler (K.) VI/042, VI/266
sahte peygamberler VI/206, VI/207
Sâib b. Abdullah (Ş.) VI/023, VI/184, VI/451
Saîd b. Cübeyr (Ş.) VI/637, VI/644
Saîd b. Hakîm (Ş.) VI/374
Sâideoğulları (K.K.) VI/614
sakal: ~ları uzatmak VI/486; ~larını boyatmak VI/486
salavât getirme VI/239, VI/586
salih: ~ amel VI/445, VI/554, VI/569, VI/572; ~ ameller VI/622, VI/630, VI/634, VI/656, VI/664, VI/668, VI/673, VI/676; ~ Peygamber (Ş.) VI/016, VI/019, VI/020, VI/121, VI/122, VI/123; ~ Peygamber VI/123, VI/143
Sâlim b. Abdullah (Ş.) VI/117, VI/333
Sâm (Ş.) VI/141
samimiyet VI/396, VI/412, VI/416, VI/417, VI/424, VI/431, VI/474, VI/511, VI/536, VI/557, VI/561, VI/562, VI/565, VI/567, VI/573, VI/621, VI/626, VI/635, VI/640, VI/643
San'a (Y.M.) VI/551
Sâre (Ş.) VI/043
sarhoş VI/433, VI/434, VI/435, VI/436, VI/675
sarımsak VI/327, VI/421, VI/422, VI/465
Sâsânî VI/117, VI/202, VI/220, VI/531
satranç VI/501
Saul (Ş.) VI/081
savaş: ~a hazırlık VI/498; ~tan kaçmamak VI/601
Sebe (K.K.) VI/022, VI/082, VI/085, VI/086, VI/087, VI/137, VI/142, VI/206, VI/267, VI/291, VI/545, VI/564, VI/569
sebîl VI/522
Seddâd VI/349
sefih VI/168
sehiv (yanılma) secdesi VI/273, VI/280
Sehl b. Sa'd (Ş.) VI/530, VI/541
Sehle bnt. Süheyl (Ş.) VI/167
sekiz rekât VI/533
Sekrân b. Amr (Ş.) VI/356
Selâm VI/121, VI/154, VI/170, VI/187, VI/191, VI/192, VI/193, VI/194, VI/205, VI/207, VI/208, VI/258, VI/264, VI/270, VI/317, VI/327, VI/333, VI/335, VI/336, VI/337, VI/338, VI/339, VI/340, VI/341, VI/372, VI/379, VI/426, VI/432, VI/442, VI/443, VI/462, VI/465, VI/485, VI/520, VI/521, VI/537, VI/565, VI/577, VI/581, VI/583, VI/584, VI/597, VI/646, VI/649, VI/681, VI/682, VI/686, VI/690, VI/691, VI/693; ~ vermek VI/316, VI/373, VI/375, VI/393, VI/418, VI/587; ~ı yaygınlaştırma VI/665
selâmlaşmak VI/417
Seleme b. Sahr (Ş.) VI/424
Sellâm b. Mişkem (Ş.) VI/359
Selmân-ı Fârisî (Ş.) VI/429, VI/487
semavî din VI/166, VI/473; ~ler VI/267
Semûd (K.K.) VI/019, VI/117, VI/122, VI/123, VI/126, VI/142, VI/143
senâ VI/132, VI/137, VI/174, VI/185, VI/194, VI/275, VI/547
Serğ (Y.M.) VI/648
seriyye VI/097, VI/102, VI/427, VI/553
servet: ~ biriktirenler VI/650; ~ biriktirmek VI/650; ~ VI/023, VI/090, VI/158, VI/263, VI/282, VI/593, VI/595, VI/598, VI/623, VI/644, VI/650
sevap kazanmak VI/217, VI/639, VI/651
Sıddîk (L.) VI/644, VI/667, VI/689, VI/693
sıkıntıları paylaşmak VI/456
sıla-i rahim VI/184
sınıf ayrımı VI/178
sırât VI/618
sırât-ı müstakîm VI/565, VI/618
sıtma hastalığı VI/389
sidr VI/613, VI/674
sidre ağacı VI/519
Sidretü'l-Münteha VI/348, VI/354
sihir VI/100, VI/193, VI/207, VI/208; ~ yapmak VI/152, VI/153, VI/189, VI/193; ~e inananlar VI/193; ~le uğraşmak VI/074
sihirbaz VI/152, VI/193, VI/252, VI/257; ~lar VI/072, VI/152, VI/153, VI/154, VI/193
simge VI/158, VI/530
sirâc VI/238
sîret VI/237, VI/482, VI/497
sirke VI/326, VI/434; ~ ne güzel katıktır VI/326
sivâk VI/454
siyaset VI/167, VI/263, VI/352, VI/486, VI/487
siyasî ihtilâflar VI/644, VI/649, VI/650, VI/651
Siyer kaynakları (K.) VI/223, VI/224, VI/549
sofra âdâbı VI/585
soğan VI/327, VI/421, VI/465
sol el: ~i kullanmak VI/324; ~le içmek VI/321, VI/324; ~le yemek VI/321, VI/324
son nefes VI/305, VI/550, VI/556, VI/559
sorgu melekleri VI/363
soru sormak VI/411, VI/583
sorumluluk bilinci VI/298, VI/361, VI/396, VI/475, VI/644, VI/661, VI/666
sosyal adalet VI/650
soy: ~ bilgisi VI/196; ~ çokluğuyla övünme VI/180, VI/341
soybilimci VI/196
soyu kesik VI/386
sömürü VI/264
sövmek VI/399
sövüp sayma VI/421, VI/428
söz: ~ verme VI/598; ~ünde durmak VI/059, VI/593, VI/601, VI/667
su: ~ ile temizlik VI/139; ~ kaynakları VI/385, VI/387, VI/430; ~ kaynaklarına abdest bozmak VI/376, VI/443; ~ sıkıntısı VI/473; ~da boğulmak VI/065, VI/075, VI/268; ~ların çekilip kabarması VI/194; ~ların temizliği VI/390
suçsuz bir kimseyi öldürmek VI/074
suçun bireyselliği ilkesi VI/182
Suffe ashâbı VI/207, VI/314, VI/318, VI/353, VI/384, VI/396, VI/464, VI/547, VI/588, VI/617, VI/619, VI/621, VI/622, VI/623, VI/624, VI/625, VI/626
Suheyb (Ş.) VI/135
Suheyb b. Sinân (Ş.) VI/609
sû-i zan VI/257, VI/258
suikast girişimi VI/202, VI/227, VI/265

sulama VI/245
sulh VI/237; ~ peygamberi VI/237
sulp VI/015
Sultân-ı Müeyyed VI/239
Sultânü'l-Enbiyâ VI/239
Sunh mahallesi (Y.M.) VI/275
Sûr'a üflenmesi VI/580, VI/596
Suriye (Y.M.) VI/183
Süheyb-i Rûmî (Ş.) VI/317
Süheyl b. Amr (Ş.) VI/257, VI/632
Süheyl b. Amr'ın oğlu Ebû Cendel (Ş.) VI/257
Süheyl b. Beydâ (Ş.) VI/167
sükût: ~ etmek VI/415; ~ orucu VI/211
Süleyman b. Amr b. el-Ahvas (Ş.) VI/175
Süleyman b. Sahr (Ş.) VI/424
Süleyman Peygamber (Ş.) VI/016, VI/020, VI/023, VI/083, VI/084, VI/085, VI/086, VI/087, VI/121
Süleymoğulları (K.K.) VI/414
Sümâme b. Üsâl (Ş.) VI/543
sünnet: ~ olmak VI/048, VI/466, VI/486; ~ ve nafile namazlar VI/531; ~e göre hareket VI/443, VI/536; ~e sımsıkı sarılmak VI/443; ~e uygun davranma VI/370, VI/508; ~in mahiyeti VI/497; ~ler VI/496; ~ten yüz çevirmek VI/372
sünnetsiz VI/615
sünnetullah VI/138, VI/139
sürçme VI/021
sürülme VI/167
süslenmek VI/488, VI/489, VI/490
süsler VI/150, VI/519
süt: ~ anneye verilme VI/226; ~ emme VI/377, VI/381, VI/385; ~ ikram etme VI/431
sütanne VI/068, VI/068, VI/505
sütannelik VI/385
sütbaba VI/385
sütten ırmaklar VI/674
Süveybıt b. Harmale (Ş.) VI/643
Süyûtî (Ş.) VI/208
Ş
şah damarı VI/291
şahit VI/141, VI/231, VI/237, VI/289, VI/376, VI/386, VI/427, VI/545, VI/634; ~lik etmek VI/315; ~lik VI/017, VI/032, VI/060, VI/070, VI/121, VI/184, VI/206, VI/276, VI/277, VI/314, VI/315, VI/438, VI/473, VI/495, VI/556, VI/571, VI/572, VI/615, VI/626, VI/631
şair VI/020, VI/071, VI/192, VI/196, VI/249, VI/265, VI/290, VI/299; ~ sözü VI/192; ~ler VI/196; ~lik VI/256
şaka: ~ yaparken yalan söylemek VI/510; ~ yapmak VI/317, VI/510, VI/643, VI/649
şakalaşmak VI/279, VI/418, VI/497, VI/609, VI/643
şalvar VI/071, VI/337
Şam bölgesi (Y.M.) VI/098, VI/257, VI/282, VI/382, VI/439, VI/440, VI/648, VI/650
Şamlılar VI/441
şarap VI/017, VI/339; ~ içme VI/608; ~ satışını VI/302; ~çı VI/056, VI/057; ~tan ırmaklar VI/674
şarkı: ~ söylemek VI/277, VI/501, VI/507; ~lar VI/503, VI/507
şaşaa VI/325
şatafata kaçma VI/295
şefaat VI/476, VI/581, VI/626; ~ etme VI/476, VI/626, VI/627, VI/628; ~çi olabilmek VI/524; ~i ilk kabul edilecek olan VI/627
şefkat gösterme VI/315
şehâdet: ~ etmek VI/170, VI/568; ~ getirmek VI/431
şehevî arzular VI/328
şehir: ~ devleti VI/239, VI/302, VI/319, VI/552, VI/601; ~ devletinin başı VI/552; ~ kültürü VI/353
şehit(d): ~ edilme VI/100, VI/156, VI/264, VI/300, VI/437, VI/600, VI/624; ~ olma VI/082, VI/092, VI/093, VI/099, VI/101, VI/129, VI/277, VI/336, VI/437; ~ler VI/156, VI/191, VI/628, VI/633
şehvet: ~i kesme VI/395; ~le erkeklere yaklaşmak VI/124
şemâil VI/215, VI/220, VI/221, VI/223, VI/224, VI/225, VI/226, VI/313, VI/315, VI/347, VI/348, VI/425, VI/453, VI/455, VI/508, VI/510, VI/529, VI/532, VI/536, VI/586
şeml VI/223
Şenûeli (K.K.) VI/063, VI/074
şeriat VI/016, VI/266
Şevval ayında altı gün oruç VI/534
Şevval ayını uğursuz saymak VI/208
Şeybe b. Rebîa (Ş.) VI/517
Şeyh Gâlib (Ş.) VI/239
şeytan VI/032; ~ işi birer pislik VI/208; ~ işi çalgılar VI/507; ~ taşlama yeri VI/598; ~ taşlamak VI/045, VI/527; ~a uymak VI/030; ~a yedi taş atmak VI/045; ~ın akılları çelmesi VI/031, VI/032, VI/085, VI/271, VI/277, VI/374; ~ın aldatması VI/015; ~ın düşman oluşu VI/031; ~ın sol eliyle yemesi VI/321, VI/324; ~ların inanmayanların dostu olması VI/032
şımarmak VI/142, VI/159
şiar VI/326, VI/603
şiddet uygulamak VI/404
şifa kaynağı VI/339, VI/521
şifahî kültür VI/550
şiğâr nikâhı VI/180
şiir VI/196, VI/239, VI/265, VI/301, VI/316, VI/507, VI/510; ~ okuma VI/316, VI/510
şirk VI/036, VI/208, VI/545; ~ akidesi VI/205, VI/206; ~ bataklığı VI/615; ~ geleneği VI/206; ~ inancı VI/208, VI/493; ~ izleri VI/345; ~ karışmış ibadet VI/209; ~ koşmak VI/033, VI/189, VI/193, VI/541, VI/550; ~ koşmayan müminler VI/461; ~e bulaşma VI/634
Şit Peygamber (Ş.) VI/033
şöhret VI/087; ~ elbisesi VI/225, VI/337, VI/338
Şuayb (Hz.) ⇒ Şuayb Peygamber (Ş.) VI/019, VI/020, VI/069, VI/070, VI/125, VI/126
Şuayb Peygamber (Ş.) VI/016, VI/019, VI/020, VI/069, VI/070, VI/121, VI/125, VI/126
Şuaybe limanı (Y.M.) VI/166
şükreden: ~ kul VI/036, VI/280, VI/537; ~ler VI/194, VI/275
şükretme VI/087, VI/120, VI/129, VI/142, VI/325, VI/418, VI/518, VI/519, VI/539
T
taassup VI/178, VI/179, VI/205
tabiat: ~ hadiseleri VI/194; ~ı gözlemlemek VI/041
tâbiîn: ~ âlimleri VI/440; ~ büyükleri VI/206; ~ fakihleri VI/406, VI/644
taharetlenme VI/182, VI/193, VI/240, VI/291, VI/304, VI/313, VI/314, VI/316, VI/323, VI/325, VI/326, VI/327, VI/328, VI/329, VI/336, VI/337, VI/348, VI/363, VI/369, VI/373, VI/376, VI/377, VI/379, VI/383, VI/386, VI/387, VI/397, VI/417, VI/421, VI/430, VI/431, VI/443, VI/451, VI/453, VI/454, VI/455, VI/456,

VI/461, VI/463, VI/464, VI/465, VI/466, VI/475, VI/484, VI/486, VI/518, VI/520, VI/533, VI/535, VI/537, VI/563, VI/575, VI/579, VI/581, VI/586, VI/597, VI/615, VI/619, VI/644, VI/646
Tahâvî (Ş.) VI/381
tâhira (L.) VI/381
tahiyyetü'l-mescid VI/533
tahrif: ~ edilmiş inançlar VI/205; ~ edilmiş kitaplar VI/139; ~ etme VI/139, VI/140, VI/205; ~ olmuş inançlar VI/212
tahzir VI/564
Tâif (Y.M.) VI/099, VI/402, VI/437, VI/517, VI/518, VI/522, VI/544, VI/551, VI/600, VI/631; ~ heyeti VI/544; ~ kuşatması VI/437, VI/631; ~ Muhasarası VI/099; ~ şehri VI/551; ~liler (K.K.) VI/437; ~liler (K.K.) VI/551
takdir-i ilâhî VI/096, VI/205, VI/233, VI/386, VI/506, VI/615
taklit etmek VI/205, VI/338
takva VI/024, VI/056, VI/102, VI/179, VI/211, VI/217, VI/271, VI/277, VI/415, VI/586, VI/626; ~ ehli VI/221; ~ sahibi kimseler VI/456; ~ sahibi müminler VI/626; ~ sahibi olma VI/044; ~ üstünlüğü VI/243; ~nın önderleri VI/626
takvim VI/083
talan etme VI/178, VI/213
Talha b. Musarrif (Ş.) VI/546, VI/623
Talk b. Ali (Ş.) VI/081
tam: ~ anlamıyla iman VI/433, VI/438; ~ teslimiyetle selâm verme VI/246; ~ teslimiyet VI/086
tamah VI/634
tane tane konuşmak VI/220, VI/225, VI/311, VI/313, VI/577, VI/587
tapınak VI/282, VI/528
tapınmak üzere resim yapmak VI/527
tarağın dişleri VI/243
tarih: ~ bilinci VI/129, VI/138; ~ bilincini diri tutma VI/123, VI/140, VI/143; ~ felsefesi VI/140; ~ kaynakları (K.) VI/081; ~ kitapları (K.) VI/595; ~ ve hadis kaynakları VI/081
tarihî: ~ olaylar VI/140; ~ olaylardan ibret alma VI/142
tark VI/208
tartı VI/329; ~da adalet VI/125; ~da hile yapmak VI/125
tartışma VI/094, VI/115, VI/122, VI/179, VI/203, VI/261, VI/264, VI/265, VI/280, VI/291, VI/374, VI/445, VI/454, VI/567, VI/606, VI/636, VI/642, VI/648, VI/649, VI/650, VI/650, VI/651
tartıyı eksik yapmamak VI/125
tasadduk VI/338, VI/405, VI/406
tasarruf VI/466, VI/542, VI/645
tasvir VI/033, VI/074, VI/177, VI/196, VI/204, VI/205, VI/209, VI/217, VI/220, VI/224, VI/239, VI/257, VI/266, VI/315, VI/338, VI/347, VI/377, VI/413, VI/427, VI/450, VI/455, VI/471, VI/508, VI/509, VI/510, VI/528, VI/531, VI/583, VI/584, VI/613, VI/616, VI/618, VI/625, VI/628, VI/632, VI/645, VI/665, VI/676
taşkınlık VI/101, VI/138, VI/142
taşlamak VI/097, VI/583
Tatar âlimi (Ş.) VI/381
tatlı dil VI/222, VI/581; ~lilik VI/222
tavaf: ~ etmek VI/209, VI/476; ~ uygulaması VI/209; ~ın başlama noktasını VI/255
taviz verme VI/430
tavuğun gagalaması VI/192
Tay kabilesi (K.K.) VI/349
tazim: ~ etmek VI/253, VI/259, VI/428, VI/437, VI/440; ~ için ayağa kalkmak VI/453; ~ içinde Allah'a yöneltmek VI/440
tebaa VI/632
teberrücü'l-câhiliyye VI/181, VI/205
teberrük VI/338, VI/442, VI/443
tebessüm VI/193, VI/225, VI/269, VI/279, VI/313, VI/415, VI/416, VI/424, VI/503, VI/509, VI/510, VI/540, VI/569; ~ etmek VI/217, VI/220, VI/313, VI/415
tebliğ: ~ etmek VI/013, VI/020, VI/021, VI/022, VI/119, VI/120, VI/170, VI/213, VI/292, VI/314, VI/495, VI/549; ~ faaliyetini gizlice yürütmek VI/302; ~ faaliyetleri VI/251, VI/257; ~ görevi VI/017, VI/017, VI/021, VI/022, VI/034, VI/042, VI/128, VI/180, VI/257, VI/263, VI/375, VI/463, VI/495, VI/546, VI/552, VI/556, VI/556; ~ metodu VI/553, VI/557; ~ süreci VI/544; ~ uygulamaları VI/635; ~ vazifesi VI/291, VI/495, VI/550, VI/556; ~ci VI/495; ~in ilk yılları VI/508
Tebrizî (Ş.) VI/561, VI/570
tebşîr VI/569
Tebük (Y.M.) VI/021, VI/123, VI/143, VI/345, VI/416, VI/484, VI/503, VI/509, VI/556, VI/572, VI/587, VI/648; ~ Seferi VI/021, VI/123, VI/143, VI/278, VI/345, VI/363, VI/374, VI/416, VI/484, VI/503, VI/509, VI/556, VI/572, VI/587
tedavi: ~ olmak VI/195, VI/267, VI/335, VI/336, VI/338, VI/339, VI/340, VI/341, VI/454, VI/465, VI/667; ~ yollarını arama VI/485; ~ yöntemleri VI/280, VI/340
tedbir almak VI/123, VI/447, VI/454, VI/520
tef çalmak VI/277
tefecilik VI/183
tefekkür etmek VI/041, VI/123, VI/247, VI/301, VI/369, VI/493
tefritten uzak durmak VI/473
tefsir VI/081, VI/192, VI/246, VI/406, VI/496, VI/497, VI/498; ~ etme VI/246; ~ kaynakları VI/081
tehannüf VI/494
tehannüs VI/494
teheccüd VI/537; ~ namazı VI/519, VI/531, VI/627
tek: ~ Allah inancı VI/168, VI/184, VI/203, VI/205; ~ Allah'a ibadet VI/099, VI/122, VI/168, VI/203; ~ ilâh öğretisi VI/047; ~ Yaratıcı inancı VI/046
tekâmül seyri VI/120
tekbir VI/191; ~ getirmek VI/171, VI/172, VI/174
tekrar: ~ dirilme düşüncesi VI/212; ~ dirilmek VI/030
telbiye: ~ esnasında sesi yükseltmek VI/316; ~ getirmek VI/122, VI/128, VI/164, VI/209, VI/562, VI/614, VI/644
telkin VI/227, VI/249, VI/270, VI/339, VI/453, VI/547, VI/553, VI/560, VI/594, VI/598, VI/620
temâim VI/209
temâsîl VI/530
tembellik VI/225
temel: ~ eğitim VI/497; ~ hadis eserleri VI/101; ~ hak ve hürriyetler VI/291; ~ ihtiyaçlar VI/403, VI/405, VI/635
Temîm ed-Dârî (Ş.) VI/454, VI/487
Temîmli (L.) VI/633
temiz: ~ kadın (L.) VI/381; ~

rızıklar VI/143; ~ su VI/389, VI/435, VI/447; ~ toplum VI/494; ~ ve sade elbiseler VI/336
temyiz görevi VI/307
Ten'im (Y.M.) VI/611
tenzih etmek VI/048, VI/276
teravih namazı VI/466
terğîb VI/569
terhîb VI/193; ~ hadisleri VI/193
tesbih etmek VI/191, VI/194, VI/519
teslimiyet VI/041, VI/045, VI/086, VI/102, VI/246, VI/358, VI/610, VI/643
teşbih VI/315, VI/347, VI/413, VI/584
teşe'üm VI/208
teşrî VI/295, VI/689
teşrik günleri VI/511
tevazu: ~ göstermek VI/032, VI/326, VI/426, VI/452, VI/453; ~ hâli VI/425
tevekkül etmek VI/017, VI/059, VI/061, VI/102, VI/126, VI/238
tevhid: ~ akidesi VI/120, VI/178, VI/184, VI/212; ~ akidesine şirk karışması VI/212; ~ anlayışı VI/302; ~ bayrağı VI/545; ~ dinleri VI/528; ~ ilkesi VI/584; ~ inancı VI/046, VI/076, VI/152, VI/168, VI/184, VI/203, VI/345, VI/584, VI/586, VI/640; ~ kavramı VI/550; ~ mücadelesi VI/046, VI/075, VI/125, VI/136, VI/266; ~ taraftarı VI/047; ~e aykırı uygulamalar VI/208; ~e çağrı VI/033; ~e davet etmek VI/019; ~e iman VI/461, VI/473; ~in hak olduğu VI/212
Tevrat (K.) VI/073, VI/082, VI/093, VI/094, VI/098, VI/100, VI/108, VI/112, VI/139, VI/140, VI/157, VI/197, VI/231, VI/233, VI/237, VI/295, VI/415; ~ levhaları VI/073; ~ nüshaları VI/197
teyemmüm etme VI/267
teyze VI/582; ~, anne konumundadır VI/454
tezkire VI/564, VI/581, VI/582
tezkiye VI/494
tıp ilmi VI/194
tırnak kesmek VI/048, VI/466
ticaret: ~ ortaklığı VI/023, VI/184; ~ yapmak VI/612, VI/643
ticarî seyahatler VI/481
tilâvet VI/496
tiranlık VI/142, VI/180
tirit yemeği VI/278, VI/328, VI/353, VI/362, VI/625
Tokatlı Molla Lütfi (Ş.) VI/392
toplu ibadet VI/475
toplumdaki yozlaşma VI/184
toplumsal: ~ birlik VI/304; ~ dayanışma VI/113; ~ değişim VI/138, VI/296, VI/495; ~ huzur VI/307
topraktan yaratılma VI/033, VI/098, VI/122, VI/175, VI/179, VI/231, VI/379, VI/384, VI/555
toptan helâk VI/156
Tuayme (Ş.) VI/549
tufan VI/035, VI/142, VI/155
Tuleyha b. Huveylid (Ş.) VI/091, VI/405, VI/593, VI/598, VI/623
Tûr (Y.M.) VI/070, VI/071, VI/073, VI/248, VI/249, VI/290, VI/292, VI/498, VI/557
Tur günü VI/119
tuvalet temizliği VI/324
türbeler VI/586, VI/587
Türkçe VI/509, VI/572, VI/618
U
Ubâde b. Sâmit (Ş.) VI/405
Ubeyd b. Zeyd (Ş.) VI/402
Ubeyde (Ş.) VI/358
ubudiyet VI/537
Udeyse b. Ühbân (Ş.) VI/588, VI/622
uğursuz saymak VI/208
uğursuzluk(ğ): ~ nispet etme VI/208; ~a dayanan hurafeler VI/208; ~a inanmak VI/191; ~a inanmamak VI/189, VI/198, VI/471
uhrevî: ~ kaygılar VI/463; ~ kurtuluş VI/463; ~ müeyyideler VI/306
Uhud: ~ günü VI/063, VI/071, VI/309, VI/315, VI/517; ~ Savaşı VI/070, VI/072, VI/077, VI/099, VI/102, VI/145, VI/205, VI/300, VI/337, VI/349, VI/357, VI/364, VI/406, VI/437, VI/565
Ukâz (Y.M.) VI/183, VI/361, VI/401, VI/543, VI/550
Ukbe b. Ebî Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm (Ş.) VI/531
Ukbe b. Ebû Muayt (Ş.) VI/427
Ukbe'nin kız kardeşi (Ş.) VI/471, VI/472, VI/523
ululamak VI/442
ulü'l-azm VI/016, VI/033, VI/119, VI/250, VI/266
Umeyr b. Sa'd (Ş.) VI/165
Umeys'in kızı Esmâ (Ş.) VI/253
umre yapmak VI/109, VI/110, VI/111, VI/133, VI/210, VI/234, VI/255, VI/360, VI/454, VI/535
Urfa (Y.M.) VI/043
Urve (Ş.) VI/195
Urve b. Mes'ûd (Ş.) VI/099, VI/259, VI/428, VI/437
Usayye kabilesi (K.K.) VI/624
Usfân (Y.M.) VI/122
utanma duygusu VI/075, VI/453, VI/615
Utbe b. Esîd es-Sekafî (Ş.) VI/517
Utbe'nin oğlu (Ş.) VI/195
Uveymir (Ş.) VI/635
Uyeyne b. Hısn (Ş.) VI/156
uykudan dolayı namazı kaçırma VI/474
uyuşturucu VI/447
uzlaştırma VI/237
Uzzâ VI/143, VI/146, VI/158, VI/211, VI/348
Ü
Übey b. Halef (Ş.) VI/515, VI/581, VI/623
Übey b. Kâ'b (Ş.) VI/103
ücret vermek VI/069
üç: ~ büyük çökme VI/606; ~ gün ikamet VI/234; ~ mescit VI/518
üflemek VI/193
üfürükçülük VI/189, VI/198
Ümeyme bnt. Bişr (Ş.) VI/599
Ümeyme bnt. Rukayka (Ş.) VI/361
Ümeyye b. Ebu's-Salt (Ş.) VI/437
ümit(d): ~ini kesmeme VI/060; ~ini yitirmeme VI/023
ümitsizlik(ğ) VI/554; ~e düşmek VI/572; ~e kapılmamak VI/634
ümmî Peygamber VI/236, VI/291, VI/295
Ümmü Atıyye el-Ensâriyye (Ş.) VI/599
Ümmü Büceyd (Ş.) VI/385
Ümmü Bürde (Ş.) VI/394, VI/402, VI/403
Ümmü Eymen (Ş.) VI/355, VI/356, VI/379, VI/381, VI/383, VI/384, VI/546
Ümmü Gülsüm bnt. Ukbe (Ş.) VI/170, VI/358
Ümmü Külâb b. Mürre (Ş.) VI/217, VI/219
Ümmü Ma'bed (Ş.) VI/219
Ümmü Ma'bed'in eşi Ebû Ma'bed (Ş.) VI/219
Ümmü Mihcen (Ş.) VI/406
Ümmü Rûmân (Ş.) VI/362
Ümmü Seleme validemizin hizmetçisi Sefîne (Ş.) VI/403
Ümmü Seleme validemizin oğlu Ömer (Ş.) VI/375

Ümmü Seyf (L.) VI/505
Ümmü Süleym (Ş.) VI/391, VI/440, VI/441, VI/614
Ümmü'l-Fadl Lübâbe (Ş.) VI/360
Ümmü'l-mesâkîn (L.) VI/357
üniversiteler VI/410
Üsâme b. Şerîk (Ş.) VI/419
Üsâme b. Zeyd (Ş.) VI/195, VI/306, VI/385, VI/387, VI/391, VI/572
Üseyd b. Hudayr (Ş.) VI/428, VI/597
üstün ırk düşüncesi VI/179
üstünlük(ğ): ~ ölçüsü VI/178, VI/179; ~ün takva ile olduğu VI/406; ~ taslamak VI/278; ~ yarışı VI/265
üsve-i hasene VI/418
Üzeyir (Ş.) VI/016, VI/121, VI/128, VI/129
V
vaaz: ~ ve irşad faaliyetleri VI/565; ~ ve irşad görevi VI/564, VI/573; ~ ve irşad VI/564, VI/573; ~ ve nasihat günleri VI/561, VI/570; ~ vermek VI/424, VI/561, VI/564, VI/569, VI/570, VI/572, VI/577, VI/585, VI/588, VI/642; ~a başlama duası VI/571; ~ı uzatmamak VI/570
Vâbısa b. Ma'bed el-Esedî (Ş.) VI/529
vah(i)y: ~ katipleri VI/645; ~ meleği VI/095; ~in gecikmesi VI/455; ~in gizlenmesi VI/292, VI/495; ~in kesilmesi VI/305
vakar VI/221, VI/239, VI/338, VI/589
vakfe yeri VI/247, VI/543
vakfetme VI/406, VI/407, VI/408, VI/518, VI/626
vakıflar VI/407, VI/408, VI/409, VI/410, VI/411
vakıfname VI/407
vaktinde kılınan namaz VI/316, VI/414
vakur VI/034, VI/076, VI/220
Varaka b. Nevfel (Ş.) VI/197, VI/481, VI/545
vâris VI/181
varlık: ~ âlemi VI/396, VI/494; ~ları kutsallaştırmak VI/207
vasat ümmet VI/473
Vâsile b. Eska (Ş.) VI/622
vasîle VI/211
vasiyet: ~ etmek VI/181; ~te bulunmak VI/182
vassâf (L.) VI/220
ve ihtiyaç VI/496
veba: ~ hastalığı VI/437; ~ salgını VI/648
veciz söz VI/540
ved VI/585
Vedâ: ~ Haccı VI/122, VI/175, VI/182, VI/183, VI/201, VI/203, VI/211, VI/295, VI/301, VI/314, VI/315, VI/395, VI/415, VI/441, VI/453, VI/495, VI/535, VI/613, VI/614, VI/664; ~ Hutbesi VI/182, VI/250, VI/314, VI/556
vefa VI/456
vefakâr VI/456, VI/481; ~lık VI/454
vefasızlık VI/266
vekil bırakma VI/646
velâ VI/329, VI/519
verdiği sözde durma VI/593
vergi VI/600, VI/647
verilen sözlerin arkasında durma VI/212
vesika VI/304
vesile VI/169
vesvese: vermek VI/031; ~ler VI/015, VI/019
vicdan özgürlüğü VI/550
visâl orucu VI/534
vitir namazı VI/531
vuslat VI/663, VI/668
vücudu dağlamak VI/471
Y
Ya'lâ (Ş.) VI/396
yaban merkebi VI/165
yabancı: ~lara özenme VI/324; ~ya yol göstermek VI/538
Yâfes (Ş.) VI/141
yağmacılık VI/184
yağmalama VI/184
yağmur duası VI/533
Yahudi: ~ bilginler VI/258, VI/426, VI/483; ~ cenazesi VI/575, VI/645; ~ din adamları VI/099, VI/101; ~ edebiyatı VI/084; ~ kültürü VI/112; ~ literatürü VI/081; ~lere muhalefet VI/486; ~lerin haklarına riayet VI/269
yakarış VI/093, VI/094, VI/153, VI/519
yakınları uyarmak VI/293
Yakub Peygamber (Ş.) VI/016, VI/018, VI/020, VI/023, VI/051, VI/053, VI/054, VI/055, VI/058, VI/059, VI/060, VI/061, VI/062, VI/121, VI/142, VI/150, VI/197
Yakub soyu VI/053
yalan: ~ ithamlar VI/257; ~ peşinde koşmak VI/644, VI/667; ~ söylemek VI/018, VI/033, VI/054, VI/055, VI/072, VI/152, VI/155, VI/253, VI/256, VI/314, VI/315, VI/641, VI/644, VI/645, VI/648, VI/667; ~ söylememek VI/317, VI/547; ~ söz VI/168, VI/203, VI/291; ~ sözler VI/208; ~ yere şahitlik etmek VI/314, VI/315; ~dan sakınmak VI/644, VI/667
yalancı: ~ şahitlik VI/571; ~ yüzü VI/258, VI/426
yalancılık VI/034, VI/155, VI/257
yalanlamak VI/018, VI/127, VI/142, VI/287, VI/294, VI/473, VI/549
yanlış peygamber tasavvuru VI/276
yapmayacağı şeyleri söyleme VI/566
yardımlaşma VI/113, VI/318, VI/510, VI/565
yardımsever VI/033, VI/269; ~lik VI/171
yargı faaliyeti VI/307
yâr-ı ğâr VI/219, VI/450
yas tutmak VI/175, VI/180, VI/189, VI/196, VI/199, VI/207, VI/243, VI/505
yaşayan Kur'an VI/482, VI/499
yatsı namazını geç kılma VI/465
yazı: ~ yazma VI/623; ~lı anayasa VI/304
Ye'cûc ve Me'cûc VI/606
yed-i beyzâ VI/152
yedi: ~ kıtlık yılı VI/058; ~ kurak yıl VI/057; ~ mide VI/420; ~ sa'y VI/044; ~ sene bolluk VI/058; ~ tane çakıl taşı VI/171; ~ taş VI/045
Yemâme (Y.M.) VI/484, VI/543, VI/544
yemek(ğ): ~ duası VI/329; ~e besmele ile başlamak VI/324; ~in bereketi VI/323; ~ âdâbı VI/323, VI/325
Yemen (Y.M.) VI/183, VI/336, VI/394, VI/402, VI/405, VI/551, VI/552, VI/614; ~ dokumasından elbise VI/405; ~ kumaşı VI/486
yemini bozmak VI/156, VI/424
yeni: ~ doğan çocuğa isim vermek VI/521; ~ hükümler koymak VI/583; ~ hükümler VI/570; ~ Müslüman olanlar VI/204, VI/315, VI/454, VI/555, VI/563, VI/572, VI/581, VI/613, VI/632, VI/635; ~ Müslüman olanları dine alıştırmak VI/632; ~den diriliş VI/547, VI/613
yer sofrası VI/324

yerli yersiz soru sormak VI/583
Yermûk Savaşı VI/282
yersiz sorular VI/223
yeryüzü: nde bir halife yaratılması VI/029; ~nde bozgunculuk çıkarmak VI/142; ~nde bozgunculuk isteme VI/159; ~nde bozgunculuk yapma VI/125; ~nde böbürlenerek yürüme VI/129; ~nde bulunan en âlim kimse VI/110; ~nde gezip dolaşmak VI/123, VI/144; ~nde hâkimiyet VI/151; ~ne vâris olma VI/082; ~nün en hayırlısı VI/039, VI/047; ~nün halifesi VI/396; ~nün imarı VI/122; ~nün mescit oluşu VI/475
Yesrib (Y.M.) VI/484, VI/551, VI/596, VI/597
Yesribî b. Avf (Ş.) VI/278
Yesribliler (K.K.) VI/551, VI/596
yetim: ~ çocuklara yardım eli uzatmak VI/362; ~ kalma VI/248; ~ malı VI/168, VI/203; ~e ikram et VI/184; ~e karşı cömert olmak VI/451; ~i himaye eden VI/415, VI/586; ~i kollamak VI/256; ~in hakkına el uzatmak VI/303
yetmiş bin kişi VI/135, VI/189, VI/198, VI/471
yıldız: ~ kayması VI/194, VI/197, VI/207; ~a bakmak VI/193; ~a tapmak VI/194; ~la taşlanmak VI/194; ~ların hareketleri VI/193, VI/207; ~larla yağmur isteme VI/175, VI/180, VI/189, VI/196, VI/199, VI/207, VI/243
yılın yarısını oruçlu geçirmek VI/079, VI/083
yırtıcı hayvanlar VI/041
yirmi üç: ~ sene VI/494; ~ yıl VI/237, VI/269, VI/292, VI/296, VI/318, VI/495, VI/499
yoksul: ~a yardım VI/357; ~a yedirmek VI/646; ~ların Anası (L.) VI/357
yol: ~ göstermek VI/248, VI/362, VI/538, VI/647; ~daki eziyet veren şeyleri kaldırmak VI/483, VI/538; ~dan çıkarmak VI/015; ~dan çıkmak VI/183
yolcunun duası VI/519
yolsuzluk VI/632
yozlaşan dinî inançlar VI/205
yozlaşmak VI/184, VI/204, VI/209, VI/256
yönetici: ~ tayini VI/601; ~ler VI/220, VI/221, VI/279, VI/570, VI/601
yönetilen: ~in sorumlulukları VI/602; ~ler VI/601
yönetim VI/220, VI/614; ~ işini üstlenme VI/651; ~ şekilleri VI/602; ~in elitlerin elinde olması VI/178; ~le ilgili tartışmalar VI/649
yumuşak: ~ şekilde İslâm'a davet VI/294; ~ davranmak VI/204, VI/238, VI/462, VI/509, VI/554, VI/563, VI/581, VI/582; ~ huylu VI/047, VI/054, VI/126, VI/215, VI/223; ~ kalpli VI/239; ~ söz VI/564, VI/567, VI/581; ~lık VI/347, VI/554, VI/563, VI/589
Yunus Peygamber (Ş.) VI/016, VI/021, VI/117, VI/119, VI/121, VI/127, VI/128, VI/250, VI/266, VI/518
Yusuf: ~ Peygamber (Ş.) VI/016, VI/018, VI/023, VI/049, VI/053, VI/054, VI/055, VI/056, VI/057, VI/058, VI/059, VI/060, VI/061, VI/062, VI/121, VI/150, VI/227; ~ Peygamberin ahlâkı VI/056; ~'un gömleği VI/054, VI/061
Yüce Dost VI/194, VI/552
yüksek binalar VI/150, VI/395, VI/603
yüz defa istiğfar VI/536
Z
zâhire göre hüküm verme VI/484
zakkum VI/655
zalim: ~ hükümdar VI/081; ~ idareciler VI/151; ~ kral VI/081; ~ce uygulamalar VI/177; ~lerin âhiretteki pişmanlığı VI/450
zamanın kısalması VI/595, VI/601, VI/607
zanna uymak VI/101
zann-ı câhiliyye VI/205
zaruret hâlleri VI/537
Zât-ı Risâlet VI/239
zâtü'l-fuzûl VI/349
Zâtü's-Selâsil Gazvesi VI/451
Zebur (K.) VI/077, VI/082, VI/083, VI/266
zekât: ~ dağıtımı VI/636; ~ emri VI/302; ~ malı VI/619, VI/624; ~ memuru VI/395; ~ tahsildarının hediye alması VI/580; ~ toplama memuru VI/631; ~ toplamak VI/576, VI/580; ~ verilecek kimseler VI/632; ~ vermek VI/536; ~a tâbi olan mallar VI/534; ~ın kimlere verileceği VI/534; ~ın şartları VI/534; ~la ilgili temel hükümleri VI/534; ~ta ödenecek miktar VI/647
Zekvân (K.K.) VI/624
Zemahşerî (Ş.) VI/112
zemzem: ~ suyu VI/226, VI/429; ~i ayakta içme VI/226
zenginlik VI/086, VI/087, VI/151, VI/158, VI/178, VI/182, VI/337, VI/444, VI/445, VI/445, VI/472, VI/608, VI/648, VI/651, VI/651; ~ler VI/067, VI/150, VI/151, VI/159
Zevrâ VI/349
Zeyd b. Amr b. Nufeyl (Ş.) VI/178, VI/210
Zeyd b. Desinne (Ş.) VI/437, VI/438
Zeyd b. Hâlid el-Cühenî' (Ş.) VI/529
Zeyd b. Hârise (Ş.) VI/195, VI/361, VI/382, VI/383, VI/394, VI/401, VI/402, VI/454, VI/530, VI/546
Zeyd b. Muhammed (Ş.) VI/402
Zeyd b. Sâbit (Ş.) VI/279, VI/639, VI/645, VI/646, VI/647, VI/648
Zeyneb (Hz. Hatice'nin kız kardeşi) (Ş.) VI/381
Zeyneb bnt. Humeyd (Ş.) VI/591, VI/599
Zeyneb bnt. Huzeyme (Ş.) VI/357
zıhâr âdeti VI/181
zıhâr kefareti VI/181
zıhâr yapanlar VI/424
zıhâr yeminini bozmak VI/424
Zikir (Tevrat) (K.) VI/082
zikr VI/564
zikrâ VI/564
Zilhicce ayı VI/169, VI/209, VI/314, VI/315, VI/534, VI/556
Zilhicce ayının dokuzu VI/534, VI/556
Zilkade VI/109, VI/116, VI/130, VI/133, VI/163, VI/164, VI/165, VI/234, VI/535
zillet VI/056, VI/547; ~ elbisesi VI/338
zimmîler VI/269, VI/271, VI/279
zina VI/191; ~ etme izni isteyen delikanlı VI/395, VI/567, VI/582; ~ etmek VI/195, VI/395, VI/423, VI/582; ~ etmeme VI/423, VI/593, VI/597, VI/599, VI/603; ~ iftirası VI/074; ~ yapılması VI/074, VI/567, VI/582; ~ya yaklaşmamak VI/056, VI/423, VI/567
zînet VI/209, VI/224, VI/313, VI/325, VI/336, VI/345, VI/347, VI/348, VI/429, VI/466, VI/481, VI/483, VI/484, VI/486, VI/487, VI/488, VI/489, VI/525, VI/527,

VI/529, VI/530, VI/643
zirâ' VI/397
Ziyâd b. Lebîd (Ş.) VI/139
ziyafet düzenlemek VI/547
ziynet VI/067, VI/072, VI/150
zorba VI/278, VI/325, VI/550; ~lık VI/178, VI/204, VI/493
zorlaştırıcı olmak VI/563, VI/579, VI/581
zorlaştırmak VI/541, VI/557, VI/559, VI/564, VI/577, VI/581
zul(ü)m VI/073, VI/129, VI/142, VI/158, VI/496; ~e engel olmak VI/184; ~e uğrama VI/166, VI/520, VI/610; ~etmek VI/045, VI/060, VI/117, VI/123, VI/181, VI/314; ~den kaçmak VI/610
Zü'l-Huveysıra et-Temîmî el-Yemânî (Ş.) VI/633
Zü'l-Mecâz VI/183, VI/595
Zü'n-nûn (Ş.) VI/117, VI/127, VI/128
Zü'n-nûreyn (L.) VI/383
Zübeyr b. Avvâm (Ş.) VI/167, VI/245, VI/452, VI/546
zübüri'l-evvelîn VI/140
zühd VI/338, VI/622, VI/626, VI/685
Züheyr b. Ebû Ümeyye (Ş.) VI/451
Zühre b. Ma'bed (Ş.) VI/591
Zührî (Ş.) VI/231
Züleyha (Ş.) VI/055, VI/056, VI/058, VI/061
Züleyha'nın eşi (Ş.) VI/058
Züleyha'nın kocası (Ş.) VI/055
Zülfikâr VI/348
Zülhuleyfe (Y.M.) VI/644
Zülkarneyn (Ş.) VI/016, VI/121, VI/128
Zülkifl Peygamber (Ş.) VI/016, VI/121, VI/127
Zülmecâz VI/550
zürriyet VI/025, VI/030, VI/032; ~ler VI/015